

AHKÂM TEFSÎRÎ

MUHAMMED ALÎ SABUNÎ

KUR'ÂN-I KERİM'İN AHKÂM TEFSİRİ

Müellifi
MUHAMMED ALİ SABUNİ

CİLT: I

Tercüme eden
Mazhar TAŞKESENLİOĞLU

ŞAMİL YAYINEVİ
Küçükayasofya Cad. Şamil Han No : 80
Sultanahmet / İSTANBUL
Tel: (0212) 518 15 39 - 516 06 50
Fax: (0212) 516 06 51

Baskı, Cilt:
Bayrak Mat. Ltd. Şti.
Tel./Fax.: 0212 638 42 02-03 / 638 42 04
İstanbul, Ocak 2004

Muhakkak ki insanın ahireti için hazırlayacağı ve koşacağı en hayırlı amel Kur'an'a hizmet etmektir. Çünkü Kur'an bütün insanlığı cehaletin karanlığından kurtararak ilmin, medeniyetin ve adaletin ışığına çıkarmıştır. Kur'andan önceki döneme bakıldığında görülen şey yalnızca vahşettir. Kız çocuklarını diri diri gö-mecek kadar vahşet gösteren insanlar Kur'anın nuru ile aydınlandıktan sonra insanlık tarihinin en adil, şefkatli, merhametli ve mütevazi örnek insanları ha-line gelmiştir. İşte bu bakımdan Kur'an'a hizmet etmek insanı ahirette saadete, dünyada da huzurlu ve sağlıklı bir hayata kavuşturur. Allahu Tealaya sonsuz hamd ve sena ederiz ki bizi bu yola O sevketmiştir. Eğer O bizi bu yola sevketmeseydi, bizim kendiliğimizden bu yola gitmemiz mümkün değildi. O'nun gön-dermiş olduğu son peygamber olan Hazreti Muhammed Mustafa (sav)ya, aline ve ashabına da ezelden ebede kadar alınıp verilen nefesler sayısınca salat ve selam olsun.

Dilimizde Kur'an-ı Kerimin birçok zevat tarafından hazırlanmış tefsirleri mev-cuttur. Ancak özellikle ahkam ayetlerine ait bir tefsir bulunmamaktadır. Bu se-beble büyük bir boşluğu dolduracağına inandığımız böyle bir tefsiri dilimize ka-zandırmaya çalıştık. Bu mevzuda en meşhurları Cessas ve İbnü'l-Arabî'ye ait olmak üzere Arapça birçok tefsir vardır. Fakat bunlar gerek dil ve üslubları, gerek tasnif ve mevzuları işleyiş tarzları bakımından günümüzün ihtiyaç ve şartlarına uygun değildir. Ayrıca son derece hacimli oldukları için istifade ede-bilmek de çok zordur. Bundan ötürü çağdaş bir müfessirin eserini seçtik. Reval ül-Beyan isimli bu tefsirde bulunan birçok hususiyet diğerlerinde bulunmamak-tadır. Adı geçen tefsirler de dahil olmak üzere bütün klasik tefsirlerden fayda-lanılarak hazırlanan bu tefsir ilginen herkeşe tatmin edici bilgiyi sunmaktadır.

Mekke Üniversitesi Şeriat Fakültesinde ders kitabı olarak okutulan bu eser, aşağıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılacağı üzere tabii olarak akademik bir hususiyet ve üslub taşımaktadır. Ancak biz eseri her seviyedeki insanın dikkatli okuduğu takdirde anlayabileceği, istifade edebileceği bir üslubla tercüme ettik. Müracat edilen kaynak eserleri yeniden ele alarak müphem kalan yerleri gerek mevzu içinde, gerekse dipnotlar halinde yaptığımız ilavelerle açık ve anlaşılır hale getirmeye çalıştık.

Kitaptaki mevzular Kur'andaki geliş sırasına göre tasnif edilmiştir. Fatiha Suresinden başlanarak ahkâm ayetleri sırasıyla işlenmiş, aynı mevzudaki ayetler birleştirilmemiştir. Kur'anın aslı tertibine uygun bu tasnif içinde tabii olarak bazı mevzular tekrar edilmektedir. Mesela Talak bahsi Bakara Suresinin 331. ayetinin tefsirinde geçtiği halde Talak suresinde yeniden ele alınmaktadır. Bu,

versiz bir tekrar sanılmamalıdır. Çünkü bunlar ilgili ayete bağılı olarak mevzu-
nun açıklayıcısı ve tamamlayıcısı mahiyetindedir. Zaten Kur'an'da da bir ayet
çoğu defa başka ayetlerle açıklanmakta, hükümleri bakımından tamamlanmak-
tadır.

Tefsirdeki mevzular dersler halinde tertib edilmiştir. Her derste önce mevzu
ile ilgili ayet ve meali verilmektedir. Hükümlere geçilmeden de ayetlerin daha iyi
kavranılması için bazı kelimeler tahlil edilerek yazarın genellikle klasik tefsirlere
müracaatla hazırladığı icmalî manalara geçilmektedir. Daha sonra ayetlerin nüzul
sebepleri varsa, bununla ilgili hadis ve nakiller aktarılıp mevzu ayetlerle sure-
nin diğer ayetleri arasındaki münasebet gösterilmektedir. Bunu takiben ayetler
cümleler halinde açıklanıp bir takım inceliklere dikkat çekilerek ayetlerin ihtiva
ettiği hükümler verilmektedir. Hükümlerin incelenmesinden sonra da mevzu ayet-
lerden alacağımız öğütler ve şer'î hükümlerin hikmet ve sebepleri açıklanmak-
tadır.

Ayetlerin ihtiva ettiği hükümler ayetlerdeki sıraya göre izah edilmiştir. Hü-
kümler hakkındaki mezhep görüşleri, ihtilaf edilen hususlar, dayanan deliller
ve istidlal şekilleri incelenmiş ve sergilenmiştir. İctihadların nasıl yapıldığı, ayet
ve hadislerden hükümlerin nasıl çıkarıldığı gösterilmiş ve mezhep görüşleri kay-
nak eserlerden aktarılmıştır. Bu kaynakların hemen hepsi de dipnotlar halinde
verilmiştir.

Burada bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz. Müellif bazı hükümlerde mez-
hep görüşleri arasında kendince tercihler yapmaktadır. Bu tercihler yazarın
kendî görüşü olduğu için kendisinden başka kimseyi bağlamaz ve bunlara da-
yanılarak amel edilemez. Zira bu kitap bir fıkıh kitabı değil, bir tefsir kitabıdır.
Bu sebeple her okuyucu taklit ve amel ettiği mezhebinin görüşünü kabul etmeli,
diğer görüşleri bilgi kabilinden okuyarak taklit veya tenkid kalkışmamalıdır.

Yardım ve destekleriyle bu çalışmamıza imkan hazırlayan Şamil Yayınevi
sahipleri Duran Kömürcü ve Ahmet Altıntepe'ye, takrirlerimin imlası ve daktilosun-
da yardımcı olan Mehmet Irmak ve Ahmet Özalp'e teşekkür ederek Cenabı Al-
lahtan uzun çalışmalarımızın semeresi olan bu tercümenin bütün müslümanlara
hayırlı olmasını dileriz.

Mazhar TAŞKESENLIOĞLU

11 Ağustos 1984

Fatih - İstanbul

Bize bilmediklerimizi kalemle öğreten Allah'a (cc) hamd ve sena; müjdecî, korkutucu ve aydınlatıcı olarak gönderilen efendimiz Muhammed Mustafa (sav) -ki Cenabı Hak, Onunla küfrün ve cehaletin karanlıklarını imha edip insanlığı aydınlığa kavuşturmuş, putperestlik ve sapıklığın izlerini yok ederek iman ve tevhid davasını yüceltmıştır- ile birer ilim ve irfan güneşi olan âl ve ashabına, kıyamete kadar onlara tabi olacıklara salat ve selam olsun.

İnsanın ahireti için hazırlayacağı ve bu uğurda çaba harcayacağı en iyi iş aziz Kur'ana hizmettir. Çünkü Cenabı Hak, onu insanlık için aydınlatıcı kılmış, yüce Risaletini onunla sona erdirerek **«Ey insanlar size Rabbinizden gerçek bir bürhan gelmiştir. Size apaçık bir nur göndermişizdir.»** ayetiyle de onun insanlara en büyük nimet olduğunu bildirmiştir.

Cenabı Allah (cc), Kur'an-ı Kerim hafızlarının ümmet içerisindeki yerlerini methetmiş, onları Din'in meşalesi olarak vasıflandırmıştır.

«Benim ümmetimin en şerefli Kur'anı hafızeleridir.» buyuran Resulallah (sav) efendimiz de, Kur'an hafızlarından ümmetin efendileri olarak söz etmiş, hatta onlara uyulması gerektiğini belirterek halk içerisindeki yerlerine şu sözleriyle işaret etmiştir: **«Cenabı Allah (cc), Kur'an-ı Kerime tabi olan kavmi yücelttiği gibi ona uymayan kavmi de alçaltır.»**

Hafızlar gibi şerefli kişilerin sırasında olmak ve onlara benzeyebilmek arzusunda olmama rağmen onların benzeri değilim. Ancak kendimi onlardan kabul etmekle sevaplarından bir bölümüne kavuşacağımı umuyorum. Şairin deyişiyle, «Herne kadar onlar gibi değilseniz de kendinizi onlara benzetiniz. Çünkü insanın kendisini şerefliye benzetmesi kurtuluştur.»

Allah (cc)'in, yüce dinine ve İslâm ilimlerine hizmet etmemi kolaylaştıracığına, halkın faydalanacağı bazı kitaplar telif etmeme imkan vereceğine inan-cım tamdı. Öyle inanıyorum ki, İslâm'a hizmet etmek ölümden sonra da insana hayır kazandıracak salih ve kalıcı amellerdendir. Zira Resulallah (sav) efendimiz bir hadis-i şeriflerinde şöyle buyurmaktadır: **«İnsan ölünce üç şey dışında ameli kesilir. Sadaka-i carîye, insanlara fayda veren bir ilim, ebeveyninin arkasından dua edecek salih bir evlat.»**

Cenabı Allah (cc), emin belde Mekke-i Mükerrreme -Allah bütün kötülük ve fenalıklardan korusun- Şeriat Fakültesi İslâm Dersleri Bölümünde müderris olarak ders vermeme nasib etti. İmam ve emniyet beldeesindeki hür Beyt'ine komşu olmamı nasib eden Allah (cc), bana öyle bir atmosfer verdi ki, burada ders verme, kitap mütalaası ve telifi gibi işleri yapabildim. Allah (cc), kuruluşundan itibaren bu beldede halkın istikrar, emniyet ve itminan ile yaşamasını temin etmiştir. **«Şu Beytin (Kabe'nin) Rabline ibadet etsinler onlar. (O Rab ki) onları açlıktan (kurtarıp) doyuran, kendilerine korkudan eminlik verendir.»** (Kureyş: 3-4) ve **«Çevrelerinde insanların zorla (yakalanıp) kapılmakta olmasına rağmen (Mekke'yi) korkusuz (ve emin bir yer) yaptığımızı onlar görmediler mi? Hala bâtıla inanıyorlar da Allah (cc)'in nimetine nankörlük mü ediyorlar?»** (Ankebut: 37) ayetleri de bunu ifade etmektedir.

On sene gibi uzun sayılabilecek bir zaman yaşadığım bu atmosfer içinde telif ettiğim kitapların sonuncusu «Reval ül-Beyan fî Tefsîr-ı Ayât-ı Ahkam minel-Kur'an» diye isimlendirdiğim iki ciltlik kitaptır.

Özellikle ahkam ayetlerini konu edindiğim geniş kapsamlı ilmi derslerimden oluşan kitabımda geçmişteki sağlam ilmi üslup ile çağımızın kolay üslubunu uzlaştırmak kolay ve yeni bir yol takip ettim. Kitaptaki konuları derin bir araştırma sonucu ve dakik bir üslupla tanzim ettim. Konu edindiğim ayetleri aşağıda gösterildiği üzere sekiz yönden inceleyip değerlendirdim:

Birincisi: Lügat alimleri ile müfessirlerin söz ve görüşlerinden deliller getirerek lafzî tahliller yaptım.

İkincisi: Ayet-i kerimelere kesin ve içmalî bir mana verdim.

Üçüncüsü: Ayetlerin nüzul sebebi varsa onları belirttim.

Dördüncüsü: Ayetler arasındaki bağlantıları açıkladım.

Beşincisi: Tefsirin inceliklerini, yani sırlarını, belagat nüktelerini ve ilmi derinliklerini de ihtiva edecek biçimde zikrettim.

Altıncısı: Fakihlerin ayetlerden kendi delilleriyle çıkardıkları hükümler ve bu deliller arasında hangisinin daha tercihli olduğunu gösterdim.

Yedincisi: Ayetlerin insanlar üzerinde yapacağı irşadatı kısaca açıkladım.

Sekizincisi: Ahkam ayetlerindeki teşriî hikmetlere işaret ettim.

Kitabımda yazılanların tümünün benim olduğunu söylemiyorum. Belki eski ve yeni, ehil ve meşhur müfessirlerin görüşlerinin bir özeti, güçlü alimlerin fikirlerinin bir sonucudur. Allah (cc)'ın rızasını talep için, aziz Kur'ana hizmet yolunda nice fakihler, müctehidler, muhaddisler ve diğer alimler uykularını terketmişlerdir. Benim burada yaptığım iş ise, dağınık haldeki elmas, inci ve pırlanta gibi mücevherleri görüp toplayarak bunları sağlam bir ipliğe dizen kişinin veya gözleri kamaştıran bir bahçeye girip nefis meyveleri, gülleri, çiçekleri gönüllere ferahlık, gözlere sevinç verecek biçimde derleyip toplayan kimsenin yaptığına benzer. Telif ettiğim kitapta yaptığım sadece, mütekaddimin ve müteahhîrîn (eski ve yeni) alimlerin sözlerini özetleyerek eski ve yeni görüşleri birleştirmek oldu.

Herhangi bir konuyu incelerken Hadis ve Lügatın dışında onbeşten fazla ana kaynak hükmündeki tefsire müracat ederek bu dersleri hazırladım. Konuları yazarken de hangi kaynaktan istifade ettiğimi belirtmeye tam bir dikkat gösterdim.

Allah (cc)'tan dileğim, bu kitaptan müslümanlarını faydalanması ve karşılığının da, «O günde ki ne mal fayda eder, ne de oğullar. Meğer ki Allah (cc)'a (küfr ve nifaktan) tamamen salım bir kalb ile gelenler ola.» biçiminde ifade edilen kıyamet gününde verilmesidir.

Kitabımın başında olduğu gibi sonunda da alemlerin Rabbi olan Allah (cc)'a hamd ve sena, O'nun seçkin kulu ve peygamberi efendimiz Muhammed (sav) ile âl ve ashabına salat ve selam olsun.

Muhammed Ali Sabûnî
Mekke-i Mükerreme Üniversitesi
Şeriat Fakültesi Öğretim Üyesi

FATIHA SURESİNE GİRİŞ

Fatiha suresi Mekke'de nazil olmuştur. İcma ile de 7 ayettir.

Bu mübarek surenin birçok ismi vardır. Bunların en meşhur olanları ise şunlardır :

1. El-Fatiha : Kur'an-ı Kerime Fatiha suresi ile başlanır. Ellimizde bulunan Kur'an-ı Kerimlerde -yani nüzul sırasına göre değil, tertip sırasına göre- surelerin birincisidir. İbn-i Cerir-i Taberî, «Kur'an-ı Kerimlerin yazılışına onunla başlandığı ve namazlarda önce o okunduğu için Fatihatü'l-Kitab olarak adlandırılmıştır.» (1) demektedir.

2. Ümmü'l-Kitab : Kur'an-ı Kerimdeki asıl gayeleri ihtiva ettiği için «Ümmü'l-Kitab» denilmiştir. Fatiha suresi, Allah (cc)'ın methini, Rab olduğunun isbatını, ibadetin ancak O'nun emri ve nehyi ile oluşunu, hidayet istediğini, imanda sebat etmeyi, geçmiş ümmetlerin kıssalarının bildirilmesini, iyi insanların yücelme yerleri ile kötü insanların alçalma yerlerine vakıf olunmasını ihtiva ettiği için, diğer surelere nisbetle ümm: ana diye adlandırılmıştır. Ümm kelimesi birçok yerde kullanılmaktadır. Mesela, Mekte-i Mükerreremeye Ümmü'l-Kurâ (köylerin anası) denilmektedir. Çünkü diğer yerler ona tabidir. Harp sancağına da ümm denmesi, askerin öncüsü olmasından, askerin ona tabi olmasındandır. Büyün yaratıkları üstünde ve içinde barındırdığından toprağa da ümm denilir. Şairin ifadesiyle, «Toprak, üzerinde yaşadığımız yer ve anamızdır. Toprakta doğar ve ona gömülürüz.» (2)

1 — Taberî, Camiü'l-Beyan, C. 1.

2 — Şiir Ebi Selt'in oğlu Ümeyye'ye aittir. Bkz: Kurtubi, Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 112

3. Es-Seb'ül-Mesâni : Fatiha suresi namazda tekrarlanan 7 ayettir. Namaz kılan, namazın her rek'atında onu okur. Bir gurup sahabiye göre, «Andolsun ki biz sana (namazın her rek'atında) tekrarlanan yedi ayet-i kerimeyi verdik.» ayet-i kerimesinden murad Fatiha suresidir. Kurra ve ulemanın icması ile de yedi ayettir.

Allâme Kurtubî, Ahkâmü'l-Kur'an isimli tefsirinde, «Fatiha suresinin oniki ismi vardır. Bunlardan eş-Şifa, el-Kafiye, el-Vafiye, el-Esas, el-Hamd... ilh. isimleri ya Resulallah'ın (sav) muvafakati ile veya sahabe-i kiramin içtihadı iledir.» derken, Seyyid Mahmud el-Alusi de «Bazı alimler, Fatiha'nın yirminin üzerinde ismini saymışlardır.» (3) demektedir.

Fatiha suresinin fazileti hakkında varid olan hadis-i şerifler

Birincisi : Buhari'nin Sahih'inde Mualla oğlu Ebi Said şöyle demektedir: «Mescidde namaz kılarken Resulallah beni çağırır. Namazımı bitirinceye kadar Resulallah'ın davetine icabet edemedim. Namazın arkasından huzuruna gidince Resulallah, «Niçin gelmediniz?» diye sordu. «Namazdaydım.» cevabını verince, «Allah'ın şu emrini bilmiyor musun» diyerek «**Ey iman edenler, sizi, size hayat verecek şeylere davet ettiği zaman Allah (cc) ve Resulüne (sav) icabet edin.**» ayetini okudu ve devamla, «Sana mescidden çıkmadan önce Kur'anın en büyük suresini öğreteceğim» buyurdu. Sonra elimi tutarak mescidden çıkmak istediler. Bunun üzerine, «Siz bana, Kur'anın en büyük suresini öğreteceğim, demediniz mi?» deyince Resulallah, «**Hamd olsun Alemlerin Rabbi olan Allah'a**» buyurarak, «Tekrarlanan yedi ayetli bu sure ile bana azim olan Kur'an geldi.» dedi.(4)

İkincisi : İmam Ahmed Müsned'inde şöyle rivayet etmektedir: Ka'b oğlu Übeyy, Resulullah'a (sav) ümmü'l-Kur'anı, yani Fatiha'yı okuyunca Peygamber efendimiz (sav): «Nefsim kudret elinde olan Allah'a yemin ederim ki bu surenin benzeri ne Tevrat'ta, ne İncil'de, ne Zebur'da ve ne de Kur'anda yoktur. Tekrarlanan yedi ayetli bu sure ve azim olan Kur'an bana geldi.» buyurdu. (5)

Üçüncüsü : Müslim, Sahih'inde İbni Abbas'tan naklen şöyle diyor: «Cebrael aleyhisselam, Resulallah (sav)'ın yanında otururken yukarıdan

3 — Kurtubî, el-Camiü li-Ahkâmü'l-Kur'an, C. 1, S. 111. Alusi, Ruh'ül-Maani, C. 1, S. 37.

4 — Buhari, Ebu Davut, Nesei, Cem'ül-Fevaid, C. 2, S. 267.

5 — İmam Ahmed ve Tirmizi bunu rivayet etmişlerdir. Tirmizi ayrıca «Sahih ve hasen bir hadistir.» demiştir.

bir ses duydu. Cebrail aleyhisselam başını kaldırarak şöyle dedi: «Gökten bugüne kadar hiç açılmayan bir kapıdan yeryüzüne ilk defa gelen bir melek indi.» Bu melek Resulallah (sav)'a selam vererek, «Senden evvel hiçbir peygambere verilmeyen iki nurla seni müjdeliyorum. Biri Fatihâtü'l-Kitap, diğeri Bakara suresinin son ayetleridir. Sen onlardan bir harf de okumuş olsan, onlar sana verilmiştir.» dedi.

Yukarıda aktarılanlar, Fatiha'nın fazileti üzerine en sahih rivayetlerdir. Bunlardan başka sahih ve zayıf olan rivayetler varid olmuşsa da naklettiklerimiz sözü uzatmaya ihtiyaç bırakmamıştır. Başarı Allah (cc)'tandır. (6)

Bazı surelerin faziletleri ile ilgili bir uyarı

Allâme Kurtubî, El-Camiü li-Ahkamü'l-Kur'an isimli tefsirinin surelerin faziletleri ile ilgili kısmında bazı uyarılarda bulunmuştur. Bu uyarılardan bazı pasajları aynen aktarıyoruz: «Kur'an-ı Kerimin ve ibadetlerin faziletleri hakkında mevzu hadisler ile batıl haberler veren ve icat edenlerin sözlerine bakmayınız. Çünkü bunlar değişik amaçlarla yalan ve iftirada bulunmuşlardır.»

«Mesela zındıklar (ölümden sonra dirilmeye inanmayan, inkar edenler), müslümanların kalblerine birtakım şüpheler düşürmek için; bir kısım insanlar da halkı ya kendi istikametlerine yöneltmek, ya da kendi görüşlerini takviye etmek için hadis uydurmuşlardır. Hatta Haricî alimlerden birisi, tevbe ettikten sonra, «Herhangi birşeyin yapılmasını arzu ettiğimiz zaman hemen o iş hakkında bir hadis uydururduk.» demiştir.

«Daşka bir gurub insan da, kendi anlayışlarına göre, güya Allah (cc) rızası için hadis uydurarak, halkı faziletli amellere teşvik etmişlerdir. Kur'an-ı Kerimin sureleri hakkında ayrı ayrı hadisler uydurarak güya faziletlerini bildiren Nuh Merzevî isimli bir alime «Niçin mevzu hadisler vazettiniz?» diye sorulduğunda, «Halkın Kur'an-ı Kerimi okumaya gereken önemi vermeyip sırt çevirdiğini, özellikle İmam-ı azam'ın fıkı ve İbni İshak'ın tarihiyle meşgul olduklarını görünce Hak rızası için hadis uydurdum.» demiştir. Zındıklarla din düşmanlarının bazı konularda uydurdıkları hadislerden mutlaka sakınılmalıdır. İslama ve müslümanlara en büyük

3 — İbni Cevzi, Zadü'l-Mesiri, C. 1, S. 10.

Alusi, Ruhü'l-Maani Tefsiri, C. 1, S. 40.

Fahreddin Razi, Tefsirü'l-Kebir, C. 1, S. 137.

Kurtubî, El-Camiü li-Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 108.

zararı, zahid geçinip, güya Allah rızası için, hadis uyduranlar vermişlerdir. Halk, mevzu hadis vazedenleri samimi zannederek onlara yönelmiş ve hadislerini kabul etmiştir. Bu kimseler davranışlarıyla hem kendileerini, hem de halkı saptırmışlardır.» (7)

İstiaze'nin tefsiri

İstiaze, -yaramaz ve kötü kişilerden- Allah'a sığınmadır. Cenabı Allah (cc): «**Haydi Kur'an okuduğun (okumak istediğin) zaman kovulmuş şeytandan Allah'a sığın.**» (Nahl: 98) ve «**Şüphesiz ki ben, beni taşlamanızdan, benim de Rabbim, sizin de Rabbiniz (olan Allah)a sığındım.**» (Duhan: 20) buyurmaktadır.

Lisanü'l-Arap'ın yazarı, Avz maddesini incelerken, istiazenin de avz kökünden geldiğini ve sığınma anlamını taşıdığını şu hadis-i şerifi naklederek teyid eder: «Araplardan bir kadınla evlenen Resulallah (sav), yatak odasına girdiği zaman evlendiği kadın, «Ben senden Allah'a sığınırım» der. Resulallah (sav): «Büyük bir sığınağa sığındığından dolayı seni bıraktım. Akrabalarının yanına git.» (8) buyurur.

Şeytan kelimesi, dikkafalı ve asi olarak Allah'tan uzaklaşan anlamındadır. Kurtubî, «Şeytana, Allah (cc)tan uzak olduğu için şeytan denilmiştir. Cinlerden ve insanlardan da isyankar olanlara şeytan denildiği malumdur.» demektedir. Şeytanların sadece cinlerden olmayıp insanlardan da olabileceğini Cenabı Allah, «**Biz, (sana yaptığımız gibi) her peygambere de insan ve cin şeytanlarını böylece düşman yaptık...**» (En'am: 112) ayetile bize bildirmektedir.

Hız. Ömer (ra) birgün merkebe bindirilmiş. Bir müddet gittikten sonra, «Beni indiriniz. Beni şeytana bindirdiniz.» demiştir. (9)

Recim kelimesi, lügatta «taşlanılacak şey» anlamındadır. Kurtubî, «Aslında taş ile atmak anlamında olan recim kelimesi öldürmek, lanet etmek, kovmak ve sövmek manalarına da gelir. Bu manaların tümünün Kur'anda, «**Dediler ki: Ey Nuh, sen (bu dediğinden) vazgeçmezsen muhakkak ki taşlanmışlardan olacaksın.**» (Suara: 116) biçiminde ifade edildiği söylenmiştir.» (10) der.

7 — El-Camiü li-Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 78.

8 — İbni Menzur, Lisanü'l-Arap, Tacü'l-Arûs, Kamusü'l-Muhit'in Avz maddesi.

9 — Fahreddin Razi, Mefatihü'l-Gayb, C. 1, S. 50.

10 — Kurtubî, El-Camiü'l-Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 90.

Fahreddin Razi, Tefsir, C. 1, S. 50.

Öyleyse şeytânirrâciym ifadesinin anlamı, Allah (cc)ın rahmetinden kovulmuş ve uzaklaştırılmış demektir. Eûzu'nun manası, şeytanın şerrinden Allah (cc)a sığınır ve O'nunla korunurum demektir. Beni yoldan çıkarmaya, saptırmaya ve zarar vermeye çalışan şeytanın şerrinden Semî, Alim ve Hâlık olan Allah(cc) ile korunurum. Çünkü onun şer ve zararından insanı ancak alemlerin Rabbi olan Cenabı Hak korur.

Besmele-i Şerifin tefsiri

İsim kelimesi, lügatta bir görüşe göre yükseklik, diğer bir görüşe göre de alamet ve belirti manalarına gelir. Kurtubî, isim kelimesiyle ilgili olarak, «Yükseklik ifade eden anlam daha sağlamdır.» (11) demektedir. İsm-in çoğulu esma'dır. Nitekim Cenabı Allah (cc) Kur'an-ı Keriminde «**Esmâü'l-Hüsna**» (en güzel isimler) diye tabir etmiştir. Bismillah'taki bâ yerine göre uygun ve hazfolunan bir fille yöneliktir.

Herhangi bir yazar, kalemi eline alırken «Bismillah» dedimi, onun kastı, «Allah'ın adının yardımı ile yazıyorum»; sofraya oturan kişi, yemeğe başlamadan önce «Bismillah» dedimi, onun kastı, «Allah'ın isminin yardımı ile yiyorum» demektir. Bunun gibi herhangi bir işin başlangıcında «Besmele» okunduğu zaman o işe uygun bir fiili de ifade etmiş olur.

Resulallah (sav) da «**Her hayırlı işe besmele ile başlanmazsa o işten hayır gelmez.**» buyurmaktadır.

Kurtubî, besmele ile ilgili olarak şöyle demektedir: «Bismillah kelimesi çok kullanıldığı için «bi ismi» biçiminde okuma yerine «Bismillahi» şeklinde okunur. Ancak «**İkra bi ismi Rabbike**» (Rabbinin ismi ile oku) ayeti az okunduğu için elif ile yazılmıştır.» (12)

Allah, varlığı vacip olan mukaddes Zat'ın has ismidir. Bu sebeple O'ndan başkasına verilemez.

İbni Kesir, «İsm-i azam olduğu söylenen Allah kelimesi, Rabbin alemi, yani nişanıdır. Bütün sıfatlar ile vasıflanan Allah ismi ile ilgili olarak Kur'anda «**O, öyle bir Allah'tır ki, kendisinden başka hiçbir Tanrı yoktur. (O), mülk ve melekutun yegane sahibidir. Noksanı mucip herşeyden pak ve münezzehtir. Selam ve selametın ta kendisidir. Emn ü emân verendir...**» (Haşr: 23) buyrulmaktadır. Burada geçen bütün isimler lafza-i celalin sıfatları gibidir. Allah ismi, kendisinden gayrisına konulmamıştır.» der.

Kurtubî de, «Allah ismi bütün noksan sıfatlardan münezzehtir olan Zat-ı kibriyanın en büyük ismidir. Hem Uluhiyete, hem de Rububiyete ait sıfat-

11 — Kurtubî, El-Camiü li-Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 100.

12 — Kurtubî, age. C. 1, S. 99. Fahreddin Razi, Mefâhitü'l-Gayb, C. 1, S. 83.

ları toplayan, varlığında tek olduğunu ifade eden en büyük isim Allah (cc) tır. Mabud yoktur, sadece noksan sıfatlardan münezze olan Allah (cc) vardır.» (13) demektedir.

Allah kelimesi herhangi bir kökten türemeyip Cenabı Hakk'ın has ismidir. Ebu Hayyan'ın dediği gibi alimlerin çoğu bu görüştedir. Bazı alimler de Allah kelimesinin bir kökten türemiş isim olduğu görüşündedirler. (14)

İbni Cevzî'ye göre, «Alimler, Allah ismi olan lafızda ihtilaf etmiştir. Bazısı müştak, bazısı da müştak olmayan bir isimdir derler. Nahiv alimlerinden olan Halil'den bu konuda iki görüş nakledilmektedir. Bunlardan birinde müştak, diğerinde müştak olmadığı söylenir. Allah lafzının ibadet manasına olan «İlahet» kökünden türetildiği ifade edilir. Bazı alimlere göre de hayret anlamını taşıyan «velehe» kökünden türetilmiştir. Çünkü kulların kalbi Allah (cc)a meyleder ve O'nunla hayrete düşer.» (15)

Sahih olan şudur: Allah lafzı hiçbir kökten alınmamıştır. Allah (cc)'in mukaddes Zat'ına has bir isimdir. Hiçbir varlık bu isimle adlandırılmamıştır. Bundan dolayı Allah lafzının çoğulu yoktur. (16)

Rahim ve Rahman isimleri yüce Allah (cc)'in adlarından olup «Rahmet» kökünden türemişlerdir. Bazı alimlere göre de bu iki isim, Cenabı Hakk'ın has adlarındandır ve herhangi bir kökten türememişlerdir.

Besmelenin manası :

Besmele, Bismillâhirrahmanırrahîm'dir. «Ben Allah'ın ismini zikr ile herşeyden büyük ve yüce olan Cenabı Hakk'ın bütün işlerimde yardımını bekleyerek başladım. Zira Cenabı Allah (cc) herşeye kadirdir.» anlamındadır.

İbn-i Cerir-i Taberî şöyle der: «Zikri yüce, isimleri mukaddes olan Allah (cc), muhakkak elçisi Muhammed (sav)e en güzel isimlerinin her işin ve sözün başlangıcında okunmasını öğretmiştir. Bu öğretiş Cenabı Allah'ın bütün kulları için itibar edecekleri bir yol olmuştur. Besmele, bütün konuşmaların, mektupların, kitapların kısaca bütün işlerin başlangıcında söylenir. Hatta insan başlangıçta Bismillah dedimi, neye başladığını da ifade etmiş olur. Besmele çektiği zaman, eğer bu çekiş bir sureye başlamadan olmuşsa kıraatı, ayağa kalkmak için ise kıyâmı, özetle ne iş yapacak, ne söyleyecek ise Besmelenin başlangıcında muradı meydana çıkar. (17)

13 — Kurtubî, Tefsir, C. 1, S. 102.

14 — Ebu Hayyan, Bahr-i Muhit, C. 1, S. 14.

15 — İbni Cevzi, Zâdül-Mesir, C. 1, S. 8.

16 — İbn-i Hayyan, Age. C. 1, S. 14. Kurtubî, Age, C. 1, S. 102.

17 — İbn-i Cerir-i Taberî, Cami'ül-Beyan fi Tefsirül-Kur'an.

FATİHA SURESİ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ • الرَّحْمَنِ
 الرَّحِيمِ • مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ •
 إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ •
 اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ •
 صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ
 الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ •

Bismillâhırrahmanırrâhim

1-3-Hamd olsun -Alemlerin Rabbi, Rahman, Rahim, Din Gününün (tek) sahibi ve mutasarrıfı- Allah'a.

4-Yalnız şana ibadet (kulluk) eder, yalnız senden yardım isteriz.

5-7-Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gaza-ba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil.

FATİHA SURESİNİN LAFZİ TAHLİLİ

الْحَمْدُ لِلَّهِ

(Elhamdüllillah): Hamd, tazim yönüyle güzel bir şekil-

de Allah (cc)ı methetmektir.

Kurtubî, «Arap dilinde hamdin anlamı, mükemmel bir surette methetmektir. Hamd kellesinin başına «el» eki takılması hamd çeşitlerinin hepsini ihtiva etmesi içindir. Bütün çeşitleri ile mutlak methin tümüne layık olan yalnız Cenabı Hakk'tır. Yermenin aksi olan hamd, şükür kelimesinden daha şümullüdür.

Şükür, bir nimet karşılığında yapıldığı halde Hamd, ister nimet olsun ister olmasın yapılır. Mesela, yiğitliğini ve ilmini methettim denilir. Şükür ise ancak bir ihsanın (iyiliklerin) karşılığında yapılır.

Hamd, dille yapılır. Şükür ise kalb, dil ve azalarla yapılır. Şairin dediği gibi, «Tarafınızdan bana verilen nimetlerin karşılığını üç şeyle ifade ederim, elim, dilim ve perde arkasındaki kalbimle.»

Taberî, hamd ile şükürün aynı anlamı ifade ettiklerini söyler. Zira hamd, bir kimseden bir iyilik görülmeden de, onun vasıfları sebebiyle yapılır. Şükürde iyilik yapan, yaptığı iyilikten dolayı sena edilir» (18) der. Kurtubî'nin bu sözleri de hamd'ın şükür'den daha kapsamlı olduğunu göstermektedir.

رَبِّ الْعَالَمِينَ

(Rabbi'l-alemin): Rab, lügatta terbiye manasında

dır. Terbiye ise herhangi birşeyi eğitmedir. Herevî'ye göre birşeyi ıslah (düzeltme) edene veya tamamlayana onu terbiye etmiş derler. Bunun için devamlı kitaplarla uğraşanlara «Rabbâniyyun» denir. (19)

Rab kelimesi, terbiye kökünden türetilmiştir. Allah (cc) insanları eğitir ve yönetir. Rab, malik, muslih (düzeltici), efendî ve itaat olunan gibi birçok manalara gelir. Mesela, «şu develerin rabbi» denildiğinde «develerin sahibi» anlaşılır.

Rab kelimesi Allah (cc)'ın dışında izafesiz kullanılmaz. Bir hadis-i şerifte kölelere hitaben Resulallah (sav), «Sizden biriniz bir diğerine «Rabbine sofra hazırla, abdest aldır» veya biriniz efendisine «Benim rabbim» demeyip, «efendim» desin.» (20) buyurmuştur.

18 — Lisanü'l-Arap, Hamd maddesi.

19 — Kurtubî, Camiü'l-Ahkam, C. 1, S. 133.

20 — Buhari ve Müslim, Ebu Hüreyre (ra)den.

Rab, mabud (tapılan) manasına da kullanılmaktadır. Şair şöyle der: «Tilkilerin üstüne pislediği rab mıdır? Andolsun tilkilerin üstüne pislediği zell olmuştur.» (21)

Rab, aynı zamanda efendi, itaat olunan manalarına da kullanılır. Nitekim Allah (cc), «Ey zindan arkadaşlarım (rüyalarınıza gelince:) Biriniz efendisine (rabbine) şarap içirecek...» (Yusuf: 41) buyurmaktadır.

Rab, yine düzeltici, ıslah edici manalarına da gelir. Şair şöyle der: «Terbiye eden (muslih) o kişi ki, hayırlı iş öğretir. Ona bilinen ve istenilen birşey sorulduğunda cevap verir ve noksanları tamamlar.» (22)

الْعَالَمِينَ

(El-Âlemin): Âlemin, bir cins isim olan âlem kelimesinin çoğuludur. Aslında âlem kelimesi de çokluk ifade eder ve aynı kökten gelme bir tekil biçimi yoktur. Rehd ve enâm kelimeleri gibi.

Ebussuud Efendi bu kelimeyle ilgili olarak «Âlem, hatem ve galip kelimeleri gibi, onunla bilinen şeyin ismidir. Yüce Yaratıcımızı tanıtan, gösteren varlıklardan her birisine âlem denir.» der.

İbni Cevzî ise, «Âlem kelimesi, Arap diline vakıf olanlara göre Allah (cc)'ın yarattığı ilk varlıktan son varlığa kadar bütün mevcudata verilen isimdir. Mütefekkirlere göre yerde, gökte ve kainatta bulunan varlıkların hepsine âlem denir.

Âlem kelimesinin kökü hakkında iki görüş vardır. **Birincisi** lügatçıların (dil bilginlerinin) görüşüdür. Buna göre âlem kelimesi «ilim» kelimesinden türemiştir. İkincisi de mütefekkirlerin görüşüdür. Bu görüşe göre de âlem kelimesinin kökü, «âlamet» kelimesidir.» diyor. (23)

Kainattaki her varlık ayrı ayrı yönetici, yaratıcı ve Hakîm olan Allah (cc)'ı gösterir, O'na işaret eder. Bu hakikati şair şöyle dile getirir: «Beni hayrete düşüren şudur, günahkar kişi Allah'a nasıl isyan eder?/İnkarcı, Allah'ın varlığını nasıl inkar eder?/Çünkü her hareket, her duruş ebediyen O'nun varlığına şahidlik eder/Herşeyde Allah'ın birliğine işaret eden bir ayet vardır.»

21 -- Kurtubî, Tefsir, C. 1, S. 137.

22 -- İbni Cevzî, Zadü'l-Mesir, C. 1, S. 18.

23 -- İbni Cevzî, age, C. 1, S. 12.

İbni Abbas'a göre «alemîn»den kasıt insanlar, cinler ve meleklerdir. (24)

Ferra ve Ebu Ubeyde'ye göre ise insanlar, cinler, melekler ve şeytanlardan meydana gelen akıl sahibi dört sınıfa «alem» denir. Zira bu kelimenin «alemîn» biçimindeki çoğul şekli Arap dilinde özellikle akıl sahipleri için kullanılır. Nitekim şair A'sa'nın «Ben onların benzerini aleminde duymadım.» (25) mısrası da bunu gösterir.

Alimlerin bir kısmı ise insanlar, cinler, melekler, hayvanlar, bitkiler ve cansız varlıklar gibi mahlukatın her sınıfının birer alem olduğu görüşündedir. Fatiha suresinde «Rabbi'l-alemîn» ifadesinin kullanılması bütün bu sınıfları ihtiva ettiği içindir.

الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ (Er-Rahman er-Rahim): Rahmet kökünden türeyen Rahman ve Rahim kelimeleri Allah (cc)ın isimlerindendir. Rahman, nimetlerin en büyüğünü, Rahim ise en dakik (ince, hassas) olanını veren demektir. (26)

Mübalâğa ifade eden «Fa'lan» kalıbından olan Rahman ismi, rahmette eşi, benzeri olmayan manasındadır. El-Hitabî'ye göre Rahman, tüm mümin ve kafirleri ihata eden, onlara hayat ve rızık veren Zat'a, Allah'a denir.

Rahim sıfatı ise yalnız müminlere hastır. Nitekim bunu «O, müminleri çok esirgeyicidir (rahim).» ayetinden anlamak mümkündür.

Rahman ismi yalnız cenabı Hakk'a mahsustur ve O'ndan başkasına verilemez.

Rahim isminin başka varlıklara da verilebileceğini Cenabı Hakk'ın Resulallah'ın vasıflarından bahseden «...Müminleri cidden esirgeyicidir, bağışlayıcıdır o.» (Tevbe: 128) emri göstermektedir.

Kurtubî, Rahman ismiyle alakalı olarak şöyle demektedir: «Alimlerin çoğuna göre Allah (cc)ın dışında herhangi bir kimseye Rahman ismi verilmesi doğru değildir. Çünkü Rahman sıfatı yalnız O'na has bir isimdir.»

24 — Ebu Hayyan, El-Bahrü'l-Muhit, C. 1, S. 18.

25 — Kurtubi, age, C. 1, S. 138.

26 — Kurtubi, age, C. 1, S. 138.

İbni Cevzi, age, C. 1, S. 9.

Alusi, age, C. 1, S. 59.

Kurtubi, age, C. 1, S. 105.

«De ki: «Gerek Allah diye (ad verip) çağırın, gerek Rahman diye (habibim) (ad verip) çağırın...» (İsra: 110) buyuran cenabı Hakk, kendine has olan ve hiçbir ortak kabul etmeyen Allah ismine eş olarak Rahman adıyla da çağırılmasını isterken, «Senden evvel gönderdiğimiz peygamberlerimize sor: Biz Rahman'dan başka tapılacak tanrılar yapmış mıyız?» (İsra: 110) emriyle de Rahman'ın ibadete layık olduğunu haber vermektedir. Bu da göstermektedir ki, Rahman adı yalnız Allah'a has bir isim olabilir.

İnsanlardan yalnız Müseyilemetü'l-Kezzab (yalancı peygamber) -Allah'-ın lanetli ona olsun- kendisine «Rahmanü'l-Yemame» (Yemame şehrinin Rahmanı) ismini vermiştir. Bu zata Rahman adını kullanıncaya kadar Kezzab denilmiyordu. «Rahmanü'l-Yemame» adını kullanmaya başladıktan sonra cenabı Hakk, Kezzab ismini öyle yaygınlaştırdı ki, bu isim Müseyileme'yi tanıtan bir sembol oldu. (27)

يَوْمَ الدِّينِ

(Yevmi'd-Din): Yevmi'd-Din, din günü, ceza günü

ve hesap günü anlamlarına gelir. Cenabı Hakk, din gününde bir mülk sahibinin kendi malında yapmış olduğu tasarruf gibi tasarrufta bulunur.

Lügatta ceza manasında kullanılan din kelimesini Resulallah (sav) bir hadis-i şeriflerinde şöyle kullanmaktadır: «İstedğini yap. Yaptığın gibi cezalandırılırsın.»

Lisanü'l-Arap'ta, «Din, ceza ve mükafat manasındadır. Din günü, ceza günü demektir. Nitekim Kur'anda; «...**Hakikaten biz mi cezalanmış olacağız?**» (Saffet: 53) denilmektedir. Deyyan kelimesi din kökünden gelir ve Allah (cc)'ın bir sıfatıdır.» (28) denmektedir.

Şair Lebid de şöyle der: «Sen ektiğini birgün biçersin. Elbette ki genç kişi ceza verdiği gibi birgün de cezalanacaktır.» (29)

إِيَّاكَ نَعْبُدُ

(İyyâke na'budü): Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz.

Kulluğun manası kişinin kendisini Allah (cc)'ın huzurunda küçültmesi, alçaltmasıdır. Zemahşerî şöyle der: «İbadet, tevazu ve zilletin en sonudur. Mesela Araplar, sağlam bir kumaşa «Sevbün zü abedetın» (Çok sağlam kumaş) derler. Bundan dolayı Allah (cc) için yapılan tüm hareketlere ibadet denir.» (30)

27 — El-Camiü li-Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 108.

28 — Lisanü'l-Arap, Tacü'l-Arus, Kamusü'l-Muhit.

29 — Kurtubi, age C. 1, S. 143.

30 — Zemahşerî, Keşşaf Tefsiri, C. 1.

İyyake nağbüdü'nün manası özetle, «Artcak sana eğiliriz. Zira sen her türlü tazime layıksın. Senden başka hiçbir şeye ifâdet etmeyiz.» demektir.

وَإِلَّا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ

(İve iyyâke nesteyn): (Yalnız senden yardım iste-

riz.) İstiâne, yardım istemek demektir. İbnî Abbas'tan (ra) rivayet edilen bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz (sav) şöyle buyurmaktadır: «Dilediğin herşeyi Allah (cc)tan dile. Eğer yardım istersen yine sadece Allah (cc) tan iste.»

Bu cümlelerin toplu anlamı şudur: Ya Rabbî, itaatla, kullukta ve bütün işlerimizde yalnız senden yardım isteriz. Bize yardım etmeye senden gayrı kimsenin gücü yetmez. Kafirler senden başkasından yardım isterlerken biz, yalnız senden yardım isteriz.

اهْدِنَا

(İhdinâ): (Bizi ilet) İhdina, bir dua fiilidir ve buradaki anla-

mı, «Sana yaklaştıracak hidayet yolunu bize göster»dir. Hidayet, lügatta delâlet (kılavuzluk) manasına gelir. Nitekim Allah (cc): «**Semud'a gelince: Biz onlara doğru yolu gösterdik. Ama onlar körlüğü hidayete tercih ettiler...**» (Fussilet: 17) buyurmaktadır.

Hidâyet, irşad ve imanın kalbte yerleşmesi anlamlarına da gelir. Bunu, «**Hakikat sen (Habibim, her).sevdiğin kişiyi hidayete erdiremezsin. Fakat Allah'dır ki, kimi dilerse ona hidayet verir ve O, hidayete erecekleri daha iyi bilendir.**» (Kasas: 56) ayetinde görmek mümkündür. Resulullah (sav)'ın «Hâdi' denildiği zaman Allah (cc) yoluna kılavuzluk yapan demektir.» şerefli sözünü Cenabı Hakk'ın, «**...Şüphesiz ki sen herhalde doğru bir yolun rehberliğini yapıyorsun.**» (Şura: 52) buyruğu doğrulamaktadır. Demek ki, Resulullah (sav) imanı insan kalbine bizzat koymaz, sadece konmasına kılavuzluk eder.

الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ

(Sırat el-mustakim): (Doğru yola) Sırat keli-

mesi, yol manasındadır. Cevherî de bu görüştedir. Şair de kelimeyi şöyle kullanmıştır: «Ben onları açık bir yola (sırat) sevkettim.»

Kurtubî'ye göre, Arap dilinde sırat, yol manasındadır. Tufeyl oğlu Âmir de şiirinde sıratı yol karşılığında kullanmıştır: «Biz, onların topraklarını atıllarla doldurduk. Öyle ki, topraklarını, yoldan (daha beter çiğneyip) zelim ederek terkettik.»

Araplar, sırat kelimesini doğrulukla vasıflanan her söz ve işte kullanmışlardır. Kelime Fatiha suresinde ise, «İslâm dini» karşılığında kullanılmıştır.

Müstakim, eğriliği bûğrülüğü olmayan şeye denir. Bu anlamı Cenabı Hak, «Şüphesiz ki, (emrettiğim) bu (yol) benim dosdoğru yolumdur. O halde ona uyun...» (En'am: 153) emri ile doğrulamaktadır. Buna göre «Doğru yola» ifadesinin manası, «Ya Rabbî, bizi iman üzere sabit kıl, güzel işlere muvaffak eyle ve İslâm yoluna -cennete kavuşturan yola- gidenlerden kıl» demektir.

اَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ

(Enamte aleyhim): (Kendilerine nimet verdiklerinin)

Nimet, geçimin iyi olması, yani insanın dilediğini istediği zaman ve yerde temin edebilmesi demektir.

Müfessirlerin çoğu, İbni Abbas (ra)ın «Nimet verilenler» ifadesinden anlaşılan peygamberler, sıddıklar, şehidler ve salih kişilerdir.» görüşüne Allah (cc)ın, «Kim Allah (cc)a ve Peygambere itaat ederse işte onlar, Allah (cc)ın kendilerine nimetler verdiği peygamberlerle, sıddıklarla, şehidlerle, salihlerle beraberdirler. Onlar ne iyi arkadaşlardır.» (Nisa: 69) emrine dayanarak uymuşlardır.

الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ

(El mağdûbi aleyhim): (Gazaba uğrayanlarınkine)

Gazaba uğrayanlardan murad Yahudilerdir. Cenabı Hak, bunu Kur'anda bize haber vermektedir: «Hani siz, «Ey Musa, bir çeşit yemeğe (kudret helvasıyla bildircin etine) mümkün değil dayanamayız. O halde bizim için Rabbine dua et de yerin bitirdiği şeylerden sebze, acur, sarımsak, mercimek ve soğan çıkarsın.» demiştiniz. (Musa da) «O hayırlı olanı şu daha aşağı olanla değiştirmek mi istiyorsunuz? (Öyle ise) bir şehre inin. Çünkü (orada) size istediğiniz (sebzeler) var.» demişti. Onların üzerine horluk ve yoksulluk vuruldu. Allah (cc)dan bir gazaba da uğradılar...» (Bakara: 61)

«...Allah (cc)ın lanet ve aleyhinde gazab ettiği, içlerinden maymunlar, domuzlar yaptığı kimselerle şeytana tapanlardır ki, işte bunların mevkii daha kötü ve dosdoğru yoldan daha sapıktır.» (Maide: 60)

الضَّالِّينَ

(Ed-dâllin): (Sapıklarınkine) Dalâl kelimesi Arap

dilinde hak yoldan ve doğru bir istikametten ayrılma, yolunu kaybetme anlamını ifade eder.

Nitekim bu, Kur'anda şöyle ifade edilmiştir: «**Dediler ki: «Biz yerde (cürüyüp) kaybolduğumuz vakit mi, hakikaten biz mi yeni bir yaratılışa (bulunacağız?)» Evet, onlar Rablerine kavuşmayı inkar edenlerdir.**» (Secde: 10)

Şair de, «Kayıp olan kavmin nereye gittiğini sormuyor musun? Bel-deler sana haber versin.» mısralarında dalâl kelimesini kayıp anlamında kullanmıştır.

Dâllin'den kasıt Hristiyanlardır. Nitekim Cenabı Hak: «**De ki: «Ey kitab ehli, dininizde haksız yere haddi aşmayın. Bundan evvel hakikaten hem kendileri sapmış, hem birçoğunu saptırmış ve (halada) doğru yoldan ayrılıp sapagelmış bir kavmin heva (ve heve)sine uymayın.**» (Maide: 77) emri ile bunu bize bildirmektedir.

İmam Fahreddin er-Razî, konuyla ilgili görüşünü şöyle ifade eder: «Müfessirlerin bazısı, «gazaba uğrayanlar»dan maksadın görünür amel-lerinde hata yapan her şahıs, «sapıklar»dan muradın da, itikadında hata yapan herkes olduğu görüşünü tercih etmektedirler. Çünkü «gazaba uğrayanlar» ile «sapıklar» kelimeleri genel bir mana taşımaktadır. «Gazaba uğrayanlar»ı Yahudilere, «sapıklar»ı da Hristiyanlara tahsis etmek esasa aykırıdır. Çünkü, Sanî olan Allah (cc)ı inkar etmek, O'na bazı şahıs ve güçleri ortak etmek din olarak Hristiyanlıktan ve Yahudilikten daha çirkin, dolayısıyla onlardan korunmak daha evladır.»

Alûsî, Fahreddin er-Razî'nin bu görüşünü reddederek şöyle diyor: «Gazaba uğrayanlar ile sapıklar sözlerinden açık olarak Yahudi ve Hristiyanların kastedildiği sahih hadislerle rivayet edilmiştir. Bu rivayet varken, buna aykırı bir görüşe dönülemez.» (31)

Kurtubî ise şöyle demektedir: «Müfessirlerin bir çoğuna göre «gazaba uğrayanlar» ile Yahudilere, «sapıklar» ile de Hristiyanlara işaret edildiği, Hatem oğlu Adıyy'ın müslüman oluşu olayındaki hadiste tefsir edilmiştir.» (32)

31 — Fahreddin er-Razî, age, C. 1, S. 204.

Alûsî, C. 1, S. 96.

Zâdü'l-Mesir, C. 1, S. 16.

Bahrü'l-Muhit, C. 1, S. 33.

32 — Kurtubî, Tefsir, C. 1, S. 149.

Bahrü'l-Muhit, C. 1, S. 30.

İbnî Cevzî, C. 1, S. 161.

Ebu Hayyan'ın bu hadisle ilgili görüşü şöyledir: «Eğer hadis-i şerifin Hz. Peygamber (sav)den nakli sahih ise, ona dönmek, (onunla amel etmek) farz olur.»

Bana göre, Fahreddin er-Razi'nin görüşü, hadisi red anlamı taşımaz. Tersine, onun hükmünü genelleştirerek, Yahudilik, Hıristiyanlık ve diğer tüm İslam dışı inançları içine alan bir ifade ile bütün kafir ve münafıkları ayetin şümulüne almıştır.

Fahreddin er-Razi'nin görüşünü ifade eden metni aynen aktarıyorum: «Ola ki, «gazaba uğrayanlar»dan murad kafirler, «sapıklar»dan maksat münafıklardır. Zira Cenabı Allah, Bakara suresinin başlarında müminleri methettikten sonra sırasıyla kafirleri ve münafıkları zikretmiştir. Burada, müminler için «nimet verilenler», kafirler için «gazaba uğrayanlar», münafıklar için ise «sapıklar» ifadeleri kullanılmıştır...» (33)

(Âmin): Dua ifade eden bir kelimedir. Kur'andan ol-

madığı konusunda icmaa varılmıştır. Kur'anda yazılmayışı da bunu göstermektedir. Manası, «Ya Rabbî, duamızı kabul et» demektir.

Alûsi, âmin kelimesi ile ilgili olarak şöyle demektedir: «Fatihayı bitirdikten sonra «amin» demek sünnettir. Zira Ebu Meysiret şu hadisi nakletmektedir: «Cebrail, Resul-ü Ekrem (sav)e Fatihâ suresini okuttu. «Velad-dâilîn» dedikten sonra Cebrail ona «amin» de buyurdu. Resulullah (sav) da ona uyararak «amin» dedi.» (34)

İbnü'l-Enbarî'nin görüşü de şöyledir: «Amin, dua olup Kur'andan değildir. Zahirde isim, ifadede fiil olan kelimelerdendir. «Ya Rabbî, sen kabul et» anlamındadır. Amin kelimesi iki kalıpta ifade edilebilir. Birisi Fâil vezninde, diğeri de Fâil vezninde. Şair şöyle diyor: «Ya Rabbî! Sevgilimin sevgisini ebediyyen içimden çıkarma. Bu duama amin diyen kuluna Allah rahmet etsin.» (35)

FATİHA SURESİNİN İCMALİ MANASI

İsimleri mübarek olan Cenabı Allah, bize, nasıl hamd edeceğimizi şöyle öğretiyor: «Ey kullarım, bana şükredeğiniz zaman «Alemlerin Rabbi olan Allah'a hamd olsun» deyiniz ve size vermiş olduğum nimet ve ihsan-

33 — Fahreddin er-Razi, age, C. 1, S. 204.

34 — Alûsi, age, C. 1, S. 97.

35 — Lisanü'l-Arap, Amin maddesi.

Vel Beyan fi Garibi l'rebil Kur'an li İbnü'l-Enbari, C. 1, S. 41.

larım karşılığında bana şükrediniz. Azamet, şeref ve ululuk sahibi benim. Yaratıcılık ve icad edicilik yalnız bana aittir. İnsanların, cinlerin, meleklerin, göklerde ve yerde olanların yaratıcısı benim. Rahmetli herşeyi, fazlı bütün halkı kuşatan, esirgeyen ve bağışlayan benim.

Sena ve şükür, kulları için yaratma, rızık verme, sağlam bir bünyeye kavuşturma, insanları dünya ve ahiret mutluluğuna iletme gibi nimetleri olan alemlerin Rabbi Allah (cc)tan başkasına mahsus değildir. O'nun büyüklüğüne hiçbir büyüğün ululuğu yetişemez. Kainata koymuş olduğu düzenle tüm bitkilerin, hayvanların ve insanların herşeylerini tanzim eden O'dur.

Mesela, güneş olmasaydı hayat ve ölüm olmazdı. İnsanın hayatını devam ettirmeye vasıta olan gıdanın, bitkilere canlılık veren suyun ve hayvanların yaşamalarını sağlayan bitkilerin yaratıcısı O'dur.

Mükafat ve cezayı ancak ben veririm. Din günü olan kıyamette tasarruf sahibi sadece benim. İbadetlerinizi bana tahsis ederek «Allah'ım yalnız senin için eğilir ve kalkar, yalnız sana saygı gösteririz» deyin. «Senin gayrın olan kimseye kulluk etmeyiz. Rızanı kazanmak ve itaat etmekte yalnız senden yardım bekleriz. Çünkü her türlü tazime ancak sen layıksın. Senin dışında kimse bize yardım gücüne sahip değildir. Allah'ım, sen hak din olan İslâm'da bize sebat ver. Resullerini, resullerinin sonuncusu olan Hz. Muhammed (sav)i o din üzere gönderdin. Ya Rabbî, bizi imanda sabit kıl ve sana yaklaşanların, peygamberlerin, sıddıkların, şehidler ve salihlerin yolunda gidenlerden eyle. Allah'ım doğru yoldan gitmeyenlerden, şeriattan sapanlardan eyleme bizi. O sapıklar ki, senin ayetlerini, resullerini inkar ederek gazaba layık olmuşlardır.»

Fİ ZİLAL-İL KUR'AN'DA FATİHA'NIN MANASI

Seyyid Kutub, Fî Zilâl'il Kur'an isimli tefsirinde şöyle demektedir: «Her müslüman, yedi ayetli bu kısa sureyi günde enaz onyedî defa tekrarlar. Buna sünnet namazlarını da ilave edince bu tekrarlayış iki mislini aşar. Hele farz ve sünnetler dışında nafîle namaz kılarak Allah (cc)ın divanına durmayı arzu edenler için bu sayı sınırsızdır.

Bu sure okunmadan kılınan namaz sahih değildir. Zira Buharî ve Müslim'in ittifakla rivayet ettikleri bir hadis-i şerifte Peygamber efendimiz, «Fatiha-i şerife okunmayan namaz kılınmamıştır.» buyurmaktadır.

Fatiha suresinin namazın her rekâtında tekrar edilmesinin hikmetlerinden biri, onun İslâm akide ve düşüncesinin tamamını ihtiva etmesidir.

Bu sure «**Bismillâhirrahmânirrahîm**» ile başlar. Allah (cc)'ın ismi ile başlaması İslâm'ın adabındandır. Cenabı Allah, bu adabı, sevgili kulu ve resulü olan Peygamber efendimize ilk gönderdiği «**Seni yaratan Rabbinin adıyla oku.**» ayetiyle, vahiy yoluyla talim etmiştir. Zira bu edep düsturu, İslâm'ın büyük düşünce yapısının temellini teşkil eden «**Evvel ve ahir, zahir ve batın O'dur**» ayetinin gereğidir. Her varlık, varlığının sırrını O'ndan alır. Şu halde herşey O'nunla başlar ve her başlangıç, her hareket, her yöneliş O'nun adıyla olur.

Tevhid ve edebi ihata eden Allah'ın adı ile başlamanın manası, Allah'ın birliğini anmak ve İslâm düşüncesinin ilk rûknü olan akaidi ifa etmektedir.

Rahman ve Rahîm sıfatlarındaki «Rahmet», İslâm düşüncesinin ikinci rûknü olan içtimai görüşü temsil eder ve kul ile Allah (cc) arasındaki gerçek alakayı sağlamlaştırır.

Besmelenin arkasından Allah (cc)a hamd ile yönelmek ve O'nun alemlerin mutlak Rabbi olduğunu tavsif etmek geliyor.

Allah'ın isminin mutlak yaratıcılık vasfı, müminleri yalın olarak O'nun ismini anmaya teşvik eder. Allah'a hamd mevzusu öyle bir duygudur ki, müminin kalbi, sadece Onu anmakla bile haz duyar. Bir işin başında Allah isminin bulunması, ilahî nimetlerin füyuzatından başka birşey değildir. Allah (cc)a hamd ve senanın şevkini artıran bu füyuzattır. Allah'ın sayısız nimetleri her an ve her adımda birbirini takip ederek devam eder. Allah (cc)'ın bütün mahlukatını kuşatan bu nimetler bilhassa insanoğlunu kucaklamaktadır.

İslâm akidesinin temellerinden olan Rububiyet, öyle bir yol ayrımı ki, bir yanda bütün mükemmelliği ile tevhid akidesi, öbür yanda bu hakikatin yokluğundan meydana gelen zifirî karanlık. Bu Rububiyetin bütün alemleri şamil olması, akidedeki nizamla nizamsızlığın ayrılış noktasını teşkil etmektedir. Çünkü bütün alemler tek bir Allah'ın mutlak hakimiyetini ikrar edip O'na yönelir. Böylece insan, üzerine bir kabus gibi çöken tanrılara inanma külfetinden kurtulmuş olur.

Daha sonra bir bütünlük, bir düzen içerisinde gelen İslâm akidesinin akla ve kalbe hakiki bir rahmet vermesiyle iç huzuru başlar. O rahmette güzellik, açıklık, tanzim ve fitraten Allah'a yaklaşma vardır.

Rububiyet sıfatından sonra Rahmetin bütün manalarını, bütün vasıflarını ihtiva eden Rahîm ve Rahman sıfatları, herşeye şamil Rububiyetin açık alametlerini tekit etmek, Rab ile kullar, Halık ile mahluk arasındaki münasebetin esaslarını tesbit etmek için surenin içinde müstakill bir ayet halinde bir kere daha tekrarlanıyor.

Allah (cc)'ın insanda hamd ve sena iştiyakını artıran bu Rahmet ve riayet alakası, aynı zamanda sevginin ve kalb huzurunun da kaynağıdır. Şu halde bu bol rahmete karşılık hamd etmek fitri bir vazifedir.

مَا لِكُيَوْمِ الدِّينِ

(Din gününün sahibi): İnsan hayatında büyük

ve derin etkisi olan bu hakikat, ahiretin varlığını esas alan bir rükündür. «Din günü»ne inanma, İslâm düşüncesinde büyük bir değer taşır. İnsanın kalbine başka bir alemin varlığını, bir bahçıvanın meyve vermesi için bahçesine diktiği fidan gibi diker, yerleştirir.

«Din gününün sahibi» tabiri, Allah (cc)'ın kullarına ihsan ettiği yüce İnsanlık hakikatleriyle, değer bakımından insana layık görülmeyen, onu kötülüğe yönelten bozuk ve çirkin manzalar arasında bir tercih noktası, bir yol ayırımıdır.

İslamın bu temel esası insan tasavvurunda tahakkuk etmedikçe, yani uğrunda savaşabileceği, öbür dünyadaki karşılığına güvenerek hak ve hayır yolunda fedakârlık edebileceği başka bir hayatın bulunduğu inanmadıkça, insan hayatı istikamete (Allah'ın yüce yoluna) asla kavuşamaz.

Ahirete iman edenlerle ahireti inkar edenler şuur, ahlak, gidişat ve yaptıkları işlerde aynı değildirler. Bunlar ruhi ve ahlaki yapıları birbirinden tamamen ayrı ve birbirine zıt iki sınıftır. Bunların dünyadaki işleri birbirine uymadığı gibi, ahirette görecekları karşılık da farklıdır.

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ

(Yalnız sana ibadet eder,

yalnız senden yardım isteriz.):

Surenin ilk kısımlarındaki itikadî esasların özü, temeli budur. İbadet ancak Allah (cc)'a yapılır ve yardım da yalnız O'ndan istenir.

Bu ayet-i kerime, bir yanda her türlü ubudiyetten kurtularak mutlak manada hür olmayı, öbür yandan da kullara kul olmaktan kurtuluşu simgeler. Batılilar, tabii kuvvetleri emri altına almaya «tabiatı yenmek» der-

ler. Bu tabir ancak Allah'la ve Allah'a teslim olmuş kainatın ruhuyla alakasını kesmiş cahiliyyet nazariyesinin ifadesidir. Halbuki kalbini, Rahman ve Rahîm olan Allah'a ve ruhunu, Allah'ı devamlı surette tesbih eden kainatın ruhuna bağlayan müslüman, insanın tabiata hakimiyeti dışında, tabiatla başka alakaları da olduğuna inanır. Müslüman bütün kuvvetlerin yaratıcısının Allah olduğuna, bunların hepsini bir sırra binaen yarattığına ve bu kuvvetlerin birbirleriyle yardımlaşması gerektiğine inanır.

«Bilir ki, bu kuvvetleri kendisinin hakimiyetine veren, onun sırlarını keşfedip kanunlarına vakıf olmaya muvaffak kılan ancak Allah (cc)'dir. Bu sebeple insana yakışan, tabiat kuvvetlerinden birini emri altına aldığı zaman Allah (cc)'a şükretmektir. Çünkü aslında bu kuvvetleri insanın kendisi emri altına almış değil, Allah (cc) onun emrine vermiştir. «...Yerdeki varlıkların hepsini size ram kılmıştır» (Casiye: 13).

«Fatiha suresi, İslâm düşüncesinin temel esaslarını, Allah (cc)'a ibadet etmek ve O'ndan yardım dilemek suretiyle O'na yönelmeyi zikrettikten sonra, surenin muhtevasına uygun bir şekilde dua ile Allah (cc)'a teveccüh edip bunların ameli tatbikatına geçiyor: «Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil». Bu hidayet yolunu bilmek ve onda sebat etmek Allah (cc)'ın rahmet, hidayet ve himayesinin bir meyvesidir.

«Burada Allah (cc)'a yönelmek, O'nun yardımcı olduğuna inanmanın neticesidir. Bu ise müminin Allah (cc)'tan dileyebileceği en büyük yardımdır. Zira doğru yolu bulmak, dünya ve ahiret saadetine ermenin kafi teminatıdır. Bu eriş, esasında insanın, alemlerin Rabbi olan Allah (cc)'a yönelen bütün mevcudatın hareketi ile kendi hareketi arasındaki insicamın sırrına fitrî olarak ermesidir.

«Ayet-i kerime, bu doğru yolun vasıflarını en iyi biçimde açıklar: «Kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanların, sapıkların yoluna değil». Bu yol Allah (cc)'ın kendilerine nimet ihsan ettiği kimselerin yoludur. Yoksa hakkı bildiği halde ondan sapan ve haktan hiç nasib olmayanların ve bu yüzden Allah (cc)'ın gazabına uğrayanların yolu değil.

«Yukarıdaki açıklamalardan sonra Fatiha suresinin muhtevasının taşıdığı ehemmiyet de gözönüne alınırsa bu surenin günde en az 17 defa, kılınan diğer namazların ilave edilmesiyle daha çok sayıda tekrarlanmasının sırrı daha iyi anlaşılacaktır.»

FATİHA'NIN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Allah (cc); Kur'an-ı kerimi okurken kendisine sığınmamızı emretmektedir: «**Haydi Kur'an okuduğun (okumak istediğin) zaman o koğulmuş şeytandan Allah'a sığın**» (Nahl: 98).

Cafer-i Sadık (ra), «sığınma» ile alakalı olarak şunları söyler: «Kur'an okumadan önce Allah (cc)'a sığınmak lazımdır. Çünkü kul yalan, gıybet ve koğuculukla manen kirlenen dilini sığınmayla temizler. Böylece yüce Allah (cc) tarafından indirilen Kur'anı temizlenmiş bir dille okur. Diğer ibadetlerde «Euzübillahi» demek gerekmez:»

İkinci incelik : Lügatçılara göre «besmele» denildiği zaman akla «Bismilâhırrahmânırrâhım» gelir. Bu tabir şiirdé ve nesirde de meşhurdur. Şiirden bir misal verelim : «Kendisine rastladığım sabah Leylâ besmele çekti./O, besmele çeken ne güzel sevgilidir.» (36)

Kur'anın besmeleyle başlaması, her iş ve söze onunla başlamamız gerektiğini gösterir. Nitekim Ebu Davud'un naklettiği bir hadis-i şerifte Resulullah (sav) şöyle buyurmaktadır: «**Besmeleyle başlanmayan her iş noksandır**».

Üçüncü incelik : Bazı alimlere göre isim müsemma'nın aynısıdır. Bismillah demekle Billahi demek arasında hiçbir fark yoktur. Dolayısıyla isim lafzı besmeleden çıkarılabilir.

Müfessirlerin şeyhi İbn-i Taberî, yukarıdaki görüşü reddederek şöyle demektedir: «Bu görüş doğru ise, «Zeydin ismini gördüm, ekmeğin ismini yedim ve ilacın ismini içtim» ifadelerinin de doğru olması lazımdır. Halbuki Arap dili ve edebiyatı, bu ifadelerin doğru olmadığını gösterir.» (37)

Dördüncü incelik : Allah ile İlah kelimeleri arasındaki farkı açıklar. Allah lafzı, mukaddes olan Zat-ı kibriyaya mahsus bir isimdir. Şimdiye kadar O'ndan başkasına verilmemiştir ve verilemez. Allah lafzı, Hak üzere ibadet olunan manasındadır.

Tapılan manasına gelen İlah kelimesi hem Allah (cc), hem de gayrı için kullanılabilir. Tapınma işi hak üzere olduğu gibi batıl üzere de olabilir. Nitekim cahiliye döneminde Arapların taptıkları putlara ilah kelimesinin çoğulu olan «Alihe» denirdi. Putperest Araplar bunlara batıl üzere ibadet ederlerdi.

36 — Kurtubi, Tefsir. Şiir, Rabia oğlu Amr'a aittir.

37 — Taberî, Tefsir.

Fakat hiçbir şahıs taptığı bir puta «Allah» adını vermezdi. Hatta, cahiliyet döneminde putperest bir Araba, «Seni kim yarattı?» veya «Yerleri ve gökleri kim yarattı?» diye sorulduğunda, «Allah» cevabını verirdi. Cahiliye döneminde Araplar herne kadar putlara tapıyorlarsa da yaratma olayını Allah (cc)'a bağlarlardı. Kur'an da buna işaret eder: «**Andolsun ki onlara gökleri ve yerî kimin yarattığını sorsan muhakkak, Allah derler...**» (Lokman: 25).

Beşinci incelik : Besmelede birçok büyük faydalar bulunmaktadır. (38) Bunları şöyle sayabiliriz. Bereket, saygı, şeytanı kovma ve müşriklere açık muhalefet ve ilh...

Müşrikler bir işe başladıkları zaman tapındıkları putları ve diğer mahlukatın ismini anarlardı. Besmele çeken mü'min ise Allah (cc)'ın birliğini tasdik ile O'nun nimetlerini hatırlayarak ve O'ndan yardım isteyerek kendini emniyette hisseder. Bundan başka besmelede cenabı Hakk'a mahsus Allah ve Rahman gibi iki özel isim vardır. (39)

Altıncı incelik : Hamd kelimesinin başına gitirilen «el» eki, hamdın bütün çeşitlerini ihtiva etmesi içindir. Alemlerin Rabbi olan Allah (cc), her türlü methe, hamde, tazime ve takdise layıktır. Hamd kelimesinin el ekiyle kullanılması, ayrıca, sürekliliği yani sonsuza kadar bütün hamdlerin O'na mahsus olduğunu da ifade eder.

Yedinci incelik : Rahman ve Rahîm sıfatlarının Rab kelimesinden sonra gelmesi, Allah (cc)'ın her zaman ve yerde yarattığı bütün insanları esirgeyici ve bağışlayıcı olduğunu, zalimlikten münezzehe olduğunu gösterir. Bu konuda Ebu Hayyan (ra) şöyle der: «Bu surenin başındaki kelimelerin sıralanışında görüldüğü gibi Rab kelimesi efendi, sahip ve mabud manalarından hangisini taşırsa taşısin, Cenabı Hakk'ın bir sıfatını dile getirir. Rab sıfatından sonra Rahman ve Rahîm sıfatlarının gelişi, belagat ilmine göre en uygun ifadedir. İnsan bir hata veya günah işlediğinde Allah (cc)'a karşı af isteyebilme gücünü yine O'ndan alır.» (40)

İbni Kayyım (ra) da şöyle demektedir: «Rahman ve Rahîm sıfatlarının bir arada gelişinde çok güzel bir hikmet vardır. Rahman sıfatı cenabı Allah (cc)'tan ayrılmayan bir sıfat, Rahîm ise esirgenenle ilgili bir sıfattır. Rahman, cenabı Allah (cc)'ın sıfatı, Rahîm sıfatı da rahmet (esirgeme) fiilidir. Cenabı Hak, rahmetiyle bütün alemleri esirger. Bunu anlamak için

38 — Alusi, Ruhu'l-Maani, C. 1, S. 77.

39 — Cessas, Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 19

40 — Ebu Hayyan, Bahru'l-Muhit, C. 1, S. 19.

Kur'andaki şu ayetlere bakmak yeterlidir: **«O sizi karanlıklardan nura çıkarmak için üzerinize melekleriyle beraber rahmet(ini rayegan) edendir. O, müminleri çok esirgeyicidir.»** (Ahbaz: 43) **«... Çünkü O, çok esirgeyici, çok bağışlayıcıdır.»** (Tevbe: 117)

Buradan da anlaşılıyor ki, Rahman denilince, Rahmet sıfatıyla vasıflanan zat anlaşılır. Rahîm dendiği zaman da Rahmeti ile herşeyi kuşatan akla gelir.»

Bazı alimlere göre Rahman ve Rahîm sıfatlarının her ikisi de aynı manaya gelir. Sadece Rahîm, Rahmanı kuvvetlendirmek için kullanılmıştır. Müfessirlerden Sebban ve Celal (ra) da aynı fikirde olmakla beraber bu görüş zayıftır. Çünkü İbni Cerir et-Taberî (ra)'ye göre Kur'an-ı kerimde kendi başına bir manası olmayan hiçbir fazlalık kelime yoktur. Bu sebeble yukarıda görüşlerini naklettiğimiz alimlerden görüşü en kuvvetli olanı İbni Kayyım (ra)'dır.

Sekizinci incelik : «İyyâke nağbüdü ve iyyâke neste'in». Cenabı Allah bu ayette kullarına hitap ederken üçüncü şahıs yerine ikinci şahsı muhatap almaktadır. Bu da bir iltifattır. Ayetteki hitap üslubunda insanların nefsinin ve kalbini celbetmek için çok uygun bir ifade kullanılmıştır. İltifat Belagat ilminin bir nevidir. (41)

Eğer ayet üslubundaki iltifat olmaksızın okunsaydı «İyyâke nağbüdü ve iyyâke neste'in» yerine «İyyâhü nağbüdü ve iyyâhü neste'in» denilirdi. Cenabı Hak burada belagat ilminde nükte adı verilen iltifatı yapmıştır. Bunun misalini Allah (cc)'ın, **«Üzerinde ince ve kalın ipekten yeşil elbiseler vardır. Gümüşten bileziklerle süslenmişlerdir. Rablride onlara gayet temiz bir şarap içirmiştir. (Bütün) bu (nimetler) şüphe yok ki, sizin için bir mükafattır. Sa'yınız meşkur olmuştur.»** (İnsan: 21) buyruğunda görmek mümkündür. Ayetteki «Rableri de onlara gayet temiz bir şarap içirmiştir» ifadesinde üçüncü şahıslara hitap ediliyorken daha sonra «sizin için» denilerek iltifat yapılmaktadır. Cenabı Hak, bazen de hitabı ikinci şahıstan üçüncü şahıslara yöneltmektedir. Nitekim **«O sizi karada ve denizde gezdiren (sebeblerini izhar eden)dir. Hatta siz gemilerde bulduğunuz, onlar, bunları güzel bir hava ile akar gibi götürdükleri (yolcular da) bununla sevindikleri zaman ona şiddetli bir fırtına gelip çatar.»** (Yunus: 22) ayet-i kerimesinde «siz gemilerde bulduğunuz, onlar, bunları...» ifadeleri ikin-

41 — Belagat, kelimelerin en fasih, en düzgün, en sanatlı ve halin muktezasına en uygun biçimde kullanılmasıdır. Bu konuda ayrı bir ilim dalı (ilm-i belagat) tedvin edilmiştir. (Mütercim)

ci şahıstan üçüncü şahsa geçildiğini açıkça göstermektedir. Bu yönelme, iltifatı olanca açıklığı ile gözler önüne sermektedir.

Ebu Hayyan, Bahır kitabında iltifatla ilgili olarak şöyle der: «İltifat, bir şahsın yüksek vasıflara sahip yanındaki bir şahsa, sanki yanında yokmuş gibi hitap etmesi, sözlerinin sonunda hitabının muhatabının yanındaki şahıs olduğunu izhar etmesidir. Bundan dolayı «İyyake»nin istenilen şeye işareti «İyyahü»den daha tesirlidir.» (42)

Dokuzuncu incelik : «Nağbüdü ve nesteînü» ifadeleri, «Ancak sana ibadet ederim ve ancak senden yardım beklerim» cümleleri gibi tekil değil çoğuldur. Burada tekil ile çoğul arasındaki incelik, kulun yüce Allah (cc)'in huzuruna durarak kusurlarını itiraf ile yardım ve hidayet isteğidir. Kul sanki, «Ben zayıf, günahkâr ve aciz bir kulum. Huzurunda dileklerimi arzitmeye layık değilim. Ancak diğer abidlerin arasına girerek onlarla beraber senden dileklerimi isterim. Sen de dileklerimi onların dilekleriyle beraber kabul et. Hepimiz «ancak sana ibadet eder ve yalnız senden yardım dileriz.» der.

«İyyake»nin «nağbüdü» ve «nesteînü» kelimelerinden önce gelmesi tahsis (ibadetin yalnız Allah'a mahsus kılınması) içindir. Abdullah ibni Abbas (ra) da, «Bu ayetin manası, biz ibadeti sana yaparız, başkasına değil» demektedir. (43)

Kurtubî ise, «Arap diline göre önemli olan önce söylendiği için ehemmiyetine binaen önce «İyyake» zikredilmiştir. Araplardan biri diğerine hakaret edince hakarete uğrayan yüzünü başka tarafa çevirirdi. Hakaret eden, «Sana hakaret ettiğim halde neden yüzünü başka tarafa çevirdin?» deyince, «Senden zaten yüzçevirdim» der. Dikkat edilirse, her iki şahıs da önemli olan «sen» kelimesini daha önce kullanmışlardır. Nitekim kul ve kulluğu ifade eden «nağbüdü» kelimesinin, mabud olan Allah'a yönelik bir zamir olan «İyyake»deki «kef» harfinden önce gelmemesi için önce «İyyake» zikredilmiştir. «Sana ibadet eder ve senden yardım beklerim» cümleleri doğru değildir. Kur'andaki ifadeye uymak lazımdır.» diyor.

İbadet yalnız Allah (cc)'a yapılır. Yardım da ancak O'ndan istenir. «İyyake» tabiri ayette ikinci defa tekrarlanmasaydı ayetin anlamı «ibadet

42 — Ebu Hayyan, age, C. 1, S. 24. Kurtubî, Tefsir, C. 1, S. 145.

Ebussuut Efendi, Tefsir, C. 1, S. 147.

43 — Ebussut Efendi, Tefsir, C. 1, S. 156.

yalnız Allah'a yapılır, fakat yardım O'ndan başkasından da istenebilir» gibi anlaşılabilir. Böyle bir İmağın doğmaması için «iyyake» tabiri ayette iki kere tekrar edilmiştir.

Onuncu incelik : Fatiha suresinin «Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna İlet, gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine de-ğil» ayetlerindeki «nimet» Allah (cc)'a izafe edilirken, «gazab» ve «sapıklık» O'na isnad edilmemektedir. Kur'an-ı kerimdeki bu ifade şekliyle de Allah (cc) kullarına terbiye öğretmektedir. Buna göre, kötülük takdir yoluyla Allah (cc)'tan ise de, O'na isnad edilemez.

Cenabı Hakk'ın İbrahim (sav)'ın diliyle, «(O Rab) ki beni yaratan ve bana doğru yolu gösterendir. Bana yediren, bana içiren O'dur. Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur» (Şuara: 78-80) bize öğrettiğine göre, hastalık aslen O'nun tarafından yaratıldığı halde, «Beni hastalandıran O'dur» yerine, «Hastalandığım zaman bana şifa veren O'dur» denilmesi, insanların Allah (cc)'a karşı nasıl bir edep ve terbiye içinde olmaları gerektiğini gösterir.

Yine Cenabı Hakk'ın, mümin cinlerin diliyle, «Doğrusu biz yerdeki kişilere şer mi murad ediliyor, yoksa Rableri için bir hayır mı irade ediliyor bilmiyormuşuz.» (Cin: 10) buyruğunda, şerrin yapıcısı olarak gösterilmezken, hayrın O'nun tarafından irade edildiği açık bir şekilde ifade ediliyor. Bu da göstermektedir ki, edeb ve terbiye bakımından kötülükler Allah (cc)'a atfedilemez. Müminlerin Allah (cc)'a karşı kulluk vazifelerini yapabilmeleri, iyilik ve güzelliklerin her zaman ve her yerde Allah (cc)'tan olduğunu bilmelerine bağlıdır.

FATİHA'DAKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : Besmele, Kur'an'dan bir âyet midir?

Alimler, «O, gerçek Süleymandır ve O, hakikaten Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla» (Neml: 30) ayetindeki bismelenin ayetin bir parçası olduğunda ittifak etmişlerdir. Yalnız, bismelenin Fatiha'dan mı, yoksa her surenin başından bir âyet mi olduğu konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bunları şöylece sıralayabiliriz :

Birincisi : İmam Şafii (ra)'nin görüşüne göre besmele, hem Fatiha'dan, hem de diğer surelerin başından bir âyettir.

İkincisi : İmam Malik (ra)'in görüşüne göreyse ne Fatiha'dan bir âyettir, ne de herhangi bir surenin başından bir âyettir.

Üçüncüsü: İmam-ı azam Ebu Hanife (ra)'nin görüşüne göre de Kur'an-ı kerimden tam bir ayettir. Sureleri birbirinden ayırmak için gönderilmiştir. Fatiha suresinden bir ayet değildir.

Şafii'lerin delilleri :

İmam Şafii (ra)'nin kendi mezhep görüşünü isbatlamak için birçok delilleri vardır. Biz, bu delillerden birkaç tanesini özetle aşağıya aktarıyoruz :

Birinci delil: Ebu Hüreyre (ra)'nin Resulullah (sav)'tan naklettiği şu hadis-i şerife dayanır: «Siz 'Elhamdülilahi Rabbi alemin'i besmele ile okuyun. Zira Fatiha suresi, Kur'anın ve kitabın anası olup yedi defa tekrarlanandır. Besmele, Fatiha suresinin ayetlerinden biridir.» (44)

İkinci delil : İbni Abbas (ra)'ın nakline göre Resulullah (sav), namaza besmele ile başladı. (45)

Üçüncü delil : Enes (ra)'den, Resulullah (sav)'ın namazda nasıl okuduğu soruldu. O da, Resullah (sav), namazda çok uzun okurdu, diyerek besmele ile başladı ve : «Hamd olsun, alemlerin Rabbi, Rahman, Rahim, din gününün sahibi ve mutasarrıfı Allah'a. Yalnız sana ibadet (kulluk) ederiz, yalnız senden yardım isteriz. Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, gazaba uğrayanlarınkine, sapıklarınkine değil.» suresini okuduktan sonra da «Resulullah (sav)'ın okuduğunu ben de size aynen okudum» dedi. (46)

Dördüncü delil : Enes (ra)'den nakledilen şu hadis-i şeriftir: Enes (ra): «Birgün Resulullah (sav)'ın huzurundaydık. Resulullah bir ara hafifce uyudu. Uyanınca tebessüm etti. Biz, seni tebessüm ettiren nedir diye sorunca Resullah (sav): «Şu anda bana bir sure nazil oldu» diyerek, «Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla. (Habibim) hakikat, biz sana kevseri verdik. O halde Rabbin için namaz kıl, kurban kes. Sana buğzeden (yok mu, işte asıl) zürriyetsiz olan şüphesiz odur.» (Kevser) suresini okudu.» der. (47).

44 — Darü'l-Gutni, Cafer oğlu Abdülhamid'den, o da Ebu Bilal oğlundan, o da Said Makberî'nin oğlu Said'den, o da Ebu Hureyre'den nakletmiştir.

45 — Tirmizi

46 — Buhari, Enes'den rivayet etmiştir.

47 — Müslim, Nesai, Tirmizi ve İbni Mace. Tirmizi, «Sahih ve ahsen hadistir» demiştir. Hadisin devamı şöyledir: «Sonra Resulullah (sav) «Kevserin ne olduğunu biliyor musunuz?» deyince biz cevaben «Allah ve Resülü bilir» dedik. Bunun üzerine Resulullah, «Hakikat o, Allah'ın cennette bana vadettiği bir nehirdir ki onun üzerinde ümmetim kıyamet günü toplanacaktır.» dedi. Cem'u'l-Fevaid, C. 2, S. 285.

Şafiilere göre bu hadis, bismelenin bütün surelerden bir ayet olduğuna işaret eder. Çünkü Resullah (sav), onu Kevser suresi ile beraber okumuştur.

Beşinci delil : Şafiilerin naklî delilleri kadar aklî delilleri de vardır. İmam Şafii'nin yazmış olduğu Kur'an-ı kerimde besmele, Fatiha'nın başında yazıldığı gibi, Berât suresinin dışında bütün surelerin başında da yazılmıştır. Bu nüshanın çoğaltılarak diğer şehirlere gönderilen surelerinin hepsinde de surelerin başında besmele yazılıdır.

İmam Şafii (ra) ve benzeri büyüklerin Kur'an-ı kerimden olmayan şeyleri sure aralarına yazmayacakları ilmî tevatürle bilinmektedir. Hatta onlar, Resulullah (sav)'ın zamanında olmayan bir şeyin Kur'anda bulunmasını istemedikleri için Kur'anı aşır halinde, sureleri ve isimlerini harekeli olarak yazmazlardı.

Böyle bir titizlikle yazılan Kur'an-ı kerimlerde bismelenin Fatiha'nın ve diğer surelerin başlarında yazılması, onun her sureden bir ayet olduğunu gösterir.

Malikilerin delilleri :

Malikiler bismelenin Fatiha'dan ve Kur'andan bir ayet olmadığı konusunda birçok delil getirmektedirler. Bunlardan birkaç tanesini naklediyoruz :

Birinci delil : Hz. Aişe (rah)'nin: «Resulullah (sav), namaza tekbirle, kıraata da «Elhamdülillâhi Rabbil âlemîn» ile başlardı.» (48) sözleridir.

İkinci delil : Buharî ve Müslim'in Enes bin Malik (ra)'ten naklen rivayet ettikleri şu hadis-i şeriftir: «Ben, Resulullah (sav), Ebu Bekr (ra), Ömer (ra) ve Osman (ra)'ın arkalarında namaz kıldım. Onlar kıraata yalnız «Elhamdülillâhi Rabbil âlemîn» ile başlardı.» Müslim'in diğer bir rivayetine göre: «Onlar, besmeleyi ne kıraatın başında, ne de sonunda okurlardı.» (49).

Üçüncü delil : Ebu Hüreyre (ra)'nin Resulullah (sav) tan naklettiği şu hadis-i kudsidir: «Namazı benimle kululum arasında ikiye ayırdım. Kulum, kendisi ile ilgili kısmında dilediğini benden isteyebilir.

48 — Müslim, Hz. Aişe'den.

49 — Buhari ve Müslim, Hz. Enes bin Malik'ten.

Namaz kılan kul: «Hamd olsun alemlerin Rabbi olan Allah'a.»

Allah (cc): «Kulum bana hamd etti.»

Kul: «Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın adıyla.»

Allah (cc): «Kulum beni methetti, övdü.»

Kul: «Din gününün sahibidir.»

Allah (cc): «Kulum benim ululuğumu kabul etti.»

Kul: «Yalnız sana ibadet ederiz. Yalnız senden yardım isteriz.»

Allah (cc): «Bu dilek benimle kulum arasındadır. Kulum benden dilediğini isteyebilir.»

Kul: «Bizi doğru yola, kendilerine nimet verdiklerinin yoluna ilet, ga-zaba uğrayanlarinkine, sapıklarinkine değil.»

Allah (cc): «Bu istek de yalnız kulumundur. Kulum benden dilediğini ister.» (50).

Malikilere göre hadisteki «Namazı ikiye ayırdım» cümlesinde geçen «namaz»dan maksat, Fatiha suresidir. Fatıha suresi okunmadan kılınan namazın sahih olmaması sebebiyle hadiste ona namaz ismi verilmiştir. Eğer besmele, Fatiha suresinden bir ayet olsaydı, hadis-i kudside zikredilirdi.

Dördüncü delil : Besmele Fatiha suresinden bir ayet olsaydı, Fatiha suresindeki «Rahman ve Rahim» kelimelerinin tekrarlanmaması lazım gelirdi. Bu surenin «Esirgeyen ve bağışlayan Allah'ın ismiyle. Hamdolsun alemlerin Rabbi olan Allah'a. Esirgeyen ve bağışlayan...» şeklinde dizilişi demek olurdu ki, bu da Kur'anın edebî üslubuna aykırı olurdu.

Beşinci delil : Basmelenin surelerin başında yazılması ve herhangi bir şeyin başlangıcında okunması, Resulullah (sav)'ın sünnetine uymak ve bereket içindir. Onun surelerin başında tevatürle yazılması Kur'andan olduğuna tevatürü bir delil sayılmaz.

Kurtubî, bununla ilgili olarak: «Şafii ve Malikî'nin görüşlerinden en sahihi, İmam Malik (ra)'ındır. Zira Kur'an ayetleri ahadî haberlerle tesbit olunamaz. Kur'an ayetlerinin tesbit yolu, ihtilaf kabul etmeyen kat'i tevatürle olur.» der.

50 — Müslim, Süfyan bin Üyeyne'den, o da Ula bin Abdurrahman'dan, o da Ebu Hüreyre'den nakletmiştir. Geniş bilgi için: Kurtubî, Tefsir, C. 1, S. 94. Cessas, Ahkamü'l-Kur'aniyye, C. 1, S. 9.

İbnu'l-Arabî ise : «Alimlerin bismelenin Kur'andan sayılıp sayılmaya-
cağı hakkındaki münakaşaları, onun Kur'andan sayılmayacağına kafi bir
delildir. Zira Kur'an ayetleri münakaşa kabul etmez. Nitekim sahih ha-
berler bismelenin Neml suresinin dışında ne Fatiha'dan, ne de herhangi
bir sureden bir ayet olmadığına işaret ederler. Bizim mezhebimiz (Malikî)
diğer mezheplere aklın kabul edeceği bir tarzda tercih edilir. Medine-i
Münevvere'de, Resulullah (sav) zamanından İmam Malik (ra) dönemine
kadar besmeleyi Peygamber (sav) efendimizin sünnetine ittibâen hiçbir
şahıs okumamıştır. Bu da diğer mezheplerin görüşünü redde kâfildir. Bizim
mezhebin görüş sahipleri, bismelenin nafîle namazlarda okunmasına müs-
tehab demişlerdir. Bismelenin okunması hakkında varit olan hadis ve ri-
vayetler, nafîle namazlarda kıraatının müstahab olduğuna işaret eder.»
(51) demektedir.

Hanefilerin delilleri :

Hanefilere göre bismelenin Kur'anda yazılışı ve ondan bir ayet olu-
şu, her sureden bir ayet oluşuna işaret etmez. Nitekim bismelenin gece
namazlarında sesli okunmamasını emreden hadisler, onun Fatiha'dan ol-
madığını gösterir. Hanefiler, Neml suresinin dışında Kur'an-ı kerimden tam
bir ayet olduğuna ve sureleri birbirinden ayırmak için nazil olduğuna
hükmetmişlerdir.

Hanefilerin görüşünü teyid eden delillerden bir kısmı şunlardır :

Ashab-ı kiramdan nakledilen: «Biz, besmele nazil olana kadar su-
relerin başlangıcını ve sonunu bilmiyorduk.» (52) sözleri ile İbni Abbas
(ra)'dan rivayet edilen: «Resulullah (sav), besmele nazil olana kadar su-
relerin birbirinden ayrılmasını bilmiyordu. Ancak, besmele nazil olunca
bildi.» (53) sözleri Hanefilerin görüşünü takviye ediyor.

İmam Ebu Bekr er-Razi (54) ise bu konuda şöyle demektedir: «Alim-
ler, bismelenin Fatiha'dan bir ayet olup olmadığı konusunda görüş ay-
rılığine düşmüşlerdir. Kufe kıraat alimleri onu Fatiha'dan bir ayet sayar-
ken, Basra kıraat alimleri saymamışlardır. İmam Şafii (ra), bismelenin
Fatiha'dan bir ayet olduğuna, onu terkedenin namazını iade etmesi ge-

51 — Kurtubi, Tefsir, C. 1, S. 93.

52 — Ebu Davud, El-Camiü li Ahkamü'l-Kur'an, C. 1, S. 95.

53 — Hakim'in Müstedrek'inde Ebu Davud'un İbni İyâştan sahih bir senetle riva-
yet ettiği yazılıdır.

54 — Ebu Bekr er-Razi, ahkam ayetlerinin müfessiri Cessas'tır.

rektiğine hükmetmiştir. Şeyhimiz Ebu'l Hasan el-Kerhî ise, besmelenin namazlarda açıktan okunamayacağını söyler. Şeyhin bu sözü, besmelenin Fatiha'dan bir ayet olmadığına işaret eder. Bizim mezhep alimlerinin görüşüne göre besmele, surelerin başında bir ayet değildir. Çünkü onu namazlarda açıktan okumuyorlar. Bismelenin Fatiha suresinden olması, başka surelerden de olmadığına da işaret eder kanaatındadırlar.

«Yalnız İmam Şafii (ra), bismelenin her sureden bir ayet olduğunu söylemiştir. Bu görüşü İmam Şafii (ra)'dan başka hiçbir alim söylememiştir. Zira selef arasındaki görüş ayrılığı da bismelenin Fatiha suresinden bir ayet olup olmadığı şeklindedir. Nitekim hiçbir alim, besmelenin surelerin başından bir ayet olduğunu kabul etmemiştir.» diyerek sözlerine şöyle devam eder :

«Resulullah (sav)'dan rivayet edilen «Kur'anda 30 ayetli bir sure vardır ki, okuyucu affolununcaya kadar şefa'at eder. Bu sure, Tebarekellezi bi yedihil mülk'tür» hadis-i şerifi, bismelenin surelerin başından bir ayet olmadığına işaret eder. Kıraat alimleri ile diğer alimler, Tebareke suresinin besmele-dışında 30 ayet olduğu konusunda görüş birliği içindedirler. Eğer besmele sureden bir ayet olsaydı, Tebareke'nin 31 ayet olması lazım gelirdi. Bu da, Resulullah (sav)'tan rivayet edilen hadise aykırı düşerdi. Yine bütün beldelerin kıraat ve Fıkıh alimleri Kevser suresinin 3, İhlas suresinin 4 ayet olduğunda ittifak etmişlerdir. Eğer besmele bu surelerden bir ayet olsaydı, Kevser suresinin 4, İhlas suresinin 5 ayet olması lazım gelirdi.» (55)

Yukarıda naklettiğimiz mezhep görüşlerinden tercih edilecek olan Hanefî'nin görüşüdür. Zira baştan-sona birbirine muarız olan iki görüşün (Şafii-Maliki) ortasıdır. Şafiiler, bismelenin Fatiha'dan, hatta her sureden bir ayet olduğunu savunurlarken Malikîler de, ne Fatiha'dan, ne de Kur'andan bir ayet olmadığını iddia ederler.

«Herkesin (her kavim ve milletin) yüzünü kendine döndürücü olduğu bir delili vardır.» (Bakara: 148) İlahi emri, bu şekilde hayırda yarışın mümkün olduğunu göstermektedir.

Dikkatli bir gözle, salim bir zeka ile bismelenin Kur'an-ı kerimde tevatüren yazılışına baktığımız zaman, hiçbir alimin bugüne kadar ona karşı çıktığı ve inkar ettiği görülemez. Nitekim ashab-ı kiramin Kur'an-ı kerim üzerinde nasıl titizlikle durdukları, hatta her harfi üzerinde dahi

İnceden inceye araştırma yaptıkları bilinmektedir. Bu da göstermektedir ki, besmele, Kur'an-ı kerimden bir ayettir. Her sureden ve Fatiha'dan bir ayet değildir. Surelerin arasını ayırmak için gönderilmiştir. Bu görüşü Abdullah bin Abbas (ra)'dan «Resulullah (sav), besmele gönderilene kadar surelerin başlangıç ve sonlarını bilmiyordu. Ancak besmele gönderilince bildi.» hadisi de teyid etmektedir.

Besmelenin her surenin başından bir ayet olmadığını, Belagat kaidelerinden de çıkarmak mümkündür. Çünkü Araplar sözlerinin çok belliğ olması için ifade ve imlalarının başında değişik üslublar kullanırlardı. Eğer besmele her surenin başından bir ayet olsaydı, bütün sureler tek bir üslubla başlardı. Bu ise Kur'anın edebi üslubunun mucizelliğine ters düşerdi.

Malikilere göre, bismelenin Kur'andan bir ayet olduğu tevâtüren sabit değildir. Öyleyse Kur'andan değildir. Bu görüş İmam Cessas'ın dediği gibi açık ve tercih olunabilecek bir görüş değildir. Zira bir ayetin Kur'andan oluşunun tevâtüren rivayet edilmesi gerekir» şeklindeki delil geçersizdir. Bizim için Resulullah (sav)'ın yazılmasını emretmesi ve emrinin tevâtüren bize ulaşması kâfidir. Ümmet, Kur'anda yazılı olan herşey Kur'andır» diye ittifak etmiştir. Besmele, Kur'anda müstakil bir ayettir. Surelerin ve kitapların başında yazılması ve okunması hayır ummak içindir. Bütün bu açıklamalar, besmele hakkında gelen bütün nassların manalarını toplar. (56)

İkinci hüküm : Bismelenin namazda okunmasının hükmü nedir?

Fakihler bismelenin namazda okunması konusunda birkaç görüşe ayrılmışlardır.

A) İmam Malik'e göre besmele yalnız farz namazlardaki Fatiha ve diğer surelerin başında gizli ve açık olarak okunmaz. Farz dışındaki sünnet ve nafil namazlarda isteyen okuyabilir.

B) İmam-ı Azam'a göre besmele namazlardaki her rekatta Fatiha suresinden önce okunur. Diğer surelerin başında okumak ise güzeldir. (57)

56 — Daha fazla bilgi edinmek isteyenler İbnü'l Arabî'nin Ahkamü'l Kur'anına, Kurtubî'nin tefsirine, Fahreddin er-Razî'nin Mefatihü'l Gaybına ve Cessas'ın Ahkamü'l Kur'anına bakabilirler. Ed-Dâru'l Kutni de bismelenin Kur'anda bir ayet olduğunu gösteren bütün delilleri bir araya toplamıştır.

57 — Cessas, Age, C. 1, S. 15. Kurtubî, Age, C. 1, S. 96.

C) İmam Şafi'ye göre bismelenin gizli okunacak yerde gizli, açık okunacak yerde açık okunması farzdır.

D) İmam Hanbel'e göre besmele namazda gizli okunur. Açık okunması sünnet değildir.

Adı geçen imamların besmele hakkındaki görüş ayrılıklarının sebepleri birinci hükümde delilleriyle beraber açıklanmıştır. Bu hususta selefin görüşleri arasında da ayrılık vardır.

İbni Cevzi, Zâdü'l Mesîr'inde: «Alimler arasında bismelenin Fatiha'dan olup olmadığı konusunda görüş ayrılıkları vardır. Bununla ilgili olarak Ahmed bin Hanbel (ra)den rivayet edilen iki görüş bulunmaktadır. Birisi, bismelenin Fatiha'dan olduğunu, dolayısıyla namazda okunmasının farz olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Diğerisi ise Fatiha'dan olmadığını, bundan dolayı namazda okunmasının sünnet olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Bu görüşe yalnız İmam Malik (ra) karşıdır. Hatta ona göre bismelenin farz namazlarda okunması müstehab bile değildir.

«Bismelenin namazda açıktan okunması da alimler arasında ihtilaf konusu olmuştur. Alimlerin bir kısmı İmam Ahmed bin Hanbel (ra)in «Bismelenin namazda açıktan okunması sünnet değildir» görüşünü nakletmişlerdir. Bu görüş Ebu Bekr (ra), Ömer (ra), Osman (ra), Ali (ra) ve İbni Mesud (ra)un sözlerine dayanır. İmam Sevrî ve İmam-ı Azam'ın görüşleri de bu yoldadır. İmam Şafi'ye göre de bismelenin namazda açıktan okunması sünnettir. Bu da Muaviye (ra), Atâ (ra) ve Tâvûs (ra)un rivayetine dayanır.» (58) demektedir.

Üçüncü hüküm : Fatiha'nın namazda okunması farz mıdır?

Fakihler, Fatiha'nın namazda okunması konusunda iki görüşe ayrılmışlardır :

A) Cumhura (Maliki, Şafii, Hanbeli) (59) göre, Fatiha'nın namazda okunması sıhhatinin şartıdır. Fatiha suresini bilepte okumayan bir kimse'nin namazı sahih olmaz.

B) İmam Sevrî ve İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)ye göre namaz Fatiha okunmaksızın da sahih olur. Namazda Kur'andan 3 kısa ayet veya 1 uzun ayetin okunması ise farzdır.

58 — İbni Cevzi, Age, C. 1, S. 7-8.

59 — Cumhur kelimesi, Fıkıh Usul-u Fıkıh, Tefsir, Kelâm ve İlâh. gibi ilim dallarındaki alimler topluluğunun çoğunluğuna verilen isimdir.

Cumhurun delilleri :

Cumhur, Fatiha'nın namazda okunmasının farz olduğunu birçok delille isbat etmişlerdir.

Birinci delil : Ubbade bin Sâmid (ra)in Resulullah (sav)tan naklettiği şu hadis-i şeriftir: «Fatiha'yı okumayanın namazı geçerli değildir.» (60)

İkinci delil : Ebu Hüreyre (ra)nin Resulullah (sav)tan naklettiği: «Her kim namaz kılar da ümmü'l-kitabı (Fatiha) okumazsa o namaz noksandır, noksandır, noksandır. Tamam değildir.» (61) hadis-i şerifidir.

Üçüncü delil : Ebu Said el-Hudri (ra)nin naklettiği şu hadis-i şeriftir: «Resulullah (sav), bize namazda Fatiha suresi ile bildiğimiz diğer bir sure veya bir sureden birkaç ayetin okunmasını emrettiler?»

Cumhura göre bu hadis-i şerifler, Fatiha suresinin namazda okunmasının farz olduğuna delalettir. Zira Resulullah (sav)ın birinci delildeki hadis-i şerifi namazın sıhhatli olmayacağına delâlet ettiği gibi, Ebu Hüreyre (ra)den nakledilen ve Resulullah tarafından üç defa tekrar edilen «o namaz noksandır» ifadesi de Fatiha okunmadan kılınan namazın noksan ve fasit olacağını gösterir. Öyleyse Fatiha'nın namazda okunması farzdır ve sıhhatinin şartlarındandır.

Hanefi'nin delilleri :

İmam Sevri (ra) ile Hanefi mezhebinin fakihleri, namazın Fatiha okunmadan da sahih olacağını Kitap ve Sünnetten çıkardıkları delillerle savunurlar. Kitaptan aldıkları delile göre cenabı Hakkın: «Şüpheli yok ki Rabbin, senin geçen üçte ikisinden biraz eksik, yarısı, üçte biri kadar ayakta durmakta olduğunu ve senin mahyetinde bulunanlardan bir zümrenin de (böyle yaptığını) biliyor. Geceyi, gündüzü Allah saymaktadır. O, bunu sizin sayamayacağınızı bildiği için size karşı (ruhsat canibine) döndü. Artık Kur'andan kolay geleni (ne ise onu) okuyun...» (Müzemmil: 20) ayeti, namazda bir miktar okunmasının farz olduğunu gösterir. Ayetteki «okuyun» emri, namazdaki okumaya işarettir. Hiçbir alim «Bu ayet, gece namazlarındaki okumaya mahsustur» dememiştir. Öyleyse ayetteki «Okuyun» emri yalnız gece namazında okuma değil, bütün namazlarda okunmasının farz olduğunu ifade eder. (62) Hadis-i şeriflerden aldıkları delil ise,

60 — Cemu'l Fevaid, C. 1, S. 197. Bu hadis-i şerif İmam Malik (ra)in Muvatta' dışında Kütüb-i sittenin hepsinde nakledilmiştir.

61 — İmam Malik, Tirmizi, Nesai, Cemu'l Fevaid, C. 1, S. 197.

62 — Cessas - age, C. 1, S. 18.

Ebu Hüreyre (ra)den nakledilen şu hadise dayanır: «Birgün Mescid-i Nebiye bir kişi gelerek namaz kıldı. O kimse namazdan sonra Resulullah (sav)a eğlecek selam verdi. O kimsenin selamını aldıktan sonra Resulullah (sav), «Geri dön, namazını yeniden kıl. Zira sen namaz kılmadın» buyurdu. O kimse tekrar namaz kılıp Resulullah (sav)a gelince, onu yine namaz kılması için geri çevirdi. Bu şekilde üç defa geri çevrilen kimse Resulullah (sav)a gelerek «Seni hak yolu üzere gönderenin ismi ile yemlin ederim ki, bundan daha güzel bir şekilde namaz kılmasını bilmiyorum.» deyince, Peygamber (sav) efendimiz, «Sen namaz kılmak istediğin zaman güzelce bir abdest al. Sonra kıbleye dönerek tekbir getir. Bllahere Kur'andan ne biliyorsan onu oku. Daha sonra belini tam eğerek rüku yap. Rükudan kalkarak dik dur ve daha sonra secde yap. Secdeden kalkarak normal bir oturuşla otur. Daha sonra tekrar secdeye git. Secdeden sonra doğruca ayağa kalk. Benim bu tarif ettiklerimi bütün namazlarında uygula.» buyurdu. (63)

Hanefi fakihleri, Ebu Hüreyre (ra) den nakledilen, «Resulullah (sav) mescide gelen kişiye namazı tarif eden» hadisindeki namaz kılan için «Kur'andan ne biliyorsan onu oku» emri Peygamberisini delil getirerek, namazda Kur'anın neresinden olursa olsun okunmasını, kılanlar için serbest bırakmışlardır. Bu hadis mezhebimizin görüşünü kuvvetlendirdiği gibi, «Artık Kur'andan kolay geleni okuyun» ayeti de Kur'andan belli bir sure veya ayetin okunmasına değil, sadece namazda herhangi bir ayetin okunmasına işaret eder.

Ubbade bin Samid (ra)in rivayet ettiği hadis, Hanefi alimlerine göre, namazın batıl olduğuna değil, sünnet üzere kılınmadığına işaret eder. Onlar, Fatiha'sız kılınan bir namazın kerahetle sahih olduğuna hükmederler. Bu hadis-i şerifi, Resulullah (sav)ın şu hadis-i şerifine benzetirler: «Evi mescide yakın (komşu) olanın namazı ancak mescidde olur.» Buradan anlaşılan, mescidde kılınmayan namazın kabul olunmayacağı değil, sadece o namazın mükemmelinin mescidde kılınacağıdır.

Ebu Hüreyre (ra)den rivayet edilen hadiste geçen ve üç defa tekrarlanan «O namaz noksandır» cümlesi bizim aleyhimize değil, lehimize bir delildir. Çünkü «noksandır» kelimesi namazın batıl olduğunu göstermez. Aksine, namazın noksan olarak kabul olunduğuna işaret eder. Eğer caiz (kabul) olunmasaydı ona «namazın noksandır» denilmezdi. Zira birşeyin eksik oluşu, onun yokluğuna delalet etmez.

Buraya kadar kısa ve öz olarak cumhurun ve Hanefilerin delillerini aktardık. Konuya derin bir nazarla bakıldığı zaman, cumhurun görüşünün delil bakımından daha kuvvetli olduğu görülür. Çünkü Resulullah (sav)'ın ve sahabe-i kiramın gerek farz, gerekse nafil namazlarda Fatiha'yı okumaya devam etmeleri Fatiha'sız bir namazın caiz (doğru) olmadığına işaret eder. Sahih ve sarih hadis-i şerifler bu yoldadır. Resulullah (sav)'ın Fatiha ile ilgili söz ve filli, onun farz oluşuna kafi delildir.

Cumhurun görüşünü kuvvetlendiren delillerden biri de Müslim'in Ebu Katade (ra)'den naklettiği şu hadis-i şeriftir: «Resulullah (sav) bize öğle ve ikinci namazlarını kıldırırdı. Birinci ve ikinci rekatlarda Fatiha ile diğer surelerden birer sure okurdu. Öğle ve ikinci namazlarının birinci rekatlarında, ikinci rekatlarından daha uzun okurdu ve çoğu defa sesini bize duyuracak kadar yükseltirdi. Sabah namazını da aynen böyle kıldırırdı.»

Konuyla ilgili olarak Taberî: «Resulullah (sav), namazın her rekatında Fatiha'yı okurdu. Eğer namazda Fatiha okunmazsa namaz caiz olmaz. Ancak namazda Fatiha'nın ayet ve harf sayısından noksan olmamak kaydıyla diğer bir surenin okunması da caizdir.» (64) der.

Kurtubî ise, «Bu delillerden en sahihi, İmam Şafî (ra), İmam Ahmed bin Hanbel (ra) ve İmam Malik (ra)'ın son görüşleridir. Herkes Fatiha'yı namazın her rekatında okumalıdır. Zira Resulullah (sav)'ın «Fatiha'yı okumayanın namazı geçersizdir» hadis-i şerifi umumu ifade etmektedir. Ömer bin Hattab (ra), Abdullah bin Abbas (ra), Ebu Hüreyre (ra), Ubbade bin Samid (ra), Übey bin Kab (ra), Ebu Eyyüb el-Ensari (ra) ve Ebu Sâid el-Hudrî (ra) gibi büyük sahabiler de «Fatihayı okumayanın namazı geçersizdir» hadisine dayanarak Fatiha'nın namazın her rekatında okunmasının farz olduğuna hükmetmişlerdir. Müminlere düşen, her zaman ve her yerde önderlerimiz olan sahabelere uymaktır.» (65) demektedir.

İmam Fahreddin er-Razi'nin görüşü de şöyledir: «Resulullah (sav)'ın hayatı boyunca Fatiha'yı namazda okuması, onun tarafımızdan namazda okunmasını farz kılıyor. Zira cenabı Hakk'ın Resulüne uyma hususunda, «...Ona tabi olun. Ta ki doğru yolu bulmuş olasınız.» (Araf: 158) emri vardır. İmam-ı Azam (ra), Muğire bin Şu'be (ra)'den rivayet edilen, Fıkıh ve Hadis ilmi terminolojisinde «haber-i vahid» diye vasıflandırılan «Resulullah (sav), bir gün bir kavmin taharet yerine giderek abdest aldı, başının ön

34 — Taberî, Camiü'l Beyan, C. 1.

35 — Kurtubî, Age, C. 1. S. 139

kısmına-ve mestlerinin üstüne mesh ettiler» hadis-i şerifine dayanarak, «başın bir miktar» (dörtte bir) mesh edilmesi, namazın sıhhat şartındadır.» diye iddia ediyor. Halbuki Fatiha'nın namazda okunması konusunda ilim adamlarının «Resulullah (sav)'ın hayatı boyunca Fatiha'yı namazda okuduğuna dair tevatüren naklettikleri hadis-i şeriflere rağmen İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'nın «Fatiha'nın namazda okunması, onun sıhhat şartlarından değildir» demesine hayret ediyorum.» (66)

Dördüncü hüküm : İmama tabi olan müslüman, Fatiha'yı okuyacak mı?

Alimler, «Bir müslüman imama rükuda yetiştği takdirde Fatiha'yı okumasına lüzum yoktur» görüşünde ittifak etmişlerdir. Zira imamın okuması yeterlidir.

Yine alimler, imam kıyamda iken ona yetişen bir kimsenin Fatiha'yı okuyup okumaması konusunda birkaç görüşe ayrılmışlardır.

A) İmam Şafii (ra) ile İmam Ahmed bin Hanbel (ra), imamın arkasında namaz kılan kimsenin, imam gizli veya açık okusa da Fatiha'yı gizlice okumasının farz olduğuna hükmetmişlerdir.

B) İmam Malik (ra) ise, «Kıraatın gizli olması lazım gelen namazlarda, imama tabi olan kimsenin gizlice okuması, gece namazları (sabah, akşam, yatsı) gibi açık okunacak namazlarda ise okumaması lazımdır» diye hükmetmiştir.

C) İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) de «Kıraatın gizli veya açık olduğu namazlarda, imama tabi olan kimse, onun arkasında okumaz» demiştir.

Şafii ve Hanbeliler; Resulullah (sav)'ın üçüncü hükümdeki «Fatihayı okumayanın namazı geçerli değildir» Hadis-i şerifine dayanarak görüşlerini savunurlar. Bu Hadis-i şerif imamı ve tabi olanı kapsayan umumî bir ifadedir. Dolayısıyla açık veya gizli okunacak namazlarda Fatiha'vı okumayanın namazı sahih olmaz.

İmam Malik ise : «Namazdaki kıraat gizli olacak türden ise Şafii (ra) ile Hanbeli (ra)'ın dayandıkları Hadis-i şerife istinaden imama tabi olan kimsenin namazda Fatiha suresini okuması farzdır. Namazdaki kıraat açık olacak türden ise «Kur'an okunduğu zaman derhal O'nu dinleyin, susun.

66 — Fahreddin er-Razi, Tefsirü'l Kebir, C. 1, S. 147.

İmam Razi'nin İmam-ı Azam (ra)'ın görüşüyle ilgili olarak «hayret ediyorum» sözünü sarfetmesi, onun mezhep taassubundan doğan bir ifadedir. Yoksa İmam-ı Azam (ra) gibi bir büyüğe karşı sarfedilen bir söz değildir. (Çev.)

Tâ ki (Allah'ın rahmetiyle) esirgenmiş olasınız» (A'raf: 204) âyetine istinaden de imama tabi olanın Fatiha'yı okuması yasaktır» diyor.

Kurtubî, İmam Malik (ra)den şu görüşü nakleder: «Kıraatin açık olması lazım gelen namazlarda, imama tabi olan kimse Kur'andan hiçbir şey okumaz. Kıraatin gizli olması lazım gelen namazlarda ise Fatiha suresini okur. Eğer okumayı terkederse hiçbir şey lazım gelmez.»

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'de konuyla ilgili olarak şöyle demektedir: «Namazda imama tabi olan kimse **«Kur'an okunduğu zaman O'nu dinleyin...»** (A'raf: 204) ayeti ile «namazda imamın okuması, kendisine sayıldığı gibi tabi olanlara da sayılır» Hadis-i şerifine istinaden kesinlikle Kur'andan hiçbir şey okunmaz» (67)

Sözlerine devamla Resulullah (sav)'tan şu Hadis-i şerifi nakleder: «İmam kendisine tabi olunması için imam olur. İmam tekbir aldığı zaman siz de tekbir alın okuduğu zaman sükut edin ve dinleyin» (68)

FATİHA SURESİNDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

İnsan Fatiha suresinin karşısında korkan bir kulun aczini noksanlıklarını itiraf ederek durduğu gibi durur. Bu sure Allah (cc) tarafından indirilen bir vahiy ve alemlerin Rabbi olan Cenab-ı Hakkın bir kelamıdır. Allah (cc) kelamındaki derin sırları idrak edebilme ve kavrayabilme, insanın kısa aklının çok üstündedir. Hatta insana ne kadar belâgat, zeka ve derin bilgi verilirse verilsin yine de O'ndaki incelikleri tam anlamıyla kavraması mümkün değildir.

İnsan Kur'anın güzelliğini, yüksek manalarını ve lafızlar arasındaki uyumun inceliklerini düşündüğü zaman, O'nun benzerini değil, ayetlerinden her hangil birinin mislinin dahi meydana getirilemeyeceğini anlar.

Bu mübarek sure, kısa ve veciz olduğu gibi Kur'anın bütün manalarını ve temel maksatlarını ihtiva eder. Dinin aslının ve furu'larının toplamıdır. Öyle ki, akideyi, ibadeti, teşrî'i, hesap ve ceza gününe inanmayı, Allah (cc)'ın güzel sıfatlarına imanı, yalnız doğru yola kavuşmanın ondan bekleneceği, imanda sabit kalmanın ondan niyaz edileceği, salihlerin yolundan gitmeyi, sapıkların ve gazaba uğrayanların yolundan kaçınmayı ve diğer hedef ve maksatları ihtiva eder.

67 — İbn-i Ebi Şeybe (ra). Ebu Hüreyre (ra)'dan rivayet etmiştir.

68 — Abd İbn-i Hamid Cabir'den

Allâme Kurtubi de konuyla ilgili olarak: «Fatiha suresinin «büyük Kur'an» olarak isimlendirilmesi, Kur'anın ihtiva ettiği tüm ilimleri kapsadığından dolayıdır. Çünkü Cenab-ı Hakki cemal ve kemal sıfatlarıyla tavsifi, ibadetle emretmeyi ve onda ihlaslı olmayı, ibadet yapabilmeyi ve aczini itirafı ancak Cenab-ı Hakkın yardımıyla yapabilmeyi, bozucu ve sapıkların hallerinin bildirilmesindeki kifayeti ve inkar edenlerin sonlarının beyanını ihtiva eder. Bu muhteva da Kur'anın kapsadığı tüm mevzuların özü ve hülasasıdır.» (69) demektedir.

Şeyh Hasan el-Benna «Tefsir İlmine Giriş» isimli kıymetli risalesinde: «Şüphesiz herkim Fatiha suresini derin bir şekilde tefekkür ettiği özellikle namazda düşündüğü zaman onda hemen alınıp kabul edilmesi lazım gelen kalbi aydınlatıcı mevzuları görür. Arkasından Rahmeti herşeyde bütün tazelik ve açıklığıyla tezahür eden Allah (cc)'in ismiyle okumaya başlar. Kendisiyle yaratıcısı arasındaki belirleyici bağın, her şeyi kapsayan Rahmetinden doğduğunu bilir. Bu bilgi onda yerleştiği zaman onun lisani, hemen Rahim ve Rahman olan Allah (cc)'a hamdeder. Bu hamdediş ona, Allah (cc)'in nimetlerinin çokluğunu, yaratılığının büyüklüğünü, yarattığı varlıklardan ne bir şey beklediği, ne de korktuğu sadece verdiği nimetler ile halk etmesinin onun fazl ve rahmetinden olduğunu hatırlatır. Bu hatırlama, Allah (cc)'in Rahman ve Rahim sıfatlarını kulun ikinci kez anmasına vesile olur. Cenab-ı Hak'kın fazlından sonra hesap gününü hatırlatması, O'nun Rahman (esirgeyici) olduğu kadar adalet sahibi olduğunu da göstermektedir. Bu da Cenab-ı Allah (cc)'in büyüklüğündendir.

Sonsuz ve yenilenen nimetlerin sahibi olan Allah (cc), kullarını din günü olan kıyamet günü **-O, öyle bir gündür ki hiçbir kimse kimseye, hiçbir şeyle falde vermeye muktedir olamayacaktır. O gün emir (yalnız) Allah'ındır.** (İnfitâr: 19)- hesaba çekerek yargılayacaktır. Allah (cc) tarafından yaratılan kulların rahmeti isteyebilmeleri, Onun adalet ve hesabından korkmaları ile olur. Bu idrak içerisinde bulunan kul, hayrı arama ve kurtuluş yollarına bakma ile mükellef olduğunu bilir. O'nun en düzgün yola ve istikamete kavuşturacak birisine şiddetle ihtiyacı vardır. Bu kişi de onu yaratan efendisinden başkası olamaz. Öyleyse kul, Cenab-ı Allah'a emniyetle sığınmalıdır. Zaten Allah (cc)'in **«Yalnız sana ibadet eder, yalnız senden yardım isteriz»** ayetiyle kul, O'na hitab edecek ve O'nun fazlından doğru yola **«nimet verdiklerinin yoluna»** Hakk'ı bilip Hakk'a uyma ile gidebilme-yi, nimet verildikten sonra alınan ile ihtidadan sonra dalâlete dönerek **«gazaba uğrayanların»** ve Hakk'tan sapıp dönmeyi arzu etmeyen **«sapık-**

ların» haline düşmemeyi Allah (cc)'dan isteyecektir. Amin (Allahım duamızı kabul et).

Şüphe yok ki Amin kelimesi, son derece güzel bir sonu ifade eder. Fatiha'nın muhtevasındaki ince ve derin duygularla Allah (cc)'a yönelen kişinin «öyle olsun, kabul et» anlamını taşıyan «âmin» kelimesini kullanmasından daha güzel bir söz olamaz.

Bu mübarek surenin yüksek manalarını ifade eden kelimeler ve cümleler arasındaki uyum ile bir tek üslupta gelişini daha güzel ifade eden bir ikinci sureyi göremezsin. Öyle ki, sen Fatiha'nın manalarını ihtiva eden o güzel atmosfer içersinde «Namazı benimle kulum arasında ikiye ayırdım. Kulum dilediğini benden isteyebilir» Hadis-i Kutsisini hatırla. Namazda huşu ile O'na karşı zaif, aciz olduğunu, tecvid kurallarını uygulayarak, normal bir sesle okuyup düşün. Zira bu Kur'anın anlaşılmasına yardımcı olur. Kalb için, huşu ile tefekkür edilerek okunan Kur'andan daha faydalı bir şey olamaz.» (70) demektedir.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ
لِمَا مَعَهُمْ نَبَذَ فَرِيقٌ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانَتْهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾
وَاتَّبَعُوا مَا تَتْلُوا الشَّيَاطِينُ عَلَى مُلْكٍ سُلَيْمٍ وَمَا كَفَرَ
سُلَيْمٌ وَلَكِنَّ الشَّيَاطِينَ كَفَرُوا يُعَلِّمُونَ النَّاسَ
السِّحْرَ وَمَا أُنْزِلَ عَلَى الْمَلَائِكِينَ بِبَابِ هَارُوتَ وَمَارُوتَ
وَمَا يُعَلِّمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ
فَيَفْعَلُونَ مِنْهُمَا مَا يُفْرِقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ
بِضَارِينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ
مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لِنَافْسِهِ
مَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلَاقٍ وَلَبِئْسَ مَا شَرَوْا بِهِ
أَنْفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ
آمَنُوا لَآتَيْنَاهُم مِّنْ خِزْيَانِ اللَّهِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ

101 — Onlara ne zaman Allah katında - nezdlerindeki (kitabı) tasdik

edici (ve doğrulayıcı) - bir peygamber geldiyse kendilerine kitap verilen (o kimse)lerden bir grup sanki onlar (hakikatı) bilmiyorlarmış gibi Allah'ın kitabını sırtlarının arkasına atmış (ondan yüz çevirmiş)dir.

102 — Şeytanların; Süleyman'ın mülk (ü saltanat ve nübüvveti) aleyhine uydurup takip ettikleri şeylere (yalanlara) uydular. Halbuki Süleyman asla kafir olmadı. Fakat o şeytanlar kafirdirler ki insanlara sihri (büyücülüğü) ve Babil'deki iki meleğe, Harut ve Marut'a indirilen şeyleri öğretiyorlardı. Halbuki onlar (o iki melek): «Biz ancak fitneyiz. (İmtihan için gönderilmişizdir) Sakın (sihir, büyü yapıpta) kafir olma» demedikçe hiçbir kimseye (sihir) öğretmezlerdi. İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler. Halbuki (sihirbazlar) Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdir. Onlar ise kendilerini zarara sokacak, onlara faide vermeyecek şeyleri öğreniyorlardı. Andolsun, onlar muhakkak biliyorlardı ki onu (sihri) satınalan (ona revac veren) kimsenin ahiretten hiç bir nasibi yoktur. Onların kendilerini cidden ne kötü şey mukabilinde satmış olduklarını bilmiş olsalardı.

103 — Eğer onlar (yahudiler, Peygambere ve Kur'ana) iman edip (sihir yapmak gibi günahlardan) sakınmış olsalardı, Allah katından (kazanacakları) sevab, (haklarında) elbet daha hayırlı olurdu. Eğer bunu bil-selerdi.

(BAKARA SURESİ)

AYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

نَبَذَ

(Nebeze): Lügatta nebz kelimesi atmak anlamındadır. Nite-

kim Cenab-ı Hak'ın: «Nihayet onu da, ordularını da yakalayıp attık...» (Zariyat: 40) ayeti de bu anlamı teyit eder. Atılan bir şeye «menbuz» denildiği gibi sokağa atılan gayri meşru çocuk için de bu tabir kullanılır.

وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ

(Verâe zuhûrîhim): «Onlar sırtlarının arkasına

atmışlardır». Bu cümle Araplar arasında bir kimsenin bir şeyi beğenmeyip ondan yüz çevirmesi anlamına kullanılan bir darb-ı meseldir. Cenab-ı Allah şu ayetiyle buna işaret eder: «Şuayb «ey kavmim» dedi. Size göre benim kabilem mi Allohtan daha şerefli mi ki onu (tutup) arkanıza atılmış (değersiz) birşey edendiniz?...» (Hud: 92)

كَانَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

(Keennehüm lâ ya'lemune): «Sanki onlar (haki-

kati) bilmiyorlarmış gibi...» Ayetteki bu cümle, onları bilgisiz kişilere benzetmek içindir. Zira bilmeyen kişi, kendisine faydalı birşey de olsa önem

vermez. Bu açıklamadan sonra ayetin anlamı şudur: Onlar sanki Allah (cc) tarafından mübarek elçisine indirilen bir kitap olduğunu biliyorlarmış gibi Onun kitabını inatlarından atarak amel etmeyi terkettiler.

وَاتَّبَعُوا

(Vettebeû): «Uydular». İttiba kelimesinin fiil haline getirilerek cümlede çoğul olarak kullanılmasından anlaşılan, kitap ehlinde olan yahudilerdir. Zemahşeri, incelediğimiz kelimenin bulunduğu ayetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle der: «Onlar Allah'ın kitabını atarak şeytanların okuduklarına uydular.» (1)

تَتْلُوا

(Tetlû): «Okurlar». Tetlû kelimesi, doğrudan bir şeyi okuma

manasına geldiği gibi rivayet, uyma ve konuşma manalarına da gelir. Buna göre ayetin manası şudur: «Onlar, Allah'ın kitabını sırtlarının arkasına atarak şeytanların, Hz. Süleyman devrindeki sihir ve hokkabazlıklarla ilgili rivayet ettikleri, konuştukları ve okudukları kitaplara uyarlardı.»

الشَّيَاطِينِ

(Eşşeyâtinü): «Şeytanlar» Şeyâtîn kelimesi,

müfessirlerin bir kısmına göre cinlerden olanları, diğer bir kısmına göre ise şeytan gibi olan insanlardan meydana gelenleri ifade ederse de tercih ettikleri, insan ve cinlerden olanlardır. Tercih edilen bu görüşü Allah (cc)'ın bu buyruğu da doğrulamaktadır.: «Biz (sana yaptığımız gibi) her peygamberde insan ve cin şeytanlarını böylece düşman yaptık. Onlardan kimi kimine, aldatmak için, yıldızlı bir takım söz (ler ve vesveseler) telkin eder...» (En'âm: 112) (2)

عَلَىٰ مَلِكٍ سُلَيْمَانَ

(Alâ mülki Süleymâne): «Süleyman'ın mülkü' zamanında» Süleyman İbranice bir kelimedir. Âlûsî bu kelime için: «Süleyman kelimesi, Arap dilinde olmayan bir kelimedir. Mâhân ve Şâman kelimeleri gibi» der.

الْأَسْهَرِ

(Essihre): «Sihir, büyü» Bu kelimeyle ilgili olarak El-Ezherî: «Sihrin aslı bir şeyin gerçek hüviyetinin değil de onun evrilip çevrilip başka türlü gösterilmesidir» der. (3)

1 — Keşşaf Tefsiri. C. 1.

Zadû'l Mesîr fi'l-İmût Tefsir C. 1. S. 120

Kurtubi Tefsiri C. 2. S. 42

— İbn-i Menzûr - Lisanü'l Arap, sihir maddesi

Kurtubî ise: «Aslında sihir hile ile bir şeyi örtmektir. Zira sihirbaz, hile ile bir takım şeyler yaparak, sihir yapılan kimseye, bazı şeyleri olduğundan başka türlü gösterir. Serabın uzaktan su görünmesi gibi, sihir de gerçek dışıdır.» demektedir.

Âlûsî'ye göre sihir, bir ilimdir. Bu bilgi ile harika şeyler yapılabilir. (4)

Cessas da: «Abdullah bin Ömer (ra) şöyle diyor: «Resulullah (SAV)'ın huzuruna birgün iki kişi geldi. Bunlardan birisi, öyle bir konuşma yaptı ki, cemaat hayrete düştü. Bunun üzerine Resulullah (Sav): «Öyle konuşma vardır ki adeta sihirdir, insanı büyüler» buyurdu». Devamla «Halife Ömer bin Abdulaziz (ra)'ın huzurunda bir kimse öyle bir konuşma yaptı ki, oradakiler sanki büyülenmiş gibi oldular. Bunun üzerine Halife şöyle dedi: «Bu tip konuşmalar sihir gibi olmasına rağmen helâldir». (5) diyor.

فِتْنَةٌ

(Fitnetün): «Fitne» Fitne kelimesi, tecrübe ve imti-

han etme manalarını taşır. Arapların şu ifadesinde de bu anlaşılır: «Altını, ateşte tecrübe ederek, curufunu aslından ayırdım».

El-Ezheri, fitnenin hangi manaya gelirse gelsin imtihan ve tecrübe manalarını taşıyacağını Allah (cc)'ın şu buyruklarıyla isbat eder: «**Malları- nız da, evlatlarınız da sizin için ancak bir imtihan (mevzuu)dir...**» (Teğâ- bün: 15) «**Andolsun, biz onlardan evvelkileri de imtihan etmişizdir...**» (An- kebut: 3) (6)

Cessas ise fitneyi izah ederken: «Bir şeyin hayır veya şer olduğunun açıklanmasına fitne denir. Zira bir şeyin hali, durumu açıklanırsa o şey hakkında malumat (bilgi) edinilmiş olur» der. (7)

فَلَا تَكْفُرْ

(Felâ tekfûr): «Kafir olma». Sihri öğrenip kullan-

makla «kafir olma» anlamındadır. «Felâ tekfûr»ün tefsiriyle ilgili olarak Zemahşerî: «Sihrin gerçek olduğuna inanarak öğrenen kafir olur» diyor.

بِإِذْنِ اللَّهِ

(Bi iznillâhi): «Allah'ın iradesiyle»

Âyetteki bu ifade, sihirde geçici bir zararın olduğuna işaret eder. An- cak Cenab-ı Hak dilerse, sihirbaz ile sihir yapılanın arasına sihrin tesir

4 — Alusi Tefsiri C. 1, S. 338

5 — Cessâs — Ahkâmü'l Kur'âniye C. 1, S. 50.

6 — Lisanu'l Arab - Feten Maddesi

Sahhah ve Kamusu'l Muhit'e bak.

7 — Cessas - Ahkâmü'l Kur'âniye C. 1, S. 57

etmemesi için bir perde koyabilir. Dilerse koymayabilir. Ancak sihir Allah (cc)'in taktir buyurduğu ölçüde tesir edebilir. Selefin (8) görüşü bu yoldadır.

لَمْ يَشْتَرِ

(Lemenişterâhü): «Onların sattıkları»

Âlûsi: «Onlar şeytanların okuduklarını, Allah (cc)'in kitabıyla değiştirmişlerdir.» (9) diyor.

خَلَاقٍ

(Halâğın): «Nasib»

Lügatta nasib anlamında kullanılan bu kelimeyi Cenab-ı Hak'ta Kur'-anda aynen kullanmıştır.: «...Artık o insanlardan kimi «ey Rabbimiz, bize (nasibimizi) dünyada ver» der ki onun ahiretten nasibi yoktur» (Bakara: 200)

Zeccac'a göre bu kelime çoğu kez hayır'da kullanılır. Bazen de şer için kullanıldığı vakidir. (10)

شَرَوْا

(Şerev): «Satmak»

Ayette, satma anlamına kullanılmıştır. Satın alma manasına da kullanılır. İki zıt manada kullanılan kelimelerdendir.

مَثُوبَةٍ

(Lemesûbetün): «Sevab»

Cenab-ı Allah (cc), onların iman ve takvalarından ötürü sevab verecektir.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Yahudi alimleri ve danışmanları, Allah (cc)'in kulu ve elçisi Hz. Musa (sav)'ya inzal edilen Tevrat'a sırtlarını çevirdikleri gibi, torunları da Hz. Muhammed (sav)'e indirilen ve Tevratta olanları tasdik eden Kur'an'a sırtlarını çevirdiler.

Onlara, dedelerinden azgınlık, inatçılık ve kibirlilik irsiyet yoluyla geçmiştir. Bunda hayret edilecek birşey yoktur. Yahudiler bilmiyorlarmış gibi

8 — Seleften maksat, Hicri 1. Yüzyılın yarısından sonra gelen zevat-i kiramdır. Yoksa bugünkü sakat muşunceleriyle «biz de selefiyiz» diyenler değil (çev.)

9 — Alusi - Ruhu'l Maani C. 1. S. 345

10 — İbn-i Cezvi Tefsiri C. 1. S. 125

Alusi Tefsiri C. 1. S. 346

Allah (cc)'in elçisine indirmiş olduğu kitaba sırtlarını çevirerek, şeytanların Hz. Süleyman (Sav.) zamanından kalma sihirle ilgili kitap ve rivayetlerine uydular. Halbuki Hz. Süleyman (sav) ne sihirbazdı, ne de sihri öğrenmekle kafir olmuştu. Şeytanlar insanlara vesvese vererek, kendilerinin gaybı bildiklerini zannettiriyorlar. Ve sihri onlara öğretiyorlardı. Böylece sihir halk arasında iyice yaygınlaştı. Cenab-ı Hak, sihrin böyle yaygınlaştığı bir zamanda Babil'e iki melek (Harut ve Marut) gönderdi. Yahudi büyüklerinin bazıları bunlara uydular. Bu iki melek halka sihri, sihir yapmak için değil, sihri bozmak ve mucize ile sihir arasındaki farkı açıklamak için öğretmeye başladılar.

Cenab-ı Hak, kullarını istediği gibi imtihan edebilir. Nitekim «Tâlût»un kavmini akarsu ile imtihan ettiği gibi.

Hz. Süleyman (sav) devrinde sihir o kadar yaygınlaştı ki sihirbazlar, halka görmediği ve bilmediği bazı şeyleri gösterdiler. Bundan dolayı halk, gönderilen peygamberlerin mucizelerinden şüpheye düştü. İşte o zaman Allah (cc), Babil'e sihir yapma yollarını öğreten, iki melek gönderdi. Bu iki melek, halkın şüphesini ortadan kaldırdılar, ve halka sihir yapmayı öğrettiler. Yalnız, sihir öğrenenlere bunları kötü yolda kullanmamalarını tavsiye eder ve şu telkinatta bulunurlardı: «Sihir yapmakla kafir olmayın. Bu Cenab-ı Allah'ın bir imtihanıdır. Allah (cc)'tan sakının. O'nu halka zarar verecek şeylerde kullanmayın». Her kim sihrin zararlarından korunmak için öğrenir ve halkı da zararlarından korursa, kurtuluş yolunda ve iman üzerinde sabit kalır. Eğer bir kimse de sihrin sahih olduğuna inanarak öğrenir ve onunla halka zarar verirse, doğru yoldan sapar ve kafir olur. Sihri iki türlü kullanmak böylelikle mümkündür. İyi niyetle kullananlar, onun zararlarından hem kendilerini hem de halkı korumuş olurlar. Kötü maksatla kullananlar, karı-koca arasını açar, halkın arasına kin ve düşmanlık tohumlarını atarlar. Bunlar, böylelikle hem dünyalarını, hem de ahiretlerini yıkmış olurlar. Her kim bu tür kötü işlere tevessül ederse ahiretten nasibi olmayacağını bilir. Bunlarda anlayış ve idrak bulunsa, ebedi hayatlarını dünyadaki küçük menfaatler karşısında satmazlardı. Eğer sihir öğrenenler, Allah (cc)'a iman edip O'nun azabından korksalardı, onlara daha büyük mükafatlar verilir.

ÂYETLERİN NÜZUL SEBEBLERİ

Bununla ilgili olarak İbn-i Cevzî: «Ayetin nüzul sebebiyle alakalı iki rivayet vardır :

Birincisi : Yahudiler, Resulullah (SAV)'dan ne sorarlarsa cevabını alırlardı. Bir gün «sihri» sordular ve tartışmak istediler. Bu esnada bu âyet nazil oldu. Bu rivayeti Ebul Âliye (ra) demiştir.

İkincisi : Hz. Süleyman (sav)'ın ismi Kur'anda geçince Medine yahudileri; «Muhammed (sav), Hz. Davud (sav)'un oğlu Süleyman (sav)'ı peygamber zannediyor. Allah (cc)'a andolsun ki o sihirbazdı. Başka birşey değildi» dediler. İşte bunların sözlerini tezkiben bu âyet nazil oldu. Bu rivayeti İbn-i İshak demiştir (11) demektedir.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Bu ayetler, yahudilerin ne kadar kötü, bozguncu ve zararlı olduklarını göstermektedir. Sihri yalnız yahudiler bilirdi. Sihrin tarihi, yahudilerin yeryüzüne yayılmasıyla başlar. Onlar, Allah (cc)'ın kitabını sırtlarının arkasına atarak sihir yoluyla halkın inançlarını yok etmeğe ve akıllarını bozmaya çalışmışlardır. Her fitnenin ve şerrin arkasında yahudiler vardır. Kur'anı Kerim, yahudilerin o kötü hallerini, engüzel bir şekilde tasvir eder: «...Onlar ne zaman harb için bir ateş tutuşturdularsa Allah, onu söndürdü. (Kendilerini daima yenilgiye uğrattı). Yeryüzünde hep fesatçılığa koşarlar onlar. Allah ise fesatçı olanları sevmez». (Mâide: 64)

İkinci incelik: Ebu Hayyan: «Kim Allah'a, meleklerine, peygamberlerine, Cebrail'e Mikail'e düşman olursa şüphesiz Allah ta o gibi kafirlerin düşmanıdır.» (Bakara: 98) «Andolsun biz sana apaçık âyetler indirdik. Onları fasıklarcaan başkası inkar etmez» (Bakara: 99) gibi ayetler ile yahudilerin ahiretlerini bozmaları, Allah'ın kitabına sırt çevirmeleri, şeytanlara uymaları, hiç menfaati olmayan her yönüyle zararlı olan bilgileri öğrenmeleri hususlarını ihtiva eden âyetler, nasıl Allah (cc)'ın void (kötü işler yapanları korkutması)nı kapsıyorsa bu ayetlerin hemen arkasından Allah (cc)'ın en güzel vaadini iman edip takva üzere yaşayanlara müjdeleyen ayeti gelmiştir. Tüm bu âyetlerin void'i, vaadi talep etmeyi, korkutmayı ve müjdeyi bir araya toplaması, bir gaybdan sonra başka bir gaybdan haber vermesi ve kafirlerin bozuk inançlarından doğan kötü hal ve hareketlerini sıralaması insanların aklına hayret veren harika bir ahengi göstermektedir. Yine bu ayetler hiçbir kitap okumayan, hiçbir hocadan ders almayan, bilgi toplamak için hiçbir yere gitmeyen hiçbir danışman ile arkadaşlık yapmayan ve ümmî olan Resulullah (SAV)'a her zaman vahiy geldiğini ve her konuştuğunun vahiy gereği olduğunu gösterir: «Kendi (rey'ü) heva-

sından konuşmaz, O. O, kendisine (Allah'tan) ilka edilegelen bir vahiyden başkası değildir.» (Necm: 3-4) Resulullah (SAV)'a engüzel tahiyye (sena ve dua)yı sunmakla şeref duyarım» (12) demektedir.

Üçüncü incelik : «Kitap ehli olan kimselerden bir guruh, Allah kitabını sırtlarının arkasına atmış (ondan yüz çevirmiş)dir» Ayette «atma» anlamına gelen «nebız» tabiri yahudilerin haddi fazlası ile aştıklarını ve çirkin bir vaziyette bulunduklarını gösterir. Çünkü onlar, Kitabullah'a tamamen yüz çevirip emirlerini yaşamaz olmuşlardır. Hatta yahudiler, sihrin ve hokkabazlığın çeşitli türlerini gösteren batıl şeyleri tutarak onlarla amel ediyorlardı. Dolayısıyla Kitabullah'ı beğenmiyor ve Onunla alay eden bir tutum içersinde oluyorlardı.

Seyyid Kutub bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak «Kendilerine kitab verilenler, Allah'ın kitabını sırtlarının arkasına üzerine atanlardır» âyetinin manası, gayet tabii ki inkâr edip amel etmekten uzaklaşmaktır. Âyetin üslûbu, manayı zihin sahasından hayat sahasına intikal ettiriyor. Ve onların hareketini gözle görülür bir şekilde canlandırıyor. Yahudilerin, Allah'ın kitabını arkalarına atmalarını, nankörlük ve inkarla dolu, ahmaklık ve katılgın belirdiği sui edeb ve hamılgın birleştiği çirkin bir tablo halinde beyan ediyor. Öyle ki bu çirkin tabloyu tefekkür etmeye dahi zaman bırakmıyır. «El ile hareket ederek sırt üstü atma'yı «nebız» kelimesi ifade ediyor.» (13) demektedir.

Dörüncü incelik : Ayette sihrin, şeytanla beraber anılmasından, sihirde, cinlerin kötülerinden yardım istendiği anlaşıyor. Şeytanlar, halka gaybı bildiklerini ihsas ettiriyorlar. Halktan bir kısmı da onların iddialarını canaylayarak sıkıntılı günlerinde onlara sığınıyor ve yardım bekliyorlar. Cenab-ı Allah (cc)'da bu görüşü: «**Filhakika şu da var: İnsanlardan bazı kimseler, cinlerden bazı kişilere sığınır. Demek bu suretle onların azgınlıklarını (şımarıklıklarını) artırmışlar.**» (Cin: 6) âyetiyle teyit ediyor. Bundan dolayı sihirde, habis ruhlar (cinler)'den faydalanma meşhurdur.

İbn-i Cerir ve Hâkîm, İbn-i Abbas (r.a.)'tan şu hadis-i şerifi nakle-derler: «Şeytanlar göklere çıkıp oradaki alemde konuşulanları dinlerlerdi. Orada bir söz duyduklarında, ona bin tane yalan ilave ile halkın kalblerine atarak, onları iğfal ederlerdi. Daha sonra bu sözleri ile yalanlarını derleyerek kitab halinde tedvin etmişlerdi. Cenab-ı Allah (cc), bunların yaptıkları bu çirkin işleri Hz. Davut (sav)'ın oğlu Hz. Süleyman (sav)'a bil-

12 — Ebu Hayyan - Bahru'l Muhit C. 1, S. 336

13 — Seyyid Kutub - Fizilâli'l Kur'an C. 1, S. 126

dirdi. Hz. Süleyman (sav), onların derledikleri kitabı alarak kürsüsünün altına koydu. Hz. Süleyman (sav)'ın vefatından sonra kitabını tekrar ele geçiren şeytan, halkın içerisinde konuşarak «Siz Hz. Süleyman (sav)'ın hiç kimsede benzeri bulunmayan ve muhafaza edilen hazinesini çıkarıyım mı?» diye sordu. Halk: «Evet, bize çıkar» dediler. Halk, şeytanın hazine diye çıkardıkları şeyin sihirle ilgili bir kitab olduğunu gördü.» (14) Ve halk onu, çoğaltarak her tarafa yayılmasına yardımcı oldu.

Aliah (cc) da, Hz. Süleyman (SAV)'ın sihirle ilgili görüş ve hareketlerini dersimizin başındaki ayetlerle bize bildirmektedir.

Beşinci İncelik: **Âyetin «Halbuki Süleyman asla sihir yapmadı» yerine «Halbuki Süleyman aslâ kâfir olmadı» şeklinde gelişi, sihrin çok kötü ve çirkin olduğunu göstermektedir. Buradaki küfürden maksat da sihirdir.**

Haccı emreden ayette, Hacc yapmaya gücü yetipde yapmayanlar hakkında (terk etti) yerine «Kim küfrederse şüphesizki Allah âlemlerden gani (müstağni)dir» cümlesinde (Küfrederse) tabiri kullanılmıştır. Halbuki küfür tabiri, gücü yetipde Haccı terk etmenin çok çirkin bir şey olduğunu göstermek için kullanılmıştır.

Âyette sihir kelimesi yerine küfür (15) kelimesinin kullanılması, halkı sihirden nefret ettirmek, sihrin büyük günahlardan olduğunu göstermek ve küfre yaklaşımaya vesile olacağını açıklamak içindir.

Nitekim: «Biz ancak fitneyiz (imtihan için gönderilmişizdir) Sakın (sihir, büyü yapıpta) kâfir olma» ayetinde de sihrin küfre götüren sebeplerden olduğu gösterilmiştir.

Altıncı İncelik : «Bir gün Resulullah (SAV)'ın huzuruna iki kişi geldi. Onlardan birisi öyle bir konuşma yaptı ki oradakiler bu hitabet karşısında adeta büyülenmiş gibi oldular ve hayrete düştüler. Resulullah (SAV) yanındaki sahabelere: «Gerçekten bazı konuşmalar sihirdir» buyurdu. Bu hadis-i şerif sihrin insanları hayrete düşürdüğü gibi güzel konuşmanın da hayrete düşüreceğini gösterir. Çoğu kez basit bir mevzuuda dahi iyi bir hitap, halkın dikkatini çeker.

Resulullah (sav) güzel konuşmayı, kötü olan sihre niçin benzetmiştir? Resulullah (sav)'ın bu benzetiş hakiki olmayıp mecazidir. Çünkü Hatip,

14 — Hâkim, bu hadis-i şerife sahih der. Taberi, Süddi'den naklen rivayet etmiştir. Alüsi - Ruhul Maani C. 1. Sh. 338.

15 — Küfür tabiri, Hacc'ın farz olduğunu inkâr etmeyi değil, gücü yetipde terk etmenin büyük günah olduğunu açıklamak içindir. (Çeviren)

halkın kalbini güzel konuşmasıyla kendine doğru çeker. Sihirbazın, sihiryle cahil ve bilgisiz kişilerin kalbini kendine doğru çektiği gibi. Bundan ötürü Resulullah (sav), iyi bir konuşmayı sihre benzetmiştir.

Yedinci incelik : Sihri, inanarak yapmak küfür, inanmayarak yapmak haram olduğuna göre, Babil'e gönderilen melekler (Harut ve Marut) onu halka niçin öğretmişlerdir? Bu soruya şöyle cevap verilebilir. Onlar sihri insanlar yapsınlar diye değil, zararlarından korunsunlar diye öğretmişlerdir. Zira şerden kaçınmak için şerri öğrenmek ve öğretmek, iyi bir şeydir. (16) Nitekim şair, şiirinde bunu şöyle dile getiriyor: «Şerri şer için değil, şerden korunmak için öğrendim. Zira şerri bilmeyen kişinin şerre düşmesi her zaman mümkündür.»

Hız. Ömer (ra)'e; «filan kişi şerri bilmiyor» denilince O «O'nun şerre düşmesi daha iyidir» diyor.

Âlûsî ise «O meleklerin sihri öğretmeleri, halkı imtihan etmek ve sihirle mucize arasındaki farkı göstermek içindir» der.

AYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Sihrin gerçekten tesiri var mıdır?

Alimler, sihrin varlığı hakkında ihtilafa düşmüşlerdir. Sihir, gerçekten varolan bir şey mi, yoksa el çabukluğu ile yapılan bir hokkabazlık mı? Ehl-i sünnet vel cemaat alimlerinin cumhuru (çoğu) sihrin var olduğu ve tesirinin de bulunduğu görüşündedirler.

Ehl-i sünnetten diğer bazı alimler ile Mu'tezile alimleri ise, sihrin gerçekte olmadığı, ancak aldatma, saptırma ve el çabukluğu ile yapılan bir hareket olduğu görüşündedirler.

«Sihir Türleri»

Birincisi: Hayal göstermek ve aldatmak yoluyla sihir yapma

Bunu bazı hokkabazlar, el çabukluğu ile yaparlar. Mesela: İnsanların gözü önünde bir serçeyi keser, daha sonra aynı serçeymiş gibi diğerini havaya uçururlar. Halbuki kesilen serçe, uçan değil, onun yanında bulunan diğer serçedir. Zira sihirbaz el çabukluğu ile kesileni saklamış, kesil-

neyeni uçurmuştur. Firavun'un, Hz. Musa (sav) ile yapmış olduğu mücadelede, kendi sihirbazlarının göstermiş oldukları sihirlerde bu türdendi. Öyle ki onlar (sihirbazlar), ellerindeki deri ve köselelerden içi boş bir şekilde yapılmış baston ve urganların içine civa doldururlardı. Ve sinir yapılan yerin altını dehliz şeklinde yaparak içine ateş koyarlardı. Buranın üzerine atılan urgan ve bastonlar içindeki civanın genişlemesiyle canlanıyorlardı. Civa ısı dolayısıyla genişince, içinde bulunduğu baston ve urganları ileriye veya geriye hareket ettiriyordu. Bunu gören halk bunların yılan olduğunu zannediyordu.

İkincisi: Tesadüfler yoluyla, falcılık ve gaybı bilme iddiasıyla sihir yapma

Bu tür sihri de gaybı bildiğini iddia edenler ve falcılar yaparlar. Zira onlar, halkın sırlarını bilmek için bazı kişileri görevlendirirler. Halktan birisi bunların yanına geldiği zaman, yandaşlarından aldıkları bilgilerle, gelen şahsın bazı gizli taraflarını kendisine konuşurlar. Bu konuştuklarını cinler vasıtasıyla elde ettiklerini iddia ederler. Cinleri de okumayla celbettiklerini ve bu yolda çalıştıklarını söylerler. Hatta gaibten haberleri de onlar vasıtasıyla aldıklarını savunurlar. Halkı kendi yaptıklarına böylece inan-dırırlar. Bunların yaptıkları ve söyledikleri, cinlerin haber verdikleri değil, daha önce yandaşlarının halkın ahvalini kontrol ile topladıkları bilgilerin neticesidir.

Üçüncüsü : Koğuculuk ve ifsat yoluyla sihir yapma

Cessas; «Bu tip sihir, halk arasında çok yaygındır. Bir gün kadının birisi, diğer bir karı-kocanın arasını açmayı düşünmüş. Evli kadına gelerek «kocanızın başka bir kadınla ilişkisi var, sizinle iyi geçinmemesi, onunla evlenecek olmasındandır. Sana öyle bir büyü yapacağım ki, kocanız sizden başka hiçbir kadınla ilişki kurmadığı gibi başka kadınların yüzlerine bile bakmayacaktır. Yalnız senden isteğim, kocanız uyuduğu zaman, çenesi altındaki tüylerden üç tanesini ustra ile kesip bana getirmendir» demiş. Kadını aldattıktan sonra, bu defa kocasına giderek «Seni çok seviyor ve aile hayatından endişe ediyorum. Çünkü başka bir erkekle evlenmek kaydıyla anlaşılan eşiniz, siz uyurken ustra ile boğazınızı kesecektir. Onun için, bu gece çok uyanık olmalısınız» demiş. O adam da yatağına girdikten sonra uyuyor gibi davranmış. Bir ara gözlerini açıp baktığında, eşinin başucunda ustra ile beklediğini görmüş. Hemen «Allah (cc), o kadından razı olsun, eğer beni ikaz etmeseydi, gerçekten sen beni kesecekmişsin» diyerek hanımının elinden aldığı ustra ile onu kesmiş. Hanımının öldürülme haberi akrabalarına ulaşınca onlar da gelip kocasını

öldürmüşler. Bu olay, koğuculuğun da, sihrin bir türü olduğunu gösterir.» der. (17)

Dördüncüsü: Hile yoluyla, sihir yapma

Bu sihir çeşidi, insanların akli dengesini bozacak veya düşünce ve zekasına tesir edecek bazı gıda maddelerinin yedirilmesi ile yapılır. Tıp kitaplarında, merkebin beyni bazı ilaçlarla birlikte bir kimseye verildiği zaman onun akli dengesinin bozulacağı ve düşünce kabiliyetinin azalacağı yazılıdır. Bunu yiyen insanın yaptığı işlerde bir intizam yoktur. O insan sihir yapılmış gibi bir hal alır. Bu ve buna benzer olaylar, sihirbazlığın gerçekte aldatma, koğuculuk, tesadüf ve hile yoluyla yapılan şeylerden başka bir şey olmadığını gösterir. Bunların, gerçekte hiçbir şey yapamadıkları ortadadır.

Ebu Bekr el-Cessas bu hususta; «Daha önce de açıkladığımız gibi sihirbazlar tarafından yapılanlar, gerçekte ilişkisi olmayan bir takım hile ve benzeri şeylerdir. Eğer sihirbazların, iddia ettikleri gibi insanlara menfaat ve zarar verme, havada uçma, gaybı bilme, uzak yerlerden haber verme, çalınan ve nerede saklandığı bilinmeyen bir mal hakkında bilgi verme ve bunun gibi hususlarda güçleri olsaydı, bunların yer altındaki hazineleri çıkarmaları ve halktan hiçbir şey beklememeleri lazım gelirdi. Halbuki sihirbazlar, mali bakımdan en kötü durumdadırlar. Halkı kandırarak para kazanmak zorundadırlar. Bu da gösteriyor ki, onların hiç biri iddialarını yapacak güçte değildir» demektedir. (18)

Mu'tezile'nin delilleri

Mu'tezile'nin, sihrin gerçek dışı olduğuna dair iddialarının delillerini kısaca zikredeceğiz.

A. «(Musa): «Siz atın» dedi. Vakta ki attılar, halkın gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar, büyük bir sihir (meydana) getirmiş oldular» (A'raf: 16)

B. «(Musa) dedi: «Hayır, siz atın». Bir de ne görsün: Onların ipleri ve değnekleri, sihirleri yüzünden, kendisine hakikat koşuyormuş hayalini verdi. (Tâhâ: 66)

17 — Cessas - a.g.e. C. 1 S. 48.

18 — Cessas - a.g.e. C. 1, S. 48

C. «Elindekini bırakiver. Bu onların yaptıklarını yutar. Çünkü onların sanat diye ortaya attıkları ancak bir büyücü tuzağıdır. Büyücü ise nereden olsa felah bulmaz.» (Tâhâ: 69)

Birinci âyet; sihrin gözle görülen birşey olduğunu, ikinci âyet; sihrin gerçek değil, hayal olduğunu, üçüncü âyet ise; sihirbazın hak üzere olmayacağını dolayısıyla sihirbaz için kurtuluşun mümkün olmayacağını gösterir.

D. Mu'tezile özetle şöyle demektedir: «Eğer sihirbaz, suyun üzerinde yürüse, havada uça veya toprağı anında altına çevirse; Peygamberlerin mucizelerine inanmak batıl birşey olurdu. Ve onlara lüzum kalmazdı. Hak ile batıl'da birbirine karıştırdı. Peygamber ile sihirbazı birbirinden ayırmak mümkün olmazdı. Dolayısıyla her kişinin gösterdikleri hakikatler aynı şeyler olurdu.»

Cumhur'un delilleri

Alimlerin cumhur'unun, sihrin gerçek olduğuna ve tesirinde bulunduğu dair delillerini kısaca zikredeceğiz.

A. «Musa): «Siz atın» dedi. Vakta ki attılar, halkın gözlerini büyülediler, onlara korku saldılar, büyük bir sihir (meydana) getirmiş oldular.» (A'raf: 116)

B. «...İşte onlardan (o iki melekten) koca ile karısının arasını ayıracak şeyler öğrendiler...» (Bakara: 102)

C. «...Halbuki (sihirbazlar) Allah'ın izni olmadıkça onunla hiçbir kimseye zarar verici değillerdir...» (Bakara: 102)

D. «Düğümlere üfüren (nefes)lerin şerrinden» (Felâk: 4)

Birinci âyet; sihrin gerçek olduğunun isbatı için delildir. Zira «büyük bir sihir (meydana) getirmiş oldular.» cümlesi bunu gösterir. İkinci âyet; sihrin gerçekten var olduğunu gösterir. Ki onunla karı-koca arası açılıyor. Ve aralarına düşmanlık gibi hoş olmayan şeyler sokuluyor. Üçüncü âyet; sihrin zararlı olduğunu isbat eder. Yalnız bu zarar vermenin de Allah (cc)'in dileğiyle clacağına işaret vardır. Dördüncü âyet; sihrin tesirinin büyük olduğunu, hatta bizimde sihirbazların üflemesiyle düğümledikleri sihirlerin şerrinden Allah (cc)'a sığınmamızı emrediyor.

Alimlerin cumhuru; «Resulullah (sav) efendimize bir yahudi tarafından sihir yapıldı. Yapılan sihrin etkisinde kalan ve şikayetçi olan Resulul-

lah (sav) efendimize, Cebrail (sav) gelerek, «Şana yahudilerden bir kimse sihir yapmıştır ve onuda filan yerdeki kuyunun içinde bir taşın altına saklamıştır,» dedi. Resulullah (sav) efendimiz de o kuyuya adam göndererek o sihri çıkarttırdı. Yapılan düğümleri teker teker (Muavezeteyn) Felâk ve Nâs surelerini okuyarak çözdü. Böylelikle daha önce şikayetçi olduğu rahatsızlıklar ortadan kalkmış oldu» Hadis-i şerifini sihrin var olduğuna ve tesirinin de bulunduğu delil olarak getirirler. Böylelikle iddalarını isbatlamış olurlar.

Ehl-i sünnet vel cemaat ile mu'tezilenin delillerini karşılaştırdığımızda en kuvvetli delilin cumhur'unki olduğunu görürüz. Zira sihir gerçekten vardır ve insanlara tesir eder. Karı-koca arasına kızgınlık sokma ve aralarını açma -Kur'an bundan bahseder- sihrin tesirlerindendir. Sihrin tesiri olmasaydı Kur'an-ı Kerim bize, düğümleri üfleyerek sihir yapanların şerrinden Allah (cc)'a sığınmamızı emretmezdi. Sihrin tesirinin, şeytani ruhların yardımıyla olduğu bir gerçektir. Sihrin zarar ve tesirinin, insanlara ulaşmasının Allah (cc)'ın dilemesi olmadıkça mümkün olmayacağını kabul ediyoruz.

Mu'tezile'nin «sihir gerçekten var ise, o zaman sihir ile mucize birbirine karışır, hangisinin sihir, hangisinin mucize olduğu bilinmez» delillerine karşı biz şöyle deriz: «Mucize ile sihir arasındaki fark açıktır. Zira peygamberlerin mucizelerinin iç ve dış yüzleri birdir. Hangi gözle bakılırsa onların doğruluğuna kişinin inancı artar. Sihirde ise, iç ve dış, görünüş ile hakikat birbirinden ayırdır. Bu da biraz düşünme ile bilinebilir. Mucize ile sihir arasındaki bu açık fark ile iç ve dış yapısı arasındaki değişikliği Kur'an negüzel ifade eder: «...**Onlara korku saldılar, büyük bir sihir (meydana) getirmiş oldular.**» (A'raf: 116) Ayetteki «onlara korku saldılar» cümlesi, sihir ile mucize arasında büyük bir fark olduğunu gösterir. Çünkü peygamberlerin ümmetlerine gösterdikleri mucizelerden inanmayanlar dahi korkmazdı. Ve kalbleri de onlara mütemayil olurdu. Yine ayetteki «büyük bir sihir (meydana) getirmiş oldular» cümlesi de sihrin hakikat olmayıp hayali bir gösteriş olduğunu isbat eder.»

Allâme Kurtubi: «Hiç kimse sihirbazlarda görülen hasta yapma, karı-koca arasını açma, insanların aklına tesir etme, uzuvlarından birini çalışmaz duruma sokma gibi harikulade şeylerin, insanların gücünün üstünde olmadığını söyleyemez. Alimler, sihirde sihirbazın anahtar deliğinden geçmesini, ince bir çubuğun üzerinde yürümesini, havada uçmasını, suyun üzerinde yürümesini ve köpeğe binmesini mümkün görürler. Bununla beraber, bunları doğrudan sihir meydana getirmiş değildir. Tüm bu halleri

herşeyde olduğu gibi yaratan, Allah (cc)'dır. Sihir sadece bunun sebebi yani vasıtasıdır. Mesela: Hastalığın tedavisinde kullanılan ilaçlar, iyi olmanın sebebidir. Gerçekte şifayı yaratan Allah (cc)'tır» Sözlerine devamla; «Tüm müslümanlar, sihir yoluyla bazı harika işlerin yapılabileceğini bilir. Ancak onların yaptıkları Peygamberlere has mucize nev'inden olamaz. Gökten kurbağa ve çekirgenin indirilmesi, eldeki bastonun aniden yılan öldürülmesi, ölülerin diriltilmesi, dilsiz insanlar ile bir aylık çocukların konuşturulması gibi harikulade haller yalnız Peygamberlere mahsustur. Sihirbazlar, bu tür harikaları yapmak isteseler bile Allah (cc), onların vasıtasıyla bunları yaratmaz» (19) der.

Ebu Hayyan ise: «Alimler, sihrin hakikatı hakkında birkaç görüşe ayrılmışlardır. Onlara göre;

1. Sihir gerçekte, cisimleri tabii hallerinin dışında gösterme ve mucize ile keramete benzeyen uçma, uzun mesafeleri kısa zamanda kat etme gibi halleri icat etmedir.
2. Sihir, aldatma, süsleme ve hokkabazlık gibi aslı olmayan şeyleri yapmadır. Bu ise, Mu'tezile'nin görüşüdür.
3. Sihir, insanlara yapılan hilenin başka türlü gösterilmesidir. Firavun sihirbazlarının, içleri bir tür kimyevi madde ile doldurulan, altlarından gizlice yakılan ateşle ısıtılan deriden yapılmış bostan ve organları hareket eden ve yürüyen birer varlık göstermeleri gibi.
4. Sihir, cinlerin yardımıyla yapılan harikulade işlerdir.
5. Bazı cisimler toplanıp yakıldıktan sonra, onların külleri üzerine bir takım isimler ve dualar okunur. Okunmuş kül daha sonra sihir işlerinde kullanılır. Bu yolla da sihir yapılır.
6. Sihrin aslı, bir takım hayali şekil ve rakamlardan meydana gelen ve tılsım adı verilen birşey vasıtasıyla, yapılması güç olan halleri, yıldızlardan veya cinlerden istifade ile yapmadır.
7. Sihir, küfürle karışık birtakım kelimelerin birleşimine hokkabazlık ve efsun adı verilen, hangi dille yazıldığı pek bilmeyen duaların eklenmesiyle yapılan şeylere denir.» Sihir ile ilgili sözlerine devamla «Bugün kitaplarda gördüğümüz sihir türleri, yalan ve iftiradan ibaret olup hiçbir doğru değildir. Efsunlayıcıların çizdiği dairelerin aslı yoktur. Tüm bu yalanlara rağmen cahil halk, onları dinler ve tasdik eder» (20) demektedir.

19 — Kurtubi, El-Camiu li Ahkame'l Kur'an C. 1. S. 47.

20 — Ebu Hayyan - a.g.e. C. 1 S. 327

İkinci hüküm: Sihri öğrenmek ve öğretmek, mübah mıdır?

Bazı alimlere göre, sihri öğrenmek mübahtır. Eğer mübah olmasaydı, veryüzüne gönderilen melekler (Harut ve Marut) onu öğretmezlerdi. Bu görüşü ehl-i sünnet alimlerinden Fahreddin er-Razi (ra) benimsemiştir.

Cumhura göre ise, sihri öğrenmek ve öğretmek haramdır. Zira Kur'an-ı Kerim, sihri kötölemiş ve cunun küfür olduğunu açıklamıştır. Kur'an'ın bu açıklamasına rağmen nasıl helal olabilir?

İnsanları manen helâk eden yedi günah-tan birisinin sihir olduğunu söyleyen Resulullah (sav) efendimiz; «Sizi manen helâk eden yedi günah-tan kaç'nınız» buyurdu. Sahabeler «Onlar nelerdir ya Rasulûllah?» diye sordular. Resulullah (sav), «Allah (cc)'a şirk koşmak, sihir yapmak, haksız yere adam öldürmek, faiz alıp vermek, yetim malı yemek, savaş alanından kaçmak ve iffetli mü'min kadının arkasından zina isnadında bulunmaktır.» (21) buyurdu.

Âlûsî, sihri öğrenme ve öğretmeyle ilgili olarak şöyle der: «Bazı alimler, sihir öğrenmenin mübah olduğunu söylemişlerdir. Bu görüşe katılışını İmam Fahreddin er-Razi şöyle izah eder: «Muhakkik alimler, sihri bilmenin çirkin ve mahzurlu olmadığına ittifak etmişlerdir. Çünkü ilim, gerçekte şerefli ve Allah (cc), ilim hakkında şöyle buyurmaktadır: «...De ki: **«Bilenlerle bilmeyenler bir olur mu?...»** (Zümer: 9) Eğer sihir bilinmeseydi, mucize ile sihir arasındaki fark belli olmazdı. Böyle bir ilmin öğrenilmesi nasıl çirkin ve haram olabilir?»

Bazı alimler de «müftülerin sihri öğrenmeleri vacibtir» görüşünü nakletmektedirler. Buna göre, müftünün kısasla ilgili fetvalarını verirken, öldürülmenin neyle yapıldığını bilerek vermesi gerekir. Çünkü öldürülme sebebinin tesbit etme, vacibtir. Öldürülme sebebi sihir olduğu takdirde, müftünün, kâtil sihirbazın kısasını sihirle yapması (öldürmesi) gerekir. Bu da müftünün sihri bilmesini icabettirir» demektedirler.

Şer'i bir sebep müstesna Cumhur'un, sihrin haram olduğuna dair görüşü haktır. Fahreddin er-Râzî (ra)'nin görüşüne bazı noktalardan itiraz yapılabilir.

1. Haddizatında sihir kötü olmamakla beraber doğurduğu çirkin şeyler sebebiyle iyi değildir. Sihri öğrenme ve öğretmenin haram oluşu da,

sebepe olduğu kötülük ve çirkinliklerden dolayıdır. Bazı şeylerin aslında haram olmadığı halde, ona vesile olduğu için haram olması gibi.

2. «Mucize ile sihir arasındaki ayırım, yalnız sihri bilmekle farkedilebilir» görüşünü reddediyoruz. Zira alimlerin çoğunun veya hepsinin, sihir ilmini bilmedikleri halde, mucize ile sihir arasındaki farkı bildikleri bir gerçektir. Eğer sihir öğrenmek vacib olsaydı ilk İslâm alimlerinin onu daha iyi bilmeleri gerekirdi.

3. Bazı alimlerin naklettikleri «müftülerin sihir öğrenmeleri vacibtir.» görüşü sahih değildir. Zira müftünün, kısas yapılması veya yapılmamasıyla ilgili fetvası, sihir ilmi öğrenmesini gerektirmez. Fetvanın sureti Allâme İbn-i Hacer el-Heytemî'nin «Tuhfetü'l Minhac» isimli eserinde zikrettiği gibi verilir. O'da şudur; «Sihri bilen fakat gerçekten tevbe etmiş iki âdil şahidin; «Sihir, adam öldürür» şehâdeti üzerine, sihirle adam öldüren sihirbazın, kısasen öldürülmesine fetva verilir. Şehadet etmezlerse öldürülmez.» (22) Bu fetva sureti, müftünün sihri bilmesinin gerekli olmadığını göstermektedir. Yalnız bilir kişilerin şehâdetlerine göre müftünün, hareket etmesi gerekir.

Ebu Hayyan ise bu konuda şöyle demektedir: «Sihirde Allah'ı değil, cin, yıldız ve şeytanları büyültmek ve Cenab-ı Hak'kın yaptığı şeyleri onlara isnat etmek icma-ı ümmetçe küfürdür. Bu tür sihrin öğrenilmesi ve yapılması haramdır. Adam öldürme, karı-koca arasını açma, birbirlerini İslâma göre seven kişileri birbirine düşman etme gibi sihir kısımlarını da öğrenmek ve yapmak kesinlikle haramdır. Bu sayılan işlerin sihirden olduğu bilinmeyip yalnız ondan olabileceğine ihtimal veriliyorsa yine onu öğrenmek ve yapmak haramdır. Sihrin hayal ettirme ve hokkabazlık türlerini, öğrenmek de doğru değildir.» (23)

Üçüncü hüküm: Sihirbaz, öldürülür mü?

Ebu Bekir el-Cessas: «Selef, sihirbazın öldürülmesinin farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Seleften bazı alimler de, sihirbazın kâfir olduğuna, Resulullah (sav)'ın şu hadis-i şerifini delil göstermektedirler: «Her kim falcıya, gâipten haber verene ve sihirbaza giderek onlardan birşey sorar, ve onların söylediklerine inanarak tasdik ederse, kafir olur» (24) demektedir.

22 — Âlûsi - A.g.e. C. 1, S. 339

23 — Ebu Hayyân - A.g.e. C. 1, S. 328

24 — Cessâs - A.g.e. C. 1, C. 61

Değişik memleketlerdeki fıkıh alimleri, sihir hakkındaki hükümlerle alakalı, olarak görüş ayrılığı içerisindeyler.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra); «Sihirbazın yaptığı sihir, kesin olarak bilinirse, tevbeye davet edilmeden öldürölür. O'nun «sihri terkederek tevbe ettim» sözü de makbul değildir. Sihirbaz, sihir yaptığını açıklarsa onu öldürmek helâldir. Müslüman bir köle veya hür bir zimmi «Biz sihir yapıyoruz» diye itirafta bulunursa, onların da öldürölmesi helâldir» diyor.

İbn-i Süccâ ise: «Erkek veya kadın sihirbazlarla ilgili şer'i hükümler, mürted kadın ve erkek hakkındaki hükümler gibidir. Bu hüküm de şöyledir: Önce sihirbazlığı tesbit edilen kimse, mürted gibi aralıklı olarak üç defa tevbeye davet edilir. Sihirbaz, eğer tevbe etmez veya tevbesinde sabit kalmazsa o zaman öldürölür.» İmam-ı Azam'dan naklen sözlerine devamla «sihirbaz, halk içerisindeki bozgunculuğunu ayrıca sihri ile birleştirerek hareket ederse yine öldürölür. Zira bozgunculukla adam öldürenin, kısasen öldürölmesi genel bir hükümdür» der.

İmam Malik (ra)'den «Sihir yapan müslüman ise, tevbeye davet edilmeden öldürölür. Zira onun açıklamaları, gizli mürted olduğundan tevbe ettiğine delil olamaz. Yalnız ehl-i kitab (hristiyan ve yahudiler) sihirbazları, müslümanlara zarar vermedikleri sürece öldürölmez.» demektedir.

İmam Şafii (ra)'ye göre; sihirbazın küfrüne mücerred olarak hüküm verilemez. Ancak sihirbaz, sihri ile adam öldürüp «benim sihrim adam öldürür» veya «ben, onu öldürmek için yaptım» derse kısasen öldürölür. «Bazen öldürür, bazen de öldürmez» derse kısas yapılmaz, sadece diyet alınır.

İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre ise; bir kimse, sihir yaparak adam öldürsün veya öldürmesin küfrüne hüküm verilir. Tevbe ettiğı takdirde, tevbesinin kabul edilip edilmeyeceğı konusunda iki rivayet vardır. Ehl-i kitaptan olan sihirbazlar, müslümanlara zarar vermedikleri müddetçe öldürölmez.

Özet olarak İmam-ı Azam'a göre; sihirbazın küfrüne hüküm verilerek, tevbe etmesine dahi lüzum görölmeden öldürölmesi mübachtır.

İmam Şafii (ra)'ye göre, sihrinden dolayı sihirbazın küfrüne hüküm verilmez. Yalnız sihriyle herhangi bir müslümanı öldürmeye kastederse, öldürölür.

İmam Malik (ra)'e göre de, müslüman bir sihirbaz, yaptığı sihirde dolayı öldürülür. Ehl-i kitap olanlar öldürülmez. Müslüman sihirbaz, sihir yaptığı takdirde kafir olduğuna hükmedilir.

Netice olarak herkesin kendi tezini isbat edecek delilleri vardır.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Tevrat, Allah (cc)'ın Hz. Musa (sav)'ya inzal buyurdukları bir kitaptır. Kur'an da, onun muhtevasını kabul ve tasdik etmektedir.

2. Yahudiler, Tevrat'ın hükümlerini uygulamadıkları gibi sırtlarının arkasına atarak ondan yüz çevirmişlerdir. Onların torunları da Kur'an'a yüz çevirmektedirler.

3. Hz. Süleyman, hem peygamber hem de hükümdardı. Yahudilerin dedikleri gibi ne sihirbazdır, ne de sihri sanat edinmiştir.

4. Şeytanlar, sihri halka güzel göstermişler ve onlara gaybı bilenlerin kendileri olduklarını hissettirmişlerdir.

5. Sihir, gerçekte vardır ve tesiri de görülür. Hatta onunla karı-koca arası bile açılabilir.

6. Allah (cc), kullarını istediği şeyle imtihan edebilir.

7. Kim, Kur'an yolunu terkederek sihir yolunu tutarsa, ahirette Allah (cc)'ın rahmetinden hiçbir şey bekleyemez.

8. Ahirette karşılığı alınacak olan sevab ve mükafatın kaynağı Allah (cc)'a iman ve ihlasla yapılan ibadetlerdir.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

İslâm, bütün kanunlarıyla mü'minin kalbindeki imanın devamlı ve ebedi olarak sağlam kalmasının ve kalbinin her yerde Allah (cc)'la beraber olmasının üzerinde durur.

Öyle ki kulun, Allah (cc)'a itimad etmesi, O'nun her şeyi yarattığını söylemesi, dünyada karşılaştığı tüm zorluklarda yalnız Allah (cc)'tan yardım istemesi, duasında O'nun gayrına yönelmemesi, Cenab-ı Hak'tan başka hiçbir şeyin kendi üzerinde etkisinin olmayacağını idrak etmesi ve Allah (cc)'ın tabiatla yarattığı kanunların yürümesinin O'nun bilgisi, gücü ve iradesiyle olduğunu bilmesi, kalbinin her zaman Allah (cc)'la beraber olduğunu gösterir.

Yıldızlar ve gezegenler, Allah (cc)'ın yarattığı diğer varlıklar gibi O'nun emrine râmdırlar. Ezelde Cenab-ı Hak'ın çizmiş olduğu yoldan giderler. Onların hareketleri, Allah (cc)'ın yeryüzünde yaratıp rızkını ve ömrünü takdir ettiği insanın üzerinde hiçbir etki yapamaz. Hiçbir insanın ömrü ve rızkı, herhangi bir yıldızın doğuşu ve batışı ile artmaz ve eksilmez. Kainatta her işin yönetimi Allah (cc)'ın kudretiyledir. Bir şahıs «Ben yıldızlar ve cinler ile bağlantı kurduğum için gaybı biliyorum. Bu bilgimle Cenab-ı Allah'ın yarattığı tabiat kanunlarını ve onun tarafından çizilen, yıldızların akış yollarını değiştirmek gücündeyim» iddiasında bulunursa, Kur'an'a muhalefet etmiş, dolayısıyla İslâm'dan çıkmış olur. Şüphesiz, Allah (cc)'ın gayrine tâzim ederek, onlardan yardım beklemek ve yıldızlar ile cinlerin Allah (cc)'ın yarattığı diğer varlıklar üzerinde etki yaptığını iddia etmek küfürdür. Müslüman, Allah (cc)'ın bildirdiği şekilde, sihirbazın karı-koca arasını açmaya ve zararlı işleri yapmaya gücünün yettiğini yalnız onun bu işleri yapma güsünü Allah (cc)'tan aldığını bilmelidir.

Sihir; kafir olma ve İslâm'dan çıkmaya vesile olduğundan, Allah'ın elçileri olan Peygamberlerden herhangi birisinin, inanmayanlar tarafından sihirbazlıkla vasıflandırılması veya «sihirle hüküm veriyor» tarzında itham edilmesi, dolayısıyla getirdiği harika ve mucizeleri sihir vasıtasıyla göstermesi mümkün değildir. Bunun için Cenab-ı Allah, Kur'an-ı Kerim'de bildirdiği şekilde Hz. Süleyman (sav)'ı sihirbazlıktan ve sihirle hüküm vermekten tenzih etmiştir. Kur'anın buyruğu, yahudilerin O mübarek peygambere sihir isnat etmelerinin yalan olduğunu gösterir. Bu yalan ve iftiralar, onların doğru yoldan saptıklarına, cahilliklerine, Allah (cc)'ı hakkıyla tanımadıklarına ve bütün peygamberler hakkında «vacip» sıfatları bilmediklerine işarettir.

Allah (cc)'ın O şerefli elçileri, şeytan ve cinlerden yardım istemekten uzaktırlar. Ancak cinler, Hz. Süleyman (SAV)'ın emrine sihir yoluyla değil, Allah (cc)'ın buyruğuyla girmişlerdir.

Bu dersimiz, Cenab-ı Hak'ka hiç kimsenin ortak olamayacağını, O'nun, büyük peygamberleri doğru yoldan uzaklaşmaktan tenzih ettiğinin ve her müslümanın bilmesi vacib olan meselelerinin bir izahıdır.

KUR'ANI KERİMDE NESH

مَا نَنْسَخْ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِنْهَا أَوْ مِثْلَهَا
 أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ
 اللَّهَ لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ أَمْ تَرِيدُونَ أَنْ تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ
 كَمَا سَأَلْ مُوسَى مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَتَّبِعِ الْكُفْرَ الْإِيمَانَ فَقَدْ
 ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ

106 — Biz neshettiğimiz (hükümünü diğer bir ayetle değiştirdiğimiz) veya unutturduğumuz (geri bıraktırdığımız) bir ayetin (yerine) ya ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz. Allah'ın herşeye kemâliyle kâdir olduğunu bilmedin mi? (Elbette bildin)

107 — Göklerin ve yerin mülk (ü tasarrufu) hakikaten Allah'ın olduğunu ve sizin için Allah'tan başka ne bir yâr, ne de hakikî bir yardımcı bulunmadığını bilmedin mi?

108 — Yoksa biz de (ey müslümanlar) evvelce Musa'ya sorulduğu gibi peygamberinizi sorguya mı çekmek istiyorsunuz? Kim iman (ını) küfür ile değiştirse dümdüz yolu sapıtmış olur. (BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ

(Nensah) : Lügatta nesh, birkaç anlama gelir. Bunlar-

dan biri, izale etmek, gidermek manasındadır. Kur'an'ın şu ayetinde de bu anlamda kullanılmıştır: «Biz, senden evvel hiçbir Resul, hiç bir Nebî göndermedik ki o (bir şey) arzu ettiği zaman şeytan onun dileği hakkında ille (bir fitne meydana) atmış olmasın. Nihayet Allah, Şeytan'ın ilkâ edeceği (o fitneyi) giderir, iptal eder...» (Hacc: 52)

Nesh'in diğer bir anlamı da nakletme, aktarmadır. Bir kitaptan diğer bir kitaba bir meseleyi aktarma gibi. Nitekim Kur'anda da bu anlama gelmiştir: «...Şüphesiz eğer bir ayetin yerine (bunu neshe-dererek) getirdiğimiz vakit...» (Câsiye: 29)

Yine nesh, değiştirme anlamına da gelir. Mesela, «Kadı hükmü nes-hetti (değiştirdi)» cümlesinde olduğu gibi Nesh'in değiştirme anlamına geldiğine şu âyet işaret eder: «Biz âyeti diğer bir ayetin yerine (bunu neshe-derek) getirdiğimiz vakit...» (Nahl: 101)

Şeriatta nesh, âyetten çıkarılan bir hükmün, yeni gelen diğer bir hü-kümle değiştirilmesidir. Fıkıh ve Usul-ü Fıkıh alimleri nesh'i birkaç şekilde tarif etmişlerdir. Biz, bu tariflerden en kısa ve veciz olan İbn-i Hâcib'in; «Nesh, şer'i bir delilin, daha sonra gelen şer'i bir delille kaldırılmasına denir» tarifini alıyoruz.

«Nünsihâ): Unutma, yani hafızadan silinme manasındadır.

Terketme anlamına geldiğini söyleyenler de vardır. Kur'an da bu anlama geldiğine işaret eder: «...Onlar Allah'ı unuttular (Ona itaati bıraktılar). O da onları unuttu (onları azabına terketti)...» (Tevbe: 67)

«(Allah da şöyle) buyurmuştur: «Öyledir. Sana âyetlerimiz geldi de sen onları unuttun. İşte bugün de sen öylece unutuluyorsun.» (Tâhâ: 126)

Nisyân'ın, terketme anlamına geldiği, İbn-i Abbas (ra)tan rivayet edilmiştir: «Biz o âyeti terkettik. O'nun yerine başka bir âyet veya delil getir-medik.»

«Nünsihâ» Kurralardan birinin okuduğu gibi sonu hemze ile «nense-ühâ» da okunmuştur. «Nenseühâ»da tehir, erteleme anlamına gelir. Nite-kim Kur'anda bu anlamda geldiği görülür; «(Haram ayları) geciktirmek an-

çak küfürde bir artış (sebebi)dir...» (Tevbe: 37). Buna göre, âyetteki bu cümle (nenseühâ) «Biz O âyeti erteledik» anlamına gelir.

Âlûsi; «Âyetteki «nenseühâ» cümlesi, «biz o âyeti levh-i mahfuz'da erteledik. Yani indirmedik veya zihinlerden uzaklaştırdık» anlamındadır. Ki bu da «nünsihâ» gibi unutmama manasına gelir. Âyetteki bu cümlelerin gerek «nünsihâ» gerekse «nenseühâ» olarak okunması, unutmama ve terketme anlamına geldiği için birdir» (1) diyor.

بِحَايِرِ مِنْهَا

(Bihayrin minhâ): Ondan daha iyisi yani kolayı anlamındadır.

Buna göre âyetteki bu cümle «değiştirdiğimiz bir âyetin yerine» ondan daha iyisini (getiriz)» anlamındadır.

وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ

(Vellyyin velâ nasirin): Veli dost (yâr) ve nasır,

yardımcı manasındadır. Buna göre âyetteki bu cümle «sizi, Allah'ın azabından koruyacak Ondan başka ne bir yâr, ne de bir yardımcı vardır» manasına gelir.

تَيَدَّلِ الْكُفْرَ

(Yetebeddelil küfre): Bir şeyi alıp diğerini yerine

koyma anlamındadır. Küfrü alıp imanın yerine koyma gibi. Allah (cc)'in şu âyeti bu anlamı te'yid eder: «Onlar doğru yolu bırakıp sapıklığı, mağfirete bedel azabı satın almış kimselerdir. Onlar ateşe karşı ne de sabırlıdır!..»

(Bakara: 175)

سَوَاءَ السَّبِيلِ

(Sevâessebili): Sevâe kelimesi, herşeyin ortası anlamındadır. «Derken o (bizzat) bakıp bunu o çılgın ateşin ta ortasında gördü.» (Saffat: 55) âyeti de bu manaya işaret eder.

«Sebil» kelimesi ise, hernekadar yol anlamındaysa da, âyette doğru yol manasına kullanılmıştır. Âyetteki son iki cümlelerin icmâli anlamı şöyledir: «Kim, küfrü imana tercih edip Allah'ı inkar ederse, Hak'ka muhalefet ettiği gibi doğru yoldan döner ve korkunç bir zûlmete düşer olur.»

Bu âyetin, daha önceki âyetlerle bağlantısı

Cenab-ı Allah (cc), vahiy hakikatini kabul etmeyenleri açıkladıktan sonra neshin sırrını yerenlerin sözlerini redderek, kulları için maslahat

neyi gerektiriyorsa onu emreder. Eğer maslahat, daha sonra hükmün değişmesini gerektiriyorsa, onu kaldırır ve ondan daha hayırlısını gönderir. Zira Cenab-ı Hak, kullarının maslahatlarını daha iyi ve harîgi hükümlerin onlar için en iyi menfaati vereceğini bilendir. Nesh'ediş zamana, kişilere ve şartlara göre değişir. İnsanlara düşen, her yönüyle Allah (cc)'in emirlerine teslim olmaktır. Çünkü Allah (cc) herşeyin en iyisini bilendir.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc) icmâlen buyurur: Biz hükmünü, diğer bir âyetle değiştirdiğimiz bir âyetin yerine şimdi veya gelecekte daha hayırlısını getiririz. Hükmün değiştirilmesi, size daha çok sevab kazandırmak içindir. Gerçekten Allah'ın (cc) ey iyi bilen, hükmeden ve kudret sahibi olduğunu bilmiyor musunuz? Cenab-ı Hak, herşeyin en hayırlısını ve en güzelini emreder. O, İslâm dinini, sizi zalimlerin azab halkalarına benzeyen esaret zincirlerinden ve ağır tekliflerinden kurtarmak için göndermiştir. Allah (cc)'ın, maslahatı bilmediği veya aciz kaldığı için, hükümleri değiştirdiği zannedilmesin. Çünkü O, yalnız kullarının menfaati için hükümleri nesheder. Allah (cc), kullarının yaşayış ve tavırları üzerinde dilediği gibi tasarruf hakkına sahiptir.

Dilediği şekilde hükümleri değiştirme yetkisi ancak O'ndadır. Allah (cc)'tan başka, tehlikelere karşı sizi koruyacak bir yâr ve yardım edecek bir yardımcı olmadığını biliniz. Ondan başkasına inanıp güvenmeyiniz. Yardımcı ancak O'dur.

Ey müslümanlar, size gelen elçiye (Hz. Muhammed (sav), Hz. Musa (sav)'ya kavminin daha önce sorduğu: «...Allah'ı açıktan bize göster» (Nisâ: 153), «... Dediler ki: «Ya Musa, onların nasıl Tanrıları varsa sen de bize öyle bir Tanrı yap!» (A'râf: 136) sorular gibi -onlar saptılar ve saptırdılar- bôbürlenerek sormak mı istiyorsunuz? Bu soruş, yüz çevirmek için midir? Eğer öyleyse, yahudiler gibi sapar ve saptırırsınız. (2) Kim, küfrü imanla, sapıklığı hidâyetle değiştirirse, doğru yoldan ayrılmış ve kendisini helâk çukurlarına atmıştır. O'nun bu hareketi, Allah (cc)'ın elem verici azabına nefsini arzedeştir.

2 — Fahreddin er-Râzi ve Ebussuud Tefsirleri

Yeni müslüman olan bir gurup, Resulullah (S.A.V.)'den; kendileri için müşriklerin üzerine yenilecek ve içilecek bir takım şeyleri koyup sonrada ona ibadet ettikleri ağaç gibi bir ağaç tayın etmesini istediler.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

A. Yahudilerin; «Hz. Muhammed (sav)'ın tutumuna hayret ediyoruz. Zira yapılması gerekli bir şeyi emrediyor, akabinde onu yasaklayarak zıddının yapılmasını istiyor. Bugün söylediğinden, ertesi gün dönüyor. Kur'an dediği kitap, Allah' (cc) kelâmı olmayıp O'nun sözleridir. Çünkü O'nun Kur'an dediği kitapta, hükümler birbirini tekzip ediyor» demeleri üzerine bu âyet nâzil oldu. (3)

B. İmam Fahreddin er-Râzi, İbn-i Abbas (ra)'dan rivayetle: «Abdullah bin Ümmiyyetü'l Mahzûmi ile beraber Resulullah (SAV)'a gelen Kureş'li bir topluluk «bize, yeraltı sularından akıtıncaya, üzüm ve hurma ağaçlarıyla dolu bahçelerin ve konforlu bir evin oluncaya veya Allah (cc)'tan «Muhammed, benim elçimdir» yazısını getirinceye kadar sana inanmayız» dediler. Bunun üzerine: «**Siz, daha evvel Musa'ya sorulduğu gibi sormak mı istiyorsunuz?**» âyeti nazil oldu.» (4) der.

C. Muhaddislerden Mücahid de: «Kureşliler Resulullah (SAV)'tan Sâfâ tepesini altın yapmasını istediler. Resulullah (SAV) onlara, «Sâfâ tepesini altın yaptığım zaman, inanmazsanız, İsrail oğullarına Allah (cc) tarafından gönderilen sofranın (5) sonucu gibi ceza görürsünüz» dedi. Onlar Resulullah'ın kendilerine söyledikleri sözleri kabul etmeyerek geri döndüler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu» (6) demektedir.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Allah (cc), Kur'an-ı Kerim'de nesh'in hikmetini, «en hayırlı hükmü getirme» şeklinde zikretmektedir. Gelen yeni hüküm, iki

3 — Keşşâf Tefsir C. 1, S. 131

Âlûsi - a.g.e. C. 1, S. 357

4 — Fahreddin er-Râzi - a.g.e. - C. 3, S. 235

Kurtubi - Tefsir - C. 2, S. 62

5 — Tirmizi - Bab'ut Tefsir. İsrail oğulları, Hz. Musadan (sav) gökten bir sofrayı indirmesini istediler. Hz. Musa'nın dilediğini kabul eden Allah (cc), icmâlen; «Size gökten mutlaka bir sofrayı gönderirim. Sofra gönderildikten sonra bana kim inanmazsa, alemde şimdiye kadar kimseye vermediğim cezayı veririm» buyurdu. Bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak Resulullah (SAV): «Üzerinde et ve ekmek bulunan bir sofrayı, gökten indirildi. Onlara, ertesi gün sofradan bir şey bırakmamaları emredilmesine rağmen, bu emre karşı gelerek birazını yediler, birazını da bir sonraki güne bıraktılar. Bunun üzerine Allah (cc), onların fiziki yapılarını değiştirerek bazısını domuz, bazısını maymun suretine soktu» dedi.

6 — Süyûtî, Ed-Dürü'l Mensur, C. 1, S. 107.

yünden daha hayırlıdır. Birisi, insanlar için daha kolay yapılabilen bir hükümün gelmesi, diğeri ise din ve dünya işlerinde hükmün, insanlara daha uygun olmasıdır.

Kurtubî bununla ilgili olarak: «İkinci yön birincisine nisbetle daha iyidir. Zira Allah (cc), insanların tabiatları için en hafif geleni, en uygun olanı emreder. Cenab-ı Hak, bazen hafif olan hüküm yerine ağır olanı da buyurur. Mesela: Aşure orucunun neshedilerek Ramazan orucu tutulmasının emredilmesi gibi. Çünkü Ramazan orucu, kullar için gerek mükafat, gerek sevab bakımından daha hayırlıdır. «Daha hayırlıdır» demekten maksat, kullar için «daha uygundur» demektir» diyor.

İkinci İncelik: Bazı alimler, âyetteki «nüsihâ» kelimesinin hatırlamanın zıddı olan unutma anlamı ifade ettiğini kabul etmemektedirler. Çünkü unutma veya unutturma ifadeleri Resulullah (sav) hakkında söylenemez. Nitekim, Allah (cc), O'na şu hitapta bulunmaktadır: «**(Habibim) seni okutacağız da (aslâ) unutmayacaksın**» (A'lâ: 6). Bu âyetin ifadesi, müfessirlerin daha önceki tefsirlerine karşı gibi görünür.

Bazı alimlerin, Resulullah (SAV) için, unutmayı kabul etmemelerine İbn-i Âtiyye'nin dediği gibi cevap verilebilir: «Allah (cc), Resülû (sav)'nın unutmasını isteyebilir. O takdirde O'nun unutması, akla ve şeriata uygundur. Unutma, beşeri bir hastalıktır. Resulullah (sav), bir emri tebliğ ettikten sonra sahabilerden bir kısmı onu ezberleyinceye kadar unutmazdı. Çünkü unutma hastalığından korunmuştu, masumdu. Birgün namazda bir âyeti unutarak atlayan Resulullah (SAV), namaz bittikten sonra cemaata dönerek: «Ubey bin Ka'b yok muydu?» diye sorunca, cemaatin içinde olan Ka'b, «Burdayım ya Resûlallah» dedi. Resulullah (SAV), «Öyleyse okuduğum âyetlerin arasından birini unuttuğumu niçin hatırlatmadın?» dedi. Ubey bin Ka'b cevaben, «Ya resulallah (sav), ben, o âyetin nesholunduğunu zannettim» dedi. Peygamber (sav) efendimiz de «hayır, kaldırılmadı, o âyeti okumayı unutmuşum» buyurdu.» (7)

Üçüncü İncelik: «...Bir âyetin (yerine) ya ondan daha hayırlısını ya hut onun benzerini getiririz...» âyetinde, «ondan daha hayırlısını getiririz» demekten maksat, yeni gelen âyetin okunuş ve nazım (diziliş) olarak daha hayırlı değil, sadece ihtiva ettiği hükmün daha kolay ve hafif olmasıdır. Yeni gelen âyetin daha önceki âyete, hükmün dışında tercih edilmesi mümkün değildir. Çünkü Allah (cc) kelimasının hepsi mucizedir.

7 — Taberi Tefsiri C. 1, S. 479

Fahredden er-Râzi -a.g.e. C. 3, S. 231

Âyetteki «hayır» kelimesini Kurtubi şöyle izah eder; «Hayır» kelimesinden maksat daha hayırlı olmasıdır. Bu âyetin icmâlen anlamı şudur; «Ey insanlar sizin için en menfaatlisini ve hafif olanını getirdik. Yeni gelen âyetin hükmü daha hafifse gelecekte sizin için daha menfaatli olacağından dolaydır. Nesheden âyetin hükmü ağır olursa, gelecekte sizin için daha sevaplı ve mükafatlı olacağından ötürüdür. Ramazan orucunun, Aşure crucunu neshetmesi gibi. Nitekim Ramazan orucu, Aşure orucundan daha hayırlıdır.»

Âyetteki «hayır» kelimesinin, daha hayırlı değil de yalnız hayır anlamına geldiğine Kur'an da işaret eder: «**Kimi iyi (bir hâlet) le gelirse ona bu sâyede bir hayır vardır...**» (Neml: 89). Hayır kelimesiyle, bir âyetin diğerine tercihi yalnız «menfaat ve sevab bakımındandır.» (8)

Ebu Bekir el-Cessas da: «**Ondan daha hayırlısını...**» iparesi, yeni gelen âyetin, hüküm bakımından daha kolay olduğunu ifade eder. İbn-i Abbas (ra) ve Katade (ra) de bunu te'yid ederler. Hiç bir alim, nesheden âyetin, neshedilen ayetten okuma yönünden daha hayırlı olduğunu söylememiştir. Zira, «Kur'an'ın bazı âyetleri, okuma bakımından diğer bazı âyetlerden hayırlıdır» demek caiz değildir. Hepsı mucizedir ve Allah (cc) kelâmıdır.» (9) demektedir.

Dördüncü incelik : «**Allah'ın herşeye kemâliyle kâdir olduğunu bilmedin mi?**» âyetinde hitap, ilk bakışta Resulüllah (sav)'a ise de, O'nun şahsında ümmete yapılmıştır. Nitekim daha sonra gelen âyetle hitap direkt ümmetedir: «**...Sizin için Allah'tan başka ne bir yâr, ne de hakiki bir yardımcı bulunmadığını bilmedin mi?**»

İlk âyetle hitabın doğrudan Resulüllah (sav)'a yapılması, O'nun ümmetin tek önderi, imamı olmasından dolaydır. Kûr'an'ın başka bir âyeti buna yine işaret eder: «**Ey peygamber, kadınları boşayacağınız vakit iddetlerine doğru boşayın...**» (Talâk: 1)

Beşinci incelik: «**...Sizin için Allah'tan başka ne bir yar, ne de hakiki bir yardımcı bulunmadığını bilmedin mi?**» Ayette işaret ettiği gibi hiçbir kimse hiç bir hususta «yar ve yardımcı» olamaz. Şairlerden Ümmiyye İbn-i Ebi Selt'in şiiri buna açıkca teyid eder: «**Ey nefis, senin için Allah (cc)'tan başka koruyucu yoktur. Yaratılmış tüm varlıkların bakı kalmaları da mümkün değildir.**»

«Fütuhât-ı İlâhiyye» kitabının yazarı; «Âyette «yâr» ve «yardımcı» kelimeleri arasında büyük bir fark vardır. Yâr, çoğu kez yardımcı olmaktan acizdir; yapamaz. Yardımcı ise, bazen yardım yapacağına yabancı olabilir. Onun için Allah (cc), âyette hem yâr, hem de yardımcı ifadelerini, bu yurmaktadır» (10) demektedir.

Altıncı incelik: «...Dümdüz yolu sapıtmış olur.» Âyetinde, dümdüz kelimesinin karşılığı «essevâü» lafzının Arap dilindeki anlamı, herşeyin ortası demektir. Orta kelimesinden maksat, mutedil olmadır. Sapıtmış kelimesinin Arapça karşılığı olan «delle» tabirinden anlaşılan iman etmeyenlerin önlerinde doğru ve açık bir yol varken, onların yanlış ve batıl bir yola sapmalarının çok çirkin, kötü ve bozuk olduğunun görülmesidir. Bu, düzgün yolda yürüyen bir adamın, yolunu değiştirip bozuk ve kötü bir yola yönelmesine benzer. Ki yöneldiği bu yol, onu varmak istediği yere ulaştırmaz.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Nesh'in, semâvi dinlerde olması caiz midir?

Fahreddin er-Râzî, neshle ilgili olarak: «Biz ehl-i sünnet vel cemaata göre nesh, naklen doğru olduğu gibi, aklen de doğrudur. Yalnız yahudilerden nesh'in aklen doğru olduğunu kabûl edenlerin yanında reddedenler de vardır. Nesh'i aklen kabul edenler, bu defa naklen kabûl etmemektedirler.

Müslümanlardan bazı kişilerin de neshi inkar ettiği rivayet edilir. (11) Cumhur (alimlerin çoğu) neshin doğru olduğunu şöyle isbat ederler: «Hz. Muhammed'in (sav) peygamberliği bütün delillerle isbatlanmıştır. O'nun peygamberliği, getirmiş olduğu şeriat'ın daha önceki şeriatları neshetmesi ile de geçerlilik kazanır. Öyleyse neshin doğruluğu da isbatlanmış olur. Nesh, geçmiş şeriatların tümünde olduğu gibi yahudilerin şeriatlarında da vardı. Mesela: Tevrat'ta, Hz. Adem (sav)'e oğullarını kızlarıyla evlendirilmesinin emredilişi yazılı iken daha sonra bu emrin bütün semâvi kitapların ittifakıyla yasak edilişi, yani kaldırılması gibi. Tevrat'taki bu ifade, Yahudi şeriatında da nesh'in olduğunu gösterir.» (12) der.

Cessâs, tefsirinde; «Fakihlerin dışındaki müteahhir alimlerden biri; «Peygamberimiz Hz. Muhammed (SAV)'in şeriatında nesh yoktur. Onun

10 — Şeyhü'l Cemal - Celaleyn Tefsirinin haşiyesi Fütuhât-ı İlâhiyye C. 1

11 — Neshin uygun olacağını Ebu Müslim el-İsfahânî'nin dışındaki müslimanların tümü kabul etmiştir.

12 — Fahreddin er-Râzî - A.g.e- C. 3, S. 227

şariatındaki nesh'e ait ifadeler geçmiş peygamberlerin şariatlarının neshi hakkındadır. Mesela: Cumertesi gününün kaldırılıp Cuma gününün konması ile daha önce Mescidi Aksa'ya doğru yönelinerek namaz kılınırken Kabe'ye yönelinerek namaz kılınmasını emreden hükmün gelmesi gibi. Bizim peygamberimiz, peygamberlerin sonu ve O'nun şeriatı da kıyamete kadar bâkidir» der. Halbuki bu iddianın sahibi (Ebu Müslim el-İsfahani) bu görüşü ile Ehl-i Sünnet vel Cemaattan çıkmaktadır. Zira Ehl-i Sünnet Vel Cemaattan hiç kimse, böyle bir iddiada bulunmamıştır. Sahabe-i kiramdan zamanımıza kadar bütün alimler, peygamberimizin şeriatında neshin olduğu ve akla da uygun geldiğine hükmetmişlerdir. Başlangıcından günümüze kadar gelen nakillerden şüphe etmek, ilmen mümkün olmadığı gibi, nesh hakkında gelen âyet ve hadislerin te'vil edilmesi de gayr-i kâbilirdir. Bu iddia sahibi, neshedilen ve nesheden âyetlerin hükmünde, bir çok yanlışlıklar yaparak ümmetin icmâından çıkmıştır. Bu adamın nakli ilimlerdeki bilgisinin azlığı ve bu konuda ümmet arasında asırdan asra nakledilenlerden haberdar olmaması, O'nun böyle yanlış bir iddiada bulunmasına sebep oluyor zannediyorum» (13) demektedir.

Ebu Müslim el-İsfahani'nin delilleri

A. Ebu Müslim; «Cenab-ı Allah (cc) Kitabını vafederken **«Ki ne önünden, ne ardından O'na hiçbir bâtil (yanaşıp) gelemmez»** (Füsillet: 42) buyurmaktadır. Eğer Kur'anda nesh olsa, yeni gelen âyet, eski âyetin batıl olduğunu beyanla hükmünü kaldırması gerekirdi» der.

B. İkinci delil olarak; **«Biz neshettiğimiz bir âyetin yerine...»** âyetinden murat, Tevrat ve İncil gibi diğer semâvî kitapların neshidir. Kur'andaki herhangi bir âyetin neshi anlamına gelmez. Veya neshten maksat, levh-i mahfuzdan semâvî kitaplara nakildir. Çünkü nesh kelimesi, bir yazının birkaç suretini çıkarmaya da denir.» demektedir.

C. Üçüncü delil olarak da: «İkinci delildeki âyet, neshin olduğunu göstermez. Belki nesh olursa büyük bir hükümden daha hayırlı bir hükme geçiş olur. Buna da nesh denir. Bu ise Kur'an-ı Kerimin herhangi bir hükmünün tamamen kaldırılması demek değildir. Binaenaleyh bu âyet, diğerlerinin anladığı gibi bir neshin varlığına delalet etmez,» diyor.

Ebu Müslim'in birinci deliline cevap: O'nun delil olarak getirdiği: **«Ki ne önünden, ne ardından ona hiçbir bâtil (yanaşıp) gelemmez...»** âyetinden maksat; insanlar tarafından diğer semavi kitaplarda yapılan tahrifat veya

değişikliğın Kur'anda yapılmayacağını göstermektedir. Kur'an öyle mucizeli bir kitaptır ki, Onda birbirine aykırı hükümler bulunmadığı gibi, birbirini tezkîp eden emirler de bulunmaz.

«Onlar hala Kur'anı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer O Allah'tan başkası tarafından olsaydı elbet içinde birbirini tutmayan birçok (şeyler) bulurlardı» (Nisâ: 82) âyeti de, Ebu Müslim'in yukarıdaki âyeti yanlış anlamadığını gösterir.

İkinci ve üçüncü delillerine cevap: İkinci ve üçüncü delilleri ise, hiçbir hüccete dayanmadan yapılan çok zayıf te'villerdir. Çünkü bilfiil bir çok şer'î hükümler neshedilmişlerdir. İleride geniş olarak açıklanacağından burada iki misal vermekle yetineceğiz. Biri Kible'nin, diğeri de kocası ölen kadının iddet müddetinin neshedilmesi gibi.

Nesh'in isbatı hususunda Cumhur'un delilleri

Cumhur, neshin varlığını bir çok delille isbatlamaktadır. Bu delilleri kısaca aktarıyoruz.

Birincisi: «Biz neshettiğimiz (hükümünü diğeri bir âyetle değiştirdiğimiz) veya unutturduğumuz (geri bıraktırdığımız) bir âyetin (yerine) ya ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz...» âyeti, nesh'in varlığını açıkca gösterir.

İkincisi: Alimler, «Biz bir âyeti diğeri bir âyetin yerine (bunu nesh ederek) getirdiğimiz vakit -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilendir- dediler ki: «Sen ancak bir iftiracısın.» Hayır onların pek çoğu bilmezler» (Nahl: 101) âyeti, Allah (cc) tarafından hükümlerin ve âyetlerin değiştirilebileceğini çok açık olarak bize gösterir. Âyetteki «Biz bir âyeti diğeri bir âyetin yerine getirdiğimiz vakit» cümlesi, bir hükmün kaldırılıp, yerine diğeri bir hükmün getirilmesini ifade eder. Kaldırılan âyet, ister hükmüyle ister lafızıyla kaldırılsın, bu neshin ta kendisidir.» derler.

Üçüncüsü: «İnsanlardan (yahudi ve müşriklerden) birtakım beyinsizler: «(Müslümanların namazda kible edinip) üzerinde durdukları (devam ettikleri eski) kiblesinden çeviren (sebeb) nedir?» diyecekler. De ki (Habibim) «Doğu da Allah'ın batı da, O, kimi dilerse doğru yola iletir.» (Bakara: 142)

«Biz yüzünü (vahye intizar ve iştiağından) çok kere göğe doğru evirip çevirdiğini muhakkak görüyoruz. Şimdi seni herhalde hoşnut olacağın bir kibleye döndürüyoruz. (Namazda) yüzünü artık Mescid-i Haram tara-

fına (Kabe semtine) **çevir...**» (Bakara: 144) âyetleri, müslümanların daha önce, namaz kılarken Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kıldıklarını gösterir. Bilahare o hüküm neshedilerek Mescid-i Haram tarafına yönelmek emredilmiştir.

Dördüncüsü : Cenab-ı Allah (cc) kocası ölen kadının tam bir sene iddet (birsene kimseyle evlenmemeyi, gösterişli elbise giymemeyi, yabancı erkeklerle perde arkasından da olsa konuşmamayı, kendisini daha güzel gösterecek zînet eşyası takmamayı ve zaruri ihtiyacı olmadıkça sokağa çıkmamayı) beklemesini emreden **«Sizden zevceler (ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yılına kadar faide-lenmesini (bakılmasını) vasiyet (etsinler)...**» (Bakara: 240) âyetinin hükmünü, dört ay ongün iddet beklemeyi emreden: **«İçinizden ölenlerin (geride) bıraktıkları zevceler kendi kendilerine dört ay on gün beklerler...**» (Bakara: 234) âyetiyle neshetti.

Beşincisi : Allah (cc), savaşta bir müslümanın sabır ve sebat göstererek on kişi karşısında durmasını emreden: **«...Eğer içinizden sabır ve sebata malik yirmi (kişi) bulunur onlar ikiyüze galebe ederler...**» (Enfâl: 65) âyetinin hükmünü, ikiye karşı bir kişiyle durmayı emreden: **«Şimdi Allah sizden (yükü) hafifletti. Bildi ki size muhakkak bir zaaf vardır. O halde eğer içinizden (azimli) sabırlı yüz (kişi) olursa ikiyüzü yenerler, Allah'ın izniyle...**» (Enfâl: 66) âyetiyle neshetti.

Bunlar ve bunlara benzer âyetler, Kur'an-ı Kerim'de çoktur. Ve neshin olacağına işarettir. Herhangi bir hususta neshin kabul edilmemesine gerek yoktur. Alimler, kesinlikle neshin varlığında ittifak (icmâ) etmişlerdir. Hz. Ali (ra) bir kimseye «neshedilen ve nesheden âyetleri biliyor musunuz?» diye sordu. O kişi, «hayır bilmiyorum» deyince Hz. Ali (ra) cevaben: «Öyleyse sen helâk olmuşsun ve halkıda helak ediyorsun» diyerek neshin önemini göstermiştir.

Allâme Kurtubî; «Neshi delilleriyle birlikte bilmeye, her ilim adamı mecburdur. Neshi, yalnız beyinsiz cahiller reddeder. Kur'andaki hüküm âyetlerinden herhangi bir hükmün alınması, helal ve haramın bilinmesi ancak neshi bilmekle mümkündür. Ne yazık ki, son zamanlarda İslâm'a girdiklerini iddia edenler, onu inkâr etmektedirler. Bunlar islâm alimlerinin icmâi (ittifakı) ile neshin, islâm şeriatında olduğu bilgisinden mahrumdurlar.» (14)

14 — Şeyh Zekeriya Yusuf'un «İman ve Eserleri» isimli eserinde, neshi inkâr eden bilgisiz, beyinsiz kişilerin görüşlerini redde dair uzun bir kısım vardır.

Sözlerine devamla: «Akıllı alimler arasında peygamberlerin şeriatlarının tümünün, halkın din ve dünya işleriyle ilgili maslahatlarını ihtiva ettiği konusunda ittifak vardır. Tüm maslahatları kapsama, her işin sonunun neye varacağını bilen bir zatın işidir. O zat da maslahata göre emirlerini değiştirebilir. Mesela: Bir hastalık üzerinde durup bütün teşhisler sonunda hangi ilacın öncelikle verilmesine karar veren tabib gibi. Bu konuda Allah (cc), irade ve arzusunun tecelli ettiği şekilde, dilediği zamanda, takdir ettiği hükmü göndermiştir. Zira Cenab-ı Hak, ezelde kullarının ne yapacaklarını ve hangi yollarda yürüyeceklerini kemaliyle bilmektedir. Nesh ise, Ailah (cc)'ın Kitabının kendi tarafından değiştirilmesidir. Bu değiştirme, ilim ve iradesinin değiştirilmesi anlamına gelmez. Çünkü onları değiştirmek veya böyle bir şeyi düşünmek O'nun hakkında mümkün değildir.» (15) der.

İkinci hüküm: Kur'anı Kerimde nesh, kaç kısımdır?

Kur'anda nesh üç kısma ayrılır.

- 1 — Âyetin hükmünün ve okunmasının birlikte neshi.
- 2 — Âyetin yalnız okunmasının neshi, hükmünün kalması.
- 3 — Âyetin sadece hükmünün neshi, okunmasının kalması.

Birincisi: Âyetin hükmünün ve okunmasının neshi

Böyle bir âyetin, hem okunması hem de hükmüyle amel edilmesi caiz değildir. Çünkü, âyet tamamıyla neshedilmiştir. İslâm'ın ilk devirlerinde, süt emzirme hakkında gelen âyette, bir kadın kendi çocuğu olmayan yabancısı bir çocuğu doya doya on defa emzirmeyle, o çocuğa süt annesi sayılırdı. O kadının kendi çocukları da annelerini on defa emen çocuğun süt kardeşleri olurdu. Süt emzirmeyle ilgili âyet, Hz. Aişe (ra)'den şu şekilde rivayet edilmiştir: «Kur'an-ı Kerimde «on defa emzirme vâki olursa, süt emzirmeyle ilgili hüküm meydana gelir» âyeti vardı. Daha sonra bu âyetin hükmü ve okunması beş defa malum emme ile neshedildi.»

Fahreddin er-Râzî; «Hz. Aişe (r.anha)den yapılan rivâyette, âyetin birinci bölümü - on defa emzirmenin bilinmesi - hem okunma, hem de hükmü bakımından nesh edilmiştir. İkinci bölümü - beş defa emzirmenin bilin-

15 — Kurtubi Tefsiri, C. 2, S. 57 (Bu konunun geniş izahı, kelâm ve Usul-i Fıkıh kitaplarında bulunabilir.)

mesi - İse okunması bakımından nesh olunmuşsa da İmam Şafii (ra)'ye göre hükmü devam etmektedir» (16) der.

İkincisi: Âyetin okunmasının neshi, hükmünün devam etmesi

Zerkeşî'nin «Burhan» kitabında dediği gibi eğer alimler, okunması nesh olunan âyetin hükmünün muteber olduğunu kabul ederlerse onunla amel olunur. Nitekim Nur suresinde okunması nesh olunan «Yaşlı bir erkekkele yaşlı bir kadının (ikisi de evli) birbirleriyle veya ayrı ayrı başkalarıyla zina yapması ile Allah'ın azabı için elbette onları taşılayacaksınız, şüphesiz Allah (cc) yegâne gâlip ve hikmet sahibidir?» âyetinin hükmü baki ve geçerlidir.

Hatta Hz. Ömer (ra): «Eğer halkın «Ömer Allah (cc)'ın kitabına bir âyet ekledi» demeyeceklerini bilsem bu âyeti, Nur suresine elimle yazardım» (17) demektedir.

Ebu Hayyan, Sahih kitabında, Ubey bin Ka'b (ra) dan naklen şöyle diyor: «Ahzab suresi uzunluk bakımından, Nur suresi kadardı. Sonra Ahzab suresinden bazı âyetler neshedilince kısaldı.» Ubey bin Ka'b (ra)'ın «Ahzab suresinden bazı âyetler neshedilince sure kısaldı» ifadesi neshin olduğuna işaret eder.

Âyetin gerek hükmünün ve okunmasının neshi, gerekse hükmünün kalması, okunmasının neshi şekilleri Kur'an-ı Kerimde azdır ve bulunması nadirdir. Cenab-ı Allah (cc), mukaddes kitabını, ihtiva ettiği hükümlerin icra edilmesi ve okunarak sevab kazanılması için göndermiştir.

Üçüncüsü: Âyetin hükmünün neshi, okunmasının caiz olması

Bu şekildeki nesh, Kur'an-ı Kerimde çoktur. Zerkeşî'nin dediği gibi, 63 surede mevcuttur. Bu tür neshlere, vasiyyet âyeti, iddet müddetiyle ilgili âyeti ve müşriklerle savaşmayı yasaklayan âyetleri gösterebiliriz.

Şeyh Hibbetullah bin Selâmet, neshedilen ve nesheden âyet ve hadisleri mevzu edinen kitabında özetle: «Şeriatla ilk neshedilen, namazın iki rekat olarak kılınmasını emreden âyetin hükmüdür. Daha sonra namazın dört rekat olarak kılınmasını emreden âyet nazil olunca, namazın iki

16 — Fahreddin er-Râzi -a.g.e. C. 1 S. 230. İmam Şafii (ra)'nin okunması nesholunan âyetin hükmünün devam edeceğini kabul etmesi ile, ondan sonra gelen Şafi alimlerinin tümü aynı görüşü kabul etmişlerdir. Şafi mezhebinin fıkıh kitaplarında bu konu mevcuttur. (Çeviren)

17 — Sahih-i Buhari

rekat olarak kılınmasını emreden hüküm neshedildi. Bilahere önce Mes-cid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılınmasını emreden âyetin gelişi, Aşure orucunun neshedilmesi ile onun yerine Ramazan ayında oruç tutulmasını emreden âyetin gelişi, müşriklerden yüz çevrilmesini emreden hükmün neshi ile onlarla cihad edilmesini emreden âyetin gelişi, ehl-i kitapla cizye verinceye kadar savaşın emredilmesi, Verâset hukukundaki bazı hükümlerin neshi ile bunların yerine yeni hükümlerin gelişi ve cahiliyet devri adetlerini belirten bütün işaretlerin neshi ki Hac'ta müslümanlar ile cahi-liyet adeti üzere hac yapan müşrik ve kitap ehlinin yapacakları ibadetle-rin birbirinden ayrılmasını emreden âyetin gelişini görürüz» der.

Âyetin hükmü neshedildiği halde, lafızlarının okunmasının hikmeti ne-dir?

Zerkeşi: «Yukarıdaki soruya iki açıdan cevap verilebilir.

Birincisi : Kur'an-ı Kerim, ihtiva ettiği hükümlerin bilinip tatbik edil-mesi için okunduğu gibi yalnız ibadet niyetiyle de okunur. Allah (cc) kelâmı olduğundan hükmü neshedilse de, lafızları ibâdet maksadıyla okunduğu için baki kalmıştır.

İkincisi : Nesh âyetleri, çoğu kez bir önceki âyette bulunan ağır bir hükmü hafifletmek için gönderilmiştir. Âyetin okunmasının kalışı, daha önceki hükmün ağırlığını ve Allah (cc)'ın kullarına vermiş olduğu nimetini hatırlatmak içindir.» (18) demektedir.

Üçüncü hüküm: Kur'an, sünnet (hadis)'le nesh olunur mu?

Alimler, Kur'anın Kur'anla sünnetin sünnetle ve mütevatir bir haberin yalnız mütevatir bir haberle neshedilebileceği üzerinde ittifak etmişlerdir.

Diğer taraftan, Kuran'ın sünnet (hadis) ile, mütevatir bir haberin ahâ-di bir haberle neshedilmesi konusunda alimler, ihtilaf etmişlerdir. İmam Şafi (ra)'ye göre âyeti, yalnız âyet nesheder. Âyetin hadisle neshedilme-si (caiz) değildir. Alimlerin cumhuruna göre bir âyet diğer bir âyetle nes-hedildiği gibi, sahih bir hadisle de neshedilir. Çünkü âyet ve hadisin ihtiva ettiği hükümler yine Allah (cc)'ındır.

Âyetin hadisle neshedilemeyeceği hususunda Şafii'nin delilleri :

İmam Şafii (ra), «Biz neshettiğimiz (hükmünü diğer bir âyetle değiştirdiğimiz) veya unuttuğumuz (geri bıraktığımız) bir âyetin (yerine)

ya ondan daha hayırlısını yahut onun benzerini getiririz» âyetine dayanarak, âyetin hadisle neshedilmeyeceği görüşünü savunur. Bu görüşünü şu delillerle isbat eder.

Birincisi : Âyetteki «getiririz» ifadesini Allah (cc) kendisine isnat etmiştir. Bu da âyetin ancak âyetle neshedileceğini gösterir.

İkincisi : Âyetteki «ondan daha hayırlısını» ifadesinden anlaşılan, âyet veya hükmünün neshi ancak âyetle mümkündür. Çünkü sünnet (hadis), katiyyen âyetten hayırlı olamaz.

Üçüncüsü : Allah (cc)'ın «Allah'ın her şeye kemaliyle kadir olduğunu bilmedin mi?» âyetli, daha hayırlı bir hükmü getirmenin O'na mahsus olduğuna işaret eder. Bu buyruk, âyet veya hükmünün neshinin ancak O'na mahsus olduğunu gösterir.

Dördüncüsü : «Biz bir âyeti diğer bir âyetin yerine getirdiğimiz zaman...» (Nahl: 101) âyetindeki «bir âyetli diğer bir âyetin yerine» ifadesi, âyet veya hükmünün neshibidir. yalnız âyetle olacağını açıkca gösterir. Çünkü «getiriz» tabirinde getirme işini kendisine isnat etmiştir. Bu delil, Şafii'nin (ra) en kuvvetli delildir.

Cumhur'un delilleri

Alimlerin cumhurunun, Kur'an'ın sünnetle neshedilebileceği hususunda bir çok delilleri vardır. Bunları özetle beyan ediyoruz.

A. Vasiyyet âyetinin neshi: «Sizden birinize ölüm gelip çıktığı vakit -eğer mal bırakacaksa- anaya, babaya ve yakın, akrabaya meşru bir surette vasiyyette bulunmak takva sahipleri üzerinde bir hak olarak farzedildi» (Bakara: 180) âyetindeki anaya, babaya ve yakın akrabaya, ölümden sonra geriye bırakılacak maldan vasiyyet etme hükmünü Hz. Peygamber: «Haberiniz olsun, varislere mal vasiyet etmeyiniz» meşhur hadisi ile neshetmiştir. Bu da âyetin hükmünün sadece âyetle değil hadisle de neshedildiğini gösterir. (19)

B. «Evli bir kadınla evli bir erkek zina yaptıkları zaman yüzer değnek vurun» hükmü: «Zina eden kadınla zina eden erkeğin herbirine yüzer değnek vurun...» (Nur: 2) âyetiyle sabit iken Resulullah (sav), vasıf ve fiilleri belirtilen kadın ve erkeğin ölünceye kadar taşlanmalarını emrederek âyetin hükmünü neshetmiştir. Burada hükmü nesheden Resulullah (sav)'ın fiili hadisidir.

C. Alimlere göre Kur'an ve sünnetin ihtiva ettiği hükümlerin tümü, isimleri değişik de olsa Allah (cc)'indir. Zira Cenab-ı Hak, Rasulullah'ın hadisleri hakkında: **«Kendi (rey ve hevesinden söylemez O. O, kendisine (Allah'tan) ilka edilegelen bir vahiyden başkası değildir»** (Necm: 3-4) bu yurmaktadır.

D. Alimlerin cumhuru, Şafii'nin delilleri hakkında «O'nun delilleri vazih değildir. Zira âyetteki «daha hayırlısı» tabirinden maksat, bir nesheden hükmün, neshedilen hükümden daha hayırlı olmasıdır. Bu Allah (cc)'ın kullarının maslahatlarına göre zaman zaman hükümlerini değiştirmesi, O'nun ilminin kapsamı içindedir. Yoksa bir âyetin lafzı diğer bir ayetin lafzından daha hayırlıdır anlamına gelmez» demektedirler. Hal böyle olunca nesheden hüküm ister âyet, ister hadis olsun neshedilen hükümden daha hayırlıdır. Zira onların hepsi alim ve hakim olan Allah (cc)'in kullarına teşriidir.

Cumhur'un görüşü, diğer görüşlere tercih edilir. Zira nesheden hükümlerin, nesholunan hükümlerden daha hayırlı ve daha faziletli oluşu, gelecekteki sevabı ve kullara qetirdiği kolaylıklardan dolayıdır. Bu konunun daha geniş izahı Usul-ü Fıkıh kitaplarında bulunur.

Dördüncü hüküm: Nesheden hüküm, neshedilen hükümden daha ağır ve daha zor olur mu?

İmam Fahreddin er-Râzi, «Bazı alimlere göre nesheden hükmün neshedilen hükümden daha ağır olması caiz değildir. Zira Allah (cc)'ın: **«Biz ondan daha hayırlısını ve benzerini getiririz»** âyeti, nesheden hükmün bir önceki hükümden daha ağır olmayacağını gösterir. Daha ağır olan hüküm, daha hayırlı olmadığı gibi benzeri de olamaz. Bu görüşteki alimlere şu cevabı verebiliriz: Daha hayırlıdan maksat, ahirette sevabı daha çok olan anlamına gelmez mi? Allah (cc)'ın zina eden hakkındaki ilk hükmü, zina edenlerin hapsedilmesi iken daha sonra bu hükmün kaldırılarak bekar ise yüz değnek, evli ise taşlanarak öldürülmesini emreden hükmün gelişi, bir gün olan Aşure orucuyla ilgili hükmün neshedilerek otuz gün olan Ramazan orucunu emreden hükmün gelişi ve namazların iki rekat olarak kılınmasını emreden hükümlerin neshedilerek mukim için dört rekatlı namazların kılınmasını amir hükümlerin gelişi, nesheden hükmün, neshedilen hükümlerden daha ağır olduğunu gösterir.

Diğer taraftan kocası ölen kadının iddet müddetinin bir sene olduğunu emreden hükmün neshedilerek, iddet müddetini dört ay on güne indiren hükmün gelişi ve gece namazlarının (teheccüt) kılınmasının farz olduğunu

emreden hükmün kaldırılarak gece namazı kılmayı serbest bırakan hükmün gelişi, nesheden hükmün, neshedilen hükümden hafif olarak geldiğini de gösterir.

Yine kiblenin Mescid-i Aksa'dan Kabe'ye çevrilmesi de bir hükmün neshedilerek benzeri bir hükmün gelişini gösteren en bariz misaldır» (20) der.

Yukarıdaki misaller, hükümlerin vâzı (koyucusu)'nın Cenab-ı Allah olduğunu gösteriyor. «Allah'ın herşeye kâdir olduğunu bilmiyor musunuz?» ferman-ı ilâhisi, nesheden hükümlerin ister ağır, ister hafif, ister benzeri olsun aynen kabul etmemizin imanımızın kemaline işaret edeceğinin beyanıdır. En küçük bir şüphe -Allah, müslümanları korusun- insanları isyan ve küfre götürür. Zira Kur'anı Kerimdeki bir hükmün inkarı ile tümünü inkar arasında bir fark yoktur.

Beşinci hüküm: Haberle ilgili âyetlerde, nesh olur mu?

Alimlerin cumhuruna göre nesh, yalnız emreden ve yasaklayan âyetlerle olur. Haber âyetlerinde olmaz. Bazı alimlere göre de haber nevinden olan âyetler bir şer'i hükmü öngörüyorsa, o âyetlerde nesh caiz olur. Ki Allah'ın «**Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içki** (21) **ve güzel bir rızık edirsiniz. İşte bunda da aklını kullanan bir kavim için hiç şüphesiz bir ayet vardır.**» (Nahl: 67) âyeti, haber nevinden bir âyet olmasına rağmen, bir şer'i hüküm ihtiva ediyor ki buda içkinin mübah olduğudur. Âyetdeki «**Hurma ağaçlarının meyvasından ve üzümlerden de içki ve güzel bir rızık edirsiniz**» cümlesinden anlaşılan, içkinin bu âyetin nüzul tarihinde mübah olduğudur. Daha sonra gelen: «**Ey İman edenler, içki, kumar (tapmaya mahsus) dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden bir muddardır. Onun için bun(lar)dan kaçın ki muradınıza erisiniz. Şeytan içkide ve kumarda ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi?**» (Maide: 90-91) âyetleri, içkinin kesin olarak yasak edildiğini gösterir. Görülüyor ki, haber neviinden âyetlerde de nesh olur.

20 — Fahreddin er Râzi, a.g.e, C. 3, S. 232

21 — Bu sure ve âyet Mekke'de nazil olmuştur. O zaman içki haram kılınmamıştı. O, Medine'de nazil olan (el-Mâide) suresindeki «90-91» inci âyetlerle tahrim edilmiştir. Bununla beraber bu âyetteki «sekr»in «rızık-ı hasen» mukabilinde zikredilmesi, içkinin o zaman da iyi bir telakkiye mazhar olmadığını ve onun bir gün olup ta yasak edileceğini ihsas etmektedir. (Çev.).

İbn-i Cerir et-Taberî: «Allah (cc)'in «Biz neshettiğimiz veya unuttuğumuz bir âyetin...» buyruğundan, bir âyetin hükmünü diğer bir âyetle değiştirme anlaşılır. Bu ise helali haram, haramı helal etme, daha önce mübah olan bir şeyi yapmayı sakıncalı hale getirme ve sakıncalı bir şeyi mübah hale getirme ve ilh... gibi hükümlerin değiştirilmesinin ancak emreden, yasaklayan ve mübah kılan âyetlerle olacağını gösterir. Bu âyetlerin kendilerinde de nesh yapılabilir. Haber âyetlerinde ise nesh olmaz.» (22) der

Kurtubî ise: «Nesh, yalnız Resulullah (sav)'ın hayatında olmuştur. O'nun ahirette teşrifinden sonra olmamıştır. Zaten vahy kesildikten sonra ortaya çıkan icmâ-ı ümmet de bu yoldadır» (23) demektedir.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Kitap ve sünnetin işaret ettikleri gibi hükümlerin neshini, icmâ da kabul etmektedir.
2. Şeriat-ı Garra, kulların maslahatlarına azami derecede riayet etmiştir. Bundan dolayı bazı hükümler nesh olunmuştur.
3. Nesh, ancak helal ve haram bildiren âyetlerde olur, haber ve kıssa âyetlerinde olmaz.
4. Hükümlerin mercii ancak Cenab-ı Haktır. Allah (cc) kullarına dünyada selameti, ahirette saadeti bahşeden hükümler göndermiştir.
5. Allah (cc), her şeyin maliki ve sahibidir. O'nun hüküm ve emirlerine teslim olmak her mükellefe farzdır.
6. Kâmil bir müslümanın vazifesi, yahudilerin peygamberlerine sorukları gibi, peygamberine hangi konuda olursa olsun itiraz yoluyla soru sormamaktır.
7. İnsanların asi olmasına; doğru yoldan ayrılma ve sapıkların yolundan gitme sebep olur.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Parlak İslâm şeriatı, her zaman ve mekanda halkın maslahatlarını nazarı itibara alarak, doğru yolda yürümelerini temin için gelmiştir. Hüküm-

22 — «Mecelle-i Hacc» isimli kitabımızda «İslam şeriatında hükümlerin neshi» ünvanı altında yazdığımız mecmuaların 7,8,9,10 sayılarına ve H. 1388 tarihinde yayınlanan dergilere bak.

23 — Kurtubi Tefsiri C. 12, S. 59

lerin tedrici geliş ve onlara şer'i teklifleri kabul ettirmede herhangi bir zorlama ve meşakkatli hissettirmeme yoluna gidilişi Allah (cc)'ın kullarına rahmetinin bir tecellisidir.

Allah (cc)'ın va'z ettiği nizam, inananlara anlaşılması gayet kolay gelen, hiç bir günahı emretmeyen, hülâsa, dünyada selameti, ahirette saadetli için ne lazımsa onu emreden bir sistemdir ki, kullarına onu göndermiştir. İslâmî hükümlerin insanlığın maslahatlarını karşılamak için gönderildiği bilinir. Bu maslahatlar zamanın ve yerin değişmesiyle değişebilir. (24) Meselâ: Bir hükme ihtiyac olduğu zamanda Allah (cc), o ihtiyacın halli için bir hükmü emreder. Daha sonra bu ihtiyacın ortadan kalkmasıyla o hükmüde ortadan kaldırarak (neshederek), onun yerine maslahata uygun bir hüküm gönderir. Bu nesh ediş kullar için daha kolay ve maslahata uygundur. Mühassıs bir doktorun hastasının tedavisinde hastalığın seyrine göre ilaçlarını değiştirmesi gibi. Bütün peygamberler, kalblerin doktoru ve insanların terbiye edicileri olarak gönderilmişlerdir. Her peygamberin şeriatı, içinde yaşadığı insanların maslahatlarına uygun bir tarzda tedrici bir surette Allah (cc) tarafından va'z edilmiştir. Zira şer'i hükümler ilaçlar gibidir. Bir zaman hastanın tedavisi için verilen ilaç, aynı hastaya bir müddet sonra verilirse hastalık yapar. Bundan dolayı bir kavme gönderilen şeriat, diğer bir kavmin yaşayışına uymadığı için onlara da yapabilecekleri hükümleri ihtiva eden bir şeriat gönderilir. Bunu da dinler tarihini okuyan ve üzerinde inceleme yapanlar bilir. Bu, hakîm ve âlim olan Cenab-ı Allah'ın hükmüdür.

«Mehâsin et-Te'vil» tefsirine göre, âyetin teşri'i hikmeti

«Yaratıcı Allah (cc), Arap kavmini 23 sene gibi kısa bir zamanda tedrici olarak terbiye etmiştir. Bu terbiye ediş, başka kavimler için sosyal münasebetler vasıtasıyla bir kaç nesilde mümkün olurdu. Bundan dolayı Allah (cc), İslam milletine kabiliyet ve güçlerine göre hükümler göndermiştir. Onların kabiliyet ve güçleri terakki ettiği oranda Cenab-ı Hak, daha önceki hükmü, başka bir hükümle değiştirmiştir. Bu Allah (cc)'ın kavimler ve fertler için icra ettiği bir yoldur.

24 — Mekke devrinde, içkinin mübah, kadın kıyafetinin serbest ve Ramazan orucunun farz olmadığını görürüz. Halbuki Medine devrinde içkinin kesin olarak yasak edildiği, kadınların örtünmeleri hakkında tesettür hükümlerinin gönderildiği ve Ramazan orucunun hicretin 2. yılında farz kılındığı bilinmektedir. (Çeviren)

Canlı varlıklara bakıldığı zaman, onlarda değişmenin (neshin) varlığı açıkça görülür. İnsan sperminin önce cenin, daha sonra bebek, çocuk, genç, orta yaş ve ihtiyarlık şekline intikal etmesi kainatta muhakkak bir değişikliğin olduğuna delildir. Kainattaki bu değişikliği kabul etmemek mümkün değildir.

Allah (cc) tarafından bir kavim için bir hükmün diğer bir hükümle değiştirilmesi nasıl kabul edilemez? Akıllı bir insan için, en ilkel bir yaşayışta olan Arap kavmini, insanlığın en yüksek mertebesine ulaştıran hükümlerin ilahî bir hikmeti olduğu görülmez mi?

Kainatta neshin varlığı inkar edilemez. Bir insanın çocukluk dönemine ait hükümler ile yaşlılık dönemine ait hükümler nasıl birbirinden farklı ise, kavimlerin ilk ve son zamanlarına ait hükümler de birbirinden öylece farklıdır. Bunun içindir ki hüküm sahiplerinin en büyüğü Allah (cc)'ın, insanlığın maslahatı için hükümlerde nesh yapması mümkündür.

Hangi şeriat, daha faziletlidir?

Her zaman ve her yerde herkes tarafından yapılabilen, insanlar ve cinler tarafından bir harfi dahi noksanlaştırılamayan İslâm şeriatının sınırlarını çizen Allah (cc), irade ettiği yerde hükümlerinden istediklerini neshetmiş, yerine başka hükümler koyarak onu tamamlamıştır. 14 asırdan beri hükümleriyle amel edilen hatta gayr-ı müslim ülkelerde çeşitli dillere tercüme edilen Kur'an-ı Kerim değiştirilememiştir. Diğer semavi dinler ise, kâhinler tarafından tahrif edilerek hükümleri değiştirilmiştir. Bugün onlarda beşeriyyeti dünyada selamete, ahirette saadete kavuşturacak hiç bir hüküm bulunamaz.» (25)

NAMAZ'DA KA'BE'YE YÖNELME

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلِيَهُمْ عَنْ قِبَلِهِمُ الَّذِي
كَانُوا عَلَيْهِمْ أَقْلَ اللَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ
إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١١٦﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا كَذُمَّةً وَسَطًا
لِلنَّاسِ وَنَوَاسِطُ شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ
عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا
لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعِ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا
عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِيعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ
اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرُؤُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾ قَدْ نَرَى تَقَلُّبَ وَجْهِكَ فِي
السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ
الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ
وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا
اللَّهُ بِغَافِلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١١٨﴾ وَلَئِنْ آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا
الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَاتَ بِعُوقِبَتِكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبَلَتِهِمْ وَمَا
بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِنْ آتَيْتَ أَهْوَاءَهُمْ
مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١١٩﴾

142 — İnsanlardan (Yahudi ve müşriklerden) bir takım beyinsizler: (Müslümanların namazda kible edinip) üzerinde durdukları (devam ettikleri eski) kiblesinden çeviren (sebebi nedir?) diyecekler. De ki (Habibim): «Doğuda Allahın batı da. O, kimi dilerse onu doğru yola iletir.»

143 — Böylece sizi (Ey Muhammed ümmeti) vasat (orta) bir ümmet yapmışızdır, insanlara karşı (hakikatin) şahitler (i) olasınız. Bu peygamber de sizin üzerinize tam bir şahit olsun diye, (Habibim) senin hala üstünde dura geldiğin (Ka'beyi tekrar) kible yapmamız; O peygambere (sana) uyanları (senin izince gidenleri) ayağının iki ökçesi üzerinde geri deneceklerden (irtidad edeceklerden ve münafıklardan) ayırt etmemiz içindir. Gerçi kiblenin bu suretle (çevrilmesi) elbette büyük bir (mesele)dir. Ancak bu Allah'ın doğru yola iletmediği kimseler hakkında (asla varit) değil. Allah, imanınızı zayıf edecek değildir. Çünkü Allah, insanları çok esirgeyendir, (onlara) rahmet (ve inâyet)ini râylıyon edendir.

144 — Biz, yüzünü (vahye intizar ve iştiyakinden) çok kere göğe evirip çevirdiğini görüyoruz. Şimdi seni her halde hoşnut olacağın bir kible'ye döndürüyoruz. (Namazda) yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına (Ka'be semtine) çevir. (Ey mü'minler), siz de nerede bulunursanız (namazda) yüzlerinizi o yana döndürün, Şüphe yok ki kendilerine kitap verilenler bunun Rablerinden gelen bir gerçek olduğunu pek iyi bilirler. Allah, onların yapacaklarından gafil değildir.

145 — Andolsun ki (Habibim) sen, kendilerine Kible verilenlere (kible meselesine dair) her âyeti (bürhanı, mucizeyi) getirmiş olsan onlar (inatlarından) yine senin kible'ne uymazlar.

Sen de onların kiblesine tabi olucu değilsin. (Hatta) onların kimi kimin (Yahudiler Hristiyanların, Hristiyanlar Yahudilerin) koblesine uyucu değildir. Andolsun (Habibim) sana gelen bunca ilim (ve vahy) den sonra (bil farz) onların heva (ve heves)lerine uyacak olursan, o takdirde şüphesiz ve muhakkak (kendilerine) yazık etmişlerden sayılır)sin.

(BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LÂFZİ TAHLİLİ

السُّفْهَاءُ

(Essufehâü): Arab dilinde «ince ve hafif şey» anlamında olan sefil kelimesinin çoğulu «Essüfehâü» dür. Vakarı ifade eden hilim kelimesinin zıddıdır. Sefih kelimesi, daha açık anlamıyla noksan akıl-lılığı ifade eder. (1) Bundan dolayı Arab dilinde çocuklara da sefil denir.

1 — Lisânü'l Arab, Sehâhi, Cevheri ve Tâcû'l Aruz gibi Lügat kitaplarının sefehe maddesi

Nitekim Cenab-ı Hak, diğer bir âyetinde buna işaret eder: «Allah'ın sizi başına diktiği mallarınızı beyinsizlere vermeyin...» (Nisâ: 5)

وَلَهُمْ

(Vellâhüm): Çevirmek anlamındadır.

قِبْلَتِهِمْ

(Gibletihim): Mukabele kökünden gelen kible kelimesi,

si, yönelme anlamındadır. Bilâhare müslümanların namazda yöneldikleri tarafa Kible adı verilmiştir.

وَسَطًا

(vasaten): Vaset (orta) anlamındadır. Bu anlama gel-

diğini Cenab-ı Hak'kın diğer bir âyeti de te'yit eder. «Ortancaları: «Ben size demeğim mi? (Allah'ı) tenzih etmeli değilmiydiniz?» dedi» (Kalem: 28). Vaset kelimesi, gerçekte her şeyin ortası, yani normal manasına gelir. Zira bir şeyde haddi tecavüz etmek iyi değildir.

عَقِبِهِ

(Agibeyhi): Agibeyhi, ayak ökçesi yani iki ayağı üze-

rinde geriye dönmek anlamına gelen agib kelimesinin tesniyesidir. Bunun için âyetteki bu cümlelerin anlamı «Biz, İslâm dininde sabit kalanlar ile ondan dönenleri birbirinden ayırmak için»dir.

لَكِبْرَةٍ

(Lekebireten): Âyetteki anlamı, zahmetli, büyük ve

ağır şeklindedir.

رَوْفٍ رَحِيمٍ

(Raûfun rahim): Raûfun, rahmet anlamındadır. Yal-

nız Allah (cc)'in sıfatı olarak anlamı, çirkin ve kötü bir şeyi uzaklaştırma şeklindedir. Cenab-ı Hak, kullarından her kötü şeyden uzak durmalarını emrettiği için, Kur'an lisaniyla kendisine «Raûf» adını vermiştir. Rahmet kelimesi, hem sevileni hem de çirkinini ihata eder. Yani Allah (cc) «rahimdir» denildiği zaman «sevdiği kullarına rahmet ettiği gibi, fâsık ve kâfirlere de rahmet eder» demektir. Onun için Allah (cc), kendisine «Rahim» ismini vermiştir.

تَقَلَّبَ وَجْهَكَ

(Tegallube vechike): «Yüzünü çok kere göğşe evirip

çevirdiği» anlamındadır. Zira gök, vahyin kaynağı ve duaların kiblesidir. Zeccâc bununla ilgili olarak; «yüzünü çok kere göğşe evirip çevirdiğinden» maksat, Resulullah (sav)'ın göğşe baktığı zaman, gözlerini evirip çevirdiği-

dir. Buna göre âyetteki bu cümlelerin anlamı «çoğu kez, yüzünü ve gözlerini gök tarafına -kıblenin Ka'beye dönüşü için vahyin nazli olmasını istemek üzere- çevirdiğini görüyoruz»dur.» der.

فَلَنُؤَلِّينَكَ قِبْلَةً (Felenüvelliyenneke kibleten): «Hoşnut olacağın bir

Kible'ye döndürüyoruz» yani «Senin hoşnut olacağın bir Kibleye dönmene imkan veriyoruz» demektir. Âyetin bu bölümünde Allah (cc)'tan Resül (sav)'üne, kible'ye dönme konusunda bir müjde vardır.

شَطْرَ الْمَسْجِدِ

(Şatrel mescidi): «Mescid-i Haram tarafına». Lügat-

ta şatır, yön anlamında olduğu gibi bazen bir şeyin yarısı manasına da gelir. Resulullah (sav)'ın, «Temizlik, imanın yarısıdır» buyruğundaki «yarısıdır» sözünün Arap dilindeki karşılığı «şatır»dır. Âyetle yön anlamında kullanılmıştır. Âyetin bu bölümünün izahı «Yüzünü, Ka'be (Mescid-i Haram) cihetine çevir»dir.

أَوْثُوا الْكِتَابَ (Ütül kitâbe): «Kendilerine kitap verilenler»den maksat, Yahudi ve Hristiyanlardır. Kitap kelimesiyle Tevrat ve İncil kastedilmiştir.

Âyetler arasındaki münasebet

Resulullah (sav), Mekke'de iken namazda hep -daha önceki Peygamberler gibi- yönünü Mescid-i Aksa'ya çevirirdi. Yalnız en büyük babası Hz. İbrahim (sav)'in kiblesi olan Ka'be'ye yüz çevirmeyi çok arzu ederdi.. Resulullah (sav), onun davetini yenilemek ve yeni bir nizam getirmek için gelmişti. Ka'be, kuruluş bakımından Mescid-i Aksa'dan daha eskiydi. Peygamber efendimiz (sav), Yahudilerin «Muhammed (sav), yeni getirdiği dinle bize karşı iken, neden bizim kiblemize yöneliyor?» ve «Eğer bizim dinimizi bilmeseydi, namaz kılarken kiblemize yönelir miydi?» sorularına muhatap oluyordu. (2) Onların tarizleri yüzünden Resulullah (sav), Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kılmayı hoş görmüyordu. Hatta Resulullah (sav), bir gün Cebrail (sav)'e «Allah (CC)'dan arzum, namazda beni Yahudilerin kiblesinden başka bir yöne çevirmesidir.» dedi. Resulullah (sav), daima göğe bakarak Allah (cc)'tan «Kıblenin, Ka'beye çevrilmesi hususunda vahyin gelmesini» niyaz ederdi. (3) Allah (cc)'da, Resulullah (sav)'a onları red et-

2 — İmam Suyuti - Ed-Dürrü'l Mensur - C. 1, S. 147

3 — Et-Tabersi - Mecma'ül Beyân - C. 1, S. 227

mesi için, Yahudilerin münafıklarından beyinsiz cahillerin henüz kiblenin Ka'be'ye dönmesiyle ilgili âyet gelmeden önce, gelecekte kible âyetiyle alakalı söyleyecekleri sözlerini haber verdi. Ki Resulullah (sav), onlardan gelecek üçüncü bir olaya karşı metanetli dursun ve en kesin cevabı da versin. Hem de Kible âyeti gelmezden önce Resulullah (sav)'ın onlara vereceği bu haberle, risaletini tasdik eden açık bir mucize olsun.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Halkın beyinsizleri -münafıklar, müşrikler ve Yahudilerin sapıkları- «Daha önce Peygamberlerin ve Resullerin kiblesi olan Mescid-i Aksa'dan Hz. Muhammed (sav) ve müslümanları Ka'be yönüne çeviren nedir?» diyecekler. Allah (cc), Resulullah (sav)'a; **«Sen onlara de ki; Doğu, batı ve tüm yönler Allah'ındır. Allah (cc), mülkünde istediğini yapmaya kâdirdir»** buyurdu. Allah (cc), kullarından dilediklerini dünya ve ahirette saadete eriştirir.

Ey müslümanlar, sizleri hidâyete getirdiğim gibi İbrahim Peygamberin kiblesi olan Ka'beyi de namazda yöneleneceğiniz yer olarak tayin ettim. Öyle ki bütün milletlerin en faziletlisi olarak sizi seçtim ve adil bir ümmet kıldım. Ki kıyamet günü geçmiş kavimlerin, «kendilerine gönderilen peygamberlerin benim emirlerimi tebliğ etmediklerini» iddiaları üzerine geçmiş peygamberlerin lehinde şehadet edesiniz.

(Ey müslümanlar) Resulullah (sav), sizin iman ederek kendisinin getirmiş olduğu en son ve en mütেকâmil dine ittiba ettiğinize şahitlik edecektir. Biz sana, namaz kıldığın kible'den Ka'be'ye dönmeni, dine şüphe sokanlar ile imanları sağlam olanları birbirinden ayırmak için emrettik.

Yahudiler ve münafıklar, Mescid-i Aksa'ya yönelik namaz kılan sadık müslümanları saptırmak ve dinleri hakkında şüpheyi düşürmek için, «Bizler, Hz. Muhammed (sav)'in nasıl bir peygamber olduğuna hayret ediyoruz? Çünkü getirdiğini iddia ettiği yeni dinin hükümlerinin, eski şeriatların, bilhassa Tevrat ve İncil'in ihtiva ettiği bütün hükümleri kaldırdığını söylediği halde ibadetlerin en mukaddesi olan namazda onların yöneldiği kibleye dönerek namaz kılıyor. Onun bu tavır ve hareketleri bizleri şüphelendiriyor.» iddialarını ortaya attılar. Halbuki onlar, Kible'nin Mescid-i Haram'a dönüştürülüşünün Resulullah (sav)'a gelen bir emirle olduğunu çok biliyorlardı.

Ey müslümanlar, zahir ve batın kendisine malum olan Allah (cc), onların yaptıklarını çok iyi bildiği için bunun hesabını onlardan soracaktır.

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBLERİ

A. Buharî ve Müslim, El-Berrâ bin Âzib (ra)'dan rivayet edilen bir hadis-i şerifi şöyle naklediyorlar: «Resulullah (sav), Medine'ye ilk gelişlerinde ensarilerden dayısı oğullarının yanına vararak 6 ay kadar namazını Mescid-i Aksa'ya yönelerek kıldı. Fakat O, kiblenin Ka'beye yönelik olmasını istiyordu. Resulullah (sav)'ın Ka'beye yönelmesi ilk defa ikinci namazında vâki olmuş, cemaati de onunla aynı yöne dönmek suretiyle namaza devam etmiştir. Peygamber (sav) efendimizin ashabıyla beraber ilk defa Ka'beye yönelerek kıldığı (Medine'de Kibleteyn mescidinin bulunduğu şimdiki yerde) namazdan sonra sahabelerden biri cemaatten ayrılarak Mescid-i Saadet'e gitti. Oradaki cemaatin yine Mescid-i Aksa'ya yönelik namaz kıldıklarını, hem de rûkûya gitmiş bir halde iken görünce onlara: «And olsun, ben Resulullah (sav)'ın Ka'beye yönelerek namaz kıldığına, Allah (cc) için şahitlik ederim» dedi. Bunu duyanlar namazda iken hemen Ka'beye yönelerek namazlarına devam ettiler. Kiblenin Ka'beye dönmesinden önce Mescid-i Aksa'ya yönelik namaz kılanlardan ölen veya şehit olanlar hakkında da: «Allah, imanınızı zâyi edecek değildir» âyeti nazil oldu. Bu âyet, kiblenin Ka'beye dönmesinden önce Mescid-i Ak'sa'ya müteveccih namaz kılanların, namazlarının kabul edildiğine delâlet eder, (4).

B. El-Berrâ (ra) da: «Resulullah (sav), Mescid-i Aksa'ya yönelerek namaz kıları. Fakat daima kiblenin Ka'beye dönmesi için semaya yüzünü çevirerek bakardı. Bunun üzerine Allah (cc): «Biz, yüzünü çok kere göğe evirip çevirdiğini görüyoruz. Şimdi seni herhalde hoşnut olacağın bir kibleye döndürüyoruz» âyetini inzal buyurdular. O zaman müslümanlardan bir gurubun «Kiblenin Mescid-i Haram'a dönmesinden önce bizim ve kardeşlerimizin Mescid-i Aksa'ya yönelerek kıldığımız namazlarımızın kabul edilip edilmeyeceğini bilmek istiyoruz» demeleri üzerine «...Allah, imanınızı zâyi edecek değildir» âyeti nazil oldu.» (5) demektedir.

Bu iki Hadis-i Şerif, kible âyetinin gelişindeki hikmeti göstermeye kafidir.

4 — İmam Suyuti - A.g.e - C. 1, S. 141

Şeyh Cemâleddin el-Kasımî - A.g.e - C. 2, S. 279

İbn-i Kesir Tefsiri - C. 1, S. 189

5 — İbn-i Kesir Tefsiri - C. 1, S. 189

İmam Suyuti - A.g.e. - C. 1, S. 142

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Allah (cc), kıblenin çevrilmesi emrinden önce, Yahudilerden sefihlerin (beyinsizlerin), kıblenin Ka'beye çevrilmesinden sonra ne söyleyeceklerini, Resulullah (sav)'a mucize olmak üzere bildirmiştir. Bu haber veriş, Resulullah (sav)'ın peygamber olarak gelişini tasdik ve o'nun düşmanlarına kesin bir cevap verıştır.

Zemahşerî, «Keşşâf» isimli tefsirinde özetle: «Kıblenin dönüşünden önce, beyinsizlerin kıblenin Ka'beye çevrilmesinden sonra ne söyleyeceklerinin Resulullah (sav)'a haber verilmesinin faydası nedir? Bu soruya cevap olarak şöyle denebilir: «Düşmanların (Yahudilerin) gelecekte ne söyleyeceklerinden önce onlara cevap vermek, aradaki fıkri çatışmayı kesin bir şekilde reddeder» (6) demektedir.

İkinci incelik: Allah (cc), «**De ki: (Habibim) «Doğu da Allah'ın, batı da. O, kimi dilerse onu doğru yola iletir.»**» âyetiyle insanlardan beyinsizlere -Yahudiler, müşrikler ve münafıklar- dimağlarını çatlatırcasına bir red cevabı vermektedir. Gerçekten bütün yönler O'nundur. Hiç-bir yön diğerlerinden daha kıymetli değildir. Hiçbir yerin, kendi başına kible olması mümkün değildir. Cenâb-ı Allah (cc), hangi yönü dilerse, onu kullarına kible olarak tahsis eder. Kibleyi çevirme konusunda Allah (cc)'ın dışında hiç kimsenin bir şey konuşma hakkı yoktur. İnsan için lazım olan, Allah (cc)'a hulus-u kalp ile yönelmek ve emirlerine uymaktır. Kıblenin dönüşüyle ilgili şüphe sahipleri, en geri zekalı ve en düşüncesiz kimselerdir.

Üçüncü incelik: Âyetteki «**Sizi vasat bir ümmet yapmışsızdır**» cümlesinde derin bir incelik vardır. Herşeyin hayırlısı, vasat olanıdır. İfrat; bir şeyi fazlasıyla, tefrit; bir şeyi noksaniyle yapmadır. Her ikisi de insan için beğenilmeyen ve sevilmeyen bir haldir. Gerek Allah (cc), gerekse Resulullah (sav) tarafından sevilen ve tavsiye edilen, her ikisinin ortası yani vasat olanıdır. İbn-i Cerir et-Taberî; «Yahudiler, tefrite giderek kitaplarını değiştirmişler, Peygamberlerini (Hz. Zekeriyya ve Hz. Yahya) öldürmüşler ve dinlerinin bir çok emirlerini yapmamışlardır. Hristiyanlar ise, ifrata giderek Hz. İsa'ya Allah (cc)'ın oğlu sıfatını vermişlerdir. Müslümanlara gelince, Allah (cc)'ın «Sizi vasat bir ümmet yapmışsızdır» emrinden de anlaşılacağı üzere dinlerinde daima vasat yolu seçmişler, ne ifrata ve ne de tefrite düşmemişler ve düşmeyeceklerdir. İnşallah, bu hal kıyamete kadar devam edecektir» (7) der.

6 — Zemahşerî - Keşşâf Tefsiri - C. 1, S. 148

7 — Taberî Tefsiri - C. 2, S. 6.

İbn-i Cevzî - Zâdü'l Mesir - C. 1, S. 154

Dördüncü incelik: «Bu ümmetin, inkarcı olan diğer ümmetlere karşı kıyamet günü hakikat şahitleri olmaları, onların en faziletli bir ümmet olduğuna en büyük delildir. Çünkü diğer ümmetler, kendilerine gönderilen peygamberlerin dini tebligatlarını inkar edecekler, Allah Teala (cc)'da her şeyi daha iyi bildiği halde peygamberleri sorguya çekerek: «Tebliğât yaptığınıza dair şahitleriniz var mı?» buyuracak. Peygamberler de «Evet, Hz. Muhammed (sav)'in ümmetidir» diyerek onlardan şahitlik isteğinde bulunacaklar. Bu arzuya karşı Resulullah (sav)'in ümmeti, peygamberlerin lehinde şahitlik yaptıklarında geçmiş ümmetler: «Sizler bizlerden sonra geldiğiniz halde nasıl bizim aleyhimizde şahitlik yaparsınız?» diyecekler. Onlarda (Muhammed ümmeti) kendileriyle ilgili bilgiyi doğru olan peygamberlerinin diliyle «Allah'ın haber verdiğini» söyleyecekler. O zaman Resulullah (sav) gelerek «Ümmetinin âdil olduğunu» söyleyerek tezkilyede bulunacak ve şahitlik yapacaktır.» biçiminde rivayet olunmuştur.

Buhari, sahihinde Ebu Said el-Hudri (ra)'dan şu hadis-i şerifi nakletmektedir: «Kıyamet günü, Hz. Nuh), Allah (cc)'ın: «Sana verdiğim emirleri, ümmetine tebliğ ettin mi?» sorusuna «Evet, Ya Rabbi» diyerek cevap verecektir. Cenab-ı Allah (cc), bu defa onun ümmetine: «Size gönderdiğim peygamber, emirlerimi size bildirdi mi?» diyecek, onlar da: «Bizi azaptan korkutacak ve ibadete davet edecek hiç kimse gelmedi» diyecekler. Bunun üzerine Allah (cc), Hz. Nuh (sav)'a: «Sana kim şahitlik yapacak?» diye soracak. O da: «Muhammed ve ümmeti şahitlerimdir» diyecek. Resulullah (sav) ve ümmeti de hakikaten onun dini emirleri ümmetine aynen tebliğ ettiğine şahitlik edeceklerdir.» Bu hadis-i şerif. **«Böylece sizi, vasat bir ümmet yapmışızdır. İnsanlara karşı (hakikatin) şahitleri olasınız. Bu peygamber de sizin üzerinize tam bir şahit olsun diye...»** âyetinin en doğru tefsiri olduğu gibi, daha önce nakledilen rivayeti de en kuvvetli bir senetle te'yit etmektedir. (8)

Beşinci incelik: «O peygambere (sana) uyanları (senin izince gidenleri) ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden (irtidat edeceklerden ve münafıklardan) ayırt etmemiz içindir...» âyetinin tefsiri konusunda Ali bin Ebi Talip (ra): «Arap diline göre bilginin karşılığı olan ilim kelimesi

8 — Kurtubi Tefsiri C. 2, S. 141

Taberi Tefsiri C. 2, S. 9

Keşşaf Tefsiri C. 1, S. 149

Sahih-i Buhari

ile göstermek manasına gelen ru'yet kelimesi birbirlerinin yerlerine kullanılabilir. Mesela: Fil suresinin başında «Sen görmedin mi?» anlamına gelen «Elemtere» cümlesi kullanılmıştır. Halbuki Resulullah (sav), olayın meydana geldiği yıl doğmuş olduğundan fil vakasını görmemiştir. Bu cümlelerin yerine «Sen bilmedin mi?» anlamına gelen «Elem tağlem» cümlesinin kullanılması lazım gelirdi.» (9) der.

Taberî ise: «Allah (cc), her şeyin mahiyetini daha yaratmadan önce bilir. Ancak âyetteki «ayirt etme»yi bilme, Resül (sav)'ünün ve velilerinin bilgi edinmesi içindir. Yani Resulullah (sav), kendisine gerçekten uyanlar ile uymayanları birbirinden ayırsın ve bilsin. Yoksa Allah (cc)'ın bilmesi demek değildir. Çünkü Araplar, herşeyi reislerine izafe ederler. Mesela: Ömer (ra), Irak'ı fethetti ve haracını aldı. Halbuki Irak'ı fetheden ve haracını alan Hz. Ömer (ra) değil, ordusuydu.» (10) demektedir.

İbn-i Abbas (ra), bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak şöyle der: «Gerçek müslümanlar ile şüphe sahipleri ve münafıkları birbirinden ayirt etmek içindir.»

Zemahşerî, Keşşaf'ında şöyle der: «İlim kelimesinden maksat, tayin etme bilgisidir. Buna göre âyetin anlamı «Biz sevap vereceklerimiz ile ateşle azab edeceklerimizi birbirinden ayırmak içindir.» Nitekim; «**Yoksa siz -Allah içinizden savaşanlar (la savaşmayanlar)ı belli etmeden- sebat edenler (le etmeyenler)i belli etmeden cennete girevereceğinizi mi sandınız?**» (Âl-i İmrân: 142) âyetinde görüldüğü gibi ilim kelimesi, tayin etme anlamı taşıyan bilgi manasına kullanılmıştır»

Altıncı incelik: Allah (cc), «**Ayağının iki ökçesi üzerinde geri döneceklerden...**» âyetindeki bu cümle ile dinden dönüp irtidat edenleri, «iki ökçesi üzerinde dönenler» olarak vasıflandırmaktadır. Çünkü onlar, iman ve delillerini terketmişlerdir. Dolayısıyla Allah da, Kur'an'da bu ifadeyi kullanmıştır.

Mürtedler yine Kur'anda şöyle tavsif edilmektedir: «**En son arka çevirdi ve büyüklük tasladı da**» (Müdessir: 23)

Yedinci incelik: Cenab-ı Hakk'ın: «**Allah, imanınızı asla zayi edecek değildir**» âyetinde «iman»dan murat, namazdır. İman, ancak namazla ta-

9 — Kurtubi Tefsiri, C. 2, S. 133

Taberî Tefsiri, C. 2, S. 13

10 — Taberî Tefsiri, C. 2, S. 13

Keşşaf Tefsiri, C. 1, S. 150

mamlanır. O; niyet, söz ve işi ihtiva eder. Zaten iman da bunlardan ibarettir. Bu âyetin nazil oluşu nedeniyle ilgili olarak Kurtubî: «Alimler, bu âyetin Mescid-i Aksa'ya yönelik namaz kılan ve kible âyeti nazil olmadan önce ölen veya şehit olanların namazlarının kabul edildiğini beyan etmek için nazil olduğunda ittifak etmişlerdir. Zira Abdullah bin Abbas'tan rivayet edilen şu hadis-i şerif buna işaret eder; «Resulullah (sav), Allah (cc)'ın emriyle namazda Ka'beye yönelince sahabelerden bir gurubun, «Ya Resulullah (sav), daha önce Mescid-i Aksa'ya yönelik namaz kılan kardeşlerimizden ölen veya şehit olanların durumları ne olacak?» diye soru sormaları üzerine bu âyet nazil oldu» (11)

Sözlerine devamla: «İmam Malik (ra)'de «Bu âyetle namaz, imandan değildir» diyenlerin iddialarının doğru olmadığını beyanla bu iddiaları reddeder» (12) der.

Sekizinci incelik: Zemahşerî: «Gadnera» cümlesindeki gad kelimesi, çoğul ifade eden «rübbemâ» anlamındadır. «Gadnera» cümlesinin manası «senin yüzünü semaya çok kere evirip çevirdiğini görüyoruz» dur. Öyleyse «Gadnera» tabiri, âyetle geniş kapsamlı müzari fiil ise de, geçmiş zaman ifade eden mazi fiil şeklindedir. Nahiv alimlerinin görüşleri de bu yöndedir. Bunun örnekleri: «Allah, içinizden (insanları Resulullah'tan) geri bırakanları...» (Ahzab: 18), «Andolsun, biliyoruz ki onların söyleyip durduklarından göğsün cidden daralıyor (Habibim)» (Hicr: 97) âyetlerinde de olduğu gibi geniş kapsamlı müzari fiil, geçmiş zaman ifade eden mazi fiil anlamındadır» der.

Dokuzuncu incelik: Bazı muhakkik müfessirlere göre «Biz yüzünü çok kere göğe evirip çevirdiğini görüyoruz. Şimdi seni herhalde hoşnut olacağın bir kibleye döndürüyoruz» âyetinde, Resulullah' (sav)'ın Allah (cc)'a karşı ne kadar güzel bir edep takındığına dair, bizler için çok ince bir uyarı vardır. Zira o, kiblenin dönmesini arzu etmesine rağmen şifahen dua etmeyip, vahyin gelmesini beklemiştir. Bu edeb numunesi tavra karşı, Allah (cc), sevdiği ve arzu ettiği bir kibleye yönelmesi emrini âyeti ile O'na ikram etmiştir. Resulullah (sav)'ın kiblenin, Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a dönmesini arzu etmesinin bir kaç sebebi vardır :

1 — Yahudilerin Resulullah (sav) hakkında «Muhالیf bir din getirdiğini iddia etmesine rağmen bizim kiblemize yöneliyor» demelerinden dolayı kiblenin dönmesini istiyordu.

11 — Bu hadis-i şerifi, Ahmed bin Hanbel, Hâkım ve Tirmizi rivayet etmişlerdir.

12 — Kurtubi Tefsiri, C. 2, S. 144

2 — Mescid-i Haram, büyük babası Hz. İbrahim (sav)'in kiblesiydi. Onun için büyük babasının kiblesine yönelmeyi arzu ediyordu.

3 — Resulullah (sav), Arapların gönüllerini hoşnut ederek İslâma girmelerini arzu ettiğinden, kiblenin dönmesini istiyordu. Zira Araplar Mescid-i Haram ve Ka'benin, en mukaddes bir yer olduğu inancındaydılar.

4 — Peygamber (sav) efendimizin menşei, Mescid-i Haram'ın bulunduğu emin belde Mekke-i Mükerrreme'dir. O, bu şerefın doğup büyüdüğü şehirde bulunan Mescid-i Haram'a verilmesini arzu ediyordu.

Önucu incelik: Âyette «Ka'be» kelimesi yerine Mescid-i Haram tabirinin kullanılmasında bizzat Ka'benin değil, cihetine yönelmenin farz olduğuna dair ince bir işaret vardır. Eğer Ka'beye denilseydi müslümanların birçok zorluklarla karşılaşacakları aşıkardı. Geniş bilgi ileride verilecektir. Âyette «Kibleye yönelme» emrinin «(Namazda), **yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına çevir**» cümlesiyle hususi olarak Resulullah (sav)'a, akabinde «(Ey mü'minler) **sizde nerede bulunursanız (namazda) yüzlerinizi o yana döndürün**» cümlesiyle de umumi olarak müslümanlara hitap şeklinde gelişi, kiblenin İslam'daki öneminden dolayıdır. Yalnız Resulullah (sav)'a yapılan hitab, onun şahsında ümmetinedir. Kiblenin değişmesi emri Medine'de geldiğinden, Ka'benin yalnız Medine ehlinin kiblesi olabileceği, hatta Mescid-i Aksa'nın da yine kible olarak kalacağı zannedilirdi. Tüm bu menfi düşünceleri bertaraf etmek için hem Resulullah (sav)'a, hem de ümmetine ayrı ayrı hitablar gelmiştir.

Bununla ilgili olarak Er-Râgib: «Âyette, Resulullah (sav)'a hususi şekilde hitab edilmesi, onun şeref ve arzusuna uymak, daha sonra mü'minlere umumî hitab edilmesi de, kiblenin Resul-u Ekrem (sav)'in şahsına has olduğunun anlaşılmaması içindir. **«Gecenin birazından gayri (saatlerinde) kalk»** (Müzemmil: 2) âyetinde görüldüğü gibi hükmün yalnız Resulullah (sav)'a has olması gibi. Kiblenin dönüşünde büyük bir inkilâb olduğundan Allah (cc), O'nun ümmetine doğrudan hitabda bulunmuştur.» (13) der.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Kur'anda «Mescid-i Haram» sözünden maksat nedir?

Kur'an-ı Kerimdeki birçok âyetlerde ve olaylarda «Mescid-i Haram» sözü geçer. Bu kelimenin birçok manaları bulunmaktadır :

1 — Mescid-i Haram'dan maksat, Kabe-i Muazzama'dır. «(Namazda) **yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına (Ka'be semtine) çevir**» âyeti de bu anlama işaret eder.

2 — Mescid kelimesinden bütün mescitler anlaşılır. Buna da Resulullah (sav)'ın: «Benim bu mescidimde (Medine mescidi) kılınan bir vakit namaz, Mescid-i Haram'ın dışındaki mescidlerde kılınan 1000 vakit namazdan daha hayırlıdır.» (14) ve «Mescid-i Haram, benim şu mescidim (Medine mescidi) ve Mescid-i Aksa dışındaki hiçbir mescide ziyaret maksadıyla gidilemez.» (15) hadis-i şerifleri delâlet eder.

3 — Mescid-i Haram'dan maksat, Mekke-i Mükەرreme'dir. Nitekim: «**Kulunu (Muhammed, sav) bir gece Mescid-i Haram'dan (alıp) Mescid-i Aksa'ya kadar götür**en (Allah her türlü noksanlıklardan) munezzehdir...» (İsrâ: 1) âyeti buna işaret etmektedir. Zira «İsrâ» ve «Mirâc» hâdiseleri Mekke-i Mükەرreme'de meydana gelmiştir. «**Onlar küfreden, sizi Mescid-i Haramdan ve alıkonulmuş hediyelerin mahalline ulaşmasından men edenlerdir...**» (Feth: 25) âyeti de, Mescid-i Haram'ın Mekke olduğunu gösterir. Zira onlar (kâfirler), müslümanların Mescid-i Haram'a değil, Mekke'ye girmesine engel oluyorlardı. Bu hâdis, âyetteki Mescid-i Haram'ın Mekke-i Mükەرreme olduğuna delalet eder. İsrâ suresindeki Mescid-i Haram'dan maksat da, Mekke-i Mükەرreme'dir. Dolayısıyla her iki âyetteki «Mescid-i Haram» sözünden maksat, bizzat Ka'be değil, Mekke-i Mükەرreme'dir.

4 — Mescid-i Haram, Mekke'nin harimi kabul edilen mahallin ismidir. Buna «**Ey iman edenler, müşrikler ancak bir necistir. Onun için bu yıllarından sonra onlar Mescid-i Haram'a yaklaşmasınlar...**» (Tevbe: 28) âyeti de işaret eder. Çünkü «yaklaşmasınlar» emrinden murat, müşriklerin Mekke-i Mükەرreme harimine girmelerinin yasaklanmasıdır. Kible âyetindeki; «**(Namazda) artık yüzünü Mescid-i Haram tarafına çevir**» cümlesinde geçen «Mescid-i Haram» sözünden maksat, bizzat Ka'be'dir.

İkinci hüküm: Namazda Ka'benin bizzat kendisine mi, yoksa bulunduğu yere mi yönelmek farzdır?

Kible (Ka'be)'ye yönelmek, namazın farzlarından biridir. Ona yönelmek sizin kılınan namaz, sahih değildir. Yalnız savaş meydanında kılınan namaz ile kara, deniz ve hava taşıtlarında kılınan sünnet ve nafil namaz-

14 — İmam Ahmed bin Hanbel, bu hadis-i şerifi Câbir'den sahih bir senetle rivayet etmiştir.

15 — Buhari, müslim ve Ebu Davud, müsib oğlu Said'den bu hadis-i şerifi rivayet etmişlerdir.

larda vasıta hangi yöne doğru gidiyor veya dönüyorsa o yöne dönülür. Zira İmam Ahmed bin Hanbel (ra), Müslim (ra) ve Tirmizi (ra) ittifakla; Resulullah (sav)'ın devenin üzerindeki mahfe'de, onun yöneldiği yöne doğru namaz kıldığını rivayet etmişlerdir. Bu hususu; **«Maşrik da Allah'ındır, Mağrib da. Onun için nereye (hangi semte) döner, yönelirseniz Allah'ın yüzü (kıblesi) oradadır. Şüphe yok ki Allah va'sıdır, hakkıyla bilicidir.»** (Bakara: 115) âyeti te'yid eder.

Alimler arasında, kıblenin farz oluşu hakkında hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Yalnız Ka'be'nin bizzat kendisine mi yoksa bulunduğu tarafa mı yönelmek gerekeceği konusunda görüş ayrılığı vardır. Şafii ile Hanbeli'ye göre namazda bizzat Ka'benin kendisine yönelmek farzdır. Hanefi ile Maliki'ye göre ise namazda Ka'benin bulunduğu tarafa yönelmek farzdır. Bu görüş ayrılığı, namaz kılan adamın bizzat Ka'benin karşısında olmadığı yani namaz kıldığı yerden baktığı zaman O'nu görmediği takdirdedir. Diğer bir ifadeyle halkı müslüman olan ülkeler—Mekke şehri hariç—de müslümanların namaz kıldıkları yerlerde Ka'beyi görmedikleri zamandır.

Alimler arasında, namaz kılan kimselerin Ka'beyi görmeleri halinde bizzat O'nun kendisine yönelmelerinin farz olduğu hususunda görüş ayrılığı yoktur. Yani namazda Ka'beyi gören için bizzat kendisine yönelmek farzdır.

Birinci görüşün (Şafii ile Hanbeli) sahiplerine göre, namaz kılan kimse'nin, Ka'beyi görüyorsa bizzat kendisine, görmüyorsa Ka'benin bulunduğu tarafa—Ka'benin bizzat kendisine isabet edecek şekilde—yöneldiği farzdır.

İkinci görüşün (Hanefi ile Maliki) sahiplerine göre ise, bir kimse namaz kılarken Ka'beyi görmüyorsa, onun için Ka'benin bulunduğu tarafa yönelmek farzdır.

Şafii ve Hanbeli'nin delilleri :

Şafii ve Hanbeliler; Kible hususunda Kur'an, hadis ve kıyas'tan aldıkları delillerle görüşlerini isbat ederler.

A. Kitab (Kur'an)'dan aldıkları delil, **«(Namazda) yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına (Ka'be semtine) çevir...»** âyetinin zahiridir. Âyette, semtin karşılığı anlamındaki «şatır» kelimesinden maksat, namaz kılanın tam karşısına gelen semttir. Öyleyse Ka'benin bizzat kendisine yönelmek farzdır.

B. Sünnet (hadis)'ten aldıkları delil ise, Buharî ve Müslim'in Üsâme bin Zeyd (ra)'den rivayet ettikleri şu hadistir: «Resulullah (sav), Mekke'nin fethinde Kabe-i Muazzama içindeki putları temizlettirdikten sonra içine girdi ve her tarafına dönerek dua etti. Ka'benin içinden çıkıp karşısında iki rekat namaz kıldıktan sonra da Resulullah (sav) sahabelere Ka'beyi göstererek «Şu (Ka'be) sizin kibleinizdir» buyurdu». Şafii ve Hanbelî alimleri; «Hadiste Türkçe'de karşılığı «şu» olan «hazihi» kelimesi ile başlayan (şu kible) cümlesi, inhisarı ifade eder. Yani kiblenin yalnız Ka'be olduğunu gösterir» derler.

C. Kıyas yoluyla getirdikleri delil de, Resulullah (sav)'ın Ka'beyi ta'zim konusundaki emirlerinin tevatür derecesinde olmasıdır. Namaz, dinin en büyük şiarıdır. O'nun sihhati, Ka'benin bizzat kendisine dönülerek şerefinin artırılmasını icap ettirir. Öyleyse bizzat Ka'benin kendisinin kible olması kesindir.

Ka'benin bulunduğu yönün kible oluşu şüphelidir. Namazda en ihtiyatlı yola riayet etmek farz olduğuna göre, onun sihhati için Ka'benin bulunduğu yöne değil, bizzat kendisine yönelmek farz olur. (16)

Maliki ve Hanefi'nin delilleri :

Maliki ve Hanefi'lerin mezhep görüşlerinin delilleri ise kitap, sünnet, sahâbilerin amelleri ve akli delillerdir.

A. Kur'andan aldıkları delil; «(Namazda) yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına (Ka'be semtine) çevir...» âyetinin zahiri anlamıdır. Allah (cc), âyette Ka'benin yönü dememiş, Mescid-i Haram yönü tabirini buyurmuştur. Öyleyse Mescid-i Haram semtine yönelen kimse, namazın farzlarından olan kible (Ka'be) ye -Ka'benin bizzat kendisine isabet edebilir veya etmeye-bilir- dönme farzını yerine getirmiş olur.

B. Sünnetten (hadisten) aldıkları delil ise; «Batı ile doğunun arası kible» (17) ve «Ka'be; Mescid-i Haram içinde bulunanların, Mescid-i Haram; Mekke hariminde bulunanların, Mekke'nin harimi ise yeryüzünün do-

16 — Fahreddin er-Râzi - Tefsirü'l Kebir - C. 4, S. 128

Kurtubi Tefsiri, C. 2, S. 146

Cessâs - Ahkâmü'l Kur'an - C. 1, S. 99

17 — İbn-i Mâce, Tirmizi, Ebü Hüreyre'den bu hadisi rivayet etmişlerdir. Tirmizi, ayrıca «güzel ve sahih hadistir» demiştir.

İmam Suyuti - Dürü'l Mensûr - C. 1, S. 146

Kurtubi Tefsiri, C. 2, S. 145

ğu, batı, kuzey ve güneyinde bulunan ümmetin kiblesidir.» (18) hadisleridir.

C. Sahabelerin amellerinden çıkardıkları delil de şudur: Mescid-i Saadetin dışındaki diğer bir mescidin (Kibleteyn mescidinin) cemaati, Mescid-i Aksa yönüne doğru sabah namazlarını kılıyorlardı. Sahabelerden birisi, o mescide gelerek namaz kılanlara hitaben «Kiblenin Ka'be'ye döndürüldüğünü bilmiyor musunuz?» deyince onlar, hiçbir delil aramaksızın Ka'be yönüne döndüler. Resulullah (sav), o cemaatin namazda iken Ka'be yönüne dönüşlerini duyunca sükût etti. Onun sükûtu ise, namazlarının doğru olduğuna işarettir.

Ka'benin bizzat kendisine yönelmek, ancak hendesi çalışmalarıyla mümkündür. Kibleteyn mescidindeki cemaatin, gece namazda iken Ka'be yönüne dönmeleri ve Resulullah (sav)'ın onların yaptıklarını duyduğu zaman sükût etmeleri, kiblenin, Ka'benin bizzat kendisine yönelmek değil, bulunduğu yere (Mescid-i Harama) yönelmek olduğuna işarettir.

D. Akli delilleri ise şunlardır :

1 — Namaz kılan kimsenin yönünün, Ka'benin bizzat kendisine isabet etmesi, Mekke civarındaki yerleşim bölgelerinde oturan müslümanlar için dahi çok zordur. Mekke'den çok uzak yerlerde —Dünyanın her tarafında— oturan müslümanlar için bu zorluk daha da çoktur. Eğer Ka'benin bizzat kendisine yönelmek farz olsaydı, kılınan namazların hiçbirisi sahih olmazdı. Çünkü Ka'beden uzak yerlerde namaz kılan müslümanların takriben 20'şer metre en ve boyundaki Ka'be'ye yönlerinin isabet etmesi mümkün değildir. Bundan dolayı O'nun istikametine doğru kılınan namazların silhatli olduğu hususundaki ümmet icmaından, uzak yerlerde kılınan namazlar için Ka'benin bizzat kendisine değil, bulunduğu yere (Mescid-i Haram'a) yönelmenin farz olduğu bilinir.

Allah (cc)'ın «Allah, hiç kimseye gücünün yetecğinden başkasını yüklemez...» (Bakara: 286) buyruğu, hiç kimseye gücünün üstünde yüklenmeyeceğinin işaretidir.

2. Asr-ı Saadetten günümüze kadar müslümanlar, mescid ve çamiler yapmışlardır. Mihrabın yerini (Ka'benin yönünü) uzun hendesi hesap ve ölçümler yapmaksızın yalnız pusula veya güneş ışınları ile tayin ederek yapmışlardır. Ka'benin bizzat kendisine, kible yönünü isabet ettirmek çok zordur. Günümüze kadar hiçbir alim, hendesi ölçüleri bilmenin farz oldu-

ğuna hükmetmemiştir. Dolayısıyla namazda Ka'benin bizzat kendine değil, bulunduğu tarafa (Mescid-i Harama) yönelmek farzdır.

Her iki gurubun (Şafii ve Hanbelî ile Malikî ve Hanefî) delillerini özet halinde aktardık. Salim bir akılla, tarafsız bir gözle bakıldığı zaman, İkinci gurubun (Malikî ve Hanefî) -Dünyanın uzak yerlerinde meskun müslümanların kibleleri hususundaki- delillerinin daha kuvvetli olduğu görülür. Zira İslâm, hiçbir zaman insanlara gücünün yetmeyeceği bir şeyi emretmez.

Kible hususundaki mezheb görüşlerinin çetinliğini, özellikle namazda Ka'beyi göremeyen musallî (namaz kılan kimse) için daha da zor olduğunu hisseden birinci gurup; «Namazda Ka'beyi gören adam için kiblenin bizzat Ka'beye isabet etmesi, görmeyen için de Ka'beye yöneldiği zaman yönünü O'na isabet ettirmeye kasdetmesi farzdır» demişlerdir.

Bu açıklamadan anlaşılan, iki gurup arasındaki görüş ayrılığının şekli olduğudur. I. gurutakiler (Şafii ve Hanbelîler), Ka'beyi görmeden namaz kılan adam için, bizzat Ka'beye yöneldiği inancını taşımasının yeterli olduğunu söylemişlerdir. Öyle bir inanç ki bütün engeller kalktığı zaman Ka'benin bizzat kendisine yöneldiğini namaz kılan kimse görür. Onların görüşlerinde bir itidale (yumuşamaya) gidildiği açıkça görülür. Allah(cc), insanları en doğru yola iletendir.

Allâme Kurtubî, «El Camiü'l Ahkâm fi Tefsîr el-Kur'an» isimli kitabında: «Alimler, namazda Ka'beyi görmeyen kimsenin, Ka'benin bizzat kendisine mi, yoksa yönüne mi döneceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. Bazı âlimlere göre, Ka'benin bizzat kendisine yönelmek farzdır. İbn-i Arabî bu görüşün zayıf olduğunu söyler. Zira o, insanların yapamayacağı bir tekliftir. «Allah hiçkimseye gücünün yeteyeğinden başkasını yüklemez» (Bakara: 286) Bazı alimlere göre de namazda Ka'benin bizzat kendine değil, bulunduğu tarafa yönelmek farzdır. Bu görüşün sahih olduğu üç ayrı delille isbat edilir :

1. Ka'benin bizzat kendisine değil, bulunduğu tarafa yönelmek gerekir. Çünkü Allah (cc), insanlara gücünün üzerinde bir şeyi emretmez.

2. Kur'an, Ka'benin bizzat kendisine değil, bulunduğu tarafa (Ka'be semtine) yönelmeyi emreder: «(Namazda) yüzünü artık (Mescid-i Haram) tarafına (Ka'be semtine) çevir.»

3. Alimler; «Namazda uzun bir saf, Ka'be eninin çok fevkindedir. Mesela; Eni azami 20 metre olan Ka'be'ye müteveccih namaz kılan kişilerin, 100 metre boyundaki saflarında Ka'be istikametinde olanların namazı sa-

hih, diğerlerinin değildir. Böyle bir hükmün hiçbir şer'i delili olamaz. Kible, Mescid-i Haramın dışındakiler için Ka'benin kendisi değil, O'nun bulunduğu semttir.» demişlerdir.» der.

Üçüncü hüküm: Ka'be üzerinde kılınan namaz, sahih midir?

Kibleyle ilgili görüş ayrılıklarından birisi; «Ka'be üzerinde kılınan namaz, sahih midir? Kılınırsa hükmü nedir?.» şeklindedir.

Şafiiler ile Hanbelilere göre, Ka'be üzerinde kılınan namaz, sahih değildir. Çünkü Ka'be üzerinde namaz kılan kimse, O'na değil, başka bir tarafa yönelmiştir.

Hanefilere göre ise, Ka'be üzerinde kılınan namaz, kerâhetle sahihtir. Çünkü kible, Ka'be değil, onun bulunduğu yerdir. Ka'be üzerine çıkmak ise edeb dışıdır.

Dördüncü hüküm: Bir kimse, namaz kılarken nereye bakmalıdır?

Malikilere göre, bir kimse namaz kılarken karşısına bakar. Cumhura göre ise, namazda secde ettiği yere bakmak sünnettir. Ka'dî Şüreyh; «Bir kimse, namaz kılarken ayakta secde yerine, rukû da ayaklarının bulunduğu yere, secde de burnunun geldiği yere, oturduğu zaman da namaz kıldığı yere veya seccadeye bakmalıdır.» der.

Kurtubî ise, «Kible âyeti, Malikî'nin görüşünü açıkça te'yid eder. Zira «(Namazdan, yüzünü artık Mescid-i Haram tarafına (Ka'be semtine) çevir.» buyruğu, namaz kılan kimsenin secde yerine değil, karşısına bakmasını emretmektedir.» diyor.

İbn-i Arabî de: «Namaz kılan kimse, mutlaka önüne bakmalıdır. Çünkü başını eğerse farz olan kıyâmı eksik yapmış olur. Yani, kıyâmın ayakta olması nasıl farz ise, başın da dik durması öylece farzdır. İnsan, uzuvlarının en şerefli olan başını eğerek secde yerine baktığında, onun için zorluk ve meşakkat vardır. Halbuki dinde hiçbir zorlama yoktur ve Allah (cc) ile Resûl(rav)'üde emretmemiştir.» (19) demektedir.

Cumhur'un görüşü sahihtir. Zira namaz kılan kimse, namazda iken secde yerine bakarsa, Ka'beye yönelmesine hiçbir zararı olmaz. Onların, «secde yerine bakmak sünnettir» demelerinin hikmeti, namazda başka bir

19 — Kurtubî Tefsiri, C. 2, S. 147

İbn-i Arabî - Ahkâmü'l Kur'an - C. 1, S. 43

Cessâs - Ahkâmü'l Kur'an - C. 1, S. 105

şeyle meşgul olunmaması ve kalbe huşu'nun yerleşmesine vesile olması içindir. Allah (cc), daha iyisini bilir. Konuyla ilgili diğer bilgiler, fıkıh kitaplarından öğrenilebilir.

AYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Yahudilerin, kıblenin değiştirilmesi hususundaki itirazları, beyinsizlik ve cahilliklerindendir. Zira onların itirazları, salim bir akla ve mantığa dayanmaz.
2. Bütün yönler gerek yaratılış, gerekse mülkiyet bakımından şüphesiz Allah (cc)"ındır. Öyleyse Cenab-ı Hak; «Bir yönden, diğer bir yöne dönün» diye emrettiği zaman, hiç kimse itiraz etme hakkına sahip değildir.
3. Resulullah (sav)'ın ümmeti, -Allah (cc), kıyamet günü, onların diğer ümmetler hakkında şahitliklerini kabul edecektir- ümmetlerin en faziletlisidir.
4. Kıblenin dönüşü, insanlar için bir imtihanıdır ve doğru mü'minler ile münafıkları birbirinden ayırt etmek içindir.
5. Resûlullah (sav), Allah (cc)'a karşı olan edebinden ötürü, kıblenin dönmesini bizzat dua ederek istememiştir. Bu eşsiz ve üstün edebe karşı Allah (cc), ona seveceği ve razı olacağı bir kible yönünü ikram etmiştir.
6. Ka'be-i Muazzama, Peygamberlerin babası (20) Hz. İbrahim (sav)'ın kiblesidir. Allah (cc), bu kible ile mü'minlerin kalbini celbedip bir araya toplanmalarını temin etmiştir.
7. Kitap ehli (Hristiyan ve Yahudiler), kıblenin dönüşünün hak ve Allah (cc)'ın buyruğuyla olduğunu gayet iyi biliyorlardı. Onların itirazları, mü'minler arasında fitne çıkarmak içindi.

AYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Ka'benin bugünkü şekliyle temelini Hz. İbrahim (sav) atmıştır. O, yer-yüzündeki bütün müslümanların kiblesidir. O'nun dikey istikametinde bulunan Beytül Ma'mur da semâ ehlinin (meleklerin) kiblesidir. Onlar (Melekler)'da orayı tavaf ederek Allah (cc)'ı tesbih ederler. Allah (cc), hikmetli gereği tevhid ümmetini bir kible etrafında toplayarak Hz. İbrahim (sav)'e Beyt-i Atik (Ka'be)'in; emniyet ve ilahî nurun tecelli yeri, hacc yapılmak mekânı, her sınıf ve kavimden insanların biraraya gelerek Allah

20 — Hz. İbrahim (SAV)'e: «Peygamberlerin babası» denmesi, kendisinden sonra gelen tüm peygamberlerin, onun soyundan gelmesinden dolayıdır.

(cc)'a yönelme ve ezelde kendisine vermiş oldukları ahdi yerine getirme mahallî, kendi aralarında buluşup tanışma ve anlaşma yeri olması için yapılmasını emretti. Nitekim Allah (cc), Kur'anda buna işaret eder: «Tâ ki kendilerine ait menfaatlere şahit (ve hâzır) olsunlar. Allah'ın rızık olarak kendilerine verdiği dört ayaklı davarlar (kurbanlıklar) üzere malum olan günlerde Allah'ın adını ansınlar.» (Hacc: 28)

Resulullah (sav), 16 veya 17 ay Mescid-i Aksa'ya yönelik namaz kıldıktan sonra Allah (cc), O'nun Ka'be'ye yönelerek namaz kılmasını emretti. Kibleye dönme emrinde -Halkı imtihan ederek doğru mü'minleri yalancı münafıklardan ayırıcı ve seçkin kıldığı bu ümmete insanlığın önderliğini iade edici- büyük bir hikmet vardır. Nitekim bu hususa Kur'an işaret eder: «Allah uğrunda (nasıl savaşmak lazımsa öylece) hakkıyla cihad edin. Sizi o seçti. Din (işlerin)de üzerinize hiçbir güçlük de yüklemedi. (Tıpkı) babanız İbrahim'in (tevhid) din (inde olduğu) gibi. Size daha evvel (gönderdiği kitaplar) da, bu (Kur'anda) müslümanın adını -Peygamber sizin üzerinize şahit olsun, sizde (bütün insanların üzerine şahitler olasınız diye- (Allah) vermiştir...» (Hacc: 78)

Allah (cc), tevhid sembolü, iman menbaı ve peygamberlerin babası Hz. İbrahim (sav)'ın kiblesi Ka'benin şerefini daha da yüceltsin. O'nun etrafında milyonlarca mü'minin kalbi birleşir. Zira Ka'be, birleşme kaynağı ve kelle-i şehâdet üzere toplanma vesilesidir. Ka'be'ye yönelme emrinde, Yahudiler ve münafıklar için hayret edilecek bir şey yoktur

İmam Fahrddin er-Râzî (ra); «Alimler, kiblenin yönü hususunda birçok hikmetler anmışlardır. Bunlardan birkaç tanesini aktarıyorum.

1. Bir kimse, büyük bir hükümdarın huzuruna girince yüzünü O'na tam olarak çevirir, saygı ifade eden sözler söyler, hizmette ve dilekte bulunmaya gayret eder. Bunun gibi, namazda kibleye yönelen kimse, hükümdara yüzünü dönen kimseye benzer. Namazdaki kıraat ve tesbihler; huzurunda Melki övme, rükû ve secde ise; Sultana yapılan hizmet gibidir. Aynı zamanda secde, Allah (cc)'a karşı aczini ve zaafını ifadedir.

2. Namazdan maksat, kalb huzuru ile Allah (cc)'ın huzurunda bulunmaktır. Bu huzur, yalnız, namazın tümünde sağa sola dönmekten, sabit bir yerde durarak tayin edilen bir semte yönelmeyle elde edilir. Öyleyse bir yerin şerefine binaen kible olarak belirlenmesi, en hayırlı ve en sağlam bir yoldur.

3. Allah (cc), mü'minlerin birbirlerini sevmelerini ve anlaşmalarını sever. Nitekim, bu hususa Cenab-ı Hak, Kur'anda işaret eder. «Hepiniz,

toptan sımsıkı Allah'ın ipine sarılın. Parçalanıp ayrılmayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini düşünün. Hani siz (birbirinizin) düşmanları idiniz de o, kalblerinizi (İslâma ısındırıp) birleştirmişti. İşte onun bu ni'meti sayesinde (dîn) kardeşleri olmuştunuz...» (Âl'î İmrân: 103)

Eğer mü'minler, namaz kılariken ayrı taraflara yönelseler, o zaman aralarında ayrılık olduğu hemen ortaya çıkar. Halbuki Allah (cc), mü'minleré —aralarında tam bir uyum olsun diye— belli bir yönü tayin ederek oraya yönelmelerini emretmiştir.

4. Allah (cc); «Hatırla o zamanı ki biz Beyt'in yerini İbrahim'e» «Bana hiçbir şeyi eş tutma, Beytimi tavaf edenler, kıyam edenler, rukû, sucûd edenler için iyice temizle» diye merci yapmıştık.» (Hacc: 26) âyetiyle Ka'beyi kendisine tahsis ettiğini, mü'minlerî de ubudiyyet (kulluk) sıfatıyla kendine izafe ederek; «Ey iman eden kullarım, şüphesiz ki benim arzım geniştir. O halde ancak bana ibadet edin.» (Ankebut: 56) emri ile onları, diğer insanlardan ayırarak mümtaz bir yer verdiğini bildirir. Allah (cc), sanki mü'minlere hitaben; «Ey mü'min, sen kulum, Ka'be ise evim (21) dir. Kıldığın namaz bana hizmetindir. O halde evimde yapacağın hizmette yüzünü ve kalbini bana çevir.» buyurur.» (22) der.

21 — Allah (cc)'in âyetteki «benim beytim» buyruğunda, Türkçe karşılığı «Evim» kelimesinden maksat, mecazî manadır. Yoksa Allah'a mekân isbat etme değildir. Zira o, mekândan münezzehtir. Yalnız Allah (cc), cemal sıfatıyla mü'minler Ka'bede toplandıklarında tecelli ettiğinden «beytim» demıştır.

(Mütercim)

22 — İmam Fahreddin er-Râzi - Tefsirü'l Kebir - C. 4, S. 105

SAFÂ İLE MERVE ARASINDA SA'Y

إِنَّ الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطُوفَ بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ
اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ

158 — Şübhe yok ki «Safâ» ile «Merve» Allah'ın şcairindendir. İşte kim O «Beyt»i (Ka'beyi) hacc veya umre (kasdı) ile ziyaret ederse, bunları güzelce tavaf etmesinde üzerine bir beis yoktur. Kim gönlünden koparak (vacib olmayan amellerinden) bir hayır işlerse (mükâfatını görür). Çünkü Allah, tıatlerin ecrini veren, (her şeyi de) hakkıyla bilendir.

ÂYETİN LAFZİ TAHLİLİ

الصَّافَا وَالْمَرْوَةَ (Essara vel mervete): Essafâ, safa kökünden türe-

yen bir kelime olup lugatta kaypak taş manasına gelir. Kur'anda da bu anlamda gelmiştir: «Onun hali, üzerinde bir toprak bulunupta kendisine şiddetli bir yağmur isabet eden, bu suretle o, kendisini kaskatı bir taş halinde bırakmış olan kaypak bir kayanın hali gibidir...» (Bakara: 264)

Alimlerden Müberret; «Safâ kelimesi, hiçbir yerine toprak ve çamur bulaşmayan kaya anlamındadır.» (1) der.

Nahiv ve lugat alimi Halil'e göre Merve kelimesi; beyaz, kaypak ve çok sert kayaya denir.

Âlûsî ise; «Safâ ve Merve kelimeleri, kaya türlerinin çokça bulunduğu iki dağa isim olarak verilmiştir.» (2) demektedir.

1 — İbn-i Menzûr - Lisanü'l Arab, Safa Maddesi

2 — Cevheri - Sehah, Âlusi - Ruhü'l Maani C. 2. S. 25

شَعَائِرُ اللَّهِ

(şēâirillâhi): Şēâir kelimesi, şeîret kelimesinin çoğu-

ludur. Lügatta, alâmet manasınadır. Safâ ile Merve, İslâm dininin alâmet ve ibâdet yerleridir. Şēâir kelimesi, bir çok ibâdet çeşitleri için de kullanılır. Tavaf, ezan, safâ ve kâmet gibi.

حَجَّ

(Hacce): Lügatta Hacc, kasdetme ve bir şeye çok yö-

nelme anlamındadır. Şair, şiirinde haccı; «İnsanlar, Zeberka'nın cilalı evine çokça giderler» (3) biçiminde kullanmıştır.

Şeriatta Hacc, Allah' (cc)'ın kadim beytini (Ka'beyi) tavaf, sa'y, arafatta vakfeye durma ve diğer menâsik-i Hacc (4) vazifelerini yapmaya teşebbüs ve kasdetmeye denir.

اِغْتَمَرَ

(İğtemere): Lügatta Umre, ziyaret anlamındadır. Ziya-

ret yapana muğtemir denir. Şeriatta Umre, Beytullah'ı Hacc zamanı dışın-da tavaf, safâ ile Merve arasında sa'y ve başını tam traş veya saçlarını kısaltma gibi ibâdetlerin yapılmasına denir. Umre de Arafat vakfesi, Müzdelife'de gece yatma ve Şeytan'ı taşlama gibi menâsikler yoktur. Geniş bilgi için fıkıh kitaplarına bakılabilir.

جُنَاحَ

(Cünâha): Lügatta cünah kelimesi, cim'in ötresi ile

okunduğunda günaha meyletme anlamındadır. Bazı alimlere göre günaha meyletme değil, bizzat günaha denir. «Lisânü'l Arab» kitabının müellifi İbn-i Menzur «Cünah, günaha meyletme anlamındadır.» der.

İbn-i Esir de: «Cünah kelimesi, hadislerde çokça geçen bir kelimedir. Âyet, hadis ve Arab edebiyatı şiirlerinde çokça kullanılan cünah kelimesi, günah ve meyletme manasınadır. Buna göre âyette, bu kelimenin geçtiği kısmın icmalî manası: «Safâ ile Merve arasındaki sa'yde sizin için günah, çetinlik ve sıkıntı verecek hiçbir şey yoktur.» demektir.

يَطُوفُ

(Yettavvafe): Tavaf anlamında olan bu kelimenin aslı

«Yetetavvefe»dir. Baştaki ta harfi dad'a idgam edilir. Mesela: Müzemmil kelimesinin aslının Mütezemmil ve Müdessir kelimesinin aslının Mütedes-sir oluşu gibi.

3 — Tacü'l Urûs

4 — Menâsik-i Hacc, Hacc'da yapılan tüm ibadetlere verilen isimdir.

AYETİN İCMÂLİ MANASI

Ey mü'minler, gerçekten Safâ ile Merve-Allah (cc), kullarına şiar etmiştir-dininin alâmetlerindendirler. Mü'minler, o iki yerde Allah (cc)'a dua, zikir ve kendisine yaklaşıtııcı amellerle ibâdet ederler. Safâ ile Merve arasında sa'y, Haccın menâsiklerinden olduğu gibi, dininin de şiarlarından ve onda noksanlık yapmak sahih (doğru) değildir. Zira O, hâkim ve alim Allah (cc)'ın teşriidir. Öyleki Hz. İbrahim (sav)in; «...**Ey Rabbimiz, bize ibadet edeceğimiz yerleri (Hacc amellerini) göster (öğret)...**» (Bakara: 128) münacaatından sonra Safâ ile Merve arasında sa'y etmesi, kendisine emredildi.

Ey mü'minler, sizden her kim Allah (cc)'ın atık (en eski) beytini Hacc veya Umre için ziyaret ederse, Safâ ile Merve arasında sa'y yapmaktan çekinmesin. Mü'mine sa'y etmekten ötürü her hangi bir zorluk ve günah da yoktur. Müslüman, Allah (cc)'ın rızasını talep ve emrini kabul ettiği için sa'y yapar. Müşrik ise putların rızasını kazanmak için sa'y yapar.

Ey müminler, siz, alemlerin Rabbi Allah için sa'y ediyorsunuz. Müşriklere benzeme korkusuyla Safâ ile Merve arasında sa'y yapmayı terketmeyiniz. Müşrikler, küfür için sa'y ederlerken sizler, bana inandığınız, elçimi tasdik ettiğiniz ve emrime itaat ettiğiniz için sa'y ediyorsunuz. Safâ ile Merve arasında sa'y etmekte sizin için ne günah ve ne de günaha temâyül vardır. Bir kimse ikinci defa Hacc veya Umre yaparsa Allah (cc) kıyamet günü eda ettiği nafile Hacc veya Umreden dolayı en hayırlı mükafatı verir. (5)

AYETİN NÜZÜL SEBEBİ

A. Urve bin Zübeyr (ra), Hz. Aişe (r.anha)'ye «**Şübhe yok ki «Safâ» ile «Merve» Allah'ın şearindendir. İşte kim o «Beyti» (Ka'beyi) Hacc ve ya Umre (kasdı) ile ziyaret ederse, bunları güzelce tavaf etmesinde üzerine bir beis yoktur...**» âyeti için ne diyorsunuz? Ben hiç bir kimsenin Safâ ile Merve arasında sa'y yapmayı terkederek günaha gireceğini zannetmiyorum.» diye sordu. Hz. Aişe (r.anha)'de; «Ey kardeşimin oğlu, çok çirkin bir söz söylüyorsunuz. Eğer âyet, anladığınız ve te'vil ettiğiniz gibi olsa «Tavaf etmesinde üzerine bir beis yoktur» tarzında gelmesi gerekirdi. Halbuki bu âyetin nüzul sebebi şöyledir: Ensariler (Medine müslümanları), İslâmı kabul etmeden önce «Menat» ismindeki putlarının adını anarak,

5 — Bu icmali manayı, birçok tefsirlerden özetleyerek, özellikle Taberi tefsirine dayanarak yazdım. (M. Ali Sâbûni)

ibâdet maksadıyla zorlukla Safâ ile Merve arasında sa'y ederlerdi. En-sarîler, İslâmı kabul ettikten sonra Resulullah'a: «Bizler, müslüman olma-dan önce Safâ ile Merve arasını zorlukla sa'y yapardık. Şimdi onların arasında sa'y yapmayı müşriklere benzemek korkusuyla terk mi edelim?» demeleri üzerine Allah (cc), bu âyeti inzal buyurdular.» sözlerine devam-la; «Resulullah (sav), onların arasında sa'y yapmayı sünnet kıldı. Hiçbir müslüman Safâ ile Merve arasındaki sa'yı terkedemez» (6) dedi.

B.Buharî ve Tirmizi, Enes (ra)'den: Safâ ile Merve arasında sa'y yap-ma hususunda sorulan soruya Hz. Enes (ra); «Bîz, Safâ ile Merve ara-sında sa'y yapmayı cahiliyyet dönemi adetlerinden biliyorduk. İslâm dinî gelince sa'y yapmayı bırakıp terkettik. Bunun üzerine, sa'y hususunda âyet nazil oldu» dedi.» (7) hadisini rivayet etmişlerdir.

ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: İmam Fahreddin er-Râzî: «Bu âyetin, bir önceki âyet-le ilgisi şöyledir: Allah (cc), bir önceki âyette, Hz. Muhammed (sav) ve ümmetine, Hz. İbrahim (sav)'in şeriatı ile İslâm dininin mütেকâmil bir din olduğunu, Kible'nin Mescid-i Aksa'dan Mescid-i Haram'a dönüştürülmesi ile beyan etmiştir. Ka'benin inşa tarihi ile Hz. İbrahim (sav)'in zevceleri Hz. Hacer (r.anha)'ın iki dağ (Safâ ile Merve) arasında sa'y yapmasına bak-tığımızda, her ikisinin de Hz. İbrahim (sav)'in dininin şiarlarından olduğunu görürüz. Bundan dolayı Allah (cc), sa'y yapma hükmünü, kible âyetinin hemen arkasından ferman buyurmuştur.» (8) der.

İkinci incelik: Safâ ile Merve arasında sa'y yapma, ya farz, ya vacib veya sünnettir. Allah (cc), bu hükmü yapan için neden «hiç bir günah yoktur?» buyurmaktadır? Bu soruya şöyle cevap verilebilir: «Cahiliyyet dev-rinde Safâ tepesinde «İsâf» ismi verilen bir put, Merve tepesinde ise «Nâilet» adı verilen diğer bir put vardı. Müşrikler bu iki tepe arasında sa'y yaparlarken o putlara ellerini sürer ve yüzlerine mesh ederlerdi. Bu-nun üzerine müslümanlar, onlara benzememek için Safâ ile Merve arasın-da sa'y yapmaktan kaçındılar. Mü'minlerin bu hareketi üzerine «sa'y yap-makta bir günah yoktur» âyeti nazil oldu. Zira müslümanlar, putlar için değil, Allah (cc)'in emrine inkiyaden sa'y yaparlar.

Üçüncü incelik: Şükür, bir nimet ve iyiliğin karşılığında yapılan medh ve senâdır. Allah (cc)'in kulları medh ve senâsı ise muhal (mümkün değil)

6 — Buhari, Müslim, Nesâi, Ebû Davud ve Dürrü'l Mensur, C. 1, S. 159

7 — İmam Suyuti - Dürrü'l Mensûr - C. 1, S. 159

Kurtubi Tefsiri - C. 2, S. 46

Sahih-i Buhari - Hacc bahsi

8 — İmam Fahreddin er-Râzî - Tefsirü'l. Kebir C. 4, S. 176

dir. Zira hiçbir kimse, Cenab-ı Hak'ka ne bir yardım ve ne de bir ihsanda bulunabilir. Âyetteki «Muhakkak Allah (cc), şâkırdır» ifadesi, şükreden değil, amellerin karşılığı mükafat ve ecirleri veren anlamındadır.

ÂYETDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Safâ ile Merve arasında sa'y yapma farz mıdır, sünnet midir?

Fakihler, Safâ ile Merve arasında sa'y yapma hususunda üç kısma ayrılmışlardır.

1. Sa'y yapma, Haccın rükünlerindendir. Kim sa'y yapmazsa, Haccı batıl (geçersiz)dir. Bu, Şafii ve Maliki mezheplerinin görüşü olduğu gibi İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'ın iki rivayetinden birisidir. Onlar da, Sahabelerden İbn-i Ömer (ra), Cabir (ra) ve Aişe (r.anha)'dan rivayet etmişlerdir.

2. Safâ ile Merve arasında sa'y yapma, rükün değil, Haccın **vacibler**indendir. Hacı, sa'y yapmayı terkederse, kurban (koyun veya keçi) kesmesi lazımdır. Bu görüş, İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ile İmam Sevrî (ra)nindir.

3. Sa'y yapmak, **vacib** değil, sünnettir. Bir kimse sa'y yapmayı terkederse hiçbir şey lazım gelmez. Haccı tamamdır. Bu görüş, sahabelerden İbn-i Abbas (ra) ve Enes bin Malik (ra)ındır. İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'den de böyle bir görüş rivayet edilmiştir.

Birinci görüşün (Şafii ve Maliki'nin) delilleri :

A. Resulullah (sav)'ın; «Sa'y yapınız. Zira Allah (cc), muhakkak onu size farz kılmıştır.» hadisidir. (9)

B. Resulullah (sav)'ın Veda Haccında Safâ ile Merve arasında sa'y yaptığı sabittir. Hatta o, Safâ tepesine yaklaşırken; «**Şüph**e yok ki «**Safâ**» ile «**Merve**» Allah'ın **şecir**indendir...» âyetini okuyarak sa'y yapmaya başlamış ve «Siz sa'y yapmaya Allah (cc)'ın başladığı —âyetle önce Safâ kelimesi geçer— ile başlayınız» buyurmuştur.

Resulullah (sav), Hacc esnasında Sa'yın yedi şavt —Safâ'dan Merve'ye 4 gidiş, Merve'den Safa'ya 3 gidiştir—ını tamamladıktan sonra sahabelere «Benden Haccın menâsikinî öğreniniz» buyurarak kendisine uyul-

9 — İbn-i Mâce, Ahmed bin Hanbel ve İmam Şafii, Geniş bilgi için Kurtubi Tefsiri, C. 2, S. 167'ye bakınız.

masını emretmiştir. O'nun bu emri, sa'y yapmanın farz olmasından dolayıdır ve Haccın rükünlerinden olduğuna işarettir.

C. Müslim, Hz. Aişe (r.anha)'nin; «And olsun Safâ ile Merve arasında sa'y yapmayan kimsenin haccı tamam değildir.» (10) buyruğunu rivayet etmiştir.

D. Alimlere göre, Safâ ile Merve arasında sa'y yapma şavtlarına yalnız Harem-i Şerifin bir bölgesinde müsaade edilmiştir. Onlar da Beyt-i tavaf etme gibi, Hacc ve Umrenin rükünlerindendir.

İkinci görüşün (Ebu Hanîfe ve İmam Sevrî'nin) delilleri :

İmam-ı Azam Ebu Hanîfe (r.a) ile İmam Sevrî (ra), sa'y yapmanın Haccın rükünlerinden değil, **vaciblerinden** olduğunu şu âyet ve hadislerden aldıkları delillerle isbat etmişlerdir.

A. «**Bunları (Safâ ile Merve) güzelce tavaf etmesinde üzerine bir beis yoktur...**» âyetinden, onları tavaf edenler için bir günahın olmadığı anlaşılar. Âyetin ifadesi, sa'y yapmanın rükün olduğuna değil, mubah olduğuna işarettir. Resulullah (sav)'ın sa'y yapması, bizlere onu **vacib** kılmıştır. Şu halde sa'y yapma; müzdelife vakfesi, şeytan taşlama ve kudüm tavafı gibi, terki kurban kesme ile telâfi edilen hacc **vaciblerinden**dir.

B. Şâ'bi'nin rivayet ettiği şu hadistir: «Ben (Urvet bin Müdris et-Tâî) Müzdelife'de Resulullah (sav)'ın huzuruna vararak; «Ya Resulullah (sav), Tayyi dağından geliyorum. Yol güzergahındaki tüm dağ ve tepelerde vakfe (durup, dua) ettim. Benim için başka bir hacc yapmak var mıdır?» dedim O; «Her kim, bizimle şu namazı —Müzdelife'de akşam namazını yatsıya tehir ederek, her ikisini beraber kılma— eda eder, Müzdelife'de vakfeye durur ve arefe günü Arafat'ta gece veya gündüz vakfe yaparsa, Haccını tamamlar» buyurdu.». (11)

Bu hadisten delil çıkarma iki açıdan olabilir. Birisi, bu hadiste Safâ ile Merve arasında sa'y yapma yoktur. Diğer, sa'y yapmak Haccın farz ve rükünlerinden olsaydı, Resulullah (sav)'ın, hadiste adı geçen şahsa açıklaması gerekirdi. Zira Resulullah, o'nun Haccın rükünlerinden haberdar olmadığını biliyordu.

Üçüncü görüşün (İbn-i Abbas (ra), Enes bin Malik (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel' (ra)'ın bir rivayeti) delilleri :

10 -- Müslim - Hz. Aişe (r.an ha)'dan

11 -- Cessâs - a.g.e - C. 1, S. 111

Sa'y yapma, haccın vacib ve rûkûnlerinden değil, sünnetlerindendir. Bu görüş sahiplerinin delilleri şunlardır :

A. «...Kim gönlünden koparak (vacib olmayan amellerden) bir hayır işlerse (mükafatını görür). Çünkü Allah, taatlerin ecrini veren, (her şeyi de) hakkıyla bilendir.» âyeti, sa'y yapmanın haccın farz veya vaciblerinden değil, açıkça sünnetlerinden olduğunu gösterir. Bir kimse, bu âyetin zahrine göre sa'y yapmayı terkederse haccında bir noksanlık olmaz ve terkinden ötürü de ceza kurbanı terettüp (vacib değil) etmez.

B. «Hacc, arefe'dir» hadisi, arefe vakfesini yapan kimsenin haccının tamam olduğuna işarettir. Bu ise, hacc amellerinin tamamlandığını gösterir. Bazı hususlarda bir kısım ameller terkedilse dahi, asıl farzlar işlendiği için hacc tamamlanmıştır bu görüş sahiplerine göre. (12)

İbn-i Cevzî bununla ilgili olarak: «İmamımız Ahmed bin Hanbel (ra)'den Safâ ile Merve arasında sa'y yapma hususunda muhtelif rivayetler varit olmuştur. Alimlerden El-Esrem; «Sa'y yapmayı terkeden hacının hac-cı caiz (kabul) değildir.» naklini yaparken Ebu Talib de; «Sa'y yapmayı bilerek veya unutarak terketme de bir sakınca yoktur. Yalnız terketme, uygun görülmez.» naklini yapmaktadır. Diğer taraftan Meymunî'de sa'y yapmanın sünnet olduğunu İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'den nakleder» der.

Mugnî kitabı yazarı, ikinci görüşü (Ebu Hanîfe (ra) ve İmam Sevrî (ra)'nin) daha faziletli (iyi) olduğundan tercih eder. Zira sa'y yapmanın vacib olduğunu söyleyenlerin delilleri, onun bir vacibi tamamlayıcı bir vacib değil, kendi başına mutlak bir vacib olduğuna işarettir. Hz. Aişe (r. anha)'nin «Sa'y yapma vacibdir» sözü, ona muhalif olan sahabelerin görüşleriyle çatışır.

Sahih olan, Şafii ve Malikîlerin görüşüdür. Zira Resulullah (sav), Sa-fâ ile Merve arasında sa'y yaptıktan sonra sahabelere hitaben; «Haccın menâsikini benden öğreniniz» buyurmuştur. O'na uymak ise vacibdir. Sa'y yapmanın sünnet olduğunu savunucuların; «**Her kim gönlünden koparak (vacib olmayan amellerden) bir hayır işlerse (mükafatını görür).**» âyetini delil getirmeleri, yeterli değildir. Zira Taberî Tefsirinde de dendiği gibi âyet; bir kimse farz olan haccını edadan sonra nafile bir hacc veya umre yaparsa anlamındadır. Ki bu sa'y yapmanın sünnet olduğuna işaret etmez. Allah (cc), en iyi bilendir.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Safâ ile Merve, İslâm dini şearinden olduğu gibi ibadetlerimizin de bir sembolüdür.
2. Safâ ile Merve arasında sa'y yapma, Hz. İsmail (sav)'in annesi Hz. Hacer'e vâki olan tarihî bir olayın canlandırılmasıdır.
3. Müşriklerin cahiliyet devrinde sa'y yaparken Safâ ile Merve tepelerindeki putlara el sürmeleri, müslümanların sa'y yapmalarına mani değildir.
4. Beyt (Ka'be)i, hacc veya umre için ziyaret eden kimselere sa'y yapmak vacibdir.
5. Farz dışında nafîle hacc veya umre yapmak, insanların imanlarının kemâlini gösterir.
6. Allah (cc), kendisine kulluk yapanlara en iyi mükafatları verecektir.

ÂYETLERDEKİ TEŞRÎ'Î HİKMETLER

Allâh (cc); mü'minlerin hacc ve umre yaparken Safâ ile Merve arasında sa'y vazifesini ifa etmelerini, taatın bir sembolü ve dinin şiarlarından saymıştır. İnsanlık tarihinin en eski hatıralarından olan sa'y yapma, aynı zamanda tarihî bir hadîseyi de canlandırmaktadır.

Yalnız Allah (cc)'in emrine uyan Hz. İbrahim (sav), oğlu Hz. İsmail (sav) ve hanımı Hz. Hacer (r.anha)'i, hiç kimsenin bulunmadığı, hayat emâresinin görülmediği ve meskenin de yapılmadığı bir çölde bıraktı. Çünkü Allah (cc), Hz. İbrahim (sav)'e çölün ortasındaki susuz, ağaçsız ve meyvəsiz yerde eski Beyti'nin inşasını emretti ve insanların kalbini oraya mey-leettirmeyi irade buyurdu. Hz. İsmail (sav), o tarihte annesinin kucağında süt emen bir çocuktı. Hz. İbrahim (sav), o'nu ve annesini bugün Haram-i Şerif'in bulunduğu yere bırakıp geri dönerken Hz. Hacer (r.anha), o'na hitaben; «Bizi insansız, meskensiz ve başıboş çölde bırakıp nereye gidiyorsunuz?» dedi. Hz. İbrahim (sav), Allah (cc)'in emrinin yerine getirememesi korkusuyla geri dönüp hanımına cevap vermeden yoluna devam etti. O'nun bu hareketi üzerine Hz. Hacer (r.anha) arkasından yetişerek; «Bu yaptığınızı Allah (cc) mı emretti?» diyerek tekrar sorunca, Hz. İbrahim (sav)'de; «Evet» cevabını verdi. Bunun üzerine Hz. Hacer (r.anha) «Allah (cc), bizi burada korur» diyerek geri döndü.

Hız. İbrahim (sav) giderken Mekke'de bugün «seniyye» ismi verilen yere geldiğinde yüzünü Ka'benin bulunduğu yere çevirerek onları gördü. Fakat onlar, Hız. İbrahim (sav)'i görmüyorlardı. O, ellerini kaldırarak; «Ey Rabbimiz, ben evlatlarımdan kimini, senin mukaddes olan evinin yanında ekimsiz bir vadiye yerleştirdim. Sebebi şudur ki, Rabbimiz dosdoğru namazlarını kılsınlar. Artık sen insanlardan bir kısmının gönüllerini onlara meyl ettir. Onların şükretmeleri me'mul olduğu için kendilerini bazı meyvelerle rızıklandır» (İbrahim: 37) duasını yaptı ve uzun, susuz, ağaçsız ve otsuz çölleri aşarak asıl vatanı Filistin'e gitti. Hanımı ve oğlunu ise, yalnız Allah (cc)'ın hıfz ve himayesine bırakmıştı. Hız. Hacer ve oğlu, o vadide yapayalnız kaldılar. Yiyecek ve içecekleri yanlarındaki tulumda bulunan su ile kuru meyvelerden ibaretti. Suları bitince Hız. Hacer (r.anha) ve oğlu susadılar. Susuzluktan oğlu (Hız. İsmail)'nin helak olacak hale gelmesi üzerine Hız. Hacer (r.anha), su bulmak için en yakın yer Safâ tepesine çıkıp etrafta su bulunabilecek yerlere bakarken, bir taraftan da mutlak bir ölümle karşılaşan oğluna bakıyordu. Safâ tepesi ve civarında su emaresi göremeyince koşarak Merve tepesine çıktı. Fakat orada da su emaresine rastlayamadı. Bu iki tepe arasında —bugün hacılar ona benzeterek yaparlar— 7 defa sa'y yaptı. Gücünü kaybettiği bir sırada uzaktan bir ses işitti ve sesin sahibine doğru yönelerek; «Sesiniz duyduğum. Yanınızda bana yardım edecek bir kimse varsa gönderiniz» dedi. Daha sonra bugünkü Zemzem kuyusunun bulunduğu yerde çok güzel simalı bir kişinin bulunduğunu gördü. İnsan zannederek ona doğru koştu. Yanına vardığı zaman onun Allah (cc)'ın bir meleği olduğunu gördü. O Meleğin kanatlarını yere vurmasıyla Allah (cc)'ın alametlerinden olan bugünkü Zemzem suyu fışkırmaya başladı. Melek, Hız. Hacer (r.anha)'e hitaben «Hiç korkma, gelecekte burada Allah (cc), oğlun ve babasına beraberce Beyt'ini inşa ettirecektir.» buyurdu. (13)

İbn-i Abbas, (ra), sa'y yapma hususunda; «Bugün müslümanların yapmış olduğu sa'y, Hız. Hacer (r.anha)'in Safâ ve Merve arasındaki tarihî sa'yini canlandırmak içindir.» der.

Yazdıklarımız, tarihî bir hadisenin özeti ve ebedî hatırasıdır. Ki Allah (cc), orada en eski Beyt'inin imarını irade ile hacın menâsikini ve yüce islâm dininin şiarlarının yapılmasını emretmiştir.

ŞER'İ İLİMLERİ KETMETME
(GİZLEME)

إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا
مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ لِلنَّاسِ فِي
الْكِتَابِ أُولَٰئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّاعِنُونَ ﴿١٥٩﴾ إِلَّا
الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنَّا فُلُوكَ اتُّوبَ عَلَيْهِمْ
وَأَنَا التَّوَّابُ الرَّحِيمُ

159 — Hakikat indirdiğimiz o açık açık âyetlerimizi ve doğruyu - biz kitapta insanlara onun pek aşikâr bir surette bildirdikten sonra - gizleyenler (yok mu?) işte onlar (ın hali) onlara hem Allah lânet eder ve hem lânet etmek şanından olanlar lânet eder.

160 — Ancak tevbe (ve rücu) edenler, (hareketlerini) düzeltenler ve (hakikatlı gizlemeyip) iyice açıklayanlar başka. Ben artık onların günahlarından geçerim. Ben en çok tevbeyi kabul edenim, en çok esirgeyenim.

(BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

يَكْتُمُونَ (Yektümüne): Lügatte kitman kelimesi, gizlemek ve örtmek anlamındadır. Er-Râgıb bu hususta şöyle der: «Kitman, hadisi (sözünü) gizlemek manasındır» (1) Âiusî de, «Ketm, ihtiyaç duyulan bir şeyin açık-

1 — Er-Râgıb - El-Müfredat, S. 426

lanmasını kasten terketmek demektir. Bu ise, ya onu gizlemekle, ya da yerine başka bir şeyi koymakla olur. Yahudiler —Allah onlara lanet etsin— ketm'in her iki şeklini de kullanmışlardır» (2) demektedir.

الْبَيِّنَاتِ

(El-Beyyinâtî): Lügatte beyyiye'nin çoğulu olarak

ister akli ister hissî olsun açık bir delâlet manasındadır. Âyetlere beyyine denilmesi, kestedilen şeyin üzerindeki -ister hissî, ister akli olsun- perdeyi kaldırmak içindir. (3) Âyette geçen «beyyinat» tan murat, Resulüllah (sav) hakkında Tevrat ve İncil'de inzal buyrulan âyetlerdir.

وَالْهُدَى

(Vel Hüdâ): Hüdâ kelimesi, insanların doğru yola git-

mesine vesile olan herşey anlamındadır. Ebussuud; «Âyetteki Hüdâ'dan murat, Resulüllah (sav)'a inanıp, uymanın vacib olduğuna delâlettir,» (4) der.

يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ

(Yelanehümullâhü): Bu cümlemin anlamı şu-

dur: «Allah (cc) onları tardederek, rahmetinden uzaklaştıracaktır».

الْأَلْعَيْنُونَ

(Ellâinûne): İbn-i Abbas (ra), «Âyetteki bu kelime-

den maksat, yeryüzünde insan ve cinlerin dışındaki tüm canlı ve cansız varlıklardır. Buna göre cümlemin anlamı şöyledir: Hakikati gizleyenleri (yahudileri), yeryüzünde insan ve cinlerin dışındaki tüm varlıklar lanetler» (5) der.

Mücahid ise bu hususta şöyle demektedir: «Lanet edenler, yeryüzünde insan ve cinlerin dışındaki tüm canlı varlıklardır. Zira Rasulüllah (sav), hayvanların hal lisaniyla «yeryüzünde insanların günahlarından dolayı yağmura hasret kaldık» dediklerini buyurur.» (6)

Sahih olan şudur: Onları (lanetlenenleri), Melekler, Peygamberler ve bütün müslümanlar lanetler. Zira Allah (cc), bu âyetin hemen arkasından, «**Muhakkak Allah'ın, Meleklerin, bütün insanların laneti onların tepesine.**

2 — Âlûsî, Ruhû'l Maanî C. 2, S. 27

3 — Er-Râgıb, age, S. 69.

4 — Ebussuud Tefsiri C. 1, S. 141.

5 — El-Garra, Maanî'l Kur'an, C. 1, S. 94.

6 — Beyhâki - Şüûbi İman bahsi, Mücahid'den rivayet edilmiştir.

Alûsî - a.g.e. — C. 2, S. 27.

Fahreddin er-Râzi - Tefsirü'l Kebir, C. 4, S. 185.

İşte onlar, Onların cezaları!» (Âl-i İmrân: 87) âyetini inzal buyurmuştur. Zaten Kur'an'ın bazı âyetleri, diğer bazı âyetlerini tefsir eder.

تَابُوا

(Tâbü): Ketm etmekten dönmek anlamındadır.

وَأَصْلَحُوا

(Ve eslehû): Bozulan bir şeyi düzeltmek anlamındadır.

mındadır.

وَبَيَّنَّا

(Ve beyyenû): «Yahudilerden tevbe edenler, da-

ha önce Resulüllah'ın (sav) vasıflarından veya dinin hükümlerinden ketmettiklerini halka açıklamışlardır» anlamındadır.

النَّوَابِ الرَّحِيمِ

(Ettavvâbürrahimû): «Ben en çok tevbeyi

kabul edenim, en çok esirgeyenim» manâsınadır.

Bu âyetlerin bir önceki âyetlerle münasebeti

Kitab ehli (yahudi ve hristiyanlar), kitaplarında halkın ihtiyaç duyduğu veya öğrenmek istediği mevzuları ketmediyorlardı. Bilhassa son Peygamber Resulullah (sav)'ın gelişini müjdeleyen âyetleri, «halk ona inanmasın» diye kasten gizlemişlerdi. Bunların yaptıkları misallendirilebilir: Evli bir kişinin zinadan sonra taşlanması hükmü ve bazı hükümlerin yerine kendi arzuları doğrultusunda başka hükümler koymaları gibi. Ayrıca âyetleri istedikleri biçimde te'vil ederlerdi. İşte Allah (cc), bunların yaptıklarını bu âyetleriyle çok açık bir şekilde ifade ile onlar ve benzerlerinin üzerine daimi bir lanetin geldiğini tescil etti.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc) icmâlen şöyle buyurur: «Hakikaten bizim açık açık indirdiğimiz âyetleri ve Hz. Muhammed (sav)'ın Allah (cc)'ın kulu ve resulu olduğuna delâlet eden delilleri halktan gizleyenler (yahudiler ve hristiyanlar), bilhassa yanlarındaki Tevrat ve İncil'de O'nun gelişiyile ilgili yazılı âyetleri bildikleri ve vasıflarını tanıdıkları halde ketmediyorlardı. Allah (cc), kitab ehlinde Peygamberimize iman eden bazı kimselerin bulunacağını ve vasıflarını şöyle beyan eder: **«(Onları) nezdlerindeki Tevrat ve İncil'de (ismini ve sıfatını) yazılı bulacakları Ümmi Nebi olan O Resul'e tabi olanlardır.»** (A'raf: 157) Bu âyet, Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed (sav) in va-

sıflarının mevcut olduğunu çok açık bir şekilde gösterir. Resulullah (sav)'ın vasıflarını ketmedenler, istedikleri zaman diledikleri hükümleri kaldırıp yerine başka hükümler koyanlar ile Tevrat ve İncil'de değişiklik yapanlar tart edilmeye, Allah (cc)'ın rahmetinden uzaklaştırılmaya ve melekler ile tüm halk tarafından lanetlenmeye layıktırlar. Yalnız Allah (cc)'ın, Peygamberlerine (Hz. Musa ve İsa'ya) vahyettiği emirleri açıklayanların ve Hz. Muhammed (sav)'e iman ederek durumunu düzelterek tevbelarını Cenab-ı Hak kabul eder. Rahmet ve mağfiretini yağdırır. Çünkü Allah (cc) kulların tevbelarını çokca kabul eden, her zaman ve her yerde esirgeyendir.»

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1. Kitap ehline, Resulullah (sav)'ın gelişi ve vasıfları hususunda soru sorulduğu zaman onlar, düşmanlıklarından bu hususta haber vermeyip gizliyorlardı. Onların ketmetmeleri üzerine bu âyet nazil oldu.

2. Allâme Süyûti, «Dürrü'i Mensur» isimli tefsirinde İbn-i Abbas'tan rivayetle şöyle der: «Muaz bin Cebel (ra) ve bazı sahabeler, Yahudi alimlerine Tevrat'tan bazı şeyler sordular. Onlar bu sorulara cevap vermeyerek ketmettiler. Bunun üzerine bu âyet nazil oldu.»

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Bu âyet, yalnız Yahudi ve hristiyan alimleri hakkında mı nazil olmuştur?

Âyet, kitaplarında yazılı bulunan Peygamber Efendimiz (sav)'ın vasıflarını halktan gizleyen Yahudi hahamları ve hristiyan bilginleri hakkında nazil olmuştur. Âyetin nüzul sebebi de buna delâlet eder. Âyet, Allah (cc)'ın âyetlerini ketmeden ve şer'î hükümleri gizleyen her bilgini kapsar. Zira Usul-u Fıkıh alimlerinin dediği gibi ahkâm âyetlerinde muteber olan, nüzul sebebindeki hususilik değil, âyetin terkibindeki umum ifade eden lafızlardır. Âyet, umumu ifade eden bir cümle-ki başında terkiplerin neresinde kullanılırsa kullanılsın umumu ifade eden «ellezine»-ile gelmiştir. Bundan ötürü âyetin nüzul sebebi her ne kadar hususi ise de ihtiva ettiği hükümler umumidir.

Ebu Hayyân, bu hususta şöyle demektedir: «Âyet, her ne kadar hususi bir sebebe dayalı olarak nazil olmuşsa da, terkibindeki ketmedenler, nâs ve kitap kelimeleri umumu ifade eder. Dolayısıyla âyetin kapsamına, halkın açıklanmasını istediği dinî bilgiler sorulduğu zaman, açıklamayan her şahıs girer. Bu hususu, Resulullah (sav)'ın, «İlmî bir mesele sorulduğu zaman

onu söylemeyen kimsenin ağzına kıyamet günü ateşten bir gem vurulur» (7) hadis-i şerifi açıklar. Sahabiler —Arapların en fasihi ve Kur'an'ın anlaşılmasında müracaat mercii olanlar— de âyetin umumu ifade ettiği kanaatindedirler. Ebu Hüreyre (ra), «**Hakikat, indirdiğimiz o açık açık âyetlerimizi ve doğruyu gizleyenler yok mu?...**» âyeti olmasaydı ben hiçbir hadis-i şerifi nakletmezdim» (8) der.

İkinci hüküm: Kur'an okumasını ve dinî ilimleri öğretmek için ücret almak caiz midir?

Alimler, «**Hakikat, indirdiğimiz o açık açık âyetlerimizi...**» âyetine istinaden Kur'an okumasını ve dinî ilimleri öğretmek için ücret alınmasının caiz olmadığını söylerler. Zira âyet, ilmin açıklanması ve yayılmasını emretmektedir. İnsan yapmakla mükellef olduğu bir işi yaptığı zaman ücret almak hakkına sahip değildir. Mesela: Namaz kılan kimse, kıldığı namazdan ötürü bir ücret alamayacağı gibi, bir kimseye namaz kılmayı öğretmekle de ücret alamaz. Bundan dolayı öğretme —namaz gibi— insanlar üzerine farzdır. Ancak son devir alimleri, halkın dinî ilimleri öğretmekten yüz çevirip dünya metai ile meşgul olduklarını, Kur'an hafızları için dinî ilimlerin tamamen yok olacağını, bu nedenle de halkın cahil kalacağını görerek Kur'an okumak ve dinî ilimleri öğretmek karşılığında bir ücret alınmasını mübah saymışlardır. Bazı alimler de dinî ilimleri layıkıyla öğrenme ve öğretme hususunda ücret alma ve vermeyi vacib görmüşlerdir. Vakıfların yapılış sebepleri araştırıldığı zaman, yalnız Kur'an ilimlerinin korunup nesilden nesile intikal ettirilmesi için meydana getirildiği görülür.

Mütekaddimin alimleri ise, öğrenme ve öğretme karşılığında ücret alınmasının haram olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Zira ilim, ibâdetdir. İbadet karşılığı ücret almak ise haramdır.

Ebu Bekir el-Cessâs: «**Hakikat, indirdiğimiz o açık açık âyetlerimizi ve doğruyu gizleyenler yok mu?...**» âyeti, dinî ilimlerin açıklanmasının gereğine delâlet eder. İlmî bir meselenin açıklanması karşılığı ücret almak caiz değildir. İnsanın yapmakla yükümlü olduğu ibâdet karşılığında ücret alması uygun olmaz. Bu ibâdetlerden birisi hatta en büyüğü, bilmeyenlere onu öğretmektir. Dinî ilimlerin öğretilmesi, fakat karşılığında bir ücret alınmaması hususuna, «**Allah'ın indirdiği kitaptan (Peygamberin vasıflarına dair) bir şeyi gizleyipte onunla az bir bahayı (hasis bir menfaatı) satın alanlar (yok mu?) Onlar karınlarına ateşten başka (bir şey) yemiş olmazlar. Kıya-**

7 — İbn-i Mace Hâkim, İmam Suyûti, - Dürrü'l Mensur - C. 1, S. 162

8 — Ebu Hayyân - Bahru'l Muhit - C. 1, S. 162

met günü Allah, onlarla konuşmaz, onları temize de çıkarmaz. Onlar için pek acıklı bir azap vardır.» (Bakara: 174) âyeti de delâlet eder. Allah'ın «onunla az bir bahayı satın alanlar» emri, İslâmî ilimleri öğretme karşılığında ücret almanın bütün yönleriyle yasak olduğunu gösterir. Sahabilerden birisi, Resulullah (sav)'a gelerek «Kavmime müslüman olmaları için 100 koyun verdim» dedi. Bunun üzerine Peygamber Efendimiz (sav), «Verdiğin koyunları geri al. Eğer islâm'ı terkederlerse, onlar islâm'a dönünceye kadar savaşırsın» buyurdu. Bu hadis-i şerif, İslâm'î ilimleri öğretme ve yayma karşılığında bir şeyin alınması ve verilmesinin yasak olduğunu göstermektedir.» (9) der.

Bu izahlardan anlaşılan şudur: Kur'an okumayı ve islâm'î ilimleri öğretme karşılığında ücret almak batıldır (doğru değildir).

Fahreddin er-Râzî ise: «Fakihler, **«hakikat indirdiğimiz o açık açık âyetlerimizi ve doğruyu gizleyenler yok mu?...»** âyetini delil alarak, islâmî ilimleri öğretme karşılığında ücret almanın, caiz olmadığına hükmederler. Âyet, öğrenmenin farz olduğuna delalet eder. Farz bir emrin, ifası karşılığı ücret almak caiz değildir,» (10) demektedir.

Fakihlerin görüşü; ilmi, ibâdet derecesine yükseltiyor. Bu görüş ise takdire şayandır. Yalnız şer'î ilimler, müteahhirin (sondevir) alimlerin ücret hususundaki görüşlerine (ücret alımının mübah olması) rağmen gün geçtikçe azalmaktadır. Eğer biz, «Mütekaddimin (eski devir) alimlerin bu husustaki fetvalarını kabul edersek, alınan maaş ve ücretleri yasaklarsak, şer'î ilimleri öğreten ve öğrenen hiç kimse kalmaz» deriz.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Yahudi ve hristiyanlar, halkın Resulullah (sav)'a ve Kur'an'a iman etmelerine mani olmak için, O'nun İncil ve Tevrat'ta yazılı sıfatlarını gizlemiş ve ketmetmişlerdir.

2. Alimlerin ilmi gizlemesi, üzerlerindeki emanete —ki öğretmektir— hiyanettir.

3. İslâmî ilimleri yaymak veya yayılmasına vesile olmak, beşeriyetin hidayete gelmesi için vaciptir.

4. Şer'î hükümlerden birisini gizleyen kimse, ebedi lanete uğrar. Yalnız tevbe etmek kafi değildir. O'nunla beraber yaşayışını ıslah etmesi ve amellerinde ihlaslı olması gerekir.

9 — Cessâs - Ahkâmül Kur'an - C. 1, S. 125

10 — Fahreddin er-Râzî - Tefsirü'l Kebir - C. 4, S. 185

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Semâvî dinler; beşeriyeti hidayete ve küfrün karanlıklarından islâmın aydınlığına kavuşturmak için gelmiştir. Hiçbir kimsenin kıyamet günü sorguya çekildiği zaman «ben öğrenmedim veya öğretilmedim» mazaretini ileri sürememesi için İslâm, cahil kimseye öğretmeyi, sapık kişiyi doğru yola getirmeyi ve bütün insanları Allah (cc)'ın emirlerini yapmaya çağırmayı, emreder.

Allah (cc), açık açık indirdiği âyetleri ve doğruyu, yalnız insanlığı doğru yola ve hayra sevk etmek için göndermiştir. Dinî ilimleri ketmetmek ve halka öğretmemek ise, Peygamberlerin tebliğ etmekle vazifeli bulunduğu yüce göreve ve alimlere emanet edilen tebliğ vazifesine hiyanet etmektir. Zira Allah (cc), kitap gönderdiği kimselerden emirlerini hemen insanlara anlatmaları ve onu gizlememeleri için misâk (teminat) almıştır. Allah (cc), halkın muhtaç olduğu bir şeyi bilhassa dinî meseleleri ketmeden ve şer'î hükümlerden herhangi bir hükmü gizleyip söylemeyenlerin, çok elem verici bir azaba düşeceklerini te'kitle beyan eder. Çünkü herhangi bir İslâmî meseleyi ketmetmek, büyük günahdır. Bu fiil yapan kimse, lanetlenmeyi ve Allah (cc)'ın rahmetinden uzaklaşmayı hak etmiştir.

İlmi yaymak, ibadet olduğu gibi, onu ketmetmek de cinayettir. Zira Resulullah (sav) «din hususunda benden duyduğunuzu bir âyetle de olsa tebliğ ediniz» buyurmuştur.

TEMİZ ŞEYLERİN MÜBAH, PİS ŞEYLERİN HARAM OLUŞU

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَاشْكُرُوا
لِلَّهِ إِن كُنْتُمْ يَٰٓأَيُّهَا تَعْبُدُونَهُ ۚ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ
وَالذَّمَّ وَالخَمْرَ وَالْخَنِيزَ وَمَا أَهْلَ بِهِ لغيرِ اللَّهِ فَمَن اضْطَرَّ غَيْرَ
بَٰعٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ

172 — Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin (madde-ten ve manen) en temiz olanlarından yeyin, Allah'a şükredin, eğer (haki-ken) O'na kulluk ediyorsanız.

173 — O, size ölüyü (murdar hayvanı), kanı, domuz etini, bir Allah'tan başkası için kesileni katıyyen haram kıldı. Fakat kim bunlardan ye-miye muhtar kalırsa -(kimseye) saldırmamak ve haddi (ölmeyecek mik-tarı) geçmemek şartıyla- onun üzerine günah yoktur. Şüphesiz ki Allah, çok yarlıgayıcıdır, hakkıyla esirgeyicidir. (BAKARA SURESİ)

AYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

وَاشْكُرُوا لِلَّهِ (Veşkuru lillâhi): Şükür kelimesi, hürmetle nimeti itiraf etme anlamındadır. Bu ise iki yolla olur. Birincisi, nimet vereni senâ et-mekle, nimet verdiğini itiraftır. Diğeri ise, nimeti, nimet sahibinin razı oldu-ğu tarzda kullanmaktır.

أَهْلَ لغيرِ اللَّهِ

(Uhille li ğayrillâhi): İhlâl kelimesi, sesi yük-seltme anlamında olduğu gibi, çocuğun dünyaya gelişinden hemen sonra ağlayarak sesini yükseltmesine de denir. Müşrikler, bir hayvanı kestikleri

sırada Lat ve Uzza isimli putlarının adlarını seslerini yükselterek anarlar-
dı. Buna göre âyetin icmâli anlamı şudur: «Putlar, tağutlar ve Allah (cc)
isminin dışındaki diğer adlarla kesilen hayvanların etleri size haram kılın-
mıştır.» (1)

اضْطَرَّ

(Udturre): Udturre kellmesi, zaruret içinde olan kim-

senin hayatını kurtaracak kadar haram bir şeyi yiyebilmesi anlamındadır.

بَاغٍ

(Bâğın): Lügatta bağıy kelimesi, hayrı ve şerri talep edene

denir. «Ey hayrı talep eden kimse, yüzünü bize çevir.» hadisinde de bu
anlamda kullanılmıştır. Âyetle yalnız şerri talep eden anlamında gelmiştir.
Zeccac'a göre bağıy kelimesi, fesat bir şeyi kasdetmek manasındadır.

عَادٍ

(Âdin): Üdvan kökünden türeyen âdin kelimesi, haddi aş-

ma ve zulmetme anlamındadır. Buna göre bağıy denildiği zaman, ihtiya-
cından fazlasını yemek, âdiy denildiği zaman ise, helal yiyecekleri bulma
imkanı varken haram olan şeyleri yemek, demektir.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), mümin kullarına yaşadıkları müddet içersinde helal kazanç-
lardan, menfaat veren güzel rızıklardan ve yemeleri leziz olan -Allah ta-
rafından mübah kılınmıştır- şeylerden yemelerini emretmiştir. O, verdiği
bu nimetler karşılığında da iman davalarında doğru ve sadık, emirlerini
kabul ve hükmüne razı, arzu ve isteklerine tapınmıyor ve yalnız O'na ibad-
et ediyorlar ise, kendisine şükretmelerini buyurmuştur.

Cenab-ı Hak, sağlam tabiatlı insanların dahi kaçtığı çirkin ve pis
şeyler ile insan bünyesine zararlı şeyleri yemenin haram olduğunu en açık
bir tarzda beyan etmiştir. O, murdar bir hayvan etini, kanı, domuz etini,
putlara, batıl tapınaklara ve Allah isminin dışındaki bir varlık adının anıl-
masıyla kesilen hayvan etlerinin yenilmesini de haram kılmıştır.

Yalnız zarurete düşen bir insan, yukarıda açıklanan haramlar dışında
hayatını devam ettirecek bir şey bulamazsa, o zaman hayatını kurtaracak
kadar bu haramlardan yerse, günahkar olmaz. Zira zaruretler, bir çok mah-
zurlu şeyleri mübah kılar. Cenab-ı Allah, kullarının günahlarını setreder
ve bağışlar.

1 — İbn-i Menzûr - Lisânu'l Arab, Helel maddesi, İbn-i Kuteybe - Garibü'l Kur'an
S. 69, Zemâhşeri, Keşşâf Tefsiri - C. 1, S. 161

Bu âyetin, bir önceki âyetle münasebeti

Allah (cc), önceki âyetlerde kendisine ortak koşanların, ortak koştukları şeyleri, Allah (cc) gibi sevdiklerini beyan etmektedir. O, onların ortak koşmalarının, bu ortakları niçin o kadar sevdiklerinin ve halkın reisleriyle her noktadaki münasebetlerinin sebebinin, yalnız dünya malı sevgisi olduğuna işaret etmiştir. Ve tüm insanlara hitapla yerden çıkan nimetleri temiz ve helal olmaları şartıyla yemeyi emretmiştir. **«Ey insanlar, yerdeki şeylerden helal ve temiz olmak şartıyla yeyin. Şeytanın adımlarına uymayın. Çünkü o size apaçık bir düşmandır.»** (Bakara: 168). Cenab-ı Hak, çoban arkasından intizamli bir şekilde yürüyen koyunlar gibi, akılsız, şuursuz, hürriyetsiz ve idraksiz liderlerin arkasından giden mukallit kâfirlerin hallerini de beyandan sonra, **«Ey iman edenler, size rızık olarak verdiğimiz şeylerin en temiz olanlarından yeyin.»** âyetiyle, hassaten mü'minlere hitap etmiştir. Zira müminler, anlamaya, ilim öğrenmeye ve doğru yoldan gitmeye daha lââyık ve uygundurlar.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Âyetteki «tayyibat» (temizlik)'den maksat, helal rızıklardır. Allah (cc)'ın helal kıldığı her şey temiz, haram kıldığı her şey ise pistir. Ömer bin Abdulaziz (ra)'e göre «pâk»tan murat, yenilen şeylerin değil, kazancın temiz olmasıdır. O'nun bu görüşünü, şu hadis-i şerif te'yd eder: «Resulüllah (sav), «Hakikaten Allah (cc) temizdir, ancak pâk olanı huzuruna kabul eder. Allah (cc) elçilerine emrettiğini, mümin kullarına da emretmiştir,» sözlerine devamla **«Ey Resuller, temiz ve helal olan şeylerden yeyin. Güzel amel (ve hareketlerde) bulunun. Çünkü ne yaparsanız hakkıyla bilenim.»** (Mü'minün: 51), **«Siz rızıklandığınız şeylerin en temizlerinden yeyin...»** (Tâ hâ: 81) âyetlerini okudu ve bir kimse, tozlu topraklı ve yorgunluk veren uzun bir yolculuktan sonra ellerini göğze doğru kaldırarak «Yarabbi, yarabbi...» diyerek dua yapmaya başlar. Halbuki onun yediği, içtiği, giydiği ve gıda olarak aldığı her şey haramdır. O'nun duası kabul olur mu? buyurdu» (2)

Temiz rızık hakkında Rasulüllah (sav)'ın beyanlarından daha güzeli olmaz.

İkinci incelik: Allah (cc), kullarına yerden çıkan şeylerin temiz ve helal olanlarının yenilme ve içilmesini mübah kılmıştır. Allah (cc) haram şeyler az olduğundan, onlardan bahsetmiştir. Haram olduğu beyan edilen şeylerin dışında kalan herşey ise, mubahtır.

2 — Ahmet b. Hanbel (r.a.), Müslim, Tirmizi, Ebu Hüreyre (ra)'dan rivayet etmişlerdir.

Üçüncü ve dördüncü incelik: Gramerle ilgili olduğundan yalnız Alusi ile Ebussuud'un görüşlerini önemine binaen alıyoruz.

Âlûsi: «Hürmetin, hassaten haram şeylerin kendilerine izafe edilmesi, murdar ölen bir hayvanın hiçbir uzvundan istifade edilemeyeceğine işaret eder» (3) der. Ebussuud ise, «Domuz eti, Kur'an da niçin anılmıştır? Bu soruyu şöyle cevaplandırabiliriz: Domuzun diğer parçaları da etlerine tabidir. Eti haram olan hayvanların, diğer uzuv ve parçalarının yenilmesi ve kullanılması haramdır,» (4) demektir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Murdar bir hayvanın yalnız eti mi, yoksa herhangi bir uzuv veya parçasından faydalanmak mı haramdır?

Âyetteki «haram kılma» tabiri, ölmüş hayvan ve kanın bizzat kendilerine isnat edilmiştir. Her ikisinin tümü haramdır. Fakihler, âyetin haram kıldığı şeyin murdar ölmüş hayvan eti mi, yoksa faydalanılacak diğer menfaat türleri mi? olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Eti haram olan bir hayvanın satılması ve herhangi bir şeyinden faydalanılması murdar olduğundan —şer'î delillerin istisna edeceği bazı menfaatlenme türleri hariç— haramdır.

Bazı alimlere göre murdar ölmüş hayvanın yalnız etinin yenilmesi haramdır. Çünkü, Allah: «Siz rızıklandığınız şeylerin en temizlerinden yeyiniz...» (Tâ hâ: 81), «Kim bunlardan yemiye muhtar kalırsa kimseye saldırmamak ve haddi geçmemek şartıyla onun üzerinde günah yoktur.» (Tâ hâ: 82) âyetleriyle onların görüşünü teyid eder.

Cessâs ise bu hususta şöyle demektedir: «Âyetteki «haram kılma» ifadesi, menfaatlenmenin bütün türlerini kapsar. Murdar ölmüş bir hayvanın herhangi bir parçasından hiçbir surette faydalanılamaz. Çoban köpeği ve av için eğitilmiş hayvanlara dahi o etten yedirmek haramdır. Çünkü murdar bir eti onlara yedirmek de bir nevi menfaatlenmektir. Allah (cc) mutlak bir ifadeyle, onun tümünün haram olduğunu buyurmaktadır. Murdar hayvanın bazı azaları hususunda özel delillerle helal edilen kısımları hariç hiç bir şey ile menfaatlenmek caiz (doğru) değildir.» (5).

3 — Haşimîyetü'l Cemel alel Celaleyn, C. 1, S. 138

4 — Ebussuud Tefsiri, C. 1, S. 147.

5 — Cessâs - Ahkâmu'l Kur'an - C. 1, S. 132

İkinci hüküm: Ölmüş balık ve çekirgenin hükmü nedir?

Âyet, ölmüş hayvanın, kanın, domuz etinin ve Allah ismiyle değil, başka varıkların ismi ile kesilen hayvanların etlerinin haram olduğunu beyan eder. Ölüm, hayvanların sebepsiz olarak kendiliğinden ölmesine veya şer'i bir kesişin dışındaki öldürülmeye denir. Cahiliyet devrinde Araplar, ölen veya öldürülen hayvanların etinin mübah olduğunu iddia eder ve yerlerdi.

Allah (cc)'ın, ölmüş hayvan etini haram kılması üzerine müşrik Araplar, bu hususta mü'minlerle mücadele ederek «Kendi kendine ölen bir hayvanın etini yemiyorsunuz da kendi kestiğiniz hayvanın etini niçin yiyorsunuz? diyorlardı. Bunların bu soru ve mücadeleleri üzerine: «...**Filhakika şeytanlar sizinle mücadele etmeleri için kendi dostlarına mutlaka telkinlerde bulunurlar. Eğer onlara itaat ederseniz, şüphesizki siz de Allah'a eş tanıyanlarsınızdır.**» (En'âm: 121) âyeti nazil oldu. Âyet, kesin olarak müşrik Arapların, ölmüş hayvanın eti hakkındaki yanlış düşünce ve iddalarını reddetmekte ve mü'minlerin Allah (cc)'ın emirlerine sınıksız sarılmaları gerektiğine işaret etmektedir.

Ölen hayvanın tümü, kesin nasla haram kılınmıştır. Yalnız ölen hayvanların bazılarının etinin yenilmesi hususunda bir çok hadis-i şerif'in istisnai hükümler getirdiği bilinmektedir.

A. «Resulullah (sav)'ın: «Bize ölmüş hayvanlardan iki tür ve iki kan helal kılınmıştır. Balık ve çekirge ile ciğer ve dalak» buyurdu» (6) hadisidir.

B. «Resulullah (sav)'ın: «Denizlerin suyu temiz, içinde yaşayıp ölen ise helaldir» buyurdu (7) hadisidir.

C. Sahihey'n (Buhari ve Müslim)'de Cabir bin Abdullah (ra)'dan: «Ebu Ubeyde bin Cerrah ile Kureyşlilerin bir kervanının önünü kesmek için sahile gitmiştik. Aziğimiz da bir dağarcık hurmaydı. Sahile yaklaştığımızda uzaktan bir kum yığını görünüyordu. İyice yaklaştığımızda onun kum yığını değil, ölmüş bir balina balığı olduğu gördük. Ebu Ubeyde bin Cerrah önce «Bu, ölmüştür, yenilmez» dedi. Fakat daha sonra «Biz Allah (cc)'ın elçisinin elçileriyiz. Resulullah (sav) bizi göndereceği vakit «Yemek ve içmek hususunda sıkıntıya düşüğünüz vakit, ölmüş bir şey de bulsanız yeyin» buyurdu» dedi. Bunun üzerine orada kaldığımız müddet içerisinde balinanın etinden yiyerek kilo aldık. Medine'ye döndüğümüzde sahilde yediğimiz ölmüş balina balığı eti hususunu sordüğümüzda Resulullah (sav), «O'nu ancak Allah (cc), size rızık olarak denizden çıkarmıştır. Sizde onun

6 — Ahmed b. Hanbel, İbn-i Mace, ed-Dar'ü Gudni, İbn-i Kesir Tefsiri C. 1, S. 205

7 — İmam Malik - Muvatta, İbn-i Arabi - Ahkâm'ul - Kur'an C. 1, S. 52

etinden halâ var mı? Varsa getirin, bende yiyeyim» buyurdu. Bunun üzerine onun etinden Resulullah (sav)'a gönderdik. O'da ondan yedi.» (8) hadisini rivayet etmişlerdir.

D. İbn-i Ebi Evfâ'nın rivayet ettiği: «Biz, Resulullah (sav) ile 7 defa savaşa katıldık. Savaşta yiyeceğimiz de çekirgeydi.» (9) hadisidir.

Fakihlerin cumhur'u (çoğu), naklettiğimiz hadisleri delil olarak, deniz hayvanlarından ölenleri, âyetteki «ölen hayvan» ifadesinden istisna etmişlerdir. Yalnız Hanefî alimleri, denizde ölüpte sırtüstü dönen balıkların yenilmesinin haram, denizde ölüpte kenara atılan, sırtüstü değil de yan veya karın üzerinde düz duran balıkların etinin yenilmesinin helal olduğuna hükmederler. Çünkü Resulullah (sav): «Denizin sahile attığı balıklardan veya denizde ölen balıkların etinden yeyiniz. Denizde ölüpte sırtüstü dönmek suretiyle suyun üzerinde dolaşan balıkları yemeyiniz» (10) buyurmuştur.

Malikî alimleri ise, ne şekilde olursa olsun denizde ölen balıkların hepsinin helâl olduğuna hükmederler. Yalnız ölen çekirge etinin yenilmesi haramdır. Zira onlar, bunun helâl olması için hiçbir sahih delil tesbit edememişlerdir.

Kurtubî: «Çoğu fakihler, tüm canlı veya ölü deniz hayvanlarının etinin helâl olduğuna cevaz vermişlerdir. Maliki mezhebi de bu görüştedir. Yalnız İmam Malik (ra), su domuzu hususunda hüküm vermekten çekinmiştir. Çünkü O, «Siz ona domuz dediğiniz için hüküm vermekten kaçınıyorum» der. İbn-i Kâsım ise, «Deniz domuzunun haram olduğunu zannetmiyorum» demektedir» (11) diyor.

Üçüncü hüküm: Hayvan kesildikten sonra, içinden çıkan ceninin temizliği hususunda hüküm nedir?

Fakihler, kesilen bir hayvandan ölü olarak çıkan cenin etinin yenilip yenilmeyeceği hususunda ihtilâf etmişlerdir. İmam-ı azam Ebu Hanife (ra), cenin etinin yenilmeyeceğine hükmetmiştir. Zira cenin ölmüştür. Allah (cc), ölen bir hayvan etinin yenilmesini kesin olarak haram kılmıştır. Eğer hayvanın kesiminden sonra içinden canlı bir cenin (yavru) çıkarsa, mübarek hayvanlar gibi kesilerek yenir. Kesilmediği takdirde cenin etinin yenilmesi haramdır.

8 — Buhari ve Müslim

9 — Müslim

10 — Cessâs - Ahkâmü'l Kur'an - C. 1, S. 125

11 — Kurtubî Tefsiri

İmam Şafîî (ra), İmam Muhammed (ra), İmam Yusuf (ra) ise bir hayvanın kesiminden sonra içinden ölü olarak çıkan cenin etinin yenilmesinin helal olduğuna hükmederler. Zira onlar, Resulullah (sav)'ın: «Ceninin kesimi, asasının kesimi ile dir» hadisi ile delil getirirler. (12)

İmam Malik (ra)'e göre hayvanın kesiminden sonra, içinden çıkan ceninin uzuvları tam ve düzlenmiş ise eti yenir. Eğer araları tamamlanmamış veya tüylenmemişse yenilmez.

Kurtubî ise bu hususta şöyle der: «Hayvanın kesiminden sonra içinden ölü olarak çıkan cenin eti yenir. Zira cenin, hayvanın uzuvlarından herhangi bir uzuv gibidir. Uzuvların yenmesi gibi, cenin eti de yenir.» (13)

İmam-ı Azam'ın görüşünü destekleyen alimler, İmam Şafîî (ra), İmam Malik (ra) ve İmam Muhammed'in (ra) delil olarak naklettikleri hadisi; «Ceninın kesimi, asasının kesimi ile dir» hadisinden anlaşılan, hayvanın kesimi gibi ceninin de kesilmesi lazımdır. Hadisin bu şekilde anlaşılması örneklerini Arapların darb-ı mesellerinde görmek mümkündür: «Sözüm sözüdür. Mezhebim mezhebidir» sözlerinden anlaşılan «sözüm; sözün gibidir, mezhebim; mezhebin gibidir» biçimindedir. Bu durum şu Arap şiirlerinden de anlaşılır: «Senin gözün, onun gözüdür. Senin gerdanın, onun gerdanıdır.» biçiminde tefsir ederler.

Dördüncü hüküm: Ölmüş hayvan eti yemenin dışında, o'nun diğer organlarından faydalanmak mübah mıdır?

Atâ'ya göre ölmüş hayvanın iç yağları ve derisinden faydalanmak caizdir. İç yağlar, gemilerin yağlanması ve derilerin tabaklanması kullanılır. Âyetteki haram hükmü, hassaten ölmüş hayvan etinin yenilmesine aittir. Bu görüşünün delili: «De ki, «bana vahyolunanlar arasında yiyecek bir kimsenin yiyeceği içinde haram edilmiş bir şey bilmiyorum. Yalnız gerek ölü gerek dökülen kan...» (En'âm: 14) âyetidir. Zira âyetteki «yiyecek bir kimsenin yiyeceği içindeki» cümlesi, yalnız ölmüş hayvan etinin haram olduğunu beyan eder.

Cumhur ise kesinlikle ölmüş hayvan eti ile diğer uzuvlarının haram olduğu görüşündedir. Bu görüşlerini de, «O, size ölüyü..... haram kıldı» âyetiyle tesbit ederler. Zira onun haram olmasından maksat, her yönüyle faydalanmadır. «Resulullah Efendimiz (sav), «Allah (cc), yahudilere -Cenab-ı Hakk lanet etsin- hayvanların iç yağlarının yenilmesini haram kılmıştı. Onlar ise iç yağlarını eriterek sattılar. Karşılığında aldıkları para-

12 — Ebu Davud

13 — Kurtubî Tefsiri C. 2, S. 201, Fethü'l Beyân, Ruhü'l Maani

ları da yediler.» buyurdu.» hadisi de delâlet eder ki, haram bir şeyi yemek haram olduğu gibi, onu satıp karşılığında alınan parayı yemekte haramdır. Şu halde ölmüş bir hayvanın, herhangi bir uzuv ve organını satarak faydalanmak caiz değildir. Yalnız bundan ölmüş hayvan organlarından faydalanma hususunda gelen istisnai hükümler hariçtir.

**Beşinci hüküm: Hayvan kesildikten sonra et veya damarlarda akma-
yıp kalan kanın hükmü nedir?**

Alimler, kan, haram ve necis olduğundan yenilmemesi ve faydalanılmaması hususunda ittifak etmişlerdir. Allah (cc), (dersimizin konusu) âyetle «kan»ı mutlak şekilde, aksın veya akmasın haram kılmıştır. En'âm suresinin 145. âyetinde ise, «dökülen kan» tabirinde kan kelimesini, «dökülen» sözüyle vasıflayarak anmıştır. Bunun üzerine fakihler «kan»ı mutlak haram eden âyeti, «dökülen kan»ı zikreden âyetle tefsir ederek, yalnız dökülen kanın haram olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü bir âyet, diğer bir âyetle tefsir edebilir. Hz. Aişe (r.anha); «Allah (cc), âyetle «dökülen kan» tabirini buyurmasaydı, halkın damarlardaki kanları temizlemesi gerekirdi. Bu ise son derece zordur. Halbuki dinde hiç bir çetinlik yoktur» der.

Damarlar da ve etin içinde kalan kanın haram olmadığı ise icma ile tesbit edilmiştir. Ciğer ve dalak, birer kan parçası oldukları halde helaldir. Bu helal oluş, İmam Ahmed bin Hanbel (ra) ve İbn-i Mace'nin rivayet ettikleri hadis ve icma ile sabittir.

Kurtubî, bu hususla ilgili olarak şöyle der: «Kan, kesinlikle haramdır. Yalnız damar ve ette kalan kan, haram değildir. Hz. Aişe (ra)'den rivayet edilen, «Resulullah (sav) zamanında çömlekte et pişirirdik. Çömlekte kandan mütevellid sararmış bir et suyu oluşurdu. Bizim onu yediğimizi Resulullah (sav) gördüğü halde bir şey buyurmazlardı» hadisi, et ve damarlarda kalan kanın haram olmadığını gösterir.» (14)

Altıncı hüküm: Domuz'un hangi kısımları haramdır?

Âyet, domuz etinin haram olduğunu beyan eder. Bazı Zahirî mezhebi (15) alimlerine göre domuzun etleri haram, iç yağları ise helaldir. Çünkü Allah (cc), âyetle «domuz eti» demiş, «iç yağı» dememiştir.

14 — Kurtubî Tefsiri, C. 2, S. 204

15 — Ehl-i Sünnet dışındaki sapık mezheplerden biri

Cumhur, domuz iç yağının, eti gibi haram olduğuna hükmetmiştir. Çünkü etinin çoğu yağ olduğundan, iç yağları da kapsar. Sahih olan da cumhurun görüşüdür. Allah (cc)'in domuz etini zikretmesi, tümünün haram olduğuna delalet eder. Domuz, şer'i usullerle kesilse dahi yine haramdır. Onun etinin haram oluşun da sayısız tıbbî ve ictimaî hikmetler vardır.

Fakihler, domuz kılından istifade edilip edilmeyeceği konusunda ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ile İmam Malik (ra)'e göre, domuz kılının dikişte iğne yerine kullanılması caizdir.

İmam Şafî (ra)'ye göre ise, domuzun kılından dahi istifade etmek haramdır. Çünkü kıl da, onun bir parçasıdır.

İmam Ebu Yusuf (ra)'a göre de, domuz kılıyla iğne gibi dikiş yapmak veya onu başka türlü kullanmak mekruhtur.

Kurtubî domuz kılıyla alakalı olarak; «kılı dışında domuzun tümünün haram olduğunda ittifak vardır. Onun kılı ile dikiş dikmek caizdir. Zira Resulullah (sav) devri'de ve daha sonraki zamanlarda insanlar, domuz kılını ayakkabı dikişinde kullanmışlardır. Peygamberimiz (sav)'den sonraki hiçbir imamın «onu kullanmayın» dediklerini bilmiyoruz. Bu da göstermektedir ki Resulullah (sav) ve daha sonra gelen imamlar devrinde, onun kullanılmasına cevaz (müsade) verilmiştir.» (16) der.

Alimler, su domuzu hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı azam Ebu Hanife (ra)'ye göre, âyetin umumuna bakılınca su domuzu eti yenilmez. İmam Malik (ra), İmam Şafi (ra), İmam Evzâî (ra)'ye göre de, denizde olan her şeyin yenilmesinde sakınca yoktur. (17) Konuyla ilgili geniş izahat fıkıh kitaplarında görülebilir.

Yedinci hüküm: Zarurette kalan kimse, murdar ölmüş hayvan etinden ne kadar yiyebilir?

Alimler, «zarurette kalan bir kimsenin ölmüş murdar hayvanın etinden doyuncaya kadar mı, yoksa hayatını kurtaracak kadar mı yemelidir?» hususun da ihtilaf etmişlerdir.

İmam Malik (ra)'e göre zarurette kalan kimse, ölmüş murdar hayvan etinden doyuncaya kadar yiyebilir. Zira zaruret hali, haram hükmünü kaldırır ve onu mübah kılar.

16 — Kurtubî Tefsiri, C. 2, S. 205

17 — Cessâs - Ahkâmü'l Kurban - C. 1, S. 145, İbn-i Arabî - a.g.e - C. 1, S. 54, Kurtubî Tefsiri, C. 2, S. 206

Cumhur (Şafii-Hanbeli-Hanefi alimlerine)'a göre ise zarurette kalan kimse, ölmüş murdar hayvan etinden hayatını kurtaracak kadar yiyebilir. Zira o eti yemeyi mübah kılan, zarurettir. Ancak zaruret miktarınca yiyebilir.

Alimler arasındaki ihtilafın sebebi; «...Kim bunlardan yemiye muztar kalırsa - (kimseye) saldırmamak ve haddi (ölmeyecek miktarı) geçmemek şartıyla - onun üzerinde günah yoktur» âyetinden anlaşılandır. Zira cumhur, âyette saldırma anlamına gelen «bağî» kelimesini; zaruret olmadan, ölmüş murdar hayvan etinden yeme, haddi aşma anlamına gelen «adi» kelimesini de zaruret hududlarını aşma olarak tefsir etmiştir. Âyeti bu şekilde tefsir eden cumhur, ondan şu hükmü çıkarmıştır: Zarurette kalan kimse, ölmüş murdar hayvan etinden hayatını kurtaracak kadar yiyebilir.

İmam Malik (ra) ise âyetteki «bağî» ve «adi» kelimelerini «İslâm Devlet Başkanlarına isyan edenler» tarzında tefsir etmiştir. Bundan dolayı O, zarurette kalan kimsenin, ölmüş murdar hayvan etinden doya doya yiyebileceği hükmünü vermiştir. Allah (cc), her şeyin en iyisini bilendir.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Allah (cc), mü'minlere helal kazançla temiz şeylerden yemelerini mübah kılmıştır.
2. Cenab-ı Hakkın sayısız ve hesapsız nimetleri karşısında, müminlerin şükretmeleri vacibtir.
3. Doğru müminlerin Allah (cc) için yaptıkları ibadetler de ihlâslı olmaları şarttır.
4. Allah (cc), kullarına temiz şeyleri değil, pis şeyleri yemeyi haram kılmıştır.
5. Cenab-ı Hak, insanlara zaruret halinde, haram ettiği şeylerden yemeyi mübah kılmıştır.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Allah (cc), mümin kullarına temiz şeyleri yemeyi mübah, ölmüş murdar hayvan, kan, domuz eti ve pis şeyleri de haram kılmıştır. O, insanları nefislerine azab vermekten ve helal nimetleri yememekten men etmiştir.

Çünkü müşrikler, Allah (cc)'ın haram kılmadığı bir takım şeyleri —«Bahîret» (16) ve «Sâibet» (19) gibi— kendilerine haram kılmışlardı.

Kitab ehlinde hristiyanların en yaygın mezhebine göre, insanları Allah (cc)'a en çok yaklaştıran ameller, nefse hakaret, azap verme, O'nun temiz kıldığı nimetlerden nefsi men etme, «ruha, hayat hakkı yoktur» inancı ile vücuda eziyet verme gibi hareketlerdi. Bu yanlış hükümler, onların din adamları tarafından va'z ediliyordu. Allah (cc)'ın gönderdiği şerhatların hiçbirini de böyle batıl hükümlerin izi dahi yoktur. Ondan dolayı Allah (cc), lütfu ile bu ümmeti vasat bir ümmet kılmıştır. Zira O, insan vücudunun hakkı olan gıdayı verdiği gibi, ruhuna ibâdet yoluyla hayat hakkı da tanımıştır.

Her türlü temiz şeyleri mübah, pis şeyleri haram kılan Allah (cc), verdiği nimetlere karşılık kendisine şükretmemizi emretmektedir. Bizi, hayvanlar gibi yalnız cisme, melekler gibi yalnız ruha önem veren kılmamış, mutedil bir şeriatla kâmil bir ümmet yapmıştır.

Ölmüş murdar hayvan etinin haram oluş hikmeti, ondaki zararlardan dolayıdır.

Bu tür bir hayvan, ya hastalıktan veya ani bir sebepten dolayı ölmüştür. Hastalanarak ölen bir hayvanın vücuduna mikroplar yayıldığından, eti hastalık mikroplarıyla dolu olur. Eğer bu etten yenirse, hastalığın insanlara geçmesi imkan dahilindedir. Ani bir sebepten murdar ölen bir hayvanın vücudunda ve kanında birçok zararlı cisimler bulunur, teşekkül eder. O etten yenilirse, insana zararlı mikroplar geçebilir. Tüm bu sebeplerden ötürü Cenab-ı Hak, ani ölüm veya hastalıkla murdar ölen hayvan etinin yenilmesini haram kılmıştır.

Dökülen kanın haramlığı; kirli ve zararlı olduğu içindir. Onda bir çok zararlı mikrop ve elementler birikmiştir. Tıp dahi, bunu tesbit etmiştir.

18 — Cahiliyet devrinde Araplar, bir deve üst üste beş defa yavru yapar ve beşinci yavrusu da erkek olursa, o devenin bir kulağını ikiye ayırarak ona binmezler, kesip etini de yemezlerdi. Onu kendilerine haram kılmışlardı. İşte buna BAHİRET adı verilirdi.

19 — Cahiliyet devrinde Araplardan biri, uzak bir sefere çıktığında «yolculuktan sağ ve سلامتle dönersem» veya «hastalıktan kurtulursam devemi sâibet yapacağım» derdi. Bu deve kesildiği zaman etini kendisine haram kılar ve etini de yemezdi. Buna da SÂİBET adı verilirdi. (M. Ali Sâbüni - Saffetü't-Tefâsir C. 1, S. 368-369)

Kanı dökülmeden yenen etin mikropları vücuda yayılarak insanı hasta eder.

Domuz etinin haram oluş hikmeti; domuz, birçok pis şeyleri yer. Onları yediği için de pistir. Çok saldırgan mikropları vücudunda taşıdığından onun etinden yiyen kimsenin vücudunu bu mikroplar tahrip etmeye başlar. Domuz etini yiyen kimse, onun huyundan da alır. Zira domuzun yaratılışında hiç bir hayvanda olmayan pis ve kötü huylar vardır. Bunların birçok bilineni, eşini kıskanmamasıdır. Domuz etini çok yiyen halk topluluklarında kıskançlık duygusunun tamamen kaybolduğunu görürüz. Batı ülkelerini gezip görenler, bu durumu daha yakından bilir.

İslâm şehidi Seyyid Kutub, bu hususta şöyle der: «Domuz sağlam ve temiz bünyeli herkesi tiksindirir. Asırlarca evvel Allah (cc) tarafından haram kılınan bu hayvanın etinde, kanında ve barsaklarında son derece tehkeleli kurtçuklar bulunduğunu bugünkü ilim tesbit etmiştir. Bazı kişilerin iddialarına göre, ilerlemiş bugünkü plşirme vasıtalarının kullanılması ve etlerinin yüksek hararetle kaynatılması sonucunda bu zararlı kurtçuklar ölmekte ve tehlike arzetmemektedir. Bu kimseler, ilmin asırlarca yaptığı araştırmalar sonucunda ancak bir tek zararı keşfettiğini unutuyorlar. Kim, domuz etinde henüz keşfedilmemiş daha bir çok mikropların bulunmadığını katli olarak söyleyebilir?

Beşeri ilimleri yüzlerce yıl gerilerde bırakan islâm şeriatı, güvenilme-ye, bağlanılmaya daha liyakatli değil midir? Bırakalım kesin hükmü de, İslam şeriatının helal kıldığını helâl, haram kıldığını haram kabul edelim. Zira bu hüküm, bizzat Hakîm ve herşeyin en ince noktasına kadar bilen Allah (cc) tarafından gönderilmiştir.» (20)

Allah (cc) ismiyle değil, başka bir isimle kesilen hayvanlara; yani kesilirken Allah (cc)'tan başkasına teveccüh edilerek kesilen hayvanların etleri, kesinlikle haramdır. Bu haram oluş, herhangi bir sebepten dolayı değil, yalnız Allah (cc)'tan başkasına teveccüh edilmiş olduğundandır. Çünkü İslâm, vücut temizliği kadar kalb, ruh ve düşünce temizliğine de önem vermiştir. Bu manevî pislik, maddi ve hakiki pislikten bir cüzdür. İslâm, teveccühün kayıtsız şartsız Allah (cc) için olmasını şart koşar, emreder.

KISASIN İNSANLARA HAYAT VERİŞİ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ
 الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحُرُّ بِالْحُرِّ وَالْعَبْدُ بِالْعَبْدِ وَالْأُنْثَى بِالْأُنْثَى
 فَمَنْ عَفَى لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْئًا فَاتَّبَاعْ بِالْعَفْوِ وَادَّاءِ إِلَيْهِ
 بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِنْ رَبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنْ اعْتَدَى بِعَدَا
 ذِكٍ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٨﴾ وَلَكُمْ فِي الْقِصَاصِ حَيَوةٌ يَا أُولِي
 الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ

178 — Ey iman edenler, maktuller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz edildi). Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile (kısas olunur). Fakat kimin (hangi katilin) lehinde maktulün kardeşi (velisi) tarafından cüzi bir şey afvolunursa (hemen kısas düşer). Artık örf'e uymak (şer'in ve aklın iyi gördüğünü yapmak, borcu) ona (maktulün velisine) güzellikle ödemek (lazımdır). Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir. O halde kim bu (afıvden ve edâdan) sonra (katile veya taraftarlarına muhaseme ve) teca-vüzde bulunursa onun için pek acıklı bir azab vardır.

179 — Ey sâlim akıl sahipleri, kısasta sizin için (umumi) bir hayat vardır. Tâ ki (katilden) sakınasınız).

(BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ

کُتِبَ

(Kutibe): Müfessir Ferrâ: «Kur'anın neresinde «kütibe

aleyküm» ifadesi bulunursa o, «furiza aleyküm» yani «farz kılındı» anlamındadır (1) der. «Kütibe» kelimesi, Arap dili ve edebiyatında da «farz kılındı» manasınadır. Şair Ömer bin Rebia, «Bize savaş farz kılındı» (2) mısraı da «Kutibe» kelimesini «furize» anlamında kullanmıştır.

Taberî'ye göre, âyetteki «...size kısas yazıldı» cümlesi, «...size kısas farz kılındı» anlamındadır. Arap dili ve edebiyatında «yazıldı» anlamındaki «kutibe» kelimesinin, «farz kılındı» anlamındaki «furize» kelimesi yerine kullanıldığı çokca görülmektedir. (3)

الْقِصَاصُ

(El-kisâsü): Kısas kelimesi, herhangi bir şahsın

yaptığına aynıyla karşılık verme anlamındadır.

الْقَتْلُ

(El-Katlâ): El-Katlâ kelimesi, katlin çoğuludur. Ve

öldürülenler anlamındadır. Taberî'ye göre, insanlar tarafından öldürülene kâtil veya maktul denir. Kendi eceliyle ölene de, mevt (ölüm) adı verilir. (4)

عَفِي

(Ufiye): Lügatta ufiye kelimesi, yüz çevirme ve günah-

tan döndürmek anlamındadır. Âyetteki anlamı şudur: Öldürülen kişinin kardeşi veya diğer bir yakını tarafından, öldüren şahsın katlini terkedip ondan diyet almaktır.

فَاتَّبَعَ بِالْعُرْفِ

(Felttibâün bilmağrûfî): Örf ve adet ile

diyet istemek anlamındadır. Yani ölen adamın velisi (kardeşi, babası veya oğlu) öldüren, Şeriatın tayin ettiği kan bedelini alırken güzel bir şekilde isteyip almasıdır. Öldürenin de ödeyeceği diyeti (kan bedelini) geciktirmeden tayin edilen zaman da münakaşasız ödemesidir.

فَمَنْ عَتَدَى

(Femen iğtedâ): Âyetteki bu cümlelerin

anlamı şudur: Bir kimse, öldürülenin diyetini aldıktan sonra kâtili veya bir

1 — Ferrâ - Maani'l Kur'an - C. 1, S. 110

2 — Taberî Tefsiri - C. 2, S. 106, Kurtubî Tefsiri, C. 2, S. 228

3 — Taberî, age, C. 2, S. 106.

4 — Taberî, age, C. 2, S. 107.

yakınını öldürürse, haddi tecavüz etmiş olur ve Allah (cc) indinde ona azab vardır.

الْأَبَابُ

(El-elbâbi): Sâlim akıl sahipleri anlamındadır.

«Lüb» kelimesinin çoğuludur.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc) icmâlen şöyle buyurur: «Ey iman edenler, size bir kişiyi öldürene kısas yapmak farz kılınmıştır. Bir kısmınız, diğer bir kısmınıza zulmetmeyiniz. Hür hürü, köle köleyi, kadın kadını öldürürse, siz de onu öldürünüz. Adalet ve eşitlikten ayrılmayınız. Aranızda olan zulmü terkediniz. Bir hür karşılığında birkaç hürü, bir köle karşılığında bir hürü, bir kadın karşılığında bir erkeği öldürmeyiniz. Ki bu zulüm ve düşmanlık olur. Kim, kısası terkederek diyet almaya razı olursa, kan dökmeden, dostluk ve menuniyet dahilinde, maruf bir şekilde diyet istesin ve alsın. Kâtil veya velisi de, anlaşılan diyet miktarını tam olarak, zamanında ve güzellikle ödemelidir.

Ey mü'minler, kısası affedip diyete dönmek, fazlını izhar için Allah (cc) tarafından size bir hafifletmedir. Diyet hükmü, ancak mü'minlere emredilmiştir. Halbuki yahudilerin şeriatında kısıstan başka bir hüküm yoktur. Artık bundan sonra kim haddi tecavüz ederse, onun için pek acıklı bir azab vardır. Yani bir kimse, diyet aldıktan sonra kâtili öldürürse; Allah (cc) tarafından pek elem verici bir azaba müstahak edilir. Çünkü o, kısas yerine aldığı diyet ile kâtile dokunmayacağına söz vermiştir.

Ey sâlim akıl sahipleri, sizin için kısasta hayat vardır. Kısastaki hayat, başlangıçta katilleri başkasına tecavüz etmekte alıkoymakla başlar. Öldüreceği kimserin hayat bedelini, kendi hayatıyla ödeyeceğine inanan kimse, bu işi yapmaktan mutlaka vazgececektir. Bu suretle kan dökülmesinin önü alınmış ve herkes kendiliğinden korunmuş olur. Halkın hayatını teminat altına alan kısas -ki dünya ve ahiret saadeti ona bağlıdır- Allah (cc)'ın bir kanunu ve dinin bir hükmüdür.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

A. Bu âyetin nüzul sebebi, Katâde (ra)'nin şu rivayetidir: «Cahiliyet devrinde insanlar arasında zulüm ve düşmanlık yoğunlu. Birbirine düşman iki kabile arasında savaş hazırlıkları yapıldığı bir sırada, kabilelerden birisinin bir kölesi, diğer kabilenin bir kölesi tarafından öldürüldüğün de, kö-

lesi öldürülen kabile, diğerlerinden daha şerefli ve üstün olduğunu göstermek için, «öldürülen kölemizin karşılığın da onlardan bir hür kişi öldürürüz» veya bir kadın, diğer kabilede bir kadını öldürünce, katledilen kadının kabilesi, «öldürülen kadınıamız karşılığın da, ancak bir hür erkek öldürürüz» derlerdi. İşte bu nedenle, «...Hür hür ile, köle köle ile, dışı dışı ile kısas olunur» âyeti nazil oldu.» (5)

B. Said bin Cübeyr (ra)'ın: «İslâm'ı kabul etmeden kısa bir süre önce iki Arap kabilesi arasında kadın ve kölelerin dahi öldürüldüğü büyük bir savaş yapılmıştı. Aralarında öldürülen ve yaralananlar da vardı. İslâm oluncaya kadar da birbirlerinden kısas ve diyet namına hiçbir şey almamışlardı. Silah ve servet bakımından diğerine göre daha zengin olan kabile, «öldürülen bir köle veya kadınıamızın yerine onlardan hür bir erkek öldürünceye kadar anlaşma yapmayacağız» diyerek yemin ederlerdi. Bunun üzerine «Ey iman edenler, maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz kılındı)...» âyeti nazil oldu» (6) rivayetidir.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelelik : Allah (cc), kısas karşılığı diyeti meşru kutmakla müminlere ikramda bulunmuştur. Halbuki diyet, Tevrat'ta yoktu. Buhari, İbn-i Abbas (ra)dan: «İsrail oğullarına gönderilen şeriatla kısas vardı. Fakat diyet yoktu. Bu hüküm, yalnız müminlere emredilmiştir. «Ey iman edenler, maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz edildi). Hür hürle, köle köleyle, dışı dışıyla, (kısas olunur). Fakat kimin (hangi katilin) lehinde maktulün kardeşi (velisi) tarafından cüzi bir şey afvolunursa...» âyetinde «afv» den maksat, kasten adam öldürmekte diyetin, Hz. Muhammed (sav) ümmeti için kabul edildiğidir. Âyetteki «Artık örf'e uymak (şer'in ve aklın iyi gördüğünü yapmak borcu) ona (maktulün velisine) güzellikle ödemek lazımdır.» cümlesinden murad da, diyeti kabul eden kan sahibinin, örf ve adalete uyarak memnuniyet içersinde, güzellikle onu almasıdır. Kâtil veya velisinin de anlaşılan diyet miktarını, tam olarak, güzellikle ve ihsanla ödemesidir.

«Bu, Rabbinizden bir hafifletme ve esirgemedir» emrinden kasıt, daha önceki ümmetlerde diyet hükmünün olmadığıdır. Kısas karşılığında diyet almayı kabul etmek, bir kişinin ölümünden çok hafif olduğu gibi katilin de hayatını bağışlayarak korumak demektir. İslâm şeriatındaki bu hüküm-

5 — Süyûti - Dürrü'l Mensûr - C. 1, S. 173, Kurtubi Tefsiri C. 2, S. 226, İbn-i Cevzi - Zâdû'l Mesir - C. 1, S. 180, Taberi Tefsiri, C. 2, S. 103.

6 — Süyûti, a.g.e., C. 1, S. 172, İbn-i Kesir, C. 1, S. 209, Taberi Tefsiri, C. 1, S. 104

lerin, daha önceki ümmetlerdeki şer'i hükümlerden daha hafif olduğunu gösterir. «O halde kim bu (afıvden ve edadan) sonra (kâtîle veya taraflarına muhaseme ve) tecavüzde bulunursa onun için pek acıklı bir azab vardır.» (7) rivayetini yapmıştır.

İkinci İncelik: Kısasla alakalı olarak Zeccâc; «Öldüreceği kimsenin hayat bedelini, kendi hayatıyla ödeyeceğini bilen kimse, adam öldürmekten vazgeçtiği gibi, öldüreceği adamın ve kendisinin de hayatını kurtarır. Bu kurtarışın nedeni ise, «...Kısasta sizin için (umumi) bir hayat vardır. Tâ ki (katilden) sakınasınız» âyetindeki kısas hükmüdür. Bu âyetten ilham alan bir Arap şairi, kısası mısralarında şöyle dile getiriyor: «Ebu Malik'e benden bir mektup ulaştırınız. İtap (kısas)'ta kavimler için hayat vardır.» Yani kısas yoluyla kavimler arasında barış olduğu gibi hayat da vardır,» (8) der.

Üçüncü İncelik: Allah (cc), Kur'an'ın en belağatlı ve en veciz âyetinin -ki kısas âyetidir- hikmetini, belağatın en yüksek üslubuyla beyan etmiştir. Belağat latifelerinden olan bir zıt kelime, kendi zıddı olan diğer bir kelimenin yerine geçerek onun anlamını ifade eder. Âyette, «hayat» kelimesi, «İmatet (öldürme)» kelimesi yerine kullanılmıştır. «El-Kisas» kelimesinin marife (bilinmiş), «hayat» kelimesinin nekire (bilinmeyen) tabiriyle ifade edilmeleri, kısasta büyük bir hayat olduğunu bildirir. Kısastaki hayat, başlangıçta canileri başkalarına tecavüz etmekten alıkoymakla başlar. Bu beşerliyyete hayat kazandırır. Bu âyetteki veciz oluşluk, Kur'andaki icâzın en yüksek mertebesidir. Kisas âyetinin anlamını taşıyan kelime ve cümleler söyleyen Arap beliglerine göre, ondan daha veciz bir sözün söylenmesi düşünülemez. İşte Arap beliglerinin sözlerinden birkaç tanesi: «Adam öldürmek, öldürülmeyi daha çok nefyeder.», «Bir kısmını öldürmek, topluma hayat vermektedir.» «Öldürme olayını çoğaltınız. Ki öldürme azalsın». Araplar bu vecizeler içersinde belağatın en yüksek mertebesinde «adam öldürmek, öldürmeyi daha çok nefyeder» vecizesini görüyorlardı. Ve onda ittifak etmişlerdi. Arapların, «adam öldürmek, öldürmeyi daha çok nefyeder» vecizesi ile Allah (cc)'ın «...Sizin için kısasta (umumi) bir hayat vardır...» buyruğu mukayese edildiği zaman, onların en veciz ifadesi dahi ilahi kelamın karşısında yok olur. Bu hususu İmam Fahreddin er-Râzî (ra)'nin ifadeleri ile izah etmek daha doğru olur: «Kisas âyetinin nazmı ile Arap vecizeleri arasında bir kaç açıdan fark vardır:

7 — Buhari, Nesâî, Taberi Tefsiri C. 2, S. 110, S. 110, Süyûtî - age - C. 1, S. 173

8 — İbn-i Cevzi - Zad'ül Mesir - C. 1, S. 181

1. «Kısasta, hayat vardır» nazmı celill, Arapların «öldürmek, öldürül-meyi daha çok nefyeder» vecizesinden daha kısa ve kapsam bakımından daha geniştir. Zira nazmı cemillin harfleri daha azdır.

2. Araplar, «öldürmek, öldürülmeyi daha çok nefyeder» vecizelerinin zahiri anlamı şudur: Gerçekten bir şeyin kendi yokluğuna sebep olması lazımdır. Böyle bir şeyde görünüşte mümkün değildir.

3. Arapların «öldürmek, öldürülmeyi daha çok nefyeder» vecizelerinde «öldürmek» tekrar edilmektedir. Halbuki nazmı cellide bu tekrar yoktur. Arap edebiyatında bir kelimenin aynı cümlede tekrar edilişi, onu belîğ ve veciz olmaktan çıkarır.

4. Arapların, «öldürmek, öldürülmeyi nefyeder» belîğ sözleri, yalnız insanı adam öldürmekten alıkor. Geniş muhtevası ile nazmı celil ise, kişiyi hem adam öldürmeden, hem de yaralamadan men eder. Âyetin muhtevasından, bir kimseyi yaralayan kişinin de yaralanması gerektiği anlaşılır.

5. Zulüm yaparak öldürmek, hiç bir zaman öldürmeyi ortadan kaldırmadığı gibi, ilakîs çoğalmasına sebep olur. Arapların o veciz sözlerinin zahiri, hiçbir şeyi ifade etmeyen batıl (boş) bir söz olur. Yaptığımız tahlillerin ışığında meseleye baktığımız da, nazmı celil ile Arapların o veciz sözleri arasındaki farkı açıkca görürüz.» (9)

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Hür, köle ile, müslüman zimmi (10) ile kısas yapılır mı?

Fakihler, hür bir kimse, bir köleyi, müslüman bir kimse, bir zimmiyi öldürdüğü takdirde hür kimseyle, müslümanın kısas edilip edilmeyeceği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Cumhura (Malikî, Şafîî, Hanbelî) göre, hür köleyi, müslüman zimmiyi öldürürse, hür ve müslümana kısas yapılamaz.

Hanefî'ye göre ise hür köleyi, müslüman zimmiyi öldürürse, hür ve müslüman kimselere kısas yapılır.

Cumhurun delilleri :

Cumhur, Kur'andan, hadisten ve akli yoldan delil getirerek, görüşünü isbatlamıştır.

9 — Fahreddin er-Râzi - age - C. 2, S. 159

10 — Zimmi, İslâm Devletinde yaşayan, devlete vergisini veren ve her hususta onun teminatı altında bulunan gayr-ı müslim kişidir.

A. Kur'andan delilleri: «Ey iman edenler, maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz kılındı)...» âyetinde, kısasta eşitliği emreden Allah (cc), daha sonra «...Hür hür ile, köle köle ile, dışı dışı ile (kısas olunur)...» âyetiyle de kısasta eşitliğin nasıl olacağını beyan etmiştir. Allah (cc), sanki âyette «öldüren, öldürülene eşit ise onu öldürünüz» der gibidir. Hür ile köle, müslüman ile zimmi arasında kısas bakımından bir eşitlik ise yoktur. O halde hür, köle ile, müslüman, zimmi ile kısas (misilleme) yapılarak öldürülemez.

B. Hadis'ten delilleri: Buhari'nin Hz. Ali (ra)'dan rivayet ettiği şu hadistir: «Müslüman, kafirle kısas yapılamaz»

C. Akli delilleri: Köle, küfür eseri hürriyetsizliği nedeniyle bir meta (eşya) gibidir. Kâfir ise, küfründen dolayı bir hayvan mesâbesindedir. Bu hususa Allah (cc): «Yeryüzünde yürüyen hayvanların Allah katında en kötüsü şüphesiz ki kafir olanlardır. Artık onlar iman etmezler.» (Enfâl: 55) âyetiyle işaret eder.

Böyle meta (eşya) ve hayvan mesâbesinde olan köle ile kâfir, hür ve müslümana nasıl eşit olabilir ve kısas yapılabilir?

Hanefinin delilleri :

Hanefilerin getirdiği bir kaç delil, kısa ve öz olarak şöyledir:

1. Allah (cc), «Ey iman edenler, maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz kılındı)...» âyetinde, katilin öldürülmesini farz kılmıştır. Bu âyet, umumi ifade ettiği için hür, köle, müslüman ve zimmi bütün kâ-tilleri kapsar.

«Hür hür ile, köle köle ile...» âyeti ise, cahiliyet devrindeki zulmü ortadan kaldırmak için Allah (cc) tarafından ferman edilmiştir. Zira Araplar, cahiliyet devrinde bir hür karşılığı, bir kaç hürü, bir köle karşılığı, bir hürü, bir dışı karşılığında da bir hür erkeği haddi aşarak öldürürlerdi. İşte onların bu zulümlerinin iptali için bu âyeti inzal buyuran Allah (cc), kısasın yalnız kâtile uygulanacağını te'kitle beyan etmiştir. Bu durum, nüzul sebebinden de anlaşılır.

2. «Biz onda (Tevrat'ta) onların üzerine (şunu da) yazdık. Cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dışı dış (karşılıktır, hülâsa bütün) yaralar birbirine kısastır...» (Mâide: 45) âyeti, öldürenlerin kısasını gerekli gördüğünden umumi bir ifadedir. «Bu âyet, islâm şeriatının hükümlerinden biri değildir. Eski ümmetlerin şeriatlarında bildirilen kısas hakkındaki bir

hükümdür. Bizim için bir hüküm ifade etmez» diyecek olanlara şunu deriz: «Eski ümmetlerin şeriatlarını nesheden bir âyet veya mütevatir bir hadis bulunmadığı takdirde, bizim de şeriatımız sayılır. Araştırmamızda bu âyeti nesheden bir âyet veya mütevatir bir hadis bulamadık.»

3. «Allah'ın haram kıldığı cana, haklı bir sebep olmadıkça, kıymayın. Kim mazlum olarak öldürülürse biz onun velisine (mirascısına maktulün hakkını talep hususunda) bir selahiyet vermişizdir...» (İsrâ: 33) âyeti, zulüm yapılarak öldürülen köle, hür müslüman ve zimmîlerin hepsini nazmı ile kapsamına almış, velilerine «sultan» tabir ettiği velâyet (kisas) hakkını tanımıştır.

4. Resulüllah (sav)'ın, «Müslümanların kanları eşittir. Onlar, gayri müslimlere karşı kuvvetli bir güçtürler» hadisine göre, köle ile hür, bilhassa kisas hükmünde eşittirler.

5. Resulüllah (sav)'ın «Kim, kölesini öldürürse, onu öldürürüz. Kim, kölesinin burnunu keserse, onun burnunu keseriz. Kim, kölesini hadımlaştırırsa onu hadımlaştırırız» hadisi, hür, köleyi öldürürse, onun da öldürüleceğine delildir.

6. Muhaddis İmam Beyhâkî'nin, Abdurrahman el-Bilemânî'den rivayet ettiği, «Resulullah (sav), bir zimmi öldüren bir müslümanın kisasını icra ettikten sonra «Ah dine vefa gösterenlerin en kerimiyim» buyurdu.» (11) hadisi, hürün de köle karşısında kisas edileceğini gösterir.

7. Bir müslümanın bir zimmi ile kisas edilmesinde tüm müslümanlar ittifak etmişlerdir. Zimmi malı çalan bir müslümanın, hırsızlığından dolayı kolu kesilir. Öyleyse bir müslüman, bir zimmiyi öldürürse, kisas yapılması farz olur. Zira kana hürmet etmek, mala saygı göstermekten daha büyük ve önemlidir.

Özetle delillerini aktardığımız her iki gurup arasındaki ihtilaf, kisas âyetlerinden ayrı ayrı anladıkları manalara dayanır.

Hanefilere göre, âyetin başlangıç kısmı, başlı başına bir delildir. Çünkü âyet, «**Ey iman edenler, maktûller hakkında size kisas (misilleme) yazıldı (farz kılındı)**», kelamıyla tamamlanıyor.

Cumhur'a (Malikî, Şafîî ve Hanbelî) göre ise, «**Ey iman edenler, maktûller hakkında size kisas (misilleme) yazıldı (farz kılındı)**» âyetinde, kisasla ilgili söz tamamlanmamaktadır. Ancak söz, âyetin sonuna doğru «...dî-

11 — İbn-i Selâm, «Bu hadisin Senedi yoktur» der.

«İ, dişiyle (kisas olunur)» cümlesiyle tamamlanmaktadır. Zira âyeti tamamlayıcı ifade, âyetin başındaki **«size kısas farz kılındı»** cümlesini tefsir eder ve manasını da tamamlar.

Kisas âyeti, onun çeşitleri ve kısımlarını beyan etmek için varit olmuştur. Eğer böyle olmasaydı, âyetin başlangıç kısmını anlamak güç olurdu.

Hanefiler, cumhur'un görüşüne itiraz ederek şöyle derler: «Hür erkek, hür kadını veya bir köle, bir hür kimseyi öldürürse uygun olan, hür erkek ve kölenin öldürülmemesidir. Halbuki cumhur, «köle, hür kimseyi veya hür erkek, bir hür kadını öldürürse, köle ve hür kimseye kısas yapılır» diyorlar».

Cumhur (Maliki-Şafii-Hanbeli) da Hanefilerin görüşüne itiraz ederek, «Kisas âyetinin zahiri, köle, hür adamı öldürürse, Onun öldürülmemesini amirdir. Âyetin manasına baktığımız zaman, kölenin köle ile kısas yapıldığını görürüz. Öyleyse köle, hürü öldürürse, kölenin kısas yapılması daha uygun olur. Hür kadın öldüren hür erkeğin öldürülmesi, icma ile sabittir. Eğer icma olmasaydı «hür erkek, dişi (hür kadın) ile öldürülemez» derdik» demektedirler.

Faziletli Şeyh es-Sâys, «Ahkâm Âyetlerinin Tefsiri» isimli eserinde; «Akıl, bu mesele de İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'nin görüşünün daha kuvvetli olduğuna temayül eder. Zira cumhur'un «âyetin sonunda kısasla ilgili taksim ve nevilendirme de muteber olan, eşitliğin beyanıdır» demeleri, yanlış beyan ettiklerini gösterir. Onlar, hür erkeğin, hür kadınla, hür kadının da hür bir erkekle kısas edilmesi görüşün de oldukları halde, hür bir kimsenin, köleyle kısas edilmesini uygun görmemişlerdir. Fakat kölenin, hür bir kimseyle kısas edilmesini de caiz bulmuşlardır. Bu tutum, onların görüşünü zayıflatmaktadır. İmam-ı Azam (ra)'ın görüşünde ise, bu zayıflık yoktur. O zaman köle hüre, müslüman da zimmiye eşittir. Bunların hepsinin kanının dökülmesi - İslâm şeriatının beyan ettiği şartlar ve ölçüler dışında - haramdır» (12) der.

İmam-ı Azam, «Hürün köleyle öldürülmesi mana bakımından akla uygundur» görüşü, Resulullah (sav)'ın, «Kim kölesini öldürürse, onu öldürürüz» hadisi ile de te'yid edilir. İslâm, hür ile kölenin kanlarını birbirine eşit görmüştür. Kölenin nefis ve hakkının korunması, hürün nefis ve hakkının korunması gibidir. Bunun için hür, köle ile kısas yapılır.

Mü'minin kafirle kısas yapılması hususunda İmam-ı Azam, her ne kadar «Mü'min, kafirle kısas yapılır» derse de, tercih olunan cumhur'un görüşüdür. Zira onların görüşü, Buhari'nin «Müslüman, kafirle kısas yapılmaz» rivayetine istinad eder.

İbn-i Kesir de, «Cumhur'un görüşüne karşı bir te'vil veya sahih bir hadis yoktur» (13) sözlerine devamla «Mümin, kafirle eşit olabilir mi? Kafir, Allah (cc) katında yerde yürüyen canlı varlıkların en şerefsizidir. Mümin ise temizdir. Zira Allah (cc): **«Müşrikler ancak bir necistir»** (Tevbe: 28), **«De ki: Murdarla temiz-murdarın çokluğu hoşunuza gitse de- (hiçbir zaman) bir olmaz»** (Mâide: 100) buyuruyor. Buna göre, temiz bir mü'mini, murdar bir müşrikle nasıl öldürebiliriz? İnşallah bu hususta tercih edilecek olan, Cumhurun görüşüdür» (14) demektedir.

LATİF BİR MÜNAZARA

Allâme Ebu Bekir bin el-Ârabi, «Ahkâmü'l Kur'an» isimli eserinde şu münazarayı anar; «Biz, Mescid-i Aksa (H. 487) Sahra Mescidi (muallak taş) hariminde oturuyorduk. Burada ilmi mevzuları konuşmak, gelenek halindeydi. Yanınıza Hanefi mezhebinin büyük alimlerinden Ez-Zevzenî, «Halil er-Rahman»ı ziyaret için geldi. O'na «Müslüman, kâfir ile kısas yapılır mı?» diye soruldu. Ez-Zevzenî de, «Evet, müslüman, kafiri öldürürse, o da kısas yapılarak öldürülür» cevabını verdi. O'na bu husustaki delilinin ne olduğu sorulunca, «Bu mevzu da delilim, Allah (cc)'ın **«Ey iman edenler, maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz kılındı)...**» âyetidir. Bu âyet, umumu ifade ettiğinden, öldürenler hangi ırk ve dinden olursa olsun, kısas hükmünün kapsamına girerler» dedi.

Bu toplantıda bulunan Şafii fakihlerinden Atâ el-Makdesî ile Zevzenî arasında latif bir münazara başladı. El-Makdesî, Şeyh Zevzenî'nin âyetten çıkardığı hükmün, üç açıdan hücceti bulunmadığını söyleyerek şöyle der: «1. Allah (cc), **«...Size kısas yazıldı (farzedildi)»** âyetinde, cezalandırmada eşitliğin şart olduğunu açık şekilde ifade etmiştir. Yalnız müslüman ile kâfir arasında eşitlik yoktur. Zira küfür, onun insanlıktaki yer ve derecesini alçaltmıştır. 2. Allah (cc), âyetin sonunu, evveli ile bağlayarak, açık beyanını **«...Maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz edildi). Hür hür ile, köle köle ile, dişi dişi ile, (kısas olunur)...**» biçiminde buyurdu. Kölenin köleliği, küfrün eserindendir. Dolayısıyla köle, hüre eşit değildir. Kâ-

13 — İbn-i Kesir Tefsiri, C. 1, S. 209

14 — İbn-i Kesir - age - C. 1, S. 210

firin, müslümandan daha aşağı bir derecede olacağı ,hiç bir surette eşit olmayacağı açıktır. 3. «...Kimin (hangi katilin) lehinde maktülün kardeşi (velisi tarafından) cüzi bir şey afv olunursa (hemen kısas düşer)...» âyetinde müslüman, müslümanın kardeşi olduğu gibi, maktülün de neseben kardeşidir. Müslümanla, kâfir arasında ise hiçbir hususta kardeşlik yoktur. Kısas âyeti, kafirin bu hükme girmediğine delâlet eder.»

Zevzenî de, Atâ el-Makdesî'ye şöyle cevap verdi: «Delilliniz sahihtir. Ama delillerinizle hüküm vermek, benim için gerekmez. Allah (cc) ceza vermekte eşitliği einretmiştir.» sözünüzü aynen kabul ediyorum. «Kısasta kafirle müslüman arasında eşitlik yoktur» görüşünüz ise doğru değildir. Zira müslümanla kafir, can güvenliği açısından islâm hukukunda eşittir. Bu eşitlik kısas için kafidir. Müslüman ve kafir, İslâm ülkesinde yaşarlar. İslâm hukuku, zimmî malı çalan müslümanın kolunun kesilmesini kesinlikle emreder. Bu da zimmî malının, müslüman malına korunma hususunda eşit olduğunu gösterir. Bu durum zimmî kanının da, müslüman kanı gibi korunacağına işaret eder. Çünkü zimmînin malı gibi, hayatı da islâm hukukunun teminatı altındadır. «Âyetin sonu, başlangıç kısmıyla irtibatlıdır» sözünüz kabul edilemez. Çünkü âyetin başlangıcı umumu ifade ederken, sonu da hususi bir hükmü ifade eder. Âyetin sonunun hususi oluşu, başlangıcının umumi oluşuna mani değildir. Umumu ifade eden âyetin hükmü umumi, hususi ifade eden âyetin hükmü, hususi icra edilir.

«Hür, köle ile kısas yapılamaz» görüşünüzü kabul etmiyorum. Hür, kısası affedip yerine diyet almak başka mütalaa edilir...» Ez-Zevzenî ile zünü ben de söylüyorum. Yalnız affetme hususunda müslümanla, kâfir kardeş değildir. Ve eşitte olamaz. Bir zimmî, bir müslümanı öldürmüş olsa, öldürülenin kardeşi katilden diyet alarak affetse, affı kabul edilmez. Halbuki bir müslüman, bir müslümanı öldürse, öldürülenin kardeşi islâm hukukunun tayin ettiği diyet; alarak katil müslümanı affedebilir. Af hususundaki âyet, kısasın umumiliğine engel değildir. Yani kısas hükmü başka, kısası affedip yerine diyet almak başka mütalaa edilir... «Ez-Zevzenî ile Atâ el Makdesî arasında geçen büyük münazaradan çok faydalandık. Münazaranın tümünü «Nüzhetü'n Nâzır» isimli kitabımda yazdım.» (15)

İkinci hüküm: Baba, oğlunu öldürürse, kısas yapılır mı?

Cumhur'a (Şafîî, Hanbelî, Hanefî) göre, oğlunu öldüren babaya, kısas yapılmaz. Zira Resulullah (sav), «oğlunu öldüren babaya, kısas yapılmaz» buyurdu.

Cessâs, bu hususta, «Resulullah (sav)'ın «Oğlunu öldüren babaya, kısas yapılmaz» hadisi meşhurdur. Sahabilerden hiç biri, Haz. Ömer (ra)'-In bu hadisle ilgili uygulamasına muhalefet etmemiştir. O'nun bu icrası, hadisi manen mütevatir kılmaktadır» (16) der.

İmam Malik (ra) ise, «Bir baba, oğlunu işkence yaparak kasten öldürürse, kısas yapılır» (17) demektedir.

Kurtubi de bununla ilgili olarak şöyle diyor: «Maliki mezhebi içersinde bu hususta hiçbir görüş ayrılığı yoktur. Bir baba, oğlunu kasten -işkence yaparak, keserek, bir yere hapsederek, ölüme terkederek- öldürürse kısas yapılır. Yalnız öldürmek kastı ile değil, terbiye için döverken ölürse kısas yapılmaz, babadan diyet alınır.» (18)

Cumhûr'un görüşü, delil aldıkları hadise istinaden daha tercih edilir. Çünkü babadaki evlatlık şefkati, onu kasten öldürmeye manidir. Eğer oğul, babayı öldürürse, oğul kısas yapılır. Fahrü'l İslâm Eş-Şâ'î; «Baba, evladın varlık sebebidir. Evlat, varlık sebebi babanın nasıl yokluk sebebi olabilir?» der.

Üçüncü hüküm: Bir toplum, bir adamı öldürürse, o toplumun tümü kısas yapılır mı?

Fakihler, bir insanın öldürülmesine, bütün fertler katılırsa o topluluğun tamamına kısas yapıp yapılmayacağı hususunda ihtilafa düşerek iki görüşe ayrılmışlardır.

Cumhur'a (4 mezheb alimlerine) göre, bir adamı öldüren bir topluluğun tüm fertleri kısas yapılır.

Zahiri mezhebi alimleri ile Ahmed bin Hanbel (ra)'den gelen bir rivayete göre ise, bir adamı öldüren bir toplumun, bütün fertleri öldürülmez.

Zahiri'lerin delilleri :

A. «...Maktûller hakkında size kısas yazıldı (farz kılındı)...» âyeti, eşitliği ve misillemeyi şart kılmıştır. Halbuki fertle toplum arasında eşitlik olmaz.

16 — Cessâs - age - C. 1, S. 168, Kurtubi Tefsiri, C. 2. S. 231

17 — Cessâs - age - C. 1, S. 168, İbn-i Ârabi - age - C. 1, S. 168 Kurtubi - age - C. 1, S. 231.

18 — Kurtubi - age - C. 1, S. 231, İbn-i Ârabi - age - C. 1, S. 65

B. «Biz onda (Tevrat'ta) onların üzerine (şunu da) yazdık. Cana can, göze göz, buruna burunu, kulağa kulak, dişe diş (karşılıktır)...» Mâide: 45) âyetinde, bir insan, bir insan karşılığıdır. Bir çok insanın, bir insan karşılığı olması düşünülemez. Zira birkaç adam, bir adam karşılığı kısas yapılırsa, âyetin nassına muhalefet edilmiş olur.

Cumhur'un delilleri :

A. Hz. Ömer (ra) zamanında Sana kentinde bir genç, 7 kişi tarafından öldürüldü. 7 kişiyi de kısas yaptıran Hz. Ömer, daha sonra «Bu gencin öldürülmesine Sana kenti insanları iştirak etseydi, tümünü kısas yaptırırdım» buyurdu.

İbn-i Kesir'e göre, Hz. Ömer tarafından verilen bu hükme, herhangi bir sahabî tarafından itiraz edildiği bilinmemektedir. Buna muhalefet edilmemesi de icma'dır. (19)

B. Resulullah (sav)tan rivayet edilen «Eğer mü'min kanının dökülmesine yer ve gök ehli iştirak ederse, Allah (cc) tümünü ateşte yüzüstü yakar» (20) hadisidir.

Cumhur'a göre bir adamın öldürülmesine iştirak eden topluluğun tümünün ceza görmesi muhakkaktır. Ahirette verilecek cezada ortak oldukları gibi, dünyada verilecek cezada -ki kısastır- da ortaklırlar.

C. Allah (cc), kısası hayatın korunması için va'z etmiştir. «Ey salim akıl sahipleri, kısısta sizin için (umumi) bir hayat vardır...» âyeti de bunu bildirmektedir. İnsanlar, bir topluluğun bir adam için öldürülmeyeceğini bilselerdi, düşmanlarını öldürmek için birbirlerine yardım ederlerdi. O zaman halkın kanı zayı olduğu gibi, fitne ve fesadın yeryüzüne yayılmasına vesile olunurdu.

İbn-i Arabî bu hususta şöyle der; «Alimlerimiz (Hanefî, Şafîî ve Malîkî) «...**Maktûller hakkında size kısas yazıldı (farz edildi)**...» âyeti ile delil getiren Ahmed bin Hanbel (ra)'ın, «Bir topluluk, bir kişi için öldürülmez. Çünkü Allah (cc) kısısta eşitliği şart kılmıştır. Halbuki fert ile topluluk arasında kısas için eşitlik olmaz» görüşüne karşı, «Genel kaidelere uymak, lafızlara uymaktan daha hayırlıdır. Adam öldüren bir topluluk; öldürülmeyeceklerini bilirlerse düşmanlarını öldürmek için birbirlerine yardım eder ve arzularına kavuşurlardı. Bu ise islâm'ın yasakladığı fitnenin yeryüzüne

19 — İbn-i Kesir Tefsiri, C. 1, S. 210.

20 — Tirmizi, Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir, Kurtubî, age, C. 2, S. 232

yayılmasına vesile olurdu. Kısastan maksat, adam öldüreni öldürmektir. Cahiliyet devrinde Araplar, bir adamlarına karşılık, çok zaman yüz kişi öldürür ve bununla da öğünürlerdi. Allah (cc) ise eşitlik ve adaletle emretmiştir. Bu eşitlik ve adalet ise, adam öldüreni kısas yapmakla olur. Kısas edilen kimse, bir veya daha çok olabilir,» diye cevap verirler.» (21)

Dördüncü hüküm: Kâtil, kısas yapılırken ne ile öldürülür?

Fakihler kısas yapılırken kâtilin ne ile öldürüleceği hususunda ihtilafa düşerek iki görüşe ayrılmışlardır.

Mallî, Şafîî ve İmam Ahmed bin Hanbel'in bir rivayetine göre kısas; kâtil, maktûlü ne ile öldürmüştü aynen öyle öldürülür. Mesela: Kâtil, bir kimseyi boğarak öldürmüştü boğarak, taş vurarak öldürmüştü, taş vurularak öldürülür. Çünkü, «...**Maktûller hakkında size kısas (misilleme) yazıldı (farz edildi)**» âyeti ve Enes (ra)'den rivayet edilen, «Bir Yahudi, bir kadının başına taş vurarak öldürmüştü. Resulullah (sav) da onu taş vurarak öldürttü» hadisi, katil ne ile ve nasıl öldürmüştü, öylece öldürüleceğine delildir. (22)

İmam-ı Azam (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'in diğer bir rivayetine göre ise, kısas ancak kılıçla yapılır. Çünkü kısastan talep edilen, bir canı, bir can karşılığın da öldürmektir. Resulullah (sav) efendimiz, «Kısas, ancak kılıçladır» ve «Öldürdüğünüz zaman güzelce öldürün, kestiğiniz zaman güzelce kesin» buyurmuştur. Hz. Enes (ra)'in rivayet ettiği hadisin hükmü, misillemeyi yasaklayan hadislerle neshedilmiştir. Kılıçtan başka yakma, parçalama, başı taşla kırma ve ölünceye kadar hapsedme gibi öldürme türleri, çoğu kez misillemeyi geçer. Eğer böyle yapılırsa Allah (cc)'ın «...**O halde kim bu (afvden ve edadan) sonra (katile veya taraflarına muhaseme ve) tecavüzde bulunursa onun için pek acıklı bir azab vardır**» âyeti ile yasakladığı, tecavüz yapılmış olur.

Alim Kasım bin Ma'n, sultanlardan birinin yanında, alim Şerik bin Abdullah ile bulunduğu bir gün de aralarında şu konuşma geçer: Ma'n, Şerik bin Abdullah'a «Bir kimseye ok atarak öldüren kimsenin, kisasıyla ilgili olarak ne dersiniz?» diye sordu. O da, «ok atılarak öldürülür» deyince «Kâtil, birinci okla ölmezse ne yapılır?» diye tékrar sorunca «ikinci ok atılır» dedi. Bunun üzerine Kasım bin Ma'n, «Allah (cc)'ın yarattığı bir

21 — İbn-i Ârabi - age - C. 1, S. 65, Cessâs - age - C. 1, S. 170, Kurtubi - age - C. 2, S. 232

22 — Cessâs - age - C. 1, S. 188, İbn-i Cevzi - Za'dü'l Mesir - C. 1, S. 181

mahluku oklarınıza hedef mi yapıyorsunuz? Zira Resulullah (sav), canlı varlıklardan herhangi birisinin ok ve benzeri silahlara hedef yapılmasını yasak etmiştir.» cevabını verdi. (23)

Beşinci hüküm: Kisas hükmünü, kim icra eder?

Kurtubî bu hususta şöyle der: «Fetva alimleri, hiç bir kimsenin, İslâm Devlet Başkanının müsadese ve zamanın kadısının yazılı fetvası olmadıkça kisas yapma hakkına sahip olmadığını, bu hakkın ancak İslâm Devlet-Başkanı veya tayin ettiği kişiye ait olduğunu da ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah (cc), müslümanların başlarına emir (imam) seçmelerini farz kılmıştır. Ki imam, fenalık ve kötülüklere meydan vermeden aralarındaki dünyevi işleri ve davaları âdil bir şekilde icra etsin.» (24)

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Allah (cc), mü'minlerin saadet ve selameti için kisası farz kılmıştır.
2. Kisas, cinayetlerin azalmasına, insanların içersindeki kinin yok olmasına ve neslin artmasına vesile olur
3. Kisas'ta insanlar için umumi bir hayat vardır. Fert ve toplulukları korur.
4. Katillerin yakınlarına tecavüz etmek, cahilliyet adetlerindendir. İslâm, onu kaldırmıştır. Çünkü İslâm'da kan davası yoktur.
5. Zulüm, düşmanlık ve halklar arasında tecavüz olaylarının yayılması için kısısta, misilleme farz kılınmıştır.
6. Öldürülen kişinin velisi, diyet almayı kabul ederse, kâtilin diyeti tehir etmeksizin vermesi farzdır.
7. Kisas hükmünün hafifletilerek diyete çevrilmesi, Allah (cc)'ın müminlere bir rahmetidir. Bu hafifletme ve rahmet karşısında kulların şükretmesi farzdır.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİİ HİKMETLER

Hakim ve Âlim olan Allah (cc), halkın hayatını korumak, iyi insanları muhafaza altına almak ve fitne henüz küçükken onu önlemek için kisas

23 --- Cessas - uge - C. 1, S. 286.

24 - Kurtubi Tefsiri, C. 2, S. 237

hükmünü farz kılmıştır. Çünkü bir kimse cinayet işlemezse, kendisinin ve başkalarının o fiili yapmamasına, halk içersindeki düşmanlık ve tecavüz hareketlerin de durmasına vesile olur.

Kısastan korkarak müslüman kardeşini öldürmekten vazgeçen kişi, bu hareketiyle kendi hayatını, öldüreceği kimsenin hayatını ve toplum fertlerinin hayatını kurtarmış olur.

Bir kişiyi öldüren kimse, ceza görmeden dolaşırsa, fitnenin yayılmasına, can emniyetinin ortadan kalkmasına ve intikam alma duygusuyla kan akıtılmasına vesile olur. Çünkü kan akıtmaya karşı düşmanlık, insanların fitratında mevcuttur. Kalblerdeki kin, tecavüz, husumet ve düşmanlığın ortadan kalkması için islâm, kısas hükmünü va'z etmiştir.

Kısası farz kılan islâm, diğer taraftan insanları affetmeye teşvik etmek de ve hudutlarını çizmektedir. Allah (cc)'ın kısas hükmünü bildirdikten sonra maktûl tarafını affa teşvik etmesi, bir adalet ve onları itaat yolunda yüceltmeye davettir. Çünkü afv, Allah (cc)'ın bir sıfatıdır. O, «...Kimin (kâtilin) lehinde maktulün kardeşi tarafından cüzi bir şey afvolunursa (hemen kısas düşer). Artık örfe uymak, ona (maktulün velisine) güzellekle ödemek (lazımdır)» âyetiyle de, kısas hükmünü intikam, kin ve düşmanlıktan; büyük ve ulvi bir manaya dönüştürmüştür. Geçmiş kavimler, suç işleyenlerden intikam almak için hiçbir şekilde afv ve diyet kabul etmez, onları cezalandırırdı. Çoğu kez öldürülen bir adam karşılığında yüz kişi öldürülür, bununla da övünülürdü.

«Sizin için kısasta intikam vardır» değil, «sizin için kısasta hayat vardır» buyuran Allah (cc)'ın kısastan kastı, toplum barışını temin etmektir.

Kanun yapıcılarına göre, katilin öldürülmesi, bir şiddet hareketidir. Ona şefkat göstererek ölümden kurtarmak gerekir. Halbuki öncelikle zulüm yapılarak öldürülen kişiye, merhamet ve şefkat göstermek daha iyi olmaz mı? Katillere merhamet gösterildiği takdirde, bozguncuların ve canilerin saldırıları karşısında topluma kim merhamet edecektir? Toplumda gün geçtikçe çoğalan saldırı, yaralama ve öldürme olayları karşısında ne yapacağız?

Meseleye dar bir çerçeveden, salim olmayan bir akılla bakanlar, katile merhamet ediyorlar. Konuya derin bir düşünceyle, geniş bir açıdan bakarlarsa katillere, canilere karşı topluma merhamet edeceklerdir. Çünkü halkı sevenler, toplumdaki kötülüklerin azami derecede azalmasına çalışacakları gibi, mütecavizlerin tecavüzlerine de mani olurlar.

ORUCUN MÜSLÜMANLARA FARZ OLUŞU

يَا أَيُّهَا

الَّذِينَ آمَنُوا كُتِبَ عَلَيْكُمُ الصِّيَامُ كَمَا كُتِبَ عَلَى
 الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿١٨٧﴾ أَيَا مَا مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ كَانَ
 مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرُ وَعَلَى
 الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعَامُ مِسْكِينٍ فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَهُوَ
 خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٨٨﴾
 شَهْرُ رَمَضَانَ الَّذِي أُنْزِلَ فِيهِ الْقُرْآنُ هُدًى لِلنَّاسِ
 وَبَيِّنَاتٍ مِنَ الْهُدَى وَالْفُرْقَانِ فَمَنْ شَهِدَ مِنْكُمْ
 الشَّهْرَ فَلْيَصُمْهُ وَمَنْ كَانَ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ
 مِنْ أَيَّامٍ أُخَرُ يُرِيدُ اللَّهُ بِكُمُ الْيُسْرَ وَلَا يُرِيدُ
 بِكُمُ الْعُسْرَ وَلِتُكْمِلُوا الْعِدَّةَ وَلِتُكَبِّرُوا
 اللَّهَ عَلَى مَا هَدَاكُمْ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٨٩﴾ وَإِذَا سَأَلَكَ
 عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ أُجِيبُ دَعْوَةَ الدَّاعِ إِذَا دَعَانِ

فَلْيَسْتَجِيبُوا بِلَا يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ لَعَلَّهُمْ يَرْشُدُونَ ﴿١٨٣﴾
 أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ
 لِبَاسُكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسُهُنَّ عِلْمُ اللَّهِ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ
 أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ
 بَاشِرُوهُمْ وَأَبْتَغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى
 يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ
 مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتِمُّوا الصِّيَامَ إِلَى اللَّيْلِ وَلَا تُبَاشِرُوهُمْ
 وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ
 اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ
 يَتَّقُونَ

183 — Ey iman edenler, sizden evvelki (ümme) lere yazıldığı gibi sizin üzerinize de oruç yazıldı (farzedildi). Tâ ki korunaszın.

184 — (O) sayılı günler (dir). Artık sizden kim (o günlerde) hasta yahut sefer üzerinde olur (ve orucunu yemiş bulunursa) tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. İhtiyarlığından yahut şifa bulması ümit edilmeyen bir hastalıktan dolayı oruç tutmaya) gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fide (lazımdır). Bununla beraber kim gönül isteğiyle bir hayır yaparsa, işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin hakkınızda (yemenizden ve fide vermenizden) hayırlıdır, bilerseniz.

185 — (O sayılı günler) Ramazan ayıdır ki Kur'an onâ (Kadir gecesinde levh-i mahfuzdan semâ-i dünyaya) indirilmiştir. (O Kur'an ki) insanlara (mahz-ı) hıdayettir. Doğru yolun ve Hak ile batılı ayırt eden hükümlerin nice açık delilleridir. Öyleyse içinzden kim o aya erişir (hazır olur, misafır olmazsa) onu (orucunu) tutsun. Kim de hasta olur, yahut bir se-

fer üzerinde bulunursa o halde başka günlerde, oruç tutmadığı günler sayısınca (orucunu kaza etsin). Allah (cc) size kolaylık diler, size güçlük istemez. (Bu kolaylığı istemezse), o sayıyı (kaza borcunuzu) ikmal etmeniz Allah'ı -sizi muvaffak buyurduğu şeyden dolayı- da büyük tanımanız içindir. Olur ki şükür edersiniz.

186 — Kullarım (Habibim), sana beni sorunca (haber ver ki) işte ben muhakkak yakınımıdır. Bana dua edince ben o dua edenin davetine icabet ederim. O halde onlarda benim davetime (itaatle) icabet ve bana iman (da devam) etsinler. Tâ ki (o sayede) yola ulaşmış olalar.

187 — Oruç (günlerinizin) gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal edildi. Onlar sizin için, sizde onlar için birer libassınız. Allah (cc), nefislerinize karşı zaaf göstermekte olduğunuzu bildi ve tevbenizi kabul etti. Sizi bağışladı. Artık (bundan sonra geceleri) onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin. (Bütün gece) fecr-i (sadık) olan ak ıplık kara ıplıktan size seçilinceye kadar yeyin, için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın. Mescidlerde l'tikafta bulunduğunuz zaman kadınlarınıza (gece-leri de) yaklaşmayın. Bu (hükümler) Allah'ın sınırlarıdır. Sakın onlara (o sınırlara) yaklaşmayın. İşte Allah, âyetlerini böylece insanlara açıklar. Tâ ki kerunsunlar. (BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

الصَّيَامُ

(Essiyâmü): Lügatta savm kelimesi, herhangi bir

şeyden çekinmek, onu yapmamak ve terketmek anlamındadır. Râgıb'a göre savm, yemek, konuşmak ve yürümekten uzak durmak manasındadır.

Şeriatta savm, fecr-i sadıktan güneş batıncaya kadar niyet ederek yeme, içme ve cinsî münasebet yapmayı terketmektir. Orucun kemâli ise, şeriatin mahzurlu gördüğünden kaçınmak, haram kıldığı şeylerden de uzak durmaktır.

فَعْدَةٌ

(Feiddetün): Râgıb; «İddet kelimesi, sayılacak her-

hangi bir şey demektir. Müdessir suresinin 31. âyetinde de sayılacak şey manasında kullanılmıştır. Bu kelimenin bulunduğu cümlelerin icmâli anlamı şudur: «Bir kimse için, Ramazan ayında özür-hastalık ve seferilik hali

gibi- ünden dolayı oruç tutamadığı günler sayısınca, diğer günlerde tutması farzdır» (1) der.

Kurtubî ise, «Fa'let vezninde «add» kökünden türeyen iddet kelimesi, sayılacak şey anlamındadır» (2) demektedir.

أُحْرَ

(Ühare): Ührâ'nın çoğulu olan ühare kelimesi, diğeri

manasındadır.

يُطِيقُونُ

(Yutigûnehu): «Oruç tutmakta meşakkat ve zorluk çekenler.»

«Lisanü'l Arap» kitabı yazarı «İtakat kelimesi, bir şeye güç yetirmenin en son sınırı anlamındadır» (3) der.

فِدْيَةٌ

(Fidyetün): Fidyе kelimesi, bir kimsenin şahsı için feda

ettiği şey manasınadır. Şeriatta ise, gücünün yetmediği bir ibâdeti terk eden kimsenin, onun karşılığı olarak verdiği mala denir. Fidyе, bazı yönleriyle de kefâretlere benzer.

شَهْرٌ

(Şehrü): Ay demektir

رَمَازَانُ

(Ramazâne): Râgıb, bu kelimeyle ilgili olarak şöyle

der: «Ramazan kelimesi, «remd» kökünden türemiştir. Güneşin yakıcı sıcağı anlamındadır. Oruç ayına bu ismin verilmesi, ateşin herhangi bir şeyi yakıp bitirmesi gibi, oruçun da insanların günahını yok ettiği içindir.» (4)

Zemahşerî ise; «Araplar, ayların isimlerini yeni adlarla değiştirdikleri zaman, her ayın ismini o ayın bulunduğu mevsime uygun olarak koyarlardı. Bu değişikliği yaptıkları sırada oruç, sıcağın en şiddetli mevsimine rastgeldiğinden ona Ramazan adını vermişlerdir» (5) demektedir.

1 — Râgıp el-İsfahani - El-Müfredâtü'l - Kur'an, S. 325

2 — Kurtubi - age - C. 2, S. 261

3 — Lisanü'l Arab, Duk maddesi

4 — Râgıp el-İsfahani - age - S. 203

5 — Zemahşerî - Keşşâf Tefsiri - C. 1, S. 171, İbn-i Cevzi - age - C. 1, S. 187

Mecmau'l-Beyân C. 1, S. 275

الرَّفَسُ

(Errefesü): Cima ve öncesi münasebetler manasına-

dır. Gerçekte fahiş söz anlamında olan refes kelimesi, sonradan cima olarak anılmıştır. İbn-i Abbas, «Refes, cimadır» (6) der.

تَخْتَانُونَ

(Tahtânûne): İhtiyân kelimesi, hiyanet kökünden

turemiş olup hiyaneti düşünmek anlamındadır.

Râgıb; «Hiyanet, emanetin zıttıdır. İhtiyân kelimesi ise, hiyaneti düşünmek manasınadır» demektedir.

عَاكِفُونَ

(Âkîfûne): İ'tikâf kelimesi, bir yerde durup ayrılma-

mağ manasınadır. «Onlar ise: Biz demişlerdi. Musa bize dönüp gelinceye kadar o (buzağı) ya (tapmakta) kaim ve daim olmaktan katıyyen ayrılma-yacağız» (Tâ, hâ: 91) âyetinde de bu anlamda gelmiştir. Şeriatta İ'tikaf ise, Allah (cc) için ibâdet maksadıyla bir camide durmaya denir.

حُدُودُ اللَّهِ

(Hudûdullâhi): Had kelimesinin çoğulu olan hudud

kelimesi, menetmek anlamındadır. Zeccâc; «Allah (cc), tayin ettiği sınırlara tecavüz etmeyi menetmiştir.» (7) der.

AYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), geçmiş ümmetlere orucu farz kıldığı gibi müminlere de farz kıldığını haber vermiş, onun büyük hikmet ve faydalarını beyan etmiştir. Oruç tutan kimse, büyük sevaba nail olmak arzusuyla Allah (cc) tan sakındığı için nefsinin arzu ettiği bir çok mübah şeyleri terkeder ve O'nun müttaki kullarından olur.

Allah (cc)'ın farz kıldığı oruç, yalnız sayılı Ramazan ayı günleridir. O, ömür boyu oruç tutmayı farz kılmamakla, kullarını ne kadar çok sevdiğini ve merhamet ettiğini gösterir. Allah (cc), orucun zarar verdiği hastalar ile oruçta zorluk çeken misafirlere, oruçlarını yeme müsadesi vermiş ve oruç yedikleri günler sayısınca diğer günlerde oruç tutmalarını da emretmiştir. Bu ise müminlere bir kolaylık ve şefkattir.

6 — İbn-i Cevzi - age - C. 1, S. 191

7 — Zeccac - age -

Allah (cc)'in, oruç tutulmasını emrettiği Ramazan ayı, Büyük Kur'an'ın nazil olmaya başladığı aydır. Bir düstur, bir nizam olan büyük Kur'an, kendisine uyanları dünyada selâmete, ahirette saâdete kavuşturur.

Allah (cc), bu ayda oruç tutulmasını te'kiden söylemiştir. Çünkü O ay, Allah (cc)'in rahmetini kulları üzerine yağmur gibi indirdiği aydır. O, kulları için yalnız kolaylık ister. Bundan dolayı da hasta ve misafir için, Ramazan günlerinde oruç yeme müsadesi vermiştir.

Allah (cc), kullara yakınlığını, dilekte bulunanların dileklerine icabet edeceğini, ihtiyaç sahiplerinin ihtiyacını karşılayacağını ve kendisi ile kullarının herhangi birisi arasında perde olmadığını bildirmiştir. Kullara düşen vazife, ellerini göğşe doğru kaldırıp dua ettikleri zaman, ihlasla ona yönelmek ve ibadet etmektir.

Allah (cc), bütün buyruklarında kulların kolaylıkla yapabilecekleri şeyleri beyan etmiştir. Ramazan ayı gecelerinde ise yemek, içmek ve karılarından faydalanmak mübah kılınmıştır. Halbuki daha önceki ümmetlere Ramazan ayı gecelerinde ailelerinden faydalanma haramdı. Muhammed (sav) ümmetine ailelerinden faydalanmanın mübah kılınması, Allah (cc)'in fazl ve rahmetinin bir izharıdır. Cenab-ı Hak, âyetle kadını vücudu örten elbiseye benzetmiştir. Çünkü elbise, insan vücudunu dış etkilerden nasıl korursa, kadın, kocasının koca da kadının, beşeri istek ve arzularını karşılayarak, elbise örneği birbirlerini haramlardan muhafaza ederler. İbn-i Abbas (ra), «Onlar sizin için siz de onlar için birer libassınız...» âyetini tefsir ederken «Onlar sizin için, siz de onlar için birer meskensiniz. Mesken nasıl insanın barınağı ise, kadın erkek için, erkek de kadın için karşılıklı bir barınak gibidir. Birbirlerini korurlar» der.

Allah (cc), Ramazan ayı gecelerinde, fecr-i sadıka kadar eşlerin birbirleriyle münasebetlerini umumi olarak mübah kılmıştır. Yalnız i'tikâfa giren kimseler için cinsi münasebeti yasaklamıştır. Çünkü i'tikâf, inziva ve ibâdetle ayrılma vaktidir. Elbette ibâdet ve inziva zamanında, bütün dünya münasebetlerinden uzak durmak gerekir.

Allah (cc), oruçla ilgili âyetlerini, buyruklarına muhalefet etmek ve haramlardan kaçınmayı emrederek sona erdirir. O'nun emir ve yasakları sınırlıdır.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

A. İbn-i Cerir et-Taâberî'nin, Muaz bin Cebel (ra)'den; «Resulullah (sav) Medine'ye teşrif ettikleri zaman, Aşure günü ile her aydan üç gün

oruç tutarlardı. Sonra Allah (cc): «Ey iman edenler, sizden evvelki (ümme)tlere yazıldığı gibi sizin üzerinize de oruç yazıldı (farz edildi). Tâ ki korunmanız.», «(O) sayılı günler (dir). Artık sizden kim (o günlerde) hasta, yahut sefer üzerinde olur (ve orucunu yemiş bulunur) sa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar. Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fideye (lazımdır). Bununla beraber kim gönül isteğiyle bir hayır yaparsa işte bu, onun için daha hayırlıdır. Oruç tutmanız sizin hakkınızda hayırlıdır, bilirsiniz.» âyetleriyle oruç tutmayı farz kıldı. Bu âyetlerin nüzûlünden sonra isteyen oruç tuttu, isteyen oruç tutmayarak bir miskini fideye vererek doyurdu. Daha sonra Allah (cc): «(O sayılı günler) Ramazan ayıdır ki Kur'an onda indirilmiştir. (O Kur'an ki) insanlara (mah-i) hidayetdir. Doğru yolun ve Hak ile batılı ayırt eden hükümlerin nice açık delilleridir. Öyleyse içinizden kim o aya erişirse onu (orucunu) tutsun...» âyetiyle de mukim ve sağlıklı kişilerin kesinlikle oruç tutmalarını farz kıldı. Oruca gücü yetmeyen için, fideye hükmü baki kaldı.» (8) rivayetidir.

B. Selmete bin el-Ekvâ (ra)'nın rivayetidir: «...Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fideye (lazımdır)...» âyeti nazil olunca dileyen oruç tuttu, dileyen karşılığında fideye verdi. Daha sonra, «...İçinizden kim o aya erişirse onu (orucu) tutsun...» âyeti nazil olunca, bir önceki âyette olan «muhayyerlik» hükmünü neshetti. Bundan sonra sağlıklı ve mukim bir şahıs kesinlikle oruç tuttu.» (9)

C. «Bir Arap topluluğu, Resulullah (sav)'a gelerek, «Ya Resulullah (sav), Allah (cc)'ımızın yakınlığından mı münacatımızı sessizce yapıyoruz, yoksa uzaklığından mı yüksek sesle yapıyoruz?» diye sorunca; «Kullarım sana beni sorunca (haber ver ki) işte ben muhakkak yakınımdır. Bana dua edince ben o dua edenin davetine icabet ederim...» âyeti nazil oldu.» (10) rivayetidir.

D. Buhari, Berrâ bin Azib (ra)'den: «Sahabilerden bazıları oruç tuttukları zaman iftar yemeği hazır olsa dahi çoğu kez iftar etmez, yatarlardı. Böylelikle gece ve gündüz hiçbir şey yememiş olurlardı. Ramazan ayında Ensardan Kays bin Sermet (ra) hem oruç tutuyor, hem de hurma bahçesinde çalışıyordu. İftar zamanı evine gelerek hanımına, «Yenecek bir şey

8 — Taberi - Mecma'ül - Beyân - C. 2, S. 132, Süyuti - age - C. 1, S. 176

9 — Buhari, Müslim, Tirmizi, Selmete bin el-Ekvâ'dan rivayet etmişlerdir. Süyuti - age - C. 1, S. 177

10 — Taberi - age - C. 2, S. 198, Kurtubi Tefsiri - C. 2, S. 288, Süyuti - age - C. 1, S. 194, İbn-i Cevzi - age - C. 1, S. 89

var mı?» diye sordu. Hanımı, «Yok, hemen hazırlamaya çalışayım» diyerek hazırlığa başladı. O sırada yorgunluktan ve isteğinin yerine gelmemesinden dolayı hanımı gelinceye kadar uyudu. Hanımı onu uyur görünce «Sana yazıklar olsun» dedi. Ertesi günü öğle vaktine doğru Kays bin Sermet (ra) halsiz kalınca, bir önceki gece hanımıyla kendisi arasında geçenleri Resulullah (sav)'a gelerek anlattı. Bunun üzerine, «**Oruç (günlerinizin) gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal edildi...**» âyeti nazil oldu. Müslümanlar buna çok sevindiler. Daha sonra «**(Bütün gece) fecr(i sadık) olan ak iplik kara iplikten size seçilinceye kadar yeyin, için, sonra geceye kadar orucu tamamlayın**» âyeti nazil oldu» (11) rivayet etmiştir.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: «Ey iman edenler, sizden evvelki (ümme)t'lere yazıldığı gibi sizin üzerinize de oruç yazıldı (farz edildi)...» âyeti, orucun daha önceki ümmetlere de farz olan çok eski bir ibadet olduğuna işaret ediyor. Kitap ehli (hristiyan ve yahudiler), oruç farzında değişiklikler yapmışlardır. Oruç ayı, çok sıcak veya çok soğuk bir mevsime rast geldiğinde onların bilginleri toplanarak orucun baharda bir ay tutulmasına karar vererek, gün sayısını artırmışlardır. Böylelikle Ramazan ayı orucunu artırarak 50 güne çıkarmışlardır. Bir aylık Ramazan orucuna karşılık 20 günlük artış, onların oruç vaktinin tayininde yapmış oldukları hatanın kefaretidir.

Taberî, bu hususta Ed-Düyyî'den senetle: «Hristiyanlara, Ramazan orucunu tutmak farzdır. Onlara uyuduktan sonra sahurda kalkıp yemek, içmek, oruç ayında evlenmek ve ailesiyle cinsi münasebette bulunmak yasaktır. Ramazan ayı çok sıcak ve soğuk aylara tesadüf ettiği zaman bu durum onlara zor geliyordu. Hristiyanlar, bu zorluğu ortadan kaldırmak için ilkbahar mevsimini oruca tahsis (12) ederek, 20 günlük bir ilave

11 — Buharî, Kurtubi Tefsiri - C. 2, S. 294, Taberî Tefsiri, C. 2, S. 164

12 — İslâm dininde ibadetlerin vakit ve mevsimlerini tayin etme hakkı yalnız Allah (cc)'ındır. Ayetin metninde de görüldüğü gibi orucun mevsim ve zamanını Allah (cc) tayin etmiştir. İnsanlar hristiyanların yaptığı gibi tuttıkları oruca istedikleri bir zamanı tahsis etseler, bu oruç değil, isyan olur. Çünkü ibadet, Allah'ın emriyle yapılan amellerdir. İbadetin vaktini değiştirmenin altında Allah'a isyan etme ve vakit tayinini yalnız kendilerinin bileceğini sanma duygusu vardır. Bu duygu, düşünce ve davranış ibadet değil, isyan hatta küfür olur. Onlar fiilleriyle Kur'an'ın emrini reddederler. Bu red ise küfürdür. (Mütercim)

yaptılar. Bu ilaveyi de oruca tayin ettikleri zaman için kefâret kabul ettiler. Böylece onların orucu 50 gün oldu,» (13) diye rivayet yapmıştır.

İkinci incelik: Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan yazılmamıştır.

Üçüncü incelik: Allah (cc) orucu insanların takva olmasına vesile olan bir yol olarak beyan etmiştir. Mübah olan tabii istek ve arzularını yalnız Allah (cc)'in emrine uyararak terkeden ve sevab kazanacağına inanarak oruç tutan kimse, kendisini takva olmaya hazırlamış olur. Böylelikle oluşan takva melekesi, yasak arzu ve istekleri terk ettirdiği gibi, şüpheli şeylerden de insanı uzaklaştırır.

Oruç, insanın yemek, içmek ve cinsi münasebette bulunmak gibi beşeri arzularını kırar. Herhangi bir şeye karşı, insanın arzusu çok oldu mu ondan kaçınmak ta o kadar zordur. Yeme, içme ve kadın arzusu ise yaradılış itibarıyla diğer arzulardan daha çoktur. Bunları terk ise, ancak oruçla mümkündür. İnsan kendisini felakete sürükleyen bu iki arzu-yu oruç tutarak terk etmeyi adet edinirse, diğer istek ve arzularını kolaylıkla terkeder. Ne yazık ki insanlar darb-ı meselde olduğu gibi, bu iki arzunun tahakkuku için çalışır. (14)

Dördüncü incelik : Alim Gaffâr'a göre Allah (cc), orucu farz kılmakla insanlara hayret verecek aşağıdaki uyarıları yapmıştır.

1. Orucun farz oluşuyla, geçmiş ümmetlere uyma zorunluluğu kalktı.

2. Oruç, insanlarda takvanın vücut bulmasına vesile olur. Oruç farz olmasaydı, takva gibi şerefli bir sığata ulaşmak kolay olmazdı.

3. Allah (cc), orucu tayin edilen zamanda tutulmak için farz kıldı. Eğer bütün sene oruç tutmayı emretseydi, insanlar için çok büyük zorluk ve meşakkat olurdu.

4. Allah (cc), oruca Kur'an'ın inzal olduğu Ramazan ayını tahsis etmiştir. Çünkü Ramazan, ayların en şerefliisidir.

5. Orucun tutulmasında misafir ve hastalara güçlük ve çetinliği Allah (cc) izale etmiş ve onların yemelerini mübah kılmıştır.

Beşinci incelik: «...Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidiye (lazımdır)» âyeti, yaşlı kadın ve erkeklerin orucu yemelerine karşılık,

13 — Taberi - age - C. 2, S. 129, Süyutî - age - C. 1, S. 178

14 — Fahreddin er-Râzi - age - C. 2, S. 77

fidyeye vermeieri lazım geldiğini beyan ediyor. Çünkü Arap diline göre âyet-te geçen «yutikûne» fiilinin kökü «itâkat» kelimesi, çok kişinin zor yapabilecekları bir iş için kullandıkları güç anlamındadır. Oruç tutmak ta rahmete vesile olduğu için, yaşlı kadın ve erkekler oruç tutamadıkları gün sayısınca fidye verirler. «...Ey Rabbimiz, takat getiremeyeceğimizi bize taşıma...» (Bakara: 286) âyeti de buna delâlet eder.

Altıncı incelik: «...İçinizden kim o aya erişirse (hazır olur, misafir olmazsa) onu (orucunu) tutsun...» âyetinden maksat, ayı görmek değil, Ramazan ayı vaktine erişmektir. Çünkü çok az insanın ayı görmesiyle oruç bütün müslümanlara farz olur. (15) Ayı araştırıp görmek, farz-ı kifayedir. Bu görevi, en az bir müslümanın yapmasıyla farz, toplum üzerinden kalır. Âyetten murat, herkes için ayı görmek olsaydı, ayı görmeyen oruç mükellefleri çoğunlukta olurdu. Mesela: Gözü hastalıklı, çok yaşlı, ayın batış ufkunun kapalı olduğu bölge insanların oruç tutmaları, mükellef olmalarına rağmen mümkün olmazdı. Bundan dolayı âyetten maksat ayı görmek değil, vakte hazır olmaktır. Geniş bilgi fıkıh kitaplarında görülebilir.

Yedinci incelik: «...Allah, size kolaylık diler, size güçlük istemez...» âyetinde, Arap dili ve edebiyatındaki bedî' ilmine göre «Tıbâğus selb» adı verilen güzeli bir ifade tarzı vardır. Fakihler, usul kurallarından «meşakkat, kolaylığı celbeder» genel kaidesini bu âyetten almışlardır. Allah (cc), emir ve yasaklarında kulları için zahmet ve ağırlığı değil, kolaylık ve hayrı ister.

Sekizinci incelik: Allâme Zemahşeri; «...(Bu kolaylığı istemesi), o sayıyı (kaza borcunuzu) ikmal etmeniz, Allah'ı -sizi muvaffak buyurduğu o şeyden dolayı da- büyük tanımanız içindir. Olur ki şükredersiniz» âyetinde Allah (cc), daha önce oruç ayına ulaşan hasta, misafir ve özürlü kişilerin yedikleri günleri saymaları gibi hükümlerden sonra, «Sayıyı ikmal edin» cümlesiyle sayılara dikkat edilmesini, «Allah'ı büyük tanımanız içindir» cümlesiyle de yenilen oruçların kaza edilmesi gibi bir kolaylık tanındığının bilinmesini, «Olur ki şükredersiniz» cümlesi ile verilen kolaylık ve ruhsata şükredilmesi gerektiğini gösteriyor» (16) der.

15 -- İslâm ülkelerinden herhangi birisinde bir kimse ayı gördüğüne dair, İslâm kadısının huzurunda İslâm hukukundaki şehadet kurallarına uygun şahitlik yapar ve kadı da bunu yayın organları (Radyo, Tv, diğerleri) ile tüm müslümanlara duyurursa herkesin oruç tutması gerekir. (Mütercim)

16 -- Zemahşeri - Keşşâf Tefsiri - C. 1, S. 172

Dokuzuncu incelik: Allah (cc), kadın konusundaki terbiye ve edebi öğrenmemiz için karı-koca arasındaki cinsi münasebeti, yüksek ve latif bir üslubla ifade etmiştir. Çünkü Allah (cc), «...Onlar sizin için, siz de onlar için birer libassınız...» buyurmuştur. Onun bu güzel ve latif buyruğu, elbisenin vücudu örttüğü gibi, kadın erkeğin, erkek de kadının noksan taraflarını örterek birbirlerine yardımcı olacaklarını gösterir.

Bu âyetin tefsiriyle ilgili olarak Fahreddin Er-Râzi; «Kadın, kocasını bütün haramlardan koruduğu gibi, erkek de karısını haramlardan elbisenin vücudu muhafaza ettiği gibi korur. Çünkü bir hadis-i şerifte Resulullah (sav), «Evlenen bir kimse, dininin üçte ikisini korumuş olur» buyurur» (17) der.

Onuncu incelik: Şerif er-Radî; «(Bütün gece) fecr(i sadık) olan ak iplik, kara iplikten size seçilinceye kadar, yeyin, için sonra geceye kadar orucu tamamlayın...» âyetinde hayret verici bir istiâre (18) vardır. İstiâre'den murat, sabah beyazlığının gecenin karanlığından seçilmesine kadarki zamandır. Ak ve kara iplik tabirleri mecazi anlamdadır. Gece karanlığının kara ipliğe, sabah beyazlığının ak ipliğe benzetilmesindeki sır, sabah beyazlığı ilk doğuşunda iplik gibi ince görünür. Gece karanlığı ise devamlı geri çekilerek zayıfladığından ipe benzer. Bu sırada sabah beyazlığı gittikçe yayılırken gece karanlığı da gittikçe azalır» (19) demektedir.

Adiy bin Hâtem (ra)'den: «Bu âyet nazil olunca iki tane urgana benzer siyah ve beyaz iplik alarak yastığımın altına koydum. Gece kalkarak yemek yedikten sonra iplikleri alarak dışarı çıktım. Onları yanyana uzatarak bakmama rağmen birbirinden seçemedim. Sabah olunca giderek durumu Resulullah (sav)'a anlattım. O'da gülerek, «Gerçekten akılsızmışsın. Âyette geçen ak ve kara iplikten murat, sabah beyazlığı ile gecenin karanlığıdır» buyurdu» (20) diye rivayet edilmiştir.

17 — Fahreddin er-Râzi - age - C. 2, S. 200

18 — Arap dili ve edebiyatında bir kelimenin, asıl manası dışında bir anlamda kullanılmasına İSTİÂRE denir. Meselâ: Sabah beyazlığına ak iplik, gece karanlığına kara iplik denilmesi gibi. Buradaki ak ve kara iplik tabirlerinden maksadın, sabah beyazlığı ve gece karanlığı olduğunu «minel fecri» kelimesinden anlıyoruz. (Mütercim)

19 — Şerif er-Radî - Telhisü'l Beyan fi Mucizâtü'l Kur'an - C. 2, S. 172

20 — Buharî, Müslim, Ahmed b. Hanbel, Taberî - age - C. 2, S. 172, Keşşâf Tefsiri C. 1, S. 175., Fahreddin er-Râzi - age - C. 5, S. 120, İbn-i Cevzî - age - C. 1, S. 192

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Ramazan ayı orucundan önce, müslümanlara oruç farz mıydı?

«(O) sayılı günler(dir)...» âyetinin zahirine göre müslümanlara farz olan oruç, Ramazan ayı günleridir. Çoğu müfessir, bu görüştedir. İbn-i Abbas (ra) ve Hasan (ra)'dan rivayet edilen bu görüşü, İbn-i Cerir et-Taberî de tercih etmiştir.

Katâde ve Atâ'dan: «Müslümanlara daha önce her aydan üç gün oruç tutmak farz kılınmıştı. Sonra ise Ramazan ayı orucu farz kılındı. Buna «...Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidye (lazımdır)...» âyet-i delildir. Çünkü sayılı günlerde oruç tutup tutmamakta bir serbestlik yoktur. Ramazan ayı orucu için ise âyette zaman ve sayı tayini yapılmıştır. Bu izahtan anlaşılan şudur: Âyette geçen «belli günlerde» oruç tutmak, Ramazan ayı orucunun dışında bir oructur» diye rivayet edilmiştir.

Cumhur'a göre, «...Sizden evvelki (ümmetlere) yazıldığı gibi sizin üzerinize de oruç yazıldı (farz edildi)...» âyetinin ifadesi, kapalıdır. Buna göre farz olan oruç bir gün, iki gün veya daha fazla olabilir. Âyetteki kapalılık, «sayılı günler» ifadesiyle açıklanırsa da yine mücmeldir. Çünkü «sayılı günler» ifadesinden bir hafta, veya bir ay da anlaşılabilir. Allah (cc), «Ramazan ayı» tabiri ile daha önceki mücmel ifadelere tam bir açıklık getirmiş ve müslümanlar için farz olan orucun, Ramazan ayı orucu olduğunu beyan etmiştir.

İbn-i Cerir et-Taberî, bu hususta şöyle der: «Bana göre oruçla ilgili görüşlerin en doğrusu, «Sayılı günlerden maksat, Ramazan ayı günleridir» diyen görüştür. Çünkü hiçbir âyet ve hadis, Ramazan ayı dışında müslümanlara diğer bir orucun farz olduğunu beyan etmemiştir. Allah (cc), âyetin akışında farz orucun, Ramazan orucu olduğunu, «(O sayılı günler) Ramazan âyidir ki Kur'an onda indirilmiştir» âyetiyle beyan etmiştir. Bu âyetin te'vili şöyledir: «Ey mü'minler, sizden önceki ümmetlere oruç farz kılındığı gibi, size de farz kılındı. Tâ ki korunasınız. İşte o belirli günler, Ramazan ayı günleridir.» (21)

İkinci hüküm: Hangi hastalık ve yolculuk, oruç yemeyi mübah kılar?

Allah (cc), hasta ve misafire rahmeti gereği, kolaylık olmak üzere Ramazan ayı orucunu yemeyi mübah kılmıştır. Fakihler, hangi hastalığın oruç

yemeyi mübah kılacağı hususunda ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır.

1. Zahirilere göre hastalık ve yolculuk, insanlara oruç yemeyi mübah kılar. Hatta kısa bir yolculuk veya parmak ve diş ağrısı gibi hastalık dahi olsa, orucu yemek mübahtır. Bu görüş, Atâ ve İbn-i Sîrin'den rivayet edilmiştir.

2. Bazı alimlere göre «oruç yeme ruhsatı», oruç tuttuğu takdirde çok zorluk çekecek hasta ve yolcuya mahsustur. Bu görüş, El-Esem'indir.

3. Çoğu fakihlere göre ise oruç yemeyi mübah kılan; hastayı yoran, iyileşmesini geciktiren ve hastalığı artıran oruçtur. Zahmete ve yorgunluğa sevkeden uzun yolculuk da oruç yemeyi mübah kılar. Ehl-i sünnetin 4 mezhebi de bu görüştedir.

Zahirilerin delilleri : Zahirilere göre: «...Sizden kim (o günlerde) hasta yahut sefer üzerinde olur (ve orucunu yemiş bulunur)sa, tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar)...» âyeti, «ağır veya hafif» hastalık ile «uzun veya kısa» yolculuktan hangisi olursa olsun, Ramazan ayı orucunu yemeyi mübah kılar. Çünkü âyette hastalık «ağır oluşla», yolculuk «uzaklıkla» kayıt ve vasıflanmamıştır. İbn-i Sîrin'in yanına giden Zahiriler onun parmak ağrısından ötürü oruç yediğini görürler.

Davud-u Zahirî; «Kısa veya uzun tüm yolculuklar için oruç yeme ruhsatı vardır. Yolculuk takriben 8 km de olsa kişi seferidir. Kısa yolculuk yapana da misafir denir. Kur'an'ın zahirî anlamı da budur» der.

Cumhur'un delilleri : Çoğu fakihlere göre, insana zorluk vermeyen az bir hastalık, Ramazan ayı orucu yenilmesini mübah kılmaz. Çünkü Cenab-ı Hak, «Allah, size kolaylık diler, size güçlük istemez» buyurmuştur. Âyette oruç yeme ruhsatı, meşakkat ve zorluğun giderilmesi için verilmiştir. Hafif hastalık ve yakın yolculukta zorluk yoktur. Parmağı ve dişi ağrıyan kimse için, oruç yeme ruhsatı olabilir mi?

Salim aklında kabul edeceği gibi sahih olan, Cumhur'un görüşüdür. Çünkü oruç yeme ruhsatı, kolaylık sağlamak ve zorluğu gidermek içindir. Kolaylığın sağlanması, zorluğun bulunduğu yerde mümkündür. Hafif parmak ve baş ağrıları ile grip gibi hastalıklarda oruçlu kişi için zorluk düşünmek mümkün değildir. Bu hastalıkların tedavisi, ancak oruçla olur. Eğer hastalık bu türden ise, oruç yemek mübah olur mu? Allah (cc), ancak gücümüzün yeteceği ve kolaylıkla yapabileceğimizi emretmiştir. Oruç, hastalığa veya onun ağırlaşmasına vesile olursa yenabilir.

Kurtubî, bununla ilgili olarak şöyle der; «Hastalığın iki çeşidi vardır. Oruç tutamayacak güçte olan hastanın oruç yemesi mübah değil, farzdır. Diğer ise orucu güçlkle tutabilen hastalar için, Ramazanda oruç yemek müstehaptır. Çoğu alimlere göre hastalık, şiddetli ağrı veriyor veya oruçlu olursa hastalığının artacağı ve uzayacağını biliyorsa, kişinin oruç yemesi sahih olur. İmam Malik (ra)'den oruç yemeyi mübah kılma hususunda muhtelif rivayetler vardır. Bir rivayete göre oruç tutmak ölüme sebep olursa, kişi orucunu yer. Diğer bir rivayete göre ise oruç, hastalığın ağırlaşma ve uzamasına vasita olursa, kişinin orucu yemesi mübah olur. Bu ikinci rivayet Maliki mezhebindeki sahih görüştür.» (22)

Üçüncü hüküm: Hangi yolculuk, oruç yemeyi mübah kılar?

Fakihler, bir kimsenin oruç yiyebilmesi için, yolculuğunun uzun olması gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Fakat uzunluğun miktarı konusunda ihtilaf ederek bir kaç görüşe ayrılmışlardır.

A. El-Evzâî: «Oruç yemeyi mübah kılan yolculuk 1 gün olmalıdır» der.

B. İmam Şafî (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra) ise: «Oruç yemeyi mübah kılan yolculuk, 2 gün 2 gece olmalıdır. Bu müddet te 16 fersah (23) olarak takdir edilir» derler.

C. İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Sevri (ra) de: «Oruç yemeyi mübah kılan yolculuk, 3 gün 3 gece olmalıdır. Bu ise 24 fersaktır» demektedirler.

El-Evzaî'nin delili: Bir günden az olan yolculuklar, kısadır. Mukim kimse çoğu kez, bir günden az yolculuk yapabilir. Misafir (yolcu) ekseriyetle evinden ayrıldığı gün tekrar evine dönmesi mümkün olmayan kimsedir. Yolculuk müddeti bir günden az olan kimsenin, oruç yemesi mübah değildir. Bir günden fazla olursa orucunu yiyebilir.

İmam Şafî (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'in delilleri:

1. Şer'i yolculuk, namazın kısaltılarak kıldığı yolculuktur. Bir günün uzunluğuna tahammül etmek kolay, iki günün uzunluğuna tahammül etmek ise zordur. Bunun için Ramazan orucunun yenilmesini mübah kılan ruhsat, uygundur.

22 — Kurtubî - age - C. 2, S. 256

23 — Bir fersah takriben 8 km'dir. $8 \times 16 = 128$ km'lik yolculuk yapılması oruç yemeyi mübah kılar.

2. İmam Şafii (ra)'nin Resulullah (sav)'tan rivayet ettiği, «Ey Mekkeli-ler, yolculuğunuz 4 bürd'den (24) az olursa, namazlarınızı tam kılınız. Eğer Mekke'den, Asfan'a kadar giderseniz namazınızı seferî olarak kılınız» (25) hadisidir.

3. İmam Şafii (ra)'nin, Atâ'dan: «Atâ, İbn-i Abbas (ra)'a, «Arafat'a gi-den kimsenin namazı kısaltılır mı?» diye sordu. O'da «hayır» deyince, ikinci kez, «Merrü ez-Zehran'a giden seferî olur mu?» İbn-i Abbas (ra) «Hayır, Cidde, Asfan ve Taif'e giden adam, namazını kısaltabilir» dedi.» (26) rivayetidir.

Kurtubî; «Buharî de, «Abdullah bin Ömer (ra) ve İbn-i Abbas (ra), yolculukları 4 bürd'e ulaştığında oruçlarını yer ve namazlarını da seferî olarak kılarlardı» denilir», (27) der.

Kurtubî'nin naklettiği, Maliki mezhebinin meşhur olan görüşüdür. Ancak İmam Malik (ra)'den şu rivayette yapılmıştır; «Sefer müddetinin en azı 1 gün, 1 gecedir. Bu görüşün delili, Buharî'nin şu rivayetidir; «Allah (cc)'a ve ahiret gününe iman eden bir kadının, yanında mahremi olmak-sızın bir gün, bir gece yolculuk yapması helal değildir.» (28)

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Sevrî (ra)'nin delilleri :

1. Ebu Hanife (ra); «...İçinizden kim o aya erişirse onu (orucunu) tutsun...» âyeti, oruç tutmayı farz kılmıştır. Biz misafir için oruç yeme ruhsatını 3 gün olarak kayıtladık. Çünkü bunda icmâ vardır. Üç günden az olan yolculuklarda oruç tutmak farzdır» der.

2. Resulullah (sav)'ın hadisidir; «Mukim kimse, 1 gün, 1 gece, aya-ğından meshini çıkarmaksızın mesh yapar. Misafir ise, 3 gün, 3 gece aya-ğından meshini çıkarmaksızın mesh yapar.» (29). Şâri (Resulullah), misafiri-ri 3 gün 3 gece mesh yapabileceğini beyan etmiştir. Ruhsatlar, ancak şeriatın tayin ettiği ölçülerdir. Öyleyse oruç yemeyi ve namazı kısaltarak kılmayı mübah kılan sefer, 3 gün 3 gece olmalıdır.

24 — 1 bürd, 4 fersaktır. $4 \times 4 = 16$ fersah eder. $16 \times 8 = 128$ km'lik bir yolculuk gerekir.

25 — Şafii, İbn-i Abbas'tan rivayet etmiştir. Fahreddin er-Râzi - age - C. 5, S. 82

26 — İmam Şafii, Ata'dan rivayet etmiştir. Fahreddin er-Râzi - age - C. 5, S. 82

27 — İmam Şafii, Ata'dan rivayet etmiştir. Fahreddin er-Râzi - age - C. 5, S. 82

28 — İbn-i Ârâbi - age - C. 1, S. 77

29 — Cessâs - age - C. 1, S. 204

3. «Resulullah (sav) efendimiz: «Bir kadın yanında mahremi olmadan 3 günden fazla yolculuk yapamaz» buyurdu» (30) hadisidir. Bu hadisten anlaşılan, seferliliğin üç gün oluşudur. Üç günden az olan yolculuk, sefer hükmüne girmez. Onun için oruç yemeyi mübah kılan seferin, 3 gün olması lazımdır.

İbn-i Arabî bununla ilgili olarak şöyle der: «Resulullah (sav)'ın, «Allah (cc)'a ve ahiret gününe inanan bir kadının, yanında mahremi olmaksızın bir gün bir gece yolculuk yapması haramdır.» hadisi sabittir. Peygamber Efendimiz (sav), diğer bir hadisi şeriflerinde de; «sefer, üç gündür» buyurur. Ebu Hanife (ra), seferin ancak birkaç günde tahakkuk edeceği görüşündedir: 1. Evinden ayrıldığı gün. 2. Yalnız yolculuk yaptığı gün. 3. Gideceği yere ulaştığı gün. Buna göre oruç yemeyi mübah kılan sefer, 3 gün yapılan yolculuktur.» (31)

İbâdetlerde ihtiyatlı hareket etmek münasıptır. Resulullah (sav), bir kadının yanında mahremi olmaksızın 3 gün yolculuk yapmasını men ettiği gibi, bir gün bir gece yolculuk yapmasını da yasaklamıştır. O'nun bu hadisleri, sahih kitaplarda bulunmaktadır. Bundan dolayı, yolculuk için 3 gün, 3 gece ile amel etmek, ihtiyata daha uygundur. İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'nın görüşü diğerlerine tercih edilir. Allah (cc) doğruyu en iyi bilendir.

Dördüncü hüküm: Misafir ve hasta için oruç yeme, ruhsat mıdır, yoksa azimet (32) midir?

Zahirlere göre; hasta ve misafirin oruç yemesi farzdır. Misafir yolculuğu bitirdikten, hasta da iyileştikten sonra, Ramazan orucundan yedikleri gün sayısınca başka zamanda oruç tutar. Hasta ve misafir iken tuttukları oruç, Ramazan orucu yerine geçmez. Çünkü Allah (cc), «...Sizden kim hasta yahut sefer üzerinde olur (ve orucunu yemiş bulunursa) tutamadığı günler sayısınca başka günlerde tutar...» buyurmuştur. «Tutamadıkları günler sayısınca» tabiri, oruç yemelerinin farz olduğunu beyandır. Resulullah (sav)'ın, «Seferde oruç tutmak, sevab değildir» buyruğu da hasta ve misafirin oruç yemelerinin farz olduğunu gösterir.

30 — Buhari, Kasr-ı Salat babında, Abdullah b. Ömer'den rivayet etmiştir.

31 — İbn-i Arabî - age - C. 1, S. 78

32 — Özetle azimet, ibadet şekillerinin asıl olanını yapmaktır. Ruhsat ise, sonradan kolaylık için bazı zamanlarda hükmün değiştirilmesi veya kısaltılmasıdır. Mesela; Abdest alırken ayağını yıkamak azimettir. Soğuk zamanlarda abdestli iken mesh giyerek üzerine meshetmek ruhsattır. (Mütercim)

Zahirilerin bu beyanlarına göre, hasta ve misafirin oruç yemesi ruhsat değil, azimettir. Bu görüş bazı selefi alimlerinden rivayet edilmiştir. **Cumhur'a göre de**, misafir ve hastanın, Ramazanda oruç yemeleri ruhsattır. Dilerse tutar, dilerse yer. Özetle aşağıya aktardığımız delillerle görüşlerini isbat ederler.

A. «(O) sayılı günler(dır). Artık sizden kim (O günlerde) hasta yahut sefer üzerinde olur (ve orucunu yemiş bulunur)sa tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar)...» âyetinde, «sayılı günler» ifadesinden önce «feeftere» fiili mukadderdir, yani hasta veya misafir orucunu yerse, yediği günler sayısınca diğer bir zamanda orucunu tutması lazımdır. Bu fiil takdirinin benzeri, «...Asanı taşa vur, demiştik de ondan oniki pınar kaynamış ve her sınıf, su alacağı yeri öğrenmiştir...» âyetidir. Âyette «asanı taşa vur» cümlesinden sonra, vurdu anlamındaki «Fedarebe» fiili mukadderdir. Buna göre âyetin takdiri, «asanı taşa vur» cümlesinden sonra «O, (Hz. Musa) da esasını taşa vurdu» cümlesinde görülür.

«Artık içinizden kim hasta olur, yahut başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan yahutta kurbandan (biriyle) fidye (vacib olur)» âyetinde de «fidye» kelimesinden önce tıraş anlamına gelen «halaga» fiili mukadderdir. Buna göre âyetin takdiri şudur: «Sizden kim hasta veya başından rahatsız ise, başını tıraş etsin ve fidye versin».

Âyetlerdeki takdirlerin benzerleri Kur'an'da pek çoktur. Bunları da alimler değil, cahiller inkar ederler.

B. «Resulullah (sav), seferde de oruç tutmuştur» (33) fiili hadisi, yolcunun oruç yemesinin azimet değil, ruhsat olduğuna delildir.

C. Enes bin Malik (ra)'den rivayeti sabit olan, «Resulullah (sav) ile Ramazan ayında sefere çıktık. Oruç tutanlar tutmayanları, tutmayanlar da tutanları ayıplamadılar. Bu durumu müşahade eden Resulullah (sav), sü-kût etti» (34) hadisidir.

D. Hastalık ve yolculuk, aklen ve şer'an kolaylığı icabettiren sebeplerdir. Onların ikinci defa, zorluğa sebep olmaları doğru olmaz. Halbuki Za-

33 — Bu fiili hadis, İbn-i Abbas, Ebu Said el-Hudri, Enes bin Malik, Cabir b. Abdullah, Ebu Derda (ra) ve diğer bir çok sahâbiden rivayet edilmiştir.

34 — İmam Malik, Enes b. Malik'ten rivayet etmiştir. Müslim'de Ebu Said el-Hudriden «Ramazan ayının 16'sında Resulullah ile savaşa gitmiştik. Bazılarımız oruç tutuyor bazılarımız da yiyorduk» rivayetini yapmıştır.

hirîler, «Misafir ve hasta, Ramazan orucunu yemeyip tutsa, orucu sahih olmaz. Daha sonra onları yeniden kaza etmesi farzdır» görüşündedirler. Buna göre de hastalık ve sefer, kolaylık vesilesi değil, bilakis çetinliğe sebep olmuş olur.

Zahırlıların görüşlerini isbat için naklettikleri, «Seferde oruç tutmak, sevab değildir» hadisi, özel bir sebebe istinaden varit olmuştur. O da şudur: Resulullah (sav), bir yolculuk esnasında bir sahabinin küçük bir yerde gölgelendiğini gördü. O, sahabelere, «Bu kişinin sıkıntısının sebebi nedir?» diye sorunca, Onlar, «Oruçtan dolayı çok susadı ve sıkıldı» dediler. Bunun üzerine bu hadis varit olmuştur. Hükümlerde hususi sebeplere istinaden varit olan hadisleri, umumileştirmek ve onunla umumi bir hükme varmak yanlışır.

İbnü'l Arabî, bu hususta şöyle diyor: «Bir kavimden Ramazanda yolculuk yapan bir kimsenin,, orucunu ister tutsun, isterse tutmasın yolculukta geçen gün sayısı kadar Ramazan dışındaki günlerde, kaza etmesi lazımdır. Çünkü o kavme göre seferde oruç yoktur. Böylesine sapık bir hükmü, İslâmî ilimlerden haberdar olmayan kimseler verir. Çünkü âyetteki fesahat gücü, «(o) sayılı günler» ifadesinin Kur'anda karşılığı

فَعِدَّةٌ مِّنْ أَيَّامٍ أُخَرَ

(Feiddetün min eyyâmin

ühare) cümlesinden önce «yemek» (oruç açmak) anlamındaki

فَافْطَرْ

(fe eftare) kelimesinin takdir edilmesini

ister. Resulullah (sav)'ın seferde orucunu tuttuğu, hem kavli, hem de fillî hadislerle sabittir.

Bu hususu, Sahih-i Buhari şerhlerinde ve diğer kitaplarımızda da açıkladık.» (35)

Beşinci hüküm: Yolculukta oruç tutmak mı, yoksa açmak mı daha faziletlidir?

Seferde oruç açmanın ruhsat olduğunu söyleyen alimler, O'nun tutulması mı yoksa açılmasının mı daha faziletli olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam-ı Azam (ra), İmam Şafîî (ra) ve İmam Malik (ra)'e göre yolculukta rahatlıkla tutabilen kimse için, orucunu tutmak daha faziletlidir. Çünkü

Allah (cc) «**Oruç tutmanız sizin hakkınızda (yemenizden ve fidye vermenizden) hayırlıdır, bilirsiniz**» buyurmuştur.

Seferde ise rahatlıkla tutamayan kimse için, orucunu açmak daha faziletlidir. Zira Cenab-ı Hakkın, «...Allah size kolaylık diler, güçlük istemez» buyruğu, bunu teyid etmektedir.

İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre ise, ruhsat buyruğuna dayanarak yolculukta oruç açmak daha faziletlidir. Zira Cenab-ı Hak, azimetlerin yapılmasını nasıl isterse, verdiği ruhsatlarında yapılmasını öyle sever ve ister.

Ömer bin Abdulaziz (ra) bu hususta şöyle der: «Yolculuk sırasında oruç tutmak veya yemekten hangisi daha kolaysa, onu yapmak faziletlidir.»

Cumhur (Hanefî, Maliki-Şafii)'un görüşü daha tercih edilir. Çünkü delilleri daha kuvvetlidir. Allah (cc) en iyi bilendir.

Altıncı hüküm: Kazaya kalan Ramazan orucunu, diğer bir zaman ara vermeden kaza etmek farz mıdır?

Hz. Ali (ra), İbn-i Ömer (ra) ve Şa'bi'ye (ra) göre, Ramazan orucunu kazaya bırakan hasta ve misafirin daha sonra aralıksız olarak kaza etmesi farzdır. Çünkü orucu kaza etmek, onu tutmanın benzeridir. Ramazan orucunu aralıksız tutmak nasıl farz ise, bilahare ara vermeden kazaen tutmak ta öylece farzdır.

Cumhur (Ebu Hanife, Şafii, Maliki, Hanbeli ve diğer ehl-i sünnet alimlerine)'a göre ise, bir kimse için kazaya kalan Ramazan orucunu, başka bir zamanda dilediği şekilde -aralıklı veya aralıksız- tutmak caizdir. Çünkü Allah (cc), «...Tutamadığı günler sayısınca başka günlerde (tutar)...» âyetinde, Ramazan'da yenen gün sayısı kadar tutulmasını emreder. Aralıksız tutulmasına işaret eden herhangi bir şey yoktur. «Bir kaç gün» ifadesinin Arapçadaki karşılığı «feiddetün» kelimesi, âyetin akışında neklre olarak İsbattan sonra gelir. O halde bir kimse orucunu hangi gün tutsa, kaza, yerine geçer Ebu Ubeyde (ra)'den rivayet edilen hüküm şöyledir: «Allah (cc), Ramazan orucunu kazaya bırakan özürliülerin, oruçlarını diğer bir vakitte kaza ederken zorlukla karşılaşmalarını istememiştir. Dileyen aralıklı, dileyen aralıksız olarak Ramazan orucunu kaza eder.» (36)

Cumhur'un görüşü tercih edilir. Zira delilleri açıktır. Allah (cc) en iyi bilendir.

Yedinci hüküm: «...Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidiye ('czımdır)...» âyetinde, «gücü yetmeyenler»den maksat, kimlerdir?

Çoğu alimlere göre oruç tutmak, başlangıçta muhayyerdi. İsteyen tutar, istemeyen de tutmaz, hergün için fidiye verirdi. Daha sonra bu hüküm, «...İçinizden kim o aya erişirse onu (orucunu) tutsun...» âyetiyle nesh edilince, herkese oruç tutmak farz kılındı. Bunların delili, Buhari ve Müslim'in, selmete bin el-Ekvâ (ra)'dan rivayet ettikleri hadistir. «...Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidiye (lazımdır)...» âyeti nazil olunca bazılarımız oruç tuttu, bazılarımız da oruç tutmayarak fidiye verdi. Daha sonra, «İçinizden kim o aya erişirse onu (orucunu) tutsun...» âyeti nazil olunca, bir önceki âyetin hükmünü neshettiğinden herkesin oruç tutması farz oldu» (37). Bu görüş, İbn-i Mesud (ra), Muaz bin Cebel (ra), İbn-i Ömer (ra) ve bazı sahabilerden rivayet edilmiştir.

Diğer alimlere göre de: «...Gücü yetmeyenler üzerine bir yoksul doyumu fidiye (lazımdır)» âyetinin hükmü, neshedilmemiştir. Çünkü bu âyet, çok yaşlı insanlar ile orucun çok rahatsız ettiği hasta kimseler için nazil olmuştur. Bu görüş, İbn-i Abbas (ra)'dan rivayet edilmiştir. O'nun görüşü ise şöyledir: «Çok yaşlı insanların Ramazan orucu yemeleri, yerine hergün için bir fakir doyurmaları kaydıyla ruhsat olarak verilmiştir. Onların oruçlarını tekrar kaza etmelerine gerek yoktur.» (38)

Buhari, Atâ (ra)'dan, O'da İbn-i Abbas (ra)'dan: ««Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidiye (lazımdır)...» âyetinin hükmü, neshedilmemiştir. Çünkü âyet çok yaşlı kadın ve erkekler hakkında nazil olmuştur. Onlar oruç tutmaya güçleri olmadığından yerler. Yedikleri her gün için de birer fakir doyururlar» (39) rivayetini yapmıştır. Buhari'nin rivayetine göre, hükmü neshedilmeyen bu âyetin icmâli manası şöyledir: «Orucu zorlukla tutabilecek kişiler, tutamadıkları takdirde, her günü için birer fakir doyururlar.»

37 — Fahreddin er-Râzi - Tefsirü'l - Kebir - C. 1, S. 86, Âlusi - Ruhü'l - Maani C. 2, S. 58, İbn-i Cevzi - age - C. 1, S. 186

38 — Ed-Dâr Gutni ve Hâkim, İbn-i Abbas (R.A.)'dan rivayet yapmışlardır. Hadisin isnadı da sahihtir

39 — Sahih-i Buhari - Babü't - Tefsir.

Sekizinci hüküm: Hamile ve emzikli kadınların, Ramazan orucu tutup tutamayacağı hakkındaki hüküm nedir?

Hamile ile emzikli kadın, kendisi veya çocuğundan endişe ederek korkarsa orucunu açar. Çünkü onların hükmü, hastanın hükmü gibidir.

Hasan-ı Basri (ra)'ye «Kendisi veya çocuğunun hayatından korkan hamile ve emzikli kadın, oruç tutacak mıdır, yoksa tutmayacak mıdır?» diye sorulunca, «Hangi hastalık, hamilelikten daha ağırdır? Hasta için oruç yeme ruhsatı olur da, daha ağır olan hamilelik için olmaz mı? Elbette olur» dedi.

Fakihler, hamile ve emzikli kadınların, oruçlarını yemeleri ve bilahare kaza etmeleri hususunda ittifak, oruçlarını hem kaza edecekler, hem fidye mi verecekler yoksa sadece kaza mı edecekler? hususunda ise ihtilaf etmişlerdir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre yalnız kaza etmeleri gerekir. İmam Şafii (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre ise, hem kaza eder, hem de fidye verirler.

İmam Şafii (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'in delilleri :

Hamile ile emzikli kadın, «...**Gücü yetmeyenler üzerine bir yoksul doyumu fidye (lazımdır)...**» âyetinin zahirine dahildir. Çünkü âyet çok yaşlı erkek ve kadını kapsadığı gibi orucunu zahnetle tutan her kişiye de şamil-dir. Öyleyse hamile ve emzikli kadınların, tutamadıkları günler için, oruçlarını hem kaza etmeleri, hem de çok yaşlı erkek ve kadınlar gibi fidye vermeleri vacibdir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'nin delilleri :

1. Hamile ile emzikli kadın, hasta gibidir. Hasan-ı Basri (ra) şöyle der: «Hangi hastalık, hamilelikten daha ağırdır? Hamile veya emzikli kadın, orucunu tutamadığı takdirde açar, bilahere yalnız kaza eder.» O'nun «yalnız kaza eder» sözünden anlaşılan, sadece kaza etmeleridir.

2. Çok yaşlı erkeğin orucunu kaza etmesi farz değildir. Çünkü, yaşlılığından ötürü oruç ondan sakıt olur. Yalnız fidye vermesi gerekir. Onun gelecekte orucunu kaza edebileceği günü olmayabilir. Halbuki hamile ve emzikli kadının özürleri geçicidir. Onlara orucu kaza etmek, farzdır. «On-

ların hem orucu kaza etmeleri, hem de fidye vermeleri farzdır» dediğimiz takdirde, orucu hem kaza etmeleri, hem de fidye vermeleri gerekir. İkisinin birarada yapılması ise caiz değildir. Kaza etmek, orucun karşılığı olduğu gibi, fidye vermekte karşılıktır. Yapılması gereken, orucun ya kaza edilmesi veya fidye verilmesidir. (40)

İmam Şafii (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra); «Yalnız çocuklarının hayatından endişe eden hamile ile emzikli kadın, oruçlarını açarlarsa, hem kaza ederler, hem de fidye verirler. Kendi hayatlarından veya hem kendi hayatlarından, hem de çocuklarının hayatlarından endişe ederek oruçlarını açtıkları takdirde, diğer bir vakitte yalnız kaza etmeleri gerekir» (41) derler.

Dokuzuncu hüküm: Ramazan ayının başlangıcı ne ile tesbit edilir?

Oruç ayı, hilali (ay) görmekle tesbit edilir. Oruca en az adil bir kimsenin ay görmesinden veya Şaban ayının 30. gününden hemen sonra başlanır. Ayı görmeksizin, matematik ve astronomik bilgilere itibar edilerek oruç tutulamaz. Çünkü Resulullah (sav): «Ayı gördüğünüz zaman, oruç tutunuz. Ramazan bayramınızı da ayı görerek yapınız. Eğer hava bulutlu olursa ayı göremezsiniz. Şaban ayını 30'a tamamladıktan hemen sonra oruç tutmaya başlayınız» (42) buyurmuştur. Hilali görmek suretiyle, oruç tutma ve hacc yapma vakti bilinir ve tesbit edilir. Zira Allah (cc), «**Sana yeni doğan ayları sorarlar. De ki: O, insanların faidesi için bir de hacc için vakit ölçüleridir,**» (Bakara: 189) buyurmuştur. Şu halde itibar edilecek olan, oruç tutmaya başlamak için ayı görmektir.

Cumhur'a göre Ramazan ayının başlangıcını tesbit için, adil bir kişinin ayı gördüğüne dair şehadeti kâfidir. Zira İbn-i Ömer (ra)'ın rivayeti buna işarettir: «Halkla beraber Ramazan ayı hilalini görmeye çalışıyordum. Ayı görerek Resulullah (sav)'a haber verdim. O, oruç tuttu ve halka da oruç tutmalarını emretti.» (43)

Şevval ayı hilali, ay görülmediği takdirde, Ramazan ayı 30'a tamamlanmak suretiyle tesbit edilir. Tüm fakihlere göre, Şevval ayı hilalini tes-

40 — Cessâs - age - C. 1, S. 211, Fahreddin er-Râzi - age - C. 1, S. 87 Kurtubi - age - C. 2, S. 269

41 — Kitabu'l Fıkh Ala'l Mezahibi'l Erbaa, Kitab es-Savm

42 — Buhari ve Müslim

43 — Ebu Davud, Hâkim ve Ebu Hayyan

bit için, adil bir şahidin şehadeti kafi değildir. Ancak iki adil şahidin. «biz ayı gördük» demeleri lazımdır.

İmam Malik (ra)'e göre ise, Ramazan ayı hilalini tesbit için iki adil görgü şahidinin «biz ayı gördük» şehadetleri lazımdır. Zira ayın iki kişi tarafından görölmesi şehadettir.

Tirmizi, bu hususta şöyle der: «İlim adamlarının çoğuna göre, Ramazan ayı hilalinin tesbiti için, adil bir kişinin şehadeti yeterlidir.»

Ed-Dârül Gudnî (ra) ise; «Bir kimse, Hz. Ali'nin (ra) yanına gelerek «Ramazan ayı hilalini gördüm» diye şehadette bulundu. Bunun üzerine oruç tutan ve halka da tutmalarını emreden Hz. Ali (ra) «Benim için Şaban ayından bir gün oruç tutmak, Ramazan ayından bir gün oruç yemekten daha hayırlıdır» buyurdu» (44) diye rivayet etmiştir.

Onuncu hüküm: Ramazan ayı hilalinin, ülkelere göre doğuş yerlerinin farklı oluşuna itibar edilir mi?

Hanefî, Malikî ve Hanbelî'lere göre, ülkelerin doğuş yerlerinin farklı oluşuna itibar edilmez. Bir ülke halkından bir veya daha çok insan Ramazan ayı hilalini görür ve haber bütün ülkelere ulaşırsa, hepsinin oruç tutması farzdır. Çünkü Resulullah (sav)'ın, «Ramazan hilalini gördüğünüz zaman oruç tutunuz. Şevval ayı hilalini gördüğünüz zaman da bayram ediniz» buyruğu, ümmetine umumi bir hitaptır. Bir müslümanın —dünyanın neresinde olursa olsun— Ramazan ayı hilalini görmesi, tüm ümmetin görmesi gibidir.

İmam Şafîî (ra)'ye göre ise, Ramazan ayı hilalini her şehir halkının ayrı ayrı görmesi lazımdır. Bir şehir halkının Ramazan hilalini görmesi, diğer şehir halklarına teşmil edilmez. Bu husustaki geniş bilgi fıkıh kitaplarında mevcuttur.

Onbirinci hüküm: Hata ile Ramazan orucunu bozan bir kimsenin hükmü nedir?

Fakihler, Ramazan ayında oruç tutan bir kimsenin, «güneş battı» zannıyla orucunu açması veya «şafak atmıştır» zannıyla sahur yemeği yemesinden sonra yanlışlığı ortaya çıkarsa, onun orucu kaza edip etmeyeceği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Cumhur (Hanefî, Malikî, Şafîî ve Hanbelî İmamları)'a göre «güneş battı» zannıyla orucunu açan kimse ile, «şafak atmamıştır» zannıyla sahur yemeği yiyen kimsenin orucu sahih değildir. Çünkü oruç tutan kimseden istenen, fecr-i sadık ile güneşin batışını tesbit etmesidir. Allah (cc)'ın; **«(Bütün gece) Fecr(i sadık) olan ak iplik, kara iplikten size seçilinceye yeyin, için, sonra da geceye kadar orucu tamamlayın»** buyruğunda, «güneş batıncaya kadar, orucunuzu tamamlayın» beyanı vardır. Bu emre aykırı hareket, orucun kaza edilmesini icabettirir.

Zahirî'ler ve Hasan-ı Basrî (ra)'ye göre ise, «güneş battı» zannıyla orucunu açan kimse ile «şafak atmamıştır» zannıyla sahur yemeği yiyen kimsenin orucunu kaza etmesi gerekmez. Çünkü, **«...Hata ettikleriniz de ise üstünüze bir vebal yoktur...»** (Ahzâb: 5) âyeti ve **«Ümmetimin hata, unutma ve zorla yaptıkları şeylerin sorumluluğu yoktur»** hadisi, buna delâlet eder. Hata yaparak orucunu bozan kimse, unutarak orucunu bozan kimse gibidir. Her ikisine de oruçlarını kaza etmeleri gerekmez.

Sahih olan, Cumhur'un görüşüdür. Zira kasedillen; hükmün değil, günahın kalkmasıdır. Hata ile orucunu bozan kimsenin, onu kaza etmesi gerekir. Kefaret lazım değildir. Hata ile adam öldüren kimsenin diyet vermesi gibi, onun da orucunu kaza etmesi lazımdır. Hata ile oruç yiyen kimseyi, unutarak yiyen kimse ile kıyaslamak yanlıştır. Çünkü unutarak orucunu yiyen kimse hususunda açık nass varit olmuştur. Allah (cc), en iyi bilendir.

Onikinci hüküm: Cünüblük, oruç tutmaya engel midir?

«...Artık onlara yaklaşın ve Allah'ın hakkınızda yazdığını isteyin...» âyeti, cünüblüğün orucun sıhhatine zarar vermediğine delâlet eder. Çünkü Ramazan ayında, gecenin sonuna kadar yemek, içmek ve cinsî münasebette bulunmak mübahtır. Bir kimse sabaha doğru cinsî münasebette bulunursa ve cünüb olarak sabaha çıkarsa orucu sahihtir. Cünüb olarak sabaha çıkan adamın orucu sahih olmasaydı Allah (cc), «Orucunuzu tamamlayınız» diye emretmezdi. (45)

Buharî ve Müslim, Hz. Aişe (r. anha)'den: «Resulullah (sav), oruçlu olduğu halde cünüb olarak yatar, daha sonra guslünü yaparak sabah namazına giderdi,» diye rivayet etmişlerdir. Yeme, içme ve cinsî münasebette bulunmanın yasak olduğu bir vakitte Resulullah (sav)'ın cünüb olduğu

görülmektedir. Eğer cünüblük orucu bozsaydı, Resulullah (sav)'ın mutlaka şafaktan önce yıkanması gerekirdi. Bu da göstermektedir ki, cünüblük hiçbir zaman orucun sıhatine zarar vermez. Kişinin yalnız namaz kılmak için, gusletmesi farzdır.

Onüçüncü hüküm: Nafile oruç tutan kimse, orucunu bozarsa kaza etmesi farz mıdır?

Fakihler, nafile oruç tutan kimsenin, orucunu bozması halinde bilahare kaza etmesinin farz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hanefi mezhebine göre, nafile oruç tutan kimse, orucunu bozarsa daha sonra kaza etmesi farzdır. Çünkü nafile oruç tutmaya niyet etmekle, tutacağı günü kendisine borç edinmiştir. Orucunu bozmakla, daha önce yaptığı niyete muhalefet ettiğinden, o günü kaza etmesi lazımdır.

Şafii ve Hanbeli mezheplerine göre ise, nafile oruç tutan kimse, orucunu bozduğu takdirde, kaza etmesi farz değildir. Çünkü nafile oruç tutan kimse, orucunu bozup bozmamakta serbesttir.

Maliki mezhebine göre de, nafile oruç tutan kimse, orucunu bizzat kendi isteğiyle bozarsa, kaza etmesi farzdır. Eğer kendi rızasının dışındaki sebeplerden orucunu bozarsa, kaza etmesi farz değildir.

Hanefi mezhebinin delilleri :

A. «...Sonra geceye kadar orucu tamamlayın» âyeti, bütün oruçlar için umumi bir emirdir. Farz veya nafile oruçlardan birini tutmaya başlayan insan için onu tamamlamak farzdır. Buna göre Ramazan haricinde tutulan nafile oruçlar bozulduğu takdirde, kaza edilmesi farzdır. Ramazan ayı orucundan özürsüz olarak bir gün bozan kimsenin, hem bozduğu gün için daha sonra oruç tutması, hem de iki ay kefâret orucu tutması farzdır.

B. «Ey İman edenler, Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin, amellerinizi boşa çıkarmayın» (Muhammed: 33) âyeti, ikinci delilleridir. Nafile oruç, insanın amellerinden biridir. Bir kimse nafile oruç tutarken onu bozarsa, niyetinden ötürü bir farzı da terk etmiş olur. Bu borcu da ancak kaza etmekle ödemiş olur.

C. Hz. Aişe (r. anha)'dan rivayet edilen, «Hz. Hafsa ile beraber nafile oruç tutmuştuk. Bize beğendiğimiz bazı yiyecekler hediye edildi. On-

larla orucumuzu hemen bozduk. Resulullah (sav) eve gelince, Hz. Hafsa (r. anha) benden önce bozduğumuz orucun hükmünü sordu. Resulullah (sav), «Öyleyse ona karşılık olarak bir gün kazaen oruç tutunuz» buyurdu» (46) hadisinden anlaşılıyor ki, nafile oruç tutan kimse orucunu bozduğu takdirde, kaza etmesi lazımdır.

Şafii ve Hanbeli mezheplerinin delilleri :

A. «...İyllik edenlere karşı (da muahhezeye) bir yol yoktur...» âyeti, nafile oruç tutan bir kimsenin, orucunu bozduğu takdirde onu kaza etmesinin farz olmadığına delildir. Çünkü kaza etmek farz olsaydı, onun için bir zorluk olurdu. Halbuki Allah (cc), dinde zorluk ve çetinlik olmadığını buyurmaktadır.

B. Resulullah (sav)'ın: «Nafile oruç tutan kimse serbesttir. Dilerse orucunu tutmaya devam eder. Dilerse açar (bozar)» (47) hadisidir.

İmam-ı Azam'ın görüşü, diğerlerine tercih edilir. Çünkü Resulullah (sav), Hz. Aişe (ra) ile, Hz. Hafsa (ra)'ya, bozdukları nafile oruç yerine bilahare birgün oruç tutmalarını emretmiştir. O'nun emri, nafile oruç bozulduğu takdirde kaza edilmesinin farz olduğuna dair bir nass'dır. Allah (cc) en iyi bilendir.

Ondördüncü hüküm: İ'tikâf nedir ve hangi camilerde yapılır?

İmam Şafii'ye göre lügatta i'tikâf, bir kimsenin günah veya sevab niyetiyle üzerinde durarak bir şey yapması anlamındadır. «...şimdi putlarının önünde tapagelen bir kavme rast geldiler...» âyeti, bu anlamı te'vid eder.

Şeriatta i'tikâf; ibâdet niyetiyle Beytullah'ta durmaktır. İ'tikâf eski ümmetlerin şariatlarında da mevcuttur. Çünkü: «İbrahim ile İsmail'e de, «evimi —tavaf edenler, (ibâdet kasdıyla orada) kalanlar, rûku ve sücud eyleyenler (namaz kılanlar) için— titizlikle temizleyin» diye kuvvetli emir vermiştir.» (Bakara: 125), «...Mescidlerde i'tikâfta (ibâdet niyetiyle) bulunduğunuz zaman kadınlarınıza (geceleri de) yaklaşmayın...» (Bakara: 18) âyetlerinden anlaşılan, i'tikâf, ibadet niyetiyle camilerde bir müddet durulmasıdır. Allah (cc), i'tikâfın mescidlerde yapılmasını beyan etmektedir.

46 — Cessâs - age - C. 1, S. 278

47 — Hâkim, «İsnadı sahihtir» demiştir.

Alimler hangi cami ve mescidlerde i'tikâf yapılabileceği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

1. Bazı alimlere göre i'tikâf, yalnız hadîste zikredilen «Mescid-i Haram, Mescid-i Nebvî, Mescid-i Aksa» da yapılabilir. Bunların dışında herhangi bir mescid veya camide yapılamaz. Çünkü Resulullah (sav), «Ziyaret ve ibadet maksadıyla ancak Mescid-i Haram, benim bu mescidim (Mescid-i Nebvî) ve Mescid-i Aksa'ya gidilir» buyurmuştur. Bu görüş, Said bin Müseyyeb (ra)'ın görüşüdür.

2. Diğer bir kısım alime göre ise i'tikâf, ancak cemaatları çok olan camilerde yapılır. Bu da İbn-i Mesud (ra)'un görüşüdür. İmam Malik (ra) da bu görüşü kabul etmiştir.

3. Cumhur'a göre de i'tikâfın hangi mescidde olursa olsun yapılması caizdir. Çünkü Allah (cc)'ın; «...**Mescidlerde i'tikâfta (ibâdet niyetiyle) bulunduğunuz zaman**» buyruğu, umumidir. Sahih olan da Cumhur'un görüşüdür. Çünkü âyet, hiç bir cami ve mescidi hususi olarak belirtmemiştir. (48)

Ebu Bekir el-Cessâs, bu hususla ilgili olarak şöyle der: «i'tikâfın ancak mescidlerde yapılması hususunda bütün selef ittifak etmiştir. İhtilaf konusu olan i'tikâfın, hususi veya umumi mescidlerde mi yapılacağıdır. «...**Mescidlerde i'tikâfta bulunduğunuz zaman...**» âyetinin zahiri, bütün mescidlerde i'tikâfın yapılabileceğini gösteriyor. Çünkü âyette çoğul olarak «mescidler» tabiri kullanılmıştır. «i'tikâf, yalnız belli mescidlerde yapılır» diyenlerin âyet veya hadîsten kesin delil getirmeleri lazımdır. «i'tikâf, yalnız Peygamber mescidlerinde-Mescid-i Nebvî, Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa- yapılır ve onlara hastır,» iddiasında olanların ise sözlerine itibar edilmez. Çünkü delilleri yoktur.» (49)

Kadınlar ise i'tikâfı kendi evlerinde yaparlar. Çünkü onlar, âyetin hükmü dışındadırlar.

Onbeşinci hüküm: i'tikâf müddeti ne kadardır? i'tikâf süresince oruç tutmak, o'nun şartlarından mıdır?

Fakihler, i'tikâfın süresi konusunda ihtilaf etmişlerdir.

1. Hanefilere göre, i'tikâfın süresi, en az 1 gün, 1 gece olmalıdır.

48 — Fahrreddin er-Râzi - age - C. 1, S. 125, Kurtubi - age - C. 2, S. 68, Âlusi - age - C. 2, S. 68, Zemahşeri - age - C. 1, S. 176

49 — Cessâs - age - C. 1, S. 285

2. İmam Malik (ra)'den rivayet edilen bir görüşe göre ise, i'tikâfın en az süresi 10 gündür.

3. Şafii (ra)'ye göre de, i'tikâfta süre bir andır. Süre hususunda sınır yoktur.

İmam Şafii (ra) ile Ahmed bin Hanbel (ra)'ın bir görüşüne göre i'tikâf, oruç tutmadan da yapılır.

Cumhur (Ebu Hanife (ra), İmam Malik (ra), İmam Ahmed bin Hanbel'in (ra) diğer bir görüşüne) göre ise; oruç tutmadan yapılan i'tikâf, sahih değildir. Çünkü Hz. Aişe (ra)'nin rivayet ettiği, Resulullah (sav)'ın; «Oruçsuz İtikâf olmaz» (50) ve «i'tikâf yap ve oruç tut» (51) hadisleri buna delildir. Allah (cc), i'tikâfı oruçla beraber anmıştır. Onun bu zikri, i'tikâfın oruçla beraber yapılabileceğine en açık bir işarettir.

İmam Fahreddin er-Râzî bu hususta şöyle der; «Oruç tutmadan i'tikâf yapmak caizdir. Ancak faziletli olan, i'tikâfta iken oruçlu olmaktır. İmam Şafii (ra) de bu görüştedir. İmam-ı Azam (ra)'a göre, oruç tutmaksızın i'tikâf yapmak caiz değildir. İmam Şafii (ra)'nın delili; «...Siz mescidlerde i'tikâfta olduğunuz zaman kadınlarınıza yaklaşmayın...» âyetidir. Çünkü âyette, i'tikâfın oruçsuz olduğu görülür. Allah (cc), i'tikâfa giren kimselere kadınlara yaklaşmayı yasaklamıştır.» (52)

Hanefî fakihleri, i'tikâf'ı üç kısma ayırmışlardır.

1. Mendup olan i'tikâftır. Az bir zaman için dahi olsa, i'tikâf niyetiyle mescide girmektir.

2. Sünnet olan i'tikâftır. Ramazan ayının son on gününü mescidde i'tikâf niyetiyle geçirmektir.

3. Vacib olan i'tikâftır. Bu da nezir i'tikâfidir. Onda oruçlu olmak şarttır. Geniş izahat fıkıh kitaplarında mevcuttur.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Oruç, bütün ümmetlere, Allah (cc)'ın farz kıldığı bir ibâdettir.

2. Oruç, ruhu terbiye eden bir medrese gibidir. Nefsi tüm kötülüklerden temizler ve sabretmeye alıştıır.

50 — Ed-Darü'l Gudni - Süveyd b. Abdulaziz'den, O'da ez-Zehri'den, O'da Urvete'den, O'da Hz. Aişe'den rivayet etmiştir.

51 — Ebu Davud, Abdullah b. Bedil'den rivayet etmiştir

52 — Fahreddin er-Râzî - age - C. 5, S. 25

3. Allah (cc), Kur'an'ı inzal ettiği Ramazan ayını, oruca tahsis etmiştir.
4. Cenab-ı Hak, kullarına kolaylık olmak üzere, rahmetinden, özürlü kimselere oruçlarını bozma (yeme) ruhsatı vermiştir.
5. Allah (cc) çizdiği sınırlara, emir ve yasaklarına uymayı ve haddi aşmamayı buyurmuştur. Onlar insanların iyiliği içindir.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

1. Şüphesiz oruç tutmanın çok büyük faydaları vardır. Gafil ve cahil kimseler, orucun insan hürriyetini kısıtığ, vücudunu zayıf düşürdüğü ve açtırdığı iddiasındadırlar. Halbuki oruçtaki büyük hikmet ve sınırları, alimler ve salim akıl sahipleri bilir. Doktorlar da bunu te'yid eder. Çünkü bir çok hastalığın tedavisinde en iyi ilaç oruçtur. Bir müddet yemek, içmek ve diğer beşeri arzulardan Allah (cc)'ın emrine uyarak uzaklaşan kul, vücuduna istirahat vermiş olur. Burada orucun vücut sağlığı üzerindeki etkilerinden bahsetmeyeceğiz. O, modern tıp uzmanlarına aittir.

Burada yapmak istediğimiz, orucun ruh üzerindeki etkileri ve terbiye ediciliğini bilmek ve bildirmektir. Oruç emrindeki amaç budur. Çünkü Allah (cc), oruç ve diğer ibâdetleri insanlarda takvalık melekesinin yerleşmesi ve tabii bir hal alması için emretmiştir. Oruç insanlarda Allah (cc)'a kulluk yapmayı, emirlerine sınıksız sarılmayı ve yasaklarından kaçınmayı adet haline getirir. Allah (cc), bir hadis-i kutsi'de buna işaret eder: «İnsan oğlunun yaptığı her şey kendisi ,oruç tutması ise yalnız benim içindir. Mükafatını da ancak ben veririm. Çünkü oruç tutan kimse, yeme, içme ve diğer bütün beşeri arzularını benim için terketmiştir.» (53)

Allah (cc)'a kulluk yapma ve emirlerine teslim olma şuuru, ibadetin en yüksek hedefidir. Belki insanların yaradılış hikmetinin temeli de budur. Çünkü Allah (cc) şöyle buyurur: «**Biz (kendimizi) kainatın Rabbine teslim etmenizle emrolunmuşuzdur**» (En'âm: 71)

2. Orucun emrediliş hikmeti, nefsi terbiye etmek, sabretmeye alıştırmak ve Allah (cc) yolunda zorluklara tahammül ettirmektir. Oruç, azim ve iradeyi kuvvetlendirir. İnsanı, arzu ve isteklerine hâkim yapar. Cesedine kul ve şehvetine de esir etmez. Yalnız insanlara basiret ve akıl nuru verir. Elbette arzu ve isteklerinin esiri olan, midesi ve şehveti için yaşı-

yan insanlar ile nefesine galib gelen ve şehvi arzularına hakim olan insanlar bir olmaz. Çünkü Allah (cc)'ın «...Küfredenler(e gelince —ki) onlar (dünyada sadece) zevkü sefa ederler, hayvanların yediği gibi yerler— onların yerl de ateştir» (Muhammed: 12) buyruğu buna delildir.

3. Oruç, insanlarda sevgi ve merhamet gibi duyguların doğmasına sebep olur. Kalbleri yumuşatıp, imanın gereği iyi huyların canlanmasına vasıta olur. Oruç yalnız insanları yemek, içmek ve diğer beşeri arzulardan alıkoymak için farz kılınmamıştır. Belki ruhun güç kaynağı için emredilmiştir. Bu güç kaynağını elde eden insan, müslüman kardeşinin duyduğu gibi duyar. Yardım ederek gözyaşlarını eliyle siler. Kederlerini ortadan kaldırmaya çalışır. Çünkü orucun verdiği terbiye ile insan, açlığın, susuzluğun ne kadar elem verici olduğunu daha iyi anlar. Şu olay ne kadar ibret vericidir: «Hazinelere sahip olduğun halde niçin yemeyip aç duruyorsun?» diyenlere Hz. Yusuf (as), «Tok olduğum takdirde, açların halini unutmaktan korkuyorum», cevabını verir.

4. Oruç, insanların kalbine Allah (cc)'ın korku ve mürakabesini yerleştirerek, nefsi kötülüklerden temizler. İnsanı bütün kötülük ve haramlardan uzaklaştırır. Oruç ibadetinin esas gayesi, özellikle insanı takvalık mertebesine ulaştırmaktır. Çünkü Allah (cc), oruç farzının hikmetini anarken, elem duymak, acıkmak veya sıhhat bulmak için değil, «Ta ki korunasınız» diye buyurmuştur.

Takva, ancak oruç gibi bir ibâdetin meyvesidir. Çünkü oruç, nefsi Allah (cc)'ın hududlarında durmaya ve insan fitratındaki mübah beşeri arzuları yalnız O'nun emrine uymak için, O'ndan mükafat beklemeye hazırlar.

Bu yazdıklarımız oruç tutmanın büyük gayelerinin neler olduğunu göstermektedir. Allah (cc), her şeyi en iyi bilendir.

İSLÂM'DA SAVAŞIN MEŞRUIYETİ

وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ

اللَّهِ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿١٩١﴾
 وَاقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَقِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِنْ حَيْثُ أَخْرَجَكُمُ وَالْفَنَاءُ
 أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تُقَاتِلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُقَاتِلَكُمُ فِيهِ فَإِنْ
 قَاتَلَكُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿١٩٢﴾ فَإِنْ نَتَهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ
 غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٩٣﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ
 فَإِنْ نَتَهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٤﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ
 بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَاتِ قِصَاصٌ مِمَّنْ أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاَعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ
 مَا أَعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٥﴾
 وَأَنِفُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ
 يُحِبُّ الْحُسَيْنِينَ ﴿١٩٦﴾

190 — Size harb açanlarla, Allah yolunda sizde döğüşün (Müdafaa, harbi yapın) Ancak aşırı gılmeyin. Şüphesiz ki Allah, aşırı gidenleri sevmez.

191 — Onları (size harb açanları) nerede yakalarsanız öldürün, onları, sizi çıkardıkları yerden (Mekke'den) çıkarın. Fitne katilden beterdir. Onlar Mescid-i Haram yanında, orada sizinle döğüşünceye kadar (yani döğüşmedikçe) sizde orada kendileriyle döğüşmeyin. Fakat (orada) sizi öldürürlerse sizde onları öldürün. Kafirlerin cezası böyledir.

192 — Bununla beraber (muharebeden) vazgeçerlerse (siz de bırakın), şüphesiz ki Allah, çok yarlıgayıcı, hakkıyla esirgeyicidir.

193 — Fitne (den eser) kalmayıncaya, dinde (şunun bunun değil) yalnız Allahın (dini diye tanılmış) oluncaya kadar onlarla savaşın. Vazgeçerlerse artık zalimlerden başkasına hiç bir husumet yoktur.

194 — Haram ay, haram aya bedeldir. Hürmetler karşılıklıdır. Onun için kim sizin üzerinize saldırırsa siz de, tıbbı onların üstünüze saldındıkları gibi, ona saldırın. (Fakat daima) Allahtan korkun ve bilin ki şüphesiz Allah takva sahipleriyle beraberdir.

195 — Allah yolunda mallarınızı harcadayın. Kendinizi tehlikeye atmayın. (Dalma da) iyilik edin. Allah, muhakkak iyilik edenleri sever.

(BAKARA SURESİ)

AYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

تَقَاتُمُوهُمْ

(Segiftümühüm): Lügatta segif kelimesi, tut-

mak, idrak etmek ve zafer kazanmak anlamındadır.

الْفِتْنَةُ

(El-fitnetü): Lügatta fitne kelimesi, bir şeyi

tecrübe etmek ve denemek anlamındadır.

وَأَحْرُمَاتُ كِسَاسُ

(Vel hurumâtü kisâsun): Dinde yapılması

yasak şeyleri yapma anlamındaki hurumat, hürmet kelimesinin çoğuludur. Kısas ise, misilleme manasınadır.

الْتَهْلُكَةُ

(Ettehlüketi): Tehlike kelimesi, yok olma

anlamındadır.

الْمُحْسِنِينَ

(El-muhsinîne): Muhsinin kelimesi,

muhsin kelimesinin çoğuludur ve kendisinden başkasına en güzel şekilde menfaat verenler anlamındadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), icmâlen şöyle buyuruyor: «Ey müminler, tevhid davasının yükselmesi ve İslâmın yeryüzüne hâkim olması için, sizinle savaşan kafirlerle harb ediniz. Yalnız savaşta çocukları, kadınları, çok yaşlı ihtiyarları, savaşa gücü yetmeyen aciz, zayıf, çaresiz kişi ve hastaları öldürmeyiniz. Çünkü Allah (cc), zulüm ve düşmanlığı sevmez.

Müşrik kâfirleri nerede görür ve karşılaşırırsanız öldürünüz. Mekke hariminde bulunmaları, sizi onları öldürmekten alıkoymasın. Sizi asıl beldeniz Mekke'den —zulüm yaparak ve dininizden dolayı düşman oldukları için— çıkardıkları gibi, siz de onları o mukaddes yerden çıkarınız. Müminlere her türlü azabı uygulamak, İslâm'dan nefret ettirmek, asıl vatanlarından uzaklaştırmak ve mallarına el koymak, öldürmekten daha da çirkindir.

Ey müminler, onlar Mescid-i Haram'da iken, size saldırıncaya kadar öldürmeyiniz, eğer saldırırlarsa, onlara teslim olmayınız ve öldürünüz. Çünkü savaşı başlatan zalimdir, savunan ise günahkâr değildir. Onlar size düşmanlıktan vazgeçerlerse, sizde saldırmayınız. Çünkü Allah (cc), hakkıyla bağışlayan ve esirgeyendir.

Daha sonra Allah (cc), savaşın asıl gayesinin ne olduğunu bildirerek kâfirlerle savaşma emrini te'kit etmiş ve «Siz onlarla —galip gelinceye, din yalnız Allah (cc) için oluncaya, ibadet ve taat putlara değil, yalnız O'na yapıncaya kadar— savaşarak öldürünüz» buyurmuştur.

Onlar, sizinle savaşı bırakarak dininize girerlerse öldürmeyiniz. Zira sizin için ancak zalimleri öldürmek uygundur. Allah (cc), müşriklerin müslümanlara eziyet yapmakta ısrar ettiklerini ve yaptıklarının adam öldürmekten daha çirkin olduğunu haber vererek, «Haram ay, haram ay karşılığıdır. Ona hürmet etmemek, hürmet etmemekle karşılanır» buyurmuştur. Yani «Onlar haram aylara saygısızlık yaparak size saldırırlarsa, sizde haram aylarda onlara karşı müdafaya geçin» demektir.

Ey müminler, haram ayda dininizin müdafası ve tevhid davasının yükselmesi için zarurete düşerseniz, sizde onlarla savaşınız, misliyle karşılık veriniz. Allah (cc)'tan sakınınız ve zulüm yapmayınız. Allah (cc)'in muhakkak muttakileri sevdiğini billiz. Bedenen cihad yapma emrinden sonra

malla cihad yapmayı emreden Allah (cc); «Malınızı Allah (cc)'in dinine yardım ve Hakkın müdafası için sarfediniz. Cimrilik yaparsanız, düşmana fırsat vermiş ve helâk olmuş olursunuz. İyilik yapınız. Çünkü Allah (cc), iyilik yapanları sever» buyurmuştur.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

A. İbn-i Abbas (ra)'ın rivayetidir: «Hudeybiye anlaşması yılı, müşrikler Resulullah (sav)'ın, Beytullah'ta umre yapmasına engel oldular. Bir yıl sonra ise müşriklerle Resulullah (sav) arasında, Beytullah'ı ziyaret için anlaşma yapıldı. Resulullah (sav)'ta Hudeybiye'de kurbanını keserek döndü. Resulullah (sav), Hudeybiye anlaşmasında Beytullah'ı ziyaret için tayin edilen seneye ilgili hazırlık yaparken sahabiler, Kureyşilerin anlaşma metnini ihlal ederek saldıracaklarından korktular. Çünkü sahabiler, haram ayda savaşmayı sevmiyorlardı. Bunun üzerine, **«Size harb açanlarla, Allah (cc) yolunda, sizde döğüşün»** âyeti nazil oldu.» (1)

B. Müşrikler, Resulullah (sav)'a «Bizimle haram ayda savaşmaktan men mi edildin?» deyince O da, «Evet» buyurdu. Haram ayda müslümanların hazırlıksız olduklarını bilen müşrikler, o ayda savaşmaya hazırlandılar. Bunun üzerine, **«Haram ay, haram aya bedeldir»** âyeti nazil oldu. (2)

C. İbn-i Abbas (ra)'tan: «**«Haram ay, haram aya bedeldir»** âyeti, Resulullah (sav), umresini hicretin 7. yılında kaza yaptıktan sonra nazil oldu. Çünkü Hudeybiye anlaşması, hicretin 6. senesi Zilkade ayında yapılmıştı. Kureyş müşrikleri tarafından Beytullah'a girmesi engellenen Resulullah (sav), Medine'ye geri dönmüştü. Bunun üzerine Allah (cc), ertesi sene muhakkak Mekke'ye giderek umre yapacağını Peygamber efendimize vaat etti» (3) rivayeti yapılmıştır.

D. İbn-i Cerrir et-Taberî, Eslem Ebu İmrâne (ra)'den şu rivayeti yapmıştır: «Biz, Kostantaniyye (İstanbul)'daki orduda bulunuyorduk. Akabe bin Âmir (ra) Mısır'daki ordunun başında, Feddâlet bin Ubeyd (ra) de, Şam'daki ordunun başında bulunuyordu. Karşımıza çıkan büyük Rum ordusu-na karşı hemen muharebe düzeni aldığımızda, bir müslüman Rum ordusuna saldırarak aralarına girdi. Bu sırada müslümanlar bağırarak, **«Süb-**

1 — Suyuti - age - C. 1, S. 206, İbn-i Cevzi - age - C. 1, S. 197, Kurtubi Tefsiri - C. 2, S. 326

Fahreddin er-Râzi - age - C. 5, S. 140

2 — İbn-i Cevzi - age - C. 1, S. 201, Kurtubi - age - C. 2, S. 333

3 — Taberî - age - C. 2, S. 196, Suyuti - age - C. 1, S. 206, Kurtubi - age - C. 2, S. 333

hanallah! şu adam kendini tehlikeye attı. Halbuki Allah (cc), «...**Kendinizi tehlikeye atmayın...**» buyurmaktadır» dediler. Resulullah (sav)'ın sancaktarı, Ebu Eyyub el-Ensari (ra) ayağa kalkarak bizlere hitaben, «Bu âyeti, öyle mi anlıyorsunuz? Bizler Resulullah (sav)'tan gizlice kendi aramızda, «Malımız çok sarfedildi. Halbuki Allah (cc), islâmı yüceltmiş, taraftarlarını çoğaltmıştır. Artık malımızın başında bulunarak çalışsak ve çoğaltsak» derdik. Bunun üzerine Allah (cc) yanlış düşündüğümüzü ikaz için, «**Allah, yolunda mallarınızı harcayın. Kendinizi tehlikeye atmayın...**» âyetini inzal buyurdular. Çünkü asıl tehlike, malın başında bulunup, savaşı terketmektir.» dedi. Ebu Eyyub el-Ensari (ra), ecellile ölünceye kadar savaşı bırakmamıştır.» (4)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Kur'anın bir çok yerinde kıtal ve cihad kelimeleri, sebilillah kelimesiyle beraber anılmıştır. Bu birlikte anış, savaşın asıl amacının, servete ulaşmak, yiğitliğini ortaya koymak, diktatörlüğünü göstermek veya yeryüzünde mutlak bir saltanat kurmak değil, İlâ-ı Kelimetullah (Allah (cc) isminin yüceltilmesi) olduğuna işaret içindir.

Bu büyük amacı Resulullah (sav), «İlâ-ı Kelimetullah için savaşan kimse, yalnız Allah (cc) için cihad etmiştir» (5) hadisiyle bizlere açıklamıştır.

İkinci incelik: Zemahşeri: «**Fitne, katilden beterdir...**» âyetinde fitne kelimesinden murat, mihnet (Allah (cc)'ın imtihan için verdiği bela)'tir. Ki insanlar onunla azab çeker ve o, öldürmekten daha beterdir. Bir filozofa, «İnsana ölümden daha ağır gelen bir şey var mıdır?» diye soruldu. O'da «Evet, ölümü istemeye vesile olan bela, ölümden daha ağırdır.» dedi. Mihnetten maksat, müslümanların Mekke'den zorla, herşeyleri ellerinden alınarak, müşrikler tarafından çıkartılmalarıdır.» (6) der.

Üçüncü, dördüncü ve beşinci incelik: Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan yazılmamıştır.

Altıncı incelik: Allah (cc) katında, hiçbir şeyle değeri ölçülemeyen en taziletli ibâdet, cihad'dır. Zira Allah Resulu (sav): «Cenab-ı Hakk yolunda cihad yapan kimse, gündüzlerini oruç, gecelerini namaz ve kıraatle geçi-

4 — Ebu Davud, Tirmizi, Taberi - age - C. 2, S. 204, Kurtubi - age - C. 2, S. 339

5 — Cemül Fevâid

6 — Zemahşeri - age - C. 1, S. 178

ren —ki bir an ibâdetten uzak olmayan— kimseden daha faziletlidir.» (7) buyurmuştur.

Abdullah bin Mübarek (ra), Fudayl bin İyad (ra) gönderdiği mektupta şu beyitleri yazar: «Ey haremeyn'de ibadet eden, eğer bize bakıp görse-
niz, ibâdetinizle avunduğunuzu yakinen bilirsiniz, yüzünüzün hatları göz-
lerinizden akan kanlı yaşlar ile kına gibi kırmızı olursa, bizim göğsümüz-
de cihad meydanında aldığımız yaraların kanıyla kına gibi kırmızı olur».
Mektubu okuyunca gözleri yaşaran Fudayl bin İyad; «Abdullah bin Mü-
barek (ra), doğru yazmış, nasihatı ile bizleri irşad etti» (8) der.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Cihad, müslümanlara ne zaman farz kılındı?

Savaşın, müslümanlar için hicretten önce sakıncalı olduğunda alim-
ler ittifak etmişlerdir. Zira bu hususta Kur'an'da bir çok nass'lar vardır.

«...Sen yine onların suçundan geç, aldırış etme. Şüphe yok ki Allah,
ıyılık edenleri sever.» (Mâide: 13)

«...Sen (kötülüğü) en güzel (hdslet ne ise) onunla önle. O zaman (gö-
rürsün ki) seninle arasında düşmanlık bulunan kimse bile sanki yakın
dost (un olmuş) olur». (Fussilet: 34)

«...Eğer yüz çevirirlerse artık sana düşen (vazife) ancak tebliğdir. Al-
lah kullarını layıkıyla görücüdür». (Âl'i İmrân: 20)

«(Habibim) iman edenlere söyle: Allahın günlerinin (çatıp geleceği)ni
ümit etmeyenlerin (ezalarına) aldırış etmesinler. Çünkü (Allah) herhangi
bir kavme (ancak) kazanmakta olduklarıyla mukabele eder» (Câsiye: 14)

«O çok esirgeyen Allah'ın has kulları, ki onlar yeryüzünde vefakar ve
tevazu ile yürürler. Kendilerine beyinsizler (hoşa gitmeyecek) lafları attığı
zaman «selam (etle) de (yip geçerler).» (Furkân: 63) âyetleri ve benzeri
âyetler, daha çok müminlerin, düşmanları ile savaşmalarının yasak oldu-
ğuna delalet eder. Zaten; «(Evvelce) kendilerine (ellerinizi muharebeden)
çekin, dosdoğru namazı kılın, zekatı verin, denilen kimselere bakmaz mı-
sın? Şimdi onların üzerine muharebe yazılınca (farzedilince) içlerinden bir
zümre insan(dan başka bir şey olmayan düşmanlardan) Allah'tan korkar

7 — Buhari, Müslim, Ebu Davud, Tirmizi ve İbn-i Mâce, Ebu Hüreyre'den riva-
yet etmiştir.

8 — Hafız İbn-i Asâkir, Abdullah b. Mübarek (R.A.)'in Menakıb'ından yazmıştır

gibi, hatta daha şiddetli bir korku ile korkuyorlar...» (Nisâ: 77) âyeti de, açıkca müslümanların savaş yapmaktan men edildiğini göstermektedir.

İbn-i Cerir et-Taberî, bu hususla ilgili olarak İbn-i Abbas (ra)tan: «Abdurrahman bin Avf (ra) ve arkadaşları Resulullah'a (sav) gelerek, «Ya Resulullah (sav), müşrik iken aziz ve zengin, iman ettikten sonra zelli ve fakir olduk,» deyince, O, «Ben affetmekle emrolundum. Siz müşriklerle savaşmayınız» buyurdular. Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra, müşriklerle savaş yapma emri gelince bir çok kişi savaşmaktan çekindi. Bunun üzerine Cenab-ı Hakk, «(Evvelce) kendilerine «ellerinizi (muharebe-den) çekin, namazı dosdoğru kılın, zekatı verin» denilen kimselere bakmaz mısın? Şimdi onların üzerine muharebe yazılınca (farzedilince) içlerinden bir zümre, insanlardan Allahtan korkar gibi, hatta daha şiddetli bir korku ile korkuyorlar...» (Nisâ: 77) âyetini inzâl buyurdular» (9) diye rivayet etmiştir. Bu âyetin başlangıcı, savaşın Mekke devrinde yasaklandığını ancak Medine'ye hicretten sonra izin verildiğini, savaştan korkarak kaçan kimselerin yanlış yolda olduklarını gösteriyor.

İslâmın ilk yıllarında savaş yapmanın yasak oluşundaki hikmeti ve sebeplerini şöyle özetleyebiliriz :

A. Müslümanlar Mekke'de iken azınlıktaydılar ve mahsur idiler. Güçleri ve kudretleri de yoktu. Müşriklerle aralarında olabilecek bir savaşta yok olma ihtimalleri daha çoktu. Halbuki Allah (cc) onların çoğalmasını ve kendilerine her hususta yardımcı olacak insanların bulunacağını dilemişti. Emin bir yerde devlet haline gelmelerini de arzu etmişti. Medine'ye hicret ettikten sonra oradaki müslümanların yardımlarıyla hem güç kazandılar, hem de sayıları arttı. İşte o zaman müminlerin, müşriklerle savaş yapmasına Allah (cc) izin verdi.

B. Asıl gaye, müminleri, Allah (cc)'in emrini tutmaya ve büyük kumandan (Resulullah)'ın idaresine saygılı olmaya alıştırmaktı. Çünkü Araplar cahiliyet devrinde kahramanlığa ve zulüm karşısında çok rahatlıkla karşılık vermeye alışkındılar.

Onların eza ve cefaya dayanmalarını, büyük komutanın emri altına girmeye alıştırmalarını, cahiliyet devrinde aldıkları lüzumsuz, faidesiz ahlâk anlayışlarının silinerek insana yakışır, hakimiyet, sabır ve metanet gibi güzel hasletlerle bezenerek onları tabiat haline getirmelerini Allah (cc)'in iradesi, islâm gibi büyük bir dava için hazırlamıştır.

C. Arapların yaradılışları ve yaşadıkları çevrede, gururlanma ve kahramanlık duyguları yüksek seviyede idi. Müslümanlar arasında 3-5 kişiye bedel bir çok yiğit ve kahraman olmasına rağmen, onlardan gelen eza ve cefaya karşı sabrediyor, «İslâm'a ve müslümanlara zarar gelmesin» diyorlardı. Müslümanların eza ve cefalara karşı sabretmeleri, müşriklerin gururlarını kırıyor, kalblerini de islâma çekiyordu. Nitekim onların Haşimoğulları çevresini ablukaya almaları sırasında bu durum müşahade edildi. Çünkü müşrik Kureyşliler, Resulullah (sav)'ı himayeden vazgeçirmek maksadıyla Haşimoğullarını muhasara ettiler. O zaman islâma hiç inanmayan müşrikler dahi, yaradılışlarındaki gurur ve kahramanlık duyguları galeyana geldiğinden daha önce muhasara hususunda aralarında yaptıkları sözleşmeyi yırtıp attılar. Böylece muhasara sona erdi.

D. Müslümanlar Mekke'de iken babaları ve yakınlarıyla aynı binalarda yaşıyorlardı. Yakınları müşrikler, onları daima dinlerinden döndürmek için akla ve hayale gelmeyen eza ve cefalar uyguluyorlardı. Eğer müslümanlara, onlarla savaşıma izni verilseydi, her evde ayrı ayrı savaş meydana gelir ve kan akardı. Halbuki islâmın davet metodunda aynı çatı altında yaşayanlar arasında kan dökme yoktur. Hicret emri ile Mekke'den Medine'ye hicret gerçekleşince baba evladından, kardeş kardeşinden ayrıldı. O zaman müşriklerle savaşıma izni müslümanlara verildi.

İkinci hüküm: Savaşı meşru kılan ilk âyet hangisidir?

Selef, savaşı meşru kılan ilk âyetin hangisi olduğunda ihtilâf etmişlerdir. Bu hususta Rebî bin Enes (ra)'ten şu rivayet yapılmıştır: **«Size harb açanlarla Allah yolunda, siz de döğüşün...»** (Bakara: 190) âyeti, savaş konusunda nazil olan ilk âyettir. Çünkü o Medine'de nazil olmuştur. Resulullah (sav), müslümanlara saldıranlar ile savaşır, islâma ve müslümanlara dokunmayanlara da dokunmazdı»

Sahabilerden Hz. Ebubekir (ra), Hz. İbn-i Abbas (ra) ve Hz. Said bin Cübeyr (ra)'in de bulunduğu bir cemaatten, **«Kendileriyle mukatele edilenlere uğradıkları o zulümden dolayı (bil mukabele harbe) izin verildi. Şüphesiz ki Allah, onlara yardım etmeye elbette kemaliyle kadirdir»** (Hacc: 39) âyetinin, savaş hakkında nazil olan ilk âyet olduğu rivayet edilmiştir.

Ebu Bekir İbnü'l-Arabî; «Sahih olan, savaş hakkında ilk nazil olan âyetin, Hacc suresinin 39. âyeti oluşudur. Daha sonra Bakara suresinin 190. âyeti nazil oldu. Savaşa Allah (cc) önce izin verdi, daha sonra farz

kıldı. Savaşa izin veren âyet Mekki, farz kılan âyet ise Medeni'dir» (10) der.

Üçüncü hüküm: Mekke hariminde savaşmak, mübah mıdır?

«...Onlar Mescid-i Haram yanında, orada sizinle döğüşünceye kadar (yani döğüşmedikçe) sizde orada kendileriyle döğüşmeyin...» âyeti, savaşın Mekke hariminde yapılmasını yasaklar. Müşrikler, Mescid-i Haramda savaşmaya başarlarsa şerlerinden korunmak için müslümanlar müdafaa savaşına başarlılar. Âyete göre kafirler saldırmaksızın Mekke hariminde savaşa başlamamız caiz değildir. Buna göre âyetin hükmü neshedilmiştir.

Mücâhid bununla ilgili olarak: «...Fakat (orada) sizi öldürürlerse sizde onları öldürün» âyetine göre, Mekke hariminde kesinlikle savaş yapılmaz. Diğer bir müşrik orada size saldırır, döğüşmek isterse elbette ona teslim olmak değil, nefis müdafası için döğüşmek farzdır» (11) der.

Katade'den ise şu rivayet yapılmıştır: «...Onlar Mescid-i Haram yanında, orada sizinle döğüşünceye kadar (yani döğüşmedikçe) sizde orada kendileriyle döğüşmeyin...» âyeti, Tevbe suresindeki, «Dokunulması), haram olan aylar çıktığı zaman artık o müşrikleri, onları nerede bulursanız öldürün...» (Tevbe: 5) âyeti ile neshedildi.» (12)

Allâme Kurtubî de «Alimler, «...Onlar Mescid-i Haram yanında sizinle döğüşünceye kadar...» (Bakara: 191) âyetinin hükmü hususunda iki görüşe ayrılmışlardır. Bir guruba göre, âyetin hükmü neshedilmiştir. Diğer guruba göre ise, hükmü neshedilmeyen, ifadesi sarih bir âyettir» demektedir.

Mücâhid, «Âyet, hükmü neshedilmeyen, ifadesi sarih bir âyettir. Mescid-i Haram'da bir kimsenin döğüşmesi haramdır. Müşrikler tarafından orada döğüş başlatılırsa, elbette onlara döğüşte karşılık vermek, müslümanların hakkıdır» derken, Tavus da bu görüşe katılır. Âyetin açık nassı da Mücâhid'in görüşünü teyid etmektedir. Sahih olan da ikinci görüştür. İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve arkadaşları da bu görüştedirler.

Sahih-i Buharî ve Sahih-i Müslim'de, İbn-i Abbas (ra)'tan; «Mekke fet-hedildiği gün halka hitaben Resulullah (sav), «Ey müslümanlar, şüphesiz

10 — İbnü'l-Arabi -age- C. 1, S. 107, Kurtubî -age- C. 2, S. 231

11 — Taberî -age- C. 2, S. 192

12 — İbn-i Cevzi -age- C. 1, S. 199, Kurtubî -age- C. 2, S. 330, Taberî Tefsiri -C. 2, S. 193

Allah (cc) gökleri ve yeri yarattığı günden bugüne kadar, Mekke hariminde kan dökmeyi haram kılmıştır. Benden önceki ve sonraki kişiler için kan dökmek, haramdır. Ancak bugün bir müddet bana Mekke hariminde savaşmak helal kılınmıştır. Şimdi ise Mekke fethedilmiştir. Kıyamet gününe kadar da burada kan dökmek haramdır.» buyurdu.» diye rivayet edilen hadis de bu âyetin hükmünün cari olduğuna ve neshedilmediğine delâlet eder» (13) der.

Latif bir münazara

Ebu Bekir İbnü'l-Arabî: «Bir cuma günü Mescid-i Aksa'daki Ebu Akabe medresesinde Kadı Zencani'nin derslerini dinliyorduk. Birara İçeriye güzel bakışlı, sırtında eski kaftan bulunan bir zat, alimler gibi selam vererek girdi ve dershane'nin ön kısmına geçerek oturdu. Bunun üzerine Kadı Zencani, «Gelen misafirimizi tanımak istiyoruz» deyince o, «Dün hırsızlar tarafından soyulan bir kişiyim. Asıl maksadım, Mescid-i Aksa harimine gelmektir. Gerçek hüviyetimi sorarsanız Sağan şehri ilim talibllilerindenim,» dedi. Kadı Zencani hemen ilim adamlarına sorulan adet üzere bu zata, «Öldürülecek bir kâfir, Mescid-i Harama sığınırса orada iken, öldürülür mü?» diye sordu. O da «Öldürülmez» fetvasını verince, Zencani «Deliliniz nedir?» dedi. O, «**Mescid-i Haram yanında, orada sizinle doğuşunceye kadar, siz de orada kendileriyle doğuşmeyin...**» âyetidir. Âyette, «Tükâtîlühüm» (siz onlarla doğuşmeyin) fiili, «velâ taktîlühüm» (siz onları öldürmeyiniz) şeklinde kurrallar tarafından okunmuştur. Eğer âyet, «velâ taktîlühüm» şeklinde okunursa, onların Mescid-i Haramda öldürülemeyeceklerine dair açık bir nass, velâ tükâtîlühüm (siz onlarla doğuşmeyin) şeklinde okunursa müslümanların doğuşmemeleri için bir uyarı olur. Çünkü ölüme sebep olan doğuşmeyi Allah (cc)'ın yasak etmesi, açıkca öldürme fiilini yasak ettiğine delildir» dedi.

Şafii ve Maliki mezhebinden olmadığı halde, onların delillerini kendi delilleri edinerek itiraz eden Kadı Zencani, «Okuduğunuz âyetin hükmü. «...**O müşrikleri nerede bulursanız öldürün...**» (Tevbe: 5) âyetiyle neshedilmiştir» dedi. Bunun üzerine Sağanlı misafir alim, «İtirazınız, kadılık makamına ve ilmine layık değildir. Çünkü müşriklerin görüldüğü her yerde öldürülmesini emreden lafzı ve manası umumî bir âyeti delil getiriyorsunuz. Benim delil getirdiğim âyet ise, yalnız Mescid-i Harama mahsus bir âyettir. Hiç bir alim, umumu ifade eden âyetlerin, hususi bir hükmü ifade

eden âyetleri neshettiğini söylememiştir ve doğru da değildir» dedi. Bunun üzerine Kadı Zencani sükut etti.» (14) der.

İbnü'l-Arabî ise: «Mescid-i Haramda (öldürmeye vesile olan) döğüş yapmanın haram olduğu Kur'an ve hadisle sabittir. Mescid-i Harama sığınan bir kafiri orada öldürmek caiz değildir. Yalnız suçu kadı tarafından tesbit edilmiş bir zâni veya kâtil sonradan oraya sığınır sa şer'i hat, çıkarılmadığı veya kendisi çıkmadığı takdirde orada icra edilir. Eğer orada döğüşen kafir ise, Kur'an nassına göre hemen orada öldürölür,» demektedir.

Dördüncü hüküm : Âyette, «Haddi tecavüz» den maksat nedir?

Allah (cc), «...Aşırı gitmeyin. Şüphesiz ki Allah, aşırı gidenleri sezmaz» âyetiyle «aşırı gitmeyi» yasaklamıştır. Haddi tecavüzü bir kaç noktadan inceleyebiliriz.

A. Hasan-ı Basri (ra)'nin dediğı gibi insanın burnunu, kulağını ve du-dağını kesmek, kadınları, çocukları, savaş gücü olmayan yaşlı ve sakatlar ile gayr-i müslim din adamlarını öldürmek, meyve ve sebze bahçelerini yakmak, sebepsiz yere hayvanlarını kesmek veya katletmek, gibi hususlar âyetteki, «aşırı gitme»nin kapsamı içindedir. Bu saydıklarımıza Müslim'in Beridete'den rivayet ettiği, «Allah (cc)a inanmayan, kafir olan her şahısla döğüşünüz, savaşınız. Kaddarlık yapmayınız. İnsanların kulak, burnu ve dudaklarını, çocukları, kilise ve havralarda ibadet eden rahipleri öldürmeyiniz» (15) hadisi de işaret eder. Buhari ve Müslim'in İbn-i Ömer (ra)'den rivayet ettikleri diğ er bir hadiste şöyledir: «Bir savaşta öldürölmiş bir kadın cesedi bulundu. Bunun üzerine Resulullah (sav) kadın ve çocukların öldürölmesini yasakladı.» (16)

B. Bazı alimler de, Müğâtil (ra)'den; «Âyette «aşırı gitmeyin» emrin den maksat, «müşrikler ile savaşta ilk başlayan siz olmayınız» demektir.» diye rivayet etmişlerdir.

C. Bir kısım alimler de Said bin Cübeyr (ra) ve Ebu'l Aliye (ra)'den: «Âyette «aşırı gitmeyin» buyruğundan maksat, sizinle döğüşmeyen ile döğüşmemenizdir» diye rivayet etmişlerdir.

Kurtubî ise bununla ilgili olarak şöyle der: «Arap dili ve edebiyatına göre «gâtele» fiili, iki kişi arasında karşılıklı döğüşmeye denir. Âyetteki bu tabirden, döğüşün, çocuklar, kadınlar, yaşlılar, kilise ve havralardaki

14 — İbnül-Arabî - age - C. 1, S. 107, Kurtubî Tefsiri, C. 2, S. 331

15 — Müslim, Ahmed bin Hanbel, İbn-i Kesir Tefsiri C. 1, S. 228

16 — Kurtubî Tefsiri - age - C. 2, S. 327

din adamları ile yapılmayacağı anlaşılır. Öyleyse savaşta bunlar öldürülemez. Halife Hz. Ebu Bekir (ra) bu hususu, Şam'a gönderdiği Yezid bin ebi Süfyan (ra)'a da tavsiyede bulunmuştur. Yalnız bunlar, savaşta, savaşçılarına yardımda bulunurlarsa o zaman öldürülebilirler.

Alimler bu konuyu altı kısma ayırmışlardır.

1. Kadınlar, savaşırса elbette öldürülürler. Çünkü Allah (cc) umumi bir ifade ile, «Size harb açanlarla, Allah yolunda siz de döğüşün...» buyurmuştur.

2. Savaşta çocuklar mükellef olmadıklarından öldürülemezler. Çünkü çocukları öldürmenin yasak olduğuna dair nass vardır.

3. Savaşta gayr-i müslim din adamları öldürölmez. Köle de edinölmez. Çünkü Hz. Ebu Bekir (ra), «Onları kendi hallerine terkediniz» demiştir.

4. Savaşta yandaşlarına yardım eden ve müslümanlara zarar veren sakatlar öldürölür. Yardım etmezlerse kendi hallerine bırakılır.

5. İmam Malik (ra)'e göre kendi yandaşlarına fiilen yardım eden çok yaşlı erkekler öldürölür. Yoksa öldürölmezler. Cumhurun görüşü budur.

6. Müşriklerin ücretle çalıştırdıkları işçiler ile çiftçiler de savaşta öldürölmezler. Zira Hz. Ömer (ra), «Siz müşriklerin çocukları, ücretli işçileri ve çiftçileri -ki savaşta karşımıza dikölmezler- hususunda Allah (cc)'tan sakınınız» dedi.»

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1 — Savaş yalnız dinin hakimiyeti ve ilâ'ı kelimetullah için yapılır.

2 — Allah (cc), düşmanlığı, zulmü ve haddi tecavüzü sevmez.

3. Müşriklerin mü'minleri dinlerinden döndürmek için yaptıkları eza ve cefalar, öldürmek gibidir.

4 — Savaşta kadınlar, çocuklar, hastalar ve savaş gücü olmayan kimseler öldürölmez.

5 — Cihad, müşriklerin eza, cefa, fitne ve fesatlıklarını gidermek, tebliğ ve davet görevinin yapılmasını temin etmek içindir.

6 — Allah (cc) yolunda mal ve canıyla cihad yapmayı terketmek, inşanın helakine sebep olur.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

İnsanlık tarihiyle başlayan hak-batıl mücadelesi, kıyamete kadar devam edecektir. Rahat ve huzur içinde yaşamak isteyen her kavim, düşmanları tarafından yapılacak bir saldırıya karşı azami derecede hazır olmalıdır. Çünkü dünyada ancak kuvvetliler yaşıyor ve konuşabiliyor. Allah (cc)'ın insanlığa gönderdiği emniyet, istikrar ve dilediği yaşama biçimi olan İslâm dini, beşeriyeti topyekün hidayete çağırır. Kendi sancağı altında toplanmalarına önem verir ve yaşamalarını ister.

İslâmın yücelmesi, ilâ-ı kelimetullah davası ve İslâmın tüm kavimlere ulaştırılması için Allah (cc)'ın seçtiği ümmet, İslâm ümmetidir.

İslâm dininin beşeriyete yayılmasına ve İslâm akidesinin yücelmesine mani olmak isteyenleri uzaklaştırmak ve yeryüzünü şerlerinden korumak lazımdır. Ki halk, din hürriyeti ve İman etmek konusunda emniyet içinde olsun. Bundan dolayı Allah (cc), **«Fitneden (eşer) kalmayınca ya din de yalnız Allah'ın oluncaya kadar onlarla savaşın»** âyetiyle İslâmın davetine mani olan bütün kuvvetlerin bertaraf edilmesi için kafirlerle cihad yapmayı emretmiştir.

HACC VE UMRE YAPMA

وَأَتَمُّوْا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلّٰهِ فَإِنْ أُخْصِرْتُمْ فَمَا
 اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَخْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّىٰ يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ
 فَمَنْ كَانَ مِنْكُمْ مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِنْ رَأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِنْ صِيَامٍ
 أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنتُمْ فَمَنْ تَمَتَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا
 اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةٍ
 إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَنْ لَمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرًا
 الْمُسَجِّدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١٦﴾
 الْحَجُّ أَشْهُمٌ مَعْلُومَاتٍ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِِنَّ الْحَجَّ
 فَلَا رَفَثَ وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَاتَ فَعَلَا
 مِنْ خَيْرٍ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَزَوَّدُوا فَإِنَّ خَيْرَ الزَّادِ
 التَّقْوَىٰ وَاتَّقُونِ يَا أُولِيَ الْأَلْبَابِ ﴿١١٧﴾

لَيْسَ عَلَيْكُمْ
 جُنَاحٌ أَنْ تَبْتَغُوا فَضْلًا مِنْ رَبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ
 مِنْ عَرَافَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ
 وَادْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْكُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ لَمَنِ
 الضَّالِّينَ ﴿١٨٨﴾ ثُمَّ أَفْضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ النَّاسُ
 وَاسْتَغْفِرُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨٩﴾ فَإِذَا
 قَضَيْتُمْ مَنَاسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ
 آبَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنْ النَّاسِ مَنْ
 يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا وَمَالَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ
 خَلَاقٍ ﴿١٩٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا آتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً
 وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةً وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾ أُولَئِكَ
 لَهُمْ نَصِيبٌ مِمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٢﴾
 وَادْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَجَلَّى فِي يَوْمَيْنِ
 فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَاخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى
 وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ

196 — Haccı da Umreyi de Allah için tam yapın. Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin. Bununla beraber) kurban yerine (Minaya) varıncaya kadar başlarınıızı tıraş etmeyin. Artık içinizden kim hasta olur, yahut başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan, ya sadakadan, ya da kurbandan (biriyle) fidye (vacip olur). Emin olduğunuz vakit ise kim hacca kadar Umre ile faidelenmek (sevaba girmek) isterse kolayına gelen bir kurban(ı kesmek vacib olur). Fakat (onu) bulamazsa hacc günlerinden (ihramlı olarak) üç, döndüğünüz vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak (vacib olur ki) bunlar tam on (gün eder). Bu ailesi (ikâmetgahı) Mescid-i Haramda bulunmayanlara aittir. Allahtan korkun ve bilin ki Allah, cezası cidden çetin olandır.

197 — Hacc (ayları) bilinen aylardır. İşte kim onlarda (o aylarda) haccı (kendine) farz eder (ihrama girer)'se artık haccdaki kadına yaklaşmak, günah yapmak, kavga etmek yoktur. Siz ne hayır yaparsanız Allah, onu bilir. Bir de (hacc seferinize yetecek miktarda) azıqlanın. Muhakkak ki azığın en hayırlısı (dilenmekten, insanlara yük olmaktan) kaçınmaktır. Ey kamil akıl sahipleri, benden korkun.

198 — (Hacc mevsiminde ticaretle) Rabbinizden rızık iste istemenizde bir günah yoktur. Arafatta (orada vakte'den sonra seller gibi) boşanıp (elbirlik) aktığınız zaman «meş'ari haram»ın yanında Allah'ı zikredin. O size nasıl hidayet ettiyse sizde onu öylece anın. (Bilirsiniz ya) siz bundan evvel gerçek sapıklardandınız.

199 — Sonra insanların (elbirlik) döndüğü yerden sizde dönün. Allah'tan (günahlarınızı) mağfiret (buyurmasını) isteyin. Şüphesiz ki Allah çok yarlıgayıcı, hakkıyla esirgeyicidir.

200 — Menâsikinizi (hacca ait ibadetlerinizi) bitirince (cahilliyette) atalarınızı (böbürlenerek) andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın. Artık o insanlardan kimi «Ey Rabbimiz bize (nasibimizi) dünyada ver» der ki onun ahiretten nasibi yoktur.

201 — Kimi de «Ey Rabbimiz bize dünyada da iyi hal ver, ahirette de iyi hal ver ve bizi o ateş (cehennem) azabından koru» der.

202 — İşte onların (o her iki kısmın hacdda) kazandıklarından (nasib)leri vardır. Allah, hesabı çok çabuk görendir.

203 — Bir de sayılı günlerde Allah'ı zikredin, (tekbir alın). Kim iki günde (Minâ'dan dänmek için) acele ederse üstüne günah yoktur. Kim de geri kalırsa ona da günah yoktur. (Fakat bu) takva sahibi için(dir). Allah-

tan korkun ve bilin ki muhakkak (hepiniz) ancak ona (varıp) toplanacaksınız.

(BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ

أُخْصِرْتُمْ

(Uhsirtüm): Lügatta alıkonma anlamındadır. Li-

sanü'l Arap yazarı, kitabında, «Hacc ibadeti sırasında ihrama girdikten sonra hacc ibadetlerini yapmaya hastalık veya herhangi bir durumun engel olmasına «ihsâr» denir,» der.

الْهَدْيِ

(El hedyi): Beytullah'a hediye olmak üzere kesilen

deve, sığır ve benzeri hayvan anlamındadır.

مَحَلَّهُ

(Mahillehü): Mahille, kurban kesilen yer anlamındadır. Bu

yer Mekke harimi veya ihsârî kişinin mahsur kaldığı yerdir.

نُسُكٍ

(Nusukin): Çoğul bir kelimedir. Hacc ibadetlerine ve ora-

da kesilen kurbanı denir.

رَفَثَ

(Refese) Kadınlar hakkında konuşulan çirkin söz ve-

ya kadına yaklaşma anlamındadır.

فُسُوقَ

(Füsûga): Lügatta günahlar, şeriatta ise Allah (cc)'a

itaat etmekten uzaklaşma manasınadır.

جِدَالٍ

(Cidâle): Düşmanlık ve tartışmak anlamındadır

الزَّادِ

(Ezzâdi): Yolculuk azığı, kumanyası manasınadır.

جُنَاحٍ

(Cünahün): Günah manasınadır.

أَفْضَيْتُمْ

(Efadtüm): Lügatta çok akma, âyette ise suyun çokca

akışı gibi insanların Müzdelife'ye doğru gidişlerine denir.

عَرَفَاتٍ

(Arefâtin): Hacıların Mekke dışında vakfe için dur-

dukları yere denir.

الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ

(Elmeşarilharâmi) : Müzdelifede bir küçük da-

ğın ismiğdir. Ki hacc imamı, o gece onun üzerinde durur.

مَنَاسِكَكُمْ

(Menâsikeküm): Çoğul bir kelime olan Menâsik, hac-

ca mahsus ibadetler anlamındadır.

خَلَاقٍ

(Harâğln): Pay, hisse manasınadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc); hacca mahsus ibadetlerin en iyi şekilde, tam ve rızasına uygun olarak yapılmasını müminlere emretmiştir. Hacc için ihrama giren kimsenin hastalık veya düşman tarafından menâsikinî tam yapmasına engel olunursa, ondan dolayı da ihramdan çıkmak isterse, çıkması için durumuna göre bir deve, sığır veya koyunu kurban olarak kesmesi lazımdır.

Allah (cc), belirtilen yerde farz olan kurban kesilinceye kadar tıraş olma ve elbise giymeyi kesinlikle yasaklamıştır. Yalnız bedenî hastalığı, ihramlı durmasına mani olacak bir baş rahatsızlığı veya vücuduna eziyet veren bir derdi olan kimse, başını tıraş eder ve onun fide vermesi lazımdır. Bu fide miktarı ise, üç gün oruç tutmak veya bir koyun kesmek veya altı fakirin herbirine birer ölr,ek sa' (buğday karşılığı hurma, kuru üzüm veya arpa) vermek olmalıdır.

Hacc aylarında umre yapan bir kimse, umrede ihram giyme müddetince koku sürer veya hanımıyla cinsi münasebette bulunursa, Allah (cc)'a şükür için bir koyun kurban eder. Kurban kesmeye gücü yetmeyen veya bulamayan kimse, üç günü hacda ihrama girdiği günlerde, yedi günü de ülkesine döndüğünde olmak üzere on gün, oruç tutar. Bu hüküm Mekke ehli dışındakî insanlara mahsustur. Onların kurban kesmesi farz değildir.

Daha sonra hacc aylarını (şevval, zilkade, zilhicce ayından on gün) beyan eden Allah (cc), hacc yapan kimsenin bütün geleneklerden, kadından, güzel koku sürünmekten ve ilh gibi şeylerden uzaklaşmasını emreder. Zira hacc yapan kimse yalnız Allah (cc)'ın rızasını talep için O'na yönelir. Kadından hertürlü menfaatlenmeyi terkeder. Diğer günah şeyleri de bırakır. Kendisini Allah (cc)'a yaklaştıracak salih ameller işleyerek ahl-ret azığı hazırlar.

Daha sonra hacc günlerinde para kazanmanın mahzurlu olmadığını hatta ibadet olduğunu haber vermektedir. Çünkü halk, hacc ibadetinin eda edildiği günlerde yapılan dünya işlerinin günah olduğunu zannediyordu. Allah (cc), yaptıkları ibadetlerde ihlaslı oldukları takdirde, para kazanmanın günah olmadığını ve onun da Allah (cc)'ın bir fazlı olduğunu onlara bildirdi.

Allah (cc), Arafattan döndükten sonra, «Meşârü'l Haram» dağı ve çevresinde kendisini tekbir ve telbiye ile anmalarını müminlere emretmiştir. Onların yegane nimet olan iman için Allah (cc)'a şükretmeleri gerekir. Haccın menâsikini bitiren müminlerin baba, anne ve diğer sevdiklerini çok andıkları gibi Allah (cc)'ı da çokca zikretmeleri lazımdır.

İbn-i Abbas (ra)'dan şöyle rivayet edilmiştir: «Cahiliyet dönemindeki hacc mevsimi toplantılarında müşrikler, babalarının yaptıklarını iftiharla konuşurlardı. Mesela: Babam çok hanedandır. Yani herkese yediren, yardımda bulunan hatta cinayet işlemediği halde, katillerin diyetini verendir. Bunlar babalarının yaptığından başkasını da konuşmazlardı. Bunun üzerine Allah (cc), «Menâsikinizi bitirince, atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla Allah'ı anın» buyurdu.» (1)

Hacc âyetlerinin, daha önceki âyetlerle münasebeti

Hacc meselelerinin oruç mevzuundan sonra anılmasının hikmeti nedir? Bu soruyu şöyle cevaplandırabiliriz: Haccın yapıldığı aylar, hemen oruç ayının arkasından gelir. İkisinin arasına doğuş ve savaşla ilgili mevzuları bildiren âyetlerin gelişi, haram aylar, ihram, Mescid-i Haram ile ilgili şer'i hükümlerin açıklanması içindir.

Resulullah (sav), umre yapmayı arzu ediyordu. Nitekim Mekke'ye müteveccihen yola çıkan Resulullah (sav)'ın umre yapmasına müşrikler Hudeybiye denilen yerde engel oldular. Bunun üzerine Resulullah (sav) ile müşrikler arasında, içinde ertesi sene umre yapacaklarına dair bir madenin bulunduğu Hudeybiye anlaşması yapıldı. İkinci yıl kazaya kalan umresini yapmak için Resulullah (sav)'ın teşebbüste bulunması üzerine sahabiler, müşriklerin bir önceki yıl yaptıkları anlaşmayı bozacaklarından korktular.

Bunun üzerine Allah (cc), doğuşme ve savaş âyetlerini inzal buyurdu. Daha sonra da haccın hükümlerini tamamlayıcı âyetlerini ikmal ederek tebliğ etti. Allah (cc) en iyi bilendir.

1 — İbn-i Ebi Hâtem, İbn-i Abbas'tan rivayet etmiştir. Süyûti - age - C. 1, S. 231

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

A. Ka'b bin Ücrete (ra)'nin: «İhramda bulunduğumda beni rahatsız eden başımdaki egzema hastalığı yüzünden Resulullah (sav)'ın yanına gittim. Bana «Başındaki egzamanın seni rahatsız ettiğini görüyorum. Kurbanlık bir koyun bulamaz mısın?» deyince, «Hayır» dedim. Resulullah (sav), «Öyleyse sen saçlarını kestir. Fidyе olarak üç gün oruç tut veya altı fakirin her birisine birer ölçek buğday veya kıymetinde hurma, üzüm, arpa ver» buyurdu. Bunun üzerine: «...Artık içinizden kim hasta olur, yahut başından bir eziyeti bulunursa ona oruçtan ya sadakadan ya da kurbandan (biriyle) fidye (vacip olur)...» âyeti nazil oldu. Bu âyet, hassaten bana, umumi olarak ta size nazil oldu» (2) rivayetidir.

B. İbn-i Abbas (ra)'ın rivayetidir: «Hacca gelirken azık getirmeyen ve halktan yiyecek şeyler isteyen Yemen halkı, «Bizler tevekkül ehliyiz» derlerdi. İşte bunun üzerine, «...Birde (Hacc seferinize yetecek miktarda) azıkların. Muhakkak ki azığın en hayırlısı (dilenmekten, insanlara yük olmaktan) kaçınmaktır...» âyeti nazil oldu.» (3)

C. Hz. Aişe (ra)'nin: «Kureyşliler ile dinlerine uyanlar, Kurban bayramı, arefesinde Müzdelifede vakfe yaparlar ve bu yaptıklarına da, «dinlerine şiddetle bağlılık» ismini verirlerdi. Diğer Arap kabileleri de aynı gün vakfelerini Arafatta yaparlardı. İslâm gelince, Allah Resulu (sav), Arafata gitmeyi ve orada vakfe yapmayı emretti. Sonra da müslümanların oradan akın akın Müzdelife'ye gelmelerini, «Sonra insanların (elbirlik) döndüğü yerden sizde dönün» âyetiyle emretti» (4) rivayetidir.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : «El hedyü» kelimesi, Hacc veya Umre yapan kimse'nin gereksiz yere Mekke halkına hediye ettiği hayvan anlamındadır. Bu âyette ise, umre veya hacc yapan bir kimsenin, bir vacibi terketmesi, mahzurlu bir şeyi yapması veya ihrama girdiği halde düşman korkusuyla mahsur kalarak hacc ve umre ibadetini yapmayan kimsenin ihramdan çıkmak istemesi ile temettü haccı (5) yapanlar için kesmesi vacib olan hayvana «el hedyü» denir.

2 — Buhari ve Müslim, İbn-i Kesir Tefsiri, C. 1, S. 332

3 — Buhari, Ebu Davud ve Nesâi

4 — Buhari, Müslim, Ebu Davud ve Tirmizi

5 — Hacca giden ve Mikata vardığında yalnız Umre niyetiyle ihramlanan kimse, Mekkeye girdikten hemen sonra, Safa ile Merve arasında sa'y yapar ve tıraş olarak ihramdan çıkar. Arafe günü veya birgün evvel, bu defa yalnız hacc niyetiyle ihrama girerse haccını yapar, bu şekilde yapılan hacca denir.

İkinci İncelik : Âyette, «Hacc ve umreyi tam yapın» emrinden murat, her ikisinde farz, vacib ve sünnetlerinin zahiren rıyasız ve ihlas ile yapılmasıdır. Şair şöyle der: «Aslı haram olan malla hacc yaparsanız, hacc yapmış sayılmazsınız. Belki seni oraya ulaştıran vasıtan hacc yapmıştır. Allah (cc), yalnız kendi için yapılanı kabul eder. Beytullah'ı her ziyaret edenin sevab kazandığı sanılmasın».

Üçüncü ve dördüncü İncelik: Arap dill ve edebiyatıyla ilgili olduğundan yazılmamıştır.

Beşinci İncelik : Kureyşliler Mescid-i Haramdan çıkmayarak, «Biz diğer insanlar gibi değiliz. Allah (cc)'a ibadet ehli ve hareminin sakinleriyiz. Ondan dolayı buradan çıkmayız» derlerdi. Diğer insanlar ise Mekke harımının dışında Arafatta vakfe yapar, sonra da akın akın dönerlerdi. Allah (cc), halkın vakfe yaptığı yerde, Kureyşlilerin de vakfe yapmasını, vakfeden sonra ise diğer insanlar gibi akın akın dönmelerini **«Sonra insanların (elbirlik) döndüğü yerden siz de dönün...»** âyetiyle emretti. Bu incelik İbn-i Kuteybe'nin görüşüdür.

Altıncı İncelik: «Hacc (ayları) bilinen aylardır. İşte kim onlarda (o aylarda) haccı (kendisine) farzeder (ihrama girer)se artık hacc da kadına yaklaşmak, günah yapmak, kavga etmek yoktur...» âyetinde hacc kelimesinin zamirle değil, bizzat üç defa tekrar edilmesinden maksat şudur: Birincisiyle haccın zamanı, ikincisiyle haccın menâsikleri, üçüncüsüyle de haccın yapıldığı yer ve zaman kastedilmiştir. İkinci ve üçüncü hacc kelimeleri zamirle ifade edilmiş olsaydı, bu anlamları taşıyamazdı. Âyette kadına yaklaşmak, günah yapmak ve kavga yapmak ifadeleri; kadına yaklaşmayın, günah işlemeyin ve kavga yapmayın ifadelerinden yasaklama hususunda daha tesirlidir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Umre, hacc gibi farz mıdır?

Allimler, umrenin hacc gibi farz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Şafii (ra) ve Hanbeli'lere göre, hacc yapan kimse için, umre yapmak farzdır. Hacc mevsimi dışında yapılan umre ise sünnettir. Bu görüş Ali bin Ebu Talib (ra), İbn-i Ömer (ra) ve İbn-i Abbas (ra)'tan rivayet edilmiştir.

Maliki ve Hanefilere göre ise, umre yapmak sünnettir. Bu görüş İbn-i Mesud (ra) ve Cabir bin Abdullah (ra)'tan rivayet edilmiştir.

Şafii ve Hanbelilerin delilleri :

Bir çok delillerini özetleyerek aktarıyoruz.

1. «Haccı da umreyi de Allah için tam yapın...» âyetinde «tam yapın» ifadesi, umrenin hacc gibi farz olduğuna işaret eder.

2. «Resulullah (sav), sahabilere, «Yanında kurban keseceği bir hayvanı bulunan kimse, hacc ve umreye birlikte niyet etsin ve yapsın» buyurdu» (6) hadisidir.

3. Resulullah (sav)'tan rivayet edilen, «Kıyamet gününe kadar umreyi hacca dahil ettim» (7) hadisidir.

Maliki ve Hanefiler'in delilleri :

Maliki ve Hanefiler aşağıda naklettığımız âyet ve hadislerle dayanarak sünnet olduğu görüşündedirler.

1. «...Ona bir yol bulabilenlerin Beyti hacc (ve ziyaret) etmesi Allahın insanlar üzerine bir hakkıdır...» (Âl-i İmrân: 97)

«İnsanlar içinde haccı ilan et. Gerek yaya, gerek uzak yoldan gelerek arık develer üstünde (süvari) olarak sana gelsinler» (Hacc: 27) âyetleri, haccın farz olduğuna delalet ettiği halde umre ismi zikredilmemiştir. Umre de hacc gibi farz olsaydı, adının geçmesi gerekirdi.

2. İslâmın esaslarını bildiren hadislerde umrenin anılmaması, farz olmadığına işaret eder. Umre hüküm bakımından da haccdan farklıdır.

3. Resulullah (sav)'tan rivayet edilen: «Hacc cihattır. Umre ise Allah (cc)'a taattir,» (8) hadisidir.

4. Cabir bin Abdullah (ra) tan rivayet edilen: «Resulullah (sav)'a gelen bir kimse «Umre farz mıdır?» diye sorunca O'da «Hayır, farz değildir. Yalnız umre yaparsanız sizin için hayırlı olur» buyurdu» (9) hadisidir.

5. Şafiilerin delilleri olan âyet ve hadisler, umre yapmaya başlayan kimsenin daha sonraki durumuna işaret eder. Yani umre yapmaya niyet etmeyen kimse için, onu yapmak farz değildir. Yalnız umre niyetiyle ihra-

6 — Allâme Şevkâni - age - C. 1, S. 195

7 — Müslim, Cabirin Veda haccı bahsindeki uzun hadisinden rivayet etmiştir.

8 — İbn-i Ebi Şeybe, Abd bin Hamid, İbn-i Mace ve Şafiinin Um kitabı

9 — Tirmizi, Şevkâni - age - C. 1, S. 195

ma giren kimsenin, onun menasikini tam olarak yapması farzdır. Çünkü, «**Haccı da, umreyi de Allah için tam yapın...**» âyetinde, «tam yapın» emri, başlanmış bir umreyi tam yapmayı bildirmektedir. Başlanan bir umrenin tamamlanması hususunda alimler ittifak etmişlerdir. Allâme Şevkânî bu hususta; «Başlanmış bir umrenin tamamlanmasının farz olduğunu kabul eden görüş, her ne kadar hadis değilse de, umumi olarak hadislerin mealinden alınmıştır. Umre ile ilgili delillerin biraraya toplanması bakımından bu görüşün mutlaka kabul edilmesi lazımdır. Bilhassa Cabir bin Abdullah (ra)'tan rivayet edilen hadis de, umrenin farz olmadığına delalet eder. Bunun için umre'nin farz olduğuna delalet eden haber ve hadislerin, o'nun bizzat farz değil, başladıktan sonra tamamlanmasının farz olduğu şeklinde yorumlanması lazımdır. Çünkü onun farz olduğuna dair açık bir hüküm yoktur» (10) der.

İkinci hüküm: «İhsâr», hastalık ve düşmanı kapsar mı?

Alimler, ihsârın sebepleri ile ihramda olan kişinin hacc veya umresini yapamadığı takdirde, ihramdan çıkmasını mübah kılan nedenler hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Maliki, Şafii ve Hanbelilere göre, «ihsâr»ın sebebi, yalnız düşmandır. Çünkü, «...**Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alikonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin)...**» âyeti, Resulullah (sav) ve arkadaşlarının Hudeybiye'de ihramlı oldukları halde, Mekke müşrikleri tarafından alikonulmaları hususunda nazil olmuştur. Âyetin nüzûl sebebi ve tarihi gösteriyor ki, «ihsâr» yalnız düşmanların engellemesinden doğar. Abdullah ibni Abbas (ra) da bu görüştedir.

Hanefilere göre ise hacc veya umre yapan kimsenin, Mekke'ye girmesine engel olan düşman, hastalık, baskın, azığın elden çıkması, bineğin kaybolması ve kadın mahreminin yolda ölmesi gibi sebeplere ihsâr denir. «**Fakat (her hangi sebeple bunlardan) alikonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin)...**» âyetinin zahiri ihsâra delildir. Âyetle «alikonma» ifadesinin Arap dili ve edebiyatında karşılığı ihsâr kelimesidir. Çünkü Arap dilinde ihsâr, hastalıktan dolayı evde mahsur kalmaya denir. Öyleyse ihsâr, düşmanla olduğu kadar, hastalık ve benzeri engellerle de olabilir. Bu görüşü teyid eden, İbn-i Mesud (ra)'un verdiği fetvadır: «Mekke yolunda bulunan bir hacc kafilesinde, bir kişiyi yılan zehirlemişti. İbn-i Mesud'a bunun hükmünün ne olduğu sorulduğunda, «Zehirlenen şah-

sın yanında kurban edeceği bir hayvan var mı?» dedi. Onlar «Evet» deyince, «Öyleyse kurbanlık hayvanını kesip ihramdan çıksın» dedi.» İbn-i Mesud (ra) Arap olmakla beraber Arap dili ve edebiyatını herkesten daha iyi biliyor ve peygamberimizin yanından hiç ayrılmıyordu. Bundan dolayı hadisleri herkesten çok iyi biliyordu. (11)

Şafii, Maliki ve Hanbelilere göre ise şüphesiz âyetteki, «...Emin olduğunuz vakit...» tabirinden anlaşılan, yalnız hastalığın değil düşmanın insana mani olmasıdır. Eğer hastalık ihsârın sebeplerinden olsaydı Allah (cc)'in «Emin olduğunuz vakit» tabiri yerine, «Siz iyileştiğiniz vakit» ifadesini buyurması gerekirdi.

İbn-i Abbas (ra)'ın, «Yalnız düşman insanı alıkor» ifadesi de, onların görüşünü teyid eder. Zira o, âyetlerin manasını herkesten daha çok biliyordu.

İmam-ı Azam (ra)'ın görüşü tercih edilir. Onun görüşü âyetin zahirine ve «zorlaştırmayınız, kolaylaştırınız» emrine daha uygundur. Çünkü hastalığı şiddetlenen, parasını kaybeden veya bineğini yitiren kimse, hacc veya umrenin menâsikini yapabilir mi? Bizim bu tercihimiz, Müfessirlerin Şeyhi İbn-i Cerir et-Taberî'nin de tercihidir. Zira o, tefsirinde şöyle der: «**Fakat alıkonursanız o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin)...**» âyetini en iyi tevil eden, sizleri Beytullah'a gitmekten alıkoyanın, düşman korkusu, hastalık ve diğer engeller olduğudur. Âyette «alikonma» dan maksat, yalnız düşman engeli anlaşılsaydı, Allah (cc), «alikonma» anlamındaki «ihsâr» kelimesi yerine, hapsedme anlamındaki «hasır» tabirini buyururlardı.» (12)

Buharî ve Müslim'de, Hz. Aişe (ra)'den: «Resulullah (sav), Abdulmuttalib oğlu Zübey'r'in kızı Dubâe'nin yanına gitti. O, «Hasta olduğum halde hacc yapmak istiyorum. Ne dersiniz?» deyince Resulullah (sav), «Hastalığının ağırlaştığı yerde bir kurban keserek ihramdan çıkarım diyerek hacca niyet ediniz» buyurdu,» hadisi, hastalığın menâsik yapmazdan önce ihramdan çıkmayı mübah kılan sebeplerden olduğuna delalet eder.

Üçüncü hüküm: Umre veya hacc niyetiyle ihrame giren kimsenin, menâsikini yerinde yapması engellendiği zaman, ihramdan çıkmak istediği takdirde ne yapması lazımdır? Kurban kestiği takdirde nerede kesecektir?

11 — İmam Tahâvi - Abdurrahman bin Zeyd'den rivayet etmiştir.

12 — Taberî - age - C. 2, S. 215

«...Fakat (herhangi bir sebeple bunlardan) alıkonursanız, o halde kolayınıza gelen kurban(ı gönderin)...» âyeti, ihramlı olduğu halde Beytul-lah'a gitmesi engellenen kimsenin, bulunduğu yerde veya Mekke'de kurbanını kestirdikten sonra ihramdan çıkmasına açıkca delalet eder.

Kesilecek kurbanın deve, sığır veya koyun olması lazımdır. Sığır veya devenin kesilmesi daha faziletlidir. Cumhuriyet görüşü de budur. İbn-i Ömer (ra) den de şöyle rivayet edilmiştir: «Kesilecek kurban yalnız deve ve sığır olmalıdır. Koyun kurban yapılamaz». Sahih olan, cumhuriyet görüşüdür.

«İhsâr» kurbanının nerede kesileceği hususunda fakihler, bir kaç görüşe ayrılmışlardır. Şafii, Maliki ve Hanbeli'lere göre, insan nerede alıkonulmuşsa kurbanını orada keser. Kestiği yerin Mekke harimi veya dışı olması farketmez.

İmam-ı Azam (ra)'a göre hacc veya umre niyetiyle ihrama giren kimse, Mekke'ye gitmesine engel bulunduğu takdirde kurbanını, bulunduğu yerde değil, ancak Mekke'ye göndererek kestirir. Çünkü Allah (cc), «...Sonra varacakları (kurban edilecekleri) yer Beyti atıyca müntehidir» (Hacc: 33) buyurmuştur.

İbn-i Abbas (ra) bu hususta: «Hacc veya umre niyetiyle ihrama giren kimsenin, Mekke'ye gitmesine engel olunursa, kurbanını gücü yeterse Mekke'ye gönderip kestirmesi vaciptir. Gücü yetmezse alıkonulduğu yerde keser» der.

İmam Fahreddin er-Râzi de: «Alimler arasında bu görüş ayrılığı âyet-te «el mahillü» kelimesinin tefsirinden kaynaklanmaktadır. İmam Şafii (ra)'ye göre o kelimeden maksat, ihramdan çıkma zamanıdır. İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre de, o kelime, bir yer ismidir» (13) demektedir.

Bu meselede Şafii, Maliki ve Hanbeliler'in görüşü tercih edilir. Müşrikler tarafından Hudeybiye'de umre yapması engellenen Resulullah (sav) kurbanını orada keserek ihramdan çıktı. Halbuki orası Mekke harimi değildi. İşte Resulullah (sav)'ın bu fiili hadisi, ihsâr kurbanının Mekke harimi veya dışında kesileceğini gösterir. «...Kabeye ulaşmış bir kurbanlık olmak üzere bunu içinizden adalet sahibi iki adam hüküm (ve takdir) edecektir...» (Maide: 95), «...Sonra varacakları (kurban edilecekleri) yer Beyti atıyca müntehidir...» (Hacc: 33) âyetleri, hacc ve umredeki ceza kurbanlarının Meke hariminde kesilmesine işaret ediyorsa da Allâme

Şevkânî'nin dediği gibi, Mekke'ye emniyetle girebilmesi mümkün olan insanlar hakkındadır. İhsârlı kimsenin ise zaten Mekke harimine girmesi mümkün değildir.

Dördüncü hüküm: Temeddü haccı yapan kimse, kurban bulamazsa ne yapar?

«...Kim hacca kadar umre ile faidelenmek isterse kolayına gelen bir kurban(ı kesmek vacib olur)...» âyeti, Temeddü haccı yapan kimsenin bir kurban kesmesinin vacib olduğuna işarettir. Kurban edecek hayvan bulamayan veya gücü olmayan kimse hacc da üç gün, döndükten sonra da yedi gün olmak üzere on gün oruç tutar.

Fakihler, hacca üç gün tutulacak oruç hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı Azam (ra)'a göre kişi bu orucu, hacc aylarında tutar. Yani umresini bitirdikten sonra hacc için ihrama girmeden önce orucunu tutar. Faziletli olan, Zilhicce, ayının 7,8,9. günleri tutulmasıdır. İmam Şafii (ra)'ye göre ise kişi bu orucu yalnız hacc niyetiyle ihrama girdiği günden bayrama kadar ki zamanda tutar. Zira Allah (cc), «...**Hacc günlerinde (ihramlı olarak) üç gün... oruç tutmak (vacib olur)**» buyurmuştur. Bu âyet, hacc niyetiyle ihrama girdikten sonra oruç tutmanın gerekli olduğunu gösteriyor. Ancak Kurban bayramı günlerinde oruç tutmak haramdır. Müstahab olan, hacca ihram niyetiyle girip arefe gününden önce tutmaktır.

Bazı alimler üç günlük orucu bayramdan önce tutamayan kimsenin, bayramın 2,3,4. günlerinde tutabileceğini söylerler. Zira Hz. Aişe (ra) ile İbn-i Ömer (ra)'den rivayet edilen: «Resulullah (sav) Kurban bayramının 2,3,4. günlerinde, temeddü haccı yapıpta kurban kesmeye gücü yetmeyen veya bulamayan şahısların dışında hiç kimsenin, oruç tutmasına müsaade etmezdi» (14) hadiste buna işaret eder.

Şafiiler ile Hanefiler arasındaki ihtilafın kaynağı, âyetteki «haccta üç gün» ifadesinin tefsiridir. Hanefiler, «haccta üç gün» ifadesinden maksat, hac ayları, Şafiiler ise bundan murat, ihrama girdiği günlerdir, derler. Bu iki görüşü de kabul eden bazı sahabi ve tabiinden zatlar vardır.

Fakihlerin ihtilaf ettikleri bir konu da, hacctan döndükten sonra, tutulacak orucun vakti hususudur.

Şafiiler yedi gün olarak tutulacak orucun vakti hususunda, «Ülkesine dönüp ailesine kavuştuktan sonradır» derler. Zira Allah (cc), «...**Döndü-**

14 — Buhari, Hz. Aişe'den rivayet etmiştir.

günü vakit yedi gün olmak üzere oruç tutmak (vacib olur)» buyurmaktadır.

Hanbeliler ise, «Yedi günlük oruç, yolda da tutulabilir. Ülkesine ve ailesine kavuştuktan sonra tutmak şart değildir» demektedirler.

Hanefiler de, «âyetteki «döndüğünüz vakit» ifadesi, hacc menâsikinin bitiminden sonraki vakittir. Yani haccını bitiren kimse, yedi gün oruç tutabilir,» diyorlar. Bu mesele de Malikilerin görüşü, Hanefiler gibidir.

Allâme Şevkânî, bununla ilgili olarak: «Şafiilerin görüşü daha' tercihe sayandır» der. Zira İbn-i Ömer (ra)'den rivayet edilen: «Kurban bulamayan veya gücü yetmeyen kimse, hacda üç gün, ailesine döndükten sonra da yedi gün oruç tutsun.» (15) hadisi ile İbn-i Abbas (ra)'dan rivayet edilen: «Yedi günlük orucu ülkenize gittikten sonra tutunuz» (16) hadisi, Şafiilerin görüşünü teyid eder.

Beşinci hüküm: Temeddü haccı için kesilen kurban, hangi şartlarda vacibtir?

Alimlere göre temeddü haccı yapan kimsenin kurban kesebilmesi için beş şartı yerine getirmesi lazımdır :

1. Bir kimse umreyi, hacctan önce yapmalıdır. Eğer önce hacc daha sonra umre yaparsa, bu yapılan temeddü haccı olmaz.

2. Kişinin umresini, hac aylarında (Şevval, Zilkade, Zilhicce) yapması lazımdır.

3. Müslümanın; haccı, umre yaptığı yıl eda etmesi lazımdır. Zira Allah (cc), «...Emin olduğunuz vakit ise kim hacc'a kadar umre ile faidelenmek (sevaba girmek) isterse, kolayına gelen bir kurban(ı kesmek vacib olur)» buyurmuştur.

4. Hacc yapan kimse, Mekke'li olmamalıdır. Zira Allah (cc) «...Bu ailesi (ikametgahı) Mescid-i Haramda bulunmayanlara aittir» buyurmuştur.

5. Hacc için ihrama girmeyi mutlaka Mekke içinde yapmalıdır. Eğer Mekke'den çıkıp ülkesine ait olan Mikat'da ihrama girerse, kurban kesmesi vacib değildir. (17)

15 — Cessâs - age - C. 1, S. 197

16 — Cessâs - age - C. 1, S. 346, Fahreddin er-Râzi - age - C. 5, S. 170, Kurtubî - age - C. 2, S. 278, Taberi - age - C. 2, S. 252

17 — Fahreddin er-Râzi - age - C. 5, S. 168

Malikilere göre temeddü haccında kurban kesilmesini vacib kılan şartlar şunlardır :

1. Hacc ve umreyi, aynı yolculuk, aynı sene ve hacc aylarında yapmak.
2. Umreyi, haccdan önce eda etmek.
3. Umreyi bitirdikten sonra hacca niyetlenmek.
4. Umre ve haccı kendisi için yapıyorsa kendisi için, başkası namına yapıyorsa her kisini de (umre ve haccı da), vekil olduğu şahıs için yapması lazımdır.
5. Temeddü haccını yapan kimse, Mekkelî olmamalıdır.

Altıncı hüküm: Ailesi, Mescid-i Haramda bulunmayanlar kimlerdir?

«...Ailesi, (ikametgahı) Mescid-i Haram'da bulunmayanlara aittir» âyeti, Mekke halkının temeddü haccı yapamayacağına işaret eder. İbn-i Abbas (ra) ve İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) de bu görüştedirler.

İmam Malik (ra), İmam Şafii (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre, Mekkeliler kerahetsiz olarak Temeddü haccı yapabilir. Onların kurban kesmesi veya yerine oruç tutması lazım değildir.

Yedinci hüküm: Hacc ayları, hangi aylardır?

Alimler, «Hacc (ayları), bilinen aylardır» âyetinde, ihtilaf etmişlerdir. İmam Malik (ra)'e göre hacc ayları, Şevval, Zilkade ayları ile Zilhicce'nin tümüdür. İbn-i Mesud (ra), Ata (ra) ve Mücahid (ra) de bu görüştedirler.

İmam Şafii ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre ise Şevval, Zilkade ayları ile Zilhicce ayından on gündür. İbn-i Abbas (ra), Şa'bi (ra) ve Neheî (ra) bu görüştedirler. Umre ise yılın tüm aylarında yapılabilir.

Allâme Şevkânî bu hususta şöyle der: «Alimler arasında hacc aylarıyla ilgili ihtilafın faydası, hacc menâsikinin kurban bayramının 1. gününden sonra yapılması sırasında görülür. Alimlerden hangisi, «Zilhicce ayının tamamı da, hac ayıdır» derse, bayramın 1. gününden sonra yapılan hacc menâsikinin tehir edilmesi hususunda kurban kesilmesi vacib değildir.

Alimlerden biri de, «Zilhicce ayının ilk on günü, hacc zamanıdır» derse, bayramın 1. gününden sonra yapılan hacc menâsiki tehir edildiğinden, kurban kesmek vacibtir.» (18)

Sekizinci hüküm: Hacc aylarından önce, hacc için ihrama girmek caiz midir?

Fakihler, hacc aylarından önce, hacc için ihrama giren kimsenin ihtarının sahih olup olmadığı hususunda ihtilafa düşmüşlerdir.

1. İbn-i Abbas (ra)'ın: «Hacc sünnetlerinden birisi de, hacc aylarında ihrama girmektir» rivayetidir.

2. İmam Şafii (ra)'ye göre, hacc aylarından önce hacc için ihrama giren kimsenin yapacağı hacc menâsiki, hacc yerine değil, umre yerine geçer. Vakit girmeden kılınan namazın, vakit namazı değil, nafile namaz sayılacağı gibi.

3. İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre ise, hacc aylarından önce hacc için ihrama girmek her ne kadar caiz ise de, mekruhtur.

4. İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre de, senenin tümünde hacc için ihrama girilir. İmam Malik (ra)'in meşhur olan görüşü de budur. Zira Allah (cc), «Sana yeni doğan ayları sorarlar. De ki: O, insanların faidesi için bir de hacc için vakit ölçüleridir» (Bakara: 189) buyurmuştur. Senenin tümünde umre yapıldığı gibi, yılın tamamında da hacc için ihrama girilir. Yalnız umre menâsiki, yıl içinde tamamlandıktan sonra umre bitmiş olur. Hacc vakti ise, Kurban bayramının 1,2,3. günüdür. Çünkü haccın en büyük rüknü, Arefe vakfesidir. Arefe vakfesinin zamanı da, Arefe günü sabah namazı ile başlar.

Allâme Kurtubî şöyle der: «Şafii (ra)'nin görüşü daha sahihtir. Çünkü İmam-ı Azam (ra) ile İmam Malik (ra)'in okudukları âyetin hükmü umumdur. Hacc aylarıyla ilgili âyet ise, hacc hükümlerini bildiren âyetlerden biridir. Usul-ü fıkıh ilmi kurallarına göre, hususi hükümleri ifade eden âyetler, kendi mevzularında umumilik ifade eden âyetlere tercih edilir. Şevkânî de İmam Şafii (ra)'nin görüşünü tercih ederek kabul etmiştir. Çünkü Şafii (ra)'nin görüşü, âyetin zahiriye daha uygundur.»

Dokuzuncu hüküm: İhramlı iken neleri yapmak, haramdır?

Allah (cc) ihrama giren kimseye, bir çok şeyleri yasaklamıştır. Bunların bazıları âyet ile, bazıları da hadis ile sabittir. İcmâli olarak buraya aktarıyoruz.

1. Ailesiyle cinsi münasebette bulunmak, öpmek, şehvetle sarılmak veya el tutmak ve cinsi münasebetle ilgili sözleri konuşmak

2. İbadete mani günahları yapmak,

3. Arkadaşlarına ve halka her türlü düşmanlığı yapmak ve onlarla tartışmak. Bunları Allah (cc), «...**Hacc da kadına yaklaşmak, günah yapmak, kavga etmek yoktur**» âyetiyle yasaklamıştır. Buhârî sahihinde Ebu Hüreyre (ra)'den: «Resulullah (sav), «Hacc yaparken kadına yaklaşmayan ve günah işlemeyen kimse, annesinden yeni doğmuş gibi günahlarından temizlenerek döner» buyurdu,» rivayetini yapmıştır.

İhramlı kimsenin koku sürmesi, dikişli elbise giymesi, tırnaklarını kesmesi, saçlarını kısaltması veya saçlarını tıraş etmesi, kadınların yüzlerini örtmesi veya eldiven giyinmesi gibi şeyler sünnet (hadis)'le haram kılınmıştır. Geniş izahat fıkıh kitaplarında görülebilir. (19)

Onuncu hüküm: Arafatta «vakfe» yapmanın hükmü nedir?**Ne zaman başlar?**

Alimler Arafatta vakfe yapmanın, haccın en büyük rüknü olduğunda icma etmişlerdir. Çünkü Resulullah (sav): «Hacc, arefedir. Bir kimse Arafat'a arefe gününü Kurban bayramına bağlayan gece giderse vakfe yapma vaktine kavuşmuştur» (20) buyuruyor.

Cumhur'a göre Arafatta vakfe yapma zamanı, zilhicce ayının 9. günü öğle vaktinin girişi ile başlar, Onuncu güne bağlayan gecenin şafak vaktine kadar devam eder. Bir kimse, bu süre içinde vakfe yaparsa, vazifesini yapmış olur. Yalnız gündüz vakfe yapan kimsenin, vakfesini akşam namazının vakti girinceye kadar uzatması vacibtir. Vakfesini gece yaparsa uzatması vacib değildir.

İmam Malik (ra): «Güneş batmadan Arafattan ayrılan kimsenin, haccı sahih değildir. Ertesi sene mutlaka hacc yapması farzdır,» der.

19 — Kurtubi - age - C. 2, S. 384, İbn-i Arabî - age - C. S. 134, Abdurrahman Cezerî - Dört Mezhebin Fıkıh Kitabı

20 — İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'in Müsnedi ve Kütüb-ü Sitte

Kurtubi ise: «Cumhur, güneş batmadan önce Arafattan ayrılıp tekrar aynı yere dönmeyen kimse için neyin vacib olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Şafii (ra), İmam Ahmed bin Hanbel (ra) ve İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre, güneş batmadan önce Arafattan ayrılıp tekrar aynı yere dönmeyen kimsenin bir kurban kesmesi vacibtir.

İmam Malik (ra)'e göre de, o kimse, ertesi sene yeniden hacc yapmadır. Ve kurbanını da o zaman kesmelidir» (21) demektedir.

HARAM AYLARDA, DÜŞMANLA SAVAŞMA

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كُرْهُ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا
 وَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَعَسَى أَنْ تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَكُمْ وَاللَّهُ
 يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢٢٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ
 قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قَالَ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
 وَكَفَرْتَهُ وَالسَّجْدَ الْحَرَامَ وَإِخْرَاجَ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ
 اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ يُقَالُونَ كُفْرًا
 حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ
 مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ
 أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ
 هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٢٧﴾ إِنْ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا
 وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ
 وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ

216 — (Ey müminler, tab'an) sizin hoşunuza gitmediği halde, uhde-nize kıtal (düşmanlarla savaş) yazıldı, (farzedildi). Olur ki bir şey hoşunuza gitmezken o sizin için hayırlı olur. Bir şeyi de sevdiğiniz halde o da hakkınızda şer olur. Allah bilir, siz bilmezsiniz.

217 — Sana haram olan o ayı, ondaki muharebeyi sorarlar. De ki: «Onda (o ayda) muharebe etmek büyük (günah)dır. (İnsanları) Allah yolundan men etmek, onu inkar etmek, (ziyaretçilerin) Mescid-i Harama gitmelerine mani olmak, O'nun halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük (günah)tır. Fitne katilden de beterdir. Kafirler, güçleri yetse, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmalarında devam edeceklerdir. İcinizden kim dininden döner de o kafir olarak ölürse onların (o gibilerin) yaptığı (iyi) işler dünyada, ahirette de boşa gitmiştir. Onlar, o ateşin (cehennemin) arkadaşlarıdır. Onlar orada (bir daha çıkmamak üzere) ebedi kalıcıdırlar.

218 — Hakikat, iman edenler, bir de Allah yolunda (yurtlarından) hicret edip savaşanlar (yok mu?) İşte onlar Allahın rahmetini umarlar. Allah (müminleri) hakkıyla yarlıgayı, (onları) cidden esirgeyicidir.

(BAKARA SURESİ)

AYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

كُرْهُ

anlamındadır.

(Kürhün): Çirkin ve nefret edilen şey ile meşakkat

الشَّهْرُ الْحَرَامُ

diği ay anlamındadır. Âyette kastedilen, Receb ayıdır. Cahiliyet devrinde Recep/ayına sağır ay denirdi. Çünkü aralarında yaptıkları savaşı dahi o ayda bırakırlardı. Hatta silah sesi dahi duyulmazdı.

(Eşşehrîl harâmi): Düşmanla savaşın yasaklan-

صَدَّ

anlamındadır.

(Saddün): Herhangi bir şeyi engelleme, yasaklama

الْفِتْنَةُ

rübe etmek manasınadır. Âyette fitne kelimesi, müslümanların zihinlerine dinleri hususunda şüphe sokma veya dinlerinden dönmeleri için azap ve işkence yapma manasınadır.

(El fitnetü): Lügatta fitne kelimesi, imtihan ve tec-

يَرْتَدِدْ

(Yertedid): Riddet kelimesi, küfre dönme manasınadır. Dönene de mürted denir.

حَبِطَتْ

(Habîta): Bozulma ve iptal edilme manasınadır.

مَلَبَرُوا

(Hâcerû): Lügatta hicret kelimesi, göç etmek ve

terketmek anlamındadır. Şeriatta hicret kelimesi, islâm dinine yardım için Allah (cc) yolunda aile ve vatanını terketmektir.

Râgıb el-İsfahânî: «Hicret kelimesi, Darü'l Küfürden, Darü'l İmana gitmek anlamındadır» (1) der.

وَجَاهَدُوا

(Ve câhedû): Lügatta cihad kelimesi, tam güç sarfetme manasınadır. Şeriaatta ise düşmanla savaşmaya denir. Cihad'ta Allah (cc)'in dinine yardım için mal ve canı sarfetme vardır.

يَرْجُونَ

(Yercûne): Lügatta rica kelimesi, faydalı bir şeyin meydana gelmesini arzu etme anlamındadır.

غَفُورٌ رَحِيمٌ

(Gafûrürrahim): «Allah (cc), müminleri hakkıyla yarlıgayıcı, (onları) cidden esirgeyicidir» manasınadır.

la yarlıgayıcı, (onları) cidden esirgeyicidir» manasınadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), icmâli olarak buyurur: «Ey müminler, müşriklerle savaşmaktan tabiatınız gereği nefret ediyorsunuz. Savaş, insana güç gelmesine, mal ve canı helak etmesine rağmen size farz kılınmıştır.

Nefislerinize ağır gelen ve çirkin gördüğünüz çok şeyler vardır ki, hakkınızda daha hayırlı ve daha menfaatlidir. Sevdiğiniz ve arzu ettiğiniz çok şeylerde daha zararlı ve korkunç hadiselerle vesile olabilir. Allah (cc), gerçekten sizin için hayırlı ve şerli olanı bilir. Öyleyse farz kılınan savaşmaktan çekinmeyiniz ve nefret etmeyiniz. Çünkü onda şimdi ve gelecekte sizin için faydalar vardır.

Ey Muhammed (sav), arkadaşların senden haram ayda savaşmanın helal olup olmadığını soracaklar. Onlara de ki: Gerçekte savaş, büyük ve zor bir iştir. Müşriklerin sizi, Mescid-i Harama gitmeye ve yolunda yürü-

meye mani olmaları ve vatanınız Haram belde (Mekke)den çıkarmaları, Allah (cc) katında günah bakımından, onları savaşılarak öldürmenizden daha büyüktür. Halbuki onların dininizden dolayı eza ve cefa vermeleri, Allah (cc) katında sizin onları haram ayda öldürmenizden daha büyüktür. Çünkü onlar, dinden çıkarmak için daha çirkin ve feci şeyler yapmışlardır. Sonra Allah (cc) müşriklerin gücü yetse, müminleri dinlerinden çıkarmak, döndürmek için her türlü fitne, eza ve cefaya devam edeceklerini haber vermiştir. Müşrikler küfürlerinden, hile ve zulümlerinden kesinlikle ayrılmazlar. Sizden her kim müşriklerin eza ve cefalarına dayanamayarak veya yaptıkları yalan vaatlere inanarak dininden dönerse, işlediği amellerin hepsi zayi olduğu gibi, Cehennem ateşinde de yanacağını bilsin. Çünkü o kişi, sapık, batıl bir davete icabet etmiştir.

Daha sonra Allah (cc), Resulullah (sav) ile hicret eden ve kafirler karşısında direnç göstererek Allah (cc)'ın rahmet ve ikramını ümit eden müminlerin, elbette kendisinin rahmet ve fazlına kavuşmaya layık olduklarını haber vermiştir. Zira Allah (cc) için bütün mal ve canlarını feda eden müminler, dünyada saadete, ahirette Cennet ve Cemalullah'a kavuşmaya layıktırlar.

AYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

Abdullah bin Abbas (ra)'tan varit olan rivayete göre; Resulullah (sav), Cemaziyelahir ayında, Abdullah bin Cahş (ra) kumandasında bir seriyye (müfreze)'yi Kureyşlileri gözetlemek ve haber almak için sahil yoluna (Batn-ı Nahle) gönderdi. Onlar Hicaz yoluna doğru yürüdüler. Seriyye Batn-ı Nahle denilen yere geldiği zaman, ticaret eşyası taşıyan bir Kureyş kervanına rastladı. Başlarında Amr bin Abdullah el-Hadrami olmak üzere üç kişi vardı. Abdullah bin Cahş (ra) seriyyesi, Amr bin Abdullah el-Hadrami'yi öldürdü. İki kişiyi esir etti. Kervanı da ganimet olarak aldı. Onlar, Cemaziyelahir ayının son günü olduğunu sanıyorlardı. Halbuki Arapların hürmet gösterdikleri haram aylardan birisi olan Recep ayının ilk günü imiş. Seriyye, kervan ve esirlerle birlikte Resulullah (sav)'ın huzuruna geldiği zaman, Peygamber (sav) efendimiz, kervan ve esirlere dokunulmadan bir yerde alıkonulmasını ve Allah (cc)'tan gelecek vahyin beklenmesini istedi. Çünkü Kureyşli kafirler, «Muhammed (sav) ve arkadaşları, haram ayları helal ettiler. O aylarda kan döktüler, mal aldılar, adam esir ettiler» diyorlardı. Seriyyedeki müslümanlar, yaptıklarından duydukları pişmanlıkla, «andolsun ki tevbe ettik. Tevbemizin kabul edildiğine dair bir âyet gelinceye kadar Mescid-i Nebevi'den çıkmayacağız» dediler. Bunun

üzerine: «Sana haram olan o ayı, Ondaki muharebeyi sorarlar. De ki: On-
da (o ayda) muharebe etmek büyük (günah)tır. (İnsanları) Allah yolundan
men etmek, onu inkar etmek, (ziyaretçilerin) Mescid-i Haram'a gittmelerine
mani olmak, O'nun halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha bü-
yük (günah)tır» âyeti nazil oldu. Bu âyetin nüzûlünden sonra Resulullah
(sav), kervan ve esirleri aldı ve dağıttı. (2)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan alınmamış-
tır.

İkinci incelik : Müfessir Hasan: «Siz, dünyada eza ve cefa veren şey-
leri çirkin ve kötü görmeyiniz. Siz, çirkin ve kötü gördüğünüz bir çok şey-
leri yapmakla kurtulursunuz. Sevdiğiniz bir çok şeyler helakinize sebep
olabilir. Şair Ebu Said ed-Dariri, bir şiirinde şöyle der: «Sakındığınız ve
çirkin gördüğünüz bir çok şeyler, sizin razı olacağınız ve beğeneceğiniz
şeylere vesile olur. Çünkü sevilen şeyler gözle görülmez, gizlidir. Sevil-
meyen ve çirkin olan şeyler ise açıktır» (3) demektedir.

Üçüncü incelik: Tabiatıyla size çirkin, kötü ve ağır gelen bir çok şey-
ler, Allah (cc)'in hüküm ve takdirine razı olmağa aykırı değildir. Çünkü
hasta kimse, gelecekte kendisini tedavi edeceğine inandığı ilaçları, sev-
mese ve nefret etse dahi alır.

Dördüncü incelik : Müşrikler, haram ayda insan öldürmeyi büyük gü-
nah sayıyorlardı. Halbuki onlar dinin yayılmasına engel olma, müminlerin
dinlerinden dönmeleri için eza ve cefa yapma, yalan ve iftirada bulunma
gibi daha büyük, kötü ve çirkin şeyler yapıyorlardı. Bu hususu bir şair
şöyle dile getirir: «Siz, haram ayda insan öldürmeyi büyük günah sayıyor-
sunuz. Akıllı bir kişi, yaptıklarınızı görse, daha büyük günah olduğuna
hükmeder. Muhammed (sav)'ın dininin yayılmasına mani olmanızı ve ona
inanmamanızı Allah (cc), görüyor ve biliyor. Allah (cc)'a secde eden kimse
kalmaması için Mescid-i Haram halkını çıkarıyorsunuz. Haram ayda bizi
insan öldürmekle kınarsanız, islâma göre bunun sakıncası yoktur. Islâmın
yayılmasına engel olanlar, huzursuzluk ve fitne çıkaranlar ancak haddi
tecavüz eden kafirler ile islâma tahammül edemeyen müşriklerdir.» (4)

2 — Fahreddin er-Râzi - age - C. 6, S. 31, Kurtubi - age - C. 3, S. 40, Taberi - age -
C. 2, S. 347, Zemahşeri - age - C. 1, S. 296, İbn-i Kesir - age - C. 1, S. 253

3 — Kurtubi - age - C. 3, S. 39

4 — Kurtubi - age - C. 3, S. 46, İbn-i Kesir - age - C. 1, S. 255

Beşinci incelik : Zemahşeri'ye göre, âyetteki, «...Şayet kafirlerin güçleri yetse...» tabiri, kafirlerin gücünün yetmeyeceğine işarettir. (5)

Altıncı incelik: Âyetteki, «...İşte onlar, Allah'ın rahmetini umarlar...» ifadesinde bir incelik vardır. Hiç kimse kendi yaptığı amele değil, Allah (cc)'in rahmetine güvenmelidir. Bu hususu Resulullah (sav) ne güzel beyan eder: «Sizden hiç kimsenin ameli, onu Cennete sokmaz» buyuran Resulullah (sav)'a, sahabiler, «Ya Resulallah (sav), sizi de mi götürmeyecek?» demeleri üzerine, O, «Evet, beni de götürmeyecek. Yalnız Allah (cc) kendi fazlından rahmetiyle beni dünyada da, ahirette de kapsamıştır,» buyurur.

Katade'den varit olan bir rivayete göre sahabiler, ümmetin en seçkinleridir. Allah (cc) onları rica (Allahtan ümit edenler) ehli kılmıştır. Çünkü bir kimse, herhangi bir şeyi ümit ederse ümit ettiğini arar. Her kim de korkarsa korktuğu şeyden kaçır. (6)

AYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Haram aylarda savaşmak, mübah mıdır?

«Sana haram olan o ayı, ondaki muharebeyi sorarlar...» âyeti, haram aylarda savaşın haram olduğuna delâlet eder. Müfessirler âyetteki «haram» hükmünün neshedilip edilmediği hususunda ihtilaf etmişlerdir. Müfessir Ata, bu âyetin hükmünün neshedilmediğini yemin ederek söyler.

Taberî bu hususta: «Ata, bana, Mekke harimi ve haram aylarda insanların savaşmasının haram olduğunu yemin ederek söylerdi. Yalnız din düşmanları, müslümanlara saldırdığı vakit, Mekke harimi ve haram aylar olmasına bakılmaz, nefsi müdafa yapılır» (7) der.

Cumhurun delili

Cumhura göre bu âyetin hükmü, «...O müşrikleri, onları nerede bulursanız öldürün...» (Tevbe: 5) ve «...Müşrikler sizinle nasıl topyekün harb ederlerse siz de onlarla topyekün harb edin...» (Tevbe: 36) âyetleriyle neshedilmiştir. Said bin el-Müseyyeb (ra)'e, «Müslümanların, müşrikleri haram aylarda öldürmesi doğru mudur?» diye sorulunca O, «Evet» diye cevaplandırdı.

5 — Zemahşeri -age- C. 1, S. 196

6 — Zemahşeri -age- C. 1, S. 196

7 — Fahreddin er-Râzi -age- C. 6, S. 33, Zemahşeri -age- C. 1, S. 296

Şüphesiz Resulullah (sav), Huneyn'de Havazin kabilesiyle, Taif'te Sakif kabilesiyle savaşırken, Ebu Amir kumandasındaki bir orduyu da, Utâz kabilesi müşrikleriyle savaşmaya göndermiştir. Eğer haram aylarda, savaş haram olsaydı, Resulullah (sav) savaşır mıydı? O'nun savaşması ve asker göndermesi, bu âyet hükmünün neshedildiğini gösterir.

İbnü'l-Arabi şöyle der: «Sahih olan şudur: Bu âyet, müşriklerin haram aylarda yapılan savaşın büyük günah olduğu inanışlarını reddediyor. Zira Allah (cc), «...**(İnsanları) Allah yolundan menetmek, onu inkar etmek, (ziyaretçilerin) Mescid-i Harama gitmelerine mani olmak, O'nun halkını oradan çıkarmak ise Allah katında daha büyük (günah)tır.**» buyurmuştur. Bu âyet, müşriklerin yaptıklarının, haram aylarda adam öldürmekten daha büyük günah olduğunu göstermektedir. Ey müşrikler, yaptıklarınızı haram aylarda yaparsanız, sizinle savaşmak o aylarda farz olur.» (8)

İkinci hüküm: Riddet (İslâm'dan dönme), insanın amelini yok eder mi?

«...**İçinizden kim dininden döner de o, kâfir olarak ölürse onların (o gibilerin) yaptığı (iyi) işler dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir**» âyetine göre, riddet insanın ibâdet ve amellerini yok eder.

Alimlerin ihtilafı, mürtedin ameli, riddetle mi yoksa küfür üzere ölürse mi yok olacağı hususundadır.

İmam Ebu Hanife (ra) ve İmam Malik (ra)'e göre, mürted olarak ölen kimsenin ameli yok olur. İmam Şafii (ra)'ye göre ise amelin yok olması, riddetle değil, küfür üzere ölmektedir.

İmam Şafii (ra)'nin delili:

«...**İçinizden kim dininden döner de o, kafir olarak ölürse...**» âyetinde küfrün ölümle birlikte anılması, mürted amelinin ancak küfür üzere ölmesi ile yok olacağına işaretir.

İmam Malik (ra) ve Ebu Hanife (ra)'nin delilleri :

«**(Andolsun ki (habibim) sana da, senden evvelki (peygamber)lere de (şu) vahyolunmuştur. Eğer (bilfarz Allah'a) ortak tanırsan, celalim hakkı için (bütün) amel (ve hareket)in boşa gider...**» (Zümer: 65) ve «...**kim İman tanımayıp kafir olursa herhalde bütün yaptığı boşuna gitmiştir...**» (Mâide: 5) âyetleri delilimizdir. Çünkü bu âyetler, açıkca küfrün insanın ame-

lini yok edeceğini ifade eder. Yani -Allah müslümanları korusun- bir kimse şaşırarak veya bilerek kendisini küfre götürecek bir söz söyler veya harekette bulunursa, açıkca dinden çıkar. O zamana kadar yaptığı tüm ibadetler, boşa gider.

Mezhep imamları arasındaki bu ihtilafın sebebi şudur: Hacc yapan bir müslüman, irtidat ettikten bir müddet sonra tekrar müslüman olursa, kişinin haccını iade edip etmeyeceği hususudur.

İmam Malik (ra) ve İmam-ı Azam (ra)'a göre o kimse, haccını iade eder. Çünkü riddet amellerini -birisi de hacctır- yok etmiştir.

İmam Şafii (ra)'ye göre ise, o kimse haccını iade etmez. Çünkü İrtidattan önce hacc yapmıştır. İrtidat ise, mürtedin amelini küfür üzere ölürse yok eder. Küfür üzere ölmezse amellerini -umulur ki tekrar iman edebilir- yok etmez.

İbnu'l-Arabî: «Müfessirlerimize göre, **«Andolsun ki (habibim) sana da, senden evvelki (peygamber)lere de (şu) vahyolunmuştur: Eğer (bilfarz Allah'a) ortak tanırırsan, celalim hakkı için (bütün) amel (ve hareketler)'in boşa gider»** (Zümer: 65) âyetinde hitap, her ne kadar Resulullah (sav)'a yapılmış ise de, amaç ümmete hitaptır. Zira Resulullah (sav) hakkında riddet mümkün değildir. Ancak, **«...İçinizden kim dininden döner de o, kâfir olarak ölürse...»** âyeti, küfür üzere ölen adamın amelinin yok olması için, mürted olması lazım geldiğini gösterir. Amelin şirk ile yok edilmesine ise diğer bir âyet işaret eder. Bu iki âyet, başka başka manaları ifade ettiği gibi, herbiri kendine has birer hükmü beyan eder» der,

Nasların zahiri, kesinlikle amel ve ibadetlerin irtidat ile yok olacağına işaret eder. Tercih edilen, Maliki ve Hanefi'nin görüşüdür.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Hakkın zafere ulaşması ve dinin aziz olması için, insanların hoşuna gitmese de savaşmak elzemdir.
2. Müminlerin cihadı terketmeleri doğru değildir. Çünkü cihadda şehadet ve zafer vardır.
3. Müslümanların islâmı yaşamalarına ve tebliğ etmelerine mani olmak ve âyetleri inkar etmek, haram ayda savaşmaktan daha büyük günahtır.
4. Müşriklerin müslümanlarla savaşmasındaki amaç, çeşitli yol ve vesilelerle onları tekrar küfre götürmektir.
5. İslâm'dan dönmek, insanın amel ve ibadetini yok ettiği gibi ahirette de ebedi olarak yanmasına sebeptir.

KUMAR VE İÇKİNİN HARAM EDİLiŞİ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
 قُلْ فِيهِمَا آثَمٌ كَبِيرٌ وَمَنَافِعُ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِّنْ
 نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ
 كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾
 فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْيَتَامَى قُلِ إِصْلَاحٌ لَهُمْ
 خَيْرٌ وَإِنْ تُخَاطَبُوا عَنْهُ فَأَخُو أُنْكُمُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ
 شَاءَ اللَّهُ لَأَغْنَيْنَاكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾

219-220 — Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: «Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için faydeler vardır. Günahları ise faydelerinden daha büyüktür.» (Yine) sana hangi şeyi nafaka vereceklerini sorarlar. De ki: «İhtiyacınızdan artanı (verin)». Allah size böylece âyetlerini (pek güzel) açıklar. Olur ki dünya hususunda da, ahiret işinde de iyice düşünürsünüz. Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: «Onları yarar ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileriyle birarada yaşarsanız onlar sizin kardeşlerinizdir. Allah (yetimlerin) salahına çalışanlarla (onların mal ve halinde) fesat (ve fenalık) yapanları bilir. Eğer Allah dileseydi sizi muhakkak zahmete sokardı. Şüphesiz Allah mutlak galiptir. Tam hüküm ve hikmet sahibidir.

(BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

الْخَمْرُ

(El hamri): Lügatta hamr kelimesi, hurma ve üzüm

şirasından yapılan sarhoş edici içki anlamındadır. Zeccac'a göre hamr, aklın üstünü kapatan şeye denir.

الْمَيْسِرُ

(Elmeysiri): Lügatta meysir kelimesi, kumar mana-

sınadır.

إِسْمٌ

(İsmün): Lügatta isim kelimesi, günah anlamındadır.

الْعَفْوُ

(El afve): Lügatta afv kelimesi, ihtiyaç fazlası şey ma-

nasınadır.

أَعْنَتَكُمْ

(Eğneteküm): Eğnete kelimesi, zorluk ve meşakkat

manasınadır.

عَزِيزٌ

(Azizün): Allah (cc)'ın isimlerinden biridir. Yanı Allah

(cc) için hiçbir zorluk yoktur. Allah (cc)'ın yapacağına hiç bir şey mani olamaz.

حَكِيمٌ

(Hakimün): Allah (cc)'ın isimlerinden birisi olan Ha-

kîm, dilediği şekilde tasarruf sahibi anlamındadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), Resulullah (sav)'a hitaben şöyle buyurur: «Ey Muhammed (sav), içki ve kumar hükmünü soran sahabilere de ki: İçki içilmesi ve kumar oynanmasında büyük günah olduğu gibi meşakkatli bir menfaatte vardır. Zararları, menfaatlerinden daha çoktur. Çünkü içki içilmesi yüzünden aklın çalışamaz hale gelmesi, malın elden çıkması, özellikle vücudun tahrib olması, kumarda ise; aile hayatının yıkılması, ibadet yapmaya engel olması, düşmanlığa vesile oluşu gibi büyük zararları, onun az menfaati ile karşılaştırıldığında, zararının ne kadar büyük olduğu görülür.

Ey Muhammed (sav), sahabeler sana mallarından ne kadarını Allah (cc) yolunda harcayacaklarını, ne kadarını da kendilerine alıkoyacaklarını sorarlar. Onlara de ki: «İnfakı kolay olan ve ailenizin ihtiyaç fazlasından

infak ediniz. Allah (cc)'ın hikmeti, sizin için menfaatli ve zararlı olanın beyan edilmesini gerektirir. O sizi hayra ve saadete sevkedecek şeylerin açıklanmasını istemiştir. Ki dünya fani, ahiret ise bakidir. Akıllı adam, ahireti dünyaya tercih eder.»

Ey Muhammed (sav), sahabiler sana yetimlerin mallarını kendi mallarına katarak mı, yoksa katmayarak mı çalıştırabileceklerini soracaklar. Onlara de ki: «Yetimlerin mallarını düzgün bir şekilde çalıştırmak, uzak durmaktan daha iyidir. Yetimlerin mallarını kendi mallarınıza katarsanız, onlar sizin din kardeşlerinizdir. Zaten kardeş kendisi için sevdiğini, onun için de sevmelidir. Allah (cc) sizi her zaman kontrol ettiği gibi, bütün hareketlerinizden de haberdardır. O, sizlerden kimin bozguncu, kimin düzeltici olduğunu en iyi bilendir.

Yetimlerin mallarını, kendi mallarınıza kattığınız zaman, onlarınkini yemeyiniz. Allah (cc), dileyseydi sizi meşakkat ve zorluklara atabilirdi. Fakat Allah (cc), size rahmet ederek kolaylık yaratmıştır. Çünkü Allah (cc), azizdir. Hiç kimse, yaptıklarına ve yapacaklarına mani olamadığı gibi, hükümlerinden dilediğini, dilediği şekilde beyan eder.»

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1. İmam Ahmed bin Hanbel (ra), Ebu Davud (ra) ve Tirmizî (ra)'nin Ömer bin Hattab (ra)'dan rivayetidir: «Benim (Hz. Ömer), «Yarabbi, bize içki hususunda doyurucu bir haber beyan et. Şüphesiz o, malı ve akli götürür» duam üzerine, **«Sana içkiyi ve kumarı sorarlar...»** âyeti nazil oldu. Âyet nazil olduğunda beni çağırarak okudular. Ben yine, «Allahım, bize içki hususunda doyurucu bir haber beyan et» duam üzerine, **«Ey iman edenler, siz sarhoş iken namaza yaklaşmayınız...»** (Nisâ: 43) âyeti nazil oldu. Beni tekrar çağırarak nazil olan âyeti okudular. Ben yine, «Allahım, bize içki hususunda doyurucu bir haber beyan et» diye dua ettim. Bunun üzerine, **«Ey iman edenler, içki kumar (tapınmaya mahsus) dikkil taşlar, fal okları, ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradına eresiniz»** (Mâide: 90) ve **«Şeytan içkide ve kumarda ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allahı anmaktan ve namazdan alıkoymak ister. Artık siz (hepiniz) vazgeçtiniz değil mi? (Mâide: 91) âyetleri nazil oldu. Beni tekrar çağırıp nazil olan âyetleri okumaya başladılar. «Siz vazgeçtiniz değil mi?» cümlesine gelince ben, «Ya Rabbi biz vazgeçtik, vazgeçtik» dedim.»**

2. İbn-i Cerir et-Taberi'nin İbn-i Abbas (ra)'tan: **«Yetimin malına, rüşdüne erişinceye kadar, o en güzel olanından başka bir surette yaklaşma-**

yın...» (En'âm: 152), «Gerçek, yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe (Cehenneme) gireceklerdir.» (Nisâ: 10) âyetleri nazil olunca yanında yetim bulunduran müslümanlar, yiyecek ve içeceklerini, yetimlerinkinden ayırdılar. Hatta kendi yiyeceklerinden de onların yemesi için bir miktar ayırdılar. Kendilerine zor gelen bu durumun aydınlanmasını Resulullah (sav)'tan istediler. Bunun üzerine Allah (cc): «**Bir de sana yetimleri sorarlar. De ki: Onları yarar ve iyi bir hale getirmek hayırlıdır. Şayet kendileriyle bir crada yaşarsanız onlar sizin için kardeşlerinizdir...**» âyetini inzal buyurdu. Bundan sonra müslümanlar, yetimlerle birlikte yemek yediler ve içtiler» (1) rivayetidir.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Allah (cc), içki hakkında tedrici olarak 4 âyet inzal buyurmuştur. «**Hurma ağaçlarının meyvesinden ve üzümlerden de içki ve güzel bir rızık edirsiniz...**» (Nahl: 67) âyeti, Mekke'de nazil oldu. İslâmın ilk devrelerinde zaten müslümanlar içki içiyorlardı. Ve helaldi. Sonra Medine'de: «**Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için faydeler vardır...**» âyeti nazil olunca sahabilerden bir kısmı, âyette «onlarda büyük günah vardır» emrine uyararak içki ve kumarı terkettiler. Diğer bir kısmı ise âyette «onlarda insanlar için faydeler vardır» emrine ittiba ederek, içkiye devam ettiler.

Daha sonra bir gün Abdurrahman bin Avf (ra), sahabileri davet ederek bir ziyafet verdi. Ziyafette çokca yemek yendi ve içki içildi. Akşam namazı vakti olunca, içlerinden birini seçerek namaz kılmaya başladılar. İmam olan kimse, namazda zammı sure olarak, «**(Habibim) de: Ey kâfirler, ben sizin taptığınıza tapmam**» (Kâfirun: 1-2) âyetini «**Ben sizin tap-tıklarınıza taparım**» şeklinde okudu. Bunun üzerine, «**Ey iman edenler siz sarhoşken ne söyleyeceğiniz bilinceye ve cünüp iken de -yolcu olmanız müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın...**» (Nisâ: 43) âyeti nazil oldu. Böylece namaz vakitleri içki içmek yasaklandı. Bir kısım müslümanlar ise, yatsı namazından sonra içki içmeye devam ettiler.

Bundan sonra sahabe Atban bin Mâlik (ra), bir deve başını kızartarak içlerinde Saad bin Ebi Vakkas (ra)'ın da bulunduğu bir cemaati davet

etti. Davette yemek yemeye ve içki içilmeye başlandı. İçkinin tesiriyle karışıklık şiirler söylemeye başladılar. Şiir söyleyenlerden biri, kabilesini öven, onları hicveden bir kaside söylemeye başlayınca, bir ensarlı devenin çene kemiğini alarak Saad bin Ebi Vakkas'ın başına vurdu ve kan akıttı. O'da başının kanı ile Resulullah (sav)'a giderek şikayette bulundu. Bunun üzerine: «Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır...» (Mâide: 90) âyeti nazil oldu. (2)

İkinci incelik: İçkinin tedrici emirlerle haram kılınmasında çok ince ve derin hikmetler vardır. Cahiliyet devrinde Araplar, içkiye alışkindılar. İçki hayatlarının bir parçası gibiydi. Eğer bir emirle yasaklansaydı, onlara çok zor gelirdi. Hatta yasaklama emrine uymazlardı. Hz. Aişe (ra)'nin: «Önce Kur'an'ın uzun bir suresinde Cennet ve Cehennemi bildiren âyetler geldi. İslâmi kabul edenler, islâmi esaslara iyice alıştıktan sonra helal ve haramı bildiren âyetler gelmeye başladı. Eğer içki hususunda da başlangıçta, «içkiyi içmeyin» emri nazil olsaydı, onlar «içkiyi katiyyen bırakmayız» diyeceklerdi» dediği gibi, islâmın sosyal hastalıkları nasıl tedavi ettiği açıkça görülür. Çünkü içki hususunda nazil olan 1. âyette, halkı ondan nefret ettirme, 2. âyette mala ve bedene verdiği büyük zararlar ve az menfaati mukayese etme ve nefret ettirme, 3. âyette, namaz vakitlerinde içki içilmeme yasağı ve namaza yaklaştırmama, 4. âyette de kesin olarak haram kılma yoluna gidildi. (3)

Üçüncü incelik: İçki, aklı götürdüğü gibi, malı da elden çıkarır. Halbuki âyette niçin, «içkide menfaat vardır» deniliyor? Bu soruyu şöyle cevaplandırabiliriz: Âyetteki, «menfaatlar» tabirinden maksat, maddi menfaatlardır. Zira onlar, içkiyi yüksek fiyatla satarak büyük para kazanıyorlardı. Kumar ile de oyun bilmeyenlerin elinden rahatlıkla paralarını alırlardı. Allah (cc) gerek içki, gerekse kumarda menfaati zikretmesi ortak noktadır. İkisinde de menfaat, maddidir. Kumar oynayanların bir kısmı kazanır, bir kısmı ise kaybeder. İçki ticaretini yapanlar, büyük kazançlar elde et-seler de, onu alıp içenler, satanlardan kat kat fazladır. Allah (cc), âyetinde icmâlen şöyle der: Onda her nekad az bir menfaat varsa da, onun içilmesi ve satılmasıyla kazanılan günahlar, menfaatından pek çoktur.

Allâme Kurtubî, bu hususta şöyle diyor: «İçkideki menfaatler ticaretindeki karlardır. Çünkü Araplar, Şam bölgesinden çok ucuza aldıkları içkiyi,

2 — Ebussuud Tefsiri C. 1, S. 167, Taberi -age- C. 2, S. 363, Fahreddin er-Râzi -age- C. 2, S. 46.

3 — M. Ali Sabûnî -Et-Tıbyan fi Ulumi'l-Kur'an S. 43.

Hicaz bölgesine getirerek fahiş fiyatla satarlardı. Çoğu kez içkiye alışanlar, fiata aldırış etmeksizjn onu alırlar. Hatta çocuklarının tek gıdalarını oluşturan süt keçilerini satarak, içki alma yoluna giderlerdi. Buna benzer olaylar zarf.anımızda da pek çoktur.» (4)

Dördüncü incelik: İnsanın en değerli varlığı aklıdır. İçki içerek, insani duygulardan uzaklaşan insan, hayvan mertebesine iner. Bundan dolayı Allah (cc), içkiyi haram etmiştir. Hatta içkiye «kötülüklerin anası» ismi dahl verilmiştir. Nesâi, Hz. Osman (ra)'dan şöyle rivayet eder: «İçkiden kaçınınız. Çünkü o bütün kötülüklerin anasıdır. Önceki ümmetlerden birinde çok ibadet eden bir adam vardı. Onu yoldan çıkarmak isteyen azgın, sapık bir kadın, cariyesini göndererek, «Şahit yapmak istiyorum, yanıma gelsin» dedi. O kimse, cariye ile birlikte sapık kadının evine girdi. Cariye, kadının yanına varıncaya kadar geçtikleri tüm kapıları kilitledi. Kadının yanına gelen o kimse, onun çok süslenmiş olarak oturduğunu gördü. Kadın ona «Seni şahitlik için değil, benimle cinsi münasebette bulunma, bu şaraptan bir kase içme veya şu çocuğu öldürme fiillerinden birini yapmanız için çağırdım» dedi. Bunların içinde en hafif olarak şarap içmeği gören o kimse, «Bana bir kase şarap verin» dedi. Onlar bir kase şarabı verdikten sonra, o kimse sarhoş oluncaya kadar şarap içmeye devam etti. Bundan sonra kadınla cinsi münasebette bulundu. Çocuğu da öldürdü. Öyleyse siz içkiden kaçınınız. Çünkü Allah (cc)'a yemin ederim ki iman ile içki birarada olmaz. Birisi çıkar, diğeri o zaman girer. Yani iman çıkar, içki kalır.» (5)

Besinci incelik: İçki içmeye karar veren ve nefsine haram kılan Kays (6) bin Asım el-Minkarî (ra), içkinin kötülüklerini bir şiirinde şöyle anlatır: «İçkinin hiç bir hususta iyiliğini görmedik. Çünkü ondaki hususiyet, en uysal insanı dahl azgınlıktır. Allah (CC)'a yemin ederim ki, o, hiç bir hastalığı iyileştirmez. İçen kimsenin iç yapısını hemen ortaya çıkarır ve onu halka rezil eder. İçki bir çok büyük felaketlere vesile olur.»

Altıncı incelik: Arapların cahiliyet devrinde oynadıkları kumarı Zemaşşeri şöyle dile getirir: «Arapların fincan şeklinde, son üç tanesi hariç diğerlerinin üzerinde pay miktarı yazılı, 1. aletin pay, 2. aletin ikiz, 3.

4 — Kurtubî -age- C. 3, S. 57

5 — Kurtubî -age- C. 3, S. 55, Nesâi, Ebu Ömer-İstiâb

6 — Cahiliyet döneminde Kays, içkiyi kendine haram kıldı. Çünkü içkili olduğunu zaman kızına saldırmaya, anne ve babasına kötü sözler söylemeye başlamış, içkinin tesiri geçince yaptıkları kendisine anlatılmış. O zaman içki içmemeye karar vermiş.

aletin rahip (kontrol), 4. aletin dördüncü, 5. aletin nafiz, 6. aletin müsbil, 7. aletin muafîa, 8. aletin menih, 9. aletin sefih ve 10. aletin elvağd ismiyle anılan 10 tane kumar aletleri vardır. Bunları bir torbaya koyduktan sonra, güvendikleri adil bir kimseye verirlerdi. O kimse, torbayı karıştırdıktan sonra kumar aletlerinden onların her birisine birer tane verir, aletlerin üzerlerinde pay miktarları yazılı olduğundan, herkes hakkına razı olurdu. His-selerine pay çıkanlar, bunları yemeyerek fakirlere dağıtır ve bununla da iftihar ederlerdi. Oyuna katılmayanlar da hakir görülerek horlanırlardı.» (7)

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: «Sana içkiyi ve kumarı sorarlar...» âyeti, içkinin haram olduğuna delalet eder mi?

Bazı alimlere göre, «Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için faideler vardır. Günahları ise faidelelerinden daha büyüktür...» âyeti, içkinin haram olduğuna delalet eder. Zira Allah (cc) âyette, «De ki: Onlarda hem büyük günah... vardır» ifadesini anmıştır. Halbuki Cenab-ı Hak, «De ki: Rabbim ancak hayasızlıkları, onların açığını, gizlisini bununla beraber (her türlü) günahı... haram etmiştir» (A'raf: 33) âyetiyle günah işlemeyi haram kılmıştır. Bu görüş Kadı Ebu Ya'la'nındır.

Cumhur'a göre ise bu âyet, içkinin haram olduğuna değil, çirkin ve kötü bir şey olduğuna işaret eder. Çünkü sahâbiler, bu âyetin nüzûlundan sonra da içki içmişlerdir. Eğer içkinin haram olduğunu bu âyetten saha-biler anlasaydılar, kesinlikle içki içmezlerdi. Bu âyetin hükmü, Mâide su-resinin 90. âyetiyle neshedilmiştir. Bu görüş, Mücahid (ra), Katâde (ra) ve Mukâti (ra)'indir. Sahih olan da budur.

Kurtubî, bununla ilgili olarak: «Bu âyette, yalnız içkiyi yerme vardır. Onun haram edilmesi, «Ey iman edenler, içki, kumar, dikili taşlar, fal okları ancak şeytanın amelinden birer murdardır...» (Mâide: 90) âyetiyledir. Ço-ğu müfessir bu görüştedir» (8) der.

7 — Zemahşeri -age- C. 1, S. 198

8 — Kurtubî -age- C. 3, S. 61

İkinci hüküm: «Hamr (şarap)» nedir? Her müskir (sarhoş edici şey)'e hamr denir mi?

Hamr'ın tarifi hususunda alimler iki görüşe ayrılmışlardır.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre, yalnız üzüm şirasından yapılan sarhoş edici içkiye hamr denir. Üzüm dışındaki şeylerden yapılan sarhoş edici içkiye ise hamr değil, nebiz (sarhoş edici bir madde) denir. Bu görüş, Kufe alimleri, Nehei, Sevrî ve İbn-i Ebi Leyla'nındır.

İmam Malik (ra), İmam Şafil (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre ise hamr; hurma, üzüm, arpa ve diğer herhangi bir maddeden yapılsa yapılsın, sarhoş edici şeylere denir. Bu görüşte bütün muhaddis ve Hicaz alimlerinin görüşüdür.

Kufe alimleri ve İmam-ı Azam'ın delilleri :

Kufe alimleri ve Ebu Hanife (ra), hurma ve üzüm dışında, diğer meyve ve arpalardan yapılan şıraya, hamr (şarap) denilmediğini lügat ve hadisle isbat ederler.

Lügattan delilleri : Ebu'l Esved ed-Düeli; «Sen hamr (şarap) içmeyi bırak, onu Hind içsin» şiirinde, hamr'i yalnız üzümden yapılan sarhoş edici içki anlamında kullanmıştır.

Sünnet (hadis)'ten delilleri : Ebu Said el-Hudri (ra)'den varit olan rivayete göre, Resulullah (sav) yanına gelen bir sarhoş kişiye, «Hamr mi içtiniz? diye sorunca o, «Allah (cc) ve Resulu (sav), onu haram ettikten sonra içmedim» dedi. «Öyleyse ne içtiniz?» buyuran Resulullah (sav)'a «Üzüm, hurma ve diğer meyvaların karışık şıralarından içtim» cevabını verdi. Peygamber Efendimiz (sav), onları da haram kıldı. (9) Bu hadisten anlaşılan, o sarhoşun, Resulullah (sav)'ın huzurunda karışık şıraya hamr ismini vermediğidir. Öyleyse hamr, yalnız üzüm şirasından yapılan içkiye denir.

İmam Malik (ra), İmam Şafil (ra), İmam Hanbeli (ra) ve Hicaz alimlerinin delilleri :

Bunların, her sarhoş edici şeyin hamr olduğuna dair delilleri aşağıdadır :

1. İbn-i Ömer (ra)'dan varit olan rivayete göre; Resulullah (sav): «Her sarhoş edici şey, hamr (şarap)dır ve her sarhoş edici şeyde haramdır» buyurdu. (10)

2. Ebu Hüreyre (ra)'nın rivayet ettiği hadistir: «Resulullah (sav), üzüm ve hurma ağaçlarına işaret ederek, «Hamr, bunlardan yapılır» buyurdu.» (11)

3. Enes (ra)'den: «Resulullah (sav), «Hamr, haram kılınmıştır. Üzüm-den yapılan hamr, bizim ülkemizde azdır. Bizim ülkemizin hamr'i ise, taze ve kurutulmuş hurmadan yapılır» buyurdu.» (12) diye rivayet edilen hadistir.

4. İbn-i Ömer (ra)'den varit olan diğer bir rivayete göre de, Resulullah (sav): «Haram kılınan hamr, üzüm, buğday, hurma, arpa ve darıdan yapılır. Akli örten (çalışamaz hale getiren) her şeye hamr denir» buyurdu. (13)

5. Ümme Seleme (ra) annemizin; «Resulullah (sav), her sarhoş edici şeyi yasaklamıştır» (14) rivayetidir.

Bunlar, görüşlerini hadislerle isbat ettikleri gibi, lügatle de isbat ederler. Çünkü lügatta hamr, bir şeyi örtme anlamındadır. Sarhoş edici şeylere de hamr denmesi, akli örttüğü, yani üstü örtülü şeyin görülmediği gibi, içkilli bir kişinin geçici bir zaman da olsa aklını çalışamaz hale getirdiği içindir. Üzüm, arpa, hurma, buğday ve darı gibi şıralar, hamr gibi akli örterler. Sarhoş edici madde neden yapılırsa yapılsın, hamr olduğu kesindir.

İmam Fahreddin er-Râzi bu hususta; «Yapılan tüm izahlar, şıraların hamr gibi sarhoş edici olduklarını ortaya çıkarıyor. Lügatçıların tahkikine, nakledilen hadislerde ilave edilirse bütün şıraların hamr gibi yasak edildiği açıkça görülür» (15) der.

Birinci ve ikinci gurubun delilleri incelendiğinde, ikinci gurubunki tercih edilir. Öyleyse hamr, haram olduğu gibi, her sarhoş edici şey de hamr'dır ve haramdır. Hz. Ömer (ra) de bu görüştedir. Sahabiler hamr'ın haram

10 — Ebu Davud-İbn-i Ömer'den rivayet etmiştir

11 — Müslim, Ebu Hüreyre'den rivayet etmiştir.

12 — Buhari, Enes bin Malik'ten rivayet etmiştir.

13 — Ebu Davud, Fahreddin er-Râzi -age- C. 6, S. 43

14 — Ebu Davud, Ümmü Seleme'den rivayet etmiştir

15 — Fahreddin er-Râzi -age- C. 6, S. 43

olduğunu duyunca, ondan bütün şıraların haram edildiğini anladılar. Çünkü Arap dili ve edebiyatını herkesten iyi bildikleri gibi, Allah (cc)'ın âyetteki maksudını da herkesten iyi anlıyorlardı. Sarhoş edici şeyin haram olduğu hadisle de sabittir. Enes bin Malik (ra)'den: «Şarabın haram kılındığı gün -Onu duymamıştık- Ebu Talha (ra)'nın evinde içki içen arkadaşlara sakillik yapıyordum. Hurma şirasından yapılmış içkiyi dağıtırken, dışarıdan gelen bir kimse, «Siz hamr hakkında nazil olan âyeti duymadınız mı?» dediği zaman evde bulunan topluluğun hepsi içkilerini dökerek, kaselerini kırarak orayı terkettiler,» diye rivayet edilen tarihi olay, içkilerin neden yapılırsa yapılsın, kesinlikle haram olduğunu gösteriyor.

Üçüncü hüküm: Hangi kumar çeşitleri haramdır?

Bütün İslâm alimleri, her türlü kumarın kesinlikle haram olduğuna hükmederler. Çünkü Allah (cc), «Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlar da büyük günah... vardır» âyetiyle haram kılmıştır. Hangi oyun olursa olsun, bir kısmı kazanırken, büyük bir kısmı da zarara girmektedir. Bu oyunlar tavla, satranç, kağıt veya herhangi bir oyun aletiyle olsun hepsi haramdır. Hatta oynanan oyun, bir bardak çay karşılığı da olsa, yine haramdır. Zira İslâm'da haram olan bir şeyde istisna; bir durum söz konusu olamaz. İslâm'a göre kumar türleri içersine hangi maksatla satılırsa satılsın tüm piyango biletleri, at yarışlarında atların ismiyle çekilen biletler, spor kulüpleri namına doldurulan kağıtlar girer ve bunlar aynen kumar hükmündedir. Bunlarda kumar da olduğu gibi kazanan çok az, kaybeden sayılamayacak kadar çoktur. Geniş izahat fıkıh kitaplarında vardır.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Allah (cc), insan aklına, malına ve aile hayatına büyük zarar verdiğinden içkiyi kesinlikle haram kılmıştır. Herşeyden önce içki, insanın aklını tahrib ederek, yeme, yatma ve konuşmasını anormalleştirir. Sindirim sistemini ve kan dolaşımını etkiler. Çoğu kez içki, kendisine alışanların ani ölümüne neden olur. Bu husustaki geniş izahat elbette modern tababette mevcuttur. Hatta bazı Alman doktorları, kendi devlet adamlarına, «Siz meyhane ve içki fabrikalarının yarışını kapatınız. Bizde hastane ve hapshanelerin yarısının kapacağına teminat verelim» demişler. İçkinin zarar ve kötülüklerini, «İçki, kötülüklerin anasıdır» hadisi ne güzel izah eder.

Kumarın zararları da, içkinin zararlarından az değildir. Zira o, oynayanlar arasına kin, düşmanlık sokar. Halkı tembelliğe, başıboş gezmeğe, yorulmadan ve çalışmadan para kazanmaya alıştırır. Namaz kılmak ve zikir

yapmaktan alıkor. Aile hayatını yıkar. Onun vasıtasıyla çoğu zengin aileler, fakir düşer. Kumara alışanların para ve servetlerini kaybetmelerinden dolayı intihar ettikleri de görülür. Gün geçtikçe içki ve kumarın zararlarının ne kadar çok olduğu açıkca müşahede edilmektedir. Halbuki bu tecrübelere bakmaksızın herkesin içki ve kumarı, **«Şeytan içkide ve kumarda ancak aranızda düşmanlık ve kin düşürmek, sizi Allah'ı anmaktan alıkoymak ister. Artık siz vazgeçtiniz değil mi?»** (Mâide: 91) âyetine bakarak terketmesi gerekir. Her müslümana düşen vazife budur.

MÜŞRİK KADIN VE ERKEKLERLE EVLENME

وَلَا

تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ حَتَّى يُؤْمِنَ وَلَامَةً مُؤْمِنَةً خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكِهِمْ
 أَجْبَنَ كُمْ وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُؤْمِنٌ
 خَيْرٌ مِنْ مُشْرِكٍ وَلَوْ أَعْجَبَكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى التَّارِ
 وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ
 آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾

221 — (Ey müminler) Allah'a eş tanıyan kadınlarla (müşriklerle), onlara imana gelinceye kadar evlenmeyin. İman eden bir cariye, müşrik bir kadından -bu, sizin hoşunuza gitse de- elbet daha hayırlıdır. Müşrik erkeklerle de, onlar iman edinceye kadar, (mü'min kadınları) nikahlamayın. Mü'min bir kul, müşrikten- o sizin hoşunuza gitse de- elbette hayırlıdır. Onlar sizi cehenneme çağırırlar. Allah ise, kendi iradesiyle, cennete ve mağfirete çağırır. O, insanlara âyetlerini apaçık söyler. Tâ ki iyice düşünüp ibret alsınlar. (BAKARA SURESİ)

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ

تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَاتِ

(Tenkihül müşrikâtı): «Allah'a eş tanı-

yan kadınlarla evlenmeyiniz.» Lügatta, hiçbir semavî dîni olmayan, putlara tapan kadına müşrike, erkeğe müşrik denir.

مَمَّةٌ مُؤْمِنَةٌ

(Emetün mü'minetün): Emet kelimesi,

cariye 'anlamındadır. Mü'mine kelimesi ise, İslâmı kabul eden kadın ma nasınadır.

ÂYETİN İCMÂLİ MANASI

Allah (cc), icmâlen şöyle buyurur: «Ey müminler, müşrik kadınlarla, Allah (cc)'a ve ahiret gününe inanıncaya kadar evlenmeyiniz. Sizin için Allah (cc)'a ve Resulü (sav)'ne inanan bir cariye —malı, mevkisi ve güzel-liğiyle hoşunuza giden— müşrik bir kadından daha hayırlıdır. Siz kadın-larınızı müşrik erkeklere Allah (cc) ve Rasulüne (sav) inanıncaya kadar nikahlamayınız. Sizin hür kadınlarınızı, mü'min bir köleyle evlendirmeniz -serveti ve mevkisi hoşunuza giden- hür bir müşrikle evlendirmenizden daha hayırlıdır. Çünkü evlenmeleri haram olan müşrik erkek ve kadınlar, sizi cehennem ateşine götürecek bir yola davet ediyorlar. Allah (cc) ise sizl cennete götürecek bir yola davet ediyor ve halka kendi yolunun cen-net yolu olduğunu gösteriyor. Ki onlar güzel ile çirkini, hayır ile şerri bir-birinden ayırt edebilmeyi düşünsünler.

ÂYETİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1. Mirsat bin Ebi Mirsat (ra), hicretten sonra Muhacirlerin Mekke'de kalan ailelerini Medine'ye getiriyordu. O'nun cahiliyet devrinde «Enak» isimli müşrik bir kadınla ilişkisi vardı. Mirsat, Mekke'ye geldiğinde kadın, «Benimle kalmaz mısınız?» dedi. Mirsat kadına, «Ne yapıyorsunuz? İslâm, seni bana haram kıldı» deyince, o da, «Öyleyse benimle evlen» dedi. Mir-sat, Rasulullah (sav)'a gidip sorduktan sonra evlenebiliriz» diye cevap verdi. Bunun üzerine, bu âyet nazil oldu. (1)

2. İbn-i Abbas (ra)'ın rivayetidir: «Abdullah bin Revaha (ra)'nın zenci bir cariyesi vardı. Kızarak ona bir tokat attı, fakat korktu. Resulullah (sav)'a giderek durumu anlattı. Resulullah (sav), o cariyenin kim olduğunu sorun-ca, «oruç tutan, abdest alan, namaz kılan, Allah (cc)'a ve sana inanan bir kadındır» dedi. Resulullah (sav) «O cariye, mü'minedir» deyince Ab-dullah, «Seni hak yol ile gönderen Allah'a yemin ederim ki, onu azat edip evleneceğim» dedi. Bilahere Abdullah bin Revaha (ra), o mü'mine cariye ile evlendi. Bunun üzerine bazı müslümanlar, O'nun bu cariye ile evlen-

mesini ayıpladılar. Çünkü onlar müşrik kadınları güzellik, soyluluk, zenginlik gibi vasıflara öterek almak (evlenmek) istiyorlardı. İşte bunun üzerine, bu âyet nazil oldu.» (2)

ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Âyette, «nikâh» kelimesinden maksat, cinsî münasebet değil evlenmedir.

İkinci incelik: «...İman eden bir cariye, müşrik bir kadından -bu sizin hoşunuza gitse de- elbette daha hayırlıdır» âyetinde, evlenme konusunda dikkat edilecek şeylere çok ince bir işaret vardır. Evlenmede en dikkat edilecek şey, kadının güzelliği, soyluluğu ve zenginliği değil, güzel huy-luluğu ve dindar oluşudur. Nitekim Rasulullah (sav) bir hadisinde: «Siz kadınları güzelliği için almayınız. Güzellik onları gurura ve şımarıklığa sevk edebilir. Malları için de evlenmeyiniz. Çünkü servetleri, onları size karşı isyan ettirebilir. Siz dindar kadınlarla evleniniz. Dindar zenci bir cariye, güzellik ve servet sahibi bir kadından daha hayırlıdır,» buyurmuştur. (3)

Üçüncü ve dördüncü incelikler: Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan alınmamıştır.

ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : Kitap ehli (yahudi ve hristiyan) kadınlarla evlenmek haram mıdır?

«(Ey müminler) Allah'a eş tanıyan kadınlarla (müşriklerle), onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin» âyeti, puta ve ateşe tapan kadınlarla evlenmenin haram olduğuna delalet eder. Kitap ehli kadınlarla evlenmek ise, caizdir. Zira Allah (cc): «Bugün size bütün iyi ve temiz (nimetler) helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği sizin için helal olduğu gibi, sizin yiyeceğiniz de onlar için helaldir. Namuskar, zinaya sapmamış, gizli dostlar edinmemiş (insanlar) halinde (yaşamamız şartıyla) mü'minlerden hür ve iffetli kadınlarla, kendilerine sizden evvel kitap verilenlerden yine hür ve iffetli hanımlar dahi, siz onların mehirlerini verip (nikah ed) ince (size helaldir)...» (Mâide: 5) buyurmuştur. Bu âyete göre, kitap ehli kadınlardan iffetli ve namuslu olanlarla evlenmek mübahtır. Cumhur ve ehl-i sünnet'in dört mezheb imamı bu görüştedir.

2 — İbn-i Cevzi -age- C. 1, S. 246, Süyüti -age- C. 1, S. 256 Âlusi -age- C. 2, S. 118, -Es-Sedi-, İbn-i Abbas (ra)'dan rivayet etmiştir.

3 — İbn-i Mâce ve Said bin Mensur -İbn-i Ömer (ra)'den rivayet etmişlerdir.

İbn-i Ömer (ra) ise, kitap ehli kadınlarla evlenmeye haram demiştir. Çünkü bir müslümanın, hristiyan ve yahudi bir kadınla evlenip evlenemeyeceği sorulduğunda «Allah (cc), müşrik kadınlarla evlenmeyi haram kılmıştır. Bir kadının Hz. İsa veya Hz. Meryem'in Rab olduğuna inanarak söylediklerinden daha büyük bir şirk tasavvur edemiyorum» demiştir.

Cumhur'un (Ebu Hanife (ra), Şafii (ra), Maliki (ra), ve Hanbeli (ra) delilleri :

A. Müşrik kelimesi, kitap ehlini kapsamaz. Çünkü Allah (cc) «Ehli kitaptan olan kafirler de, (Allah'a eş koşan) müşriklerde size Rabbinizden birkaç hayır indirilmesini istemezler» (Bakara: 105), «Kitaplılardan ve müşriklerden küfredenler...» âyetleriyle buna işaret eder. Bu iki âyette, müşrikler ve kitap ehli ayrı ayrı zikredilmiştir. Bu da göstermektedir ki, ikisi bir değildir.

B. Cumhur, selefin kitap ehli kadınlarla evlenmeyi mübah görmelerini delil getirirler. Çünkü onlar, Asr-ı Saadete bizden daha yakındılar, Arap dili ve edebiyatı ile hadisleri bizden daha iyi biliyorlardı.

Katâde (ra)'ye göre, «Ey müminler Allah'a eş tanıyan kadınlarla, onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin...» âyetinden maksat, okuyup amel edecekleri hiçbir semavi kitapları olmayan müşrik Arap kadınlarıdır. (4)

Hammâd'dan şöyle rivayet edilmiştir: «Ben, İbrahim en-Nehâî'ye, «Hristiyan ve yahudi bir kadınla evlenmek mübah mıdır? diye sordum. «Evlenilir» cevabını alınca tekrar, «Allah (cc) müşrik kadınla evlenmeyiniz buyurmamış mıdır?» dedim. O'da «Âyette «müşrik» kadından maksat, puta ve ateşe tapan kadınlardır» dedi. (5)

C. Cumhur'a göre Bakara suresindeki, «Allah'a eş tanıyan kadınlarla, onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin...» âyetin, Mâide suresindeki, «...Namuskar, zinaya sapmamış ve gizli dostlar da edinmemiş (insanlar) halinde (yaşamamız şartıyla) mü'minlerden hür ve iffetli kadınlarla kendilerine sizden evvel kitap verilenlerden yine hür ve iffetli kadınlar dahi siz onların mehirlerini ver(ip nikah ed)ince (size helaldir)...» (5. âyet) âyeti neshetmesi caiz değildir. Çünkü Bakara suresi 221. âyeti, Medine'de nazil olan âyetlerdendir. Mâide suresi 5. âyeti ise nikah mevzuunda daha sonra nazil olmuştur. Nesh kuralında son gelen âyet, bir önceki âyetin hükmünü nesheder.

4 — İbn-i Hamid, Taberi -age- C. 2, S. 377

5 — Âlusi -age- C. 2, S. 118

D. Hz. Ömer (ra), bir yahudi kadınla evlenen Huzeyfetü'l Yemani'ye yazdığı mektupta, evlendiği kadını boşamasını tavsiye etti. O, Hz. Ömer (ra)'e yazdığı cevabı mektupta «Eğer yahudi bir kadınla evlenmek haram ise, boşayayım» dedi. Hz. Ömer (ra), O'nun mektubuna verdiği cevapta şöyle dedi: «Onlarla evlenmek haram değildir. Endişem, sizin iffetli olmayan kadınlarla evlenmenizdir. Çünkü Allah (cc), kitap ehli kadınlarla evlenmeyi ancak iffetli olmak, yani kimseyle zina yapmayan veya gizli ilişkisi olmayan kadın olmak şartıyla mübah kılmıştır.» (6)

Hz. Ömer (ra)'ın, Huzeyfetü'l Yemani'ye (ra) yazdığı mektuptan, müslümanların evlilik hususunda çok dikkatli ve ihtiyatlı olmalarını tavsiye ettiğini görüyoruz. Yoksa mektuptan, kitap ehli bir kadınla evlenmenin haram olduğu anlaşılmaz.

E. Abdurrahman bin Avf (ra)'ın rivayet ettiği hadise göre, Resulullah (sav), mecusiler hakkında; «Siz onlarla yaptığınız işlerde, kitap ehli ile yaptığınız işlerdeki gibi hareket ediniz. Yalnız mecusilerin kadınlarıyla evlenmeyiniz ve kestikleri hayvanların etlerini yemeyiniz» buyurdu. (7)

Kitap ehli kadınlarla nikah caiz olmasaydı, naklettığımız hadiste, Resulullah (sav), mesusi kadınlarla evlenmeyi yasakladığı gibi, kitap ehli kadınlarla da evlenmeyi yasakladı.

Taberî, bu hususta şöyle der: «Tefsirler içinde bu ayetin en güzel tefsirini Katâde aşağıdaki şekilde yapmıştır: «Allah (cc)'ın, «Siz müşrik kadınlarla evlenmeyiniz» âyetinden murat, kitap ehli olmayan müşrik kadınlardır. Âyetin hükmü diğer bir âyetle neshedilmemiştir. Çünkü kitap ehli kadınlar tabirine dahil değildir. Allah (cc) kitap ehli kadınların, «...**Kendilerine sizden evvel kitap verilenlerden yine hür ve iffetli kadınlar dahi, siz onların mehirlerini ver(ip nikah ed)ince (size helaldir)...**» âyetiyle, mü'minlerle evlenmesini helal kılmıştır. Hz. Ömer (ra) de, «Müslüman bir erkek, hristiyan bir kadınla evlenebilir. Hiçbir zaman hristiyan bir erkek, müslüman bir kadınla evlenemez» buyurdu. Yalnız Hz. Ömer (ra)'ın sahabilerden Talha (ra) ve Huzeyfe (ra)'nin, yahudi ve hristiyan kadınlarla evlenmelerini çirkin görmesi ve onları boşamasını istemesi, onlara halkın bu hususta uymamaları içindir. Eğer Hz. Ömer (ra), onların kitap ehli kadınlarla evlenmelerini çirkin görmeseydi, müslümanların çoğu onlara uya-

6 — Taberî -age- C. 2, S. 378, Fahreddin er-Râzi -age- C. 6, S. 61, Kurtubi -age- C. 3, S. 61

7 — Kurtubi -age-, Kütüb-ü Sitte, Fahreddin es-Râzi -age- C. 6, S. 61

rak kitap ehli kadınlarla evlenir, müslüman kadınlarla evlenmeyi terkeddi.» (8)

İkinci hüküm: Müslüman kadınlarla, evlenmeleri haram olan müşrikler kimlerdir?

«...**Müşrik erkeklere de, onlar iman edinceye kadar, (mü'min kadınları) nikahlamayın**» âyeti, müşrik bir erkeğin, müslüman bir kadınla evlenmesini kesinlikle haram kılar. Âyette «müşrik» kelimesinden murat, İslâm dinine girmeyen, putperest, mecusi, yahudi, hristiyan ve mürtedlerdir. Bunların hepsi de âyette de görüldüğü gibi kesinlikle haramdır. Bunun hikmetli de İslâmın izzet ve şerefine herşeyin üstünde olmasıdır. Hiçbir şey, İslâmın üstüne çıkamaz.

Müslüman bir erkeğin, yahudi ve hristiyan bir kadınla evlenmesi helal olduğu halde, hristiyan veya yahudi bir erkeğin, müslüman bir kadınla evlenmesi kesin olarak haramdır. Çünkü Allah (cc) «**Onlar sizi cehenneme çağırırlar...**» âyetiyle bunu beyan etmiştir. Yani onlar, sizi küfre davet eder, küfür ise cehennem ateşine atılmaya sebeptir. İslâma göre erkeğin, kadın üzerinde mutlaka bir hakimiyeti vardır. Bu nedenle evlendiği kimse, mü'mine kadını dinini terketmeye zorlayarak kendi dinine sokabilir. Doğan çocukları babası hristiyan, musevî veya purperest yapabilir. Çünkü çocuklar, babanın yanında terbiye olmuştur. Bu da çocuğun ateşe girmesine vesile olur. Diğer taraftan müslüman bir erkek, Hz. İsa ve Hz. Musa'ya inandığı gibi onlara inzâl olan İncil ve Tevrat'a da inanır. Erkeğin müslüman olması, hristiyan veya yahudi karısına eza ve cefa yapmasına mani değildir. Çünkü o, karısının inandığı peygamberlere de inanır. Hiç bir dinî ihtilafları, eza ve cefaya sebep olmaz. Ama Kur'an'a ve Resulullah (sav)'a inanmayan bir gayr-i müslim erkek, dininden dolayı her zaman karısına işkence yapar ve dinini hafife alır.

Halep'te iken, İslâm hukukunu küçük düşürmek kastıyla, «Müslüman erkek, hristiyan bir kadınla evlenebilir de, bir hristiyan erkek, neden müslüman bir kadınla evlenemez?» diye soran gayr-i müslim bir talebeye, «Biz müslümanlar, peygamberiniz Hz. İsa'ya ve kitabınız İncil'e inanıyoruz. Eğer sizde peygamberimiz Hz. Muhammed (sav)'e ve kitabımız Kur'an'a inanırsanız, kızlarımızla evlenebilirsiniz» dedim. Talebe şaşkına dönerek yanımdan ayrıldı.

ÂYETTEN ALINACAK DERSLER

1. Semavi kitaplara inanmayan ve puta tapan bir kadınla evlenmek haramdır.
2. Gayr-ı müslimlerin, müslüman kadınlarla evlenmeleri haramdır.
3. Müslüman bir erkeğin, hristiyan veya yahudi bir kadınla evlenmesi, doğacak çocuğa dini bir zarar gelmemek şartıyla helaldir.
4. İnsanlar arasında üstünlük yalnız dindir. Müslüman bir erkek, her zaman gayr-i müslim bir erkekten, müslüman bir kadında gayr-i müslim bir kadından üstündür.
5. Gayr-i müslim bir erkek, evlendiği takdirde mümine bir kadını her zaman kâfir yapmaya çalışır. Bunun için mü'mine bir kadının, gayr-i müslim bir erkekle evlilik yapması haramdır.

AY HALİNDEKİ KADINDAN KAÇINMA

وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ
 قُلْ هُوَ أَذًى فَأَعْتَزِلُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرَبُوهُنَّ
 حَتَّى يَطْهُرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ
 اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٣٢﴾ نِسَاءُكُمْ
 حَرَّتُمْ لَكُمْ فَأَتُوا خَرَثَكُمْ أَنْ شِئْتُمْ وَقَدْ مَوَّالِ أَنْفُسِكُمْ
 وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلَاقُوهُ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ

222 — Sana kadınların ay halini de sorarlar. De ki: O bir ezadır (pis-
 liktir). Onun için hayız zamanında kadınlar(ınızla cinsi münasebet)den
 ayrılın. Temizlendikleri vakte kadar kendilerine yaklaşmayın. İyiye temiz-
 lendiler mi, o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin, herhalde
 Allah hem çok tevbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever.

223 — Kadınlarınız sizin (evlat yetiştiren) tarlalarınızdır. O halde tar-
 lanıza dilediğiniz gibi gelin. Kendiniz için önden (iyi ameller) gönderin
 (hayırlı evlatlar yetiştirin). Bir de Allah'tan korkun ve bilin ki herhalde siz
 ona kavuşacaksınız. İman edenlere müjdele...

(BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

الْمَحِيضِ

(El mehidî): Mehid kelimesi, kadın vücudunun ay

içersinde ifraz ettiği pis kan manasınadır.

أَذَى

(Ezen): Ezen kelimesi, plislik, kir manasınadır.

فَاعْتَرِلُوا

(Fağtezilû): İğtizâl kökünden türeyen fağtezilû ke-

limesi, fiildir ve kaçınınız anlamındadır.

يَظْهَرْنَ

(Yadhurne): Ta'nın tahfifiyle okunan yadhurne ke-

limesi, kadınlardan adet kanının kesilmesine denir. Yadhurne kelimesi (yad-deherne) şeklinde şedde ile okunursa temizlik manasınadır.

حَرَتْ

(Harsün): Hars kelimesi, tohumu yere atmak ve

yeri ekime hazırlamak manasınadır.

أَنَّى شِئْتُمْ

(Ennâ şî'tüm): «Nasıl isterseniz?» anlamındadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc) icmâlen şöyle buyurur: «Ya Muhammed (sav), ay halinde-ki kadınla cinsi münasebette bulunmanın helal veya haram mı olduğu hususunu soracaklar. Onlara de ki: «Kadınların ay halinde iken gelen kanları pistir. O halde iken kadınlarla cinsi münasebette bulunmak, hem sizin için, hem de onlar için eziyettir. Onlardan sakınınız ve kan kesilinceye kadar da yaklaşmayınız. Ay hali kanı kesilen ve temizlenen kadınlarla Allah (cc)'ın yasakladığı yer ve şekilde değil, emrettiği yer ve şekilde cinsi münasebette bulununuz. Çünkü Allah (cc), tevbe eden ve kötü fiillerden uzaklaşan kullarını sever»

Yasağını te'kid eden ve kadınlarla cinsi münasebet için helal yolun gerekliliğini beyan eden Allah (cc), daha sonra: «Ey insanlar, kadınlar sizin nesil tarlanızdır. Onların rahminde cenin ve çocuk oluşur. Siz kadınlarınızla helal yol olmak şartıyla dilediğiniz gibi cinsi münasebette bulununuz. Yani kadınlarınıza yaklaştığınız zaman tohumunuzu zayi etmeyecek yer olsun» buyurur. İbn-i Abbas (ra) bu hususu, «Sen tohumunu bitecek yere serp» cümlesiyle ifade etmiştir.

«Ey müminler, ahiretiniz için salih ameller hazırlayınız. Zira iyilik yapanlar iyiliğiyle, kötülük yapanlarda kötülüğüyle yargılanır.»

Ya Muhammed (sav), müminleri Cennetteki sonsuz ve sayısız nimetlerle müjdele. (1)

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1. Enes bin Malik (ra)'den varit olan rivayete göre, yahudiler ay hali olan kadınlarıyla temizleninceye kadar yemez, içmez hatta bir evde dahi oturmazlardı. Bu durum Rasulullah (sav)'a sorulunca: **«Sana kadınların ay halinden de sorarlar. De ki: O bir ezadır. Onun için hayız zamanında Kadınlar(ınızla cinsi münasebetten sakının)...»** âyeti nazil oldu. Resulullah (sav), ay hali olan kadınlarla cinsi münasebetin dışında herşeyin yapılabilirliğini beyan etti. Yahudiler kızarak, «Hz. Muhammed (sav), her hususta olduğu gibi, kadınların ay hali konusunda da bize muhalefet ediyor» dediler. Yahudilerin bu sözlerini Ubbâd bin Büşr (ra) ve Useyd bin Hadir (ra), Peygamberimize gelerek haber verdiler. Ve «Ya Rasulullah (sav), ay hali olan kadınlarımızdan, cinsi münasebetin dışında menfaatlenebilir miyiz?» dediler. Resulullah (sav)'ın yüzü kızardı. O'nun kızdığını zannederken, kendisine hediye edilen sütü, onlara ikram ettiğini gördük. Anladık ki kızmamış.» (2)

2. Câbir (ra)'in rivayetidir: «Yahudiler, «Hanımının doğru yoluna arkadan münasebette bulunan kimsenin doğabilecek çocuğu şaşı olur» derlerdi. Bunun üzerine: **«Kadınlarınız sizin (evlat yetiştiren) tarlanızdır. O halde tarlanızı dilediğiniz gibi gelin...»** âyeti nazil oldu.» (3)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Yahudiler ay halindeki kadınlarıyla yeme, içme, aynı evde beraber kalma gibi fiilleri hiç yapmazlardı. Onların halini, pislik ve bir hastalık kabul ederlerdi. Hristiyanlar ise onların aksine ay halindeki hanımlarıyla çekinmeden cinsi münasebette bulunurlardı. İslâm'da yahudiler gibi tamamen uzaklaşma, hristiyanlar gibi de yakınlaşma yoktur. Yalnız ikisinin ortası olan, ay halindeki kadınlarla yemek, içmek, aynı evde beraberce yatabilmek serbest, cinsi münasebette bulunmak yasaktır.

İkinci incelik: «Mahiz» kelimesi, bizzat kadının ay haline dendiği gibi ay haline vesile olan yere de denir. Âyet, «mahiz» kelimesinin, hayız hali olduğuna işaret eder. Çünkü Allah (cc) **«Sana (Habibim) kadınların ay**

1 — Bu âyetin incâli manası, Taberi Tefsirinden iktibas edilmiştir. (M. A. Sabuni)

2 — Müslim, Tirmizi, Et-Tâc, C. 4, S. 62

3 — Buhari, Tirmizi, Süyûti -age- C. 2, S. 396, Ali Nasif-et-Tâc- C. 4, S. 62

halini de sorarlar. De ki: O bir ezadır. (pisliktir)...» buyurmuştur. «O, bir ezadır» cümlesi, adet halinin vasıflarındandır.

Üçüncü incelik: İbnü'l-Arabî: «Bir ilim meclisinde alim Şâ'sî'ye, «Âyet-te «adet halinde iken kadına yaklaşmayınız» ifadesinden maksat nedir?» diye sordular. O, «Ondan maksat, ay halinde olan kadınlarla yemek, içmek, beraber aynı yataкта yatmak değil, cinsi münasebette bulunmamaktır» cevabını verdi,» (4) der.

Dördüncü incelik: Taberî'nin, Mücahid'den: «Kur'an'ı baştan sona kadar İbn-i Abbas'tan 3 defa okudum. Her âyetin bitiminde anlamını soruyordum. «Kadınlarınız sizin (evlat yetiştiren) tarlalarınızdır. O halde tar-lanıza dilediğiniz gibi gelin...» âyeti gelince İbn-i Abbas (ra), «Kureyşliler, Mekke'de iken karılarının doğru yoluna diledikleri şekilde yaklaşıyorlardı. Mekke'den Medine'ye hicret ettikten sonra Medineli kadınlarla evlenen-ler, diledikleri gibi cinsi münasebette bulundular. Şikayetlenen Medine'li kadınların durumunu, Resulullah (sav) duyunca, işte bu âyet onların şikayetlerini giderecek şekilde nazil oldu. Yani erkek, karısının doğru yolun-dan dilediği şekilde faydalanabilir.» (5) rivayetidir.

Beşinci incelik : Allah (cc), kadın:n rahmini, tarlaya, erkeğin nutfesi-ni tohuma, doğacak çocuğu, biten bitkiye benzetmiştir. Bu benzetişten, kesinlikle erkeğin, kadının doğru yolundan gitmesi gerektiğini anlarız.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Ay hali olan kadından ne kadar kaçınılması farzdır?

Alimler, ay hali olan kadından ne kadar kaçınılması gerektiği husu-sunda birkaç görüşe ayrılmışlardır.

1. İbn-i Abbas (ra) ve Âbidet es-Selmanî (ra)'den rivayet edilen gö-rüş'e göre, ay hali olan kadının bütün vücudundan kaçınılır.

2. Ay hali olan kadının, dizkapağı ile göbeği arasından kaçınılması farzdır. Bu Ebu Hanife (ra) ile İmam Malik (ra)'in görüşüdür.

3. Ay hali olan kadından, cinsi münasebet dışında hertürlü faydalan-ma helaldir. Bu görüşte İmam Şafii (ra)'nındır.

4 — İbnü'l-Arabî -age-, Kurtubi -age- C. 3, S. 88

5 — Taberî -age- C. 2, S. 395

Birinci görüşün (İbn-i Abbas (ra) ve Âbidet es-selmanî (ra)'nin) delili:

Allah (cc), ay halindeki kadınlardan uzaklaşmayı; umumi bir ifade ile emretmiştir. Öyleyse kadınların bütün vücudundan faydalanmak yasaktır. Çünkü Allah (cc), «...Onun için hayız zamanında kadınlar(ınızla cinsi münasebet)den ayrılın...» buyurmuştur. Kurtubî'ye göre bu görüş, âyetin umumi ifadesinden anlaşılıyorsa da, alimlerin görüşü dışındadır. Çünkü sabit hadisler, bu görüşün aksinedir. (6)

İkinci görüşün (Ebu Hanîfe (ra) ve İmam Malik (ra)) delili :

Hiz. Aişe (ra)'den rivayet edilen; «Resulullah (sav)'la birlikte bir kab'ın suyuyla gusül abdesti alırdık. Ay halim olunca peştemal bağlamamı emreder ve onun üzerinden benden menfaatlenirdi» (7) hadisi ile Resulullah (sav)'ın Hiz. Meymune (ra)'dan rivayet edilen: «Resulullah (sav), ay hall zamanlarında hanımlarından peştemal üzerinden menfaatlenirdi (8)» (9) hadisidir.

Üçüncü görüşün (İmam Şafîi (ra)) delili :

İmam Şafîi (ra), Resulullah (sav)'ın; «Ay halindeki kadınlarınızdan cinsi münasebetin dışında her bakımdan menfaatlenebilirsiniz» (10) ve Mesruk (ra)'dan rivayet edilen: «Hiz. Aişe (r.anha)'ye, «Ay halindeki kadının neleri helaldir?» diye sordum. O'da «Cinsi münasebet dışındaki her türlü eğlenme ve oynama serbesttir» dedi (11) hadislerine istinat ederek ay halindeki kadınlardan, cinsî münasebetin dışında her türlü menfaatlenmenin helal olduğuna hükmeder.

Diğer bir rivayette Mesruk (ra), Hiz. Aişe'nin (r.anha) yanına gitti ve «Allah (cc)'ın elçisine ve ehl-i beytine selam olsun» diyerek konuşmak için izin istedi. Müsade aldıktan sonra «Sizden bazı dinî meseleleri sormak istiyorum. Fakat utaniyorum» deyince, Hiz. Aişe (r. anha): «Ben sizin anneniz, siz de benim evladımsınız» dedi. Bunun üzerine O, «Ay halindeki ka-

6 — Kurtubî -age- C. 3, S. 87

7 — Buhâri, Müslim, Tirmizî ve et-Tâc, C. 1, S. 117

8 — Her iki hadiste de «menfaatlenmekten» maksat, sarılma ve öpmedir. Yoksa peştemal üzerinden cinsi münasebette bulunmak değildir. (Çeviren)

9 — Buhâri ve Müslim

10 — Müslim, Tirmizî, et-Tâc, C. 4, S. 62, Enes bin Malik (ra)'ten rivayet edilmiştir

11 — Taberî -age- C. 2, S. 383, Mesruk bin el-Ecdâ'dan rivayet edilmiştir.

dının, kocasına neleri helaldir?» diye sordu. Hz. Aişe (r.anha), «Cinsi münasebetin dışında bütün uzuvları kocasına helaldir» dedi. (12)

İncelediğimiz delilleri karşılaştırdığımızda İkinci görüş, diğerlerine tercih edilir. İbn-i Cerir et-Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. İleri sürülen görüşler içersinde doğruya en uygun olan görüş, «Ay halindeki kadının dizle göbek arası dışındaki bütün vücudu kocasına helaldir» diyen görüştür. Çünkü dizle göbek arasından faydalanma, haram olan cinsi münasebete vesile olur. İhtiyatlı olan, tehlikeli mınıkadan kaçınmaktır. Zaten Hz. Aişe (r.anha) de, «Resulullah (sav) peştemal bağlamamı emreder, daha sonra benden her türlü menfaatlenirdi» hadisini naklettikten sonra, «Sizden kim Resulullah (sav) gibi nefsiine hakim olabilirse, Onun yaptığı gibi yapsın» buyurmuştur.

Diğer taraftan bir meselede Resulullah (sav)'tan tarihleri bilzce bilinmeyen iki hadis rivayet edilmiş olsa ve bunlardan biri o meselenin helal, diğeri haram olduğunu beyan etse, bizim yapacağımız, o meselenin haram olduğunu beyan eden hadisile amel etmektir. Çünkü usul-ü fıkıh alimlerin görüşü budur. Allah (cc), en iyi bilendir.

İkinci hüküm: Ay halindeki hanımıyla cinsi münasebette bulunan erkeğin, nasıl bir kefarete vermesi lazımdır?

Ay halindeki bir kadınla cinsi münasebette bulunmanın haram olduğuna tüm İslâm alimleri icmâ etmişlerdir. Zaten âyetin zahiri, açıkca bunu göstermektedir.

Alimlerin ihtilaf ettiği konu, ay halindeki hanımıyla cinsi münasebette bulunan erkeğin, nasıl bir kefarete vereceği hususudur.

Cumhur (Maliki (ra), Şafii (ra) ve Ebu Hanife (ra)'a göre, ay halindeki karısıyla cinsi münasebette bulunan kimsenin tevbe ve istiğfar etmesi lazımdır.

İmam Ahmed bin Hanbel (ra) göre ise, mutlaka bir veya yarım altın sadaka vermesi gerekir. Çünkü İbn-i Abbas (ra)'tan varit olan rivayete göre Resulullah (sav); «Ay halindeki hanımıyla cinsi münasebette bulunan kimsenin, bir veya yarım altın sadaka vermesi lazımdır» buyurdu. (13)

12 — Taberî -age- C. 2, S. 383

13 — Kütüb-ü Sitte, Tâc C. 1, S. 119

Bazı hadis alimleri de, «Bir kimse, karısıyla ay halinde iken cinsi münasebette bulunursa bir dinar (altın), kesilmesi sırasında bulunursa yarım altın vermesi farzdır» derler.

Kurtubî bu hususta: «Bir alim «Hanımı ay halinde iken cinsi münasebette bulunan bir kimsenin, yalnız tevbe etmesi lazımdır, herhangi bir kefarete vermesi lazım değildir» derse, delili İbn-i Abbas (ra)'dan rivayet edilen hadistir. O hadiste ahâdî olduğundan delil olamaz» (14) demektedir.

Üçüncü hüküm: Kadınlarda ay hali, en az ve en çok kaç gündür?

Fakihler, kadınlarda ay halinin en az ve en çok kaç gün olacağı hususunda ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır.

1. İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Sevri (ra)'ye göre, ay hali müddeti en az 3, en çok 10 gündür.
2. İmam Şafîi (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre ise, hayız hali zamanı en az 1, en çok 15 gündür.
3. İmam Malik (ra)'in meşhur olan görüşüne göre de, adet hali en az ve en çok şeklinde zamanla ölçülmez. Bu hususta muteber olan, kadının bünyesi ve adetleridir.

Birinci görüşün (Ebu Hanife (ra) ve İmam Sevri (ra) delili :

Ebu Emâmete (ra)'den varit olan rivayete göre; «Rasulullah (sav), «Kadında ay halinin müddeti en az 3, en çok 10 gündür» buyurdu» (15) hadisidir. Cessâs da, «Bu hadis sahih olduğundan, O'na uyulmalıdır» der.

İkinci görüşün (İmam Şafîi (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra) delili

Resulullah (sav)'ın kadınlara hitaben buyurduğu: «Siz ömrünüzün yarısında namaz kılmıyorsunuz» (16) hadisidir. Hadisten anlaşılan, kadınlarda ay hali müddetinin en çok 15 gün olacağıdır. Buna istinaden ay halinin en çok 15 gün olacağına hükmetmişlerdir.

Âyette ay hali müddetinin en az ve en çok kaç gün olacağına herhangi bir delâlet yoktur. Yalnız ay halinin zamanı icthatlarla bilinir. Geniş iza-hat fıkıh kitaplarında görülebilir.

14 — Kurtubi -age- C. 3, S. 88

15 — Cessâs -age- C. 1, S. 400

16 — Kurtubi -age- C. 3, S. 83, er-Râzi -age- C. 6, S. 68, Cessâs -age- C. 1, S. 401

Dördüncü hüküm: Bir kimsenin, ay halindeki karısıyla cinsi münasebette bulunması ne zaman helaldir?

A. «...Temizlendikleri vakte kadar kendilerine yaklaşmayın...» âyeti, bir kişinin, temizleninceye kadar ay halindeki hanımıyla, cinsi münasebette bulunmasının haram olduğuna delâlet eder.

Fakihler, âyette «temizlenme» sözünden maksadın ne olduğu ve müddetinin ne kadar olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre, «temizlenme»den maksat, kanın durmasıdır. Ay hali müddetinin en çok 10 günlük vaktini tamamlayan ve önce gusül abdesti almayan kadınla, kocasının cinsi münasebette bulunması helaldir. Eğer ay halinin en çok müddeti olan 10 gün tamamlanmadan kan kesilirse, gusül edinceye kadar kadınıyla erkeğin cinsi münasebette bulunması haramdır. Gusül yaptıktan sonra ise helaldir.

B. İmam Malik (ra), İmam Şafii (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra) göre ise «temizlenmeden» maksat, kadının cünüblükten, gusül abdesti alarak kurtulmasıdır, yani gusül abdesti almadan, adet kanı kesilen kadınla cinsi münasebette bulunması helal değildir.

Tâvus ve Mücâhid'e göre de, «temizlenme»den anlaşılan, adet kanı kesilen, güzelce teahret alarak namaz abdesti gibi abdest alan kadınla kocası cinsi münasebette bulunursa helal olacaktır.

Fakihler arasındaki ihtilafın sebebi, şüphesiz Allah (cc)'in: **«...Temizlendikleri vakte kadar kendilerine yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin...»** âyetidir. Âyette «temizlenme»nin Arapça karşılığı olan «taharet» kelimesi, fiil şeklinde birincisi şeddesiz, ikincisi şeddeli olmak üzere iki yerde tekrar edilmiştir. Zira taharet kelimesi fiil olarak «tehure» şeklinde gelirse, insanların müdahalesi olmadan kanın durması ve temizlenmenin yapılmasına denir. Eğer şedde ile «Tetehtere» şeklinde fiil olarak gelirse, insanların müdahalesi ile yapılan temizliğe yani gusletmeye denir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ise, temizlik anlamındaki, «Taharet» kökünden türeyen «tetehtüre» fiilini, şeddesiz olan «tehure» gibi yorumladığından, iki fiilden kanın durması anlamını çıkararak, adet kanı kesilen ve önce gusül abdesti almayan kadınla, kocasının, cinsi münasebette bulunmasının helal olduğuna hükmetmiştir.

Cumhur'a (Maliki (r.a.) Şafii (r.a.) ve Ahmed bin Hanbel (r.a.) göre, "... **Temizlendikleri vakte kadar kendilerine yaklaşmayın. İyice temizlendiler mi, o zaman Allah'ın size emrettiği yerden onlara gidin...**" âyetinden maksat, ay halindeki kadınlarla gusledinceye kadar erkeklerin cinsi münasebette bulunmamasıdır. Gusül yaptıktan sonra, Allah (c.c.)'ın emrettiği yerden ve şekilden onlara, erkeğin yaklaşması mümkündür. Cumhur da "taharet" kökünden türeyen. Türkçede "temizlenme"nin karşılığı olan "tehure" kelimesini, "teteppure" şeklinde kurralardan Hamza ve Kesâf'nin kıraatına istinaden şeddeli okumuşlardır. "Tehure" kelimesi, "teteppure" olarak okunursa, alimler arasındaki ihtilaf sebebinde de andığımız gibi, şüphesiz insanların fiili müdahalesi ile yapılan temizlik manasına gelir. Buna dayanarak ay halindeki kadının kanı kesildikten sonra kocasıyla cinsi münasebette bulunabilmesi, gusletmesi ile mümkündür.

Şüphesiz tercih edilecek görüş, Cumhur'un görüşüdür. Çünkü Allah (c.c.), "Ay halinden temizlendikten sonra, eşlerinize cinsi münasebette bulununuz" hükmünün illetini beyan ederken, "... **Her halde Allah, hem çok tevbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever**" buyurmuştur. Bu âyetin zahiri, görünür şekildeki temizliğin ancak suyla olabileceğine işaret eder. Bizim tercih ettiğimiz görüşü, Taberî, Allame İbn-i Ârâbi ve Şevkânî de tercih etmiştir. (17)

Beşinci Hüküm: Adet halindeki kadının neleri yapması haramdır?

Alimler, ay halindeki kadının namaz kılması, oruç tutması, Beyt'i tavaf etmesi, camiye girmesi, Kur'an'a el sürmesi, tutması veya okuması ve kocası ile cinsi münasebette bulunmasının haram olduğunda ittifak etmişlerdir. Geniş izahat fıkıh kitaplarındadır.

AYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Kadınlar ay halinden temizlenmeden onlarla cinsi münasebette bulunmak haramdır.
2. Adet kanı kesilen ve temizlenen kadın, kocasına her bakımdan helaldir.
3. Kadınların doğru yolunun dışında, arkadan onlarla cinsi münasebette bulunmak yasaktır. Çünkü orası çocuk doğurma yeri değildir.

4. Kadından çocuk doğurma yeri olmak şartıyla hertürlü faydalanma helaldir.

5. Allah (cc)'in emrine muhalefet etmekten kaçınmak, yasaklarını kesinlikle yapmak lazımdır.

AYETLERDEKİ TEŞRİİ HİKMETLER

Allah (cc), kadını neslin çoğalmasına vesile olması için yaratmış ve hacc'da ihrama girme, i'tikâf yapma, oruç tutma ve ay hali dışında kendisiyle cinsi münasebette bulunabilmeyi mübah kılmıştır. Kadının ay hali ise, rahminde biriken ve döllenmeyen yumurtaları dışarıya attığı ve görünür bir hastalığa benzediği için onunla cinsi münasebette bulunmak haramdır. Kadın adet halinde iken kocasıyla cinsi münasebette bulunmaya ve ondan zevk almaya, durumu müsabit değildir. Çünkü hayız halinde kadından gelen kan, diğer kanlar gibi değildir. Çok kötü kokar ve rengi siyaha yakındır. O kanı gören salim tabiatlı bir insanın iğrenmemesi mümkün değildir. Ay halinde iken cinsi münasebette bulunmak, kadın ve erkek için zararlıdır. Nitekim Kur'an'ın, «O, bir ezadır» ifadesinden daha veciz ve mucizeli bir buyruk görülemez.

Modern tıp da, ay halindeki kadınla cinsi münasebette bulunmanın bir çok kadın hastalıklarına vesile olacağını özellikle münasebet yoluyla kadın rahmine giden erkek menisinin mikroplu kanlara karışmasıyla rahmin giriş ve çıkış yolunda iltihaplanmanın meydana geleceğini izah eder. Cinsi münasebetten sonra kadın hamile kalırsa, daha cenin halinde iken çocuk tehlikeli mikropları kapar. Bunun için doktorlar, kadın ay halinde iken erkeklerin cinsi münasebet hususunda ondan uzak durmalarını tavsiye ederler. Modern tıbbın kısa ve öz olarak aktardığımız bu görüşü de, İslâmın bu husustaki teşriî hikmetine açık bir delildir.

ÇOK YEMİN ETMEKTEN SAKINMA

وَلَا

تَجْعَلُوا اللَّهَ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا
وَتُصْلِحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾
لَا يُوَاحِذُكُمْ اللَّهُ بِاللُّغُوفِ أَیْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاحِذُكُمْ بِمَا كَسَبَتْ
قُلُوبُكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لِلَّذِينَ يُؤْلُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ تَرَبُّصُ
أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِنْ فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ غَفَرُوا
الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ

224 — Allah'ı yeminlerinizden dolayı, iyilik etmenize, (fenalıktan) sakınmanıza, insanların arasını bulmaya engel yapmayın. Allah (her şeyi) hakkıyla işitici, kemaliyle bilicidir.

225 — Allah, sizi yeminlerinizdeki «lağv»den dolayı sorumlu tutmaz. Fakat sizi kalblerinizin azmettiği yeminler yüzünden muahze eder. Allah çok yargılayıcıdır, halımdır (kullarının günahı sebebiyle rızıklarını da kesici değildir).

226 — Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay beklemek vardır. Eğer erkekler (o müddet içinde kefarete yaparak zevcelerine) dönerlerse şüphe yok ki Allah, cidden yargılayıcı, hakkıyla esirgeyicidir.

227 — Eğer (o surette yemin edenler ricat etmeyip te kadınları) boşamaya karar verirlerse (aynırlılar). Şüphesiz Allah, (onların sözlerini) hakkıyla işitici, (niyetlerini) gerçekten bilicidir. (BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ

عُرْضَةً

(Urdaten): Urdaten kelimesi, ayn'ın ötresi ile, man:

olma anlamındadır.

بِاللَّغْوِ

(Billagvi): Lügatta lağv kelimesi, itibar edilmeyen

söz, yani düşünmeden yapılan konuşma manasınadır.

يُؤْلُونُ

(Yü'lüne): Yü'lüne kelimesi, yemin manasınadır.

Şeriatta ise, karısıyla cinsi münasebette bulunmamaya yemin etmek anlamındadır.

تَرْبُّصُ

(Terebbusu): Terebbusu kelimesi, bekleme manası-

nadır.

فَاؤُ

(Fâû): Fâû kelimesi, dönme manasınadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), icmâlen şöyle buyurur: «Ey mü'minler, bir hayırlı iş yapmayı terketmek için Allah (cc)'ın ismiyle yemin etmeyi kendinize delil yapmayınız. Kendisinden hayırlı bir iş istenen kimse «Allah (cc)'a yemin ettiğim için o işi yapmam» demesin. Yemininizi bozarak hayırlı işler yapınız. Bozduğunuz yemin yerine de kefarete veriniz. Allah (cc) ismiyle çok yemin yapmayınız. O mübarek ismi, dünya işlerine alet etmeyiniz. Çok yemin yapmaya kendini alıştıran kimse, hiçbir zaman hayır ve takva sahibi olamaz. Alışkanlığından, kasıtsız olarak fuzuli yere yapmış olduğunuz yeminlerinizden dolayı Allah (cc) sizi muahze etmez.

Yalnız Allah (cc)'ın ismiyle kasıtlı olarak yemin ederseniz, o size azab verir. Allah (cc) bol mağfiret sahibi ve halim olduğu için kullarına hemen azab vermeyi sevmez.

Kadınlarından uzaklaşmak, terketmek veya zarar vermek kastıyla onlara yaklaşmayan erkeklerin, dört ay beklemeleri lazımdır. Eğer Allah (cc)'ın emrettiği şekilde kadınlarına tekrar dönerlerse, yemin ederek ailelerinden uzaklaştıkları zaman içinde yaptıkları günah ve kusurları Allah affeder. Onlar, ailelerinden uzaklaşmak için yaptıklarında ısrar eder ve ye-

minlerinin üzerinden de 4 ay geçerse, aileleri onlardan boşanmış olur. Allah (cc), söylediklerinizi, niyet ve işlerinizi işiten ve bilendir.»

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBLERİ

Âyetin, Abdullah bin Revaha (ra) ile kayınpederi arasında geçen küçük bir ailevi meseleden dolayı nazil olduğu rivayet edilir. Şöyle ki: «Abdullah bin Revaha (ra), kayınpederinin yanına gitmeyeceğine, konuşmayacağına Allah (cc)'ın ismiyle yemin etti. Bu hususta arkadaşları tarafından kendisine bir şey söylendiği zaman, «Ben yemin ettim. Yeminimi bozmam helal değildir» derdi.

Bunun üzerine, «Allah'ı yeminlerinizden dolayı, iyilik etmenize (fena-likten) sakınmanıza, insanların arasını bulmaya engel yapmayın...» âyeti nazil oldu. (1)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Allah (cc), çok yemin edenleri, «(Doğruya da eğriye de) alabildiğine yemin edenleri.....tanıma...» (Kalem: 10) âyetiyle zemetmiştir. Araplar da hiç yemin etmeyen veya az yemin edenleri methe-derlerdi.

İmam Fahreddin er-Râzî bu hususta şöyle der: «Allah (cc) tarafından, çok yemin edenlerin zemmedilmesinin hikmeti şudur: Yemine kendini alıştıran kimsenin, Allah (cc) ismiyle yemin etme hususunda kalbinde bir korku kalmaz. Yalan yere de çok yemin edebilir. İnsanların Allah (cc)'a kemaliyle tazim yapabilmesi için, O'nun isminin herşeyden kıymetli, yüce olması ve herhangi bir dünya işine alet edilmemesi gerekir.» (2)

İkinci incelik : Allah (cc) yemin etmemenin hikmetini, «...iyilik etmenize ve sakınmanıza... engel yapmayın» âyetiyle açıklamıştır. «Yemini terketmekte nasıl hayır ve sakınmak vardır?» sorusu sorulabilir. Bu soruya şöyle cevap verebiliriz : Allah (cc)'ın büyüklük ve yüceliğine inanan kimse, dünya işlerinin iyi gitmesi için, O'nun ismini vasıta olarak kullanamaz. Şüphe yok ki Allah (cc) ismini, alçak ve fani işlere alet yapmaktan kaçınmak, hayrın en büyüğü ve takvanın zirvesidir.

Üçüncü incelik: İmam Cessâs, «Allah (cc), «lağv» kelimesini Kur'an'ın muhtelif âyetlerinde anmıştır. Bu kelime, cümledeki yerine göre çeşitli

1 — Ale'l Celaleyn, C. 1, S. 180

2 — Fahreddin er-Râzî -age- C. 6, S. 80

anlamlar taşır. Mesela, «**Orada boş bir laf işitmez**» (Gaşıye: 11) âyetinde, boş bir laf, «**Onlar, orada, (Cennette) ne fahiş (çirkin) bir laf, ne de günaha sokacak bir şey işitmezler**» (Vakıa: 25) âyetinde, fahiş bir laf, «**Bunlar yaramaz lakırdı (lar) işittikleri zaman ondan yüz çevirdiler...**» (Kasas: 55) âyetinde, yaramaz lakırdı, «**...O'nun (Kur'anın) hakkında manasız yaygaralar (gürültüler) yapın...**» (Fussilet: 26) âyetinde, manasız yaygara, «**Onlar ki yalan şahitlik etmezler, boş ve kötü lakırdıya rastladıkları va-kit...**» (Furkan: 72) âyetinde ise, «lağv» kelimesi boş ve kötü lakırdı, anlamına gelmiştir,» (3) demektedir.

Dördüncü incelik : İlâ'nın (4) 4 ay gibi bir zamanla sınırlandırılması hikmet, terbiye için olduğundan bu zamanın geçmemesi lazımdır. Çünkü bir kadının dört ay gibi bir zamanı erkeksiz geçirmesiyle sabrı tükenir. Daha fazla tahammül edemez. Bundan dolayı İlâ müddeti, dört ay la tahdit edilmiştir.

Ömer bin Hattab (ra), bir gece Medine sokaklarında halkın güvenliğini yakından kontrol için dolaşırken bir kadının, «Bu gece o kadar uzadı ki, karanlığı her tarafı kapladı. Yanımda sevgili eşim olmadığından uyuyamıyorum, Allah (cc)'a yemin ederim ki, O'nun korkusu olmasaydı, üzerinde uzandığım divan dört tarafından da sallanırdı. Beni durduran yalnız Allah (cc) korkusu ve utangaçlığımdır. Benim bu durumum kocama olan bağlılığım ve saygımdandır,» mısraları söylediğini duydu. Ertesi günü, o kadının kocasının Irak ordusuna gönderildiğini öğrenince, bir kaç kadın çağırarak Hz. Ömer (ra); «Bir kadın, kocası olmadan ne kadar sabredebilir?» diye sordu, onlar, «Bir kadın, kocası olmadan bir veya iki ay sabredebilir. Daha sonra sabrı azalmaya başlar. Dört ay olunca sabrı kalmaz» dediler. Bunun üzerine Hz. Ömer (ra), erkeklerin savaşta kalma müddetlerini dört aya indirdi ve onunla tahdit etti. (5)

Kurtubî'ye göre Hz. Ömer'in bu ichtihadı, âyetteki dört aylık müddetin. İlâ'ya has bir zaman olduğunu te'yid eder.

Beşinci incelik : Cahiliyet devrinde ilâ, talak (boşama) kabul edilirdi. Said bin Müseyyeb (ra) bu hususta: «Cahiliyet devrinde bir erkek, hanımını istemediği, sevmediği ve başka bir erkekle evlenmesine gönlü razı olmadığı zaman, yemin eder ve kadını terkederdi. Bu surette kadını ne

3 — Cessâs -age- C. 1, S. 418

4 — İlâ, bir erkeğin karısıyla cinsi münasebette bulunmayacağına Allah (cc) ismiyle yemin etmesidir. (Çeviren).

5 — Ali Tantâvî-Ahbârü'l Ömer, Kurtubî -age- C. 3, S. 108

boşamış olur, ne de beraber olurdu. Durum askıda kalırdı. Erkeklerin bunu yapmaktaki maksadı, kadını tedirgin etmektir. Allah (cc), bu zulmü ortadan kaldırmak için, erkeğe 4 ay gibi bir düşünme müddeti tanıdı. O süre içerisinde, erkek dilerse karısına dönebilir, dilerse 4 ay tamamlanınca hanımından ayrılmış olurdu» (6) diyor.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: «Lağv» yemininden maksat nedir? Kefareti var mıdır?

«Allah, sizi yeminlerinizdeki «lağv» den dolayı sorumlu tutmaz...» âyeti, «lağv» yemininde günah ve kefareti olmadığına delâlet eder. Fakihler bu yeminin tarif edilmesinde ihtilaf ederek bir kaç görüşe ayrılmışlardır.

İmam Şafii (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre «lağv» yemini, yemin kastı olmaksızın ağızdan çıkan «vallahi» sözüne denir. Mesela: Yemin kastı olmaksızın kişinin «vallahi böyledir veya şöyledir» demesi gibi. Bu te'vil ve tarif, Hz. Aişe (ra), Şâ'bi (ra) ve İkrime (ra) gibi selefdan kişilerden nakledilir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Malik (ra)'e göre ise lağv yemini, bir şeyi zan ederek yapılan yemindir. Mesela: «Ayı gördüm» zannıyla yemin yapılması gibi. Halbuki kişinin gördüğü ay değil, bulutların arasından görülen bir yıldızdır. Bu te'vil ve görüş, İbn-i Abbas (ra), Hasan-ı Basri (ra) ve Mücahid (ra)'den nakledilir.

İmam Malik (ra), Muvatta kitabında şöyle der; «Lağv yemini hususunda en uygun ve güzel olan görüş, kişinin bir şeyi yakından biliyormuş gibi yemin etmesidir. Fakat bir müddet sonra zannettiği gibi olmadığını görür. İşte bu yemine, kefareti vacib değildir.» (7)

Buharî, Hz. Aişe (ra)'den: «Allah, sizi yeminlerinizdeki lağv'den dolayı sorumlu tutmaz...» âyeti, bir kimsenin konuşması sırasında «vallahi böyledir» veya «vallahi böyle değildir» demesi üzerine nazil olmuştur» rivayetini yapmıştır. Yani konuşma esnasında yemin kastı olmaksızın yapılan yeminlerdir.

Sahih olan, lağv kelimesinin, yeminin her iki nevini de kapsadığıdır

1. Bir kimsenin, bir şeyi yakinen bildiğini zannederek yemin etmesidir. Mesela: «Bugün ayın biridir» zannederek konuşmasıdır. Halbuki ayın biri

6 — Fahreddin er-Râzi -age- C. 6, S. 85

7 — Taberi -age- C. 2, S. 406, Şevkânî -age- C. 3, S. 99, Kurtubi -age- C. 1, S. 231

değildir. 2. Kişinin konuşması arasında yemin kastı veya niyeti olmaksızın «vallahi bu iş böyledir veya böyle değildir» demesidir.

İbn-i Cerir et-Taberî'nin tercihi de budur. Zira O, «Arap dilinde lağv kelimesi, sevilme-yen her söze ve kasıtsız olarak yapılan her işe de denir. Yapdığı bir işe «vallahi ben yapmadım» veya yapmadığı bir işe de «vallahi ben yaptım» diyen kimseden sadır olan yemin, kasıtsızdır. Yine, «şu şey vallahi filan adamındır» diyen kimse, o şeyin onun olduğunu biliyor. «Şu adam, vallahi filankes değildir» diyen kişi, biliyor ki o değildir. «Vallahi işi yapacağım» diyen şahıs, gerçekten o işi yapmak için değil, bir alışkanlık olduğu için yaptığı yemindir. Bu sayılanların hepsi, lağv yemini türleridir. Hiçbirisi için kefare-i lazı-m gelmez.» (8)

İkinci hüküm: İlâ ve şer'i hükmü nedir?

Şeriat-ta ilâ, kişinin ailesiyle dört aydan fazla cinsi münasebette bulunmamak için Allah (cc) ismiyle yemin etmesidir. Bir kimsenin, ailesine «Vallahi sana yaklaşmayacağım» veya «Seninle cinsi münasebette bulunmayacağım» demesi gibi.

İbn-i Abbas (ra) bu hususta şöyle demektedir: «Cahiliyet devrinde ilâ müddeti, 1-2 sene veya daha fazlaydı. Ailelerine kızan cahil kişilerin kastı, eza ve cefa maksadıyla onları terketmekti. Allah (cc) ise, ilâ edenler için dört aylık bir süreyi, vakit olarak tayin etti. Dört aydan aşağı ilâ, hükmen ilâ olmaz.» (9)

Fakihlerin ittifak ettiği konu şudur: «Bir kimse, yeminsiz olarak dört aydan fazla ailesini terkederse, bu ilâ sayılmaz. Çünkü Allah (cc), «Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için...» buyurmuştur. Yukarıda anılan kimse ise, yemin etmemiştir. Dolayısıyla onun ailesini terketmesi yemin olmadığı gibi, ailesi ondan boşanmamış olur, kefare-i vermesi de gerekmez.»

Fakihler, kadının kocasından ayrılma müddeti hususunda ise, ihtilaf etmişlerdir. İbn-i Abbas (ra)'a göre, yemin ederek karısını dört ay terke-den ve müddetin bitiminde de yemininden dönmeyen kimseden, ailesi bir talak ile boş olur. İmam-ı Azam (ra) da bu görüştedir.

İmam Malik (ra), İmam Şafiî (ra) ve İmam Hanbeli (ra)'e göre ise, dört ay müddetin dolmasıyla kadın kocasından boşanmaz. Ancak hâkim

8 — Taberî -age- C. 2, S. 413

9 — Kurtubî -age- C. 3, S. 103

tarafından erkeğe yeminden dönmesi veya karısını boşaması emredilir. Erkek, hâkimin emrini yerine getirmezse, hâkim kendi yetkisiyle boşanma kararı verir.

İmam-ı Azam (ra)'ın delili :

Allah (cc), yeminden dönme zamanını, dört ayla sınırlandırmıştır. Kişi, dört ay dolduğu halde yemininden dönmezse, talaka azmetmiş ve onu arzu etmiştir. Çünkü azm, kalbi birşeyin yapılmasına bağlamaktır. Mesele: «Ben şu şeye azmettim» diyen kimsenin ifadesinden anlaşılan, kişinin, «Ben kalbimi onun yapılmasına bağladım» demektir. İşte, **«Eğer (o surette yemin edenler ricat etmeyip te kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar)....»** âyetinden maksat ta budur. Yoksa âyette bilfiil boşamak anlamı yoktur.

Cumhur'un (İmam Şafii (ra), İmam Malik (ra), İmam Hanbell (ra)) delili:

«Eğer boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar)....» âyeti, talakın ancak koca tarafından bilfiil yerine getirileceğine işaret eder. Dört aylık müddetin geçmesi kafi değildir. Belki o müddet dolduktan sonra, yemin yapan kimse, ya karısını boşar veya yemininden döner.

Üçüncü hüküm: İlâ yemininde, kadına zarar verme düşünülür mü?

İmam-ı Azam (ra), İmam Şafii (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre, bir kimse İlâ yeminini karısına kızdığı zaman yaptığı gibi, razı olduğu zamanda yapabilir.

İmam Malik (ra)'e göreyse, bir kimse İlâ yeminini ancak hanımına kızdığı zaman eza ve cefa için yapar.

İmam Malik (ra)'ın delili:

Hz. Ali (ra)'den rivayet edilmiştir ki: «Ailesiyle, çocuğu memeden ke-sinceye kadar cinsi münasebet yapmayacağına bir kimse yemin etti. Yeminden kastı, kadına eza ve cefa değil, çocuğun maslahatı bunu gerektirdiği içindi. Bunun hükmü nedir?» diye sorulunca Hz. Ali (ra); «Yeminden kasit, hayırlı bir iştir. İlâ yemini değildir. İlâ yemini ise ancak kızgınlık zamanı yapılan vemindir» buyurdu.

Yine İbn-i Abbas (ra)'dan varit olan rivayete göre de İlâ yemini, ancak kızgınlık zamanı yapılan yemindir. İmam Malik (ra); Hz. Ali (ra) ve

İbn-i Abbas (ra)'tan varit olan rivayetlere dayanarak İlâ yemininin, ancak kızgınlık anında yapılan yemin olduğuna hükmetmiştir.

Cumhur'un (İmam-ı Azam, Şafii ve Hanbeli) delili :

«Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler...» âyetinde, umumi bir ifade vardır. Ailesine kızarak ve çocuğun sıhhatini düşünerek yemin eden kimse, İlâ yemini yapmış sayılır. Çünkü âyetteki ifade, iki yemini de kapsamaktadır. Şâbi'ye göre, 4 aya kadar cinsi münasebet yapmaya mani olan yeminlerin hepsi İlâ yeminidir. Taberî, cumhur'un görüşünü tercih ederek şöyle diyor: «Bana göre doğruya en uygun olan görüş şudur; 4 aylık süre içerisinde cinsi münasebeti yasaklayan yemin, İlâ yeminidir. İlâ yemini yapan kimsenin, kızarak veya rızası ile bunu yapması, neticeyi değiştirmez.» (10)

.Dördüncü hüküm: Âyette «fey»den maksat nedir?

Fakihler, «...Eğer erkekler (o müddet içinde kefaret yaparak zevce-lerine) dönerlerse şüphe yok ki Allah cidden yarlıgayıcı, hakkıyla esirgeyicidir...» âyetindeki «dönme» den maksadın, ne olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazı fakihlere göre fey (dönme)'den maksat, cinsi münasebettir. Yani yeminden sonra şeriatın tayin ettiği süre içerisinde ailesiyle cinsi münasebette bulunursa dönmüş sayılır. Bu tarzda dönüş yapmayıp dört aylık müddeti dolduran kimseden, ailesi boşanmış sayılır. Bu görüş, Said bin Cübeyr (ra) ve Şâ'bî (ra)'nindir.

Diğer bir kısım fakihlere göre de hastalık, misafirlik ve mahkumiyet gibi meşru özürleri olmayan adam için, âyetteki «fey» (dönmek)'den maksat, cinsi münasebette bulunmaktır. Bu özürleri olan kimsenin, lisaniyle «ailemden uzaklaşma hususunda yapmış olduğum yeminden döndüm» demesi yeterlidir. Bu da Ehl-i sünnetin dört mezhebinin görüşüdür.

Fakihlerin bazısına göreyse, âyette «fey»'den maksat, kişinin «yaptığım yeminden döndüm» demesinin yeterli olacağıdır. Bu da Nehaî'nin görüşüdür. Bu görüşler içerisinde en adili, şüphesiz mezhep sahiplerinin görüşüdür.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Hayırlı bir işi terketmek için yemin etmek, caiz değildir.

2. Bir işi yapmak için yemin eden kimsenin bilahere o işi terketmesi, kendisi için daha hayırlıysa, yeminine kefarete vermek şartıyla o işi terkedebilir.

3. Kasıtsız veya habersiz olarak yemin eden kimsenin, ahirette cezası olmadığı gibi, dünyada da kefareti yoktur.

4. Ailesine eza ve cefa için edilen yeminler, Allah (cc)'ın aile içersinde «tatlı geçininiz» emrine aykırıdır.

5. Ailesinden uzak durma kastıyla yemin eden kimse, Allah (cc)'ın tayin ettiği süre içersinde yemininden dönmezse ailesi, ondan bir talakla boşanmış olur.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

İslâm kadınlarla iyi geçinmeyi ve onlara iyilik yapmayı emretmiştir. Her ne şekilde olursa olsun eza ve cefa yapmayı yasaklamıştır. Çünkü Allah (cc), «...Onlarla (kadınlarınızla) iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa olabilir ki bir şey sizin hoşunuza gitmez de Allah, onda bir çok hayır takdir etmiş bulunur» (Nisâ: 19) âyetiyle bunu beyan eder.

Kişinin, îlâ yemini yaparak karısını uzun zaman yatağından uzaklaştırması, ancak eza ve cefa maksadıyla yapılır. Ancak kadın, uzaklaşma müddeti içersinde ne kocasından boşanmış, ne de kocasıyla beraber olabilir. Bu ayrılık, onu vicdan azabı içersinde yaşatır. Kadın-erkek arasındaki bu olay, âyetteki esaslara aykırı olduğu gibi, islâmın terbiye kurallarına da aykırıdır. Allah (cc) bu durumu bertaraf etmek için, kadınların kocalarından ayrı yaşayabilme müddetinin en uzununu olan dört aylık zamanı, erkeğe düşünme zamanı olarak tanımış ve müsaade etmiştir. Erkek, bu vakit içersinde yapmış olduğu yemine kefarete vererek, karısının ayrı yaşadığı müddet içersinde çekmiş olduğu vicdan azabına son verirse, eskisi gibi ailesi yine onundur. Ve iyi bir görev yapmıştır. Eğer yeminine kefarete vererek ailesine dönmezse, hanımı ondan boşanmış sayılır.

İşte bu teşrîi hikmet de gösteriyorki İslâm, kadınların zulme uğramalarını, onlara iyilik yapılmasını emreder. Ve sürdürecekleri mesut hayata, kocalarını da ortak eder.

İSLÂM'DA TALAK

وَالطَّلَاقَاتُ يَرْتَضْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ ثَلَاثَةً
 قُرْآنٌ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَنْ يَتَّخِذْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِي أَرْحَامِهِنَّ إِنْ كُنَّ يُؤْمِنُ
 بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَبَعُولَتُهُنَّ أَحَقُّ بِرَدِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ
 أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ
 دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٣٧﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِنْ مَسَاكَ بِمَعْرُوفٍ
 أَوْ تَسَرَّحَ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَأْخُذُوا بِمَا آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا
 إِلَّا أَنْ يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ
 اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ
 اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣٨﴾
 فَإِنْ طَلَّقَ كَمَا فَلَا تَحِلُّ لَهُ مِنْ بَعْدِ حَقِّ تَنكِحِ زَوْجًا غَيْرَهُ
 فَإِنْ طَلَّقَ كَمَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَنْ يُقِيمَا حُدُودَ
 اللَّهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٢٣٩﴾

وَإِذَا طَلَّقَتُ النِّسَاءَ فَلَعَنَ جَاهُهَا فَامْسِكُوهُنَّ
 بِمَعْرُوفٍ أَوْ سِرِّهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِّلنِّعَةِ وَأَوْ مَن
 يَفْعَلُ ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَذَكُّوا نِعْمَتَ
 اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أُنْزِلَ عَلَيْكُمْ مِّنَ الْكِتَابِ وَلِحِكْمَةِ
 يُعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٢٢١﴾

228 — Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler (beklesinler). Eğer onlar Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını (söylemeyerek) gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu bekleme müddeti içinde barışmak isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok layıktırlar. Erkeklerin meşru surette kadınlar üzerindeki (hakları) gibi kadınların da onlar üzerinde (hakları) vardır. (Yalnız) erkekler onlar üzerinde (daha üstün) bir dereceye maliktirler. Allah mutlak galiptir, gerçek hüküm ve hikmet sahibidir.

229 — Boşanma iki defadır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır. (Ey zevceler) onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri geri) almanız size helal olmaz. Meğer ki erkekle kadın Allah'ın sınırlarını (evlilik haklarını) ayakta tutamayacaklarından korkmuş (ümidlerini kesmiş) olsunlar. Eğer bu surette sizde onların (zavc ve zavcenin), Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhafaza ve ifâ edemeyeceklerinden korkarsanız o halde (kadının serbest boşanması için) fidiye vermesinde (hakkından vaz geçmesinde) ikisi üzerinde de vebal yoktur. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır. Onları (çiğneyip) geçmeyin. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

230 — Yine erkek, zevcesini (üçüncü defa olarak) boşarsa, ondan sonra kadın kendinden başka nikahlanıp varıncaya kadar ona (o birince zevcesine) helal olmaz. Bununla beraber, eğer bu (yeni) koca da onu boşar da onlar (birinci zavc ile aynı zavce) Allah'ın sınırlarını (tatbik edeceklerini) zannederlerse (iddet bittikten sonra) tekrar birbirlerine dönmelerinde (evlenmelerinde) her ikisi hakkında da vebal yoktur. Bunlar bilir, onlar bir kavim için Allah'ın açıkladığı sınırlardır.

231 — Hem kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, artık on-
arı ya (kendilerine ricatle) iyilikle tutun, ya iyilikle bırakın. (Fakat) onları,
sırf zulmedebilmeniz için zararlarına olarak tutmayın. Kim böyle yaparsa
muhtakkak kendine yazık etmiş olur. Allah'ın âyetlerini (muhalafetle) oyun-
cak yerine koymayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini ve size öğüt vermek
için indirdiği kitabı (Kur'an'ı) ve hikmeti düşünün. Allah'tan korkun ve bi-
lin ki Allah, herşeyi hakkıyla bilendir. (BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

قُرُونٌ

(Gurûin): Guru' kelimesi, iki zıt manayı taşıyan

sözlerden olup hem hayız, hem tuhur (hayızdan temizlenme) manalarına
gelir. Aslında guru', toplanmaya denir. Hayız denilmesi de, kadının rah-
minde biriken kandan kandan ötürüdür.

بُعُولَتُهُنَّ

(Ve buûletühünne): Bağlı kelimesinin ço-

ğulu olan Buûletühünne, kocalar manasıdır.

دَرَجَةٌ

(Derecetün): Lügatta derece kelimesi, yük-

sek yer manasıdır.

عَزِيزٌ حَكِيمٌ

(Azizün hakimün): Her şeye hakim ol-

mak ve her şeyi hikmetle yapmak manasına gelir.

الطَّلَاقُ

(Ettalâgu): Talak, nikah akdini aşma anlamın-

dadır.

تَسْرِيحٌ

(Tasrihun): Bir şeyi salıvermek, serbest

bırakmak manasıdır.

فَبَلَّغْنَا أَجَلَهُنَّ

(Febelâğne ecelehünne): İddet

müddetinin dolması ve o müddete yaklaşma manasıdır.

ضِرَارًا

(Dirâren): Zarar vermeyi kasdetmek manasıdır.

تَقْضُلُوهُنَّ

(Tağdilühünne): Engel olma manasıdır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Herhangi bir sebepten dolayı kocaları tarafından boşanan kadınların; rahimlerinin temiz olduğunun bilinmesi ve neseb karışıklığı olmaması için, 3 tuhur (temizlik) müddeti veya üç kez ay hali görecektik kadar beklemesi lazımdır.

Eğer kocası, ailesini üç talakla boşamışsa, iddeti dolmadan dönerek onu tekrar alması daha uygundur. Dönüşten maksat, kadına zarar vermek değil, ona hayatını islah etmektir. Kadınların erkeklere itaat etmeleri farz olduğu gibi, erkeklerin de eşlerine karşı güzel muamelede bulunmaları farzdır. Yalnız erkeklerin, kadınların üzerinde emretme yetkisi g'bi, yedirme, giydirme ve zaruri ihtiyaçlarını karşılamak gibi şeylerden dolayı fazla bir hakları vardır.

Allah (cc), iki talakla boşama olduğu takdirde erkeğin, hanımını tekrar alabileceğini beyan etmiştir: 3 talakla boşama vaki olursa, erkeğin hanımıyla tekrar evlenmek istemesi halinde, hanımının başka bir erkeğe meşru bir surette evlenmesi, ilahare boşanması ve iddet müddetini de beklemesi lazımdır. Ki o takdirde evlenebilir. Erkek, hanımını üç talakla boşamamışsa tekrar hanımıyla evlenebilir.

Boşanma hususunda Allah (cc)'in emri, kadının serbest hareket edebilmesi için erkeğin ya ailesini tekrar alması veya tamamen boşamasıdır.

Ey erkekler, evlendiğiniz zaman karınıza ödemiş olduğunuz mehr (nikahta kadına verilmek üzere belirlenen para), boşadığınız takdirde geri almanız helal değildir. Çünkü siz onlardan faydalandınız. Yalnız kocasıyla geçinemeyen, evliliği sırasında erkekten aldığı mehrini kendini boşatmak için geri veren ve kocası da kabul eden kadını, erkeğin boşaması ve mehr almasında günah yoktur.

Daha sonra Allah (cc), erkeklere, kadınlarına eza ve cefa etmemelerini, onlarla iyi geçinmelerini, kadınların velilerine de, üç talakla boşanmayan ve eski kocasına dönmek isteyen kadına mani olmamalarını emretmiştir. Özellikle birleşmeleri, geçimsizliğe değil, hüsnüniyete dönüşecek gibi olan evliliklere, velilerin kesinlikle mani olmamaları lazımdır.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

A. Cahiliyet devrinde talakta belirli bir sayı yoktu. İnsan dilediği kadar talak yapabilirdi. Kadının iddet müddeti bitmeye yaklaştıkça da ricat ede-

rek tekrar kadınlarını alırlardı. Nitekim Resulullah (sav) devrinde bir kimse, ailesine «Seni ne barındıracağım, ne de boşayacağım» deyince, kadın «Nasıl olur?» diye sordu. Kocası, «Seni boşayacağım, iddet müddetinin dolması yaklaştıkça da tekrar ricat edip talakımdan döneceğim» dedi. Kadının Resulullah (sav)'a şikayeti üzerine Allah (cc): **«Boşanma iki defadır. (Ondan sonra ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır...)»** âyetini inzal buyurdu. Bu âyetle, talak'ın sayısı belli oldu. (1)

B. İbn-i Cerîr et-Taberî'nin, İbn-i Abbas (ra)'tan; «Cahiliyet devrinde bir kimse karısını boşar, iddeti dolmazdan ricat eder (talakını geri alır) sonra yine boşardı. Bu çok sayıdaki boşama ve ricatların sebebi, kadınlara eza ve cefaydı. Ve başkalarıyla evlenmelerine mani olmaıdı. Bunun üzerine Allah (cc), **«Hem kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, artık onları ya (kendilerine ricatle) iyilikle tutun, ya iyilikle bırakın...»** âyetini inzal buyurdu. Ki o bozuk aile sistemini düzelitti» (2) rivayetidir.

C. Buharî ve Tirmizî'nin Ma'kal bin Yesar (ra)'dan rivayetidir: «Ben (Ma'kal bin Yesar (ra)), Resulullah (sav) zamanında kız kardeşimi bir müs-lümanla evlendirdim. Bir müddet sonra kocası, kardeşimi bir talakla boşadı. İddet müddeti içersinde ricat etmedi. İddet müddeti dolduktan sonra kocası ve kızkardeşim karşılıklı olarak evlenmek istediler. Kız kardeşimin kocasının tekrar evlenmek isteğini «Ey yaramaz adam, daha önce ikramda bulunarak kızkardeşimle seni evlendirdim. Fakat onu boşadın. Allah'a yemin ederim ki, kız kardeşimi ebediyyen sana vermeyeceğim» diyerek reddettim. O ise, «Allah (cc) biliyor ki, benim ona, onun bana ihtiyacı var» dedi. Bunun üzerine, Allah (cc): **«Kadınları boşadınız da iddetlerini bitirdiler mi, aralarında meşru bir surette anlaştıkları takdirde, artık kendilerini kocalarına nikah etmelerine engel olmayın...»** âyetini inzal buyurdu.

Bu emri ilahi karşısında, «Allah (cc)'ın emrine elbette itaat edip boyun eğeceğim» diyerek o adamı çağırdım ve kızkardeşimle tekrar evlendirdim.» (3)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan yazılmamıştır.

-
- 1 — Bu hadisi İmam Malik, Muvatta'da, İmam Şafii, Ümm'de, İmam Beyhâki, Süneninde rivayet etmiştir. Kurtûbi -age- C. 3, S. 126
 - 2 — Taberî -age- C. 2, S. 480, Şevkânî -age- C. 1, S. 242
 - 3 — Et-Tâc, El-Camiu'l Usûl, C. 4, S. 63

İkinci incelik : Allah (cc)'ın «**Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler...**» âyetinde, «kendi kendilerine» ifadesini kullanırken, «**Kadınlarına yaklaşmamaya yemin edenler için, 4 ay beklemek vardır**» âyetinde ise, «bekleme» kelimesini, «kendi kendilerine» ifadesiyle kayıtlamamasındaki hikmet nedir? Bu soruya şöyle cevap verilebilir :

Âyette, türkçe karşılığı, «kendi kendilerine» olan «Enfüs» kelimesinin anılması, kadınların nefsanî istek ve arzularına karşı, kendi kendilerine sabrederek, beklemelerini teşvik içindir. Çünkü kadınlarda yaratılış itibarıyla erkek arzusu çoktur. Bu arzularını kendi kendilerine, nefislerini terbiye için, Allah (cc); emrine uymak üzere irade buyurmuştur. İkinci âyet de erkeklere hitâp olunduğundan, böyle bir kayıtlamaya lüzum yoktur. Zira birden fazla kadınla evlenme müsadesi olduğundan erkekte, kadın arzusu azdır. Bundan ötürü ikinci âyette, «kendi kendilerine» ifadesi kullanılmamıştır.

Üçüncü incelik : Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan tercüme edilmiştir.

Dördüncü incelik : Fahreddin er-Râzî: «...Kocaları bu bekleme müddeti içinde barışmak isterlerse, onları geri almaya (herkesten) çok layıktırlar...» âyetindeki derin ve ince hikmet şudur: Erkek ailesiyle beraber olduğu zaman, ayrılığın ne olduğunu bilmez. Ancak ayrıldıktan sonra onun zorluk ve elemiğini anlayabilir. İşte bundan ötürü Allah (cc), talaktan dönme hakkını erkeklere vermiştir. Allah (cc), talaktan dönmeye mücade etmeseydi, insanlar için özellikle aile hayatı için çok zorluk ve ağır durumlar ortaya çıkardı.

Karı-koca arasındaki sevginin, çoğu kez ayrılmadan sonra gerçekten varolduğu görülür. Bir talak ile tam bir tecrübe elde edilemezdi. Bunun için Allah (cc), bir veya iki talakla ayrılan kişiye, talaktan dönme hakkını tanımıştır. Bu tedrici dönme hakkı, Allah (cc)'ın kullarını ne kadar çok sevdiğini ve merhametli olduğunu gösterir.

Beşinci incelik: «...Erkeklerin meşru surette kadınlar üzerindeki (hakları) gibi kadınların da onlar üzerinde (hakları) vardır...» âyetindeki ince-liklerin çoğu, Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan alınmamıştır. Yalnız şu kadarını alıyoruz: Resulullah (sav) Veda Haccı Hutbesinde: «Ha-beriniz olsun, sizin kadınlarınız üzerinde haklarınız olduğu kadar, onla-rında sizin üzerinizde hakları vardır. Sizin, onlar üzerindeki haklarınız, on-

ların yabancı erkekler karşısına güzel elbise giyerek çıkmamaları, konuşmamaları, kendilerini göstermemeleri, kocalarından izin almaksızın herhangisi bir yere gezmeye gitmemeleri ve kocaları evde bulunmadığı zamanlar yabancı bir erkeği eve almamalarıdır. Kadınların, erkekler üzerindeki hakkı ise, onlara yeme, içme, giydirme ve oturma hususunda bir noksanlığın yapılmamasıdır» buyurdu. (4)

İbn-i Abbas (ra)'dan şöyle rivayet edilmiştir: «Hanımım, bana karşı bezendiği gibi, ben de hanıma karşı iyi giyinme ve güzel görünme arzusundaım. Çünkü Allah (cc): «...**Erkeklerin meşru surette kadınlar üzerinde (hakları) olduğu gibi kadınlarında onlar üzerinde (hakları) vardır...**» buyurmuştur.» (5)

Altıncı incelik : «(Yalnız) erkekler, onlar üzerinde (daha üstün) bir dereceye maliktirler...» âyetinde, «derece»den maksat, şeref bakımından erkekler kadınlardan üstün değil, mükellefiyet bakımından onlardan üstündür. Çünkü kadının yemesi, içmesi, giyinmesi ve barınmasını temin, kocaya aittir. Yoksa koca, şeref bakımından üstün değildir. «...**Şüphesiz ki sizin nezdinde en şerefliiniz takvaca en ileri olanınızdır...**» (Hucurat: 13) buyuran Allah (cc), şerefte üstünlük ölçüsü olarak takvayı ve ibâdeti bildirmektedir. Öyle kadınlar vardır ki, Allah (cc) katında sayısız erkekten daha faziletlidir.

Yedinci incelik: İbn-i Abbas (ra)'dan varit olan rivayete göre, İslâm'da ilk «hül'ü» (6), Sabit bin Kays (ra)'ın zevcesi yapmıştır. O'nun hanımı Resulullah (sav)'a gelerek, «Ya Rasulullah (sav), kocamla bir arada hayat sürmem mümkün değildir. Allah (cc)'a yemin ederim ki, O'nun ahlak ve dininden dolayı değil, yalnız İslâmdan sonra tekrar küfre dönmek ve kafir olmak istemiyorum. Evimin bahçesinden, kocamın uzaktan birkaç kişiyle geldiğini gördüm. Onların içinde rengi en siyah, boyu hepsinden kısa ve yüzü hepsinden çirkin olarak kocamı gördüm» dedi. Bu sırada gelen ve hanımının konuşmasını dinleyen Sabit bin Kays, «Ya Rasulullah (sav), malımın en iyisi olan bahçemi mehir olarak ona verdim. Eğer beni istemiyorsa, bahçemi geri versin. Ondan üç talakla ayrılalım.» dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) kadına, kocasının sözlerine karşılık ne dediğini

4 — Nesâi, İbn-i Mâce ve Tirmizi

5 — Fahreddin er-Râzi -age- C. 6, S. 101, Âlûsi -age- C. 2, S. 135

6 — Hül'ü, herhangi bir sebepten dolayı araları açık olan karı-kocadan, kadının, azı olduğu bir mal veya para vererek, boşama ve boşanma hakkını kocasından satın almasına denir (Çeviren)

sorunca, «Evet, boşadığı takdirde bahçesini, dilerse daha fazlasını da veririm» dedi. Peygamber Efendimiz (sav) de bahçeyi kocasına verdirdi ve ikisini birbirinden ayırdı. (7)

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Boşanan, boşanmış hamile ve ay hali görmeyen kadınların iddet müddetleri ne kadardır?

Allah (cc), boşanan bir kadının iddet müddeti beklemesini, **«Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler (beklesinler)...**» âyetiyle emretmiştir. Âyette «boşanmış kadın»dan maksat, baliğ, hamile olmayan, adetten kesilmeyen ve kocasıyla cinsi münasebette bulunabilen kadındır. Nikahlı olduğu halde, karı-koca arasında cinsi münasebet yoksa, kocası tarafından boşanan kadının, iddet müddeti yoktur. Çünkü Allah (cc). **«Ey iman edenler mümin kadınları nikahlayıp ta sonra kendilerine dokunmadan, onları boşadığınız zaman, sizin için üzerlerine sayacağınız bir iddet yoktur...»** (Ahzâb: 49) buyurmuştur.

Kocası tarafından boşanan hamile kadının iddet müddeti, doğuma kadardır. Zira Cenab-ı Hak, **«...Yüklü kadınların iddetleri ise, yüklerini va'z etmeleriyle biter...»** (Talâk: 4) buyurmaktadır.

Hiç ay hali görmeyen kadın ile yaşlılıktan dolayı adetten kesilen kadının iddet müddeti ise, üç aydır. Çünkü Allah (cc), **«Kadınlarınız içinden artık adetten kesilmiş olanlarla, henüz adetini görmemiş bulunanların (iddetlerinde) eğer şüphe ederseniz, onların iddeti üç aydır»** (Talâk: 4) buyurmuştur.

Yukarıdaki açıklamalarımızdan da anlaşılıyor ki, (mevzu edindiğimiz) âyette, bir tahsis vardır. Yani bu iddet, henüz ay hali görmeyen, yaşlılıktan dolayı adetten kesilen ve hamile olmayan kadınlara değil, evlenip kocasıyla cinsî münasebette bulunduktan sonra boşanan kadınlara mahsus-tur.

İkinci hüküm: Âyette, «Egrâ»dan murat nedir?

Lafzî tahlillerde, «guru» kelimesinin, hem ay hali, hem de ay halinden temizlenme gibi iki zıt anlam taşıdığını açıklamıştık. Fakihler, «guru» keli-

mesinin iki zıt anlamından, ay hali mi, yoksa ay halinden temizlenme mi olduğu hususunda ihtilaf ederek iki görüşe ayrılmışlardır.

İmam Şafii (ra) ve İmam Malik (ra)'e göre, âyetteki «guru» kelimesinden maksat, ay halinden temizlenme olan tuhurdur. Bu görüş İbn-i Ömer (ra), Aişe (ra), Zeyd bin Sabit (ra)'in görüşüdür ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'den nakledilen iki görüşten biridir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'in diğer bir görüşüne göreyse, «guru» dan maksat, ay halini görmektir. Bu görüş Ömer (ra), İbn-i Mesud (ra), Ebu Musa el-Eş'arî (ra) ve Ebu Derdâ (ra)'dan rivayet edilmiştir.

İmam Malik (ra) ve İmam Şafii (ra)'nin delilleri :

Mezheplerinin tercihi için getirdikleri bir çok delilden en veciz olanlarını aşağıya alıyoruz.

1. «Selâsetün» kelimesinin sonunda, ta harfinin tesbit edilmesidir. Çünkü Arap dili ve edebiyatında 3'den 10'a kadar sayılacak olan şeyler, erkek nevinden olursa, sayarken sayıların sonuna «ta» harfi eklenir. Eğer dişi ise eklenmez. Bundan da anlaşılıyor ki, «guru» kelimesinden maksat, tuhur kelimesidir. Tuhur da, Arap dilinde erkek tabir edilen kelimelerdendir. «Guru»dan maksat, ay hali kastedilseydi, âyetteki, «selâsetün» kelimesinin, «Selâsün» olması lazım gelirdi. Çünkü Türkçedeki ay hali sözü'nün, Arap dilindeki karşılığı, dişi bir kelime olan hayızdır. Bundan da anlaşılıyor ki, âyetteki guru'dan maksat, ay hali değil, 2 ay hali arasındaki temizliktir.

2. Hz. Aişe (ra)'den şöyle rivayet edilmiştir: ««Guru'dan maksadın ne olduğunu biliyormusunuz?..» «Guru'dan maksat, temizliktir» buyurdu.»

İmam Şafii (ra)'ye göre, kadınlar ay hali ve ondan temizlenmeyi daha iyi bilirler. Çünkü iki hali de onlar yaşamaktadır. Öyleyse bu hususta, Hz. Aişe'nin sözü ve görüşü, herkesin görüşünden daha doğrudur. (8)

3. «Ey peygamber, kadınları boşayacağınız vakit, iddetlerine doğru boşayınız...» (Talâk: 1) âyetidir. Ki onlar, âyeti, «Kadınlarınızı boşamak istediğiniz zaman, iddet vaktinde boşayınız.» şeklinde te'vil ederler. Ay halinde olan kadını boşamak, mahzurludur. Halbuki âyet, boşama zamanının ancak temizlik zamanında olacağına delâlet eder. Âyetteki, «guru» dan maksat, Tuhur (temizlik) dur.

İmam-ı Azam (ra) ve Ahmed bin Hanbel (ra)'ın delilleri :

Mezheplerinin tercih ettiği görüşün isbatı için şu delilleri anarlar :

1. İddet'ten maksat, kadın rahminin boş olduğunun bilinmesidir. Bunun bilinmesine temizliği değil, ancak ay hali görmesi delâlet eder.

İmam Ahmed bin Hanbel (ra); «Guru'dan maksadın, temizlik olduğunu söylüyordum. Şimdi ise o görüşümden dönerek, guru'dan maksadın, ay hali olduğunu söylüyorum» (9) der.

2. Resulullah (sav)'ın, Fatma binti Ebi Hübeyşe'ye, «Sen namazlarını guru günlerinde bırok» buyurdu, hadisidir. Hadisten anlaşılan, guru'dan maksadın, ay hali olduğudur. Çünkü ay halindeki kadının namaz kılması, haramdır. (10)

3. «Resulullah (sav)'ın: «Hamile kadın çocuğunu doğuruncaya, hamile olmayan kadın da adet görünceye kadar, onlarla cinsi münasebette bulunulmaz» buyurdu» (11) hadisidir. Resulullah (sav), kadın rahmi temizliğinin, ancak hayızla olacağını buyurmuştur. Alimler, alınan bir cariye rahminin temiz olmasının ancak ay hali ile olabileceğine icma etmişlerdir. Uygun olan, iddetin dolması için, kadının üç defa ay hali görmesidir. Çünkü alınan cariye ve boşanan kadın için ortak amaç, rahimlerin temizliği yani çocuk olmadığının bilinmesidir.

4. Allah (cc), «eşhür» kelimesini, iddet bahsinde hayız yerine anmıştır. İddet müddetinin temizlik değil, ay hali olduğuna, «Kadınlarınız içinden artık adetten kesilmiş olanlarla, henüz adet görmemiş bulunanların (iddetlerinde), eğer şüphe ederseniz, onların iddeti 3 aydır.» (Talâk: 4) âyeti delalet eder. Bu delil, Hanefilerin en kuvvetli delillerindendir.

5. İddeti ay hali olarak kabul ettiğimizde, onun üç guru (hayız) ve üç kere tam temizlik olacağı anlaşılır. Çünkü boşanan bir kadının iddeti, ancak 3. kez ay hali olup temizlendikten sonra sona erer. Eğer iddeti üç kere temizlik ile itibar etsek, örneğin, erkek karısını temizliğin bitimine yakın boşarsa üç tuhur'un ikisi tamam, üçüncüsü az olur. Tuttuğumuz yol, delil olarak diğerlerinden daha kuvvetli olur. (12)

9 — İbn-i Cevzi -age- C. 1, S. 259

10 — Ed-Dâru'l Gudni, Zemaşşeri -age- C. 1, S. 205

11 — Cessâs -age- C. 1, S. 435

12 — İbnu'l-Arabî -age- C. 1, S. 185, Cessâs -age- C. 1, S. 434, Fahreddin er-Râzî -age- C. 6, S. 96, Zemaşşeri -age- C. 1, S. 206

İkinci görüş (İmam-ı Azam ve İmam Ahmed bin Hanbel) daha tercih edilir. Çünkü sahih hadisler, ikinci görüşü teyid etmektedir. İddetten maksat, kadın rahminin çocuktan temiz olduğunun bilinmesidir. Bu ise temizlikle değil, hayızla bilinir.

İbn-i Kayyım da, «Zadü'l Meâd» isimli eserinde, ikinci görüşü tercih etmiştir. Zira O; «Guru kelimesi, Kur'anda tuhur yerine değil, hayız yerine kullanılmıştır. Şâri'nin kitabında bilinene göre âyeti yorumlamak lazımdır. Çünkü Rasulullah (sav), müstehâze (devamlı ay hali) olan bir kadına, «Sağlıklı olduğunuz zamandaki ay hali günleriniz ile müstehâze zamanındaki günlerinizi karşılaştırınız. Sağlıklı zamanınızda ayda kaç gün ay hali görüyorsanız, müstehâze günlerinde de o günler sayısınca namazınızı terkediniz» buyurdu. Resulullah (sav)'ın buyrukları, Allah (cc) kelamının tercümeleridir. İki ayrı anlam taşıyan kelime, Kur'an ve hadiste görüldüğü zaman, Kur'an'ın diğer âyetlerine bakılarak hangi anlamda kullanılmışsa o iki ayrı anlamı ifade eden müşterek kelimeyi de, o anlamda te'vil etmek gerekir. O kelime, diğer edebiyatçıların lisanında başka anlamda da kullanılsa, yine Kur'an'a bakmak lazımdır. Şâri, guru kelimesini hangi anlamda kullanmışsa -o hayızdır- ona uyulur. Açıklamalarımıza âyetin akışındaki anlamlarda işaret eder. Çünkü Allah (cc), «...Allah'ın kendi rahimlerinde yattığını (söylemeyerek) gizlemeleri onlara helal olmaz...» buyurmuştur. Bu da ancak ay hali ile olur. Bütün müfessirlere göre guru'dan maksat, ay halidir. Allah (cc): «Kadınlarınız içinden adetten kesilmiş olanların..... iddeti üç aydır» (Talâk: 4) âyetinde, her ayı, bir ay hali karşılığı olarak va'z etmiş, hüküm olan iddeti de, temizliğe değil, hayız görmeye bağlamıştır. Yine Allah (cc): «Ey peygamber, kadınları boşayacağınız vakit, iddetlerine doğru boşayın...» (Talâk: 1) âyetinde de özetle, «Kadınları iddetlerinde değil, iddetleri başlamadan önce boşayınız» buyurmuştur. Çünkü talak temiz iken yapıldığından ondan sonra gelecek olan ancak ay halidir. Bir temizliği, diğer bir temizlik karşılamaz. Ancak temizlikten sonra onu karşılayacak olan, hayız halidir,» (13) der.

Üçüncü hüküm; «Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz» âyetinin anlamı nedir?

Müfessirler, bu âyetin tefsiri hususunda ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır.

Bazı alimlere göre, âyette, «Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığı» cümlesinden maksat, hamileliktir. Bu da Ömer (ra), İbn-i Abbas (ra) ve Mücahid (ra)'ın görüşüdür.

Diğer bir kısım alimlere göre ise, âyetteki bu cümleden murat, ay halidir. Bu da İkrime (ra), Nehâî (ra) ve Züherî (ra)'nin görüşüdür.

Diğer bazı islâm alimlerine göre de, âyetteki bu cümleden amaç, hamilelik ve ay halidir. Bu da İbn-i Ömer (ra)'ın görüşüdür. İbn-i Ârabî de bu görüşü tercih etmiştir. Nitekim İbnü'l-Ârabî şöyle demektedir: «Sahih olan, üçüncü görüş (hamilelik ve hayız hali)tür. Allah, rahimlerini kadınlara emanet etmiştir. Onların rahimleri hususunda söyleyecekleri sözleri doğrudur. Kadın haber vermezse, rahminde ne olduğunu kimse bilemez. Ümmet arasında yalancılıkları sabit olmadıkça, kadınların rahimleri hakkında söyleyecekleri sözlerin geçerliliğinde alimler ittifak etmişlerdir.» (14)

Allah (cc), kadınların rahimlerinde olanı gizlemelerini kesinlikle haram kılmıştır. Çünkü bir veya iki talakla ailesinden ayrılan erkeğin, tekrar hanımını alabilmesi ve neseb temizliği, kadın rahmi ile ilgilidir.

Çoğu kez hamile bir kadın, iddetinin bittiğini iddia ederek ikinci bir erkekle evlendiği takdirde, nesebler karışır. Ve erkek, kadının, «iddetim dolmuştur» iddiasıyla da, ricat hakkından mahrum kalır. Bundan dolayı Allah (cc), kadınların rahimlerinde olanı gizlemelerini haram kılmıştır.

Dördüncü hüküm: «Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler...» âyeti, Talak-ı ricî (bir veya iki talakla) ve Talak-ı bâin (üç talakla)le tamamen kocasından ayrılan kadınlar hakkında umumi midir?

Âyet, hem Talak-ı ricî ve hem de Talak-ı bâin'le ayrılan kadınlar için umumi bir emirdir. Ancak, «...Kocaları bu bekleme müddeti içinde başlamak isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok layıktırlar...» âyeti, Talak-ı bâin ile değil, Talak-ı ricî ile ayrılan kadınlara aittir. Çünkü onlar tamamen boşandıklarından, kendilerine maliktirler. Artık kocalarının onlar üzerinde hiçbir hakkı yoktur.

İbn-i Kesir bu hususta; «Bu âyet, yalnız bir veya iki talakla boşanan kadınlar hakkındadır. Çünkü âyetin nazıl olduğu sırada üç talakla ayrılma yoktu. Bir kimse, karısını yüz defa da boşasa yine geri alabilirdi. Allah (cc),

üç talakla ayrılmayı emrettikten sonra, Talak-ı ricî ve Talak-ı bâin ortaya çıktı» (15) der.

Beşinci hüküm: Talak-ı ricî (bir veya iki talak)'nin hükmü nedir?

Allah (cc), Talak-ı ricî ile erkeğin, yeniden nikah tazelemeden, mehir vermeden ve rızasını almadan, iddetini doldurmadan önce ailesini almasını mübah kılmıştır. Erkek, hanımının iddet müddeti içersinde ricat etmezse, ailesi bir veya iki talakla ondan ayrılmış olur. Yeniden alması için, nikah tazelemesi, mehir vermesi ve kadının rızasını alması lazımdır. Zira Şârî, erkeklere ricat hakkını «...Kocaları bu bekleme müddeti içinde isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok layıktırlar...» âyetiyle, iddet müddeti içinde tanımıştır. Erkek dönme hakkını, iddet müddeti içinde kullanırsa, kadının rızasını alma, velisine haber verme ve şahit getirmeye lüzum yoktur. Yalnız kadının, erkeğin ricatını inkar edebilme ihtimaline karşı dönüşün iki şahit huzurunda yapılması sünnettir. Ricat, söz ile, yani «Karımı, tekrar nikahıma aldım» demek suretiyle sahih olduğu gibi, fiiliyatla (İmam-ı Azam (ra) ve İmam Malik (ra)'e göre öpme, sarılma, cinsi münasebette bulunma ile) da olur. İmam Şafîi (ra)'ye göre de ricat, ancak sarıh bir ifade ile olur. Mesela: «Ailemi, tekrar nikahıma aldım» demek gibi. Bu sözü söylemeden yalnız cinsi münasebet ve diğer fiillerle ricat olmaz. Çünkü talak, nikahı tamamen ortadan kaldırır. Bu da ancak açık bir ifade ile mümkündür.

Şevkânî, bununla ilgili olarak şöyle der: «Açık ve doğru olan, İmam-ı Azam (ra) ile İmam Malik (ra)'in görüşüdür. Çünkü iddet, erkeğin bir tercih dönemi yani boşayacağı veya geri alacağı bir zaman süresidir. Tercih ise söz veya fiille olabilir. Nitekim Allah (cc)'ın, «...Kocaları bu bekleme müddeti içinde isterlerse onları geri almaya (herkesten) çok layıktırlar» âyeti ile «Bir sahabinin karısını talak-ı ricî ile boşadığını duyan Resulullah (sav), sahabilere: «O'na karısını geri almasını söyleyiniz» buyurdu» hadisinde, ricat'ın fiilen yapılabilirdiği görülüyor. Andığımız âyet ve hadiste, ricatın yalnız söz veya fiiliyatla yapılacağına dair bir ifade yoktur. «Ricat, yalnız söz ile yapılır» diyen kimsenin, iddiasını isbat için âyet ve hadisten açık bir delil getirmesi lazımdır.» (16)

15 — İbn-i Kesir -Tefsir- C. 1, S. 271

16 — Şevkânî-Neylül Evtâr- C. 6, S. 214

Altıncı hüküm: Üç talak ifade eden bir cümle ile üç talak mı, yoksa bir talak mı meydana gelir?

«**Talak, iki defadır...**» âyeti, boşanmanın ayrı ayrı talaklar ile yapılmasının uygun olacağına delalet eder.

Alimler üç talak ifade eden bir cümle ile üç talakın mı yoksa bir talakın mı meydana geleceği hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Sahabelerin cumhuru, Tablinler ve Ehl-i sünnetin dört mezhep müctehidleri, üç talak ifade eden bir cümle ile üç talakın da meydana geleceğine hükmetmişlerdir. Yalnız bazıları, üç talak ifade eden bir cümle de; âyetten anladıklarına binaen, üç talakla ayrılmanın haram, bir kısmı da, mekruh olduğunu söylerler.

Bazı Zahiri mezhebi (ehl-i sünnet dışı) alimlerine göre, üç talak ifade eden bir cümle, üç talak ifade etse dahi, bir talak meydana gelir. Bu da Tâvus, İbn-i Teymiye ve İmamiye mezhebinin görüşüdür. Bunların görüşlerine itibar edilemez.

Sahabilerin Cumhuru, Tablinler, Ehl-i sünnetin dört mezhep alimleri'nin delilleri :

Aşağıda nakledeceğimiz delillerle, üç talak ifade eden bir cümle ile üç talakın meydana geleceğine hükmetmişlerdir.

1. Allah (cc), talaka bir sınır koymuştur. O'nun birer birer yapılması hususunda insanları uyaran Cenab-ı Hak, bir veya iki talakla karılarından ayrılan erkeklerin, pişman oldukları takdirde tekrar aileleriyle birleşebilmeleri için, ricatı bir hak olarak tanımıştır. Bu, hakkın zayı edilmemesi için, bir ruhsattır. Bir kimse, bu ruhsatı aşarak üç talak kapsayan bir cümle ile karısından ayrılırsa, üç talak da meydana gelmiş olur. Bir ve iki talakta, erkeğin ailesini tekrar yanına alma ruhsatı varken, üçüncü kez talak telaffuz edince ailesi ondan tamamen boş olur. (ayrılmış sayılır)

Birinci ve ikinci talakta erkek, ailesiyle tekrar birleşme veya tamamen ayrılma yollarından birinci tercih edebilir. Çünkü İslâm, erkek için en faziletli ve duruma en uygun olan, ayrılma olduğu takdirde, bir veya iki talakla boşanma hususunda irşadatta bulunmuştur. Eğer erkek haddi aşır, üç talakla ailesinden ayrılırsa, pişman olduğu takdirde ailesine tekrar dönemez ve başka zorluklarla da karşılaşabilir. Üç talakla karısından boşanan, dünyada da cezasını çeker.

2. «Bir kimse, karısından üç talakla ayrıldığını anlatınca İbn-i Abbas (ra), sükut etti. Mücahid (ra), «İbn-i Abbas (ra)'ın bu sükutundan, fetva için gelen şahsa, karısından ayrılmak için yaptığı üç talak yeminini, bir talak sayarak onu ricat ettirip ailesine döndüreceğini zannediyordum. Fakat İbn-i Abbas (ra), başını kaldırarak, «Siz, ahmakçasına ailenizi üç talakla ayırdıktan sonra gelerek «İbn-i Abbas, İbn-i Abbas, bana çare bulunuz diyorsunuz. Bilmiyormusunuz ki Allah (cc), «...Kim Allah'tan korkarsa (Allah) ona bir (kurtulup) çıkış yeri ihsan eder» (Talâk: 2) buyurmuştur. Sen, Allah (cc)'tan korkmadın. Ben de, sana bir çıkış yolu bulamadım. Üç talakla aileden ayrılmakla Allah (cc)'a isyan ettiniz. Karınız da sizden tamamen boş oldu,» dedi,» (17) diye rivayet edilir.

3. Sahabilerin icma'dır. Şöyle ki; üç talaktan meydana gelen bir cümle söyleyerek karısından ayrılan bir kimsenin durumunu dinleyen Hz. Ömer (ra), «Üç talak meydana geldiği için aileniz, sizden ayrılmış olur», hükmünü vermiştir. Bütün sahabilerin, Hz. Ömer (ra)'ın bu görüş ve fetvasını kabul etmeleri, bu meselenin icmâ olduğuna delalet eder.

Buharî Sahihinde, «Boşamak iki defadır. (Ondan sonrası) ya iyilikle tutmak, ya güzelliikle salmaktır...» âyetinin tefsiri hususunda, üç talak'ın bir cümlede meydana geleceğine dair bir bab ayırmıştır. Bu da işaret ediyor ki, talakın bir veya iki defa yapılmasında geniş bir ruhsat vardır. Bir kimse, bu geniş ruhsattan yararlanmayarak, üç talaktan meydana gelen bir cümle ile ailesini ayırırsa, hanımından tamamen boşanmış olur. (18)

Zahiri mezhebinin bazı alimleri, Tâvus, İmamiyye mezhebi ve İbn-i Teymiyye'nin delilleri :

Üç talakı kapsayan bir cümle ile üç talak değil, yalnız bir talak meydana geleceği görüşünde olanlar, İmam Ahmed bin Hanbel (ra) ile Müslim (ra)'ın, Tavus'tan, O'nun da İbn-i Abbas (ra)'dan rivayet ettiği hadis ile görüşlerini isbat ederler. Resulullah (sav)'ın devrinde, Hz. Ebubekir (ra) ve Hz. Ömer (ra) hilafetin birinci ve ikinci senelerinde, üç talak bir cümlede ifade edilse de, bir talak sayılırdı.

Hz. Ömer (ra); «Halka bir ve iki talakla ailelerine dönme hususunda mühlet varken onlar, acele ettiler. Biz de onların acele etmelerini kabul ettik, yani üç talakı kapsayan bir cümle ile ailelerinden ayrıldıkları takdirde

17 — Cessâs -age- C. 1, S. 452

18 — Sahih-i Buhari, İbn-i Ârabi -age- C. 1, S. 189, El-Camiu li Ahkâmü'l Kur'an C. 3, S. 128

aynen üç talakı kabul ettik», (19) der. Şüphesiz Allah (cc), «Talak, iki defadır» âyetiyle onu ikiye ayırmıştır. Erkek karısından bir talakla ayrılacak, daha sonra ikinci bir talakla da isterse ayrılabilir. Böylesine ikiye ayrılan bir şeyin erkeğin bir defa da bir cümle ile yapması düşünülemez. Liân'da olduğu gibi birbirinden ayırması lazımdır.

Liân'da, «Allah (cc) ismiyle dört defa şahadet ederim ki, doğrulardanım» cümlesinde bir şahadet sayıldığı gibi, «Ailemden üç talakla ayrılıyorum» cümlesinde de bir talak sayılır. Yine, «Zina yaptığımı dört defa itiraf ederim» cümlesinde, bir defa itiraf kabul edilir. Nitekim Rasulullah (sav), «Namazlardan sonra herkes otuzüç defa tesbih, hamd ve tekdir getirsin», tavsiyesinde bulunmuştur. Bir kimse otuzüç defa tek tek Sübhanallah değil de «Otuzüç kere Sübhanallah» derse, bir defa sübhanallah sayılır. Ne zaman birden otuzüç kadar bir kimsenin sayarak sübhanallah demesi, otuzüç sübhanallah sayılırsa, üç defa aralıklı olarak «seni boşadım» demesi de üç defa demiş sayılır. Eğer böyle olmazsa «üç defa seni boşadım», demesiyle üç defa boşama değil, bir boşama meydana gelir.

İbn-i Kayyım, «İlâmü el-Mûkin» isimli eserinde, bu meseleden geniş izahat vererek hocası İbn-i Teymiye'nin görüşünü de kuvvetlendirmiştir.

Zahiri mezhebinin bazı alimleri, İmamiyye mezhebi, Tavus ve İbn-i Teymiye'nin delilleri, Cumhur'un görüşleri gibi, kuvvetli ve doğru değildir. Sahabilerin icmâi, zaten delil olarak kafidir. Başka delil aramaya gerek yoktur. Çünkü onlar, Rasulullah (sav)'la beraber yaşadıklarından, Kur'an ve hadis hükümlerini herkesten daha iyi biliyorlardı. Sahabiler ile ehl-i sünnetin, dört mezheb fakihlerinin icmâina muhalefet etmek, küçük bir şey değildir.

Allâme kurtubî'nin «El-Camiü li Ahkâmü'l Kur'an» isimli eserinde yazdıklarını nakletmeyi uygun görüyorum. Çünkü O; «Fetva alimleri, üç talakı kapsayan bir cümle ile, üç talakın meydana geleceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bu da selefin cumhur'unun görüşüdür. Tâvus ile Zahirî mezhebinin bazı alimleri, «Bir kimse, karısından üç talakı kapsayan bir cümle ile ayrılmaya kalksa, bu üç talakla ayrılma değil, bir talakla ayrılma olur» dediklerinden, cumhur-u ulemeden ayrılırlar. Hatta Zahirî mezhebinin en büyük müctehidi ve sahibi Davud-u Zahirî dahi, «Bir kimse, karısından üç talakı kapsayan bir cümle ile ayrılırsa, bu bir talak değil, üç talaktır,» der.

Selef'in cumhur'u ve ehl-i sünnetin dört mezheb imamları, üç talak ifade eden bir cümle ile, talakında meydana geleceği hususunda ittifak etmişlerdir. Bir kimsenin üç talak, bir cümlede veya aralıklı olarak, birkaç cümlede aynı yerde ifade etmesi, aynıdır.

«Üç talak kapsayan bir cümle ile veya bir mecliste, üç ayrı cümle ile, aralıklı olarak talak yapan kimse, ancak bir talak yapmıştır.» görüşünde olanlar aşağıda nakledeceğimiz, üç hadise istinat ederler.

1. Tavus'un, İbn-i Abbas (ra), Ebi Sehbâ (ra) ve İkrime (ra)'dan rivayet ettiği hadistir.

2. Ailesinden üç talakla ayrılan İbn-i Ömer (ra)'e, Rasulullah (sav)'ın, üç talak bir talak sayarak, «Ailenizi, ricat ederek geri alınız» diye emrettiği hadistir.

3. Rükâne, ailesini üç talakla ayırdığı halde, Rasulullah (sav) ın O'na «Ailenizi ricat ederek geri alınız» hadisidir. Ricat ise, ancak talakın bir olmasını icabettirir.

Naklettikleri üç hadisle görüşlerini isbata çalışan Tâvus ve Zahiri mezhebi müctehidlerine verilecek cevap şudur: Ki Tahâvî'nin, Said bin Cübeyr (ra), Mücahid (ra) ve Atâ (ra)'dan rivayet ettiğine göre İbn-i Abbas (ra), karısından ayrılan bir kimseye, «Karınızı üç talakla boşadığınızdan Allah (cc)'a isyan ettiniz. Karınız sizden tamamen ayrılmıştır», demiştir. İbn-i Abbas (ra)'ın bu görüşü, sahabilerin icmâına uygun olduğu gibi, Tavus ve diğerinin İbn-i Abbas (ra)'dan yaptığı rivayetin de, zayıf olduğuna delalet eder. Çünkü İbn-i Abbas (ra)'ın hiçbir yerde, sahabilerin icmâına muhalefet ederek kendi görüşüyle fetva ve hüküm verdiği görülmemiştir.

İbn-i Abdülber bununla ilgili olarak, «Tavus'un, İbn-i Abbas (ra)'dan rivayeti zayıf ve yanlıştır. Şam, Irak, Hicaz, Şark ve Garp fakihlerinden hiç biri onun rivayetiyle amel etmemiştir» der.

El-Bâcî ise; «Tavus'un, İbn-i Abbas (ra) dan rivayeti doğru kabul edilse dahi, O fetvasından dönerek sahabilerin icmasına uymuştur. Bizim delilimiz, kıyas yoluylaadır. İbn-i Abbas (ra)'a gelen kimse, karısını üç talakla ayırdığından, kendisine malik ve konuşmasını da talak niyetiyle yaptığından üç talak meydana gelmiştir», demektedir.

«İbn-i Ömer (ra)'ın hayız halinde iken ailesini üç talakla ayırması üzerine, Rasulullah (sav) Hz. Ömer (ra)'e, «Oğlunuza söyleyiniz. Ailesine ricat etsin» buyurdu». hadisini, Dârü'l Gudnî reddetmiştir. Çünkü hadisin

bütün ravileri şiiilerdendi. Hadisin gerçeği ise, Nâfi'den rivayet edilen şu şekildedir. Abdullah bin Ömer (ra), Resulullah (sav) zamanında ay halindeki hanımını bir talakla ayırdı. Hz. Ömer (ra)'ın bu meseleyi sorması üzerine Resulullah (sav), «Oğlunuza söyleyiniz, ailesine ricat etsin» buyurdu». (20)

Rasulullah (sav)'ın, ailesinden üç talakla ayrılan Rükane'yi, ricat ettirmesiyle ilgili hadisi; senetleri birbirinden kopuk, isnatları yanlış olduğundan hiçbir muhaddis tarafından kabul edilmemiştir. Ancak, Rafizler —ehl-i sünnet dışıdır— kabul ederler. Bu hadis hakkında muhaddislerin tesbit ve tahkik ettikleri durum şudur: «Rükâne, ailesini elbette bir talakla ayırarak Resulullah (sav)'a gelmiştir. Resulullah (sav) da ifadesini alırken yemin ettirince üç talakla değil, bir talakla ayrıldığı ortaya çıkar. Bunun üzerine Resulullah (sav), O'nu ailesine ricat ettirmiştir». Özet olarak Cumhur'un görüşü dala kuvvetlidir. Allah (cc), en iyi bilendir.

Yedinci hüküm : Âyetteki, «Talak, iki defadır.» cümlesinden maksat nedir?

Müfessirler, âyetteki «**Talak, iki defadır.**» cümlesi hakkında ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır. Biz bu görüşleri icmâlen aşağıya alıyoruz.

A. Âyetteki, «Talak, iki defadır» cümlesinden maksat, meşru talakın iki defa olacağıdır. Bunun dışında meşru değildir. Çünkü bu âyet, kendisinden önceki âyetlerden değil, hüküm ifade eden müstakil bir âyettir. Bu görüş, Haccac bin Ertad ve Rafizilerin görüşüdür.

B. Âyetteki, «Talak, iki defadır.» cümlesinden amaç, sünnete uygun talakın iki defa olduğudur. Bu da İbn-i Abbas (ra), Mücahid (ra) ve Mallikî mezhebinin görüşüdür.

C. Âyetteki, «Talak, iki defadır.» cümlesinden murad, Talak-ı ric'idir. Yani ailesini (karısını) iki talakla boşayan kimsenin, talakından ricat etme (dönme) hakkı vardır. Bu da Katade (ra) ve Urve (ra)'nin görüşüdür. Cumhurun tercihi de budur.

Şevkânî, «Fethü'l Kadir» isimli tefsirinde; «Âyetteki, «**Talak, iki defadır.**» cümlesinden maksat, Talak-ı ric'idir. Çünkü bir önceki âyet, bunun delilidir. Yani erkeklerin ricat etme hakkı, ancak birinci ve ikinci talaktan

sonra olabilir. Üçüncü talaktan sonra erkek için ricat hakkı yoktur. Allah (cc)'ın âyetinde, «**Talak ikidir.**» değil de, «**Talak, iki defadır.**» buyurması, iki talak bir defa da vermesine değil, tek tek vermesine işaret eder.

Sekizinci hüküm : Erkeğin, ailesinden talak karşılığı mal alması mübah mıdır?

Allah (cc), kadını boşarken iyilikle ayırmayı emrettiği gibi, erkeğin nikah mehrî olarak verdiğinden bir şey almayı da yasaklamıştır. Ancak aralarında Allah (cc)'ın çizmiş olduğu evlilik hudutlarını yerine getiremeyeceklerinden korkarlarsa alabilirler. Çünkü Allah (cc), «**...(Ey zevceler) onlara (kadınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehri geri) almanız size helâl olmaz. Meğer ki erkekle kadın Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkmuş olsunlar**» (Bakara: 229) buyurmaktadır. Âyetteki korkmaktan maksat, Allah (cc)'ın evli çiftte meşru kıldığı hudutları aşmaktan korkmaktır.

Çünkü âyetten murat, Allah (cc)'ın evli erkek ve kadına çizmiş olduğu sınırların yerine gelmemiş olmasıdır. Bu da birbirlerine karşı iyi geçinmemeleri, birbirlerine bağlı olmamaları, hülâsa erkeğin kadın, kadının erkek-üzindeki haklarının yerine gelmemesidir. Bu suretle aralarındaki sevgi ve saygı yok olduğu gibi, nefrete de dönüşür. Bu nefret havasıyla kadının, kendisini boşaması için kocasına mal ve para vermesi, kocasının da alıp kabul etmesi helal ve caizdir. Bu şekilde kadının boşanmasına fıkıh literatüründe «hül'ü» adı verilir. Fakihler hül'ü, «kocanın, karısından aldığı bir mal karşılığı ayrılmasıdır» şeklinde tarif etmişlerdir. Erkeğin, karısından boşanma karşılığı mal ve para alması zulûm değil, adalet ve insafla harekettir. Çünkü erkek evlilik sırasında mehir verdiği gibi, bir çok masraflar da yapmıştır. Tüm bunlara rağmen ayrılma arzusunda bulunan hanımından, mehri geri alması uygundur. Bu meseleye ışık tutan Buhari'nin rivayet ettiği şu hadistir: «Sabit bin Kays (ra)'ın hanımı Cemile binti Abdullah (ra) peygamber efendimizin yanına gelerek, «Ya Resulullah (sav), kocamla bir arada hayat sürmem mümkün değildir. Allah (cc)'a yemin ederim ki, onun ahlâk ve dininden dolayı değil, yalnız İslâm'dan sonra tekrar küfre dönmek ve kâfir olmak istemiyorum. Evimin bahçesinden kocamın birkaç kişiyle birlikte gelmekte olduğunu gördüm. Onlar içinde rengi en siyah, boyu hepsinden kısa ve yüzü en çirkin olarak kocamı gördüm» dedi. Bu sırada gelen ve hanımının konuşmasını dinleyen Sabit bin Kays (ra), «Ya Resulullah (sav), malımın en iyisi olan bahçemi mehir olarak o'na verdim. Eğer beni istemiyorsa, bahçemi geri versin. Ondan üç talakla ayırayım», dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav) kadına, kocasının sözlerine

karşı ne diyeceğini sorunca, «Evet, boşadığı takdirde bahçesini, dilerse daha fazlasını da veririm» dedi. Peygamber efendimiz de bahçeyi kocasına verirdi. İkisini birbirinden ayırdı.» (22)

Fukaha-i cumhur, kendi isteğiyle kocasından ayrılan kadından, erkeğin verdiği mehirden fazlasını alabilmesinin caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü Allah (cc), «...(Kadının serbestçe boşanması için) fideye vermesinde (hakkından vazgeçmesinde) ikisi üzerine de bir vebal yoktur...» buyurmuştur. Bu âyet, usul-û fıkıh'ta «amm» tabir edilen âyetlerden olduğundan, malın çoğunu da, azını da kapsar.

Şâ'bi, Ez-Zeheri ve Hasan-ı Basri de: «Erkeğin, verdiği mehirden fazlasını alması helâl değildir. Çünkü haksız olarak fazla bir mal almaktadır. Elbette haksız olarak alınan mal, caiz değildir. «...Fideye vermesinde (hakkından vazgeçmesinde) ikisi üzerinde de vebal yoktur» âyetinde, kadınla erkeğe, aynı hak verilmiştir. Tercih olunan şudur: Erkeğin verdiği mehiri alabilmesi caizdir. Yalnız onun mekruh olduğunu da kimse inkâr edemez» derler.

Fakihler, hül'ün nikah feshi mi, yoksa talak mı? olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Cumhur'a (Hanefî, Hanbelî) göre, erkeğin karısından hül'ü yoluyla ayrılması, doğrudan doğruya talaktır.

İmam Şafîî (ra) ise, kavli kadiminde (23), hül'ün talak değil, nikah feshi olduğu görüşündedir. Bu husustaki tafsilat fıkıh kitaplarında görülebilir.

Dokuzuncu hüküm: Üç talakla kocasından ayrılan bir kadının; şeri hükmü nedir? Kadının kendisini boşayan kocasıyla, tekrar evlenmesi helal midir?

«Yine erkek, zevcesini (üçüncü defa olarak) boşarsa, ondan sonra kadın kendinden başka bir ere nikahlanıp varıncaya kadar, ona (o, birinci zevce) helal olmaz. Bununla beraber, eğer bu (yeni) koca da onu boşar

22 — Sahih-i Buhari, Âlûsi -age- C. 2, Ş. 140

23 — İmam Şafîî (ra)'nin kavli kadim (eski görüş) ve kavli cedid (yeni görüş) olmak üzere iki görüşü vardır. Kavli kadim, henüz Irak'ta gençliğindeki ictihadi görüşlerine denir. Kavli cedid ise, Mısır'a gittikten sonra verdiği hüküm ve fetvalardır.

da onlar (birinci zevc ile aynı zevce) Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarını zannederlerse (iddet bittikten sonra) tekrar birbirine dönmelerinde (evlenmelerinde) her ikisi hakkında da vebal yoktur» âyeti, üç talakla kocasından ayrılan bir kadının, ikinci bir erkekle evlendikten sonra boşanıp, ilk kocasıyla ikinci kocanın iddet müddetinden sonra tekrar evlenebilmesine işaret eder.

Fakihler, üç talakla ayrılmaya beynûne-l kübra (büyük ayrılık) adını vermişlerdir. Çünkü Allah (cc), önce talakı anmış, daha sonra da onun iki defa olduğunu beyan etmiştir. Bilahare hül'ün hükmünü ifade ve «**yine erkek, zevcesini boşarsa...**» âyetiyle de üç talakla ayrılmayı zikretmiştir.

Kurtubî bu hususta şöyle der: «**Yine erkek zevcesini boşarsa...**» âyetinden murat, üçüncü talaktır. Üç talakla boşanan kadın, kocasının dışında bir erkekle evlenip boşandıktan ve iddet müddetini tamamladıktan sonra evlenebilir. İslâm alimlerinin hepsi bu konuda icmâ etmiştir. Hiç kimse'nin âyete muhalif bir görüşü de yoktur.» (24)

Cumhur (çoğu alimler) ve dört mezhebin müctehidlerine göre, âyetteki «**nikah**» tan maksat, nikah akdi değil, cinsî münasebettir. Öyleyse üç talakla ayrılan bir kadının, ikinci kez evlendiğinde cinsi münasebette bulunması şarttır.

Said bin Hüseyyib (ra)'ten varit olan rivayete göre, talakla kocasından ayrılan bir kadın için, ikinci defa birinci kocasıyla evliliğinde, yalnız nikah akdi yeterlidir.

Bu rivayetin kesinlikle zayıf olduğu açıktır. Çünkü aşağıda nakledeceğimiz sahih hadislerle çelişmektedir. (25) Şöyle ki; cumhur ile dört ehl-i sünnet mezhebi müctehidler, İbn-i Cerir'in, Hz. Aişe (ra)'den rivayet ettikleri; «Rufâe'nin hanımı Resulullah (sav)'a gelerek, «Ben Rufâe'nin hanımı idim. O beni boşadı. İddetim dolduktan sonra Abdurrahman bin Zübeyr (ra) ile evlendim. Yalnız cinsel gücünün bir bez parçası gibi hareketsiz olduğunu gördüm,» deyince Resulullah (sav), «Tekrar Rufâe'ye dönmek mi istiyorsunuz? Sen, Abdurrahman bin Zübeyr (ra)'in balından, O'da senin balından tadıncaya (cinsî münasebette bulununcaya) kadar O'na dönemezsiniz» hadisine istinad ederek, âyetle «nikah»tan muradın, yalnız nikah akdi değil, onunla beraber cinsi münasebette bulunma olduğuna

24 — Kurtubî -age- C. 3, S. 147

25 — İbn-i Kesir Tefsiri C. 1, S. 277

hükmetmişlerdir. Bu hadis, Kütüb-ü Sitte sahipleri tarafından rivayet edilmiştir.

Bazı alimlere göre; âyetin lafzı da blzzat cinsi münasebetin yapılmasına delâlet eder.

İbn-i Cenni; «Ebu Ali'ye, «Filankes, kadını nikahladı» sözünün anlamını sorduğumda, «Araplar bu cümleyi iki ayrı anlamda kullanırlar. «Filan erkek, filan kadınla nikahlandı» dedikleri zaman, «o erkek, o kadınla nikah yaptı» anlaşılır. Eğer onlar, «erkek, ailesini nikahladı» dedikleri zaman ise, «erkek, kadınla cinsi münasebette bulundu» mülhaza edilir. Bu âyette açıkca cinsi münasebette bulunma anlaşılır» (26) diyor.

Onuncu hüküm: Muhallil nikahı, sahih midir?

Muhallil, üç talakla ayrılan bir kadınla, kendisini boşayan kocasına helal ettirmek niyetiyle evlenen kimseye denir.

Muhallil'i, «emanet alınan teke» olarak vasıflandıran Resulullah (sav) sahâbilere, «Size emanet alınan teke'yi haber vereyim mi?» dediğinde, «Evet, ya Resulullah (sav)» dediler. Resulullah (sav) «Emanet alınan teke, muhallil'dir. Allah (cc), onu da, tahlil yapanı (ilk kocayı) da lanetlesin» buyurdu. (27)

Alimler, muhallil nikahı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Cumhur, (Malikî, Şafîî, Hanbelî ve Sevrî), muhallil nikahının batıl olduğuna hükmederler. O nikahtan sonra kadın boşansa dahi, ilk kocasına helal olmaz. Çünkü nikah batıldır.

Hanefiler ile bazı Şafîî fakihleri ise, muhallil nikahının batıl değil mekruh olduğuna hükmederler. Çünkü o şahsa muhallil denilmesi, nikahın sahih olduğuna açıkca delalet eder. Evzâî de; «Muhallil nikahı, çok çirkin olmakla beraber, caizdir» der.

Cumhur'un delilleri :

Cumhur muhallil nikahın batıl ve fasitliğine, aşağıda nakledeceğimiz hadislerle dayanarak hükmederler.

26 — Fahreddin er-Râzi -age- C. 6, S. 112

27 — İbn-i Mâce, Hâkim, Beyhâkî, Âlûsî -age- C. 2, S. 141, İbn-i Kesir Tefsiri C. 1, S. 279

1. «Resulullah (sav), «Allah (cc), muhallil'e de ve onun için nikah yapılan birinci kocaya da lanet etsin» buyurdu» (28) hadîsidir. Eğer nikah sahih olsaydı, Resulullah (sav), onları lanetlemezdi.

2. «Resulullah (sav), «Size emanet alınan tekeyi haber vereyim mi?» deyince sahabiler, «Evet, ya Resulullah (sav)» dediler. O, «Emanet alınan teke, muhallil'dir» buyurdu,» hadîsi göstermektedir ki o nikah, sahih değildir.

3. İbn-i Abbas (ra)'dan varit olan rivayete göre, muhallil nikahının hükümü sorulduğunda Resulullah (sav), «O nikah, helal değildir. Yalnız kişinin istek ve arzusuyla yapılırsa, mübahtır. Çünkü muhallil nikahıyla, kandırma ve Kur'an'la alay etme gibi bir durum ortaya çıkar. Bu, kandırma nikahıyla da kadından istifade eder» buyurdu. (29)

4. Hz. Ömer (ra)'ın; «Bana muhallil ve kadının ilk kocası gelirse ikisini de recmederim» sözüdür. Muhallil nikahı sahih olsaydı, Hz. Ömer (ra), «İkisini de recmederim» demezdi.

5. Nâfi'nin, İbn-i Ömer (ra)'den rivayet ettiği görüştür: «Üç talakla ayrılan bir kadını, boşayan kocasına nikahı tekrar helal olmak amacıyla (o birinci zevcesinden) izin almaksızın diğer kardeşin veya diğer bir kimşenin nikahlayıp boşaması hususu sorulunca İbn-i Ömer (ra)'ın «O muhallil nikahıdır, ve helal değildir. Çünkü nikahta devamlılık ve arzu şarttır. O iki şart olmadığına göre nikah, fasittir. Biz Resulullah (sav) zamanında böyle nikahları zina sayardık» (30) görüşüdür.

Hak olan görüş, Cumhur'un görüşüdür. Çünkü nikahtan maksat, aile hayatının devamıdır. Yapılan nikahı, zamanla kayıtlamak, onu geçersiz kılar. Boşanan bir kadını, boşayan kocasına helal olması kastıyla bir diğerinin nikahlanması veya karısından ayrılan erkeğin, «benden boşanan kadını nikahlayıp cinsi münasebette bulunduktan sonra boşamak şartıyla evlen» demesiyle yapılan nikahlar fasittir. Zira her iki şekilde, muta nikahına benzer. Muta nikahı ise, Şiilerin dışında, bütün İslâm alimlerinin ittifakıyla batıldır.

Allâme İbn-i Kesir, bununla ilgili olarak: «Âyetle «ikinci kocadan» maksat, evlendiğinde kendi arzusuyla evlenme ve evlendiği hanımla da devamlı yaşamayı amaçlamaktır. Meşru olan evliliğten maksat ta budur.

28 — Ahmed bin Hanbel, Tirmizi ve Nesâi

29 — İbn-i Kesir -Tefsiri- C. 1, S. 280, Ebu İshâk el-Cürcânî İbn-i Abbas'tan rivayet etmiştir.

30 — Hâkim-Müstedrek'inde rivayet ederek isnadının sahih olduğunu söyler.

İkinci koca, cinsi münasebette bulunacağı sırada evlendiği kadının hac ihramıyla kulunmaması, oruçlu olmaması ve i'tikâf yapmaması şarttır. Aksi halde kocasına helal olmaz. Hasan-ı Basri (ra)'ye göre, hanımıyla cinsi münasebette bulunan ikinci kocanın, menisinin gelmesi şarttır. Çünkü o, Resulullah (sav)'in, Rufâe'nin hanımına, «Sen, onun balından, o da senin balından tadıncaya kadar, eski kocuna helal olmazsın» hadîsinden, meninin gelmesini anlamıştır.

İkinci kocanın, yaptığı evlilikten amaç, evlendiği kadını tekrar eski kocasına helal ettirmek ise, bu hadîslerin verdiği ve lanetlediği muhallil nikahıdır. Bir kimse bu niyet ve arzusunu nikah akdinde ortaya korsa Şiilerin dışında bütün İslâm âlimleri, o nikahın batıl olduğuna hükmederler», (31) der.

İbn-i Kesir, Tefsirinde bu hususla ilgili hadîsleri uzun uzadıya incelemiştir.

Seyyid Reşid Rıza ise şöyle demektedir: «Âyet, üç talakla kocasından ayrılan bir kadının, tekrar eski kocasına helal olarak dönebilmesi için, ikinci evliliğin İslâmın sahih kabul ettiği bir nikah ile olacağını bildirmektedir. Âyetten kasıt da budur. Bir kimse, yalnız eski kocasına helal olmak kaydıyla bir kadınla evlenirse, evlilik şekli bir evlilik olur. Şeriata göre sahih evlilik olmamıştır ve kadının birinci kocasıyla tekrar evlenmesi de helal değildir. Bu tür evlilik yapanlar Allah (cc)'a isyan ettiklerinden Resulullah (sav), bunlar hakkında, «Allah (cc), onlara lanet etsin» buyurmuştur. Bu evlilik kanın idrar ile temizlenmesine benzer. Muhallil nikahı, muta nikahından daha çirkin olduğu gibi, eski kocasına da bir ar bir utanç getireceği açıktır.» Daha sonra İbn-i Hacer el-Mekki'nin, «Ez-Zevâcır» isimli eserinden muhallil nikahının haramlığına işaret eden haber ve hadîsleri nakleder ve; «Muhallil nikahı, çok rezil ve çirkin olmakla beraber İnsanlar arasında yaygın bir haldedir. İslâm düşmanları, mevzuyu tam kavramadan, bunu alet ederek saldırmak, tenkit etmek istiyorlar. Lübnanda İslâmî eserleri çokca olan bir Hristiyanla tanıştım. O kimse, aldığı kitaplar vasıtasıyla, İslâm tasavvufunu da benimseyerek tam bir müslüman oldu. Bir gün bana, «İslâm'da muhallil nikahı dışında hiçbir kusur göremiyorum. O nikahında bizzat Allah (cc) buyruğu değil, sonradan İslâmın içersine sokulmuş bir mevzu olduğunu zannediyorum» demesi üzerine, muhallil nikahını çok geniş olarak anlattım. İkona olarak aynen kabul etti» (32) diyor.

31 — İbn-i Kesir-Tefsir - C. 1, S. 278

32 — Reşid Rıza-Menâr Tefsiri - C. 2, S. 394

Muhallil nikahının bir çok kötülükleri vardır. Ki alimler bu hususta uyarı yapmışlardır. Allâme İbn-i Kayyım, «İlâmü'l Muglîn» isimli eserinde, meseleye özellikle bir bölüm ayırmıştır. Çünkü gayr-i müslimler, ondan dolayı islâmı yermişlerdir. Halbuki bu meselenin iç yüzü, Resulullah (sav)'ın hadislerinde, sahabilerin ve tabii'nin görüşlerinde açıklanmıştır. Allah (cc) en iyi bilendir.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Talak-ı ric'î ve Talak-ı bâin ile iddetin farz oluşundaki sebep, ne-sep (soy) karışıklığı olmaması için, kadın rahminin temiz olduğunun bilinmesidir.
2. Kadının hamileliğini saklaması yani inkar etmesi; haram, iddeti hususunda doğru söylemesi ise farzdır.
3. Talak-ı ric'î ile ailesini ayıran bir kimsenin, henüz iddet müddeti dolmadan karısına dönmesi hakkıdır.
4. Kadın ve erkek, evlilik hayatındaki bütün haklarda eşittirler. Yalnız yedirme, giydirme ve iskân ettirme hususunda erkeğin, kadına bir derece üstünlüğü vardır.
5. Talak-ı ric'î de, erkek iki defa hanımından ayrıldığı takdirde dönme hakkına sahiptir. Üç talakla hanımından ayrılan bir erkeğin, tekrar onunla evlenmesi haramdır. Yalnız bir diğer erkekle evliliği devam ettirme kastıyla sahih bir nikah yaptıktan sonra, eski kocasına helal olmak amacıyla değil, normal bir şekilde boşanırsa, bilahare eski kocasıyla kadının evlenmesi helaldir.
6. Ayrılmalarını icabettiren şer'î bir maslahat varsa, kadının kocasına kendisini boşatmak için mal vermesi ve onun da alması caizdir.
7. Erkeğin karısından mal almak kastıyla, işkence yapması haramdır.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

İslâm, kadından ayrılmayı mübah kılmış ve helal şeyler içersinde en çirkin olan şeyin de o olduğunu beyan etmiştir. Yalnız talak, İslâm'da istisnai hallerde, geçimsizlikten kurtulmak için, zarurî olarak meşru kılınmıştır. Çünkü geçimsizlik çoğu kez, karı-koca arasında olduğu kadar, her iki tarafın ailelerine de cehennem azabını tattırır.

İslâm, boşamayla ailenin yıkıldığını, fertlerin dağıldığını, hatta zararından çocukların dahi etkilendiğini görür. Çünkü çocuğun, annesinin hi

mayesinde olduğu müddetçe daha güzel terbiye ve bakıma sahip olduğu bir gerçektir. Anne sevgi ve terbiyesinden uzak kalan çocuklar, tabii ki dağılmaya ve terbiyesiz yetişmeye elverişli duruma gelirler.

Bununla beraber islâm, daha büyük bir zararı önlemek için talakı meşru kılmıştır. Çünkü ailelerde geçimsizliğin çoğu kez, facialara yol açtığı görülmektedir. Ailede esas olan nefret değil, karşılıklı sevgi, saygı ve istikrardır. Karı-koca arasındaki anlaşma, sarfedilen çabalara rağmen temin edilemezse, ayrılma kaçınılmaz bir zaruret olur. Ayrılma sebeplerinden bazıları şunlardır: Ailenin (hanımının) yaşantısından şüphelenme, doğrudan doğruya hainliğini görme, çocuk doğurmayacağı veya doğurmadığını kesinlikle bilme, bulaşıcı bir hastalık olur ve kendisine bulaşma ile dünyaya gelecek çocuklara geçeceğini iyice tesbit etmedir. Bu gibi sebeplerle erkeğin, ailesini boşaması elbette zaruridir.

Allah (cc), Kur'anda iki defa birer taluk ile kadının ayrılmasını ay halinde değil, temiz olduğu zaman meşru kılmıştır. Nitekim Resulullah (sav)'ın hadisleri de buna delalet eder. Erkek, hanımını bir veya iki talakla ayırdığı takdirde, dilerse iddet müddeti içerisinde ricat ederek hanımıyla tekrar birleşebilir. Eğer aile hayatını devam ettirmek istemiyorsa üçüncü kez hanımını boşayarak tamamen ayrılır.

Üstad Ahmed Muhammed Cemâl, «İslâm Kültürü» isimli eserinde; «İslâmın talak-ı ric'î'yi anmasındaki hikmet, evlilik hayatındaki bağların yeniden onarılması, çocukların aile sevgi ve terbiyesinden yoksun olmamaları ve iddet müddeti içerisinde her iki tarafın, iyi düşünerek ayrılığın verdiği pişmanlıkla tekrar birbirlerine dönmeleri içindir.

İslâm cahiliyet devrinde ezilen, ortada kalan ve çiğnenen kadın haklarını düzeltme ve yartılışlarındaki haklarını tekrar iade etmek için Talak-ı ric'î'yi meşru kılmıştır. Çünkü Araplar, karılarından bir kaç talakla ayıldıktan sonra iddetleri dolmadan tekrar alırlar, hemen sonra talakla yine ayrılırlardı. Maksatları karılarına işkence, eza ve cefa yapmaktır. Çünkü kadın, iddetinin sonuna doğru ne evli, ne de ayrılarak evlenebilecek bir durumda, askıda bir vaziyette kalırdı. İşte bunun için İslâm, kadınlara yapılan zulüm ve anarşiyi önlemek için, talak adedini sınırlandırmıştır.» (33) der.

ÇOCUK EMZİRME

وَالْوَالِدَاتُ يُرْضِعْنَ أَوْلَادَهُنَّ
 حَوْلَيْنِ كَامِلَيْنِ إِنْ أَرَادَنِ يَتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ
 وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ وِثْرًا لَوُسْعًا لَا يُضَارُّ وَالِدَةُ
 بِوَلَدِهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَلَدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ إِنْ أَرَادَا
 فِصَالًا عَنْ تَرَاضٍ مِنْهُمَا وَتَشَاوُرٍ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ أَرَدْتُمْ
 أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا آتَيْتُمْ
 بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٣﴾

233 — Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler. (Bu hüküm) emmeyi tamam yaptırmak isteyen(ler) içindir. Onların (annelerin) maruf vec-hile yiyeceği, giyeceği, çocuk kendisinin olan (babaya) aittir. Kimse ta-katinden ziyadesiyle mükellef tutulmaz. Ne bir anne çocuğu yüzünden, ne de bir çocuk kendisinin olan (bir baba) çocuğu sebebiyle zarara sokulma-sın. Mirasçıya düşen (vazife) de bunun gibidir. Eğer (ana ve baba) ara-larında rıza ve müşavere ile (bilittifak çocuğu iki sene dolmadan) meme-den kesmeyi arzu ederlerse ikisinin üzerine de vebal yoktur. Çocuklarınızı emzirtmek isterseniz meşru surette verdiğiniz (emzirme ücretin)i teslim etmek (ödemek) şartıyla yine uhdenize vebal yoktur. Allah'tan korkun ve bilin ki Allah, ne yaparsanız hakkıyla görendir.

(BAKARA SURESİ)

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ

وَالْوَالِدَاتُ

(Velvâlidâtü): Vâlidetin çoğulu vâlidâtü kelime-

si, anneler manasınadır. Vâlid ise, babaya denir.

حَوْلَيْنِ

(Havleyni): Havleyni kelimesi, iki sene demektir.

لِلْوُلُودِ

(El mevlûdi lehü): Baba anlamındadır.

فَصَالًا

(Fisâlen): Fisâl kelimesi, ayrılma ve sütten kesilme

manasınadır.

وَتَشَاوُرٍ

(Teşâvürin): İstişare etmek demektir.

تَنْتَرِضِعُوا

(Testerdlû): Çocuk emzirmeyi isteme anla-

mınadır.

بِالْمَعْرُوفِ

(Bilmağrufi): Dinin emrettiği şekilde yapmak de-

mektir.

بَصِيرَةٍ

(Basirun): Allah (cc)'ın bir sıfatıdır. O, her şeyi

bilir ve görür.

ÂYETİN İCMÂLİ MANASI

Allah (cc), icmâlen şöyle diyor: «Allah (cc) boşanan anneye tam iki yıl çocuğunu emzirmesini emretmiştir. Şüphesiz Cenab-ı Hak, annenin üzerine yüklediği bu mükellefiyete karşılık, çocuğun babasına da bazı vazifeler emretmektedir. Çocuğunun, annesinin yiyeceğini, giyeceğini maruf olan vech üzere, iyilikle ve gücünün yettiğince tekeffül etmesini emretmiştir. Her ikisi de mesuliyette ortaklırlar. Her ikisi de güçleri dahilinde vazifelerini yerine getirecektir.

Cenab-ı Allah (cc), anne ve babadan her birisine, yavruyu diğerine zarar verecek şekilden kaçınmayı emretmiştir. Baba, annenin duygusunu, yavrusuna karşı şefkatini, onu tehdit etmek için veya karşılıksız emzirtmek için, kötüye kullanmamalıdır. Anne de babanın çocuğuna karşı şefkat ve sevgisini, istekleriyle babanın omuzuna ağır yük vurmak için kötüye

kullanmamalıdır. Annenin çocuğu emzirmekten kaçınması ise haramdır. Boşanan kadının, çocuğun babası eski kocasına, «Çocuğunu artık emzirmiyorum. Başka bir süt annesi bularak emzir» demesi veya çocuğun, annesini emme arzusunda olmasına rağmen, yavruyu babasının (annesine) emzirtmeyip başka bir süt anneye vermesi, haramdır.

Anne ve baba veya mirascısı, çocuğun memeden kesilmesinde, sıhhi ve benzeri sebeplerden dolayı fayda mülahaza ederlerse iki yıl bitmeden önce çocuğun memeden kesilmesinde üzerlerine bir vebal yoktur. Himayesi üzerlerine yüklenen, korunması kendilerine verilen çocuğun maslahatına uygun olarak müşavere ve iki tarafın rızası ile bu iş biterse hiç bir beis yoktur.

Ey babalar, boşadığınız hanımın isyan etmesi, evlenme arzusunda bulunması veya emzirmekten aciz olması halinde, başka bir süt annesi bulmanızda üzerinize hiçbir vebal yoktur. Bulacağınız süt annesinin ücretini gücünüz nisbetinde, maruf bir şekilde vermeniz farzdır. Çünkü ikram edilmeyen bir süt annesinin, çocuğa layığıyla bakması ve emzirmesi mümkün değildir. Siz onlara iyi bakarsanız, onlarda sizin çocuklarınıza iyi bakarlardı.

Ey müminler, Allah (cc)'tan korkun ve bilin ki, şüphesiz Allah (cc), yaptığınız şeyleri hakkıyla görendir. O, sizin bütün hallerinize vakıftır. En iyi görücüdür. Ahirette sizi yargılayıcıdır. Ve herşeye maliktir.»

Mevzumuz âyetin, önceki âyetlerle münasebeti

Allah (cc), daha önceki âyetlerde, nikah, talak ve ricatle ilgili hükümleri zikrettikten sonra, (mevzumuz) âyetle de çocuk emzirme hükmünü beyan etmiştir. Çünkü talakla bir ayrılık meydana gelir. Çoğu kez karısını boşayan bir erkeğin, süt emen çocuğu olur. Kocasından intikam almak isteyen boşanmış kadının, emzirmediği çocuğun ortada kalarak zayi olması için Allah (cc), (mevzumuz) âyetle, kocasından ayrılan kadınların çocuklarını emzirmelerini ve bakımlarını yapmalarını emretmiştir.

ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : (Mevzumuz) âyetle, ilahi emir, doğrudan doğruya değil, haber şeklinde gelmiştir. İlk bakışta bir hadiseyi haber verecek gibi zannedilmesine rağmen, gerçekte bir emirdir. Âyet, «Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirirler» şeklinde gelmişse de, «Anneler çocuklarını iki bütün yıl emzirsinler» tarzındadır. Âyetin emir değil, haber şeklinde gelişi,

annelerin çocuklarına karşı aşırı bir sevgiye, sahip oldukları içindir. (Mevzumuz) âyette, «Boşanan kadınlar» değil, «Anneler» tabirinin kullanılmasından maksat, kocalarından ayrılan kadınların, çocuklarına karşı annelik duygularını kaybetmemeleridir.

İkinci incelik: Âyette, «baba» tabiri yerine, «çocuklar kendisinin olan» ifadesinin kullanılmasında ince ve derin bir hikmet vardır. Çocuklar soy bakımından anneye değil, babaya tabidir. Anneleğe veya süt annelerine maruf olanı yedirmek, giydirmek gibi şeylerin babalara farz olmasının hikmeti, çocukların annelerin değil, babaların tekellüfû altında olduğundan dolayıdır. Bunun için emme müddeti içinde, emziren kadının nafakası ile, süttten kesilen çocukların nafakasını temin etme, babaların üzerine farzdır.

Allâme Zemahşeri bu hususta; «Âyette niçin «Baba» denilmiyor da «Çocuk kendisinin olan» tabiri kullanılıyor?» sorusu akla gelebilir. Bu soru şöyle cevaplandırılabilir: Anneler, yalnız kocaları (babaları) için çocuk doğurmuşlardır. Çünkü çocuk annesine değil, babasına isnat edilir» (1) der.

Üçüncü incelik: Ebu Hayyan: «Âyette, «iki sene» tabirinin, «bütün» kelimesiyle vasıflandırılmasındaki hikmet, ihtimali bir mecazın akla gelmemesi içindir. «Bütün» kelimesiyle, «iki sene» vasıflanmamış olsaydı, iki seneyi tamamlamanın şart olmadığı akla gelebilirdi. Konuşma sırasında, «filan yerde iki sene oturdum» diyen kimsenin sözleri tetkik edildiği zaman çoğu kez, iki seninin tamam olmadığı görülür» (2) demektedir.

Dördüncü incelik: Allah (cc), «...Ne bir anne çocuğu yüzünden, ne de bir çocuk kendisinin olan (bir baba), çocuğu sebebiyle zarara sokulmasını» âyetiyle, çocuğu, anne ve babanın her ikisine izafe etmiştir. Maksatta, her ikisinin çocuğa karşı şefkatli olmaları, bakımlarını temin etmeleri ve en güzel şekilde terbiye etmelerini talep etmek içindir. Çünkü çocuk yabancı değildir. Birisi annesi, diğeri ise babasıdır. Karı-kocanın ayrılmalarına vesile olan düşmanlığın, çocuğa zarar vermeye vesile olmaması lazımdır.

Allâme Ebussuud; «Âyette, çocuğun anne ve babaya izafesi, çocuğun yetiştirilmesi hususunda her ikisinin (karı-koca) anlaşmalarının gerekli olduğu ve boşanmanın çocuğa zarar vermeye değil, çocuk yüzünden zarara sokulmalarının doğru olmadığını beyan içindir» (3) diyor.

1 — Zemahşeri, age, C. 1, S. 212

2 — Ebu Hayyan, Bahrü'l Muhit, C. 2, S. 212

3 — Ebussuud Efendi, İrşâdül Akli es-Selim, C. 1, S. 176

Beşinci incelik : Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan alınmamıştır.

ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Âyette, «anneler» kelimesinden maksat nedir?

A. Bazı alimlere göre âyette, «anneler» tabirinden murat, yalnız kocalarından boşanan annelerdir. Bu da, Mücahid, Dehhâk ve Es-Süddî'nin görüşleridir. Boşanan kadınların hükümlerini beyan eden âyetten hemen sonra gelen (mevzumuz) âyet, onun hükümlerini tamamlamak için gönderilmiştir. Şüphesiz Allah (cc), âyette, «anneler» tabiri kapsamına girenlerin, yemeleri ve giymelerinin, çocuk babalarına farz olduğunu açıklamıştır. Eğer âyette, «anneler» tabirinden halen evli anneler kastedilseydi, yeme ve giymenin çocuk babalarına bu âyetle farzedilmesine lüzum kalmazdı. Evli bir kadının yeme ve giymesini temin, zaten evlendiği günden itibaren çocuk olsun veya olmasın, babanın üzerine farzdır.

Allah (cc), (mevzumuz) âyetteki hükmün illet (neden) ve hikmetini beyan ederken, her ikisinin de zarara sokulmasını yasaklamıştır. **«Çocuğu yüzünden, ne de bir çocuk kendisinin olan (bir baba), çocuğu sebebiyle zarara sokulmasın»** âyeti, buna işaret eder. Âyette, «anneler»den maksadın, boşanan anneler olduğu görülür. Çünkü evli bir kadının çocuğuna zarar vermesi düşünülemez.

B. Diğer bazı alimlere göre ise, âyette «anneler» tabirinden murat, kocalarının yanında olan evli annelerdir. İmam Fahreddin er-Râzî ve Al-lâme Kurtubî'nin naklettikleri gibi, el-Vâhidî'nin de görüş ve tercihi budur. Onların delilleri ise şudur: Boşanmış bir kadının, çocuğu emzirmesi halinde dahi elbisesini temin, çocuğun babasına farz değildir. Kadın çocuğunu emzirmekle ancak emzirme ücreti alır. **«Çocuk emziren kadının yiyeceği, giyeceği çocuk kendisinin olan babaya aittir»** buyruğu delalet ediyor ki, âyette «anneler» den maksat, evli annelerdir.

C. Bir kısım alimlere göre de, âyette «anneler» kelimesinden amaç, evli veya kocalarından boşanmış tüm annelerdir. Çünkü âyette «evli veya boşanmış anne» ile tahsis değil, umumi bir ifade vardır. Bu da Kadı Ebu Ya'la, Ebu Süleyman ed-Dîmîşkî ile diğer alimlerin tercih ettikleri görüştür. Bunların görüşleri, A. ve B. maddelerinde görüşlerini naklettiğimiz alimlerin görüşlerinden daha tercihlidir. Ebu Hayyan da bu görüşte olduğunu, «Bahr-ı Muhit» isimli tefsirinde anmıştır.

İkinci hüküm : Çocuğu emzirmek, anneye farz mıdır?

Bazı alimlere göre, annenin çocuğunu emzirmesi farzdır. Çünkü, «**Anneler, iki bütün yıl emzirirler...**» âyetinin zahiri, buna işaret eder. Âyet, her ne kadar haber şeklinde varit olmuşsa da, emri ifade eder. Yani «iki bütün yıl emzirsinler» mealindedir. İmam Malik (ra)'ın görüşü de budur. Evli veya kocasından boşanmış bir kadının, başka bir kadının memesini emmeyen çocuğunu emzirmesi, kendisine farzdır.

Kocasından tamamen ayrılan bir kadının, çocuğunu emzirmesi farz değildir. Çocuğu emzirtmek, babaya aittir. Yalnız ayrılan kadın, çocuğunu emzirmek isterse, elbette onun emzirmesi daha iyidir. Emzirme ücretini de, çocuğun babasından o günkü rayiç üzerinden alır. (4)

Fukaha-i cumhur'a göre, «emzirirler» ifadesi emri değil, sünneti (annenin çocuğu emzirmesi farz değil, sünnettir) ifade eder. Yalnız çocuk, başka bir kadının memesini almıyorsa, babanın da süt anne tutma gücü yoksa veya gücü olupta bulamıyorsa, o zaman annenin emzirmesi farzdır.

Çocuğu emzirmek, kadına farz olsaydı İslâm, anneleri çocuklarını emzirtmekle mükellef tutardı. Yalnız çocuğu emzirmek, kadına sünnettir. Çünkü onun sütü, çocuk bünyesine daha uygun ve bakımı hususunda şefkatlidir.

Üçüncü hüküm: Haram olmayı gerektiren süt emme süresi, ne kadardır?

Fukaha-i Cumhur (Maliki, Şafii, Hanbeli)'a göre, haram olmayı gerektiren süt emme süresi, tam iki yıl olarak tesbit edilir. Tam iki yıl süt anne emen çocuk, (o) kadının nesebinden olan çocuk gibi haramlığı icabettirir. Çünkü Resulullah (sav), «Nesep ile haram olan, süt ile de haramdır.» buyurmuştur. Süt ile haram olma için, çocuğun doğumundan itibaren tam iki yaşını dolduruncaya kadarki sürede emmesi lazımdır.

Fakihler, «**Anneler, çocukları iki bütün yıl emzirirler**» âyetine dayanarak, süt emzirme müddetinin tam iki yıl olması lazım geldiğine hükmetmişlerdir. Bu hükme varışlarını Resulullah (sav)'ın, «Süt hükmü, ancak çocuk iki yaşını dolduruncaya kadarki zamanda tesbit edilir» hadisi te'vid eder. Bir çocuğa, iki yaşını dolduruncaya kadar, emdiği kadının çocukları, kızkardeşleri, annesi veya kocasının kızkardeşleri, erkek kardeşleri haram-

dır. Çünkü kadının büyük ve küçük çocukları ile yakınları, emen çocuğun süt kardeşleri, süt teyzeleri, süt halaları ve süt babaanneleri olurlar.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göreyse, haram kılan süt müddeti, iki yıl altı aydır. Çünkü Allah (cc), «...O'nun bu taşınması ile süttten kesilmesi (süresi) otuz aydır» (Ahkâf: 15) buyurmuştur. Âyetten anlaşılan, sü-tün geçerlilik müddetinin tam otuz ay olduğudur. Bu da ikibuçuk sene eder.

Allâme Kurtubî bu hususta şöyle der: «Sahih olan, cumhur'un görüşüdür. Çünkü Allah (cc), âyette «tam iki yıl» buyurmuştur. İki yıldan fazla süt emmenin hiçbir hükmü olmadığına âyet delâlet etmektedir. Nitekim Resulullah (sav) da, «Süt hükmü, ancak çocuk iki yaşını dolduruncaya kadar ki, sürede tesbit edilir» buyurmuştur. Hz. Aise (ra) ile Leys bin Saad (ra) da aynı görüştedirler.

Dördüncü hüküm: Çocuk emziren kadının nafakası, nasıl tesbit edilir?

«...Onların (annelerin) maruf vechile yiyeceği, giyeceği, çocuk kendisinin olan (babaya) aittir...» âyeti, çocuk emziren kadının yiyecek ve giyeceğinin temin edilmesinin, çocuk kendisinin olan babaya farz olduğuna delâlet eder. Yiyecek ve giyecek miktarı ise, çocuk babasının mali gücüne göre ayarlanır. Çünkü «Allah, hiç bir kimseye gücünün yeteceğinden başkasını yüklemez» (Bakara: 286) ve «(Hallı vakti) geniş olan nafakayı genişliğine göre versin. Rızkı kendisine daraltılmış bulunan (fakir de) nafakayı Allah'ın ona verdiğinden versin» (Talâk: 7) âyetleri buna delâlet eder.

Fakihler, «...Yiyeceği, giyeceği, çocuk kendisinin olan (babaya) aittir» âyetini delil getirerek, çocuk nafakasının babasına farz olduğuna hükmetmişlerdir. Çünkü boşanan bir kadın nafakasının, çocuğu emzirdiği sürece babaya farz olduğu beyan edilmiştir. Bu farz oluş, kadın, çocuğu emzirdiği içindir. Öyleyse çocukların nafakaları buluşa erinceye kadar babalarına farzdır.

Cessâs, «Ahkâmü'l Kur'an» isimli tefsirinde; «(Ders mevzumuz) âyet, iki ayrı anlamı ihtiva eder.

1. Tam iki yaşına kadar çocuğu emzirmeye, annesi daha layıktır. Anne çocuğunu emzirmeye razı olursa, diğer bir süt annesi aramaya, babanın şeriata göre hakkı yoktur.

2. Baba doğumundan itibaren tam iki yıl, çocuğun emzirilme ücretini vermekle yükümlüdür. İki yıldan sonra da, çocuk emmek isterse, babası

bir ücret vermekle mükellef değildir. Anne, çocuğun emzirilme ücretine ortak değildir. Çünkü Allah (cc), bu ücreti, anne emzirdiği takdirde (anne-baba) çocuğa varis oldukları halde, babaya farz kılmıştır. Çocuğun mirasına anne ve baba ortak oldukları halde, emzirilme ücretinin temini babaya aittir. Süt emzirme ücretinin babaya farz olması gibi, bülüğ çağına (15 yaş) gelmeyen küçük çocuklar ile yaşları büyük sakat çocukların nafakalarını temin etme de babalarına aittir. Çünkü âyet, açıkca buna işaret eder.» (5) der.

Beşinci hüküm: «...Mirascıya düşen (vâzife) de bunun gibidir» âyetinden, maksat nedir?

Müfesssirlere, âyette «mirascı» kelimesinden maksadın ne ve kim olduğu hususunda ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır.

A. «mirascı»dan maksat, öldüğü takdirde çocuğun mirascılarıdır. Bu, Atâ, Mücâhid ve Said bin Cübeyr'in görüşüdür. Bu görüş sahipleri de kendi aralarında ihtilaf etmişlerdir. Bir kısmına göre, «mirascı»dan maksat, yalnız hayatta olan çocuğun nafakasını temin eden erkektir. Diğer bir kısmına göre de, «mirascı»dan murat, çocuğun varisleri olan kadın ve erkeklerdir. Bu da, Ahmed bin Hanbel (ra) ve İshak (ra)'ın görüşüdür. Bir başka guruba göre ise, «mirascı»dan amaç, çocuğun yakın akrabalarıdır. Bu da, İmam-ı Azam'ın (ra), talebeleri İmam Yusuf (ra) ve İmam Muhammed (ra)'ın görüşleridir.

B. Bazı alimlere göre, «mirascı»dan murat, ölen çocuğun baba mirascılarıdır. Bu da, Hasan ve Suddî'den rivayet edilmiştir.

C. Diğer bazı alimlere göre ise, «mirascı»dan maksat, çocuğun anne ve babasından biri öldüğü takdirde, diğeridir. Bu da Süfyan-ı Sevri (ra)'nin görüşüdür.

D. Bir gurup alime göre de, âyette, «mirascı»dan gaye, çocuğun kendisidir. Çünkü malı olan çocuk nafakasının, kendi malından verilmesi farzdır. Taberî bu görüşler içersinde, en son görüşü tercih etmiştir. (6)

ÂYETTEN ALINACAK DERSLER

1. Çocuklarını emzirmek, annelerinin görevidir. Çünkü anne sütü, çocuğun bünyesine daha uygun ve daha şefkatlidir.

5 — Cessâs -age- C. 1, S. 478

6 — Taberî -Tefsiri- C. 2, S. 504

2. Çocuklar, neseb olarak babalarına isnat edilir. Onun için çocuğa bakmak, yedirmek, giydirmek, barındırmak ve terbiye etmek, babaya aittir ve daha uygundur.

3. Çocuğun nafakası, varsa süt annesinin ücreti, babasının mali durumuna göre ayarlanır. Allah (cc), hiç kimseye gücünün yetmeyeceği bir şeyi yüklemez.

4. Babası ölen çocuğun nafakası, yavrunun varislerine aittir.

5. Çocuğun iki seneden önce memeden kesilmesine karar vermek, anne ve babanın aralarında istişare ederek razı olmalarına bağlıdır.

ÂYETTEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Allah (cc), anneleri çocuklarını emzirmek için teşvik etmekte ve emme süresini de tam iki yılla sınırlandırmaktadır. Çünkü bu süreden sonra çocuk, anne sütüne ihtiyaç duymaz. Yalnız iki sene zarfında anne sütüne bedel başka bir gıdanın olmadığı ve o sütün çocuk için en uygun ve en üstün gıda olduğu tesbit edilmiştir. Çocuğun anne rahmindeki gelişmesi, annenin kanıyladır. Rahimde çocuğu geliştiren kan, çocuğun doğumuyla hemen süte dönüşür. Çocuğun bünyesini oluşturan parçalara o süt, daha uygundur. Dünyaya gelen çocuğun gelişmesi oranında, anne sütü de gelişir.

Zaruret halinde başka bir süt anne tutulacaksa, ahlak ve huylarının iyice araştırılması lazımdır. Çünkü süt, çocuğun ahlak ve huyları üzerine büyük ölçüde tesir eder. Çocuk bünyesine etki yapan sütün, kişilik ve karakter oluşumuna da etki yaptığı müşahade edilmiştir. Mesela, yalancı bir kadın sütünü emen çocuğun, yalancı olması büyük ölçüde imkan dahilindedir.

Çocuğunu emziren kadın, yalnız süt değil, sütle beraber iyi huy, rahmet ve şefkat gibi duygular da verir. Mesela; hayırsever bir kadın sütünü emen çocuğun, büyük ölçüde hayırsever olması mümkündür. Ahlaksız ve huysuz bir kadın sütü emen çocuğun, kötü huy sahibi olması kesindir.

Terbiye alimleri, eserlerinde bu hususu uzun uzun incelemişlerdir. Tarihte büyük devlet adamları, çocuklarının yetişmesi için bizzat annelerine emzirtirlerdi. Ne yazık ki, günümüzde bu durum hiç düşünülmeden çocuğu emzirmemek bir moda haline gelmiştir. Çocukları emzirmeyi terketmedeki amaç, annelerin göğüs zerafetlerinin bozulmamasıdır. Çağımızın zengin

hanımları, doğumdan hemen sonra çocuklarını çeşitli gıdalarla besleyerek sütten kesmektedirler. Bununla yetinmeyerek, zevk ve eğlencelerine mani olmamaları için, çocuklarını ana okullarına koyarak orada terbiye ettirmektedirler.

Geçmişte yetişen çocukların anne ve babaya gösterdikleri saygı ile günümüzde yetişen çocukların anne ve babaya gösterdikleri saygı mukayese edildiği zaman, geçmişte yetişenlerin anne ve babaya ne kadar saygılı oldukları ortaya çıkar. İşte bundan dolayı Allah (cc) bizzat annelerin çocuklarını emzirmelerini emir ve tavsiye etmiştir.

KOCASI ÖLEN KADININ İDDET SÜRESİ

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ
 أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا
 فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾

234 — İçinizden ölenlerin (geride) bıraktıkları zevceler, kendi kendilerine dört ay on (gün) beklerler. İşte bu müddeti bitirdikleri zaman artık onların kendileri hakkında meşru vech ile yaptıkları şeyden dolayı size günah yoktur. Allah, ne işlerseniz (hepsinden) hakkıyla haberdardır.

(BAKARA SURESİ)

AYETİN LAFZİ TAHLİLİ

يُتَوَفَّوْنَ

(Yüteveffevne): Ölürler, manasındadır.

يَذَرُونَ

(Yezerûne): Terkederler anlamındadır.

أَزْوَاجًا

(Ezvâcen): Ezvûç kelimesi, âyette «kadınlar» mana-

sında kullanılmıştır.

يَتَرَبَّصْنَ

(Yetarabbesne): Beklerler demektir.

بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ

(Belağne ecelehünne): Ecel kellesi, tayin

edilen süre manasındadır. Âyette ise, «iddetini dolduranlar» anlamında kullanılmıştır.

(Habrün): «Her şeyin gizli ve açık olanını bilen»

anlamındadır.

ÂYETİN İCMÂLİ MANASI

Allah (cc), icmâlen şöyle buyuruyor: «İçinizde ölen erkeklerin geride bıraktıkları hanımların, kendi kendilerine dört ay on gün beklemeleri farzdır. Bu bekleyiş müddeti içersinde, kadınların güzel elbise giymemelerini, koku sürmemelerini, hiçbir toplantıya katılmamalarını ve erkeklerin de iddet bekleyen kadınlara evlenme teklifi yapmamalarını Allah (cc) emretmiştir.

Allah (cc)'ın emrettiği şekilde iddet müddetlerini kocalarının evlerinde tamamlayan kadınların velileri için, onları evlendirme hususunda hiç bir günah yoktur. O süreden sonra kadınların güzel koku sürünmeleri ve güzel elbise giymeleri de serbesttir.

Allah (cc), iş ve amellerinizi en iyi bilendir. Sizin gizli yaptıklarınızı dahi sizden daha iyi bilir. O'ndan sakınız ve emrettiğini, mutlaka emrettiği şekilde yapınız.»

ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan alınmamıştır.

İkinci incelik: Âyetteki, «zevc» kelimesi, hem erkeğe, hem kadına denir. Gerçekten iki şeyden meydana gelen şeye «zevc» denir. Bunun için kadın ve erkeğin birleşmesine de «zevc» denmektedir.

Zevciyet (evlilik)'ten maksat, ikisinin de her hususta birlik olmalarıdır. Bu birliği Allah (cc), âyette tek bir kelime olan «zevc» ile ifade etmiştir.

Üçüncü incelik: İbn-i Cerir et-Taberî; «Ümmü Seleme (ra)'den varit olan rivayete göre, kocası ölen bir kadın, gözünün ağrıdığını, bunun için gözüne sürme çekip çekmeyeceğini sorunca, Resulullah (sav), «Sizler cahiliyet devrinde en pis elbise ile bir sene beklerdiniz. Sonra da yanınızdan geçen köpeğe, bir koyun veya deve dışkı atardınız. Cahiliyet devrinde bir sene bekliyordunuz da, şimdi dört ay on gün beklemeye dayanmıyor musunuz?» buyurdu» (1) der.

Dördüncü incelik: Kocası ölen bir kadın için, dört ay on gün gibi bir süre tayin edilmesi ve o müddet içersinde güzel elbise giymeyi ve koku sürmeyi terketmesinin talep edilmesinden maksat şudur: Kadının dört ay on gün iddet beklemesindeki gaye, hamile olup olmadığının bilinmesidir. Çünkü cenin anne rahmine düştükten sonra ilk kırk günde nutfe, ikinci kırk günde kan halini alır. Üçüncü kırk günde ise çocuğun uzuvları teşekkül eder ve tam bir çocuk şeklini alır. Bu hususa Resulullah (sav)'ın sarîh ve sahîh hadisi de delalet eder. Yüzyirmi günden sonra çocuğa ruh verilir. İşte bu on gün de çocuğun canlanma müddeti olarak sayıldığından toplam 4 ay on gün olur.

ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: (Mevzumuz) âyet, kocası ölen kadının bir sene iddet beklemesini emreden âyeti nesheder mi?

Cumhur'a göre, mevzumuz âyet, «Sizden zevceler(ini geride) bırakıp ölecek olanlar eşlerinin (kendi evlerinden) çıkarılmayarak yılına kadar faldolenmesini (bakılmasını) vasiyet (etsinler)...» (Bakara: 240) âyetini neshetmiştir. Çünkü iddet, önce bir yıldır. Sonra o hüküm neshedilerek, dört ay on güne indirildi. Okuma sırasına göre her ne kadar mevzumuz âyet, neshedilen âyetten önce ise de, Allah (cc) tarafından inzal buyurulduğunda önce neshedilen âyet, daha sonra da neshedici âyet gelmiştir. Çünkü Kur'an'ın bu tertibi, nüzul sırasına göre değil, Resulullah (sav)'ın emri ile, sıralanan şekildir. Öyleyse (mevzumuz) âyetin, kendisinden altı âyet sonra gelen 240. âyeti neshetmesi doğrudur. Bazı alimlere göre de 240. âyetin hükmü neshedilmemiş, yalnız ihtiva ettiği bir yıllık iddet süresi, 234. âyetle noksanlaştırılarak dört ay on güne indirilmiştir. Yolcu bir kimsenin namazlarının dörtten iki'ye indirilişi, nesh değil, noksanlaştırma olduğu veya müddetleri bakımından iki âyetin ihtiva ettiği hükümlerin biri diğerini nesh değil, hükmünü bir yıldan noksanlaştırarak dört ay on güne indirdiği gibi. Buna nesh değil, hafifletme denir.

Kurtubî'ye göre, bu görüş açık bir yanılıdır. Çünkü iddetin bir yıldan dört ay on güne indirilişi nesh'tir. Yolcunun, yolculukta kıldığı iki rekât namazın buna benzer tarafı yoktur. Bunlar birbirleriyle kıyaslanmazlar. Zira namaz yolcu için dört rekattan iki rekata kısaltılmış değil, yolcu için zaten farz olan iki rekattır. (2)

İkinci hüküm: Kocası ölen hamile kadının, iddet süresi ne kadardır?

Kocası ölen hamile bir kadının iddet müddeti, doğumuyla sona erer. Çünkü Allah (cc), «...Yüklü kadınların iddetleri ise, yüklerini vaz' etmeleri ile (biter)...» (Talâk: 4) buyurmuştur. Ki bu âyet, «İçinizden ölenlerin (geride) bıraktıkları zevceler, kendi kendilerine 4 ay 10 (gün) beklesinler...» âyetindeki umumi ifadededen, hamile kadınlar ile ilgili hükmü, istisna etmiştir. Bu da cumhur'un görüşüdür. Hz. Ali (ra) ve Hz. İbn-i Abbas (ra)'dan varit olan rivayete göre hamile kadın, en uzun iddeti bekler. Yani kocası öldüğü zaman hamile olan kadın, henüz dört ay on günü tamamlamadan doğum yapsa dahi, dört ay on günü beklemek zorundadır veya 4 ay on günü doldurduğu halde henüz doğum yapmayan kadının, doğumu beklemesi mecburidir. Bu surette en uzun süreyi beklediğinden iddet hakkında nazil olan her iki âyetinde hükümünü yerine getirmiş olur. Kadın, «Doğumla iddetim bitmiştir. Âyet böyle söylüyor» derse, kocası ölen kadınların dört ay on gün iddet beklemelerini emreden âyetin hükmü ile amel etmemiş olur.

Kadının her iki âyetin emirleriyle amel etmesi, birini tercih etmesinden daha iyidir.

Kurtubî bu hususta, «Hz. Ali (ra) ve Hz. İbn-i Abbas (ra)'ın görüşü Resulullah (sav)'ın sahih hadisi -cumhurun delillerinde anılacaktır- olmasaydı, güzel bir görüştü» der.

Cumhurun delilleri :

«Kocası ölen hamile bir kadının iddet süresi, doğumu ile sona erer» görüşlerini Kur'an ve hadisten getirdikleri delillerle isbat ederler.

A. Kur'an'dan delili: «...Yüklü kadınların iddetleri ise, yüklerini vaz etmeleri ile (biter)...» (Talâk: 4) âyetidir. Umumi bir hükmü ifade eden âyet, kocası ölen hamile kadın veya kocası tarafından boşanan hamile kadını da kapsar.

B. Hadisten delili :

«Bedir savaşına iştirak eden Saad İbn-i Hâlet (ra)'ın Sübeyat el-Eslemiyye (r.anha) isimli bir hanımı vardı. Hamile idi. Veda Haccında iken kocası vefat etti. Kocasının ölümünden hemen sonra doğum yaptı. Lohusalıktan temizlendikten sonra güzel elbiseler giyindiğini gören Ebu Senâbil bin Bağlebek O'na, «Seni çok süslenmiş görüyorum. Evlenmek mi isti-

yorsunuz? 4 ay 10 günü dolduruncaya kadar evlenemezsiniz» dedi. Kadın, durumu Resulullah (sav)'a anlattı. O, «Evlenmek istiyorsanız evlenebilirsiniz» buyurdu.» (3) hadisinde, Resulullah (sav)'ın «Evlenmek istiyorsanız evlenebilirsiniz» buyruğundan, hamile bir kadının iddet süresinin, doğumla sona ereceği anlaşılır. Bunun sayılı bir günü ve zamanı yoktur.

İbn-i Abdülber, İbn-i Abbas (ra)'ın naklettiği hadisi gördükten sonra, görüşünden dönerek, hamile bir kadının doğumla iddetinin sona ereceğini kabul etmiş ve bu husustaki tüm fetvalarını bu hadisin muhtevasına göre vermiştir. Zaten bütün ilim adamlarının görüşü de bu doğrultudadır. (4)

Kurtubî, bununla ilgili olarak şöyle demektedir: «İbn-i Abbas (ra)'ın naklettiği hadis ile, «...Yüklü kadınların iddetleri ise, yüklerini vaz' etmeleri ile (biter)...» (Talâk: 4) âyeti, umumi olarak kocasından boşanan ve kocası ölen kadınların iddet hükümlerini ihtiva eder. Âyetle, dört ay on gün olarak tesbît edilen iddet süresi, kocası ölüpte hamile olmayan kadınlara mahsustur.» Kurtubî'nin bu görüşlerini, İbn-i Mesud (ra)'un görüşü takviye eder. Çünkü kocaları ölen hamile kadınların iddet süreleri hususunda nazil olan âyet, kocaları ölen kadınların iddet süreleri hususunda nazil olan âyetten daha sonra nazil olmuştur. (5)

Üçüncü hüküm: İhdâd nedir? Kocası ölen kadın, ne kadar tahdid yapar?

İslâm, kocası ölen hamile kadının doğuma kadar, hamile olmayan kadının ise, dört ay on gün tahdid yapmasını farz kılmıştır. Yalnız bir kadının kocası değil, bir yakını vefat ederse, üç gün tahdid yapması lazımdır. Üç günden fazla yaparsa, haramdır. Çünkü Buharî ve Müslim'de olan: «Ben (Zeynep binti Ümmü Selemete), Resulullah (sav)'ın zevcesi Ümmü Habibete (ra)'ye, babası Ebu Süfyan (ra)'ın ölümünden üç gün sonra taziye için gittim. Cariyesinden istediği kokuyu süründükten sonra, «Allah (cc)'a yemin ederim ki, güzel koku sürmeyi şu anda hiç arzulamıyordum. Fakat Resulullah (sav)'tan işittim ki «Allah'a ve ahiret gününe inanan yakın akrabası ölen bir kadının, üç günden sonra koku sürmemesi ve güzel elbise giymemesi haramdır» buyurdu» hadisi bunu teyid eder.

İhdâd, süslenmeyi, koku sürmeyi, ellere kına yakmayı terketme, yani kocası ölen bir kadının bunlarla beraber gelecekte muhtemelen evlenebi-

3 — Buharî, Müslim, Nesâî ve Ebu Davud

4 — İbn-i Kesir -Tefsir- C. 1, S. 285, Kur'ubi -Tefsir- C. 3, S. 175

5 — Kurtubi -age- C. 3, S. 175

İleceği erkeklerden de kaçınması anlamındadır. Kocasını ölen bir kadına, dört ay on günlük bir süre içerisinde bunları terketmesini, yalnız kocasının kendisi üzerindeki büyük hakkından ötürü Allah (cc), farz kılmıştır.

Şüphesiz evlilik bağı, en kutsal bir bağıdır. Kadının ne islâmi, ne de ahlaki bakımdan, kocasının kendi üzerindeki hakkı ile evlilik bağına unutmaması, hiç te doğru değildir. Cahiliyet devrinde kadın, ölen kocası için bir sene koku sürmeyi, güzel elbise giymeyi ve kına yakmayı terkederdi. Islâm ise, bir senelik tahdidini neshederek, dört ay on gün beklemeyi farz kılmıştır.

Resulullah (sav)'ın zevcelerinden Ümmü Seleme (ra)'den varit olan rivayete göre; bir kadın gelerek; «Ya Resulullah (sav), kızımın kocası öldü. O'nun ise gözleri hastadır. Gözlerine sürme çekebilir miyim?» deyince Resulullah (sav), «Hayır, hayır, dört ay on gün bekledikten sonra dediğinizi yapabilirsiniz. Siz cahiliyet devrinde bir sene bekliyordunuz da, şimdi dört ay on gün bekliyemiyor musunuz?» (6) buyurdu.

Zeynep binti Ümmü Selemete (ra) şöyle rivayet ediyor: «Cahiliyet devrinde kocası ölen bir kadın, küçük karanlık bir odaya kapanarak, en kötü bir elbiseyi giyer, hatta bir sene hiç yıkanmadan beklerdi. Bir senelik süreden sonra kendisine verilen davar ve keçi dışkısını atardı. Bundan maksat da, çileli ve çirkin bir vaziyette kocası için geçirilen bir yıllık sürenin, dışkı kadar kıymetinin olmadığını göstermek idi.» (7)

Bazı alimler, «...İşte bu müddeti bitirdikleri zaman artık onların kendileri hakkında meşru vechile yaptıkları şeyden dolayı size günah yoktur» âyetinden, kadının tahdidle iddet beklemesini anlamışlardır. Bu ince ve güzel bir anlayıştır. Diğer bazı alimlere göre de, ihdâd'tan maksat, güzel koku sürmemek, süslü elbise giymemek ve kına yakmamak değil, özellikle evlenmemektir. Yalnız bu görüş, çok zayıftır.

İbn-i Kesir'e göre ihdâd'dan murat, güzel kokuyu terketmek, tezyinatlı elbise giymemek ve mücevherat takmamaktır. Bu ihdâd, kocası ölen kadın için farzdır. Talak-ı rıc'î ile kocasından ayrılan bir kadının, iddet süresinde bunları terketmesi farz değildir. Talak yoluyla kocasından tamamen ayrılan bir kadının, koku sürmesi, güzel elbise giymesi ve mücevherat takıp takmaması hususunda iki görüş vardır. Sahih olan görüş şudur: Kocasını ölen kadının, iddet müddetindeki gibi, talak yoluyla kocasından

6 — Buhari ve Müslim

7 — Buhari ve Müslim

tamamen ayrılan kadının da mücevherat takmayı, koku sürmeyi ve güzel elbise giymeyi terketmesi farz değildir. Terketme hali, ancak kocası ölen kadınlara mahsustur.

Kacası ölen yaşı küçük, adetten kesilmiş, hür ve cariye kadından han-gisi olursa olsun zineti, kokuyu ve güzel elbiseyi terketmesi farzdır. Çünkü âyet, umumu ifade etmektedir.

Dördüncü hüküm: Kadının iddet beklemesi, neden farzdır?

Alimler, kadının iddet beklemesinin hikmeti hususunda, bir çok neden ler saymışlardır. Bunları kısaca aşağıya alıyoruz.

1. Kadının hamile olup olmadığının bilinmesidir. Bu da, nesep karışık-lığı olmaması içindir. Çünkü kocası ölen bir kadına iddet beklemek farz olmasa da, kadın hemen evlense, hamile kaldığı takdirde doğuracağı ço-cuğun babasının hangi kocası olduğu bilinmezdi. Bu bilgisizlik, çocuğa karşı bir ilgisizlik meydana getireceğinden, islâmın emrettiği kurallar çer-çevesinde yavrunun yetiştirilemeyeceği, herkes tarafından bilinen bir ger-çektir. Tüm bu ihtimallere karşı islâm, kadının iddet beklemesini emret-miştir.

2. Allah (cc), yalnız mü'min kadınların iddet beklemesini emretmiştir. Bu emre uymak ibâdettir.

3. Kadınların, ölen kocalarına acıdıklarını ve aile hayatlarının unutul-maz bir yaşantı olduğunun bilinmesi içindir.

4. Talak-ı ric'î ile ayrılan kadınlar, mürâcaat yoluyla eski kocalarına tekrar dönebilme ve kocalarında bu sürede, hanımlarına tekrar ricat et-me veya tamamen ayrılma fırsatı verilmesi içindir.

5. Nikahın büyüklüğünü ve onun için uzun bir süre beklenmesinin lazım geldiğini, insanların idrak etmesi içindir. İddet olmasaydı, kadınların evlenip ayrılmaları çocuk oyuncağına benzerdi.

ÂYETTEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Allah (cc), aile şerefine korunması, dağılmaması ve nesebin karış-maması için mü'min kadına iddet beklemeyi farz kılmıştır. Kocasını ölen kadınlara iddetle birlikte, aile hayatına saygı duyulması, evliliğin çok fa-ziletli ve güzel bir şey olduğunun açıklanması için Allah (cc), zînet tak-mamayı ve koku sürmemeyi emretmiştir.

Halbuki cahiliyet devrinde iddet bir sene olduğu gibi kadın, en çirkin bir elbiseyle, en karanlık bir odada oturur, zineti ve kokuyu terk ederek yıkanmaz, suya elini sürmez, tırnaklarını kesmez ve saçlarını da taramazdı. Bu çileli bir yılı bitirdikten sonra en kötü bir koku ve elbiseyle ortaya çıkar, kendisine verilen koyun veya deve dışkısını, bir köpeğe atardı. Maksud da, ölen kocasının hakkının çok büyük olduğunu sözüyle değil, yaşantısıyla göstermekti.

İslâm, cahiliyet devrindeki bu çirkin durumu düzelterek kadının, yalnız güzel koku sürme ve güzel elbise giymeyi terketmesini istemiş, iddet süresinin çirkin ve pis bir şekilde değil, intizamlı ve düzenli bir şekilde geçirilmesini emretmiştir. Çünkü temizlik, islâmın şiarındandır. Kadınlar bu iddet süresini, dilediği evde geçirebileceği gibi yakınları yanında da geçirebilir. Hatta kadınlar arasındaki toplantı günlerine dahi katılabilirler.

Bugünkü kadınlar, islâmın bir çok emirlerine uymadıkları, özellikle şeriatın yasak ettiği fâhiş bir sesle ağlama, bağırma, yeme, içme ve giyinmeyi dahi terk ediyorlar. Bunlar yalnız kocalarının ölümünde değil, baba, kardeş ve çocuklarının ölümünde de bunu yapıyorlar. Hatta bir çok kadınlar, kocalarının ölümünden hemen sonra güzel elbise giyme, koku sürünme ve yabancı erkeklerle konuşacak kadar kendilerinde cesaret buluyorlar. Halbuki bu hususta en iyisi, cahiliyet adetlerini değil, islâmın emrettiğini yapmaktır. Çünkü İslâm, söz ile değil, öz ile, her haliyle bir yaşama nizamıdır.

**İDDET SÜRESİNDE KADINA İŞARETLE DÜNÜR
OLMA VE KADININ EVLİLİKLE MİHRE HAK
KAZANMASI**

وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُم بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ
أَوْ كُنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ كُتُمٌ ۚ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ
وَلَكِنْ لَا تَأْكُودُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا
وَلَا تَغْرِزْ مَوَاعِدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاخْذَرُوهُ وَاعْلَمُوا
أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٢٥﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمْ
النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفْرِضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ
عَلَى الْمَوْسِعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمُقْتِرِ قَدَرُهُ مَتَاعًا بِالْمَعْرُوفِ
حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢٦﴾ وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ
وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فِضْفُ مَا وَضَعْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُوَا وَيَعْفُوا
الَّذِي بَيْنَهُمَا عَقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى

وَلَا تَسْأَلُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

235 — (Vefat iddetini bekleyen) kadınları nikahla isteyeceğinizi çıtlatmanızda, yahut böyle bir arzuyu gönüllerinizde saklamanızda sizin üzerinize bir vebal yoktur. Allah bilmiştir ki, siz onları mutlaka hatırlayacaksınız. Ancak kendileriyle gizlice vaadleşmeyin. (Çıtlatmak suretinde) meşru bir söz söylemeniz ise başka. (Farz olan iddet sonunu), buluncaya kadar da nikah bağıını bağlamaya azmetmeyin. Ve bilinki Allah kâlblerinizde olanı muhakkak biliyor. Artık ondan sakının ve yine bilin ki, şüphesiz Allah çok yarlıgayıcıdır, gerçek hilim sahibidir (cezada acele edici değildir).

236 — Kendileriyle temas etmediğiniz, yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşamışsanız (burda) üzerinize vebal yoktur. Onlar -zengin olan(ınız) kudretince, darda buluna(nınız) da halince (olmak üzere- maruf bir faide ile faidelendiriniz. Bu iyilik etme şiarında bulunanların üzerine bir borçtur.

237 — Eğer siz onları kendilerine temas etmeden önce boşar (fakat daha önceden) onlara bir mehir tayin etmiş bulunursanız, o halde tayin ettiğiniz (o mehir)'in yarısı onlarındır. Meğer ki kendileri vazgeçmiş olsunlar, yahut nikah düğümü ellerinde bulunan kimse bağış yapmış olsun. (Ey erkekler) sizin bağışlamanız takvaya daha yakındır. Aranızdaki üstünlüğü unutmayın. Şüphesiz ki Allah, ne yaparsanız hakkıyla görücüdür.

(BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

عَزَمْتُ

(Arredtüm): Arredtüm kelimesi, tariz kökünden türemiştir. Bir şeyi açıklıkla değil, imâ yoluyla söylemek manasınadır.

خِطْبَةُ النِّسَاءِ

(Hitbetinnisâi): He'nin esresiyle okunduğu

zaman hitbe, bir kadını nikahlamayı talep etmek anlamındadır.

اَكْنَنْتُهُ

(Eknentüm): Setretme yani örtme manasınadır.

لَا تُؤَاخِذُوهُنَّ سِرًّا

(La tüvaidühünne sırren): Burada sır'-

dan maksat nikahtır. Çünkü nikah, karı-koca arasında gizli yapılır. Âyet-
teki bu cümlelerin anlamı şudur: İddet bekleyen kadınlarla evlenme iste-
ğinizi açıkca değil, üstü kapalı olarak söyleyebilirsiniz.

عُقْدَةُ النِّكَاحِ

(Ukdetennikâhı): Ukde kelimesi, düğüm anla-

mındadır. Nikah kıyımında, karı-koca arasında icab ve kabul yoluyla ya-
pılan anlaşmaya akit denir. Düğüm, bir şeyin yapılmaması için olduğu ka-
dar, nikahta karı-kocayı birbirine bağlamak için de kullanılır.

عَلَّه

(Ecelehü): Ecel, yazılı olan bir şeyin sonu manasında-

dır. Buradaki anlamı şudur: Allah (cc)'ın kadına farz kıldığı iddet müddeti
sonu.

فَاخْذَرُوهُ

(Fahzerühü): Allah (cc)'ın azabından korku-

nuz ve emrine muhalefet etmeyiniz.

حَلِيمٌ

(Halimün): «Allah (cc), vereceği azabı erteler»

anlamındadır.

الْمُوسِعِ

(El-Mûsı): Genişlikte olan, istediğini istediği

zaman yapabilen kimse demektir. İlim lisanında, zengin kişiye musiğ de-
nilmesi; her istediğini, istediği zaman yapabildiği içindir.

الْمُقْتِرِ

(El-Muktiri): Sıkıntı ve darlıkta olmak manasında-

dır. Daracak bir yere sıkışan insanın hiç bir şey yapamadığı gibi, fakir
bir insanda dar bir yere sıkışmış gibi bir şey yapamaz. Bunun için Kur'an
lisanında fakire «muktir» denilmiştir.

تَمَسُّوهُنَّ

(Temessühünne): Mess, bir şeyi elle tutmak

anlamındadır.

فَرِيزَةٌ

(Feridaten): Fariza, aslında Allah (cc)'ın kulla-

rına farzettığı emirlerdir. Burada fariza'dan maksat, evlenen kadının meh-
ridir. Çünkü O da Allah (cc)'ın emriyle farz kılınmıştır.

يَعْفُونَ

(Yağfûne): Âyetteki anlamı, vazgeçer manası-

nadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), icmâlen şöyle buyuruyor: «Allah (cc), kocaları öldükten sonra iddet bekleyen kadınlarla, erkeklerin evlenme arzusu hususunda, hükmünü beyan ederek, «Ey erkekler, iddet bekleyen bir kadınla evlenme arzusunda bulunmanızda bir günah ve vebal yoktur. Yalnız evlenme arzusunu iddet bekleyen kadınlara bildirmeniz açıktan açığa değil, çılatma ile olur. Çünkü evlenme arzusunu gizleyen kişiyi Allah (cc), muahze etmez, hakkıyla bilicidir. Evlenme arzusu, fahiş ve terbiyesizce bir kelimenin olmaması şartıyla yapılırsa, doğrudur. Kadınların iddetleri doluncaya kadar, onlarla nikah akdi yapmayınız. Şüphesiz Allah (cc), gizli hallerinize muttali olduğu gibi, hesabını da soracaktır.

Daha sonra Allah (cc), mehir konuşulmadan yapılan nikah akdinden sonra erkeğin cinsi münasebette bulunmadan kadını boşaması hükmünü açıklar. Böyle bir kadının ayrılmasının günah olmadığını bildiren hükmü beyan etmesindeki hikmet, böyle bir kadını boşamakta hiçbir mahzur olmadığını açıklamaktır. Bu tür ayrılan kadınlara verilen emsal mehrin yarısı ile gönüllerinin hoşedilmesini Allah (cc) emretmiştir. Erkeğin, ayırdığı kadına para vermesi, ayrılmadan doğan üzüntüyü atması ve ayırma olayının bizzat erkek tarafından yapıldığının halk arasında bilinmesi içindir.

Bir miktar mehrin konuşulup nikah akdinin yapılmasından sonra, cinsi münasebette bulunmadan, erkeğin, kadını boşaması halinde, konuşulan mehrin yarısının kadına verilmesi farzdır. Ancak kadın veya velisi olan babasının hakkından vazgeçmesinde bir günah yoktur.

Allah (cc), kadınların boşanmasından sonra onlara iyilik yapılmasının unutulmamasını emretmiştir. Çünkü talak, her ne kadar zarurl bir sebepten dolayı olmuşsa da, bunun dünürlerle, insani bağların kesilmesine sebep olmaması lazımdır.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBİ

Hâzin tefsirinde: «Kendileriyle temas etmediğiniz, yahut kendilerine bir mehir tayin etmediğiniz kadınları boşamışsanız (bunda) üzerinize vebal yoktur» âyeti, Ensarlı bir kimsenin, hanımını boşaması üzerine nazil olmuştur. Çünkü o, Beni Hanifete kabilesinden bir kadınla hiç mehir konuşmadan evlenmişti. Sonra bu kadınla cinsi münasebette bulunmadan boşamıştı. İşte bunun üzerine, bu âyet nazil oldu. Resulullah (sav), o ada-

ma, «Boşadığınız kadının gönlünü hoş etmeniz için, ona biraz mal ve para veriniz» buyurdu» (1) denir.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Kur'an, iddet bekleyen kadına, çıtlatma yoluyla talip olmayı mübah kılmıştır. Çıtlatma şöyle olabilir: Erkek, kadına, «Çok güzelsiniz, iyi bir ev kadınısınız, bir çok kimse sizinle evlenmek ister» gibi sözlerle hitap edebilir. Erkek, kadına kendi vasıflarını anlatmak suretiyle de bu olabilir.

İbn-i Mübarek, Abdurrahman bin Süleyman'dan, O'da teyzesi Sükeynete binti Hanzele'den şöyle rivayet eder: «Kocamın vefat iddetini beklerken, yanıma Ebu Cafer Muhammed bin Ali gelerek, «Resulullah (sav)'a yakınlığımı, Hz. Ali (ra)'nin torunu olduğumu ve İslâm'daki yerimi biliyorsunuz» dedi. O'na, «İddette olduğumu bildiğiniz halde benimle evlenmek mi istiyorsunuz? İddet süresinde evlenmenin haram olduğunu ve Allah (cc)'ın seni muahze edeceğini bilmiyormusunuz?» dedim. O. «Ben öyle bir şey söylemedim. Yalnız İslâma ve Resulullah (sav)'a yakınlığımı ifade ettim. Bilmiyormusunuz ki, Resulullah (sav), kocası Ebu Seleme'nin vefatı üzerine iddet bekleyen, Ümmü Seleme (ra)'nin yanına giderek Allah (cc) yanındaki yerini anlatmıştı. O'nun bu anlatışı, eğer evlenmek talebi olsaydı, onu yapmazdı» dedi.» (2) Bu hadis ve hadiseden anlaşılıyor ki, iddet bekleyen bir kadına evlenme teklifinde bulunmak haram, evlenme arzusunu çıtlatmak ise mübahtır.

İkinci incelik : Zemahşeri; «...Ancak kendileriyle gizlice vaadleşmeyin...» âyetinde, «gizlice» kelimesinden maksat, cinsî münasebettir. Yalnız cinsî münasebet denilmeyip, kinaye bir ifade ile «gizlice» denilmiştir. Çünkü o iş, mutlaka gizli yapılır. Sonra Allah (cc)'ın «cinsî münasebet» yerine «nikah» tabirini kullanması o işin, sahih bir nikahla yapıldığında meşru olacağı içindir,» (3) demektedir.

Üçüncü incelik: «...Nikah bağını bağlamaya azmetmeyin...» âyetinde «azim» kelimesinin anılması, iddet halindeki kadının bilfiil nikah yaptıktan şiddetle kaçınmasına delalet eder. Çünkü bir şeyi yapmaya azmetmek, onu yaptıktan öncedir. Allah (cc)'ın nikah akdi azmîni yasaklamasından, akdinde kesinlikle yasak olduğunu görürüz.

1 — Hâzin Tefsiri C. 1, Cemaleddin el-Kâsimi-Mehâsin et-Te'vil-C. 3. S. 619

2 — Taberi -age- C. 2, S. 519, Zemahşeri -age- C. 1, S. 214

3 — Zemahşeri -age- C. 1, S. 215

Dördüncü incelik: «Kendileriyle temas etmediğiniz...» âyetinde, «cinsi münasebet» yerine, «temas etmeme» tabirinin kullanılması, Kur'an üslubundaki edebî gösterir.

Ebu Müslim bu hususta; «Allah (cc)'ın «cinsi münasebet» yerine «temas etmeme» tabirini kullanmasından kastı, kulların aralarındaki konuşmalarda edebli olmaları lazım geldiğini göstermek içindir» (4) diyor.

Beşinci incelik: «Sizin bağışlamanız takvaya daha yakındır. Aranızdaki üstünlüğü unutmayın...» âyetinde hitap, kadın ve erkeğin her ikisine birdendir. Yalnız erkekler değildir. İmam Fahrreddin er-Râzî, «Kadınlar ve erkekler arasında müşterek hükmü ifade eden âyet ve hadislerde hitap, yalnız erkeklerdir. Çünkü asıl olan, erkeklerdir» (5) der.

Altıncı incelik: Mehir konuşmaksızın akdedilen nikahtan sonra cinsi münasebete bulunmadan ayrılan kadına, erkeğin bir miktar mal vermesindeki hikmet, kadını malla taltif etme, haysiyet ve şerefine rencide edilmemesi için boşamanın kadın tarafından değil, yalnız erkek tarafından yapıldığını herkesin bilmesi içindir.

İbn-i Abbas (ra)'a göre, kadını boşayan erkek, zenginse, ayırdığı kadına bir cariye, fakir ise üç adet elbise vermelidir.

Yedinci incelik : Hasan bin Ali (ra)'nin boşadığı bir kadına taltif olarak on bin dirhem para verdiği rivayet edilir. Hz. Hasan (ra)'nın hanımını boşama nedenini tarihçiler şu şekilde aktarırlar: Aişe el-Has'amiyye (ra), Hz. Hasan (ra)'ın zevcesi idi. Hz. Ali (ra)'nın şehadetinden sonra Hz. Hasan (ra)'a biat edildiğinde hanımı O'na, «Hilafet seni zayıflatır» dedi. Bunun üzerine Hz. Hasan (ra), «Babam şehit edildi, diye sevincini mi açıklıyorsun? Git, benden üç talak ile boşsun» dedi. Kadın, iddeti bitinceye kadar bir odaya çekildi. Hz. Hasan (ra) nikah akdi sırasında borçlu kaldığı meblağ ile on bin dirhem parayı boşadığı hanımına gönderdi. Parayı alan kadın, «Sevgilimden ayrılma karşılığı gönderilen bu para azdır» diyerek ağlamaya başladı. Kadının bu hali elçi vasıtasıyla Hz. Hasan (ra)'a bildirilince, «Eğer onu üç talakla ayırmasaydım, ricat ederek tekrar alırdım» dedi.» (6)

4 — Cemaleddin el-Kâsimi-Mehâsin et-Te'vil - C. 4, S. 260, Fahrreddin er-Râzî -age- C. 6, S. 147

5 — Fahrreddin er-Râzî -age- C. 6, S. 154

6 — Kurtubi Tefsiri - C. 3, S. 202, Bu tarihi olayı Darû'l Gudni, Süveyd bin Gaflet'ten rivayet etmiştir.

AYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: İddet bekleyen kadına, evlenmek maksadıyla talepte bulunmanın hükmü nedir?

İddet bekleyen kadınlara üç türlü evlenme isteğinde bulunulabilir.

1. Çıtlatma veya açıktan isteme : Bu tür evlenme isteğinde bulunan kadın, hiçbir erkeğin nikahında olmayan ve iddette bulunmayan kadındır. Böyle bir kadınla nikah akdi yapmak veya nikah talebinde bulunmak caizdir. Yalnız dul veya bakire bir kadına, bir şahsın evlenme isteğinde bulunması halinde, müsbet veya menfi bir cevap alıncaya kadar ikinci bir erkeğin, aynı kadına evlenme teklifinde bulunması dinen yasaktır. Çünkü Resulullah (sav); «Hiç kimse, müslüman kardeşinin evlenme isteğinde bulunduğu kadından müsbet veya menfi bir cevap alıncaya kadar, evlenme talebinde bulunmasın» (7) buyurmuştur.

2. Doğrudan doğruya ve çıtlatma: Bu çeşit evlenme talebinin, evli bir kadına yapılması, caiz değildir. Çünkü butür evlenme teklifi, kadının evlilik hayatını yıkacağından haramdır.

Talak-ı Ric'i ile kocasından ayrılan bir kadına, evlenmek arzusunu doğrudan değil, ima yoluyla bildirilmesi de caiz değildir. Çünkü kadın her ne kadar kocasından Talak-ı Ric'i ile ayrılmışsa da yine evli kadın hükmündedir. Kocasını, iddet süresinde ricat ederek ona dönebilir.

3. Çıtlatma ve imâ yoluyla: Bu şekilde evlenme arzusu, kocası ölen veya üç talakla tamamen ayrılan kadınların iddet süreleri içinde yapılır. Çünkü Allah (cc), «(Vefat iddetini bekleyen) kadınları nikahla isteyeceğinizi çıtlatmanızda... bir vebal yoktur...» âyetiyle bunu beyan etmiştir.

Yukarıda vasıfları açıklanan kadınlarla evlenme arzusunda bulunmanın haram olması ise, âyetin mefhumundan bilinmektedir. Çünkü Allah (cc)'in «Çıtlatmanızda bir vebal yoktur» emrinden, evlenme talebinin açıktan yapılmasının haram olduğu anlaşılmaktadır. Bu durum, İmam Şafii (ra)'nin görüşüne göredir.

İkinci hüküm: İddet bekleyen kadınla yapılan nikah sahih midir yoksa fasit midir?

İddet süresinde kadının nikah akdi yapmasını haram kılan Allah (cc), kocası ölen veya üç talakla ayrılan kadınlara, iddet müddetlerinin biti-

7 — İmam Şafii (ra), Malik (ra)'ten, O'da Nâfi (ra)'den, O'da İbn-i Ömer (ra)'den rivayet etmiştir.

rilmesini farz kılmıştır. Çünkü Allah (cc).: **(Farz olan iddet) sonunu buluncaya kadar da nikah bağını bağlamayı azmetmeyin...** buyurmuştur. Âyetten anlaşılıyor ki, iddet bekleyen bir kadına, nikah akdi değil, nikaha azmetme dahi haramdır.

Bütün alimler iddet bekleyen kadına yapılan nikah akdinin, fasit olduğuna kesinlikle hükmederek ittifak etmişlerdir. İddet müddetinde yapılan bir nikah akdi ile cinsi münasebette bulunulsa dahi nikah feshedilir. Bu kadın ve erkeğin tekrar evlenmeleri İmam Malik ve İmam Ahmed bin Hanbel'e göre, ebediyyen haramdır, yani evlenemezler. Çünkü o akit, helal olacak bir şeyi, haram kılmıştır. Babasını öldüren kimsenin, baba mirasından mahrum kalışı gibi, bu kadınla erkeğin, tekrar evlenmeleri de ebediyyen haramdır. Hz. Ömer (ra), iddet süresinde evlenen kadın ve erkeğin birbirlerine ebediyyen haram olduğuna dair hüküm vermiştir. İmam Malik (ra) ve İmam Ahmed bin Hanbel (ra) de onun bu hükmüne dayanarak ebediyyen birbirlerine haram olduklarına hükmetmişlerdir.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Şafii (ra)'de, iddet süresinde akdedilen nikahın feshedilmesine hükmetmişlerdir. Çünkü Allah (cc)'ın; **«(Farz olan iddet) sonunu buluncaya kadar da nikah bağını bağlamaya azmetmeyin...**» âyeti, açıkca buna delalet eder. Fasit nikahla evlendiği erkekle, cinsi münasebette bulunan bir kadının iddet başlangıcı, eski iddetinin başlangıcı değil, nikahın feshedilme tarihinden itibaren ki müddettir. Bu şekilde iddetini tamamlayan bir kadın, başka erkeklerle evlenebileceği gibi, fasit nikahla evlendiği erkekle de evlenebilir. Aslında fasit nikahla değil, doğrudan doğruya kadınla iddeti dolduktan sonra evlenmek, helaldir. Bir şeyin helal oluşu da Kur'an, hadis ve icma ile tesbit edilir. Bu mesele de âyet, hadis ve icmâ'dan bir delil yoktur.

Zinanın hükmü ve günahı, iddet süresinde akdedilen nikahtan büyük olduğu halde, kişinin zina yaptığı kadınla daha sonra evlenmesi haram olmadığı gibi, fasit nikahla evlenen bir kadının, nikah feshinden itibaren iddet bitiminde, aynı erkekle evlenmesi de haram değildir. Hz. Ömer (ra)'ın, nikahları birbirine ebediyyen haram olanlar hususundaki hükmü, her ne kadar doğru ise de daha sonra bu hükmünden döndüğü kesinlikle tesbit edilmiştir. Hz. Ömer (ra)'ın iddet süresinde evlenenlerin nikahlarının feshine ve birbirleriyle ebediyyen evlenemeyeceklerine dair hüküm verdiği olayı, aynen aşağıya alıyoruz:

İbn-i Mübarek, senediyle Mesruk'tan şöyle rivayet eder: «İddet müddeti dolmayan Kureyşli bir kadın, Arapların Sakif kabilesinden bir erkekle

evlendi. Haber Haz. Ömer (ra)'e ulaşınca, her ikisini getirterek nikahlarını feshetti. Her ikisine de işkence yaptırarak ebediyyen evlenemeyeceklerine hükmetti ve kadının nikah mehrini de Beytü'l Mal'den verdirdi. Hz. Ömer (ra)'in bu uygulaması halk arasında yayıldığı zaman, Hz. Ali (ra): «Allah (cc) müminlerin emirini bağışlasın. Beytü'l Malden hiç mehir verilir mi? O kadınla erkek cahilce bir iş yapmışlardır. Uygun olan hareket, onların yaptığını Resulullah (sav)'ın sünnetiyle reddetmektir» deyince, kendisine, «Siz olsaydınız nasıl hükmederdiniz?» diye soruldu. O'da: Kadının erkekten mehrini alması lazımdır. İşkence yapmadan birbirinden ayırmak gerekir. Kadının iddeti dolduktan sonra erkek isterse, sahih bir nikahla yeniden evlenebilir» dedi. Hz. Ali (ra)'nin bu husustaki fetva ve hükmü Hz. Ömer (ra)'e ulaşınca, «Siz, bilmeyerek yaptığımız şeyleri, Resulullah (sav)'ın sünneti ile düzelttiniz» buyurdu.» (8) Hz. Ömer (ra)'in bu ifadesinden, «ebediyyen birbirleriyle evlenemezler» hükmünden döndüğü anlaşılmaktadır.

Üçüncü hüküm: Evlendikten sonra cinsi münasebette bulunmadan boşanan bir kadının hükmü nedir?

Talâk âyetleri, boşanan kadınların hükümlerini beyan ederken, nevi-lerini de izah etmektedir.

1. Nikah akdi sırasında bir mehir tayin edilen ve cinsi münasebette bulunulan boşanmış kadın.
2. Nikah akdi sırasında bir mehir tayin edilmeyen ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadın.
3. Nikah akdinde mehir tayin edilen ve cinsi münasebette bulunulmaksızın boşanan kadın.
4. Nikah akdinde mehir tayin edilmeyen ve cinsi münasebette bulunulan boşanmış kadın.

1. Nikah akdi sırasında bir mehir tayin edilen ve cinsi münasebette bulunulan boşanmış kadının hükmünü; Allah (cc), «Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler (beklesinler)» (Bakara: 228) âyetiyle beyan etmiştir. Erkek, kadını boşadığı takdirde, meh-rinden hiç bir şey alamaz. Çünkü Allah (cc), «...(Ey zevceler) onlara (ka-dınlara) verdiğiniz bir şeyi (mehr, gerl) almanız size helal olmaz...» (Baka-ra: 229) buyurmuştur. Âyetten anlaşılan şudur: Erkek, birlikte hayat sür-

düğü hanımını zaruret gereği veya kendi arzusuyla boşadığı takdirde, nikah akdi sırasında verdiği mehri ve yaptığı masrafları alması haramdır. Hatta erkeğin nikah akdi sırasında tayin edilen mehrin verilmeyen kısmını, hanımını boşadığı zaman ödemesi farzdır.

2. Nikah akdi sırasında bir mehir tayin edilmeyen ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadının hükmünü; Allah (cc), (mevzumuz) âyette beyan etmiştir. Bu tür bir kadının boşanması halinde, kocasının mehir vermesi gerekmez. Yalnız kadını bilinen bir şekilde menfaatlandırmek (bir miktar para vermek) daha iyidir. Çünkü Allah (cc), «**Kendileriyle temas etmediğiniz (cinsi münasebette bulunmadığınız), yahut kendilerine bir mehir tayin eylemediğiniz kadınları boşamışsanız (bunda) üzerinize bir vebal yoktur. Onları -Zengin olan(ınız) kudretince, darda bulunan(ınız) da halince (olmak üzere)- maruf bir faide ile faldelendiriniz...**» buyurmuştur. Bu âyet, erkeğe, kadını boşadıktan sonra gönlünü almak için bir miktar para veya mal vermesini tavsiye ediyor. Bu ise sünnettir.

İslâm alimlerinin ittifakına göre, bu tür kadınlara mehir verilmediği gibi, iddet beklemelerine de lüzum yoktur. Çünkü Allah (cc), «**Ey iman edenler, mü'min kadınları nikahlayıpta, sonra kendilerine dokunmadan (cinsel münasebette bulunmadan) onları boşadığınız zaman sizin için üzerlerine sayacağınız bir iddet yoktur...**» (Ahzâb: 49) buyurmuştur.

3. Nikah akdinde mehir tayin edilen ve cinsi münasebette bulunmadan boşanan kadının hükmünü; Allah (cc), «**Eğer siz onları kendilerine temas etmeden (cinsi münasebette bulunmadan) önce boşar, (fakat daha evvelden) onlara bir mehir tayin etmiş bulursanız, o halde tayin ettiğiniz (o mehir)in yarısı onlarındır...**» (Bakara: 237) âyetiyle beyan etmiştir. Kendisiyle cinsi münasebette bulunulmayan kadının, kocası için bekleyeceği bir iddet süresi yoktur. Yalnız erkeğin, nikah akdi sırasında tayin edilen mehrin yarısını, boşadığı kadına vermesi farzdır.

4. Nikah akdinde mehir tayin edilmeyen ve cinsi münasebette bulunarak boşanan kadının hükmünü, Allah (cc), «**...O halde onlardan hangisiyle faldelendiyseniz (cinsi münasebette bulundaysanız) ücretini takdir edildiği vech ile verin...**» (Nisâ: 24) âyetiyle beyan etmiştir. Nikah akdi sırasında miktarı tayin edilmeyen mehrin, boşanılan kadına verilmesi farzdır. Mehr miktarı, boşanılan kadının annesi, kızkardeşleri, halaları ve teyzelerinin nikah akidlerinde tayin edilenden aşağı olmamalıdır. Hatta İmam Fahreddin er-Râzî'ye göre, bu tür kadınlara ödenecek mehir meblağı, Allah (cc) tarafından farz kılınmasaydı dahi kıyas yoluyla ödenmesi lazımdır. Şüpheli bir nikahla cinsi münasebette bulunan kadına, boşandıktan

veya nakının feshinden sonra, emsal kadınlara verilen mehir miktarı kadar verilmesine icma halinde alimler hükmetmişlerdir. Öyleyse sahih bir nikahla, mehir tayin edilmeden evlenen ve cinsi münasebette bulunan kadının, şeriatın zaruret saydığı sebeplerden dolayı boşanması halinde, emsalline verilen mehir miktarının, erkek tarafından kendisine verilmesi farzdır. (9)

Dördüncü hüküm: Mut'a (nakit para veya mal)'nın her boşanan kadına verilmesi farz mıdır?

Allah (cc), «...Onları -zengin olan(ınız) kudretince, darda bulunan(ınız) da halince (olmak üzere)- maruf bir faide ile faidelendiriniz» âyetiyle, nikah akdinde bir mehir tayin edilmeyen ve cinsi münasebette bulunulmayan her kadına, boşayan kocanın, faideleneyeceği miktarda nakit para veya mal vermesini farz kılmıştır. Yalnız fakihler, boşanan her kadına bir miktar para veya mal vermenin farz olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Hasan-ı Basri (ra)'ye göre, boşanan her kadına nakit para veya mal —nikah akdinde mehrin tayini ve cinsi münasebet önemli değildir— verilmesi farzdır. Çünkü Allah (cc), «...Boşanan kadınlarında meşru surette faidelenmeleri haklarıdır ki bu, Allahtan korkanlar için bir vazifedir.» (Bakara: 241) âyetinde umumi bir ifade ile emretmiştir.

İmam Malîk (ra)'e göre ise, boşanan her kadına nakit para veya mal verilmesi farz değil, müstehaptır. Çünkü Allah (cc), «Bu Allahtan korkanlar için bir vazifedir», «Bu iyilik yapanlar için bir vazifedir», buyurmaktadır. Eğer ödenecek mehir miktarı farz olsaydı, Allah (cc) mutlak bir ifade ile bunu buyururdu.

Cumhur (Hanefi, Şafii ve Hanbelî)'a göre de, boşanan her kadına nikah akdinde bir mehir tayin edilmemiş ise, nakit para veya mal verilmesi farzdır. Eğer nikah akdinde bir mehir tayin edilmiş ise, bunun verilmesi müstehaptır. Bu görüş, İbn-i Ömer (ra), İbn-i Abbas (ra), Ali (ra)'den rivayet edilmiştir. Bunların toplayıcı olan delillerinin tercih edileceğini ümit ediyorum. Allah (cc) en iyi bilendir.

Beşinci hüküm: Mut'a nedir ve miktarı ne kadardır?

Boşanılan kadına yardım, ikram ve boşanmadan duyulan üzüntünün telafisi için verilen mal, nakit para ve elbiseye mut'a denir. Mut'a miktarı ise boşayan kocanın mali durumuna göre ayarlanır.

İmam Malik (ra)'e göre, boşanılan kadına verilen mut'a miktarı için az veya çok diye bir sınır yoktur.

İmam Şafii (ra)'ye göre ise, boşanılan kadına, zengin olanın bir miktar malla birlikte bir cariye vermesi müstehaptır. Orta halli bir insanın 30 dirhem, fakir bir kişinin de bir çarşaf vermesi lazımdır. (10)

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre de, boşanılan bir kadına mut'a olarak, en az namazda bütün vücudunu örtecek kadar bir elbise verilmesi lazımdır. İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'den nakledilen ikinci bir görüşe göre, mut'a, kocanın fakirlik ve zenginlik durumuna göre ayarlanır. Bu da zamanın hakiminin ictihadiyla bellirler. Bu görüş, hepsinden daha tercihtir. (11) Allah (cc) en iyi bilendir.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Kocasının vefat iddetini bekleyen veya üç talakla ayrılan bir kadına, iddet süresi içinde çılatma yoluyla evlenme talebinde bulunmak caizdir.
2. İddet bekleyen kadınla, nikah akdi yapmak haramdır ve aklide fassittir.
3. Mehir tayini yapılmayan her kadına, boşanması halinde nakit para veya mal vermek farzdır. Eğer nikah akdi sırasında mehir tayin edilmişse kadın boşandığında, onu menfaatlendirmek müstehaptır.
4. Evlendiği bir kadınla cinsi münasebette bulunmadan şeriatın zaruret kabul ettiği bir sebepten ötürü erkeğin boşanması mübahtır.
5. Nikah akdi sırasında bir mehir tayin edilen ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadına, mehrin yarısının verilmesi farzdır.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Allah (cc), boşanılan bir kadını, zenginlik ve fakirlik durumuna göre kocanın menfaatlendirmesini meşru kılmıştır. Nikah akdi sırasında bir me-

10 — İmam Fahreddin er-Râzî -age- C. 6, S. 149

11 — İmamların görüşlerine göre, boşanılan kadına, erkek tarafından verilecek meblağın zamanla değişmesi dinen caizdir. Çünkü ayetten, bunun her zamana, yere, milletlerin gelenek ve adetlerine göre ayarlanabileceği anlaşılır. İslâmda, «zamanın değişmesiyle hükümler de değişebilir» genel kaidesi de bunu teyid eder. Yalnız Kur'an ve hadisten nass, kesin icma ve fakihlerin kıyasıyla tesbit edilen hükümlerde, değişmenin olmayacağı kesindir. (Çeviren)

hir tayin edilmeyen ve cinsi münasebette bulunulmadan boşanan kadına nakit para veya mal verilmesi farzdır.

Nikah akdi sırasında mehir tayin edilen ve cinsi münasebette bulunan veya bulunulmayan kadına, nakit para veya mal verilmesi müstehabtır.

Bir kimsenin, evlendiği kadınla cinsi münasebette bulunmadan boşanması halinde, nikah akdinde mehir tayin edilmişse emsal kadınların nikah akidlerinde tayin edilen mehrin yarısını vermesinin hikmeti nedir? Şüphesiz nikah akdinden sonra cinsi münasebette bulunmadan kadının erkek tarafından boşanılması, ona hakarettir. Halk içersinde kadın hakkında şüpheler uyandıracığından Allah (cc), tamamen suçsuz olduğu ve boşanmanın tamamen erkek tarafından yapıldığının bilinmesi için, mehrin yarısının verilmesini emretmiştir. Halk içersindeki, «Filankes, filan kadından ayrıldığında şu kadar para verdi. Eğer kötü bir kadın olsaydı veya başka bir suçu olsaydı verir miydi?» sözleri, bir yerde boşanan kadının temizliğine, iffetine şehadettir. Kadına verilen menfaat, yaraya sürülen merhem gibidir. Merhemin yarayı tedavi etmesi gibi,-menfaatlandırma de, kadının duyduğu ayrılık ızdırabını tedavi eder.

İslâm, iffet ve namusumuzu korumayı emrettiği kadar, müslümanların haysiyet ve şereflerini de korumamızı emreder. Bunun içindir ki çoğunlukla karı-koca arasında ayrılıklar, geçimsizlikten olur. Ayrılma anlarında dahi iyilik yapmayı ve herkesin iyi olmasını düşünmeyi unutmamız lazımdır. Çünkü Allah (cc), «...Aronızdaki üstünlüğü unutmayın...» (Bakara: 237) buyurmuştur. Şüphesiz nikahla oluşan dünürlük bağları, mukaddestir. Bir alleden birisiyle evlenene düşen, boşandığı zaman dahi, onların haklarını ve sevgisini unutmamaktır. Bu günkü müslümanların yaşıntısı nerede? Kur'anın emrettiği yaşama tarzı nerede? Yaşıntımızla, Kur'anın emrettiği hayat tarzının bir olması lazımken ne kadar ayrı oldukları gözler önündedir.

FAIZIN SOSYAL ZARARLARI

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَتَغَيَّرُ مَوْنُ إِلَّا كَمَا تَقُومُ الَّذِينَ
 يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا
 الْبَيْعُ مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ
 مَوْعِظَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى
 اللَّهِ وَمَنْ عَادَ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧٦﴾ يَمْحَقُ
 اللَّهُ الرِّبَا وَيُزِيلُ الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿٢٧٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ وَكَوَتْهُمْ
 آجُرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٨﴾ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِنِ
 كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٧٩﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا فَأْذَنُوا بِمَحْزَبٍ مِنَ
 اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِنْ بُتُّمْ فَلََكُمْ رُؤُوسُ أَمْوَالِكُمْ لَا تَحْزَنُونَ وَلَا
 تَحْزَنُونَ ﴿٢٨٠﴾

وَإِنْ كَانَ ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ
مَيْسَرَةٍ وَإِنْ تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ
تَعْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾ وَاسْتَقْوُوا يَوْمَاسْ تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ
اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٨١﴾

275 — Riba (faiz) yiyenler, kendilerini şeytan çarpmış (birer mecnun) dan başka bir halde (kabirlerinden) kalkmazlar. Böyle olması da onların; «alım satım da ancak riba gibidir» demelerindendir. Halbuki Allah alış-verişi helal, ribayı (faizi) haram kılmıştır. (Bundan böyle) kim Rabbinden kendisine bir öğüt gelipte (faizden) vazgeçmezse ona ve işi (hakkındaki hüküm) de Allah'a aittir. Kim de tekrar (faize) dönerse onlar o ateşin yananıdırlar ki orada onlar (bir daha çıkmamak üzere) ebedi kalıcıdırlar.

276 — Allah ribanın bereketini tamamen giderir. Sadaka(sı verilen)-leri ise arttırır. Allah (haramı helal tanımakta ısrar eden) çok kafir, çok günahkar hiç bir kimseyi sevmez.

277 — İman eden, iyi iyi amel (ve hareket)lerde bulunan, namazı(nı) dosdoğru kılan, bir de zekatı(nı) veren kimselerin (evet), onların Rableri indinde mükafatları vardır. Onlara hiçbir korku yoktur. Onlar mahzun da olacak değildir.

278 — Ey iman edenler, (gerçek) müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden (henüz alınmamış olupta) kalanı bırakın (almayın).

279 — İşte (böyle) yapmazsanız Allaha ve peygamberine karşı harb(e girmiş olduğunuzu) bilin. Eğer (tefeciliğe) tevbe ederseniz, mallarınızın başları (sermayeleriniz) yine sizindir. (Bu suretle) ne haksızlık yapmış ne, de haksızlığa uğratılmış olmazsınız.

280 — Eğer (borçlu) darlık içinde bulunuyorsa ona geniş bir zamana kadar mühlet (verin). Sadaka olarak bağışlamanız ise sizin için daha hayırlıdır. Eğer bilerseniz.

281 — Öyle bir günden sakının ki (hepiniz) o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı tastamam verilecek, onlara haksızlık edilmeyecektir. (BAKARA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

الرِّبَا

(Erribâ): Lügatta riba, mutlak artış manasındır. Şeriat-

ta ise, para sahibinin, borçludan ana paranın dışında aldığı fazla paraya denir.

يَتَخَبَّطُهُ

(Yetehabbeduhû): Tehabbüd kökünden türeyen

yetehabbeduhû fiili, dengesiz vuruşa denir.

الْمَسِّ

(El messi): Lügatta messi kelimesinin asıl manası,

el sürmektir. Âyette ise, deli anlamında kullanılmıştır.

مَوْعِظَةٌ

(Mevizatün): Hayrı hatırlatma manasındadır.

سَلَفٌ

(Selâfe): Geçmiş demektir.

يَمْحَقُ

(Yemhagu): Bir şeyin azar azar tükenmesine denir.

وَيُزِي الصَّدَقَاتِ

(Ve yürbi essadakâtî): «Allah, sadakayı

arttırır ve üretir.»

أَشِيْمٌ

(Esimin): Gunahtan dönmeyen ve ısrar eden

kimse anlamındadır.

فَاذْنُوْا بِحَرْبٍ

(Fe'zenû biharbin) : İlan etmek mana-

sındır.

ذُوْعُسْرَةٍ

(Zû usretin): Lügatta usret, fakirlik ve yoksulluk

manasındır.

فَنَظَرَةٍ

(Feneziretün): Ertelemek anlamındadır.

مَيْسَرَةٍ

(Meyseretin) : Zengin olmak manasındır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc) icmâlen buyurur: «Allah (cc), halkın kanını emen falzçilerin kıyamet günü kabirlerinden, şeytan çarpmasıyla sara'ya tutulan insanlar nasıl kalkarsa, öyle kalkacaklarını haber veriyor. Çünkü onlar şeytanla-

rın aldatması sonucu yedikleri faiz yüzünden, adeta deli gibi olurlar. O gündeki baygınlık halleri ise, haram olan faizi helal bilerek yemeleri ve, «Faizde ne var? O, alış-veriş gibidir. Alış-veriş haram değil de o, neden haram olsun?» demelerindendir.

Onların dayanmış oldukları şüpheli nokta şurasıdır: Alış-verişte bir takım kârlar vardır. Faiz de aynen onun gibi kâr getirmektedir. Aslında bu boş bir şüpheden ibarettir. Ticari muamelelerde kâr olduğu kadar, zararında bulunması muhtemeldir. Ticarete kar ve kazanç tesir eden sebepler farklıdır. Halbuki faiz böyle değildir. Faiz de her halükarda kazanç mevzu bahisdir. İşte alış-veriş ile faiz arasındaki en önemli fark buradan doğmaktadır. Birinin helal, diğerinin haram kılınmasına sebep olan da bu husustur. Yalnız kazanç mevzu bahis olan alış-verişlerin tümü de faizin kapsamına girer ve haramdır. Çünkü kazanç mahdud ve garantilidir. Alış-veriş ile insanların alınteri, kanı pahasına kazanılan paranın faiz olarak alınması eşit olabilir mi?

Kim Allah (cc)'tan gelen öğüdü dinler ve faizden vazgeçerse, daha önce almış olduğu faizler kendisinden tekrar alınmaz. Eğer daha önce faizcilik yaptıysa Allah (cc), onu muaheze etmez. Allah (cc)'ın faizciliği yasakladığını bilerek yapanlar, ahirette şiddetli bir azaba düçar olacaklar ve orada ebedi kalacaklardır. Çünkü onlar, Allah (cc)'ın kesinlikle yasakladığı bir şeyi helal kılmışlardır.

Muhakkak Allah (cc), faizi ve faizle uğraşan kimselerin servetlerini eksiltir ve yok eder. Bu yokoluş, ya servetin tamamen elden çıkması veya bereket ve huzurun kayboluşu şeklinde tezahür eder. Tecrübeler göstermiştir ki, faizle iştigal ederek kazanılan servetler mutlaka yok olmaktadır. Nitekim Resulullah (sav), bu hususu açıkca bildirmiştir. Allah (cc)'ta: «**De ki: Murdarla temiz -murdarın çokluğu hoşunuza gitse de- (hiçbir zaman) bir olmaz. Onun için ey salim akıl sahipleri (murdarı ihtiyar etmek hususunda) Allahtan korkun (temiz olun). Olur ki kurtuluşa erersiniz**» (Mâide: 100) âyetinde faizin murdar olduğunu, hiçbir zaman temiz ve helal kazanılan bir servetle ölçülemeyeceğini, faizle kazanılan malın ilk bakışta çok gibi görünse de, mutlaka yok olacağını kesin bir ifade ile zikretmiştir.

Zekat ve sadaka ile ortaya çıkan islâmi yardımlaşma ve dayanışma neticesi, ferdin malı azalıyor gibi görünse de gerçekte bereketli, sıhhati yerinde, gönlü huzurlu, zihni sükunetli olur. Bu durum nesilden nesile bile intikal eder.

Şüphesiz Allah (cc), küfranı nimette bulunan günahkarları sevmez. Allah (cc)'in haram kıldığı şeyleri helal kabul edenler için en uygun vasıf, küfranı nimet ve günahkarlık sıfatlarıdır. Faizi helal kabul edipte cemiyet hayatını faiz esası üzerine ikame etmek, günahkarlıktan ve küfürden başka bir şey değildir. Çünkü iman ile küfür bir arada bulunmaz. Netice de Allah (cc), faizle iştigal eden ve cemiyet hayatını faizli nizam temelleri üzerine oturtanlara savaş açmıştır: **«İşte (böyle) yapmazsanız Allah'a ve peygamberine karşı harb(e) çıkmış olduğunuzu) bilin. Eğer (tefeciliğe) tevbe ederseniz mallarınızın başları (sermayeleriniz) yine sizindir. (Bu suretle) ne haksızlık yapmış ne de haksızlığa uğratılmış olmazsınız».**

Hangi müslüman, bu âyeti duyduktan sonra faizle iş yapabilir? Yarabbi bizi böylesine murdar bir iş yapmaktan muhafaza eyle. Yediğimiz murdar, pis şeyler varsa, bizi temizle! Şüphesiz duamızı işiten ve cevap veren sin.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBİ

Cahiliyet devrinde Abbas (ra) ve Halid bin Velid (ra), ortak olarak Sakif kabilesinden bazı kişilere faizle para veriyorlardı. **«Ey iman edenler (gerçek) müminler iseniz Allah'tan korkun, faizden (henüz alınmamış olup ta) kalanı bırakın (almayın)»** âyeti nazil olduğu sırada onların falze verilmiş büyük paraları vardı. Bunun üzerine Resulullah (sav) müminlere, **«Haberdar olunuz. Faizle para alış-veriş usulleri, cahiliyet devrinde tesis edilmiştir. Bunu Allah (cc), yasaklamış (haram kılmış)tır. Şimdi Abbas (ra)'a faizden gelecek (artan) parayı aldırtmayacağım. Cahiliyet devrindeki kan gütme davası da İslâm'da yoktur. İslâm'da ilk kaldıracığım kan davası, Rebia bin el-Haris bin Abdulmuttalib'in kan davasıdır»** buyurdu. (1)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: (Mevzumuz) âyette, **«riba yiyenler»** ifadesinden maksat, faiz almak ve tasarruf etmektir. Bu ifadenin kullanılışındaki asıl amaç, servetten yemek, yani harcamaktır. Çünkü servetten yemekten gaye, yemek ve yedirmektir. Tasarruf dahi yapılsa, sonuçta yemek, harcamak için tasarruf yapılır. Âyetin başlangıcında da bu tabirin kullanılması bundandır. Gasp ve dolandırıcılık yoluyla halkın parasını, tasarrufuna geçiren kimseye de, **«halkın parasını yedi»** denir.

1 — Mecmau'l-Beyan C. 2, S. 392, Za'dü'l Mesir C. 1, S. 332 El-Vahidi Es-Süddi'den rivayet etmiştir

İkinci incelik: Allah (cc), faizcileri, cin ve şeytanlar tarafından çarpılan insanlara benzetir. Bu benzetişte bir incelik vardır. Dünyada faizli parayanların kıyamet günü haşır meydanına çağrıldıklarında, kabirlerinden kalkmak istedikleri zaman, Cenab-ı Hak tarafından karınları o kadar büyütülüyor ki, taşımaya güçleri yetmiyor, düşüyor ve sürünerek gidiyorlar. İşte kıyamet günü onların bu halleri, herkes tarafından görülecek ve bilinecektir. Sahabi Said bin Cübeyr'den varit olan rivayete göre, Kıyamet günü karınlarının taşınamayacak kadar büyük olması, faizcilerin alamet-i farikasıdır. (2)

Üçüncü incelik: «Alım satım da, ancak riba gibidir» cümlesinde yüksek seviyede çok güzel bir teşbih vardır. Çünkü ribanın alış-verişe teşbih edilmesi gerekirken aksine helal olan alış-verişin ribaya teşbih edildiği görülür. Onlar, «Faiz, saf ve temizdir. Bunda haram olacak taraf neresidir?» diyorlardı. Hatta faizin helal olduğuna inanan kişiler, kıyas yaparak alış-verişinde riba gibi helal olduğuna hükmediyorlardı.

Dördüncü incelik: Şüphesiz faizci, alacağı faiz ile malının artmasını ister. Zekat vermeyen de, malının çoğalması için vermez. «Allah ribanın bereketini tamamen giderir. Sadaka(sı verilen mal)ları ise artırır» âyetli ise, faizin malın artmasına değil, noksanlaşacağına işaret eder. Sadakalar, malların noksanlaşma değil, bereketlenip çoğalmalarına sebeptir. Artış veya noksanlık, dünya ve ahirette verilecek menfaat ile göz önünde tutulur. Bugün çok büyük müesseselerin faiz belası yüzünden küçüldükleri ve zamanla yok oldukları görülmektedir. Hatta faiz yüzünden cemiyyette bunalım ve ekonomik buhranların olduğu müşahade edildikçe, âyete inanç daha da kuvvetlenir.

Beşinci incelik: «İşte (böyle) yapmazsanız Allaha ve peygamberine karşı harb(e girmiş olduğunuzu) bilin» âyetindeki «harb» ifadesi, Kur'an-daki yasakların hiçbirinin sonunda yoktur ve görülmez. Çünkü parasını faizle çalıştıran insan, İslâmın getirmiş olduğu kardeşlik, eşitlik, adalet ve yardımlaşma kurallarına baştan sona kadar karşı olduğu gibi, Allah (cc)'a da savaş açmıştır. İslâm, yardımlaşmayı tavsiye ederken, karşılıksız alınan paranın da zulüm olduğunu bildirmektedir. Zulüm ise haramdır.

Faizciler, ölünceye kadar çok kötü bir akibetle karşılaşır. Hatta İbn-i Abbas (ra); «Kıyamet günü faiz yiyenlere, «Silahlarınızı alın da savaşın bakalım. Çünkü sizler, dünyada Allah (cc) ve Resulüne (sav) harb ilan etmişsiniz» denilecek» diyor.

Altıncı incelik: «Allah (haramı helal tanımakta ısrar eden) çok kafir, çok günahkâr hiçbir kimseyi sevmez» âyeti, faizin çok çirkin birşey olduğunu, faizciliği de ancak müslümanların değil, çok kâfir kimselerin yapacağını bildiriyor.

Yedinci incelik: Allah (cc) alacaklıdan; ödeyemeyecek kadar yoksul olan kişinin borcunu, ödeyecek güce yetişeceği zamana kadar tehir etmesini istemektedir. Çünkü Allah (cc), «Eğer (borçlu) darlık içinde bulunuyorsa ona geniş bir zaman kadar mühlet (verin)» buyurmuştur. Allah (cc), önce borç sahibini isterse gönüllü olarak borcunu sadaka yerine saymaya davet eder. Borcunu sadaka olarak kabul etmesi, hem borç sahibi için hem de borçlu bulunan kimse için daha hayırlıdır. Borç sahibi (alacaklı) için, onu bağışlamak büyük sevaptır. (Mevzumuz) âyette, şart ve cevap şeklinde olan ifade bir taraftan borçluya, bolluğa ulaşıp ödeyebilecek duruma gelinceye kadar beklemeyi emrederken, diğer taraftan darda kalan müslüman kardeşinin borcunun bir kısmını veya tamamını sadaka mukabilinde düşmeyi de hoş göstermektedir. Resulullah (sav)'ın hadisleri de bize bunu bildirmektedir. Çünkü Buharî'nin Ebu-Huzeyfe'den yaptığı rivayete göre, Resulullah (sav), «Bir kimse, halka borç para verdi. Daha sonra bunları toplamak için göndereceği elçisine, «Borçluların yanına gittiğiniz de, ödeme gücü olmadığını gördüğünüz takdirde, borçlarını benim hesaba yazarak almaktan vazgeçin. Ki Allah (cc)'ta bizim günahlarımızı affetsin» dedi. Bu alacaklı kimse ölüp Allah (cc)'ın huzuruna çıktığında, onun affıyla karşılaşacak ve kendi günahlarının affedildiğini görecektir,» buyurdu.

Alim Muhâyimî; «Alacaklı kimse, yoksul bir borçluyu sıkıştırarak ulaşacağını alırsa, Allah (cc)'ta kıyamet günü, alacaklının hesabını görürken sıkıştırarak alır. Eğer alacaklı kimse, yoksul ve ödeme gücü olmayan borçluya müsamaha eder, borçlarını ertelerse, Allah (cc)'ta hesap günü elbette müsamaha edecektir» der. (3)

Sekizinci incelik: Bazı alimlere göre bir kimse, faizcilerin görecekleri cezayı, helal bilerek yiyenlerin sonlarını âyetlerin ışığında düşünürse, kıyamet günü kabirden kalkıp haşır meydanına gidecekleri zaman, şeytan çarpmasıyla sara'ya tutulup ayakta duramayacak hale geleceklerini, cehennem azabına devamlı düşer olacaklarını ve üzerlerine devamlı lânet yağdırılacağını elbette bilir. Çünkü faizci, öleceği güne kadar tevbe etmediği takdirde Allah (cc) ve Resulu (sav) ile savaşmıştır. Ondan Allah'ın

adalet sıfatı düştüğünden, halka karşı çok katı davranan, yalnız kendini düşünen, hiç kimseye acımayan bir insan tipi ortaya çıkar. Faizcilik, kişinin malından hayır ve bereketin silinmesine sebep olur. Kendisine borcu olan kimsenin dalma beddualarına maruz kalır. Faizciyi bu kadar çirkinleştiren, günahını büyüten ve sonunu kötüleştiren sebep nedir? Elbette onun gaddarca, hiç bir şeyi düşünmeksizin faiz yoluyla insanların kanını emmesidir.

Dokuzuncu incelik: Faiz âyetlerinin, «Öyle bir günden sakının ki (hepiniz) o gün Allah'a döndürüleceksiniz. Sonra herkese kazandığı taa-tamam verilecek. Onlara haksızlık edilmeyecektir.» âyetiyle (4) son bulması, Allah (cc)'in huzurunda ifade vermeyi hatırlatma içindir. Çünkü Allah (cc), «O günde ki, ne mal faide eder, ne de oğullar. Meğer ki Allaha tamamen salim bir kalb ile gelenler ola» (Şuarâ: 88-89) buyurmuştur. Bu emri ilahlı, dünya için kazanılan şeylerin dünyada kalacağını, yalnız Allah (cc) huzurunda insana menfaat verecek olan şeyin, salih amel olduğunu bildir-mektedir.

İnsanların Allah (cc)'a döndürüldüğü, herkesin kazandığının tama-mıyla ödendiği o gün çok zor bir gündür. O günün, mümin kalblere apayrı bir tesiri vardır. O günün manzarası, müminin kalbine girince harama girebilir mi? Ancak ahirete inanmayan, ölümden sonrasını düşünmeyenler istediklerini yaparlar. Ama neticede herkes, yaratıcı Allah (cc)'in hu-zuruna çıkıp hesap verecektir.

FAİZİN, HARAM OLUŞ MERHALELERİ

Faizin haram oluş dönemlerini, şer'i kanunların sırlarını ve ictimai hastalıklara karşı tedavi usullerini idrak etmek için, hatırlamamız ve ha-tırlatmamız gerekmektedir.

Bilindiği gibi islâm kanunları, hükümlerin karara bağlanması süresin-de kademeli bir yol izlemiştir. İhkinin, dört dönemde kademeli olarak ha-ram edilişi gibi, faizin de, dört dönemde kademeli olarak haram kılındığı görülür.

Birinci merhale :

«İnsanların mallarında artış olması için faiz (cinsinden) verdiğiniz şey (nakd, mal, sadaka ve saire) Allah katında artmaz. Allahın rızasını diler-

4 — İbn-i Kesir tefsirinde: «İbn-i Abbas (ra)'a göre en son nazil olan âyet budur» denilir. İbn-i Cerir ise «Bu âyetin nüzulünden sonra Resulullah (sav) 9 gün yaşamıştır» demektedir.

yerek verdiğimiz zekat ise, sevaplarını kat kat artıranlar onlar (onu veren-leer)dir» (Rum Suresi: 39) âyeti, Mekke'de nazil olmuştur. Âyette, faizi haram kılacak herhangi bir işaretin olmadığı, yalnız Allah (cc)'ın faizi ve faizciyi sevmediğine ve buğzettiğine bir işaret vardır. Şüphesiz faizle kazanılan bir paradan, hayır işlerine yapılan harcamalara Allah (cc) katında sevap yoktur. Bu âyet, ancak insana faizden sakınmak için bir öğüttür. Faizle kazanılan para ile hayır işlerine yapılan harcamalarda bir sevap olmadığını düşünen müslümanlar, elbette faizle iş yapmaktan çekineceklerdir.

İkinci merhale :

«Yahudilerden (taşan) bir zulüm, onların (insanlardan) bir çoğunu Allah yolunda alıkoymaları, (Tevrat'ta) nehiy edilmelerine rağmen riba (faiz almaları), halkın mallarını haksız yere yemeleri sebebiyledir ki, biz (evvelce) kendileri için, helal kılınan temiz ve güzel şeyleri üzerlerine haram ettik. İçlerinden kafirlere pek acıklı bir azab hazırladık» (Nisâ: 160-161) âyetleri, Medine'de nazil olmuştur. Âyet, kendilerine haram kılınan faizi yiyen yahudilerin, Allah (cc)'ın lanet ve gazabına uğradıklarını bildiren bir derstir. Burada faizin haram olduğu açık olarak değil, imâ yoluyla bildirilmektedir. Ancak müslümanlara faizin kesinlikle haram olduğuna bir işaret yoktur. Bu âyetin faizi imâ yoluyla haram kılışı, içkinin ikinci merhalede ima yoluyla haram kılınışına benzer. Allah (cc) içki hakkında da, **«Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: Onlarda hem büyük günah, hem insanlar için faydeler vardır. Günahları ise faydelerinden daha büyüktür.»** buyruğuyla açıktan değil, imâ yoluyla haram olduğuna işaret etmiştir. İşte faiz hususunda gelen ikinci âyet, hernekadar yahudilerin inanç, yaşayış ve amellerini bildiriyorsa da, faizin müslümanlara haram olduğuna imâ yoluyla işaret etmektedir.

Üçüncü merhale :

«Ey iman edenler, ribayı öyle kat kat artırılmış olarak yemeyin, Allah-tan korkun. Tâ ki, muradınıza eresiniz.» (Âli İmrân: 130) âyeti, Medine'de nazil olmuştur. Bu âyet, açıklıkla az faizi değil, yalnız çok yüksek faizi haram kılmaktadır. Ana paraya eklenen faiz, asıl parayı çok geçtiğinden borçlu kimse, hiçbir zaman ödeyemeyecek duruma düşer. İşte faizin bu şekilde haram oluşu, içkinin üçüncü merhalede haram oluşuna benzer. Çünkü içki de, yalnız namaz vakitlerinde içilirse haram oluyordu. Bunu, **«Ey iman edenler, siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye... kadar na-**

maza yaklaşmayın...» (Nisâ: 43) âyeti bildirmektedir. Üçüncü merhalede içki ve faizin haram kılınışı, tıpkı birbirine benzemektedir.

Dördüncü merhale :

Faizin azı da, çoğu da bu son merhalede tamamen haram kılınmaktadır. İşte faizin haram oluşuna delalet eden âyetler: «**Ey iman edenler (gerçek müminler) iseniz Allah'tan korkun, faizden (henüz alınmamış olupta) kalanı bırakın (almayın). İşte (böyle) yapmazsanız Allah'a ve peygamberine karşı harb(e) girmiş olduğunuzu) bilin. Eğer (tefeciliğe) tevbe ederseniz mallarınızın başları (sermayeleriniz) yine sizindir. (Bu suretle) ne haksızlık yapmış, ne de haksızlığa uğratılmış olmazsanız**». Faizi tamamen haram kılan bu âyetler, içkiyi tamamen haram kılan âyetler gibidir. Çünkü Allah (cc), içki hakkında dördüncü merhalede; «**Ey iman edenler içki, kumar, dikili taşlar, faiz okları, ancak şeytanın amelinden birer murdardır. Onun için bunlardan kaçının ki muradınıza eresiniz**» (Mâide: 90) buyurmuştur. İşte içki ile faizin kademeli olarak islâm'da haram kılınması, Allah (cc)'in sosyal hastalıkları nasıl tedavi ettiğinin hikmetini açıkca göstermektedir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: İslâm'da haram kılınan riba nedir?

İslâmın haram kıldığı faiz şekli, iki türlüydü.

1. Riba nesie

2. Riba fadl

1. Riba nesie : Cahiliyet devrinde halk içersinde en meşhur olan faiz şeklidir. Cahiliyet devrinde bir adamın borcu olurdu. Adam «Borcumu tehir edersen sana şu kadar fazla para veririm» derdi. Bunun üzerine de borç sahibi alacağını tehir ederdi. İbn-i Cerir et-Taberi, bu hususta şöyle der: «Cahiliyet devrinde faize para veren kimse, tayin edilen süre için borçludan bir ücret alırdı. Eğer borçlunun vade sonunda ödeme gücü olmazsa, alacaklıya, «Ödeme gücüm yok, borcumu yeniden ertelersen fazla para veririm» derdi. Alacaklı kabul ettiği takdirde borç, ilave edilen yeni faizle birlikte tehir edilirdi. İşte buna kat kat faiz denmektedir. Çünkü vade uzadıkça alınan faizin yüzde oranı da yükselmektedir. Allah (cc), bu tür faizi kesinlikle haram kılmıştır.» (5) Günümüzde faiz müesseselerinde

takip edilen faiz uygulaması, cahiliyet devrindeki faiz uygulamasına benzemektedir.

2. Riba fadl : Bir şeyi nevi nevine fazlasıyla satmaktır. Resulullah (sav)'ın izah ettiği faiz şeklidir. Bir ölçek buğdayın, diğer bir buğday türünden iki ölçeye, tereyağının, diğer bir tereyağı türünden iki kata satılması gibi. Usul-ü fıkıh teamülünde satılan malın satış bedelinin aynı olması ve satışta bedel veya malın fazla alınması kesinlikle haramdır. Çünkü Resulullah (sav), aynı cinsten iki şeyin fazlasıyla değiştirilmesini riba olarak tavsif buyurmuştur. Ve katiyyetle nehyetmiştir. Değiştirilmek istenen aynı cinsten iki şeyin önce birisinin paraya tahvil edilmesini, sonra aranan şeyin para ile alınmasını emrederek alış-verişteki riba şüphesini tamamen ortadan kaldırmıştır. Zeytinin zeytinle, buğdayın buğdayla, üzümün üzümle, hurmanın hurmayla eşit olarak değiştirilmesi helaldir. Yalnız araya bir fazlalık girerse haram olur. Cinsleri muhtelif olan malların satışında bedel eşit olduğu gibi fazla da olabilir. Bir ölçek buğdayın, iki ölçek arpa ile satılması veya satın alınması gibi. Bu tür alış-verişlerin peşinen, anında teslim edilmesi veya alınması şarttır. Çünkü Resulullah (sav), «Altın'ın altın'la, gümüş'ün gümüş'le, buğday'ın buğday'la, arpa'nın arpa'yla, hurman'ın hurmay'la, tuz'un tuz'la aynı ölçüde, aynı evsaf ve aynı kalitede alınması ve satılması mübahtır. Artık kim bundan fazla artırırsa veya artırmak isterse faiz istemiş olur. Ve faizi alan da, veren de bunda ortaktır». Diğer bir hadisi şerifinde de, «Altın gümüş'le, buğday arpa ile satıldığı veya alındığı takdirde, mal ve bedel aynı anda alınıp verilirse helaldir» (6) buyurdu.

İkinci hüküm: Faiz miktarı az olursa mübah mıdır? «Ey iman edenler ribayı öyle kat kat yemeyin» âyetinden maksat nedir?

Çağımızın zayıf imanlı insanları, «Allah (cc), yalnız yüksek orandaki faizi haram kılmıştır. Eğer faiz oranı yüzde iki, üç, beş gibi düşük olursa haram değildir. Çünkü «Cenab-ı Hak, yüksek orandaki faizi haram kılmıştır. Allah (cc), âyetle «Faizi kat kat yemeyin» buyurmaktadır. Öyleyse faiz ancak kat kat olursa haramdır. Yoksa düşük orandaki faiz haram değildir. Haramlığına da gerek yoktur.» İddiasındadırlar. Bu sapık iddia ve görüşlere, icma ümmetin görüşleri ve faiz hakkındaki âyetlerle şöyle cevap verilebilir :

1. Âyetteki, «kat kat» ifadesi, faizin ne kaydı ne de şartıdır. Bu ifade, cahiliyet devrinde Arapların faiz muamelelerindeki şekli göstermektedir

Âyetin nüzul sebebinde de görüldüğü gibi, bu tabir onların faiz muamelelerinin zulüm ve düşmanlığı ifade ettiğini beyan etmektedir.

2. Müslümanlar, faizin azının da, çoğunun da haram olduğu hususunda icma yapmışlardır. Şeriat usullerini bilmeyen bu sapıkları, görüşleri İslâm'dan çıkarmaktadır. Şüphesiz az bir faiz, çok faiz almaya sebep olur. İslâm, bir şeyi haram kıldığı zaman, haram kapılarını kapatmak için, azını da çoğunu da haram kılar. Çünkü azını mübah kılsa, o azlık çokluğa vesile olur. Faiz de aynen içki gibidir. Hiçbir müslüman, «İçkinin azı mübah, çoğu haramdır» diyemeyeceği gibi, «Faizin azı mübah, çoğu haramdır» da diyemez.

3. Siz, kitabın bazı âyetlerine inanıyor, bazı âyetlerine de inanmıyor musunuz? «...Ribâyı (faizi) öyle kat kat arttırılmış olarak yemeyin...» âyetini, niçin batıl davanızı isbat için yanlış tefsir ediyor ve inanmıyorsunuz da, neden, «...Allah, alış-verişi helal, ribâyı haram kılmıştır», «Ey iman edenler, (gerçek) müminler iseniz Allah'tan korkun, Faizden (henüz alınmamış olup ta) kalanı bırakın (almayın)», «Allah ribanın hareketini giderir, sadakaları ise artırır...» âyetlerini okumuyor ve düşünmüyorsunuz? Bu âyetlerde faizin azlık ve çokluğuna delalet eden küçük bir işaret var mı ki, öyle diyorsunuz? Şüphesiz naklettığımız bu âyetler, faizin kesinlikle haram olduğunu gün ışığı gibi ortaya çıkarır. Nitekim Cabir bin Abdullah (ra)'tan mervi bir hadis-i şerifte; «Rəsulullah (sav) faiz yiyeni, ona vekalet edeni, ona şahit olanı, katiplik vazifesi yapanı lanetledi ve hepsinin de müsavi olduklarını söyledi.» denmektedir.

Bütün çeşitleriyle faiz -az veya çok- haram bakımından aynıdır. Ve kati nasslarda buna delâlet eder: «Allah ribanın bereketini tamamen giderir, sadakaları ise artırır. Allah kâfir, çok günahkar hiçbir kimseyi sevmez» âyeti, cemiyet olaylarını ne güzel izah eder. Tüm müesseseler faiz esasına göre düzenlenmiş toplumlarda bütün fertler, Allah (cc)'ın lanetine muhataptır. Hepsisi de melûn ve Allah (cc) tarafından ilan edilen harbe maruzdurlar. Allah (cc)'a ve Resulüne (sav) harb ilan edenler dünya hayatında, şeytan tarafından çarpılmış müvazenesiz ve kararsız insanlardır. Yeryüzünde huzur ve sükundan mahrumdurlar. Kurulan faiz müesseseleri ve kurucularına asırların tecrübesi ile baktığımızda, faize dayalı servetlerin ve huzurun yok olduğu, toplumun buhranlara düştüğü görülür. Halbuki faize bulaşmayan ve zekat verilerek temizlenen servetlerin, azalacak yerde çoğaldığı, bu kişilerin vücut verdiği toplumlarda huzur ve sükunun olduğu müşahade edilir. Bu tür servetlerin nesilden nesile intikal ettiği de bir vakıdır. Faizle çalışan müesseselerin zekatı ya çok az veya hiç veril-

mediği için Allah (cc), bereketlerini de gidermektedir. İşte Allah (cc)'ın, «Ribanın bereketini tamamen giderir, sadakaları ise artırır» âyetindeki hikmet, buradadır.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

Sosyal bir suç olan faiz, dinen de yasaktır.

2. İnsana Cehennem azabını kazandıran büyük günahlardan biri, faizdir.

3. Faizin azı da, çoğu da haramlık yönünden birbirine eşittir.

4. Mü'minin vazifesi, Allah (cc)'ın çizmiş olduğu hududlara riayet ederek haramlardan mutlaka kaçınmaktır.

5. Müslümanı her türlü fenalıktan koruyacak en büyük silah, takvadır.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

İslâm, ictimai ve dinî büyük günahlardan olan faize karşı savaş ilan etmiştir. Kur'an, faizle iş yapanların dünya ve ahirette çok büyük bir azaba uğrayacaklarını vaad etmektedir. Bizim için faizcilerin halini en şeni bir şekilde tasvir yeterlidir. Çünkü Allah (cc), faizcilerin hallerini, kıyamet günü kabirlerinden şeytan çarpmasıyla kalkan insanların kalkış ve sürü nüşüne benzetmektedir.

Kur'an, gerek fert gerekse toplum hayatındaki bütün cahili adet ve işleri ortadan kaldırmıştır. Özellikle faizin kaldırılışı ve yasaklanışındaki hükümler kadar hiç bir cahili adette tehdit bu kadar büyük olmamıştır. İslâm nazarında faiz, bütün kötülüklerin temeli, bütün günahların ve nizamı bozan şeylerin köküdür. Bunun karşılığı olan zekat ve sadaka ile ortaya çıkan islâmi yardımlaşma ve dayanışma ortamında, sevgi, şefkat ve müsamaha duygularının hakim olduğu ve her zaman Allah'ın nimet ve ihsanını düşünen bir cemiyet... Evet, bu esaslar üzerine kaim olan toplumlarda huzur ve sükun olur. Faiz, kardeşliği düşmanlığa, sevgiyi nefrete, iyiliği kötülüğe, temizliği murdarlığa, cömertliği cimriliğe, muaveneti bencilliğe sevk ederek toplumu buhrana, bunalıma, anarşiye ve kaosa götürür.

Kur'an, sadaka ve zekat ile faiz üzerinde önemle durur. Sadaka ve zekat, müminin mümine hiçbir karşılık beklemeden verdiği maldır. İslâm devleti, fertlerden aldığı zekat gelirleri ile ihtiyaçlarını karşılayamayacak

durumda olan müslümanlara yardım eder. Her müslüman, zekat müessesesi sayesinde her halükarda kendisinin ve evladının hayatının teminat altında olduğunu bilerek kendisini emniyette hisseder.

Halbuki faize dayalı toplum hayatında faizcilerin gayesi, toplumu alacak kadar eden problemlerin halledilip giderilmesi değil, sadece kendi servetlerine yeni servetler ilave etmek, toplum üzerinde söz sahibi olmaktır. İnsanların aç, açık kalması, hayat standartlarının altında yaşaması, onları ilgilendirmemektedir. İşte fert ve toplum hayatını böylesine buhranlara, bunalımlara, dengesizliklere, ahlaksızlıklara iten faizi, İslâmın sosyal günahlardan saymasında hayret edilecek bir şey yoktur. Hatta Allah (cc); **«İşte böyle yapmazsanız Allah'a ve peygamberine karşı harb(e girmiş olduğunuzu) bilin...»** âyetiyle faizcilere harb açmıştır. Toplumlara yok olmasına, çürümesine faiz sebep olduğundan Allah (cc), faiz yasağının sonunda hiçbir yasağın ardından belirtmediği, **«Siz, faizi bırakmazsanız Allah (cc) ve Resulüne (sav) karşı harbe girmiş olduğunuzu bilin»** âyetiyle harb ilan edildiğini bildirmektedir. Hiç bir yasağın sonunda böylesine ağır bir tehdit yoktur. Bu tehdit, faizin ne kadar büyük sosyal bir günah olduğunu gözler önüne sermektedir.

Faiz belasının fert ve toplum hayatına verdiği zararları icmali bir şekilde şöyle göstermemiz mümkündür.

1. Faizin ferdi zararları

2. Faizin sosyal zararları

3. Faizin ekonomik zararları.

1. Faizin ferdi zararları : Faizle muamele ferdin ahlakını, vicdanını ve müslüman kardeşine karşı duygularını ifsat eder. Genel olarakta fertler arasında çekişme, egoistlik ve kendini beğenmişlik emarelerini soktuğu, fertleri birbirine karşı düşman durumuna düşürdüğü için, toplum içersinde yardımlaşma esasını yıkıyor ve berbat ediyor. Faizcinin bütün düşüncesi halkın kanını emmek ve mal biriktirmektir. Bunun için, her yol mübahtır. Nitekim ahlakı ifsat edici ve insanoğlunun manevi hayatını yıkmak isteyen her hareketin gerisinde faizle iştigal eden kimseler vardır. Faiz onlara göre kazançtır. Kazanç getirecek her şey mübahtır. Bu tipler günümüzde en açık bir şekilde görülmektedir.

2. Faizin sosyal zararları :

Şüphesiz faiz, fertler arasında bencilliği, çekişmeyi, düşmanlığı doğurduğu gibi, toplumlarında dağılmasına ve birbirlerine düşman olmasına

da vesile olur. Halbuki İslâm, fertlerin birbirine karşı şefkatli ve yardım-sever olmalarını ister. Faiz ise, insanların kalbine hased ve düşmanlık tohumlarını diker, sevgi ve kardeşlik bağlarını yıkar. Faizcide, sevgi, merhamet, yardımlaşma ve kardeşlik bağları olmadığı gibi, toplumda da o esasların yok edilmesi için en çok çalışan kişidir. Fert ve cemiyetin baş düşmanı olan faizciler, halkı sömürmekten başka bir şey düşünmezler.

3. Faizin ekonomik zararları :

Faiz, toplumda sınıflaşma vakiasını ortaya çıkarır. Bir tarafta mürefeh yaşayan, ezilenlerin, sömürülenlerin kaniyla, parasıyla geçiren insanlar. Diğer yandan ezilen, sömürülen, muhtaç ve mağdur edilmiş, dünya nimetlerinin birçoklarından mahrum fert ve toplumlar.

İşte bu iki sınıf arasında maddeten olduğu kadar manen de bir çarpışma vardır. Faize dayalı ekonomik yapı, ülke içersinde huzursuzluğa, mal, can, nesil ve din emniyetinin ortadan kalkmasına sebep olan en büyük amillerdendir.

Faizin girdiği toplumlarda, sınıf kavgaları, anarşik olaylar, alle ve toplumsal sıkıntılar giderek artar. Faizcilik bu gün insanlığı yok etmeğe götüren en büyük belalardan biri haline gelmiştir. Önceki asırlarda borsalar veya ferdi zenginler halinde ortaya çıkmış olan faizciler, günümüzde modern banka ağaları, kapitalistler ve tröstler olarak kendini göstermektedir. Bugün yeryüzünde hemen hemen bütün paralar çok az olan faizci zenginlerin veya bankaların elinde toplanmaktadır. Borç veren faizci her halü karda kazanç sahibidir. Bu kazançlarını artıran ve büyük paraları tekelinde toplayan faizciler, ekonomik hayatı istedikleri gibi ayarlamakta, sevk ve idare etmekte, toplumun kültür ve siyasi hayatına yön verebilmektedir. Öyle ki bunlar ihtilallere dahi vesile olmaktadırlar. Müminlere düşen vazife, Allah (cc)'ın yasağından kaçınmak ve hayrı ikame etmektir.

KÂFİRLERLE DOSTLUĞUN YASAKLANIŞI

لَا يَتَّخِذْ

الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَنْ يَفْعَلْ
 ذَلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَنْ تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقْيَةً
 وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ فِتْنَةً وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِنْ تَخْشَوْنَ
 مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ تُبْذَرُونَ يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي
 السَّخَّوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

28 — Mü'minler, mü'minleri bırakıp ta kafirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa (ona) Allahtan hiç bir şey (hiçbir yardım) yoktur. Meğer ki onlardan, gelebilecek bir tehlikeden dolayı, sakınmış olasınız. Allah size (asıl) kendisinden korkmanızı emrediyor. Nihayet gidiş te ancak Allah'a dır.

29 — De ki; göğüslerinizin içinde olanı gizlesenizde, onu açıklasanızda Allah bilir onu. Göklerde ne var yerde ne varsa (hepsini) o bilir. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir.

(ÂL'İ İMRÂN SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

أَوْلِيَاءَ

(Evliyâe): Vellinin çoğulu olan evliya kelimesi,

yardımcı, yardım edici anlamındadır.

تُغَاثِنَ

(Tugâten): Lügatte tûgâten kelimesi, korunma,

sakınma manasınadır. Âyetteki anlamı ise şudur: Şerrinden korkulan insana karşı, idare-i maslahat yapmaktır.

الْمَصِيرُ

(El mesîr): İsm-i mekan olan el-mesîr, dönülecek yer

manasınadır.

Mevzumuz âyetin, önceki âyetlerle münasebeti

Allah (cc), önceki âyetlerde bütün mülklerin kendisinin olduğunu, yücelten ve alçaltanın yalnız kendisi olacağını, dünyada her şeyi kendi iradesiyle tasarruf ettiğini, dilediğine mal, mülk ve mevki vermeye muktedir olduğunu, dilediğinde de her şeyi kulların ellerinden alacağını beyan etmiştir. (Mevzumuz) âyetinde ise, dünyadaki mal ve mevkiye özenerek kafirlerle dost olmak yasaklanmaktadır. Arzu edilecek olan, Allah (cc) yolundan gilmek, kâfir ve müşriklerden kaçınmaktır.

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBLERİ

1. (Mevzumuz) âyet, yahudileri dost edinen müslümanları uyarmak için nazil olmuştur. Çünkü Sahabiler, yahudileri dost edinen müminlere, «Yahudilerin dost ve arkadaşlığından sakınınız. Onlar sizi Hak yolundan saptırır,» nasihatları yaptıkları halde, tesirli olamadılar. Bunun üzerine, «Mü'minler, müminleri bırakıp ta kafirleri dost edinmesin...» âyeti nazil oldu. (1)

2. Kurtubî tefsirinde, İbn-i Abbas (ra)'dan rivayetle; «(Mevzumuz) âyet, Ubbade bin Sâmit el Ensâri hakkında nazil olmuştur. Onun yahudilerden bir çok dostları vardı. Hendek muharebesine hazırlanan Resulullah (sav)'a O, «Ya Resulullah (sav), benim beş yüz tane Yahudi dostum var. Onların bize yardım için savaşa gelmelerini uygun görüyorum. Ne buyrursunuz?» dedi. Resulullah (sav)'a yapılan bu teklif üzerine, «Müminler, müminleri bırakıp ta kafirleri dost edinmesin. Kim bunu yaparsa (ona) Allah'tan başka hiç bir şey yoktur...» âyeti nazil oldu» denmektedir.

ÂYETLERİN İOMÂLİ MANALARI

Allah (cc) müminleri, kafirlere dost olmaktan, sevgi ile yaklaşmaktan akraba olmaktan ve uzun zaman arkadaşlık yapmaktan menetmiştir. Çün-

kü mü'mine uygun olan, Allah düşmanlarından uzaklaşmak ve yüz çevirmektir. Kafirleri sevmek ve dost edinmek, aynı kalbde barınabilecek, beraberce varlığını devam ettirebilecek duygulardan değildir. Bu dostluk, ister kalbî bir dostluk olsun, ister ona yardım etmek şeklinde olsun, ister onun yardımını talep etmek tarzında tecelli etsin, hepsi eşittir. Yani aynıdır. Mü'minle kafir arasında yakınlık, akrabalık, din, akide, rabita ve dostluğun hepsi yok olmalıdır. Çünkü imanla küfür arasında hiçbir bağ yoktur.

Bazı durumlarda düşmanın şerrinden ve zararlarından emin olmak için dostluğa müsaade edilmiştir. Yalnız müsaade edilen bu dostluk, lisanî bir dostluktur. Yoksa ne kalbi ve ne de fiili dostluğa asla müsaade edilmemiştir.

Daha sonra (mevzumuz) âyet, Allah (cc) düşmanlarını dost ve sevgili yapan ve emre muhalefet eden kimselerin, çok büyük günahta olduklarına işaret eder.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: (Mevzumuz) âyette, «kim bunu yaparsa» tabirinin, «kim mü'minleri bırakıpta, kafirleri dost edinirse» ifadesi yerine kullanılmasından maksat, dost edinilen kafirlerin tekrar anılmaması, tekrar görünümünün olmaması ve âyetteki vecizliğin müşahade edilmesidir. Çünkü kafirleri dost edinmekten daha çirkin ve kötü bir şey düşünülemez.

İkinci incelik: «...Allah'tan hiçbir şey yoktur...» âyetinden murat, az veya çok, kafirlerden dost edinmenin islâm'da yerinin olmadığıdır. Çünkü Allah (cc) dostu mümin ile Allah (cc) düşmanı kafirin bir araya gelmesi mümkün değildir. Birinde Allah (cc) sevgisi, diğerinde Allah (cc) düşmanlığı. Tamamen birbirine zıt iki unsur... Ateş ile yanacak bir maddenin birarada durması nasıl mümkün değilse, mümin olarak kafirleri dost edinme ve onları sevmenin biraraya gelmesi de imkansızdır.

Üçüncü ve dördüncü incelik: Arap dili ve edebiyatıyla ilgili olduğundan yazılmamıştır.

Kafirleri dost edinmenin haramlığına delalet eden âyetler

Kafirleri dost edinmenin haramlığına delalet eden (mevzumuz) âyet gibi diğer bir çok âyetler vardır. Bu âyetlerin bir kısmı ehli kitap kafirleri, diğer bir kısmı da bütün kafirleri -kitap ehli ve müşrikleri- dost edin-

menin haram olduğunu bildirmektedir. Biz burada, bu âyetlerden bazıları-
nı yazmakla yetineceğiz.

1 — «Ey iman edenler, yahudileri de, nasranileri de kendinize yâr
(ve üstünüze hâkim) edinmeyin. Onlar (ancak) birbirinin yaranıdılar. İç-
nizden kim onları dost (ve hâkim) edinirse o da onlardandır. Şüphesiz Al-
lah o zalimler gûruhuna muvaffakiyet vermez». (Mâide: 51)

2 — «Ey iman edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız
(olanları) dostlar edinmeyin. (Kendileriyle aranızdaki) sevgi yüzünden onla-
ra (Peygamberin maksadını) ulaştırırsınız, (değil mi?). Halbuki onlar Hak'-
tan size gelene küfretilmişlerdir. Peygamberi de, sizi de Rabbiniz olan Al-
lah'a iman ediyorsunuz diye (yurtlarınızdan) çıkarıyorlardı onlar. Eğer siz
benim yolumdan savaşmak, benim rızamı aramak için çıkmışsanız (bunu
yapmazsınız). Halbuki ben sizin gizlediğinizi de, açıkladığınızı da çok iyi
bilirim. İçnizden kim bunu yaparsa muhakkak ki yolun ta ortasından sap-
mış olur.» (Mümtehe: 1)

3 — «Ey iman edenler, sizden evvel kendilerine kitap verilenlerle ka-
firlerden dininizi bir eğlence ve bir oyun (yerine) tutanları dostlar (ve üze-
rinize hâkimler) edinmeyin. Allah'tan korkun, eğer (ona) inanmış kimse-
lerseniz.» (Mâide: 57)

4 — «Ey iman edenler, kendi (din kardeş)lerinizden başkasını (dost
ve) sırdaş edinmeyin. (Çünkü) onlar size şer ve fesat yapmakta hiç bir
kusur etmezler, size sıkıntı verecek şey(ler)'i arzu ederler. Hakikat onların
(kin ve) buğzları ağızlarından (taşıp) meydana vermiştir. Göğüslerinde giz-
lemekte oldukları (düşmanlık) ise daha büyüktür. Size âyetlerimizi (katî
surette) açıkladık, eğer düşünürseniz.» (Âl'î İmrân: 118)

5 — «Allah'a ve ahiret gününe imanda sebat eden hiçbir kavmin, Al-
lah'a ve Resulune muhalefet eden insanlarla -velev ki onlar, bunların ba-
baları, oğulları, biraderleri veya soysopları olsunlar- dostlaşacaklarını gör-
mezsin...» (Mücâdele: 22)

İşte bu âyetlerde müslümanın kafiri —kitap ehli veya müşrik— içten
sevmesi, dost edinmesinin kesinlikle yasak olduğu görülür. Bunlar Allah
(cc)'a ve Resulune (sav) düşmandırlar. Bir müslümanın kalbinde hem pey-
gamber sevgisi, hem de O'nun düşmanının sevgisi beraber olabilir mi?
Ateş ve barutun biraraya gelmesi nasıl uygun olursa, onların o derece
biraraya gelmesi uygun olur.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Savaşta kafirlerden yardım istemenin hükmü nedir?

Fakihler savaşta kafirlerden yardım istemenin caiz olup olmadığı hususunda iki görüşe ayrılmışlardır.

A. Malikiler; (mevzumuz) âyetin zahiri ile, İbn-i Abbas (ra)'ın rivayet ettiği, «Yahudilerden beyüz'ün üzerinde dostu bulunan Ubbade bin Samid, Hendek muharebesi sırasında Peygamber efendimize, «Ya Resulullah (sav) yahudilerden yardım alabilirim. Ne emredersiniz?» dedi. Resulullah (sav)'da onun bu teklifini reddetti» ve Hz. Aişe (ra)'nin rivayet ettiği, «Atılğan, yiğit ve savaş bilen bir müşrik, Bedir savaşına gitmeye hazırlanan Resulullah (sav)'a gelerek kafirlerle savaşmak için izin istedi. Resulullah (sav), o'na «Geri dönünüz. Ben hiçbir zaman müşriklerden yardım istemem» buyurdu» hadisleri ele alarak, savaşta kafirlerden yardım istemenin caiz olmadığına kesinlikle hükmetmişlerdir.

B. Cumhur (Şafii, Hanbelî, Hanefî)'a göre, savaşta kafirlerden yardım istemek, iki şartla caizdir.

1. Onların yardımına ihtiyaç duyulması.
2. Onlara güvenilmesi.

Cumhur, bu görüşlerini şu hadis-i şeriflere dayandırır.

Müşriklerle fiilen savaşan Resulullah (sav), Kaynuka yahudilerinden yardım almış, savaş sonunda da ganimet mallar taksim edilirken, müslüman savaşçılara verdiği paylar gibi onlara da pay vermiştir.

Diğer bir fiili hadis-i şerifte, Resulullah (sav), Havazin kabilesi ile savaş gideceği zaman yahudi Seffan bin Ümmiyye'den yardım almıştır.

Cumhur, Malikilerin delil getirdiği âyet ve hadislerin, Resulullah (sav)'ın fiili hadisleriyle neshedildiğini söyleyerek, onların, «yardım alınamaz» görüşünü reddederler.

Bazı alimler, Malikilerin görüşlerini dayandırdıkları, her iki hadisin anlamını, «Resulullah (sav), kendisine yapılan yardım teklifleri sırasında ya ihtiyacı yoktu veya onlara güvenmiyordu,» şeklinde yorumlarlar.

İşte bu alimlerin görüşüne göre âyet ve hadislerde nesh yoktur. Her iki görüşe baktığımızda ihtiyaç ve güven duyulduğunda savaşta kafirlerden yardım almanın, caiz olduğu görülür.

İkinci hüküm: Âyette «Takiyye» kelimesinin anlamı ve hükmü nedir?

İbn-i Abbas (ra)'a göre, takiyye, düşman şerrinden korkan mü'minin, kalbi imanla mutmain olduğu halde lisanen küfrü icabettiren bir sözü söylemesidir. İslâm hukukuna göre, böyle bir kimse, günahkar değildir ve öldürülemez.

Bazı alimlere göre de takiyye şudur: Şahsını ve malını düşmanlardan korumak için kalben değil, lisanen küfrü gerektiren sözlerin kullanılmasıdır.

Cessâs bununla ilgili olarak: «(Mevzumuz) âyete göre, şahsını ve etrafındaki müslümanları, düşman şerrinden korumak için, kalbi imanla mutmain olan kimsenin, küfrü gerektiren bir şeyi açıktan yapması veya söylemesidir. (Mevzumuz) âyet gibi, «**Kalbi iman üzere (sabit ve bununla) mutmain olduğu halde (cebr ve) ikraha uğratılanlar müstesna...**» (Nahl: 106) âyeti de, düşman korkusundan diliyle küfrü icabettiren sözler söyleyen, fakat kalbi iman ile mutmain olan kimseye günah olmadığını beyan eder. Böyle hallerde takiyye yapmak, Allah (cc) tarafından müminlere verilen bir ruhsattır. Yalnız takiyyeyi terketmek daha hayırlıdır.

Alimlere göre de, kalbi imanla dolu bir kimseye, kafir olması için ölünceye kadar zor kullanılsa, lisanıyla küfür söz söylememesi daha hayırlıdır. Çünkü müşrikler, kalbi imanla dolu sahabi Hübeys bin Adiyye'ye (ra) küfre dönmesi için ölünceye kadar işkence yaptıkları halde, lisanından küfrü gerektiren bir söz duymadılar. İşte bu sahabi, müslümanlara göre kalbi imanla mutmain olan ve küfre dönmesi için kafirler tarafından işkence yapılıncaya, takiyye yaparak küfrü gerektiren sözler söyleyen Ammar bin Yasir (ra)'dan daha faziletlidir.

Resulullah (sav), Ammar bin Yasir (ra)'e, «Küfrü gerektiren sözler söylediğiniz zaman kalbiniz nasıldı?» diye sorduğunda, «İmanla mutmain idi» dedi. Bunun üzerine Resulullah (sav), «İmanınızdan ötürü kafirler tekrar işkence yaparlarsa kalbini bozmadan küfrü gerektiren sözler söyleyebilirsiniz» buyurdu. Peygamber Efendimizin, Ammar bin Yasir (ra)'e tavsiyeleri, hiç bir zaman farz değil, bir ruhsattır» (2) der.

Mevzumuzaya ışık tutan yalancı peygamber ile bazı sahabeler arasındaki kıssa

Yalancı peygamber Müseyleme, iki sahabiye yakalattı. Bunlardan birisine, «Muhammed (sav)'in, Allah (cc)'in elçisi olduğuna şahitlik yapar mı-

sınız?» diye sordu. «Evet» cevabını alınca, «Benimde Allah (cc)'ın elçisi ve peygamberi olduğuma şehâdet eder misiniz?» diye sorunca, öldürül-
mek korkusuyla o sahabi, «Evet» dedi. Hiç bir şey demeyen Müseyleme,
o sahabiye serbest bıraktı.

Bu defa ikinci sahabiye çağırarak, «Muhammed (sav)'in, Allah (cc)'ın
kulu ve elçisi olduğuna şehadet eder misiniz?» diye sordu. «Evet» cevabı
alınca, bu defa, «Benim de Allah (cc)'ın elçisi olduğuma şehâdet eder
misiniz?» diye sorunca, sahabi, «Ne dediğinizi duymuyorum. Kulağım sa-
ğırdır» cevabını verdi. Müseyleme, ikinci ve üçüncü kez aynı soruyu sordu.
Aynı cevabı alınca sahabinin boynunu vurdurarak öldürdü.

Sahabilerin haberi kendisine ulaşınca, Resulullah (sav), «Öldürülen
kimse, dinine bağlılığından şehadetin en yüksek mertebesine ulaşmıştır.
O'na müjdeler olsun, gözleri aydın olsun», Kalbi imanla dolu olduğu halde
ölüm korkusuyla yalancı peygamberi tasdik eden diğer sahabi, Allah (cc)'-
ın kullara tanıdığı ruhsat ile amel ettiğinden O'na da, «Hiçbir günahı yok-
tur» buyurdu.

**Üçüncü hüküm : Kafirleri dost edinmek ve onları islâm devletinde
çalıştırmak caiz midir?**

Bazı alimler, (mevzumuz) âyete dayanarak, «Müslümanların işlerini
kafirlerle yaptırması, onları işçi ve hizmetçi olarak çalıştırması caiz de-
ğildir. Hatta onlara bir mecliste saygı gösterilmesi ve ayağa kalkılması
haramdır,» derler. Çünkü, «Ey iman edenler müşrikler ancak bir necistir.
Onun için bu yıllarından sonra onlar Mescid-i Harama yaklaşmasınlar.
Eğer fakirlikten korkarsanız, Allah dilerse, sizi yakında kendi fazlından
zenginleştirir. Çünkü Allah, gerçek bilicidir, tam hüküm ve hikmet sahibi-
dir» (Tevbe: 28) buyurmuştur.

İbnü'l-Arabî bu hususta şöyle der: «Hz. Ömer (ra), Ebu Musa el Eşâ-
ri (ra)'yi tebliğci ve idareci olarak Yemen'e gönderdi. Ebu Musa el
Eşari (ra), bir Zimmiyi kendi işlerinde katip olarak çalıştırıyordu. Hz. Ömer
(ra) bunu duyunca, «Çalıştırdığınız zimmiyi derhal bırakınız» diye emretti»

Cessâs ta şöyle demektedir: «(Mevzumuz) âyet ve benzeri âyetler,
kâfirin hiç bir hususta, müslüman üzerinde hâkimiyet ve yönetimi olama-
yacağına delalet eder. Hatta bir kâfirin, hanımının müslüman oluşuyla is-
lâm kabul eden küçük erkek çocuğun malından tasarruf yapması ve bü-
yüdükten sonra evliliği hususunda, vellik hakkına sahip olması, mümkün
değildir. Hiçbir hususta kafir babanın, müslüman olan çocuğu üzerinde
etkinliği yoktur.

Cinayet işleyen bir müslümanın diyetini, zimmi bir kafir veremediği gibi, cinayet işleyen bir zimmi kafirin diyetini de müslüman veremez. Çünkü müslüman katilin diyetini vermekle zimmi kafiye bir velâyet hakkı tanımış olur: Kafirin velâyeti ise müslüman için asla kabul edilmez. Bir müslümanın, kâtil zimmi kafir için diyet vermesi, kafiye yardım ettiği anlamına gelir. Bu ve buna benzer hallerde müslümanların kafirlere zimmi dahi olsalar yardım etmeleri kesinlikle haramdır. Allah (cc)'in, «Allah kafirlere müminlerin aleyhinde (galebeye) asla bir yol (ve imkan) bahşetmez» (Nisâ: 141) buyruğu da, bu görüşü te'yid ve tercih eder.» (3)

Dördüncü hüküm: Kâfir ve fasıklarla, idare-i maslahat yapmanın hükmü nedir?

Kâfir ve fasıklarla, idare-i maslahat yapmak caizdir. Bu Allah (cc)'in (mevzumuz) âyette haram kıldığı velâyet ve dostluğun içersine girmez. Onlara velâyet hakkı tanımak, sevip dost edinmek başka şeydir. İdare-i maslahat etmek, başka şeydir. Çünkü Resulullah (sav), «Bir kavme karşı (yahudi ve müşrik) yüzümüz gülse de kalblerimiz onlara lanet eder» buyurmuştur.

Bazı alimlere göre, kâfir ve müşriklerle idâre-i maslahat yapmak, müslümanlara zarar vermemek ve islâma aykırı olmamak şartıyla caizdir. Bu dostluk ve idare-i maslahatçılık, adam öldürme, hırsızlık yapma ve yalan şahitliğe sebep olursa, elbette caiz değildir.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1. Kafirlere dost edinmek, sevmek ve meyletmek islâm'da haramdır.
2. Mal, can ve işkence korkusuyla takiyye yapmak caizdir.
3. Baskı yapma ve ölümle tehdit hallerinde kalbin imanla mutmain olması kaydıyla küfrü gerektiren bir sözün söylenmesi mübahtır.
4. Mü'min ile kafir arasında velâyet, yardımlaşma ve veraset bakımından hiç bir bağ yoktur.
5. İnsanların kalbinde gizli her şeye vakıf olan Allah (cc)'tan, hiç bir şey gizlenemez.

İSLÂM'DA HACCIN FARZ OLUŞU

اِنَّوَلَّ

بَيْتٍ وَضَعَ النَّاسُ لِلَّذِي بَكَتْهُ مَبَارَكًا وَهُدًى لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾
فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَّقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَلِلَّهِ عَلَى
النَّاسِ حُجُّ الْبَيْتِ مَنِ اسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ
عَنِ الْعَالَمِينَ

96 — Şüphesiz âlemler için, çok feyizli ve ayn-ı hidayet olmak üzere, konulan ilk ev (mabed) elbette Mekke'de olmalıdır.

97 — Orada apaçık alametler, İbrahim'in makamı vardır. Kim oraya glerse (taarruzdan) emin olur. Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin) Beyt'i hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır. Kim küfrederse şüphesiz ki Allah âlemlerden gani (müstağni) dir.

(ÂL'İ İMRÂN SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

أَوَّلَ بَيْتٍ
بَكَتْهُ

(Evvele beytin): İbâdet için yapılan ilk ev anlamındadır.

(Bekkete): Mekke demektir. İbn-i Ârabi; «Mekke'ye,

Bekke denilmesi, Allah (cc)'ın oraya (Mekkeye) kötülük yapmak isteyen diktatörlerin başını gövdesinden ayıracağını belirtmek içindir» der.

مُبَارَكًا

(Mübâreken): Hayırlı bir şeyin çok oluşu anlamın-

dadır.

هُدًى لِّلْعَالَمِينَ

(Hüden ill âlemine): Hidayet yani Beytullahın

insanlık için ilahi nur ve doğru yol kaynağı olması anlamındadır.

أَمِينًا

(Âminen): Nefsine ve malına emin olmak manasındadır.

Lafzen haber ifade eden bir kelime ise de emir ifade eden bir fiil şeklindedir. Bu kelimenin bulunduğu cümlelerin anlamı özetle şöyledir: «Kim, Mescid-i Haram'a girerse, siz ona emniyet verin».

سَبِيلًا

(Sebilen): Bir şeye kavuşturan güç anlamındadır.

Lügatta yol manasındadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc) icmâlen buyurur: «Allah (cc), Beytullah'ın kutsal mevkisini, fazilet ve meziyetlerini beyan etmiştir.

Veryüzünde Kabe'yi emniyet ve sığınak mahallî olarak ilk defa Hz. İbrahim (sav) ile Hz. İsmail (sav) inşa etmiştir. Mescid-i Aksa'yı ise, Kabe'nin inşaatından bir kaç asır sonra Hz. Süleyman (sav) yapmıştır. Dolayısıyla yeryüzünde peygamberlerin yaptığı ilk kible ve ilk mabed Kabe'dir. Kabe, bütün mescid ve mabedlerden üstündür. Emniyet ve istikrar beldesi Kabe'de Allah (cc)'ın, Safa, Merve, Zemzem, Hatim (Kabeye bitişik hilal şeklinde etrafı mermer duvarla çevrili yer), Hacerü'l Esved ve Makam-ı İbrahim gibi bir çok âyetleri vardır. Orası aynı zamanda bir hidayet ve nur merkezidir. Ve Beytullah, her renk, ırk ve dilden müslümanların yöneldikleri kiblelerdir. Tanışma ve sosyal meselelerin halledildiği bir büyük toplantı mahallidir. Allah (cc) isminin muayyen günler topluca anılmasına vesile olan yerdir. Özellikle mukaddes Hacc farzasının eda edildiği mekandır.

Bütün bu meziyetlerden dolayı Kâ'be, mabedlerin hepsinden daha üstündür. Ve müslümanlara kible olmaya daha lâyıktır.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBİ

Kurtubî; «Mücahid'den varit olan rivayete göre müslümanlar ile yahudiler arasında Ka'be ve Mescid-i Aksa'dan hangisinin daha faziletli ol-

duğuna dair konuşmalar oluyordu. Yahudiler, «Mescid-i Aksa, Kâ'be'den daha büyük ve üstündür. Bütün peygamberler onun etrafında toplanmış ve yaşamışlardır. O, en mukaddes topraklarda kurulmuştur» derlerdi. Müslümanlar da, yahudilere karşı, «En saygı değer, fasiletli yer Kâ'be'dir» diyorlardı. Bu konuşmalar üzerine Allah (cc), (mevzumuz) âyeti inzal buyurdu» (1) der.

(Mevzumuz) âyetin, daha önceki âyetlerle münasebeti

Âl'i İmrân suresinin başlangıcından, (mevzumuz) âyete kadar Hz. Muhammed (sav)'in peygamberliğinin delilleri, Allah (cc)'in vahdaniyetinin isbatı, ehl-i kitabın gerçek durumu ile, onların Hz. Muhammed (sav) ve ashabına karşı yaptıkları mücadeleleri beyan eden, Allah (cc)'in dininden inhiraf ederek, Medine'deki islâm cemiyetine karşı takındıkları tavrı ve bu tavrın gerisindeki gizli duygularını anlatmaktadır. Onların şüpheleri ve mücadelelerini anlatan âyetlerin başlangıcı, «**Tevrat indirilmezden evvel -Yakub'un kendisine haram kıldığı şeylerden başka yiyeceğin her türüsü İsrail oğulları için helaldir...**» (Âl'i İmrân: 93) âyetinden (mevzumuz) âyete kadardır. İşte bu âyetler, müslümanların inançlarını yıkmak ve bozmak isteyen yahudilerin şüphelerini gidermek için gelmiştir.

Yahudilerin birinci şüpheleri : Onlar, Peygamber Efendimiz (sav) hakkında şu şüpheleri ileri sürüyorlardı: «Hz. İbrahim milletinden olduğunuzu, getirdiğini iddia ettiğiniz dinin, Onun suhuflarının tekamül etmiş bir şekli olduğunu iddia ettiğiniz halde, O'na uymuyorsunuz. Çünkü deve eti yemek ve sütünü içmek Hz. İbrahim (sav)'in dininde haramdır. Bunları nasıl yer ve içersiniz? Hz. İbrahim'e haram olan şeylerin helal olduğunu söylemekle, O'na uymuyor ve tasdik etmiyorsunuz. «Ben ona halkın en yakınıyım» demeniz doğru değildir. Çünkü siz, her şeyinizle açıktan açığa O'na muhalefet ediyorsunuz.»

İşte Allah (cc), yahudilerin bu iddia ve yalanlarını reddederek, bütün yiyeceklerin İsrail (Hz. Yakub) ve oğullarına helal olduğunu, «**Tevrat indirilmezden evvel -Yakub'un kendisine haram kıldığı şeylerden başka yiyeceğin her türüsü İsrail oğulları için helaldir.**» (Âl'i İmrân: 93) âyetiyle bildirmektedir.

Peygamber Efendimiz (sav), Hz. İbrahim (sav)'in dinine hiç bir zaman muhalif değildi. Bilakis bütün yönleriyle O'na uyuyordu. Çünkü bütün semavi dinlerin kaynağı vahiy ve ilhamdır. Onlar ise, Allah (cc) tarafından

geldiğinden birbirine tamamen uygundur. Yahudilerin ortaya attıkları şüpheler, Beni İsrail peygamberlerinin kitaplarında yoktur. Kendileri kitaplarını tahrif ederek O'na şüphe ve desiselerini ilave etmişlerdir. Allah (cc), bu âyetle yahudilerin bu yalan iftira ve desiselerini böylece reddetmektedir.

Yahudilerin ikinci şüpheleri: Yahudiler, kıblenin Mescid-i Aksa'dan Ka'be'ye dönüş emrini vesile yaparak, Resulullah (sav)'ın nübüvvet ve risaletini inkar etmeğe ve halkı islâm'dan soğutmak, şüpheyi düşürmek için, «Mescid-i Aksa, Ka'be'den daha faziletlidir. Kible olmaya daha layıktır. Çünkü Orası, Kabe'den önce yapılmıştır. Hz. İshak (sav)'ın soyundan gelen bütün peygamberler O'raya tazim ederek, O yöne namaz kılmışlardır». Bizzat Resulullah (sav)'a da, «Onların yolunda olduğunuzu iddia ediyorsunuz. Onların saygı gösterdikleri yere tazim ederek yönelir, namaz kılarındınız. Kibleyi Kabe'ye çevirmezsiniz samimi olsaydınız» iddia ve iftiralarında bulunuyorlardı.

Onların bu tutum ve davranışları üzerine: «**Şüphesiz âlemler için, çok feyizli ve ay-nı hidayet olmak üzere, konulan ilk ev (mabed) elbette Mekte'de olandır**» âyeti nazil oldu. Böylece Allah (cc), yahudilerin müslümanları islâm'da şüpheyi düşürmek için ortaya atmış oldukları iftiraları reddetti.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Hacc farzının eda mahalli olarak Kabe'nin Allah (cc) tarafından ihtiyar (seçilme) edilmesinde bir takım hikmetler vardır. Öncelikle Kabe, Allah (cc)'in insanlar için seçtiği kiblegahtır. Yeryüzünde Hz. İbrahim (sav)'in ibâdet için yaptığı ilk evdir. Ka'be, semadaki Beytül Mamur'un tam istikametindedir. İnsanların yeryüzündeki tavaf yeri nasıl Ka'be ise, Meleklerin de semada tavaf ettikleri yer, Beytül Mamur'dur. Tüm bunlardan dolayı Allah (cc), hacc'ın orada yapılmasını emretmiştir.

İkinci incelik: İmam Fahreddin er-Râzî, Kabe'nin yapımı hususunda: «Allah (cc), Hz. İbrahim (sav)'e Kâ'benin yapılmasını emretmiştir. O, bu emrini Cebrail (sav) vasıtasıyla Hz. İbrahim (sav)'e bildirmiştir. Bundan dolayı dünyada Kâ'be'den daha şerefli bir bina yoktur ve olamaz da. Çünkü O'nu bizzat emreden Allah (cc), yeri ve şeklini çizen bizzat Hz. Cebrail, yapan Hz. İbrahim (sav), çırak ta Hz. İsmail (sav) dir» der. (2)

Üçüncü incelik: Ka'be, yeryüzünde bir emniyet ve sığınak yeridir. Böyle olması da Hz. İbrahim'in Beytullahı inşa ettikten sonra yapmış olduğu, «**Hani İbrahim, ya Rab, burasını emniyetli bir şehir yap**» (Bakara: 126) duası bereketiyledir. Ka'be, her korkanın sığınak yeridir. Oraya giren her kes emin olurdu. Yeryüzünde böyle bir yer yoktur. Hz. İbrahim'in ve Hz. İsmail'in yaptığı zamandan beri bu böyledir. Hatta Arapların cahilliyet döneminde bile... Evet, bu devre de dahi bu Kabe'nin hürmeti devam etmiştir. Bu hürmetin olduğu yerde (Ka'be) yaşayan insanların mal, can, nesil emniyetleri diğer bölgelerde yaşayan insanların mal, can ve nesil emniyetleriyle mukayese edilemeyecek derecede iyiydi. Denebilir ki, Ka'be'de yaşayan Kureyş kabilesinin, diğer putperest Arap kabilelerine bir üstünlüğü, bir hakimiyeti vardı. Bunun yegane sebebi, putperest olmalarına rağmen Ka'be'ye göstermiş oldukları tazimdir. İşte bu hususu apaçık beyan eden âyet-i kerime: «**Çevrelerinde insanların zorla (yakalanıp) kapılmakta olmasına rağmen (Mekke'yi) korkusuz (ve emin bir yer) yaptığımızı onlar görmediler mi? Hala batıla inanıyorlar da Allah'ın nimetine nankörlük mü ediyorlar?**» (Ankebut: 67)

Hatta Hz. Ömer (ra): «Babam Hattab'ın katilini Mescid-i Haram (Ka'be) de yakaladığım zaman çıkıncaya kadar değil öldürmek, elimi dahi sürmem» buyurmuştur. Zira oraya sığınan katil için Ka'be, emniyet ve istikrar yeri olur.

Dördüncü incelik : Allâme Ebussuud: «(Mevzumuz) âyette, «Kim küfrederse...» cümlesinin aslında, «Kim hacc yapmazsa» cümlesi yerine gelmesinde ki hikmet; Hacc'ın farz oluşunu te'kid ve gücü olduğu halde hacc yapmayan kimsenin ne kadar büyük günah işlemiş olacağının bildirilmesi içindir. Çünkü Resulullah (sav), «Gücü olduğu halde hacc farzını yapmadan ölen kimse, yahudilik ve hristiyanlık dinlerinden birisi üzere ölsün» buyurmuştur.

Hacc'ı farz kılan âyet, bir taraftan bu vazifeyi ifa ederken, yapılması gereken dikkat ve itinayı bildirirken, bir taraftan da gücü yettiği halde hacc yapmayan kimseyi, en yüksek seviyede tenkid ve tahkir etmiştir. Çünkü âyet, Arap dili ve edebiyatına göre hakikati ifade eden haber cümlesi değil, devamı ifade eden isim cümlesi ile haccı emretmiştir. Ki, hacc kulların uhdesinden ayrılmayacak bir haktır. Ancak hacc eda edildiği takdirde, bu haktan kurtulunur. Yoksa namaz ve oruç gibi bir fidiye ile ödenecek bir borç değildir» (3) demektedir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Harem-i Şerif (Ka'be)'de cinayet işleyen kimsenin hükmü nedir?

Fakihlere göre Ka'be'de -öldürme, uzuv kesme ve diğer bir şekilde- cinayet işleyen kimsenin kısas hükmü, yine Ka'be'de infaz edilir. Kabe'ye karşı saygısızlık yapan kâtili, Ka'be kısıstan kurtaramaz. Çünkü Allah (cc), «Onlar Mescid-i Haram yanında, orada sizinle görüşünceye kadar, (yani görüşmedikçe) siz de orada kendileriyle görüşmeyin. Fakat (orada sizi öldürürlerse siz de onları öldürün. Kâfirlerin cezası böyledir» (Bakara: 191) buyurmuştur.

Yalnız Ka'be'de cinayet işleyen kimsenin, kısasının Kabe'de infaz edilmesi konusunda ittifak eden fakihler, Kabe dışında cinayet işleyip daha sonra Ka'be'ye sığınan kimsenin kısasının Ka'bede yapıp yapılamayacağı hususunda iki görüşe ayrılmışlardır.

Birinci görüşe (Hanefi ve Hanbellilere) göre; şer'î had gerektiren bir günah işleyen kimsenin daha sonra Kabe'ye sığınması halinde, fillin hükmü -zina, hırsızlık ve ilh- Kabe'de icra edilemez. Çünkü Allah (cc), «...Kim oraya girerse (taarruzdan) emin olur» buyurmaktadır. Ka'be'ye giren şahsa orada bulunduğu müddetçe emniyet sağlanması farzdır. Bu âyet, her nekad bir şeyi haber verme tarzında gelmişse de kastedilen emirdir. Âyetin anlamı özetle şöyledir: «Her kim oraya girerse, ona emniyet verin».

«...Artık hacc da kadına yaklaşmak, günah işlemek, kavgâ etmek yoktur...» (Bakara: 197) âyeti de, yukarıdaki âyette andığımız gibi haber şeklinde gelmesine rağmen, emri ifade eder. Çünkü bu âyetin de asıl anlamı şöyledir: «Hacc esnasında kadınlara yaklaşmayınız. Günah işlemeyiniz ve kavgâ yapmayınız».

Bu görüş büyük alim Abdullah bin Abbas (ra)'dan nakledilmiştir. Ki O, «Dışarda cinayet işleyip daha sonra Harem-i Şerife sığınan kimsenin kısas hükmü, orada icra edilemez. Katil orada kaldığı müddetçe hiçbir kimse yanında oturamaz, alış-veriş yapamaz ve konuşamaz. Çıkıncaya kadar bu böyle devam eder. Çıktığı zaman da kısas hükmü infaz edilir» der.

İbn-i Abbas (ra)'ın bu görüşü, Hanefî allimlerinin mezhep görüşüdür. Onlar aynen bunu kabul eder ve «Harem-i şerifin kendisine has bir saygınlığı vardır. Herkes tarafından bu saygının gösterilmesi farzdır. Oraya

sığınan herkesin, kaldığı müddetçe korunması lazımdır. Çünkü Allah (cc), «Her kim oraya girse (taarruzdan) emin olur» buyurmuştur» derler.

İkinci görüşe (Malikî ve Şafîî) göre; de Kabe dışında -öldürme, uzuv kesme veya diğer bir şekilde- cinayet işleyen kimse, daha sonra Harem-i Şerife sığınır, kısas hükmü hemen orada infaz edilir. Delilleri ise şunlardır :

A. Resulullah (sav)'ın; «Bazı müşrikleri Mekke'nin fethinden sonra Harem-i Şerif te dahi görseniz öldürünüz» hadisidir.

B. Resulullah (sav)'ın müşrik İbn-i Hatel için, «O'nu öldürünüz. Ka-be'nin örtülerine sarılmış olarak görseniz dahi, öldürünüz» buyurmasıdır.

C. Resulullah (sav)'ın, «Şüphesiz Harem-i Şerif, asî (halifeye karşı), hırsız ve adam öldüren katili, kendisine sığınsa dahi korumaz» buyruğudur.

Bu hadislerden anlaşılan şudur: Dışarda cinayet işleyen kimseler, Harem-i Şerife dahi sığınsalar, mühlet tanınmayarak haklarındaki şer'î hüküm hemen infaz edilir. Malikî ve Şafîîler, «...Her kim oraya girse (taarruzdan) emin olur» âyetini de şu şekilde tefsir ederler: Cahiliyet devrinde bir kimse ne kadar cinayet işlerse işlesin, Kâbe'ye sığındığı takdirde ona çıkıncaya kadar taarruz edilmezdi. Bu da emniyet ve istikrar beldesi hal-kına Allah (cc)'ın bir lütfudur. Yalnız islâm, cinayetlerin önlenmesi bakımından -adam öldürme, hırsızlık, uzuv kesme, zina ve diğer bir şekilde- suç işleyen, Ka'be dahil nereye sığınır, sığınsın derhal hakkındaki hükmün infaz edilmesini emreder. Çünkü islâm dinî, kuvvet dinidir.

Delilleri daha sağlam olduğundan ikinci görüş (Şafîî ve Malikî) tercih edilir. Eğer birinci görüş tercih edilseydi, şöyle bir durum ortaya çıkardı: Harem-i Şerif canilerin, suçluların toplandığı bir merkez haline gelir ve can emniyeti ortadan kalkardı. «Harem-i Şerife sığınır ve orada kalırsam kurtulurum» düşüncesiyle suçlular, Ka'be'ye sığındıkları takdirde, şer'î hükümler de icra edilmezse, Harem bir suçlular merkezi olurdu. Halbuki Allah (cc) Harem-i Şerifi, «emniyet ve istikrar beldesi» olarak vasıflandırmıştır. Bundan dolayı tercih edilen görüş, ikinci görüştür. Allah (cc), en iyi bilendir.

İkinci hüküm: Fakir ve kölenin hacc yapma hükmü nedir?

Âyette belirtilen mali güce sahip olmayan fakire, hacc yapmak farz değildir. Eğer fakir kimse hacc yaparsa, hacc farzasını eda etmiş olacağı icma ile sabittir. Fakihlerin ihtilaf ettiği husus, hacc yapan köleden, bu farzın kalkıp kalkmayacağıdır.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra)'ye göre, köle hacc yaparsa, nafile hacc yapmış olur. Azat edildikten sonra zengin olursa yeniden hacc yapması farzdır. Baliğ olmayan çocuk hacc yapsa dahi, bülüğdan sonra hacc yapmasının farz olduğu gibi. Çünkü çocukluk döneminde yapılan ibadetlerin -biri de hacctir- hepsi nafiledir. Bunun için kölelik devrinde yapılan hacc da nafile hacctir. Bilahare hacc yapması farzdır.

İmam-ı Azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Malik (ra)'in görüşlerine muhaliftir. ğil, farz olan haccı eda etmiş olur. Çünkü hacc vazifesini eda eden fakir- den hacc sakıt olduğu gibi, hacc vazifesini yapan köleden de, hacc sakıt olur. Kölelik, fakirlik, haccın farz olması hususunda eşittir. Köleye cuma namazı da farz değildir. Camiye giderek cuma namazı kılsa, öğle namazının farzı üzerinden sakıt olur. Bu görüşte zayıftır. Çünkü Şafii Mezhebi- nin İmam Şafii (ra)'den sonra en büyük imamı İmam-ı Nevevî'den bu hu- susta yukarıdaki Şafii görüşüne aykırı bir görüş nakledilmiştir. Çünkü O: «Şafii mezhebine göre, hacc niyetiyle ihrama giren köle, Arafat vakfesini yapmadan önce azat edilirse haccı, eda edilmiş bir hacc olur. Bu da İmam-ı azam Ebu Hanife (ra) ve İmam Malik (ra)'in görüşlerine muhaliftir. Azat edilme olayı Arafat vakfesinden sonra olursa o hacc, farz hacc değil, nafile hacc sayılır. İmam Şafii (ra)'nin yanında en sahih görüş te budur. Görülüyor ki, her iki mezhep arasındaki ihtilaf şeklidir, hakiki değildir. Çünkü her iki mezhepte kölenin azat edilmesi, haccın en büyük rüknü Arafat vakfesinden sonra tahakkuk ederse, onun nafile hacc yapmış ola- cağı ve zengin olduktan sonra hacc yapmasının da farz olduğu hususun- da ittifak etmişlerdir».

Üçüncü hüküm: Kadının mahreminin yanında bulunması, o'nun için hacc farzının şartlarından mıdır?

Bazı fakihlere göre mahreminin yanında bulunması, kadın için haccın farz olma şartlarındanıdır. Bu Hanefi mezhebinin görüşüdür. «Allah (cc)'a ve ahiret gününe inanan bir kadına, yanında kocası ve mahremi olmaksızın üçgünden fazla yolculuk yapması haramdır» hadisi ve İbn-i Abbas (ra)'tan rivayet edilen, «Resulullah (sav) bir gün hutbede, «Kadın, mahremi olmaksızın yolculuk yapmasını» buyurdu. Bir sahâbî ayağa kalkarak, «Ya Resulullah (sav) orduya katılmak için hazırlanıyorum. Hanımım ise hacc yapmak istiyor,» deyince, «Sen, hanımınla hacc yap» buyurdu» hadislerini delil getirirler. Bir kadın ancak yanında kocası veya mahremi olduğu takdirde hacc yapabilir. Tek başına yapamaz. Çünkü Resulullah (sav) cihat yapmak isteyen kimseye, o'nu (farz olduğu halde) terketmesini ve hanımıyla hacc yapmasını emretmiştir. Eğer kadının hacc yolunda bir mah-

reminin bulunması, haccın vücup şartlarından olmasaydı Resulullah (sav), o adama cihadı terketmesini ve hanımıyla hacc yapmasını emretmezdi.

Şafii ve Hanbelilere göre de bir kadın, haccda birkaç kadınla birlikte olursa -namus emniyeti sağlanmıştır- yanında mahremi ve kocasının bulunması haccın vücup şartlarından değildir.

Nafle haccı hiçbir kadın yalnız başına yapamaz. Ancak kocası veya bir mahremi olursa yapabilir. Şafiiler ile Hanbelilerin yukarıda andığımız hadisten haberdar olmadığını zannediyorum. Hadislerin ışığında meseleye baktığımız zaman, yanında mahremi veya kocası bulunmayan kadına hacc farz değildir. Bulunursa farzdır. Tercih edilen de bu görüştür.

Mühim bir uyarı

İslâm, hacc gibi bir farzın edasını, kadının yalnız başına yapmasına müsaade etmemiştir. Ancak mahremiyle yapabilir. İslâmın beş temel şartından biri olan hacc, hem kadına hem de erkeğe farzdır. Günümüz kadınları bırakınız haccı, okumak ve çalışmak için ülke içi ve dışına gidiyor. Açık, saçık geziyor. Yanlarında mahremleri olmaksızın yemek yiyor ve içiyor. Tablî bir görünüm alan bu durum, İslâm terbiye, edep ve ahlâkından uzak olduğu gibi, erkeklik gururunu ve namusunu, kıskanma duygusunu ortadan kaldırmaktadır.

Dördüncü hüküm: Haccı farz kılan şartlar nelerdir?

Haccı farz kılan şartlar beştir.

1. İslâm olmak.
2. Akıllı olmak.
3. Baliğ olmak
4. Gücü olmak (para ve sıhhatin olması).
5. Kadın mahreminin yanında bulunması.

Bazı alimler bu şartlara yol emniyetini de ilave etmişlerdir. Halbuki yol emniyeti vücup şartlarından değil, eda şartlarındandır. İlk üç şart yalnız haccın değil oruç, namaz gibi diğer İslâm rükünlerinin de şartlarındandır.

Dördüncü şartı -güçtür- Allah (cc), «...Onu bir yol bulabilenlerin (gücü-yetenlerin) Beyti hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir

hakkıdır...» âyetinde beyan etmiştir. Bu şart, Resulullah (sav)'ın hadisinde, «binek ve yol azığı» olarak açıklanmıştır. Çünkü Resulullah (sav), «Bir kimsenin yol azığı ve kendisini Beytullah'a kavuşturacak bir bineği olur da hacc yapmazsa, öldüğü zaman hristiyan veya yahudi olarak ölür. Bunu da şüphesiz Allah (cc), **«Ona bir yol bulabilenlerin (gücü yetenlerin), Beyt-i hacc (ve ziyaret) etmesi Allah'ın insanlar üzerinde bir hakkıdır...»** âyetiyle beyan etmiştir» buyurdu.

İbn-i Ömer (ra)'den varit olan bir rivayete göre Resulullah (sav)'a âyetteki «Ona bir yol bulabilenler» cümlesinden maksat nedir?» diye soruldu. Peygamber Efendimiz de, «Ondan maksat, azık ve binektir» buyurdu.

Cessas'ta bu hususta: «Âyetteki «gücü yetenler» ifadesi, yalnız binek ve azığa hasredilmemelidir. Çünkü hastalığından korkan hasta, sakat ve binek üzerinde duramayacak kadar ihtiyar olan kişilerin binek ve azıkları olsa dahi hacc vazifesini eda edebilmeleri çok zor ve müşküldür.

İşte bu görüş delalet ediyor ki, Resulullah (sav), âyetteki «gücü yetenler» tabirini açıklarken gücü, yalnız azık ve binek olarak kastedmiyor. Bunu daha geniş bir manada kullanıyor. Azık ve binek gücü yetmenin kapsamına giren şeylerden sadece ikisidir. Yalnız bunlar değildir. Bu ise «Yürümeye gücü yeten bir insan için azık ve binek olmasa dahi ona hacc farzdır» diyen kimselerin görüşlerinin batıl olduğunu ifade eder. Çünkü Resulullah (sav) haccın farzlıyetini beyan ederken bineğin farz olduğunu beyan etmiştir. Yürüyerek değil» (4) der.

Beşinci şartı tafsilatlı olarak üçüncü hükümde beyan ettik.

Beşinci hüküm: Birden fazla hacc yapmak, farz mıdır?

(Mevzuınız) âyetin zahiri, haccın ömürde bir defa yapılmasının farz olduğunu beyan eder. Cumhur da bu görüştedir. Zira haccın birden fazla yapılması hususunda âyetle bir işaret yoktur. Ebu Hüreyre (ra)'nın rivayet ettiği hadis bu hususu tekit eder: «Resulullah (sav), bir gün hutbede, «Ey insanlar Allah (cc) size haccı farz kıldı. Kimin gücü yeterse haccını yapsın» buyurdu. Sahabilerden birî ayağa kalkarak, «Ya Resulallah (sav), her sene hacc yapılacak mı?» diye üç kez sorduğu halde her defasında Peygamber Efendimiz (sav) sükut etti ve sonra, «Ey insanlar, eğer «Evet»

deseydim, size her sene hacc farz olacağından gücünüz buna yetmezdi» Hutbesine devamla «Benim söylemediklerimi siz sormayın. Çünkü sizden önceki ümmetlerin helaki, peygamberlerine çok soru sormaları ve onlara muhalefet etmeleri yüzündendir. Size bir şeyi emrettiğim zaman, gücünüz nisbetinde onu yapın. Nehyettiğim şeyleri de yapmayınız,» buyurdu. Ve bu hadis haccın ömürde bir defa yapılacağını tekit eder.

İSLAM'DA TAADDÜD-Ü ZEVCAT VE HİKMETİ

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
 زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ
 بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ۝۱ وَاتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ وَلَا
 تَبَدَّلُوا الْخَبِيثَ بِالطَّيِّبِ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمُ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ أَنَّهُ كَانَ
 حُوبًا كَبِيرًا ۝۲ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِسُوا مَا
 طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَشْنَىٰ وَثَلْثَ وَرُبَاعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً
 أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ دُنِيَ الْأَتَعُولُوا ۝۳ وَاتُوا النِّسَاءَ صِدُقَاتِهِنَّ
 نُخْلَةً فَإِنْ طِبْنَ لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ نَفْسًا فَكُلُوهُ مِنْهَا مَرَاتًا

1 — Ey insanlar, sizi birtek candan yaratan, ondan da yine onun zövcasını vücuda getiren ve ikisinden birçok erkekler ve kadınlar türeten Rabbiniz(e karşı gelmek)ten çekinin. Kendisi(nin adını öne sürmek suretiyle) birbirinize dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının. Çünkü Allah, sizin üzerinizde tam bir gözeticidir.

2 — Yetimlere (rüşdüne gelince) mallarını verin. Temizi murdara değişmeyin. Onların mallarını kendi mallarınıza (katarak) yemeyin. Çünkü bu, muhakkak büyük bir günahdır.

3 — Eğer yetim kızlar hakkında (adaleti yerine getiremeyeceğinizden) korkarsanız sizin için helal olan (diğer) kadınlardan ikişer, üçer, dör-

der olmak üzere nikah edin. Şayet (bu suretle de) adalet yapamayacağınızdan endişe ederseniz o zaman bir (tane ile), yahut malik olduğunuz cariye (ile iktifa edin). Bu (tek zevce veya cariye) sizin (Haktan) eğilip sapmamana za daha yakındır.

4 — (Aldığınız) kadınların mehirlerini yürekten isteyerek ve (Allahın) bir atıyye (si) olarak verin. Bununla beraber eğer onlardan birazını gönül hoşluğu ile size bağışlamış olurlarsa onu da içinize sine sine yiyin.

(NİSA SURESİ)

AYETLERİN LAFZI TAHLİLİ

بَثَّ مِنْهُمَا

(Besse Minhüma): Besse kelimesinin lügat manası dağılma demektir. Ayetteki manası ise, tenasül yoluyla çoğaltmaktır.

تَسْأَلُونَ

(Tesâelüne): Sorma, isteme manasına gelen bir fiildir.

وَالْأَرْحَامَ

(Velerhâme): Rahmin çoğulu olan erham kelimesi, ceninin ana karnında bulunduğu yer anlamındadır. Buradaki anlamı ise, akrabalıktır.

رَقِيبًا

(Ragiben): Vakıf olma ve kontrol etme demektir.

الْيَتَامَى

(El-yetâma): Yetim kelimesinin çoğuludur. Yetim, babasını kaybeden çocuğa denir.

حُوبًا

(Hûben): Günah anlamındadır.

تُقْسِطُوا

(Tuksitû): Adil olmak manasını ifade eden iksatın fiildir demektir.

تَقُولُوا

(Teûlû): Meyletme ve yönelme.

صَدَقَاتِهِنَّ

(Sadukâtihinne): Mehir demektir.

نَخْلَةً

(Nihleten): Birşeyi gönül hoşluğu ile verme.

مِنْهَا مَرِيًّا

(Henien merien): Rahatlıkla yenilen şey manasıdır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allahu taala icmalen, bütün insanlara umumî bir hitabta bulunarak insanları, ortak koşmadan yalnız kendisine ibadete davet ediyor, büyük kuvvetine işaret ederek bütün insanları tek bir nefisten (Hz. Adem) ve ondan da zevcesini (Hz. Havva), her ikisinden ise bütün insanları yarattığını bildiriyor. Bütün insanlar hem nesep, hem de insanlık bakımından kardeşir. Bu bakımdan Allah (cc), insanlık binasının tamamlanması için kuvvetlinin zayıfa, zenginin fakire yardım etmesini tavsiye ediyor.

Giriş ayetlerinin iki yerinde —baş ve sonda— takvayı te'kiden emretmesi Allahın insanlar üzerindeki hakkının büyüklüğüne işarettir. Takva ile akrabalık bağının birlikte anılması, akrabalık bağının ne kadar önemli olduğunu göstermeye kafidir. Allaha (cc) imandan gelen bağ ve akrabalık bağı... İnsanlar Allaha (cc) gerçekten iman ederek birlik olsalar ve akrabalık bağlarını kuvvetlendirseler, emniyet ve mutluluk içinde yaşarlar. Böyle bir ortam içinde de yaşlıyı, çocuğu, zayıfı ve fakiri ateş gibi yakan yoksulluk ve savaşlar olmazdı.

Allah (cc), yetimlerin haklarına riayet edilmesini ve mallarının korunmasını emretmektedir. Çünkü yetimler, bakıma, korunmaya ve yardıma daha çok muhtaçdırlar. Zayıf olan yetime zulmetmek Allah (cc) katında büyük günahdır. Yetimlerin himayeniz altındaki mallarını veriniz. Onların iyi mallarına karşılık kötü ve değersiz mallar vermeye kalkışmayınız.

Allah (cc), himayesi altında bulunan yetim kızlarla evlenmek arzusunda bulunan erkeklere, mehirlerini tam verememekten ve adaleti gözetmemekten korkarlarsa, yetim kızlarla değil, başka kadınlarla evlenmelerini emretmektedir. Erkekler, diğer kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikahlarına alabilirler. Bu mübahtır. Birden fazla kadınla evlenmek isteyen erkekler, aralarında adaleti sağlayamamaktan korkarlarsa, o zaman bir tane ile yetinmelidirler.

Allah (cc) erkeklere, kadınların mehirlerini gönül hoşluğu ile vermelerini emretmektedir. Eğer kadınlar mehirlerinden bir bölümünü kendi arzuları ile hibe eder, verirlerse, erkek bunu gönül hoşluğu ile helal olarak yiyebilir. (1)

1 — Bu Âyetlerin icmalı manası, İbni Kesir, Celaleyn ve Ebussud tefsirlerinden alınmıştır.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1 — Said bin Cübeyr (ra)'in rivayetine göre Arapların Gafan kabillesinden bir kişinin, yanında bulunan kardeşinin yetim çocuğunun çokca malı vardır. Çocuk baliğ olunca amcasından malını istedi, fakat alamadı. Resulullah (sav)'a amcasını şikayet etti. Bunun üzerine «**Yetimlere (rüşdüne gelince) mallarını verin...**» âyeti nazil oldu. (2)

2 — Hz. Ayşe (ra)'den: «Yanında yetim kız çocuğu bulunan bir kimse onunla nikah akdi yaptı. Hiçbir hakkı olmadığı halde kızın mülkü olan hurma bahçesini kendisine vermiyordu. Bunun üzerine «**Eğer yetim kızlar hakkında...**» âyeti nazil oldu.» (3) rivayetidir.

3 — Buhari'nin Urve bin Zübeyr (ra)'den rivayetine göre Urve, Hz. Ayşe (ra)'ye «**Eğer yetim kızlar hakkında...**» ayetinin manasını sordu. Hz. Ayşe (ra), «Ey kızkardeşimin oğlu, yetim kız kendisine bakan velisinin yanında bulunur. Velisi onun malını kendi malına karıştırır. Kızın hem malı, hem de güzelliği adamın hoşuna gider. Bu sebeble kızı, mehrinde adil davranmadan nikahlamak ister. Başkasının o kıza vereceği kadar birşey vermeden nikahlar. Bunun için, yetim kızlara mehirlerinde adalet göstererek başkalarının verebileceğinin en yükseğini vermedikçe velilerin kendilerine nikahlamaları nehyedilmiştir. Yoksa Allah, onlardan başka arzu ettikleri kadınlarla ikiye, üçer, dörder evlenmelerine müsaade etmiştir. Bazı kimseler bu ayetin nüzulünden sonra Resulullah (sav)'tan fetva istediler. Bunun üzerine «**Senden kadınlar hakkında fetva isterler. De ki: «Onlara dair fetvayı size Allah veriyor...»** (Nisa: 127) ayeti nazil oldu.» dedi. (4)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci İncelik: Sureye «Nisa» adı verilmesi, kadınlarla ilgili hükümlerin diğer surelere göre daha fazla olmasındandır.

Suresinin giriş kısmında insanlara birtak nefisten (Hz. Adem) yaratıldıklarının hatırlatılması, ihtiva ettiği hükümler bakımından güzel bir başlangıçtır. Surede daha çok insanları tek bir Yaratıcıya bağlayan ve aralarındaki nikah, veraset, evlilik hukuku, neseb ve dünürlük münasebetlerini tanzim eden hükümler yer almaktadır.

2 — Süyutî, Dürrü'l-Mensur, C. 2, S. 117. İbni Cevzi, Zadü'l-Mesir, C. 2, S. 4.

3 — Buhari, Hz. Ayşe'den rivayet etmiştir. İbni Kesir, Tefsir, C. 1, S. 449.

4 — Buhari ve Müslim. İbni Kesir, age, C. 1, S. 450. İbni Cevzi, age, C. 2, S. 6.

İkinci İncelik : Bütün insanlar Hz. Adem (as)'in soyundandır. Darwin'in tekamül nazariyesi, Kur'anın «**O, sizi tek nefisten yaratmıştır.**» sarıh ayetiyle tezat teşkil etmektedir. Darwin nazariyesine göre insan, önce sırasıyla deniz üzerinde bir toprak parçası, küçük bir hayvan, kurbağa, balık, maymun ve en son şekliyle insan halini almıştır. Bu nazariye müccerret bir vehimden ibarettir. İlim adamları bu görüşü kesin delillerle reddetmişlerdir.

Üçüncü İncelik: Hz. Havva'ya Havva isminin verilmesi, bir canlıdan yaratıldığı içindir. Bu, Allah (cc) tarafından «**Ondan da yine onun zevcesi ni vücuda getirendir.**» âyetiyle ifade buyurulmuştur.

Ebu Müslim, Hz. Havva'nın Hz. Adem (as)'den yaratıldığı görüşünü kabul etmeyerek, «Hz. Havva'yı Hz. Adem (as)'den yaratmaktaki hikmet nedir? Çünkü Allah (cc), onu da topraktan yaratmaya kadirdir. «**Ondan zevcesini vücuda getirendir.**» ayeti, Hz. Havva'nın Hz. Adem (as)'in cinsinden yaratıldığını ifade eder. Yani Allah (cc), Hz. Adem (as)'i nasıl topraktan yaratmışsa onu da topraktan yaratmıştır.» demektedir.

Muhammed Abduh da Menar isimli tefsirinde, Ebu Müslim'in görüşünde olduğunu beyan etmiştir. (5)

Ebu Müslim'in görüşü batıldır. Ayet onun görüşüne göre tefsir edilişse, insanların bir nefisten değil iki nefisten yaratıldığı ortaya çıkar. Halbuki bu, hem âyetin nassına, hem de bu husustaki sahih hadislerle aykırıdır.

Ebu Müslim'in, «Allah (cc)'in Hz. Havva'yı Hz. Adem (as)'den yaratmasında ne hikmet vardır?» sorusuna şöyle cevap verilebilir: Allah (cc)'in Hz. Havva'yı Hz. Adem (as)'den yaratmasındaki hikmet, bir canlıyı, doğum yoluyla değil, müccerret olarak diğer bir canlıdan yaratmaya kadir olduğunu beyan etmektir. Bir cansızdan bir canlıyı yaratmaya kadir olduğu gibi, bir canlıdan diğer bir canlıyı yaratmaya da kadirdir. Mesela, Hz. Adem (as)'i topraktan, Hz. İsa (as)'yı bakire bir kadından, Hz. Havva'yı da bir erkekten yaratmıştır. Allah (cc) herşeye kadir ve gücü yetendir.

Dördüncü İncelik : Haramı murdar, helali de temiz ve güzel olarak vassıflandıran Allah (cc), «**Temizi murdarla değışmeyin...**» âyetiyle yetim malını yemenin iğrençliğini beyan ederek verdiği helal rızıkla yetinilmesini, yetimlerin mallarına kesinlikle yan gözle bakılmamasını emretmektedir.

Yetim malına göz dikmek, el uzatmak zulümdür ve Allah (cc) zulmü kesin olarak yasaklamıştır.

Beşinci incelik : Ebussuud'a göre, «**Yetimlere mallarını verin**» ayetinde rüşdüne ermiş oldukları halde «yetimler» tabirinin kullanılması, yetişkinlik çağına geldikleri zaman mallarının hemen kendilerine verilmesinin farz olduğunu beyan etmek içindir. Allah (cc), onları, yetimlik sıfatları hiç kalkmamış, devam ediyormuş gibi zikrederek yetimlere merhamet edilmesini emretmektedir.

Altıncı incelik : Yetimin malı, vasiinin malına karıştırılmasa bile yenilmesi kati olarak haramdır. Ayetteki, «**Onların mallarını kendi mallarınıza (katarak) yemeyin**» kaydı, katarak yemenin daha çirkin olduğunu göstermek içindir. Yetim malının zaruret hali dışında yenilmesi çok çirkin bir harekettir. Yetimin malını kendi malına katarak yemek ise çok daha çirkin bir harekettir ve bu yüzden özellikle yasaklanmıştır.

Yedinci incelik: «**Eğer yetim kızlar hakkında (adaleti yerine getiremeyeceğinizden) korkarsanız...**» âyetinde, yetimlerin ahkamıyla kadınların nikahı arasında çok ince ve güzel bir münasebet kurulmuştur. Çünkü kadınlar da yetimler gibi zayıf oldukları için bir erkeğin himayesine muhtaçdırlar. Allah (cc), yanında yetim kız bulunan velinin, onunla, malına ve güzelliğine tamah ederek adalet ölçülerine uygun bir mehir vermeden evlenmesini yasaklamıştır. Fakat onlar dilerlerse diğer kadınlardan ikiye, üçer, dörder kadınla evlenebilirler. Bu hususta geniş bilgi, nüzul sebebinde Urve bin Zübeyr (ra)'ın Hz. Ayşe (ra)'den rivayet ettiği hadiste geçmiştir.

Ebussuud Efendi bu hususta şöyle demektedir: «Allah (cc)'ın müslümanlara yetimlerle evlenmeyi nehyederek diğer kadınlarla evlenmelerini tavsiye etmesi, yetimler hakkında ne kadar lütufkar olduğuna işarettir. Çünkü insan yaratılış itibarıyla yasaklanan birşeyi yapmaya daha çok istek duyar. Bundan dolayı Allah (cc), Yetimler dışındaki kadınlarla dilediğiniz kadar evlenebilirsiniz» buyurmuştur.» (6)

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci Hüküm : Rahimle birşey dilemenin hükmü nedir?

«...Kendisi(nin adını öne sürmek suretiyle) birbirinize dileklerde bulunduğunuz Allah'tan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının...» âyeti,

rahimle dilekte bulunmanın caiz olduğuna işaret eder. Bilhassa kurradan Hamza'nın kıraatına göre (Erham) kelimesi (Erhami) şeklinde okununca işaret ettiğimiz husus daha açık bir şekilde görülür. Çünkü bu kıraata göre ayetin anlamı, «**Kendisiyle ve sılasını tavsiye ettiği rahimleri vesile ederek birbirinize karşı dilekte bulunduğunuzda Allah'tan ve akrabalık (bağ-larını kırmak)tan sakının.**» olur. Bundan da anlaşılıyor ki, bazı alimlere göre, rahimleri vasıta ederek dilekte bulunmak caizdir. Bu şekilde dilekte bulunmak bir yemin değil, şefkat taleb etmektir. Dolayısıyla bir kimsenin «Sıla-ı rahim hakkı için senden şunu diliyorum.» demesi, hadiste, «Babalığınızın ismi ile yemin etmeyiniz» ifadesi ile yasaklanan yemin kapsamına girmez.

Bir isimle veya rahimle dilekte bulunmanın caiz olduğunu söyleyenler Resulullah (sav)'ın, «Allahım, senden dilekte bulunanların ve şu anda ya-ya olarak yürüyüşümün hürmetine duamın kabul edilmesini istiyorum. Çünkü insanlara zarar vermek, şimarmak, riyakarlık yapmak ve gidişimi halka duyurmak için evden çıkmış değilim. Yalnız senin rızan için evden çıkmış camiye gidiyorum.» hadisini de delil alırlar. Görüldüğü gibi Resulullah (sav), Allah (cc)'tan dilekte bulunurken O'ndan halisane dilekte bulunanları kendisine vasıta etmektedir.

Bazı alimler işe rahimle dilekte bulunmayı mekruh saymışlardır. Bunlara göre, «Kim yemin ederse ya Allah ismi ile yemin etsin veya sükut etsin.» sahih hadisi, yukarıda anılan «Rahimle Allah'tan veya insanlardan dilekte bulunmak, bir nevi Allah'tan gayriyla yemin etmek anlamına gelmez.» görüşünü reddeder. Bu görüş İbni Atiyye'nindir.

Zeccâc, bu konuda şöyle der: «Kurradan Hamza'nın kıraatı zayıf olduğu gibi usul-ü dinde çok büyük bir hataya vesile olur. Çünkü Resulullah (sav), «Babalarınızın ismiyle yemin etmeyiniz.» buyurmuştur. Allah'ın gayriyla yemin etmek caiz olmadığına göre, rahimle yemin etmek nasıl caiz olur?»

Kurtubî'nin nakline göre Müberret, «Ayetteki «**Vel erhâme**» kelimesini esre ile okuyan bir alimin arkasında namaza dursam, farkına varır varmaz hemen namazı bozar, ayakkabılarımı alır, çıkarım.» der. (7)

İmam Kuşeyrî ise bu hususta şöyle demektedir: «Bu görüşler (İbni Atiyye, Zeccâc ve Müberret'in görüşleri) akaid alimleri tarafından makbul sayılmayarak kesinlikle reddedilir. Çünkü kıraat alimlerinin okudukları

bütün kıraat şekillerinin tevâtüren Resulullah (sav)'tan nakledildiği tesbit edilmiştir. Bu husus, kıraat ilmine vakıf olanlarca gayet iyi bilinir. Resulullah (sav)'tan geldiği kesin biçimde tesbit edilen birşeyi reddeden veya çirkin gören, Resulullahı reddetmiş veya çirkin görmüştür. Çok dikkat edilmesi gereken bir husus da Kur'anın kıraatı konusunda lügat ve nahiv alimlerinin değil, kıraat alimlerinin taklid edileceğidir. Arap dili ve edebiyatı Resulullah (sav)'tan öğrenilir. Onun fesahatinden kim şüphe edebilir? Resulullah'ın yasakladığı, Allah (cc)'ın gayrı üzerine yemin etmektir. Herhangi birşeyi vasıta ederek dilekte bulunmayı ise hiçkimse yemin kabul edemez.»

İkinci hüküm: Balığ olmayan yetime malı teslim edilir mi?

«Yetimlere (rüşdüne gelince) mallarını verin...» ayeti, yetimlere mallarının teslim edilmesinin farz olduğuna delalet eder.

Alimler, balığ olmayan yetim çocuğa malının verilmeyeceğinde ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah (cc), «Yetimler nikah (çağın)a erdikleri zamana kadar (gözetip) deneyin. O vakit kendilerinde bir akıl ve salah gördünüz mü mallarını onlara teslim edin...» (Nisa: 6) buyurmuştur. Bu ayet, yetim çocuğa malının teslimi için bülüğün şart olduğuna ve aklının herşeye erdiğinin anlaşılması gerektiğine delalet eder. Eğer yetime malı bülüğdan önce verilirse, onu iyi kullanamaz, lüzumsuz ve menfaatsiz bir şekilde sarfeder.

Alimler, mevzumuz ayetin iki ayrı manaya geldiğini söylerler :

Birinci manaya göre ayetteki «yetimler»den maksat rüşde ermiş, balığ kimselerdir. Onlara «yetim» denilmesi, geçmişte yetim oldukları içindir.

İkinci manaya göre ise ayetteki «yetimler»den murad bülüğe ermeyen küçük yetim çocuklardır. Buna göre ayetteki «Yetimlere mallarını veriniz» emri, «Onların yeme, içme ve giyinmelerini mallarından vererek, karışlayınız.» manasına gelmektedir. Veya, «veriniz» emrinin anlamı, «Yetimlerin mallarını dokunmadan, tecavüzde bulunmadan koruyunuz.» demektir. Çünkü bazı veliler, yetimlerin mallarını gereksiz israflarla çarçabuk tüketiverirler. Allah (cc), bu ayetle velilere, yetimlerin mallarını korumalarını ve gelecekte onlara menfaat verecek şekilde işletip artırmalarını emretmiştir. Yetimler rüşde erdikleri zaman da malları kendilerine tamamen teslim edilmelidir.

Bu ikinci mana İslâm hukukunun umumi kaidelerine daha uygun olduğu için tercih edilir. Allah (cc), en iyi bilendir.

Üçüncü hüküm: Ayetteki «nikah edin» tabiri nikah okdinin farz mı, yoksa mübah mı olduğuna delalet eder?

Cumhura göre ayetteki «nikah edin» tabiri, nikah akdinin farz değil, mübah olduğuna delalet eder. «Yiyin, için, israf etmeyin» (Araf: 31) ayetindeki «yiyin, için» tabirleri ile, «Onun dilediğiniz yerinden yiyin.» (Araf: 160) ayetindeki «yiyin» tabirinin emir şeklinde olduğu halde yeme ve içmenin farz değil mübah olduğunu ifade etmesi gibi.

Zahiri mezhebi alimleri ise, âyetteki «Nikah edin» ifadesinin nikah akdini farz kıldığı görüşündedirler. Bunlara göre emir ifadesi ancak farz kılmak için kullanılır.

Zahiri alimleri, «Sizden kim hür ve müslüman kadınları nikahla alacak bir bolluğa güç yetiremezse sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır.» (Nisa: 25) âyetinden ya haberdar değildir, ya da gözlerine perde çekildiği için hakikatı görmüyorlar. Çünkü, onların dediği gibi ayetteki «nikah edin» tabiri farzı ifade etmiş olsaydı, bu âyetteki «gücü yetmeyenler» tabiriyle çelişki meydana gelirdi. Halbuki mevzumuz ve surenin devamındaki ayetler evlenme ve evlilik hukukunu muntazam bir şekilde ortaya koymaktadır.

Nitekim İmam Fahreddin Razi, meseleyi şöyle açıklar: «Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır.» âyetinde Allah (cc), gücü yetmeyenlerin evlenmemelerinin evlenmelerinden daha hayırlı olduğunu buyurmaktadır. «Sabretmeniz sizin için daha hayırlıdır.» âyeti, nikahlamanın farz olduğuna değil, gücü yetmeyenler için evlenmemenin sünnet olduğuna delalet eder.» (8)

Dördüncü hüküm: Âyetteki «ikişer, üçer, dörder» kelimelerinin manaları nelerdir?

Lügat alimleri bu kelimelerin her birinin ifade ettiği sayıyı bildirdiğinde ittifak etmişlerdir. Buna göre âyetteki «mesna» kelimesi ikişer ikişer, «sülase» kelimesi üçer üçer, «rübâe» kelimesi ise dörder dörder sayılarına delalet eder. Bu izaha göre ayetin manası şöyledir: «Kadınlardan istediğinizi ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder arzu ettiğiniz şekilde nikahlayabilirsiniz.»

Zemahşerî, bu hususta şöyle demektedir: «Ayet tüm insanlara geldiğinden sayı ifade eden kelimelerin tekrarı bildirecek şekilde gelmesi lâ-

zımdır. Evlenmek isteyen her kimse, ayette belirtilen sayılar nisbetinde nikahlanabilir. İki kadınla evlenmek isteyen iki, üç kadınla evlenmek isteyen üç, dört kadınla evlenmek isteyen dört kadınla evlenecektir. Ortada bulunan sayılı bir mal bir topluluğa eşit olarak bölüştürülürken düşen paya göre, «Onların her birine ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder verin.» denilir. Bundan anlaşılacak olan herkesin ikişer, üçer veya dörder alması gerektiğidir.» (9)

«Sizin için helal olan (diğer) kadınlardan ikişer, üçer, dörder olmak üzere nikah edin» âyeti, dörtten fazla kadınla evlenmenin haram olduğuna delalet eder. Bütün müfessirler ve fakihler bu hususta icma etmişlerdir.

Bu icmaya rağmen bazı bid'ad ehli, dokuz kadına kadar evlenmenin caiz olduğunu öne sürmüştür. Bunlara göre, «mesnâ» kelimesinden sonra ve «sülase», «rübâe» kelimelerinden önce gelen atıf vav'ı toplamayı ifade etmektedir. Yani, iki artı üç artı dört eşittir dokuz eder. Bu batıl görüş icmayı bozmaz.

Kurtubî bu konuda şöyle demektedir: «Bilmiş olun ki, anlayışları Kitab ve Sünnetten uzak olan ve selevin icmaından yüzçeviren bazı kimseler, atıf vav'ının toplamayı ifade ettiğini öne sürerek, Resulullahın dokuz kadınla evlenmesini ve dokuzunun da O'nunla birlikte yaşamasını da delil getirerek dokuz kadınla evlenmenin caiz olduğunu iddia etmektedirler. Ne var ki, ayetteki sayıların sıralanışı, Rafizî ve Zahiri mezhebinden olan bazı alimlerin bu iddialarına delalet etmez. Hatta bunlardan bazıları daha da çirkin bir iddia ortaya atarak bir erkeğin onsekiz kadınla evlenmesinin mübah olduğunu söylerler. Ümmetin icmaına muhalif olan bu söz ve iddialar Arap dil ve edebiyatı ile Sünneti tam bilmemenin sonucudur. Zira hiçbir sahabi ve tabiinin dörtten fazla evlendiği ne görülmüş, ne duyulmuştur. Hatta sahabi Hz. Gaylan, müslüman olduğunda on kadınla evliydi. Resulullah ona, «İçinden dört tanesini seç, diğerlerinden ayrıl.» diye emretmiştir.

Allah (cc), insanlara ve bilhassa Araplara Arapçanın en fasih lehçesi ile hitap etmiştir. Fasih konuşan hiçbir arap, dokuz sayısını doğrudan ifade edecek yerde toplamı dokuz eden ikişer, üçer, dörder gibi bir ifade kullanmaz. Allah (cc), eğer dokuz kadınla evlenmeye mücade etseydi, «ikişer ikişer, üçer üçer, dörder dörder» demeyip doğrudan doğruya

«dokuz kadınla evlenin» veya «dokuz kadına kadar evlenin» derdi. Bundan daha çirkini de bir kimsenin onsekiz diyecek yerde dört artı altı artı sekiz demesidir.» (10)

Ümmetin icmaı, ayetten de kesin olarak anlaşıldığı üzere dört kadından fazlasıyla evlenmenin haram olduğu hususundadır. İcmaa muhalif olan bid'ad ehlinin doğumlarından asırlarca önce yaşayan ve fasih Arapçayı hem onlardan hem de günümüzdeki insanlardan daha iyi anlayan sahâbi, tabiin ve dört büyük mezhebin ilim adamlarının icmaı böyle olunca, icmaa muhalefet eden bid'ad ehlinin sözlerine itibar edilemez. Bu söz ve iddialar, onların cehalet ve beyinsizliklerini ortaya koyar ancak. Şair şu sözleri sanki bunlar için söylemiştir: «Üstadsız ilim öğrenmeye kalkışan yoldan sapar. Fasih bir ifadeyi çirkin gören, yanlış anlayan kimse de kendi kabiliyetsizliğini ortaya koyar.»

Allah (cc) bizi cahillerin cehaletinden ve beyinsizlerin ahmaklığından korusun. (Amin).

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1 — Bütün insanlık aynı kökten gelmiştir. Bütün insanlar Hz. Adem (as)'in oğullarıdır.

2 — Allah'ın ismiyle dilekte bulunmak câzdir.

3 — Rahim (akrabalık) hukuku çok önemlidir. Çünkü Allah (cc), sılaı rahim denilen akraba ve yakınlarla münasebetin kesilmesini, görüşülmesini yasaklamıştır.

4 — Yetimlerin haklarını korumak farzdır. Allah (cc), vasilere yetim mallarını korumalarını, iyi bir şekilde değerlendirmelerini ve yetimler buluşa erdikleri zaman mallarının kendilerine teslim edilmesini emretmektedir.

5 — Bir erkeğin hür kadınlardan, aralarında adil olmak şartıyla, dört kadar evlenmesi mübah kılınmıştır.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Çok evlilik zamanla hayat şartlarının gerektirdiği zaruri hadiselerdendir. Üstelik İslâm tarafından ortaya çıkarılmış bir husus da değildir. İslâm gelmezden önce çok kadınla evlilik hem de sınırsız ve sorumsuz bir şe-

10 — Kurtubi, age, C. 5, S. 17.

kilde mevcuttu. Bu evliliğin herhangi bir kaydı, şartı ve nizamı da yoktu. İslâm, çok evlenmeyi adil bir esasa bağlayarak bir nizam, bir sınır getirmiş, böylelikle cemiyetin karşılaştığı kötülöklere set çekmiştir.

İslâm geldiğı sıralar, erkekler on, hatta daha fazla kadınla evleniyorlardı. Sahabilerden Gaylan (ra) isimli bir zat, müslüman olduğunda on kadınla evli bulunuyordu. Resulullah (sav) Gaylan'a «Dört tanesini seç, diğerlerini bırak» buyurdu. Bu hadise de İslâm'ın çok evliliğe bir sınır getirdiğinin açık bir delilidir.

İslâm getirdiğı hükümlerle eröeklere manen şöyle diyor: Evlilikte bir sınır vardır ve sınırı aşmak haramdır. Bu sınır ise dördttür. Ayrıca evlilikte bir kayıt ve şart vardır. Bu da, erkeğın kadınlar arasında adil olmasıdır. Kadınlar arasında adaleti sağlayamayacak erkek, bir kadınla evlenmelidir.

Şu halde, çok evlilik İslâm'dan önce de vardı ve tam bir başı-boşluk, anarşi içinde uygulanırdı. Çünkü o zamanlar evlilik yalnız beşeri arzuların tatmini için yapılırdı. İslâmın gelişiyile çok evlilikteki adaletsizlik ve anarşi bertaraf edilerek adil bir esasa bağlanmıştır. Daha da mühimi, evliliğın gayesi, beşeri arzu ve isteklerin tatmini olmaktan çıkarılarak sağlam ve adil bir aile hayatı kurma ve topluma hizmet edecek nesiller yetiştirme haline getirilmiştir.

Hakikat şudur ki, çok evlilik, İslâm'ın herkesin iftihar edilebileceğı bir müessesesidir. Çünkü çok evlilik, cemiyet nizamını bozacak, cemiyetin dağılmasına sebep olacak birçok fenalıkların ortadan kalkmasına vesile olacaktır. Öyleyse fertlerin dünyada mesut bir hayat sürebilmeleri için mutlaka İslâm'a uymaları lazımdır. Açıkca görülüyor ki, İslâm dışı toplumlar da ahlaksızlık gün geçtikçe artıyor, yeni nesiller öncekilere göre daha da bozuk yetiştiriyor. Bu mesele araştırıldığında sebebinin aile hayatının düzensizliğı ve gayri meşru ilişkiler olduğı görülüyor. Herne kadar bir erkek resmîyette birden fazla kadınla evlenemiyorsa da gayri meşru olarak bir veya daha çok kadınla münasebet kuruyor. Bu da tabii olarak toplum içinde gayri meşru çocukların artmasına vesile oluyor. Hatta çoğu kez şımarık zenginler, paralarının gücüne dayanarak birçok kadını iffal ediyor, birçok kadınla gizli de olsa evlilik hayatı yaşıyor. Dikkat edilirse böyle bir ilişki çok yönlü kötölöklere çıkarmaktadır ortaya. Erkek ailesine ihanet etmektedir, ilişkide bulunduğu kadının kocasının hakkına tecavüz etmektedir, kadın kocasına en büyük ihaneti yapmakta ve ailesine karşı sevgi, saygı ve bağlılığı yok olmaktadır. Böyle bir ilişki sonucu ortaya çıkan çocuk zamanla cemiyet içinde dolaşan bir ur halini alıyor. Çünkü çocuk ortaya çıkardığı bir sürü problem nedeniyle gerektiğı gibi yetiştirile-

miyor. Annesiz ve babasız bir çocuk gibi tam bir başıbozluk ve ahlaksızlık içinde yetişiyor. İşte böyle cemiyeti temelinden sarsıcı ve bozucu çirkin olayların meydana gelmemesi için İslâm birden fazla kadınla evlenmeyi mübah kılmıştır.

Çok evlilikte birçok zorlayıcı sebep vardır. Bu sebebler onu bir zaruret haline getirir. Kadının çocuk yapamaması, kocayı cinsel yönden tatmin edemeyecek kadar hasta olması gibi birçok sebep vardır. Biz bunları ayrı ayrı zikretmeyeceğiz. Fakat herkesin kolaylıkla anlayacağı mühim bir meseleye işaret etmeden de geçemeyeceğiz.

Bir toplumda kadın ve erkek sayısı birbirine eşit olursa, her erkeğin birden fazla kadınla evlenmesi pratikte mümkün olamaz. Fakat, kadın sayısının erkek sayısından çok fazla olduğu durumda ortaya çıkacak müşkül nasıl halledilecektir? Cemiyetteki dengenin kadınlar lehinde bozulması, kadın sayısının erkek sayısından birkaç misli fazla olması halinde ne yapacağız? Kadını evlilik ve annelik nimetinden yoksun bırakarak başıboşluğa ve fuhşa mı itekliyeceğiz? Nitekim savaş sonraları birçok ülkede kadın sayısı erkek sayısının birkaç misli fazla olmaktadır. 2. Dünya Savaşından sonra birçok Avrupa ülkesinde bu durum ortaya çıkmıştır. İşte İslâm, bu müşkül meseleyi şerefli ve haysiyetli bir şekilde hallederek kadının şahsiyetini, aile düzeninin sağlamlık ve temizliğini, toplumun ahlaki selametini korumuştur. Ki, bu da çok evlilik müessesesidir.

Tarafsız olarak düşünen herkes, bir kadının bir aile sıcaklığı içinde başka bir kadınla birlikte bir erkeğin himayesinde yaşamasının, bu kadının başıboş, himayesiz kalmasından daha iyi olacağını kabul etmek zorundadır. Çünkü başıboş kalan bir kadın, hayatını sürdürebilmek ve beşeri arzularını tatmin edebilmek için her gördüğü, her bulduğu erkeklerle geçici münasebetler kuracaktır. Bu da fuhşun, ahlaksızlığın, frengi ve benzeri hastalıkların yayılmasına ve çoğalmasına vesile olacaktır.

Nitekim, 2. Dünya Savaşından sonra Batı Almanya, kendi dinleri tarafından yasaklandığı halde, İslâmın mübah kıldığı çok evliliği toplumun selameti bakımından benimseyerek teşvik etmiştir. Alman kadını sokak fuhşundan ve bunun sonucu olarak ortaya çıkacak gayri meşru çocuklar ve diğer fenalıklardan kurtarmanın yolunu çok evlilikte görmüşlerdir. Alman üniversitelerinin çoğu hocaları, Almanya'da kadın meselelerinin halledilmesi için çok evlilikten başka çare olmadığını ifade etmişlerdir. Hatta bir kadın profesör, «Benim on kadınla birlikte bir iffetli erkeğin himayesinde yaşamam, haysiyetsiz bir erkeğin tek karısı olmamdan veya hiç

evlenmeden tek başıma yaşamamdan daha iyidir. Bu yalnız benim değil, bütün Alman kadınlarının görüşüdür.» demiştir. (11)

Alman gençleri, 1948 yılında, memleket meselelerinin halli için Münih'te düzenledikleri bir kongrede, 2. Dünya Savaşından sonra azalan erkek sayısı nedeniyle ortaya çıkan dengesizliğin doğurduğu kötülüklerin önlenmesi için çok evliliğin uygulanması yolunda bir karar alarak bunu hükümetlerine tavsiye etmişlerdir.

İşte İslâm, Hristiyanlık alemini çaresiz bir durumda bırakan bu müşkilatı en şerefli bir yolla halletmiştir. İslâmın böylesine büyük meseleleri, daha müşkilatlar doğmadan önce halletmesi, hatta dini İslâm olmayanların bile meseleleri tarafsız bir şekilde ele aldıklarında İslâmın hükümlerinin doğruluğunu görmeleri, İslâmın büyüklüğüne, yüceliğine delalet etmez mi?

YETİM MALLARINA VERİLEN ÖNEM VE KORUNMASI HUSUSUNDA GÖSTERİLEN YOLLAR

وَلَا

تُؤْتُوا السُّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمُ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ قِيَامًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ وَكَفَىٰ بِاللهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾ لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلَا يَحْشَسَنَّ الَّذِينَ تَوَرَّكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ ضَعْفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَأْكُلُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾

5 — Allah'ın sizi başına diktığı mallarınızı beyinsizlere vermeyin. Kendilerine bunlardan yedirin, giydirin, onlara güzel söyleyin (iyi nasihatler edin).

6 — Yetimleri nikah (çağına) erdikleri zamana kadar (gözetip) deneyin. O vakit kendilerinde bir akıl ve salah gördünüz mü mallarını onlara teslim edin. Büyüyecekler (de ellerine alacaklar) diye bunları israf ile tezdenden yemeyin. (Velilerden) kim zengin ise (yetimin malını yemeye tenez-zül etmesin) kaçınsın. Kim de fakir ise o halde örfe göre (bir şey) yesin. Artık onlara mallarını teslim ettiğiniz vakit karşılarında şahit bulundurun. Tam bir hesap sorucu olmak bakımından ise Allah yeter.

7 — Ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından erkeklere, ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından kadınlara —azından da çoğundan da— farz edilmiş birer nasip olarak hisseler vardır.

8 — Miras taksim olunurken (mirascı olmayan) hısımlar, yetimler, yoksullar da hazır bulunursa kendilerini ondan (bir şey vererek) rızıklandırın, (gönüllerini alacak) güzel sözler de söyleyin.

9 — Arkalarında aciz ve küçük evlatlar bıraktıkları takdirde onlara karşı (halleri ne olacak diye düşünüp) endişe edenler (himayeleri altındaki yetimler ve diğer mirascılar hakkında da aynı hissi taşımaktan) saygı ile korksun(lar). Alıhtan sakınsınlar, (gerek vasiler gerek onların nezdinde bulunanlar hatıra gönüle bakmayarak) sözü dosdoğru söylesinler.

10 — Gerçek, yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler, karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar cılgın bir ateşe (cehennem) gireceklerdir. (NİSA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

السُّفَهَاءُ

(Es süfehâe): Süfehâ, sefih kelimesinin çoğuludur.

Sefih ise iyi ile kötüyü ayırtedemeyen beyinsiz demektir. Çocuklara ve akli kesmeyenlere sefih denilmesi bundandır.

قِيَامًا

(Kıyâmen): Kıyâm, lügatta ayakta durmak anlamındadır.

Âyetle ise insan hayatını ayakta tutacak servet anlamındadır.

وَابْتَلُوا

(Vehtelû): Vehtelû, ibtila kökünden türemiştir. İbtila,

lügatta deneme anlamındadır.

أَنْتُمْ

(Ânestüm): İ'nas kökünden gelmektedir. İ'nas, görmek ve bilmek demektir.

رُشْدًا

(Rüşden): Rüşd kelimesi lügatta doğru yola ermek anlamındadır.

إِسْرَافًا

(İsrâfen): İsrâf, haddi aşmak, tecavüz etmek demektir.

فَلَيْسْتَغْفِرَ

(Felyestağfir): İstiğfâf kökünden türemiştir. Kötü bir şeyi terketme manasındadır.

حَسِيبًا

(Hasiben): Muhasebe yapmak, hesaplaşmak demektir.

الْقِسْمَةِ

(El-kismete): Taksim etme, bölme manasındadır.

لَوْلَا الْقُرْبَىٰ

(Ulûlgurbâ): Yakın akrabalar demektir.

قَوْلًا مَّعْرُوفًا

(Kavlen mağrûfen): Güzel söz söylemek, hatır almak.

وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا

(Veseyaslevne saîren): İ'sal, vasl kökünden türemiştir. Girme, sokma anlamındadır. Sair kelimesi ise, yakıcı ateş demektir.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allahu taala icmalen şöyle buyurur: Velilere, çocuk ve sefih kişilerin mallarını yemeleri yasaktır. Veliler, sefih ve yetimleri kendi mallarından yedirmeli, giydirmeli ve diğer ihtiyaçlarını karşılamalıdır. Yetimler belirli bir yaşa geldikten sonra bir denemeye tabi tutulmalı ve onlarda akıl, dine bağlılık, mallarını koruma gibi güzel haller görülürse, hiç tehir etmeksizin malları kendilerine teslim edilmelidir.

Veliler yetim mallarını kendileri için harcarken israf etmekten kaçınmalıdır. Eğer israf edilirse kendisi büyümeden malı biter, sonraya bir faydası olmaz. Zengin olan veliler, yaptıkları bakım karşılığı olarak yetim-

lerin mallarından almamalı, yememelidir. Fakir olanlar ise örfe göre yiyebilirler. Yetimlere, malları şahitler önünde verilmelidir, daha sonra inkâr etmemeleri için. Allah, herşeyi görücü ve hesap sorucu olarak kafidir.

Ölen yakın akrabaların geriye bıraktığı mallardan erkeklerè olduğu gibi kadınlara da bir hisse verilmesi, Allahın adil şeriatı ve açıklayıcı kitabı tarafından emir buyurulmuştur. Varis olmayan akrabalara, yetimlere, fakirlere de ölen kimsenin bıraktığı maldan vererek onların da gönülleri hoşnut edilmelidir.

Himayeleri altında yetim bulunan vasilere, zulmetmekten kaçınmaları, onlara iyilik yapmaları emredilmiştir. Kendileri nasıl öldükten sonra geriye bırakacakları çocukların geleceğinden dolayı endişe ederlerse, yanlarına bırakılan küçük yetimler hakkında da Allah'tan korkmalı, sakınmalıdırlar. Kendi çocuklarının sevilmesini, iyi bakılmasını nasıl isterlerse, himayeleri altındaki çocukları öyle sevip bakmalıdırlar.

Allahu taala, yetim çocukların mallarını zulmen yiyenlerin cezalarını beyan ederek bu âyetlere son vermiştir. Kim yetim çocukların mallarını haksız yere yerse, kendilerini kıyamet günü yakacak bir ateşle doldurmuş olur midesini. Bu kimseler yakıcı cehennem ateşine gireceklerinden şüphe etmesinler. (1)

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1.) Cahiliye devrinde, ölen kimselerin geriye bıraktığı maldan hakları olduğu halde kadınlara ve küçük çocuklara hiçbir şey verilmezdi. Allah bunun için **«Ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından erkek-lere...»** âyetini inzal buyurdu. (2)

2.) İbni Abbas (ra)'dan varid olan bir rivayete göre cahiliye devrinde kız çocuklarına, kadınlara ve küçük yaştaki erkek çocuklara mirastan pay verilmezdi. Bir gün, ensarilerden As bin Sabit öldü ve geriye iki kız ile bir küçük oğlan çocuğu bıraktı. As'ın iki amca oğlu gelerek mirasının tamamını aldılar. As'ın karısı, onlara kızlarıyla evlenmelerini teklif etti. Kızlar çirkin olduğu için bu teklifi kabul etmediler. Bunun üzerine As'ın karısı durumlarını Resulullah'a (sav) haber verdi. Hemen arkasından da **«Ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından kadınlara...»** âyeti na-

1 — Bu icmali manayı İbni Kesir, Kurtubi ve Keşşaf tefsirlerinden kısaltarak aldık. (Sabunî)

2 — Süyuti, Durru'l-Mansur, C. 2, S. 123. İbni Kesir, tefsir, C. 1, S. 454.

zıl oldu. Âyetin nazil olmasından sonra Resulullah o adamları çağırarak «Mirasa dokunmayacaksınız. Çünkü şu anda Allah bana erkeğin de kadının da mirasta payları olduğunu ayetiyle haber verdi.» buyurdu. (3)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik: Mallar yetimlere ait olduğu halde ayette vasilelere izafe edilmesi, ümmet fertlerinin silsileli bir yolla birbirlerine kefil olduklarına işaret olduğu gibi, yetim mallarının korunmasını da teşvik içindir. Çünkü vasiinin sefih veya yetimin mallarını fuzuli olarak israf etmesi halinde hem kendileri hem de cemiyet zarara uğrar. Bu âyette de, «...**Kendilerinizi öldürmeyin...**» (Nisa: 29) ayetinde olduğu gibi insanların hukuku, tek bir insanın hukuku olarak ifade edilmiştir. Çünkü, «**Kendilerinizi öldürmeyin**» emri, ferdin kendisini değil, bir başkasını öldürmesini yasaklamaktadır. İslâm hukuku açısından bir insanı öldüren kimse, aslında kendisini öldürmüştür. Çünkü kendisi de kısasen öldürülür. İşte mevzumuz âyette de mallar, herne kadar bir şahsın tasarrufunda olsa da gerçekte bir millî servet olması bakımından bütün toplumun malıdır ve herkes onu korumakla mükelleftir.

Cemiyetler bu ayetin ışığı altında hayatlarını sürdürseler, can ve mal emniyetini tam olarak sağlamış, ictimai huzura kavuşmuş olurlar. Bugün toplumlar bu ayetleri bilerek veya bilmeyerek kabul etmedikleri için can ve mal emniyetini sağlayamıyorlar, huzura kavuşamıyorlar.

İmam Fahreddin Razi bu ayetin tefsirinde şöyle der: «Mal, bütün insanların muhtaç olduğu, faydalandığı birşeydir. Zira İslâm hukuku, bütün bir toplumu tek bir fert gibi ele alır. Bundan dolayıdır ki, Allah da (mevzumuz) ayetin başlangıcında sözkonusu mal, sefihlerin olduğu halde onların velilerine izafe ederek «sizin malınız» şeklinde ifade etmiştir.» (4)

İkinci incelik: Mal insanın yaşamasına, hayatının devamına vesile olduğu için Allah onu «**kıyam**» (ayakta durma) olarak isimlendirmiştir. Hadizatında ayakta duran mal değil insandır, cemiyettir. Mal cemiyetin ayakta durmasına vesile olduğu için sanki kendisi ayakta duruyormuş gibi «**kıyam**» olarak adlandırılmıştır. Bunun içindir ki selef-i salihin «Mal müminin silahıdır.» demişlerdir. Hatta yine seleften bazıları, «Allahım, malın

3 — Süyutî, age, C. 2, S. 122. Kurtubî, age, C. 5, S. 46.

4 — Fahreddin Razi, age, C. 9, S. 184.

hesabını soracağını biliyorum. Fakat yine de öldükten sonra geride mal bırakmam, halka muhtaç olmamdan daha hayırlıdır.» demişlerdir. (5)

Üçüncü incelik : Zemahşeri, Keşşaf isimli tefsirinde şöyle der: «Rüşd kellmesinin belirsiz isim (nekre) olarak kullanılmasından anlaşılıyor ki, yetim çocuğun rüşde ermesi, malı tasarruf edebilme, ticaretini yapabilme durumuna gelmesidir. Bu duruma geldikten sonra bülüğ yaşını beklemeye gerek yoktur.»

Dördüncü incelik: Ebussuud Efendi'ye göre **istihfaf ve örfe göre yemek** kelimeleri yetim çocuğun malına vesayet eden şahsın, bakımına karşılık olarak, o malın bir kısmını yemesinin veya kullanmasının caiz olduğuna delalet eder. Şu hadis-i şerif de bunu teyid etmektedir: Adamın biri Resulullah'a gelerek, «Yanımda yetim bir çocuk var. Kendisine ve malına bakıyorum. Onun malından yiyebilir miyim?» diye sordu. Resulullah (sav) «Maruf bir şekilde yiyebilirsin.» dedi. Adam, «Terbiyesizlik yaptığında onu dövebilir miyim?» deyince de, «Terbiyesi için kendi çocuğuna vuracağın kadar vurabilirsin.» buyurdu. (6)

Beşinci incelik: «Ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından erkeklerle, ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından kadınlara —azından da çoğundan da— farz edilmiş birer nasib olarak hisseler vardır.» âyetinde tafsili üslubun ihtiyar edilmesi yerine «Ana ve baba ile yakın hısımların bıraktıklarından hem erkeklerle, hem de kadınlara...» denilseydi miras hükmünde aynılık ifade edilmiş olurdu. Bu tafsili üslup niçin ihtiyar edilmiştir? Kadın hukukunun önemini ortaya koymak, kadınların anne ve babaları ile yakın akrabalarının miraslarından pay almalarının asıl olduğunu bildirmek ve cahiliye dönemindeki miras hukukunu tamamen ortadan kaldırmak için. Ki cahiliye döneminde kadınlara ve çocuklara ölen anne ve baba ile yakınlarının mirasından hak tanınmaz, pay verilmezdi. «Ata binmeyen, silah taşımayan, düşmanla savaşmayanlara mal nasıl verilelim.» derlerdi. İşte bundan dolayı Allah (cc) bu hükmü tafsilatlı bir ifade ile bildirmiştir.

Altıncı incelik: Allah'ın âyette **karın** kelimesini zikretmesi, hükmü tekid içindir. İnsanın «gözümle gördüm, kulağımla işittim» demesi gibi. Aslında görmek ve işitmek kelimelerinden göz ve kulak kendiliğinden anlaşılır. Göz ve kulağın ilave edilmesi, görme ve işitmeyi tekid etmek içindir. İşte bu ayette **yiyecek** kelimesinden sonra **karın** kelimesinin tekrar edilmesi,

5 — Zemahşeri, Keşşaf, C. 1, S. 363.

6 — Sügübi, Muaviye bin Haşim yoluyla İbni Abbas'tan. Süyuti, age, C. 2, S. 122.

onların yemelerini tekid etmek içindir. Yoksa **yiyenler** kelimesinden zaten **karın** da kendiliğinden anlaşılır. Çünkü yenen şeyler karına gider.

Âyetteki «**Karınlarına ancak ateş yemiş olurlar**» ifadesi, yetim malı yemenin çok çirkin ve kötü birşey olduğunu göstermektedir.

Yedinci incelik: Kurtubî şöyle der: «Âyette yenilen birşeye ateş denilmesi, karşılığının gelecekte, kıyamet gününde ateş olmasındandır. Bazı alimlere göre âyetteki **ateş** kelimesinden maksat haramdır. Çünkü haram ateşi, cehennemi gerektirir. Allah da burada haram için **ateş** kelimesini kullanmıştır.» (7)

İmam Fahreddin Razi de şunları söyler: «**Gerçek, yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyecekleri karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar çılgın bir ateşe (cehenneme) gireceklerdir.**» âyetinde Allah yetim mallarını yiyecekleri hakkında cezanın şiddetini ortaya koyarak yetimler üzerindeki rahmetinin büyüklüğünü beyan etmektedir.» (8)

ÂYETLERDEKİ ŞERİ'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Âyetteki «**sefiyeler**» kelimesinden maksat kimlerdir?

Müfessirler âyetteki **süfehanın** kimler olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazı alimlere göre âyetteki **sefiyelerden** murad, bülüğa ermeyen, aklı ticarete ve malın tasarrufuna yetmeyen küçük çocuklardır.

Bazı alimlere göre de âyetteki **sefiyeler**, müsrif kadınlardır. Bu kadınlar ister evli, ister anne, isterse yetişkin kız olsun. Bu görüş, Mücahid ve Dahhak'tan rivayet edilmiştir.

Başka bazı alimlere göre âyetteki **sefiyeler**, çocuklar ve kadınlardır. Bu da Hasan, Katade ve İbni Abbas (ra)'ın görüşüdür.

Diğer bazı alimlere göre ise âyetteki **sefiyelerden** maksat, mal ve servetini layıkıyla koruyamayan kimselerdir. Bunlar kadınlar, çocuklar ve yetimler ile malını koruyamayan yaşlı kimseler olabilir. En sahih görüş budur. Taberî de bu görüşü tercih etmiştir. Çünkü âyetteki **sefiyeler** kelimesi umumilik ifade eder. Delilsiz ve mesnetsiz olarak bu kelimeyi kadınlara, çocuklara veya her ikisine de tahsis etmek caiz değildir.

7 — Kurtubî, age, C. 5, S. 53.

8 — Fahreddin Râzi, age, C. 9, S. 20.

Taberî bu hususta şöyle der: «Şüphesiz Allah (cc) umumî bir ifade kullanmıştır. Şu veya bu sefihtir dememiştir. Öyleyse malını koruyamıyan kişiye malını teslim etmek şer'î hükümlere göre caiz değildir. Malını koruyamayan kimse ister çocuk, ister büyük, ister erkek, ister kadın olsun farketmez. Malın teslim edilmesi caiz olmayan sefihleri, zayıf etmemeleri ve kötüye kullanmamaları için mallarından uzaklaştırmak ve servetlerini korumak İslâm devletine farzdır.» (9)

İkinci hüküm: Sefih, malını tasarruftan alıkonur mu?

Fakihlere göre, «Allahın sizi başına diktiği mallarınızı beyinsizlere (sefihlere vermeyin.» âyeti, sefihlerin mallarına el konulmasını, yani onların malları üzerinde istedikleri gibi tasarruf etme haklarını ellerinden almanın farz olduğuna delalet eder. Çünkü Allah (cc), sefihlerin (beyinsizler) mallarının akılları başlarına gelinceye kadar kendilerine verilmesini yasaklamıştır.

Sefihleri mallarını tasarruftan men etme birkaç türlü olabilir:

- 1.) Çocuktur, malının kıymetini bilmeyip sağa sola savurur. Bu durumda mallarına el konur.
- 2.) Delidir, malını kullanma ehliyetine sahip değildir. Malına el konur.
- 3.) Malını israf eden, kötüye kullanan bir kimsedir. Bu durumda da malına el konur. İflas eden bir tacirin de malına el konabilir. İflas eden tacirin malı borçlarını ödeyemez durumda ise, alacaklıların müracaatı üzerine kadı tacirin malını haczettirir.

Fakihler çocuğun malının buluş çağına erinceye, ticarete ve malını kullanmaya akli yetinceye kadar kendisine verilmemesi gerektiği hususunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah (cc), «Yetimleri nikah (çağına) erdikleri zamana kadar (gözetip) deneyin. O vakit kendilerinde bir akıl ve salah gördünüz mü mallarını onlara teslim edin...» âyetinde bunu beyan etmektedir. Ayrıca çocuğun malının teslimi sırasında iki şartın tahakkukunu da gerekli kılmıştır. Şartlardan birisi çocuğun buluşa ermesi, diğeri ise rüşddür. Rüşd ise malı güzel bir şekilde tasarruf edebilmektir.

İmam Şafii'ye göre üçüncü bir şart daha vardır ki, bu da dindar olmasıdır. Ona göre fasık bir kişinin servetine tevbe edinceye kadar haciz

konulur. Yalnız emsali kadar yiyecek, içecek ve elbise verilir. Tövbe edip hallerini düzelttiği zaman, malı kendisine teslim edilir.

İmam-ı Azam'ın görüşü bunun aksinedir. Ona göre çocuğun malının kendisine teslimi için âyetle belirtilen iki şart (büluğ ve rüşd) aranır. Dindar olmak şartı aranmaz.

Alimler ve fakihler arasındaki bu ihtilafın kaynağı, âyetteki **rüşd** kelimesinin manasıdır. Bu kelimeyi sağlam akıl ve sağlam din olarak tefsir edenler, mallarının tesliminde hem akıllarının ermesi, hem de güzel hal sahibi olması gerektiğini söylerler. **Rüşd** kelimesini yalnız malın iyi kullanılması olarak anlayanlar ise, dindar olması gerektiği yolundaki görüşe itibar etmezler.

Taberî şöyle der: «**Rüşd** kelimesinin tefsiri hususunda selefin görüşleri nakledilirken şöyle denmektedir: «Mücahide göre rüşdden maksat, aklın ermesidir. Katade'ye göre ise hem aklın ermesi, hem de dindar olmaktır. İbni Abbas (ra)'a göre de malı güzel bir şekilde kullanabilmektir.» **Rüşd** kelimesinin manası üzerindeki görüşlerin bana göre en iyisi, aklın ermesi ile malı güzel bir şekilde kullanabilmektir. Çünkü bütün alimler akıllı bir kişinin fasık da olsa, israf etmemek şartıyla malını kullandığı takdirde malının kendisine teslim edileceği hususunda icma etmişlerdir.» (10)

Bize göre de her fasık kişinin malına el konulamaz. Zira mala elkoymak, insanlık haysiyet ve şerefini yıkar. Ancak o, malını içkide, kumarda ve diğer fahiş şeylerde sarfediyorsa o zaman malına haciz konularak akıllanincaya, tevbe edinceye kadar malını tasarruf etmekten men edilir. Bu görüş, müfessirlerin şeyhi Taberî'nin de tercih ettiği görüştür. Zaten ayet de işareten bu görüşü bildirmektedir. **Rüşd** kelimesi, âyetle belirsiz isim olarak zikredilmiştir. Bu da malın güzel kullanılması anlamına gelir. Zaten tasarruftan alıkonulmak, malın israf edilmesini önlemek için yapılır. İşte Taberî'nin görüşü bu bakımdan kuvvet kazanmaktadır. (11)

Üçüncü hüküm: Yaşlı insanların mallarına elkonur mu?

Cumhur, yaşlı kimselerin mallarına da çocuklar gibi iyi kullanamadıkları, israf ettikleri takdirde haciz konulacağı görüşündedir.

İmam-ı Azam'a göre ise, bir kimse 25 yaşına girdikten sonra malını kullanmaya aklı erşin veya ermesin malı kendisine teslim edilir.

10 — Taberî, age, C. 4, S. 253.

11 — Bu mesele için Fahreddin Razi'nin tefsiri, C. 9, S. 188'e bakınız.

Kurtubî, bu hususta, «Fakihler, yaşlının malının haczedilmesi hususunda ihtilaf etmişlerdir. Fakihlerin cumhuru ve İmam Malik (ra)'e göre, yaşlının malı da, iyi şekilde kullanamadığı takdirde, tasarruftan men edilerek haczedilir.

İmam-ı Azam (ra) ise, akıllı ve baliğ olan kişinin malının haczedilemeyeceği görüşündedir. Ancak malını içki, kumar ve benzeri şeylerde kullandığı takdirde tasarruftan men edilerek malına haciz konur ve 25 yaşına girinceye kadar da iade edilmez. 25 yaşından sonra, malını nerede ve nasıl kullanırsa kullansın hiçbir surette tasarruftan men edilemez, malına haciz konulamaz. «Dede olmaya yaklaşan bir adamın malına haciz koymaya utanırım.» diyen İmam-ı Azam'a göre yaşlı bir insanın malına hiçbir şekilde haciz konulamaz.» (12) der.

Bu görüşler içinde sahih olan, cumhur ve İmam Muhammed ile İmam Yusuf'un görüşüdür. Buna göre yaşın büyük olmasına itibar edilemez. Birçok insan vardır ki, 50 yaşına girse bile malını israf eder, sağa sola savurur. Daha açık bir ifade ile kıymetini bilmez. İşte böyle kimseler de tasarruftan men edilerek mallarına haciz konulur. Çünkü, çocuğun tasarruftan men edilişi, fuzuli yere israf etmesi ve malından nasıl faydalanacağını bilmemesi dolayısıyladır. İşte bu vasıflar genç, orta yaşlı ve ihtiyar insanlarda da bulunsa, onlar da mallarını tasarruf etme hususunda çocuklar gibi olurlar. Çocuk tasarruftan nasıl men edilirse, onlar da öyle men edilirler. Âyetin zahiri de bunu açıkca bildirmektedir.

İbnî Abbas (ra) şöyle der: «Bir kimse saçlı sakallı olduğu halde alacağını vereceğini, hesap ve kitabını bilmeyebilir. Böyle insanlar çocuklar gibi olurlar. Çocuk tasarruftan nasıl men edilirse, onlar da öyle men edilmeler, bunlara da icra edilir.» (13)

Dördüncü hüküm: Vasilerin, yetimlerin mallarından yemeleri mübah mıdır?

«(Velilerden) kim zengin ise (yetimin malını yemeye tenezzül etmesin) kaçınsın. Kim de fakir ise o halde örfe göre (bir şey) yesin.» âyeti, vasi fakir olduğu takdirde, israf etmeksizin, bakım karşılığı olarak yetimin malından bir miktarını yiyebileceğine delalet eder. Şayet vasi zengin ise, Allahın kendisine verdiği kanaat ederek yetimin malından sakınması farzdır.

12 — Kurtubî, age, C. 5, S. 30.

13 — İbnü'l-Arabî, age, C. 1, S. 323.

Alimler, ihtiyacı olduğu takdirde vasinin yetimin malından ihtiyacı kadar almasının caiz olduğuna hükmetmişlerdir. Yalnız, yetimin malından yiyen fakir vasi sonradan zengin olursa, daha önce aldığı malı geri verip vermeyeceği hususunda ihtilaf edilmiştir.

Bazı alimlere göre sonradan zengin olan vasi, fakir iken aldığı malı ödemez. Zira Allah ona maruf bir şekilde yemeyi mübah kılmıştır. Onun aldığı, yediği mal, bir bakıma çocuğun bakım ücreti sayılır. Bu görüş, İmam Hanbel (ra)'den rivayet edilmiştir.

Diğer bazı alimlere göre ise, sonradan zengin olan vasinin, yetimin malından fakir iken aldığını aynıyla iade etmesi farzdır. Zira Hz. Ömer, halifeliği sırasında, «Ben şu anda, mal hususunda yetimlerin vasileri gibiyim. Zengin olursam hazineden yemekten kaçınırım. Fakir olursam ihtiyacım kadar hazineden alırım. Sonradan zengin olduğum takdirde de daha önce aldıklarımın tamamını aynen öderim.» buyurmuştur. İşte Hz. Ömer'in bu veciz ifadesinden açık biçimde anlaşılıyor ki, yetim çocukların vasisi, zengin ise, yetimin malından kaçınmalıdır. Fakir ise, ihtiyacı kadar yemeli, sonradan zengin olduğu takdirde de yediği kadarını aynen ödemelidir.

Cessas'ın rivayetine göre Hanefi alimleri, vasinin, ister zengin, ister fakir olsun, yetimin malından yiyemeyeceği, hatta borç bile alamıyacağı görüşündedirler. Çünkü Allahu taala, «Yetimlere mallarını verin...» (Nisa: 2), «Yetimlerin mallarını haksız olarak yiyenler, karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar cılgın bir ateşe gireceklerdir.» (Nisa: 10), «...Yetimlere karşı adaleti ayakta tutmanız (onlara iyi bakmanız) hususunda (İşte) kitapta okunup duran (ayet)ler!... Hayırdan daha ne yaparsanız şüphesiz Allah onu da hakkıyla bilicidir.» (Nisa: 127) ve «Aranızda (birisinin) mallarınızı haksız sebeplerle yemeyin...» (Bakara: 188) buyurmaktadır. Bu âyetler, muhkem (14) âyetlerdendir ve vasinin elinde bulunan yetim malından ihtiyacı olsa bile hiçbir surette kullanamayacağına delalet etmektedir.

Yine Hanefi alimlerine göre, «Kim zengin ise kaçınsın. Kim de fakir ise o halde örfe göre yesin.» âyeti müteşabih (15) âyetlerdendir ve ihtima-

14 — Muhkem: Manası açık ve anlaşılmasında hiçbir zorluk ve tereddüd olmayan âyetlerdir.

15 — Müteşabih: Manası açık olmayan, anlaşılmasında zorluk ve tereddüd bulunan âyetler ve manası kullar tarafından hiç anlaşılmayan surelerin başındaki harf-i muhatta denilen âyetlerdir.

lı manalar taşıdığından hükmünün muhkem ayetlere hamiedilmesi icabeder.

İbni Abbas (ra)'tan da şöyle bir rivayet yapılmıştır: «**Kim de fakir ise o halde örfe göre yesin.**» âyeti, «**Gerçek, yetimlerin mallarını haksız (ve haram) olarak yiyenler karınlarına ancak bir ateş yemiş olurlar. Onlar cılgın bir ateşe gireceklerdir.**» âyetiyle neshedilmiştir.» İbni Abbas (ra)'ın bu görüşü de Hanefi alimlerinin görüşünü teyid etmektedir.

Taberî, fakir vasinin yetimin malından borç olarak alabileceği yolundaki görüşü tercih etmiştir. Şöyle demektedir: «Bu husustaki görüşlerin doğrusu, **«Kim de fakir ise o halde örfe göre yesin.»** âyetinde de beyan olduğu gibi, vasinin, zaruret halinde veya ihtiyacı olduğunda sonradan ödemek üzere yetimin malından alabileceği yolundaki görüştür. Ödemek kaydıyla yemesi caiz değildir.» (16)

Taberînin tercih ettiği görüş, bize göre de tercihe şayandır. Allah (cc) en iyi bilendir.

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

- 1.) Sefihler (çocuklar ve mallarını fuzuli yere sarfeden büyükler), rüşde ve mallarını güzel bir şekilde tasarruf etmeye aklı erinceye kadar mallarını kendilerine vermemek farzdır.
- 2.) Malları böyle haczedilen kimselerin yemeleri, içmeleri, giymeleri ve diğer ihtiyaçları kendi mallarından karşılanır.
- 3.) Büluğ çağına eren yetim çocuklar, malları kendilerine verilmeden önce tecrübe edilmeli, deneme neticesinde mallarını tasarruf edebilecek bir akla sahip oldukları ortaya çıkarsa malları kendilerine teslim edilmeli, yoksa teslim edilmemelidir.
- 4.) Yetimlerin malları kendilerine teslim edilirken, ileride inkar etmeleri için, şahitler hazırlanmalıdır.
- 5.) İslâm miras hukukuna göre erkek ve kadınlar, anne, baba ve yakın akrabaların geriye bıraktıklarından hak sahibidirlər.
- 6.) Vasinin yetimlere iyilikte bulunması, bakması ve kendi evlatlarını koruduğu gibi koruması vacibtir.
- 7.) Yetim malını haksız yere yemek büyük günahlırdandır ve ahiretteki karşılığı cehennem ateşidir.

NIKAHLARI HARAM OLAN KADINLAR

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 آمَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَقْضُوا مِنْ
 لَدُنْهُنَّ أَمْوَالَهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِهَا حِشَّةٌ
 مُبَيِّنَةٌ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى
 أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾
 وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَكَانَ زَوْجٍ وَآتَيْتُمْ
 إِحْدِيَهُنَّ قِطَاعًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ
 بُهْتَانًا وَإِشْكَامٌ مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ
 وَقَدْ أَفْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْنِ مِنْكُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا
 ﴿٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا
 مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَاحِشَةً وَمَقْتًا وَسَاءَ
 سَبِيلًا ﴿٢٢﴾

حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ وَبَنَاتُكُمْ
وَآَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ الْأَخِ
وَبَنَاتُ الْأَخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ
وَآَخَوَاتُكُم مِّن الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
وَرَبَّائِبُكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُم مِّن نِّسَائِكُمُ
الَّتِي دَخَلْتُم بِهِنَّ فَإِن لَّمْ تَكُونُوا دَخَلْتُم بِهِنَّ
فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ
مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ إِلَّا
مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٧٣﴾
وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ
كِتَابَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَأُحِلَّ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَن
تَبْتَغُوا بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ
بِهِ مِنْهُنَّ فَأَتُوهُنَّ لِجَوْرِهِنَّ فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا
تَرَاضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا

19 — Ey iman edenler, kadınlara zorla mirascı olmanız ve onların —kendilerine verdiğiniz (mehir)den birazını gider(ip elinize geçire)bilmeniz için— tazyik etmeniz size helal olmaz. Meğer ki arayı açacak bir fuhuş irtikab etmiş olsunlar. Onlarla (kadınlarınızla) iyi geçinin. Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa olabilir ki birşey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur.

20 — Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterse-
niz öbürüne yüklerle (mehir) verilmiş olsanız bile içinden birşey almayın.
(Kendisine hem) bir iftira ve açık bir günah (yükler hem) alırmısınız onu?

21 — Onu nasıl alırsınız ki, birbirinize karılıp katıldınız. Onlar sizden kuv-
vetli teminat da aldılar.

22 — Babalarınızla evlenmiş olan kadınlarla evlenmeyin. Ancak, (cahi-
liyyet devrinde geçen) geçmiştir. Şüphe yok ki, o bir hayasızlıktı, (Allahın
en büyük) hışmı(na bir sebep) idi. O ne kötü bir yoldur.

23 — Analarınız, kızlarınız, kız kardeşleriniz, halalarınız, teyzeleriniz, bi-
rader kızları, hemşire kızları, sizi emziren (süt) analarınız, süt hemşireleri-
niz, karılarınızın anaları, kendileriyle (zifafa) girdiğiniz karılarınızdan olup
himayelerinizde bulunan üvey kızlarınız (la evlenmeniz) size haram edildi.
Eğerr onlarla (üvey kızlarınızın anlarıyla) zifafa girmemişseniz (onlarla ev-
lenmeniz) size bir beis yok. Kendi sulbünüzden (gelmiş) oğullarınızın ka-
rıları (ile evlenmeniz) ve iki kız kardeşi birlikte almanız da (keza haram edildi).
Ancak (cahiliyyet devrinde) geçen geçmiştir. Çünkü Allah hakikaten yarlığa-
yıcıdır, çok esirgeyicidir.

24 — (Harb esiri olarak) sağ ellerinizin malik olduğu kadınların (mülk-ü
yemininiz olan cariyeler) müstesna olmak üzere diğer bütün kocalı kadınlar
(la evlenmeniz de size haram edildi. Bu hürmetler) üzerinize Allah'ın farkı
olarak (yazılmıştır). Onlardan maadası ise —namuskar ve zinaya sapmamış
(insanlar) halinde (yaşamamız şartıyla) mallarınızla (mehir vermek veya sa-
tın almak suretiyle) ara(yıp nikahla)manız için— size helal edildi. O halde on-
lardan hangisiyle faidelendiyseniz ücretini takdir edildiği vech ile verin. O
mehrın miktarını tayin ettikten sonra aranızda gönül hoşluğu ile uyduğu-
nuz şey (miktar) hakkında üstünüze bir vebal yoktur. Şüphesiz ki, Allah hak-
kıyla bilicidir, mutlak hüküm ve hikmet sahibidir.

(NİSA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

كَرِهًا

(Kerhen): Kef üstün ile okunursa zorlama, ötre

ile okunursa meşakkat anlamına gelir.

أَفْضَى

(Efdâ): Lügat anlamı genişlik olan bu kelime

âyette birbirine kavuşturma mana sındadır.

مِثَاقًا غَلِيزًا

(Misâgan galizen): Misak, akit yapma, galiz,

kalın birşey demektir. Âyette kadınla erkek arasında yapılan nikah aktidir.

سَلَفٌ

(Selefe): Geçmiştekiler demektir.

فَاحِشَةً

(Fâhişeten): Çirkinlikte son dereceyi bulmuş.

وَمَقْتًا

(Ve makten): Buğzetmek demektir.

رَبَّائِبُكُمْ

(Rebâlbüküm): Rebibe kelimesinin çoğuludur.

Erkeğin hanımının bir önceki kocasından olan kızı demektir.

حُجُورُكُمْ

(Hucûriküm): Hacr'ın çoğuludur. İnsanı soğuğa

ve düşmana karşı koruyan bina demektir.

حَلَائِلٌ

(Halâilü): Halile'nin çoğuludur. Nikahla evleni-

len kadınlar demektir.

وَالْمُحْصَنَاتُ

(Vel muhsenâtü): Kocası olan kadınlar. Aslında

ihsan kelimesi, men etme manasındadır. Âyette ise namuslarını koruyan iffetli kadınlar anlamındadır.

مُحْسِنِينَ

(Muhsinine): Kendisini zinadan koruyan erkek-

ler demektir.

مُسَافِيهِينَ

(Musâfihine): Sifah kelimesinin çoğuludur. Dök-

me anlamındadır. Burada zina karşılığı olarak kullanılmıştır.

نَقَضُوا هُنَّ

(Ta'dilû hunne): Adl kökünden türemiş bir fiildir.

Adl, men etme anlamına gelmektedir.

قِطَارًا

(Kintâren): Çok mal demektir.

بُهْتَانًا

(Buhtânen): Buhtan, söyleyenin dahi hayret et-

tiği bir çeşit yalan demektir.

ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI

Allah (cc) icmalen şöyle buyuruyor: Ey müminler! Babalarınızın, öldükten sonra geriye bıraktığı, anneleriniz olamayan kadınlarının veraset yoluyla size intikal etmesi ve sizin onlarla evlenmeniz haramdır. Onları boşadıktan sonra, evlenmelerine mani olmanız veya evlenmek istediklerinde mehirlerini geri almak suretiyle onlara baskı yapmanız da helal değildir. Ancak zina gibi çirkin fiilleri irtikab ettikleri zaman onlara mani olmanızda bir beis yoktur. Zira Allah (cc), menşei ne olursa olsun zulmü sevmeyiz.

Ey müminler! Kadınlarla iyi geçininiz, onlara iyilik ediniz. Karılarınız hoşunuza gitmese de sabredin ve onlarla iyi geçinmeye devam edin. Umulur ki Allah (cc), o kadından hayırlı bir evlât verir, umulur ki, insanın sevmediği şeylerde kendileri için hayır vardır. Bunu siz bilemezsiniz, ancak Allah (cc) bilir.

Ey müminler! bir kadını boşayıp bir diğerini almak istediğiniz zaman, boşadığınız kadına evlendiğinizde verdiğiniz mehirден, ne kadar çok olursa olsun, birşey almayın. Almanız size helal değildir. Çünkü siz onları nikah akdi ile kendinize helal ederek uzun süre faydalandınız. Nikahlarınızda onlara temlik ettiğiniz şeyleri geri nasıl alabilirsiniz?

Allah (cc), erkeklere mahremi olan kadınları beyan ederek onlarla evlenmelerinin haram olduğunu bildirmektedir. Haram kılınan ilk kadın da babalarının, anneleri olmayan hanımları olmuştur. Çünkü cahilliyet döneminde Araplar, babalarının, anneleri olmayan hanımları ile evlenirlerdi. Şüphesiz bundan daha çirkin birşey düşünülemez. İşte bu sebeble önce bu tür evlilik haram kılınmaktadır.

Daha sonra haram kılınan kadınlar şöyle sayılmıştır: Erkeklerin anneleri, kızları, kız kardeşleri, hâlaları, teyzeleri, kız kardeş veya erkek kardeş kızları. Süt yoluyla haram olan kadınlar da beyan edilmiştir ki, bunlar aynen nesep yoluyla haram kılınan kadınlar gibidir. Bir de dünürlük yoluyla haram olan kadınlar vardır: Hanımının annesi, hanımının eski kocasından olan kızı, hanımının kız kardeşi ve oğlunun hanımı. Bu sayılan kadınların dışındakilerle evlenmek mübah kılınmıştır.

Bu âyetlerin geçmiş âyetlerle münasebeti

Önceki ayetlerde malları haksız yere yenilen yetimlere, malları için mehirsiz olarak evlenilen yetim kızlara, mirastan hakları verilmeyen kadın ve küçük çocuklara yapılan zulümler beyan edilerek bunlar yasaklanmış

ve hükümleri bildirilmişti. Mevzumuz ayetlerde de zulmün ikinci bir çeşidi beyan edilerek yasaklanmaktadır. Bu da kadınların miras yoluyla babadan oğula kalmasıdır. Cahiliyet döneminde kadınlar babanın mirasından bir parça sayılırdı. Varis, kadın eğer annesi değilse onunla evlenebilirdi. İşte Allahu taala bunun haram olduğunu ve bu kadınlara yapılan zulmün yasaklandığını ve onlara iyi davranılması gerektiğini buyurmaktadır.

AYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1.) İbni Abbas (ra)'tan rivayet edilmiştir: «Cahiliyet devrinde bir kişi öldüğünde, onun hanımı üzerinde, gerek evlenmek, gerekse evlendirmek hususunda, en büyük hak sahibi onun varisleriydi. Onunla ister evlenirler, isterlerse başkalarıyla evlendirirlerdi. Bu kötü adeti Allah, **«Ey iman edenler, kadınlara zorla mirascı olmanız...»** ayetiyle haram kıldı.» (1)

2.) Cahiliye devrinde bir kişi öldüğünde, oğlu veya diğer bir varis, geride bıraktığı mala miras yoluyla nasıl sahip çıkıyorsa, karısının üzerine bir elbise atarak ona da sahip çıkardı. Ölen kocanın vermiş olduğu mehri kabul ederek kadınla evlenir veya bir başkasıyla evlendirerek mehrini alırdı. İşte Allah müminlere bu kötü adeti **«Ey iman edenler, kadınlara zorla mirascı olmanız...»** âyetiyle yasaklayarak haram kıldı. (2)

3.) Ebu Kays bin el-Eslet (ra), babası öldüğü zaman, geriye bıraktığı annesi olmayan kadınla evlenmek istedi. Kadın ona, «Seni kavminin salih kişilerinden biri olman itibarıyla evlat kabul ediyorum. Yine de Resulullah'a gidip durumu ona arzedeğim.» diyerek Resulullah'a geldi ve «Ya Resulullah, bu hususta ne dersiniz?» diye sordu. Resulullah ona «Evine dön.» cevabını verdi. Hemen arkasından **«Babalığınızla evlenmiş olan kadınlarla evlenmeyin.»** âyeti nazil oldu. Böylece cahiliyet döneminin bu kötü adeti de ortadan kalktı. (3)

AYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci İncelik: «...Eğer kendilerinden hoşlanmadınızsa olabilir ki birşey sizin hoşunuza gitmez de Allah onda birçok hayır takdir etmiş bulunur...» âyetindeki tahlil, erkeklere, hoşlarına gitmese de kadınlarına karşı sabır göstermelerini ve onlarla güzel geçinmelerini tavsiye içindir. Çünkü

1 — Buhari, Taberi, age, C. 4, S. 305. İbni Kesir, age, C. 1, S. 465.

2 — İbni Cevzi, Mecmaü'l-Beyan, C. 3, S. 24. Ebu Hayyan; Zadü'l-Mesir, C. 2, S. 39.

3 — İbni Ebi Hatem, Beyhaki. Süyutî, Dürrü'l-Mensur, C. 2, S. 134, İbni Kesir, C. 1, S. 468.

nefse hoş gelmeyen birçok şey vardır ki, onlarda büyük hayırlar vardır. İşte bu âyet, kadınlardan hareketle umumi bir kural koymaktadır ortaya. Yani yalnız kadınlar değil, başka birçok hoş gitmeyen şeylerde de bilinmeyen birçok hayırlar vardır. Bunun için âyet kadınlar hakkında nazil olduğu halde Allah, «Bir kadın sizin hoşunuza gitmezse...» ifadesi yerine, **«Eğer birşey sizin hoşunuza gitmezse...»** ifadesini kullanmıştır. Âyetteki bu incelik üzerinde düşünersek, Allahın âyetlerinde insanlar için ne kadar hassas ve ne kadar faydalı şeyler olduğunu idrak ederiz.

İkinci incelik: Allah âyette «cima» kelimesi yerine **«karılıp katılma»** tabirini kullanmıştır. Böyle kinayeli bir ifade kullanmasında ümmet için çok mühim işaretler vardır. Burada yüksek bir terbiye ve edeb talim edilmektedir. Açık açık söylenmesi güzel olmayan, mahzurlu olan şeyleri, Kur'anın bildirdiği ahlakla ahlaklanmak mükellefiyetinde olan ümmetin fertlerinin de, Kur'anın bu talimine uyarak kinayeli olarak ifade etmeleri gerektiği gösterilmektedir.

Üçüncü incelik: Kurtubî: «Hz. Ömer birgün hutbede, «Ey insanlar, kadınların nikah mehirlerini yüksek tutmayınız. Eğer mehirleri çoğaltmak da şeref ve Allah yanında takva olsaydı, Resulullah ona sizden daha evla idi. O, evlendiği kadınlara ve evlendirdiği kızlara 12 vakiyyeden (4) fazla mehir vermemiştir.» dedi. Hz. Ömer'in sözlerini duyan bir kadın yanına gelerek, «Allah (cc), bize fazla mehir veriyor da sen bizi bundan nasıl mahrum ediyorsun? Çünkü Allah, **«Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz öbürüne yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile içinden birşey almayın.»** buyurmuştur.» dedi. Kadının bu sözleri üzerine Hz. Ömer, «Kadın görüşünde isabet etti, Ömer ise yanıldı.» dedi. Sonra kendi kendine hitapla, «Bütün insanlar senden daha fakihdir.» diyerek sustu kadına cevap vermedi.» (5)

Dördüncü incelik: Âyetteki **«misak-ı galiz»** (kuvvetli teminat)tan maksat, kadınlarla aynı yatağı paylaşmak ve uzun bir zaman bir arada bulunmaktır. Bu bakımdan kadınların hakları büyüktür. Bazı İslâm alimleri yirmi günlük arkadaşlığı akrabalık (karabet) saymışlardır. Öyleyse karı-koca arasındaki beraberlik ve ortak hayatın meydana getirdiği yakınlık, nasıl görmezden gelinebilir? (6)

4 — Vakiyye: Okka, dört yüz dirhemlik bir tartı.

5 — Kurtubî, age, C. 5, S. 89.

6 — Zamahşeri, age, C. 1, S. 380.

Beşinci incelik : Fahreddin Razi: «Çirkinliğin (gubuh) üç çeşidi vardır: Aklen çirkin olan, şer'an çirkin olan, örf ve adet açısından çirkin olan. Âyetteki «**fahişe**» kelimesi, aklen çirkin olana işarettir. Âyetteki «**nake**», şer'an çirkin olanı, «**O ne kötü bir yoldur.**» ifadesinde örf ve adet açısından çirkin olanı dile getirir. Bu üç çirkinlik bir arada olursa çirkinliğin zirvesine ulaşır.» (7) der.

Âyetin sonunda bu üç ayrı kelime ile ifade edilen çirkinlik, babanın evlendiği kadınla evlenmek için kullanılmıştır. Bu da bu tür evliliğin çirkinlik derecesini göstermek içindir.

İlahi emir ve yasakların hepsinde görüldüğü gibi incelemeye çalıştığımız bu ayetlerde de cemiyetin maddi ve manevi huzur ve nizam içinde yaşamasını sağlayacak ahlaki ve içtimai kurallar ve hükümler görmektediriz.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Kadına evlilikte verilecek mehir ne kadardır?

Mehir, kadına verilen bir hediye, yapılan bir bağıştır. Bu bakımdan muayyen bir ölçüsü, tartısı yoktur. Halk da zenginlik—fakirlik bakımından sınıflara ayrılmıştır. İşte bunun için İslâm, kadınlara verilecek nikah mehrinin adet ve miktarını tayin etmemiş, kocanın mali gücünü göz önüne alarak serbest bırakmıştır.

Fakihler mehrin üst sınırının olmadığına ittifak etmişlerdir. Zira Allah, «**Eğer bir zevceyi bırakıp da yerine başka bir zevce almak isterseniz öbürüne yüklerle (mehir) vermiş olsanız bile içinden birşey almayın...**» buyurmuştur. Bu âyetten de anlaşılıyor ki, mehrin az veya çok belirli bir sınırı yoktur. Sınır, herkesin gücüne göre değişmektedir.

Kurtubî bu konuda şöyle der: «**Eğer bir zevceyi bırakıp da...**» âyeti, mehrin çok yüksek bir miktarda olabileceğine işaret eder. Çünkü Allah, Kur'anda bir örnek verdiği zaman, mübah olan birşeyi örnek gösterir. Âyetteki «**yüklerle (mehir) verseniz bile...**» ifadesi mehrin sınırı olmadığını açıkça gösteriyor. Hz. Ömer'in, mehir konusundaki sözleri dolayısıyla kendisine itiraz eden kadını doğrulaması da mehir konusunda bir sınır konulmayacağını göstermektedir.

Alimlerin bir kısmına göre âyet, verilecek mehrin çok yüksek olmasının caiz olduğuna işaret etmez. Çünkü ayetteki «**yüklerle**» tabiri yalnızca mübalağa içindir. Yoksa örnek olması için değildir. Âyetteki bir mübala-

ğalı ifade, aynen Resulullahın «Her kim Allaha secde edilecek bir yer (mescid) —velev ki bağirtlak kuşunun uçuş sahası kadar olsun— yaparsa, Allah da ona cennette bir ev yapar.» hadisindeki mübalağa gibidir. Bağirtlak kuşu o kadar dar bir sahada uçar ki, böyle bir sahada ancak 2-3 kişi ibadet edebilir. Böyle bir mescidin yapılması, düşünülmesi mümkün değildir. İşte bunun gibi, kimsenin yüklerle mehir vermesi de imkânsızdır. Özet olarak Allahın bu âyetten muradı, «Siz yüklerle mehir vermezsiniz, bir an için verdiğinizizi kabul edersek, bundan bile geriye birşeyler almanız doğru değildir.

Bu görüşe rağmen fakihler mehrin üst sınırının tayin edilemeyeceği hususunda icma etmişlerdir.» (8)

Mehrin alt sınırı hususunda fakihler ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır :

1 — İmam Malik'in görüşüne göre, mehrin en azı 3 dirhem, yani bir çeyrek altındır.

2 — İmam-ı Azam'ın görüşüne göre, mehrin en azı 10 dirhem, yani takriben bir altındır.

3 — İmam Şafii ve İmam Hanbel'e göre ise mehrin en azı için bir sınır yoktur. Az veya çok kıymeti olan herşey mehir olabilir.

Hafız ibni Hacer el-Askalanî görüşünü şöyle belirtir: «Mehrin alt sınırı konusunda herne kadar bazı rivayetler varsa da, bunlar itimad edilebilir derecede tesbit edilmiş hadisler değildir.»

Kurtubî de şöyle der: «İmam Şafil, mehrin en azının da en çoğunun da caiz olduğunu, âyetteki «...siz mallarınızla...» ifadesine dayanarak söylemiştir. Buna göre bir kıymet ifade eden her mal ister az olsun, ister çok, mehir olabilir. Sahih olan görüş de budur. Zira Resulullah, «Bir kimse, nikah akdi sırasında, kadına iki avuç dolduracak kadar yiyecek de verse, o kadın ona helal olur.» (9) buyurmuştur. Bu hadis de İmam Şafil'nin görüşünü teyid etmektedir.

Sahabi Said bin Müseyyib (ra), kızını Abdullah bin Vedaa (ra), ile evlendirirken mehir olarak iki dirhem almıştır.

8 — Kurtubi, age, C. 5, S. 99-100.

9 — Daru'l-Kutni, Sünen, Nikah bahsi.

«İmam Şafii'ye göre, birşeyin satışı karşılığında kıymet kabul edilen veya kira karşılığı para yerine geçen her mal nikah akdinde de mehir olarak kabul edilir. Fakih ve muhaddislerin görüşleri de bu yoldadır. Onlar da nikah aktinde mehir olarak az veya çok verilmesinde bir mahzur görmemişlerdir.» (10)

Malikî ve Hanefilerin delilleri :

Bunlara göre değeri çok az olan birşeyin mehir olarak verilmesi doğru değildir. Mehrin alt sınırını tayin edecek bilinen bir meblağ olmalıdır. İmam-ı Azam'a göre hırsızlık yapan bir kimsenin elinin kesilebilmesi için, çaldığı malın en az bir altın değerinde olması gerekmektedir. İmam Malik ise hırsızın elinin kesilebilmesi için çalınan malın değerinin enaz dörtte bir altın olması gerektiği görüşündedir. Her iki imam da el kesme cezasına sebep olacak değere kıyasla mehrin alt sınırını tayin etmektedir. Bu meblağların altındaki kıymetler elin kesilmesine sebep olmadığına göre bir kıymet de sayılmamaktadır onlara göre. Dolayısıyla, mehrin enazı İmam Malik'e göre dörtte bir altın; Ebu Hanife'ye göre de bir altın olmalıdır.

Ebu Hanife bu kıyasından ayrı olarak görüşünü şu hadisle de teyid etmektedir: Sahabilerden yapılan rivayete göre Resulullah, «10 dirhemden aşağı nikah mehri olmaz.» buyurmuştur. (11)

Bize göre, İmam Şafii ve İmam Hanbel'in görüşleri tercihe daha şayandır. Zira Resulullah, sahabilerden birini evlendirirken, «Seni Kur'andan ezberlediğin miktar ile evlendiriyorum.» buyurmuştur. Yani sen Kur'andan ezberinde olan kısmı kadına da ezberleteceksin ve bu senin mehrin olacaktır demiştir.

Resulullah diğer bir şahsı evlendirirken de, «Evlendiğin kadına mehir ver, vелеv ki demir parçasından bir yüzük olsun.» buyurmuştur. İşte bu iki hadis ile tabiinin efendisi Said bin Müseyyib (ra)'ın kızını iki dirhem mehrle evlendirmesi ve buna zamanın alimlerinden itiraz gelmemesi açıkça İmam Şafii ve İmam Hanbel'in görüşlerini doğrulamakta ve tercihe şayan kılmaktadır. Herhangi birşey ancak âyet ve hadisten olan sağlam delillerle isbat edilebilir. Mehrin ölçüleri hususunda ise, Hacer el-Askalanî'nin de dediği gibi sahih bir hadis varid olmamıştır. En iyisin Allah bilir.

10 — Kurtubi, age, C. 5, S. 128.

11 — Daru'l- Kutni, age, Nikah bahsi.

İkinci hüküm : Âyetteki «kuvvetli teminat» (misak-ı galiz)den maksat nedir?

Dahhak ve Katade'ye göre, âyetteki «kuvvetli teminat»tan maksat, «...Ya iyilikle tutmak, ya güzellikle salmaktır...» âyetinde de beyan edildiği gibi, Allahın kadınlarla geçim hususunda erkeklere olan «Onlar ile iyi geçinin.» emridir.

Mücahid ve İkrime'ye göre ise, âyetteki «kuvvetli teminat»tan maksat, karı-koca arasında yapılan nikah aktıdır. Nitekim Resulullah'ın, «Kadınlar hususunda Allah'tan sakının. Çünkü onları Allah'ın emaneti olarak almış ve vücudlarını Allah'ın kelamı ile (nikah akdi) kendinize helal kılmışsınızdır.» hadisi de buna delalet eder.

Üçüncü hüküm: Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar kimlerdir?

Kendileri ile evlenilmesi haram olan kadınlar üç sınıftır: Neseb yoluyla haram olanlar, süt yoluyla haram olanlar, dünürlük yoluyla haram olanlar.

1 — Neseb yoluyla haram olan kadınlar :

Âyetin neseb yoluyla evlenmeyi haram kıldığı kadınlar şunlardır: 1 - Anneler, 2 - Kızlar, 3 - Kız kardeşler, 4 - Halalar, 5 - Teyzeler, 6 - Birader kızları, 7 - Hemşire kızları. Bu kadınlarla evlenmek ebediyyen haramdır.

Anneler, anne anneleri ve baba anneleri de ifade eder. Bunun gibi **kızlar** tabiri de kızların kızlarını da dile getirir. Kız kardeşler ister anne - baba bir kardeş olsun, ister yalnız babadan veya anneden olsun, hüküm değişmez. Halalar ve teyzelerin durumu da aynen kız kardeşlerin durumu gibidir.

2 — Süt yoluyla haram olan kadınlar :

Bunlar da neseben haram olanlar gibi yedi kısımdır: 1 - Süt anneler, 2 - Süt kız kardeşler, 3 - Süt halalar, 4 - Süt teyzeler, 5 - Süt kardeş kızları, 6 - Süt kız kardeş kızları, 7 - Süt kızları.

Resulullah (sav), «Neseb cihetinden haram olanlar, süt cihetinden de haramdır.» buyurmuştur.

Mevzumuz âyette evlenilmesi süt yoluyla haram kılınan kadınlardan yalnız iki kısmı, süt anneler ve süt kız kardeşleri —ki, bunlarda anne asıldır, süt kız kardeş onun parçasıdır— zikredilmiştir. Bunların da asıl ve

fürularını göz önüne aldığımızda, aynen neseben haram olan kadınlar gibi bunlar da yediye yükselir. Nitekim yukarıya aldığımız hadis de kısa ve öz olarak neseben haram olanların süt yoluyla da haram olacağını bildir-mektedir.

Ayrıca, sahih hadis kitaplarında varid olan bir başka hadis de bunu teyid etmektedir. Rivayete göre, Hz.Hamza'nın kızının Resulullah (sav)'a verilmesi arzusu kendilerine arzedildiğinde Peygamber efendimiz, «O be-nim süt kardeşimin kızıdır.» buyurarak bunun mümkün olmayacağını be-yan etmiştir.

3 — Dünürlük yoluyla haram olan kadınlar :

Âyet bize, dünürlük (müşaheret) yoluyla haram olan dört kısım kadın bildirmektedir: 1 - Babaların hanımları. «**Babalarınızla evlenmiş olan ka-dınlarla evlenmeyiniz.**» âyeti bunu bildirmektedir. 2 - Oğulların karıları (ge-linler). Bunu da, «**Kendi sulbünüzden (gelmiş) oğullarınızın karıları...**» âye-ti bildirmektedir. 3 - Karınızın annesi. «**...Karılarınızın anneleri size haram edildi.**» âyeti bildirmektedir bunu. 4 - Karıların eski kocalarından olan kızları. Bu kızların anneleri ile nikah akdi yaptıktan sonra zifafa gi-rilmişse, kızları ebediyyen haram olmaktadır. Zira Alichu taala, «**...Kendi-leriyle (zifafa) girdiğiniz karılarınızdan olup himayelerinizde bulunan üvey kızlarınız(la evlenmeniz) size haram edildi.**» buyurmuştur.

Bir kız birisiyle nikahlandığı zaman, kocası için annesi ebediyyen ha-ram olur. Fakat bir kadın birisiyle nikah akdi yapsa bile, kızı o adam için, zifafa girinceye kadar helaldir. Yani, adam isterse, annesiyle yaptığı akdi bozarak kızıyla evlenebilir. Zira âyette, «**Eğer onlarla (üvey kızlarınızın anneleriyle) zifafa girmemişseniz (onlarla evlenmenizde) size bir bels yok-tur.**» buyurulmuştur. Alimler bu âyetten usuli bir kaide çıkarmışlardır; Kız-la nikah akdi yapmak annelerini haram kılar. Anneleri ile nikah akdi ile birlikte zifaf olursa kızlar haram olurlar.

Kişiyi haram olan kız ister erkeğin evinde olsun, ister olmasın durum değişmez. Âyetteki «**Himayelerinizde bulunan**» tabiri bir kayıt ve şart koy-mamaktadır. Yani bu kız ister babalığının evinde olsun, ister başka yerde bulunsun babalığı için haramdır. Âyetteki tabir bir kayıt getirmemekte, yalnızca bir vakıayı ifade etmektedir. Bütün fakihler bunda icma etmiş-lerdir.

Yukarıdan beri sayılan neseb, süt ve dünürlük yoluyla haram olan kadınlar ebediyyen haram olanlardır. Bir de muvakkat olarak haram kı-lınanlar vardır.

Muvakkat olarak haram kılınanlar :

Âyet, kendileriyle evlenilmesi geçici olarak haram olan kadınları iki kısma ayırmaktadır :

1 — İki kız kardeşi birlikte veya aralıklı olarak nikahlamak haramdır. Zira Allah (cc), «**iki kız kardeşi birlikte almanız da (keza haram edildi).**» buyurmuştur. Resulullah (sav) da, «Bir kadının teyzesi veya halası ile birlikte bir erkeğin nikahı altına girmesi haramdır.» buyurmuştur. (12)

İki kız kardeşin, bir kızla halasının veya bir kızla teyzesinin birlikte bir erkekle evlenmelerinin haram oluşunun hikmeti şudur: Böyle bir durum onların birbirlerine düşman olmalarına vesile olur. Halbuki İslâm'ın üzerinde önemle durduğu sila-i rahim denilen akrabalık bağlarının kuvvetlendirilmesi için onların birbirlerini sevmeleri, uzak oldukları takdirde birbirlerini ziyaret etmeleri gerekmektedir. Bu tür bir evlilik ise tavsiye edilen sevgi ve akrabalık bağlarını ortadan kaldırarak onları birbirlerine düşman hale getirebilir. Nitekim Resulullah (sav), müminlere hitaben; «İki kız kardeşi veya bir kızla halasını, veya bir kızla teyzesini birlikte alarak evlenirseniz aranızdaki rahimleri (akrabalık bağlarını ve sevgiyi) kesersiniz.» buyurmuştur.

2 — Başkasıyla evli bulunan bir kadınla ve iddetini bekleyen bir kadınla evlenmek de geçici olarak haram kılınmıştır. Zira Allah, «**Bütün kocalı kadınlar(la evlenmeniz de size haram edildi. Bu hürmetler) üzerinize Allahın farzı olarak (yazılmıştır).**» buyurmuştur. İddet bekleyen kadının hükmü ise evli kadının hükmü gibidir. Bunun tafsilatı 20. derste anlatılmıştı.

Dördüncü hüküm : Bir kimse evliliğinden önce veya sonra kayıncı ile zina yaparsa karısı kendisine haram olur mu?

Alimler, bir kimsenin karısının annesi veya kızı ile zina yapması halinde karısının kendisine haram olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam-ı Azam (ra), İmam Yusuf (ra) ve İmam Muhammed (ra)'e göre, bir kimse karısının annesiyle zina yaparsa, bu zina ister evlilikten önce, ister sonra olsun, karısı ona haram olur. İmam Sevri (ra), Katade (ra) ve Evzâi (ra) de bu görüştedir.

İmam Şafii (ra)'ye göre ise, karısının annesiyle zina yapan kimseye karısı haram olmaz. Zira haram (zina) helal birşeyi haram kılmaz. Ebu'l-Leys, Zeheri ve İmam Malik (ra) de bu görüştedirler.

Mezhep imamları arasındaki ihtilafın sebebi, âyetteki **nikah** kelimesini farklı anlamalarıdır. Âyetteki **nikahtan** maksat cinsi münasebet midir, yoksa nikah akdi midir? İşte ayrılık buradan kaynaklanmaktadır.

Nikahtan maksadın cinsi münasebet olduğunu söyleyenlere göre, şahsın, karısının annesi ile yaptığı zina, karısının haram olmasına vesile olur.

Nikahtan maksadın nikah akdi olduğunu söyleyenlere göre ise, kişinin, karısının annesiyle yapmış olduğu zina karısının haram olmasına sebep olmaz. Çünkü haram olan birşey (zina), helali haram kılmaz.

Hanefilere göre âyetteki **nikahtan** maksat cinsi münasebettir. Cinsi münasebet nikah kelimesinin gerçek manasıdır. Akit manasını ise mecazen karşılar. Kelimeyi hakiki manasıyla anlamak daha doğrudur. Şu halde, bir kimse ister nikahlı iken, isterse nikahsız iken olsun zina ederse, zina ettiği kadının kızı kendisine haram olur.

Şafiiler ise âyetteki **nikah** kelimesinden maksadın nikah akdi olduğunu görüşündedirler. Akli görüş de buna delalet eder. Allahu taalanın dünürlüğü (müsaheret) harama sebep kılması dünürlüğün şerefine işaret içindir. Birbirinden çok uzak aileler dünürlük sayesinde birbirlerine yakınlaşır, hatta birbirlerinin ailelerinin birer ferdi durumuna gelirler. Bazı kadınlarla evlenmenin haram kılınması nesebe verilen önem ve nesebe tanınan şereften dolayıdır. Çünkü meşru bir neseb sahibi olmak şerefli birşeydir. Böyle iken nasıl olur da bütün yönleriyle uzaklık ve kötülük olan zina, dünürlük gibi kıymetli birşeyin sınıfına girer de onun gibi helal olan bir evliliğin haram olmasına vesile olur. Görülüyor ki, akli görüşle de zinanın, evlilik gibi, şeriatta «hürmet-i müsaheret» denilen ve evlenmeyi haram kılan bir hükmü olmadığı açıkca ortaya çıkmaktadır.

İmam Şafii (ra), Ümm adlı eserinde şöyle der: «Babasının annesi olmayan hanımıyla veya karısının annesiyle zina eden kimse Allah (cc)'a isyan etmiş olur. Karısının annesi ile zina etmesi ona karısını haram kılmaz. Babasının hanımıyla zina etmesi de onu babasına haram kılmaz. Allah (cc), karının annesini kocaya haram kılarak helal olan evliliğin azizliğini göstermiştir. Herne kadar zinada da evlilik gibi cinsi münasebet varsa da şiddetle haram olduğundan ona saygı gösterilemez. İslâmın saygı göstermediği birşey, helal olan birşeyin haram olmasına vesile olamaz.

«Buna karşılık evlilik, daha önce haram olan birçok şeyi helal hale getirmektedir. Mesela, evlenmeden önce bir kadın ve annesi erkek için haram oldukları halde, evlilik, erkeğin karısından her türlü menfaatlenmeyi helal kılmıştır. Karısının annesiyle daha önce konuşmaları, oturmaları, yalnız başlarına yolculuk yapmaları haram olduğu halde, kızıyla evlendikten sonra bütün bunlar helal olmuştur. Ki, buna aile hukuku denir. Haram olan zina ise helal olan evliliğin tamamen zıddıdır.»

Delilleri daha kuvvetli olduğu için, bize göre, Şafiilerin görüşü tercihe şayandır. İkrime (ra), İbni Abbas (ra)'tan şu rivayeti yapmıştır: «Bir kimse evlilik hayatı yaşadığı karısının annesiyle zina yaparsa bunun hükmü nedir?» diye sorulunca İbni Abbas (ra), «O kimse iki büyük günah işlemiştir. Birisi, mücerret olarak zina yapması, ikincisi de, karısının annesi ile zina yapmasıdır. Fakat o kimsenin karısının annesi ile zina yapmasından dolayı karısı haram olmaz.» dedi. Bu rivayet de Şafiilerin görüşünü teyid etmektedir.

Beşinci hüküm : Mut'a nikahı nedir, fakihlerin bu husustaki görüşleri nelerdir?

Mut'a, hür bir kadını, belli bir para karşılığı, muayyen bir zamana kadar beşerî arzularını tatmin için kiralamaktır.

Cahiliyet döneminde Araplar, bir kadınla bir veya iki aylığına evlenir, ihtiyaçları görüldükten sonra da onu terkederlerdi. İşte İslâm bu geçici evliliği haram kılmıştır. Çünkü evlilik hayat boyunca bir arada yaşamak kastı ile yapılırsa mubahtır. Yoksa belli bir zamana kadar nikah yapmak batıldır.

Bütün alim ve fakihler mut'a nikahının haram olduğuna icma etmişlerdir. Yalnız şii ve rafıziler buna karşı çıkmaktadırlar. Onlara göre mut'a nikahı mubahtır. Onların bu görüşleri reddedilir. Çünkü Kur'an ve Sünnetin nasları ile çelişmektedir. Kur'an ve sünnet ile çelişen görüş ve iddialar ise reddedilir.

Mut'a nikahı, dört ehli sünnet mezhebinin müctehidleri ve bütün İslam alimlerinin icma ife haramdır. Herne kadar İslâmın ilk dönemlerinde caiz görülmüş ise de daha sonra bu hüküm neshedilerek ebediyyen haram kılınmıştır. İbni Abbas (ra)'tan mut'a nikahının mübah olduğu yolunda nakiller yapılmışsa da daha sonra söz ve görüşünden döndüğü tesbit edilmiştir.

Nitekim Tirmizî, İbni Abbas (ra)'tan şöyle rivayet etmektedir: «Mut'a nikahı İslâmın başlangıcında vardı. Bir erkek tanışı bulunmayan bir beldeye varınca orada bir kadınla evlenirdi. Kadın onun eşyasını korur, temizlik ve yemek işlerini düzenlerdi. Ne zamanki, **«Şu var ki, zevcelerine, yahut sağ ellerinin malik olduklarına (kendi cariyelerine) karşı (olan durumları) müstesnadır...»** (Müminun: 6) âyeti nazil olunca haram kılındı.»

İbni Abbas (ra) sefer, yolculuk ve benzeri zaruret hallerinde geçici nikaha cevaz vermişti. İbni Cübeyr (ra) ona, «Senin mut'ayı helal kılan fetvanla herkes şehirlerde dolaşüyor. Şairler de şiirleriyle onu her tarafa yayıyorlar.» dedi. Bunun üzerine İbni Abbas (ra), «Sübhaneallah, ben böyle bir fetva vermedim. Nasıl olur da ben ona helal diyebilirim. Çünkü o domuz eti, kan ve murdar ölmüş hayvan eti gibi haramdır.» cevabını verdi.

El-Hazimî şöyle demektedir: «İslâmın başlangıcında mut'a zaruret hallerinde mubahtı. Sonunda İslâm bunu ebediyyen haram kıldı.»

Mut'anın haram olduğuna dair deliller :

Ehli sünnet alimleri mut'a nikahının haram olduğunu birçok delille isbat ederler. Bu delilleri özetleyerek aşağıya aktarıyoruz:

1 — Cinsi münasebette bulunmak bir erkek için yalnız karısı ve cariyesi ile mübahtır. Zira Allah (cc), **«Ki onlar ırzlarını (tenasül uzuvlarını) haramdan koruyanlardır. Şu var ki, zevcelerine yahut sağ ellerinin malik olduklarına (kendi cariyelerine) karşı (olan durumları) müstesnadır.»** (Müminun: 5-6) âyetiyle bize mübah olanı bildirmiştir. Mut'a nikahı ile evlenilen kadın ise kişinin ne karısı, nede cariyesidir. Eğer karısı olmuş olsa, birisi öldüğü zaman veraset hukukunun tahakkuk etmesi, kadının doğuracağı çocuğun nesebinin tesbit edilmesi ve erkek tarafından terkedildiğinde de iddetini beklemesi farz olurdu. Oysa mut'a nikahında bu üç şey tesbit edilmemiştir. Öyleyse bu nikah batıldır.

2 — Mut'anın haram olduğunu açıkca gösteren birçok hadis vardır. Bunlardan birisi İmam Malik (ra)'ın ez-Zeheri'den, onun da Hz. Ali'den rivayet ettiği şu hadistir: «Resulullah (sav), Hayber günü, kadınların mut'a suretiyle nikahlanmasını ve ehli merkeplerin etinin yenilmesini haram kılmıştır.» (13)

3 — İbni Mace'den: «Resulullah (sav) mut'a nikahını haram kıldığında hutbeden bütün müslümanlara hitabla, «Ey müminler, hepiniz biliyorsunuz ki, ben mut'a nikahına mücade etmişim. Haberinizi olsun. Allah onu kıyamet gününe kadar kesin olarak haram kılmıştır.» (14)

4 — Hz. Ömer, hilafeti sırasındaki bir hutbesinde, bütün sahabilerin huzurunda mut'a nikahının haramlığını ilan etmiş, buna karşılık bütün sahabiler sükut etmiştir. Bu sükut da bir icmadır. Şayet Hz. Ömer hata etmiş olsaydı, sahabiler içinde bulunan Hz. Ali, Abdullah ibni Abbas (ra) ve diğer büyük fakih sahabilerin sükut etmesi mümkün müydü?

5 — Mut'a nikahı yalnız nefsi arzuyu tatmin için yapılır. Evliliğin gayesi ise çocuk yapmak ve yetiştirmektir. Bunlar ise mut'a nikahında yoktur. Şu halde mut'a nikahı zinaya benzer. Her ikisinde de beşeri arzuların tatmin edilmesinden başka birşey düşünülmez. Halbuki Allah (cc), «**Sağ ellerinizin malik olduğu kadınlar müstesna olmak üzere diğer bütün kocalı kadınlar(la evlenmeniz de size haram edildi. Bu hürmetler) üzerinize Allahın farzı olarak (yazılmıştır). Onlardan maadası ise —namuskar ve zinaya sapmamış (insanlar) halinde (yaşamamız şartıyla) mallarınızla (mehir vermek veya satın almak suretiyle) ara(yıp nikahla)manız için— size helal edildi. O halde onlardan hangisiyle faidelendiyseniz ücretini takdir edildiği vech ile verin...**» âyetinde, «**Namuskar ve zinaya sapmamış**» tabirinden de anlaşıldığı gibi geçici değil, devamlı bir evlilik kastedilmiştir. Mut'a nikahının gayesi ise geçici olarak nefsin tatmin edilmesidir. Halbuki İslâm, hiçbir yer ve zamanda genel manada geçici bir evliliği mübah kılmamıştır. İslâmın başlangıcında Resulullah (sav), bir defaya mahsus olarak mübah kılmış ise de bilahere Allah (cc) tarafından haram edildiğini sahabilerin huzurunda açık açık ifade etmiştir.

Konuyla ilgili olarak Cessas şöyle demektedir: «Resulullah (sav) mut'a nikahını haram kılmayıp serbest bıraksaydı, bu hususta yaygın ve mütevatır hadisler nakledilir, sahabiler, başlangıçta mübah olduğunu bildikleri gibi mübah olarak devam ettiğini de bilirler ve haramlığı konusunda icmaları da mümkün olmazdı. Zira Resulullah (sav)'tan onun haram olduğunu duymasalardı icmaları Resulullah (sav)'a muhalefet olurdu. Oysa sahabiler Resulullah (sav)'ın emrine hiçbir zaman muhalefet etmemişlerdir. Çünkü Resulullah (sav)'a muhalefet etmek onları küfre düşürür, din-den çıkarırdı. Sahabilerin böyle bir duruma düşmeleri düşünülemez. Çünkü Allah (cc), onlar için, «**Siz insanlar için çıkarılmış en hayırlı bir ümmet.**»

siniz. İylliği emreder, kötölükten vazgeçirmeye çalışırsınız. (Çünkü) Allaha inanıyorsunuz...» (Al-i İmran: 116) buyurmuştur. Allah (cc) tarafından böyle vasıflandırılarak övülen sahabeler nasıl olur da Resulullah (sav)'a muhalefet edebilirler?» (15)

El-Hattabî de şunları söyler: «Mut'a nikahı icma ile de haramdır. Yalnız bazı şii alimleri mubah demektedirler. Şiilerin bu görüşü kabul edilirse, onların fıkıh usulleri kurallarına göre Hz. Ali'ye muhalefet edilmiş olur. Çünkü Hz. Ali'den kesin biçimde yapılan nakillere göre mut'a nikahı İslâm'ın başlangıcında mubah ise de bilahere haram kılınmıştır.

«Beyhakî, Cafer bin Muhammed'den şöyle bir rivayet nakleder : «Ona mut'a nikahı soruldu. «Mut'a nikahı doğrudan doğruya zınadır.» cevabını verdi.» Bu nakil de gösteriyor ki, şiilerin zanları batıl ve asılsızdır.»

Mut'a nikahı hakkında Allame Şevkani'nin bir tahkikatı :

«Her halükarda Resulullah (sav)'tan bize ulaşanla amel etmemiz lazımdır. Ondan, mut'a nikahının ebediyyen haram olduğu mütevatir hadislerle bize ulaşmıştır. Sahabelerden bir veya iki tanesinin diğer sahabelerin icmaina rağmen mut'anın helal olduğunu dair görüşleri onun haram oluşunu değiştirmez. Biz, bu zayıf görüşle amel ettiğimiz takdirde şer'an mazur sayılamayız. Çünkü sahabelerin çoğu onu haram bilmiş, haram kabul etmişler ve bu da bize mütevatir rivayetlerle ulaşmıştır.

«Hatta, Abdullah bin Ömer (ra), «Resulullah (sav) bize mut'a nikahıyla evlenmeye müsaade ettiği halde bilahere ebediyyen haram olduğunu bildirmiştir. Allaha yemin ederim ki, evli bir kimse, bir kadınla mut'a nikahı yapsa onu recmeder veya ettiririm.» demiştir.

«İbni Cevzî şöyle der: «Bazı müfessirlere göre, «...O halde onlardan hangisiyle **faidelendiyseniz ücretini takdir edildiği vech ile verin...**» âyetinden maksat mut'a nikahıdır ve mut'a nikahı daha sonra Resulullah (sav) tarafından haram kılınmıştır. Bu müfessirlerin görüşü yersizdir. Çünkü âyetin başlangıcı sözkonusu nikahın mut'a değil, daimi bir nikah olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla âyet mut'a nikahının caiz olduğunu göstermemektedir. Mut'a nikahı bizzat Resulullah (sav) tarafından mübah kılınmış, sonra da haram edilmiştir. Âyetteki **faidelenmekten** maksat nikah yoluyla faydalanmaktır. Fıkıh usulü kaidelerine göre herhangi bir kayıt ve şarta bağlanmadan kullanılan kelime kamil manasında anlaşılmalıdır.

Âyette bahis konusu olan faidelenmek geçici veya daimi olarak kayıtlanmadığına göre daimî nikahın anlaşılması gerekir.»

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1 — Kadınlara zulmetmek haram, onlara iyilik etmek, iyilikle geçinmek vaciptir.

2 — Kadınlardan hoşlanılmasa bile sabredilmeli, boşamak gerektiği takdirde güzellikle boşamalı, kendilerine verilmiş olan mehirde zorla birşeyler alınmamalıdır.

3 — Cahiliye adetlerinden biri olan, ölen babanın karılarıyla evlenmek adeti iltal edilmiştir.

4 — Ayrıca âyette neseb, süt ve dünürlük yoluyla haram olan kadınlar bildirilmiştir.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Allah (cc), mahrem kadınlarla evlenmeyi haram kılmıştır. Bu haramlık ebedidir. Hiçbir şekilde mubah olamaz. Bu haramlık ister neseb yoluyla, ister sütle, isterse dünürlük yoluyla olsun durum değişmez. Mahrem kadınlarla evlenmenin haram kılınmasında çok büyük hikmetler vardır. Bu hikmetleri veciz bir ifade ile beyan etmeye çalışacağız.

Neseb yoluyla haramlığın hikmeti :

Allah (cc) insanlar arasına çeşitli bağlar koymuştur. Bu bağlar vasıtasıyla birbirlerini sever, iyilik yapar ve birbirlerini korurlar. Bunların en kuvvetlisi de akrabalık bağıdır. Bir ailenin vücuda gelmesi için fertleri arasında tam bir barışın olması gereklidir. Eğer yakın akrabalar arasında evlilik mübah olsaydı ailenin her ferdi birbirine başka bir gözle bakardı. İnsanlar yaratılışları bakımından çok kışkırtırlar. Bu hesaplara insan karısını öz oğlundan, kız kardeşini diğer kardeşlerinden kıskanmak durumunda kalırdı ki, kıskançlık duyguları aile fertlerinin birbirlerine düşmelerine, aralarında düşmanlık tohumlarının ekilmesine sebep olurdu. Böyle bir ailenin dağılmaması, birbirlerini öfödürmemesi, sönüp yok olmaması mümkün değildir. Düşünün ki bir çocuk annenin kanını emerek cenin haline gelir, annesinin sütünü emerek beslenir, büyür. Bu bakımdan çocuk dünyada annesinden daha çok kimseyi sevmez. Eğer mahremler arasında evlenmek haram edilmeseydi, anne, baba ve çocuklar arasında, annelik, baba-

lık ve evlatlık sevgi ve ilişkisi ile beraber bir de cinsi arzularını tatmin istek ve düşüncesi de meydana çıkardı. Bu düşünce annelik, babalık ve evlatlık sevgisini yok eder, onların yerine yalnız bir cinsi sevginin geçmesine sebep olurdu. İnsan fitratına bundan daha büyük bir darbe ve insanlık için bundan daha büyük bir cinayet düşünülemez.

İnsan fitratında bulunan annelik, babalık, evlatlık sevgisi ana rahminde insan ceninine Allah (cc) tarafından ruh ile birlikte veriliyor. İşte beyan edilen bu sebeplerden dolayı Allah (cc) âyetinde ilk olarak anneler ile evlenmenin haram olduğunu zikretmiştir. Daha sonra da sırasıyla kızları, kız kardeşleri, halaları, teyzeleri... ilh. beyan etmiştir. Zaten Allah (cc) insanları öyle temiz bir fitratla yaratmıştır ki, onların akıllarına yakınları ile cinsi münasebette bulunmak bir an bile gelmez. Eğer milyonda bir bile olsa fitratı bozuk insanlar çıkmasaydı, annelerin erkek evlatlarına, kızların da babalarına haram edilmesine hayret edilirdi. Zira salim akıl sahibi insanlar, anneler ile kızların baba ve oğullara haram olduğunu fitraten bilirlerdi. İşte bu iki sınıf kadının haramlığı, yukarıda belirtilen bozuk fitratlı, insani duygularını kaybetmiş, sapkın, görünüşte insan fakat gerçekte insan olmayan kimseler için beyan edilmiştir.

Âyetinde belirtilen akrabalarla evliliğin haram kılınmasının büyük hikmetlerinden biri de yakın akrabalar arasındaki evlilikten dolayı neslin zayıflaması ihtimalinin bulunmasıdır. Bu zayıflamanın nesiller boyu devam etmesi insan neslinin yokluğa mahkum edilmesinden başka bir mana taşımazdı.

İmam Gazali İhya-i Ulum İslimî eserinde şöyle demektedir: «Evlenilecek kadında aranacak başlıca vasıflardan biri de kadının yakın akrabadan olmamasıdır. Çünkü yakın akraba evlilikleri çocuğu zayıf düşürür. İnsanın beşeri duygularının en kuvvetlilerinden biri de cinsler arasındaki sevgi ve temastır. Bu duygu yakınlar arasında değil, birbirine uzak insanlar arasında daha şiddetle ortaya çıkar. Yakın akraba evliliklerinde ise taraflar küçük yaştan itibaren birbirlerini tanıdıkları için birbirlerine karşı duyguları zayıf kalır. Duygulardaki zayıflık da çocukların zayıflığına, hatta çoğu kere hasta ve sakat olmalarına sebep olur.»

İmam Gazali'nin bu görüşünü bugünkü modern tıp ilmi de aynen kabul ve tasdik etmektedir.

Dünürlük yoluyla haramlığın hikmeti :

Şüphesiz evlilik bağı, Allah (cc)'ın beşeriyete bir ihsanıdır. Çünkü bu bağ, birbirinden uzak aileleri, hatta bazan birbirini hiç sevmeyen aileleri

birbirine yaklaştırır, sevgi ve dostluk bağlarıyla bağlar. Nitekim Allah (cc), «O, sudan bir beşer yaratıp da onu soy sop yapandır. Rabbin herşeye kâdirdir.» (Furkan: 54) buyurmuştur. İnsan bir aileden evlendi mi o ailenin bir ferdi sayılır. Karısının annesi de haram olma bakımından kendi annesi gibi olur. Evlenilen kadın dul ise, yanında getirdiği eski kocasından olma kızı, erkeğin kendi sulbünden olan kızı gibidir. Kişinin oğlunun hanımı da kendi kızı gibi mahremidir. Gerçekten de anne ile kızın birbirinin kuması olması, kişinin babasının annesi olmayan karısına göz dikmesi veya babası öldükten sonra onunla evlenmesi düşünülebilecek en çirkin bir durumdur.

Süt yoluyla haramlığın hikmeti :

Bunun hikmeti açıktır. Zira, bir kadının sütünü emen bir çocuk, onun bir parçası haline gelir. Çünkü o çocuk kadının sütünden teşekkül etmiştir. Bu bakımdan çocuğu emziren kadın onu doğuran kadın hükmündedir. Kadının çocukları, sütünü emen çocuğun kardeşleridir. Çünkü hepsinin aslı annenin sütündendir. Hep beraber o sütü emmişler, o sütle gelişmişlerdir. Bu sebeble de hepsi bir bütünün parçaları olmaktadırlar. Allah (cc) en iyi bilendir.

KARI-KOCA ARASINDAKİ GEÇİMSİZLİĞİ GİDERME YOLLARI

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ
 اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ
 فَالصَّالِحَاتُ قَانِتَاتٌ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ
 اللَّهُ وَالَّتِي تَخَافُونَ نُشُوزَهُنَّ فَعِظُوهُنَّ وَاهْجُرُوهُنَّ
 فِي الْمَضَاجِعِ وَاضْرِبُوهُنَّ فَإِنِ اطَّعْنَكُمْ
 فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ﴿٢٤﴾
 وَإِنْ خِفْتُمْ شِقَاقَ بَيْنِهِمَا فَابْعَثُوا حَكَمًا مِنْ أَهْلِهِ وَحَكَمًا
 مِنْ أَهْلِهَا إِنْ يُرِيدَا إِصْلَاحًا يُوَفِّقِ اللَّهُ بَيْنَهُمَا إِنَّ
 اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا خَبِيرًا ﴿٢٥﴾ وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ
 شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ
 وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ
 بِالْجُنُبِ وَأَنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ
 اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ﴿٢٦﴾

34 — Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler. O sebeble ki Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır. Bir de (erkekler onları) mallarından infak etmektedirler. İyi kadınlar itaatlı olanlardır. Allah kendi (hak)larını nasıl koruduysa onlar da öylece göze görünmeyi koruyanlardır. Şerlerinden, serkeşliklerinden yıldığınız kadınlara gelince: Onlara (evvele) öğüt verin (vaz geçmezlerse) kendilerini yataklar(ın)da yalnız bırakın. (Yine kar etmezse) döğün. Size itaat ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın, Çünkü Allah çok yücedir. Çok büyüktür.

35 — (Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz o vakit (kendilerine erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının) ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarında (ki dargınlık yerini geçime) onları (uyuşmaya) muvaffak buyurur. Şüphesiz ki Allah hakkıyla bilicidir. (Herşeyin künhünden) haberdardır.

36 — Allaha ibadet edin. Ona hiçbir şeyi eş tutmayın. Anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın komşuya, uzak komşuya, yanınızdaki arkadaşla, yolda kalmışla, sağ ellerinizin malik olduğu kimselere (memlukelerinize) iyilik edin. Allah, kendini beğenen ve daima böbürlenlen kimseyi sevmez.

(NİSA SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

قَوَّامُونَ

(Kavvâmüne): Birşeyi korumak ve riayet etmek manasındadır. Âyetteki anlamı ise şudur: Kişinin karısına İslâmın emirlerini yerine getirmeyi, yasaklarından kaçınmayı emretmesi ve onu bütün kötülüklerden koruması.

قَانِتَاتٌ

(Kânîtâtün): Kânîtâtün, kunut kökünden türemiştir. İbadete devam etme manasındadır. Âyetteki manası kadınların kocalarına itaata devam etmesidir.

فَعْظُوهُنَّ

(Feizûhünne): Allahın kadınlara farz kıldığı kocasına itaati onlara hatırlatmak ve kocalarıyla iyi geçinmelerini tavsiye etmek.

نُشُوزُهُنَّ

(Nüşûzehünne): İsyan ve serkeşlik etme.

الْمَضَاجِعُ

(Elmedâcî): Medaci', medcâ kökünden gelir,

uzanma yeri, yanı istirahat yeri manasındadır.

شِقَاقٌ

(Şikaka): Düşmanlık.

حَكَمًا

(Hakemen): İki düşman arasını bulacak ve da-

valarını halledecek kişi.

لِلْمَاِ الْجُنُبِ

(El cârlî cunubl): Câr, komşu, cunub ise uzaklık

demektir. Terkibin anlamı da uzak komşu demektir.

الصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ

(Essâhibi bilcenbl): Sahih, arkadaş, cenb ise

yön demektir. Terkibin anlamı ise, yol arkadaşı, ticaret arkadaşı, karı - koca beraberliğidir.

مُخْتَالًا فُورًا

(Muhtâlen fehûren): Muhtâlen, bôbürlenerek yü-

rüyen, fehûren ise, halka karşı kendisiyle iftihar eden demektir. (1)

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), erkekleri kadınlara bazı vasıflarıyla üstün kılarak reislik ve hakimlik göreviyle mükellef etmiştir. Erkek ailenin reisi ve kadının hakimidir. Çünkü erkek çalışarak kadın ve çocuklarının ihtiyaçlarını karşılar, onları korur ve gözetir. Tıpkı bir devlet adamının halkı düşmandan koruması, zayıfların hakkını çiğnetmemesi, yönetmesi gibi.

Allah (cc), erkeklerin riyasetindeki kadınları iki sınıfa ayırarak hal-lerini beyan etmektedir. Kadınlardan bir kısmı salih ve Allah (cc)'in emirlerine itaatkardır. İkinci kısmı ise asi ve serkeştirler. Salih kadınlar kocalarına itaat ederler, Allah (cc)'in emirlerine harfiyyen uyarlar. İffet ve namuslarını hakkıyla korurlar. Kocalarının evden uzak olduğu zamanlarda onların mallarını israf etmezler, iktisatlı kullanırlar. Her hususta emin ve güvenilir kadınlardır.

Asi ve serkeş kadınlar ise kocalarına karşı dilleri uzun, hiçbir hususta itaat etmeyen ve zaman zaman kocalarına alçak gözle bakan kadınlardır. Allah (cc) bu gibi kadınlarla geçinmenin, onları tedib etmenin yol-

larını şöyle göstermektedir: Böylesi kadınlar önce nasihatla terbiye edilmeye çalışılmalıdır. Nasihatla terbiye olmazlarsa yatağını ayırarak, onlarla konuşmayarak ve yaklaşmayarak terbiye etmek lazımdır. Bu yolla da ıslah olmadıkları takdirde yüzlerine vurmamak şartıyla acıtacak şekilde dövmelidir. Şayet ıslah olurlarsa başkaca eziyet ve cefa yapılmamalıdır. Çünkü Allah (cc) herkesten büyük ve kadınlara zulüm yapanlardan hakıyla intikam alandır.

Allah (cc), karı-koca arasındaki geçimsizlikleri gidermek, aralarını düzeltmek için biri kadının, diğeri de erkeğin ailesinden olmak üzere adil hakemlik yapabilecek iki kişinin vazifelendirilmesini emretmektedir. Hakemler, karı-koca arasındaki maslahat neyi icabettiriyorsa onu yapmalıdır. Eğer maslahatı her ikisi arasında uyumun sağlanmasında görüyorlarsa birbirleriyle anlaşırlar. Onlar için maslahatı ayrılmalarda görüyorlarsa, anlaşmaları imkansız hale gelmişse bir an önce birbirlerinden ayırmalıdır. Hakemler salih bir niyet ve sağlam bir kalble çalışırlarsa Allah (cc) karı-koca arasındaki uyum ve anlaşmayı halkeder. Çünkü Allah (cc) neyi emretmiş ve meşru kılmışsa hikmete ve maslahata göre yapmıştır. O, herşeyi hikmetiyle yaratan ve yaratmadan önce herşeyden haberdar olandır.

Allah (cc), âyetlerin sonunda kendine ibadet etmeyi şirkten kaçmayı, anne ve babaya, yakın akrabalara, yetimlere, fakirlere, yakın ve uzak komşulara iyilik yapmayı emretmektedir.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBİ

Âyet, ensarilerden Saad bin Rebî' (ra) ile karısı Habibe binti Zeyd (r.anha) hakkında nazil olmuştur.

Saad (ra), sahabelerin ileri gelenlerinden biriydi. Karısı Habibe (r.anhüma) ona serkeşlik yapardı. Birgün Saad (ra) karısına bir tokat vurdu. Bunu duyan Habibe (r.anhüma)'nin babası Zeyd, kızını alarak Resulullah (sav)'a geldi. «Ben kızımı onunla evlendirdim. O ise kızımı tokatlıyor.» dedi. Resulullah (sav) da «Kızın da kocasına kısas olarak bir tokat vursun.» buyurdu. Habibe (r.anhüma) babasıyla birlikte giderken Resulullah (sav) onlara, «Gitmeyiniz. Çünkü Cebrail (a.s) **«Erkekler kadınlar üzerine hakimdirler...»** âyetini getirdi.» Sözlerine devamla, «Biz bir iş (kisas) yapmak istedik. Allah (cc) da âyetiyle hükmünü bize bildirdi. Şüphesiz Allah (cc)'in irade ettiği daha hayırlıdır. Artık siz kısas yapmayınız.» buyurdu. (2)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Allah (cc), erkeklerin kadınlar üzerindeki hakimiyetini iki hikmetle beyan etmiştir. Birisi, Allah (cc) tarafından bağışlanmış (vehbi), diğeri kendileri tarafından kazanılmış (kesbî)dir. Allah (cc) bu hususu beyan ederken de çoğul ifade eden «**Kavvâmün**» kelimesini tabir etmiştir. Bu kelimenin asıl manası, «**Çokca hakimdirler**»dir. Bu kelimenin kullanılması, erkeklere verilen riyaset ve hakimiyetin tam olduğuna işaret etmektedir. Çünkü erkekler, tıpkı devlet adamları gibi hanımlarına İslâmî çerçevede emretme, yasaklama, idare etme, terbiye etme, geçimlerini deruhte etme, namus ve iffetlerini koruma hakkına sahiptirler. İşte mevzumuz âyetin devam ifade eden bir cümle ile başlamasındaki hikmet budur. Yani evlilik hayatı sürdüğü müddetce erkekler yukarıda sayılan vasıflara sahiptirler.

İkinci incelik : Zemahşerî şöyle demektedir: «Alimler erkekleri kadınlardan birçok bakımdan üstün saymışlardır. Bunlardan birisi, erkeklerin kadınlara göre daha akıllı, iradeli, azimli ve kuvvetli olmasıdır. Şüphesiz bütün peygamberler, kadınlardan değil, erkeklerden gelmiştir. İmamet hakkı da yalnız erkeklere mahsustur. Cihat, ezan ve hutbe okuma, şer'î hadlerde şahidlik yapma, kısas alma hakkı, mirasta fazla pay alma, nikahta velayet hakkı ve çocukların annelerine değil babalarına nisbet edilmesi de erkeklerin üstünlüğünü göstermektedir.» (3)

Üçüncü incelik : Allah (cc), erkeklerin üstünlüğünü, daha kısa ve açık olduğu halde, «O sebeble ki erkekleri kadınlardan üstün kılmıştır.» gibi bir ifade yerine «**O sebeble ki Allah onlardan kimini (erkekleri) kiminden (kadınlardan) üstün kılmıştır.**» ifadesiyle beyan etmiştir. Bunda büyük bir hikmet vardır. Kadın erkeğe, erkek de kadına göre bir erkeğin uzuvları gibidir. Mesela; bir insan heykeli tasavvur edelim. Erkek, bu heykelin başı ise, kadın da heykelin gövdesi gibidir. Bir uzvun diğer bir uzva karşı bölünmesi uygun değildir. Zira hayatta her uzvun kendine göre bir vazifesi vardır. Kulak hiçbir zaman gözün vazifesini yapamadığı gibi, göz de kulağın vazifesini yapamaz. Kalbin mideden üstün olması, başın ellerden şerefli olması da bir insan için ayıp değildir. Çünkü hayatın nizamı içinde her uzv kendi vazifesini yapar ve beden böylece bir bütünlük arzeder. Öyleyse bir vücudun uzuvlarına benzeyen cemiyet fertlerinin bazılarının diğerlerinde üstün olması hiçbir zaman bir ayıp, bir kusur değildir. İşte âyetteki, «**Kimini kiminden üstün kılmıştır**» ifadesinden genel

olarak erkeklerin kadınlardan üstün olduğu anlaşılmıştır. Ancak bu genel bir bakıştır. Eğer fert olarak düşünülürse bazı kadınların din ve ilim yönüyle kocalarından daha üstün olması mümkündür. Ama bu genelde böyle düşünülemez. Bu yazdıklarımızdan da anlaşılıyor ki âyet hem veciz hem de mucizelidir.

Dördüncü incelik : Ailah (cc), karı-koca arasındaki geçimsizliği bertaraf etmenin yollarını beyan ederken, onların aralarını bulmaya gönderilecek hakemlerin asıl vazifelerini, aralarını bulma hususunda uzlaştırmayı ifade eden «**islâh**» kelimesi ile ifade etmiştir. Bunun zıddı olan ve ayrılığı ifade eden «**tefrîk**» kelimesini kullanmamıştır. Âyetin bu ifadesinde çok derin bir incelik vardır. Ki bu, karı-kocanın durumunu araştırarak hakemlerin güçleri yettiğince onları uzlaştırmaya çalışmalarına işaret etmesidir. Zira ayırmak, aileyi yıkmaktır. Eğer o allenin çocukları da varsa bunların nasıl gerçekten yıkılacağı herkesce bilinen birşeydir. Onları uzlaştırmak ise anlaşmalarına, birbirlerini sevmelerine vesile olur. Zaten islâmın hedefi de kâbleri sevgi ve muvafakat üzere toplamaktır.

Beşinci incelik : Zemahşerî: «Karı-koca arasını bulmaya giden hakemlerin onların ailesinden olması niçin istenmiştir? Zira akrabaları onların iç hallerini daha iyi bilirler ve onların aralarının düzelmesini de başkalarından daha çok isterler. Karı ve koca, yakınları oldukları için hakemlere içlerindeki sevgi veya nefreti, birleşme veya ayrılma konusundaki düşüncelerini daha iyi açıklayabilirler. Hatta yabancılara açıklanmayacak birçok şeyi yakınları olan hakemlere çekinmeden, rahatlıkla açıklayabilirler. İşte bizim nazız görüşümüzle izahına çalıştığımız hususlardan dolayı Allah, karı-koca arasını düzeltmek için gönderilecek hakemlerin onların yakınlarından seçilmelerini tavsiye şeklinde emretmiştir.» (4) der.

Altıncı incelik : Şa'bî: «Kadı Şüreyh Arapların Beni Temim kabilesinden bir kadınla nikah aktı yapıp evlendi. Nikahtan hemen sonra pişman olarak neredeyse ona boşama haberini gönderecekti. Bir miktar düşündükten sonra, «Acele etmeyeyim. Kadın geldikten sonra düşünürüm.» der. Kadın geldikten kısa bir zaman sonra, durumu sezinleyen kadın kocasına, «Ben öyle bir eve geldim ki ne zaman ayrılıp gideceğimi bilemiyorum. Senin hoşlanmadığını şeyler nelerdir? Kayınpeder ziyaretinden hoşlanırmısınız?» dedi. Şüreyh, «Ben yaşlı bir ihtiyarım. Fakat arkadaşlığı da severim. Şu var ki, kayınpederi de usandırmak istemem.» cevabını verdi. Bir zaman sonra Şüreyh, «Karıma geçimimiz ve diğer şeyler hakkında ne söy-

4 — Zemahşerî, age, C. 1, S. 392. Ebussuud, Tefsir, C. 1, S. 340.

lediysem dediklerimi aynen yaptı, yerine getirdi.» diye düşündü kendi kendine. Şüreyh, sonrasını şöyle anlatır: «Böylece beraberliğimiz bir sene kadar sürdü. Bir seneden sonra bir gün eve geldiğimde yatak odamızda bir insan gördüm. Kendi kendime «inna lillâh» dedim. Karım Zeynep bana, «O benim annem Ümmü Ümmiye'dir» dedi. Ben kayınvalideye selam verdim. O bana, «Kızımın herhangi birşeyinden şüphe ediyorsanız onu terbiye edebilirsiniz.» dedi. Karım Zeynep'le uzun süre arkadaşlık ettim. Fakat o benden önce öldü. Ben arzu ederdim ki, kalan ömrümün yarısını ona vereyim veya ikimiz bir günde ölelim.» Kadı Şüreyh sözlerine şu şiirle devam eder: «Çok erkek biliyorum ki karılarını döverler/Ben Zeynep'e vurdumsa elim kurusun.» (5) demektedir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : Serkeş bir kadını irşad etmenin merhaleleri nelerdir?

Âyet, serkeş bir kadının ıslahı için en hürmetli bir yol göstererek aşağıdaki merhalelerin takibini elzem görmüştür.

1 — Hikmetli söz ve nasihatlerle öğüt vermek. Zira Allah (cc), «Onlara **(evvela) öğüt verin**» buyurmuştur.

2 — Yatağını terketmek, onunla tatlı konuşmamak, hatta hiç konuşmamak. Çünkü Allah (cc), «**(Vazgeçmezlerse) kendilerini yataklar(in)da yalnız bırakın.**» buyurmuştur.

3 — İz bırakmayacak şekilde ve yüzüne vurmamak kaydıyla hafifce döğmek. Çünkü Allah (cc), «**(Yine kar etmezse) döğün.**» buyurmaktadır.

4 — Yukarıda geçen sırasıyla, nasihat etmek, yatağını terketmek ve döğmek kadını ıslah etmediği takdirde uygun olan, «**(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz o vakit (kendilerine erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının) ailesinden bir hakem gönderin...**» emrine uyarak hakem göndererek aralarını ıslah etmeye çalışmaktır.

Döğmenin miktarını Resulullah (sav), «Eğer kadınlar serkeşlik yaparlarsa siz onları hafifce döğünüz.» hadisiyle beyan etmiştir. İbni Abbas (ra) ve Ata (ra) hadisteki «hafifce döğün» tabirini, «Abdestte kullanılan misvak ağacı gibi ince bir ağaçla döğünüz» tarzında anlamışlardır.

Katade (ra) ise, «Kadının vücudunda iz bırakmayacak şekilde döğülür.» demiştir.

5 — İbnü'l-Arabi, age, C. 1, S. 417.

Alimlere göre en uygun olan, bir erkek, karısını ıslah ve terbiye etmek için yüzüne vurmaktan kaçınarak ve hep aynı yere vurmayarak döğebilir, görüşüdür. Bu vuruşlar sopa ve bastonla olmamalı ve hafif vurmaya dikkat etmelidir. Zira Resulullah (sav)'a, «Karımızın bizim üzerimizdeki hakkı nedir?» diye sorulduğunda, «Yediğinizden yedirmeniz, giydiğinizden giydirmeniz, döğdüğünüz zaman da yüzüne vurmamanızdır. Kadınların çirkinliğini yüzüne karşı söylemeyin ve onlara gururlarına dokunacak kötü sözler söylemeyin. İslahı için onu terkettiğiniz takdirde bunu kendi evinizde yapın.» buyurmuştur.» (6)

Herne kadar kadını hafifce döğmek mübah ise de alimler döğmemenin daha iyi olduğu hususunda ittifak etmişlerdir. Zira Resulullah (sav), «Sizin seçkinleriniz karılarınızı dövmevenlerinizdir.» buyurmuştur. (7)

İkinci hüküm : Serkeş kadına verilecek cezalar âyetteki tesbite göre mi yapılmalıdır?

Alimler, kadınların ıslahı için verilecek cezaların âyetteki tertibe göre uygulanıp uygulanmayacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazı alimlere göre, bahis konusu cezalar âyetteki tertibe uygun olarak uygulanmalıdır. Mesela; kendisinde serkeşlik emareleri görülen kadına evvela nasihatla bulunulmalıdır. Kadın dinlemeyerek tamamen serkeş olursa yatağı terkedilmelidir. Yatağı terkedildiği halde ıslah olmayan serkeş kadın döğülmelidir. Serkeşliğinin başlangıcında kadını döğmek mübah değil haramdır. Bu, İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'in görüşüdür.

İmam Şafil (ra)'ye göre serkeşliğin başlangıcında da kadını döğmek caizdir. Alimler arasındaki bu görüş ayrılığının kaynağı âyeti farklı anlamalarıdır.

Âyetteki tertibin farz olmadığını söyleyenlere göre âyetteki «atıf vav'ı» sıralama için değil, cem içindir. Yani cezaların toplu olarak veya herhangi birinin uygulanabileceğini gösterir. Öyleyse serkeş kadının kocası dilerse bu üç cezadan birini, dilerse hepsini bir arada uygulayabilir.

Âyetteki tertibin farz olduğunu söyleyenlere göre âyetin akışı sırayla yapılmaya delalet eder. Çünkü âyetle önce cezaların en hafifi olan nasi-

6 — Bu hadisi Sünen sahipleri Muaviye bin Haydet'ten rivayet etmişlerdir. İbni Kesir, age, C. 1, S. 492.

7 — Beyhaki bu Hadisi Hz. Ebubekirin kızı Ümmü Gülsüm'den rivayet etmiştir. Alusi, age, C. 5, S. 25.

hatı, sonra ondan daha ağır olan yatağı terki, o da ıslah etmediği takdirde döğmenin uygulanması bildirilmektedir. Bu beyan, tertibin farz olduğuna delalet etmektedir.

Kadının ıslahı bu cezalardan birisiyle gerçekleşirse yalnız onunla iktifa etmek farzdır. Başkasını yapmak caiz değildir.

Bize göre tercihe şayan olan görüş âyetteki sıralamanın farz olduğunu söyleyen görüştür. Allah (cc) en iyisini bilendir.

İbnü'l-Arabî de «Bu âyetin tefsiri hususunda duyduklarımın en güzeli Said bin Cübeyr (ra)'in tefsiridir. O, «Serkeşlik yapan kadına kocası önce nasihat eder, nasihatı tutmazsa yatağını terkeder. O da ıslah etmezse döğ. Eğer döğmek de onu ıslah etmezse biri kadının, diğeri erkeğin tarafından olmak üzere iki hakem gönderilir. Hakemler gecimsizliğin hangi taraftan olduğunu tesbit ederek gidermeye çalışırlar.» demiştir. Said bin Cübeyr (ra)'in bu tefsiri âyetin zahirinin aynıdır.» (8) demektedir.

Bu âyetin tefsiri hususunda Said bin Cübeyr (ra)'ın görüşüne benzer bir rivayet de Hz. Ali'den yapılmıştır. O da, «Serkeşlik emareleri görülen kadına kocası lisanen nasihatte bulunur. Eğer düzelirse başka birşey yapmaz. Eğer düzelmezse yatağını terkeder. Yine düzelmezse hafifce döğ. Yine ıslah olmazsa biri kadının, diğeri erkeğin ailesinden olmak üzere kendilerine birer hakem gönderilir.» der.

Üçüncü hüküm : Hakemlerin akraba dışından olması caiz midir?

Âyetin zahirinden anlaşılan, hakemlerin akrabalarından olmasının şart olduğudur. Zira Allah (cc) bu hükmü, «...(erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının) ailesinden bir hakem gönderin.» emri ile beyan etmiştir. Âyetteki bu beyan tarzı hakemlerin kadın ve erkeğin ailelerinden olması lazım geldiğine delalet eder. Şu kadarı varki, ehli sünnet alimleri âyeti, «hakemlerin karı-kocanın ailelerinden olması farz değil müstehaptır» şeklinde tefsir etmişlerdir. Zira onlara göre yabancılardan iki hakem gönderilmesi de caizdir. Hakemleri göndermekten maksat, karı-koca arasındaki durumu bilmek, hangisinin kabahatli olduğunu görmek ve aralarında barışı tesis etmektir. Bu görevi akrabalar kadar yabancılar da yapabilir. Yalnız karı-koca arasındaki halleri akrabalar daha iyi bilebilir, anlaşmalarını yabancılardan daha çok arzu eder ve taraflardan birini korumaları da düşünüle-

mez. Bundan dolayı hakemin akrabalarından olması daha uygun olur. Yalnız bu sayılanlar hakemin akrabalarından olmasının farz değil müstehab olduğuna delalet eder.

Bu konuda Alusî şöyle der: «Hakemlerin karı-kocanın akrabalarından olması, akrabaların dışarıya açıklanamayacak sebepleri daha iyi bilmeleri ve bu sebeplerin kaldırılarak sıcak bir yuvanın tesis edilmesini daha çok istemeleri bakımından daha iyidir. Yalnız bu, hakemlerin karı-kocanın ailelerinden olmasının farz olduğuna değil, müstehab olduğuna delalet eder. Şayet kadı, hakemleri karı-kocanın ailelerinden değil yabancılardan tayin ederse bu da caizdir.» (9)

Dördüncü hüküm: «(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz...» âyetinin muhatabları kimlerdir?

İlk âyette hitap doğrudan doğruya kocalarıydı. Çünkü, «(Siz) yataklarında yalnız bırakın», yani «Siz kendilerinin yataklarını terkedin» buyurulmuştur. Yatağı terketme ise yalnız kocaların yapabileceği birşeydir.

Bu âyetteki hitap ise kocalara değil, doğrudan doğruya cemiyeti idare eden —kadı, hakim, vali gibi— idarecileredir. Çünkü Allah (cc), kadının serkeşliğini beyan ederken kocanın ona nasihat etmesini, ıslah olmazsa yatağını terketmesini, bundan da ıslah olmazsa döğmesini emir buyurmaktadır. Bununla da ıslah olmazsa onun ıslahı mazlumun hakkını zalimden alan ve vereceği hükmü infaz yetkisine sahip olan kimseye kalır ki bu da hakim veya kadıdır. Öyleyse buradaki hitap başkalarına değil, yöneticilerdir.

Âyetteki «gönderin» emri farzdır. İmam Şafii (ra) de bu görüştedir. Çünkü karı-koça arasındaki geçimsizliği gidermek için hakem göndermek, zulmü bertaraf etmektir. Bu da İslâm idarecilerinin üzerine düşen umumî farzlardan biridir.

Beşinci hüküm : Hakemlerin karı-kocadan izin almadan onları birbirlerinden ayırma yetkileri var mıdır?

Fakihler, hakemlerin geçimsiz olan karı-kocalardan izin almadan kendilerini birleştirme veya ayırma yetkileri olup olmadığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

İmam Ebu Hanife (cc) ile İmam Ahmed bin Hanbel (ra)'e göre, hakemler ancak karı-kocadan izin aldıktan sonra onları birbirinden ayırabilirler.

Zira onların biri kadının, diğeri de erkeğin vekilidirler. Vekalet hukukunda ise müvekkilin izni şarttır. Öyleyse hakemlerin onları birbirinden ayırmak veya birleştirmek için kendilerinden izin almaları şarttır. Binaenaleyh izin ve müsaade olmadan onları birbirinden ayırmaya veya birleştirmeye salahiyetleri yoktur. Bu görüş Hasan-ı Basrî (ra), Katade (ra) ve Zeyd bin Eslem (ra)'den de rivayet edilmiştir.

İmam Malik (ra)'e göre hakemler, karı-kocudan izin almadan maslahat gereği onları birleştirebilir veya ayırabilir. Eğer maslahat onların ayrılmasında ise hakemler onları ayırma ve kocanın, nikah akdinde tayin edilen mehirden borçlu ise onu, değilse ayrıca bir miktar para ödemesini karar altına alma salahiyetine de sahiptirler. Zira hakemler, İmam tarafından onları birleştirme veya ayırma hususunda salahiyetli olarak tayin edilmişlerdir. Bu da İmamın kendisinde olan salahiyet gibi hakemleri salahiyetli kılar.

İmam, vereceği hükümde nasıl karı-kocadan izin almak zorunda değilse, onun tayin ettiği hakemler de verecekleri hükümde ve bu hükmün infazında onlardan izin almak zorunda değildirler. Bu görüş de Hz. Ali, İbni Abbas (ra) ve Şa'bî (ra)'den rivayet edilmiştir.

İmam Şafii (ra)'nın bu meselede iki görüşü vardır. Âyette ise bu iki görüşten birini diğerine tercih edecek bir işaret yoktur. Âyetin umumi manasından her iki görüşün de anlaşılması mümkündür.

İmam-ı Azam ve İmam Hanbel'in delilleri :

Bunlara göre Allah (cc) hakemlere yalnız karı-kocanın aralarını ıslah etme salahiyeti vermiştir. Çünkü Allah (ra), «**Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarında(ki dargınlık yerini geçime), onları (uyuşmaya) muvaffak buyurur...**» buyurmaktadır. Âyetteki bu ifadedden anlaşılan, barıştırmamanın dışındaki ayırma veya birleştirmede onların için ve rızalarının alınması gerektiğidir. Çünkü onlar vekildirler. Vekilin salahiyeti de ona salahiyet veren şahsın vereceği salahiyete bağlıdır. Eğer başlangıçta bu salahiyeti vermişlerse o zaman yapabilirler. Vermemişlerse yalnız barıştıracırlar, ayırmazlar.

İmam Malik'in delili :

Allah (cc), «**(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz o vakit (kendilerine erkeğin) ailesinden bir hakem, (kadının) ailesinden bir hakem gönderin.**» âyetinde, karı ile kocanın aralarını ıslah

için gönderilen kişilere «hakem» ismini vermiştir. Hakem ise doğrudan doğruya «hakim»dir. Hakim de vereceği hüküm ve hükmün infazında kimse-den izin almaz. Maslahat neyi gerektiriyorsa öylece hüküm verir ve icra eder.

Cessas bu hususta şöyle der: «Hanefi alimlerinin görüşüne göre hakemler karı-kocayı barıştıramadıkları takdirde, kocadan izin almadan karı-kocayı birbirinden ayıramazlar. Hatta koca, «haksızlık ve geçimsizlik benden kaynaklanıyor.» diyerek suçunu kabul etse dahi onları ayırma salahiyetine sahip değildirler. Hakemlerin hükmünden önce asıl hakim olan İmam kadını boşaması için kocaya baskı yapamaz. Kadın da hakemlerin huzurunda serkeşliğini itiraf etse bile hakemler kadını hül'ü (para karşılığı talakı kocasından satın alma) yaptırmaya veya nikah aktinde tayin edilen mehrin tamamını kocasına geri vermeye zorlayamazlar. Hakim, hül'ü yaptırmaya veya mehri geri verdirmeye nasıl salahiyetli değilse gönderdiği hakemler de salahiyetli değildirler. Ancak karı ve kocadan müsaade alırlarsa salahiyetli olabilirler.» (10).

Taberî de bu görüşü tercih etmiştir.

AYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1 — Kocanın karısını, terbiye etme salahiyeti vardır. İzinsiz olarak dışarı gitmesine mani olabilir.

2 — Allah (cc)'in emrettiği sınırlar içerisinde kadının kocasına itaat etmesi farzdır. Koca karısına İslâm'a aykırı birşeyi emrederse kadın o emri yerine getirmez.

3 — Araları açık olan bir karı-kocayı barıştırmak için biri erkeğin ailesinden, diğeri kadının ailesinden olmak üzere iki hakemin gönderilmesi farzdır.

4 — Hakemlerin vazifesi, karı-kocayı barıştırmak için bütün güçleriyle çalışmaktır.

AYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

İçtimaî hayatın devamını sağlayan Allah (ra)'ın yaratılış kanunlarından biri de ailenin işlerini yapan ve taahhüt eden, onların geçimini temin eden bir büyüğü bulunması zaruretidir. Ancak böyle bir aile İslâm toplumunun

çekirdeği olma görevini yerine getirebilir. Allenin düzelmesi, cemiyetin düzelmesi, allenin bozulması cemiyetin bozulması demektir. Erkek, kadınlardan daha akıllı, kuvvetli, azimli, iradeli, allenin sorumluluklarını yüklenmeye daha layık olduğu için kadına yedirmek, glydirmek, çocuklara bakmak, bir meskende oturtmak vazifesi ile mükellef kılınmıştır. Ona verilen bu yöneticilik, erkeğe kadının üstünde bir sorumluluk ve mükellefiyet yüklemektedir. Yoksa kadından üstünlüğünü göstermez. Bütün cemiyetlerde bir lider, bir idareci bulunmak zorundadır. Bir aile ise cemiyetin küçük bir örneğidir. İşte bundan dolayı Allah erkekleri kadınlara terbiye edici, idareci ve koruyucu kılmıştır.

İslâm düşmanlarının İslâmı kötülemek için dillerine doladıkları şeylerden biri de erkeğin karısını dövmesidir. Bunlar, «İslâm erkeğin karısını dövmesine nasıl müsamaha eder? Allah (cc) bunu kitabında nasıl bildirir? Çünkü bu, kadınla erkek arasında bir eşitsizlik ve kadınlara bir ihanet ve düşmanlık olmaz mı? Halbuki kadın cemiyetin mukadder bir uzvudur.» derler. Bundan daha yanlış bir söz ve iddia olamaz. Biz müslümanlar onlara şöyle deriz: «Evet, Kur'anda kadının yatağını terketme ve döğme gibi hükümler vardır ve bunları kabul ederiz. Fakat bir kadın ne zaman ve niçin döğülür? Şüphesiz gerektiği zaman kadını döğmek hastaya verilen bir ilaç gibidir. İlaç nasıl zaruret hallerinde kullanılırsa kadın da zaruret hallerinde döğülür. Mesela; bir kadın serkeşlik yapmaya, şeytanın arkasına takılıp gitmeye başladığı zaman ne yapmak lazımdır? Onun yatağını mı terketmeli, boşamalı mı, yoksa dilediği gibi yaşaması için başıboş mu bırakmalıdır?

İşte Kur'an bu hususta en güzel ve hürmetli yolu göstermiştir. Bu da kadınların ıslah ve irşad edilmesi yoludur. Erkeklere evvela sabır tavsiye edilerek sonra sırasıyla öğüt ve nasihat, yatağını terketme, netice alınmazsa en son ilaç olan döğmek emredilmiştir. Bir kadını kalem ve misvak gibi ince bir sopa ile döğmek mi, yoksa boşamak mı daha iyidir? Boşamak bir aile hayatının yıkılmasına ve kadının çökmesine sebep olur. Boşama ile hafifce döğmeyi kıyasladığımızda döğmenin boşamaya oranla çok hafif bir ceza olduğunu görürüz. Hafif olanı yapmak şüphesiz daha güzeldir. Kadını döğmek, İslâm düşmanlarının zannettiği gibi kadına ihanet değildir. Kadını terbiye etmenin yollarından bir yoldur. Güzel sözden anlamayan, kocasının yatağını terketmesinden ders almayan kadınların menfaatine olan bir ilaçtır. Çünkü birçok kadın ve erkek vardır ki, ancak çeşitli terbiye yollarıyla ıslah olabilirler. İşte bundan dolayıdır ki, gerek İslâm hukukunda, gerekse diğer hukuk sistemlerinde ceza maddeleri konulmuş, hapis-haneler yapılmıştır.»

Reşid Rıza, Menar isimli tefsirinde şöyle der: «İslâm alimleri kadını döğmenin çok hafif olmasını şart koşmuşlardır. İbni Abbas (ra), âyetteki «döğüm» kelimesinin tefsirinde «El ile veya mısvak gibi ince bir çubukla döğünüz.» demiştir. Bazı Batı taklitçileri İslâm'ın serkeş bir kadının döğülmesi hükmünü çok şiddetli ve çırkın bir ceza olarak vasıflandırıyorlar. Bunlar için kadınların serkeşlik etmesi, erkeğin aile reisliği vasfını ortadan kaldırarak kendilerini erkeğin yerine koymaları ve bu yolla kendilerini kocalarının üstüne çıkarmaları ve hiçbir nasihatı dinlememeleri, kocalarının yataklarını terketmelerine de aldınış etmemeleri bir mana ifade etmiyor. Oysa bu hal, erkeklere karşı büyük bir ihanet ve cemiyet nizamını bozmak demektir. Bu taklitçiler serkeş kadınlarıyla nasıl geçiniyorlar, onları nasıl ıslah ediyorlar bilemiyorum.

Şüphesiz kadınları döğmek aklın ve insan fıtratının hoşlanacağı bir şey değildir. Fakat döğme cezası, kadının ahlakının ve duygularının bozulduğu, kocanın, karısının ancak döğme yoluyla ıslah olacağına inandığı zaman uygulanır. Şayet kadının huy ve duyguları düzelir, yapılan nasihatleri güzelce dinlerse veya kocasının yatağını terketmesi sonucu ıslah olursa o zaman elbetteki döğmekten kaçınmak farz olur. Çünkü şeriatte her halin kendine uygun bir hükmü vardır. Ancak bize her halükarda kadınlarla iyi geçinmemiz emredilmiştir.» (11)

Allah (cc)'ın şeriatında döğmek, kadını ıslah yollarından biridir. Fakat bu, geliş güzel değil ancak zaruret hallerinde yapılabilir. Hatta tabiinden Ata (ra), «Koca, sözünü dinlemese dahi karısını döğemez. Ancak öfkelenebilir.» der. Zira Resulullah (sav)'a, «Bir kimse karısını döğebilir mi?» diye sorulunca, «Sizin hayırlınız karılarını döğmeyendir.» cevabını vermiştir. Bu hadisten anlaşılıyor ki, bazı nadir hallerde erkek karısını döğebilir. Ancak Allah (cc), «...O kavme ne oluyor ki (kendilerine söylenen) hiçbir sözü anlamaya yanaşmıyorlar?» (Nisa: 78) buyurmuştur.

CÜNÜP VE SARHOŞLARA NAMAZ KILMANIN HARAM OLUŞU

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرَبُوا
الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا
عَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ
أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً
فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ
كَانَ عَفْوًّا غَفُورًا ﴿٤٣﴾

43 — Ey iman edenler, siz sarhoşken, ne söyleyeceğinizi bilinceye ve cünüp iken de —yolcu olmanız müstesna— gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur, ya bir sefer üzerinde bulunursanız, yahut sizden biriniz ayak yolundan gelirse, yahut da kadınlara dokunup da bir su bulamazsanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah, çok affedici, çok yarlıgayıdır.

(NİSA SURESİ)

ÂYETİN LAFZİ TAHLİLİ

سُكَارَى (Sükârâ): Sarhoşluk demektir. Ragıp el-İsfahânî,

«Sarhoşluk, genellikle içkiden olur, fakat aşktan ve kızgınlıktan da olabilir.» der.

جُنْبًا

(Cünuban): Cünüplük demektir

عَابِرِي سَبِيلٍ

(Âbiri sebîlin): Âbiri geçmek, sebîl ise yol demektir.

الْقَائِلُ

(El Kâilî): Kâid, rahat oturulan yer demektir. Bu-

radaki anlamı ise dışkı'dır.

لَسْتُ الْمُنْثَاءِ

(Lâ mestümün-nisâe): Lems kelimesi el ile

mesh etmek demektir. Kadına izafe edildiği zaman cinsî münasebet anlamına gelir.

فَتَيَمَّمُوا

(Feteyemmemû): Teyemmüm, lügatta kasdetme

demektir.

صَعِيدًا طَيِّبًا

(Sâiden tayyiben): Zeccac: «Sâid, toprak ve

cinsinden olan herşey, tayyib, temiz demektir. Yani temiz toprak.» der.

فَامْسَحُوا

(Femsehû): Mesh, birşeye elini sürmek demektir.

عَفْوَ غَفُورًا

(Afüvven ğafuren): Kullarına müsamahakar, ha-

talarından vazgeçen demektir.

ÂYETİN İCMÂLİ MANASI

Allah (cc), kullarına sarhoş iken namaza yaklaşmayı yasaklamıştır. Zira sarhoşluk, namazdaki huşuu, Allah (cc)'a yapılan münacatı, zikir ve duayı engeller. Bu hüküm, içkinin haram kılınmasından önce gelmiştir. İçkinin gelecekte kesin olarak haram kılınacağına da işaret etmektedir. Çünkü namaz kılan kimse, sarhoş iken kıldığı namazın kabul edilmeyeceğini bildiği zaman namazlarını geçirmemek için gündüzleri içki kullanmaz.

Bilindiği gibi bu âyetin nüzulünden sonra içki içenler, yatsı namazını kıldıktan sonra içiyorlardı. Sabah namazına kalktıkları zaman ise sarhoşluktan tam kurtulmamış oluyorlardı. Buna göre âyetin icmali manası şudur: Ey müminler, siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi ve namazda ne okuyacağınızı bilinceye kadar namaz kılmayınız. Cünüp olduğunuzda da gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayınız. Eğer hastaysanız, su kullanmanız hastalığınızı ağırlaştırır, uzatırsa veya yolcu iseniz ve su bulamıyorsanız, abdestiniz bozulmuş veya karınızla cinsi münasebette bulunmuş da su

bulamıyorsanız yerden temiz bir toprak alarak yüzünüzü ve ellerinizi dirseklerinize kadar meshederek namazınızı kılınız. Bu sizin için bir kolaylık ve Allah (cc)'ın rahmetidir. Zira Allah (cc) size zorluğu değil kolaylığı irade eder. Şüphesiz Allah. (cc) çok affedici, çok yarlıgıyıcıdır.

ÂYETİN NÜZÜL SEBEBİ

Tirmizi, Ali bin Ebu Talip (ra)'ten rivayet etmiştir: «Abdurrahman bin Avf (ra) bizi bir yemeğe davet etti. Yemekle beraber şarap da içtik. Şarap beni sarhoş etti. Namaz vakti gelince beni imam yaptılar. Fatiha'dan sonra zammı sure olarak Kafirûn suresini okurken sureyi, «Sen de ki, ey kafirler, ben sizin ibadet ettiğinize ibadet edeceğim,» şeklinde yanlış okudum. Bunun üzerine «Ey iman edenler siz sarhoşken...» âyeti nazil oldu.» Tirmizi, rivayetinden sonra, «Bu hadis hasen ve sahihtir.» kaydını ekler.

Fahreddin Razi, âyetin tefsirinde şöyle der: «Âyetin nüzulünden sonra sahabeler gündüzleri içki içmezlerdi. Yatsı namazını kıldıktan sonra içerlerdi. Sabah namazına uyandıkları zaman sarhoşluk hali tamamen gitmemiş olurdu. Daha sonra Maide suresinin 90. âyetiyle içki kesin olarak haram kılındı.» (1)

ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Sarhoşluk halinde namaz kılmayı yasaklama hususunda âyetteki, «**Sarhoşken... namaza yaklaşmayın**» ifadesi, «Sarhoşken namaz kılmayın» ifadesinden daha uygun ve şümullüdür. Çünkü sarhoş bir kimsenin ne okuduğunu bilmediği için namaz kılması caiz olmadığı gibi abdest alması da caiz değildir. Sarhoş, nasıl abdest alacağını da bilemez çünkü. Bu yüzden sarhoşken namaza yaklaşmak haram olduğundan elbette sarhoş halde namaz kılmamak daha uygundur. Allahu taala zina bahsinde de «**Zinaya yaklaşmayın.**» (İsra: 32) buyurmuştur. Bu emir, yalnız zinayı yasaklamakla kalmıyor, zinaya yaklaştıracak şeyleri de haram kılıyor. İşte bunun gibi, «**Sarhoşken... namaza yaklaşmayın**» emri de yalnızca sarhoşken namaz kılmayı haram kılmıyor, bu duruma vesile olan içkiyi de namaz vakitleri için haram kılıyordu.

Bazı alimlere göre, «**Sarhoşken... namaza yaklaşmayın**» ifadesinden maksat, camilere yaklaşmamaktır. Fakat bu görüşü âyetin sonundaki, «**Ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar**» ifadesi kesinlikle reddetmektedir.

1 — Bu husustaki tafsilat için 13. derse bakınız.

İkinci incelik : Kur'anın içkinin haram kılınması hususunda merhaleli bir yol takip etmesi, İslâm şeriatının büyüklüğüne delalet eden parlak bir delildir. Zira Araplar su içercesine içki içerlerdi. Eğer içki kademeli olarak yasak edilmeseydi de başlangıçta tek bir emirle yasaklansaydı içkiyi bırakmak onlara çok ağır gelir, içkiye karşı olan alışkanlıklarından kurtulmaları mümkün olmazdı.

Nitekim Hz. Ayşe, «Haramların bildirilmesinden önce tevhid akidesini, cennet ve cehennemi bildiren uzun ve geniş âyetler geldi. İslâm nuru kalblere iyice yerleştikten sonra helâl ve haramları bildiren âyetler geldi. İçkiyi haram kılan âyetler kademeli olarak değilde direkt olarak «içki içmeyin» şeklinde nazil olsaydı Araplar, «Biz katiyen içkiyi terketmeyeceğiz» diyeceklerdi.» demiştir.

Üçüncü incelik : «Ey iman edenler, siz sarhoşken ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar...» âyeti, namazda ne ve nasıl okunacağını bilmesinin, tesbihatın ve huşu ile kılmanın mutlaka şart olduğuna işaret eder. Zira sarhoş kimse iyi ile kötüyü birbirinden ayıramadığı gibi namazda ne ve nasıl okuduğunu da bilemez.

Bir bakıma dünya işlerine çok dalan kimseler de sarhoşlar gibi ne okuduklarını, ne kıldıklarını bilmezler. Bunların dalgınlık halleri de tıpkı sarhoşluk haline benzer. Bu sebeble bazı alimler âyetteki «**sekr**» halinin yalnız içkiden değil, yorgunluk ve dünya işlerine fazla dalmaktan da gelebileceğini söylemişlerdir. Bu görüş mana itibarıyla herne kadar doğrusa da âyetin nüzul sebebi bunun doğru bir tefsir olmayacağını bildirmektedir.

Dördüncü incelik : Kur'anda birşeyin açık açık ifade edilmesi yerine kinayeli olarak anlatılması, onun adablarından biridir. Bu, ümmetin de aralarındaki konuşmalarda birbirlerine karşı edebli olmaları lazım geldiğini göstermektedir. Bu âyetle de büyük abdest yerine «çukur yer» anlamına gelen «**gaid**» kelimesi bu yüzden kullanılmıştır. Çünkü insanlar büyük abdest yapacakları zaman genellikle halkın gözünden gizlenmek için çukur bir yer ararlar. İşte Kur'an, yapılacak işi ismiyle —büyük abdest— değil, yapılacak yerin ismiyle ifade etmiştir. Yine cinsi münasebet karşılığı olan «cima» kelimesi yerine, dokunmak anlamına gelen «**lems**» kelimesi kullanılmıştır. Zira cima kelimesini kullanmak hiçde güzel bir ifade olmazdı. Görüldüğü gibi âyetle iki ayrı yerde kinaye yapılmıştır. Bundan daha ince ve zarif bir ifade tarzı da düşünülemez.

Beşinci incelik : Sahabiler, Resulullah (sav) ile beraber bir yolculukta idiler. Bir ara Hz. Ayşe'nin ziynetlerinin ipi koparak yola döküldüler. Resulullah, Hz. Ayşe ve sahabiler ziynetleri aramaya başladılar. Hz. Ebubekir kızına kızarak, «Sen ne yaptın, Resulullah (sav) ve ashabını susuz bir yerde durdurarak meşgul ettin.» dedi. Bunun üzerine teyemmümü emreden (mevzumuz) âyet nazil oldu. Resulullah (sav) hem âyeti, hem de hükmünü ilan ederek önce kendisi teyemmüm etti ve ashaba da tarif etti. Herkes teyemmüm ettikten ve namazlarını kıldıktan sonra yola çıkmak istediler. Hz. Ayşe'nin yere çökmüş olan devesini kaldırıncı ziynetler devesinin altından çıktı. Ashabtan Hüseyr oğlu Üseyd (ra), «Ey Ebubekir kızı, bu sizinle gelen ilk bereket (teyemmüm) değildir. Allah (cc) sana çok rahmet etsin. Ben Allah (cc)'a yemin ederim ki senin sevmediğin bir iş başına gelirse Allah (cc) sana ve müslümanlara çok hayır verir ve bir çıkış yolu gösterir.» dedi.

ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : «**Sorhoşken namaza yaklaşmayın**» âyetinden maksat nedir?

Alimler âyetteki «**salat**» kelimesinden maksadın ne olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Müfessirlerin çoğuna göre «**salat**»tan maksat bizzat namazdır. İmam-ı Azam (ra)'ın görüşü de budur. Bu görüş aynen Hz. Ali, Mücahid (ra) ve Katade (ra)'den de rivayet edilmiştir.

Bazı alimlere göre ise âyetteki «**salat**» kelimesinden maksat namaz değil, namaz kılınacak mescidlerdir. Bu görüşe göre âyetin manası, «Sarhoşken namaz kılınacak yerlere (mescidlere) yaklaşmayın» olur. İmam Şafii (ra)'nin görüşü de bu yoldadır. Bu görüş İbni Mesud (ra) ve Said bin Müseyyib (ra)'ten de rivayet edilmiştir.

Birinci görüşün delili : Şüphesiz Allah (cc), «**Siz sarhoşken, ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaza yaklaşmayın**» buyurmuştur. Âyetteki, «**Ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar**» ifadesi bizzat namaza yaklaşmamaya delalet ediyor. Çünkü mescidde söylenmesi meşru kılınan bir söz yoktur ki, sarhoşluk ona mani olsun. Namazda ise meşru kılınan dua, kıraat ve zikir vardır ki, sarhoşluk hali onları düzgün okumaya manidir. Bundan dolayı, âyetteki «**Namaza yaklaşmayın**» ifadesinden anlaşılan bizzat namazdır. Öyleyse âyetin manasını mecazi olarak tefsir etmekten hakiki anlamı anlamak daha evladır.

İkinci görüşün delili: Bir manayı uzaklık ve yakınlık itibarıyla yakın olan birşeye hamletmek, bilhassa gözle görülen şeylerde daha evladır. Bu bakımdan âyetteki «**salat**» kelimesinden maksat namaz değil, namaz kılınacak yerdir. Eğer âyetteki «**Namaza yaklaşmayın**» emrinden maksadın bizzat namaz olduğunu kabul edersek, bunu peşine gelen istisna (**yolcu olmanız müstesna**) sahih olmaz. Zira burada «yoldan geçiş» anlamına gelen «**âbiri sebilin**» ifadesi «namaz yerlerine yaklaşmayın» ifadesinden istisna ediliyor. Buna göre âyetin akışı mealen şöyledir: «Ey müminler, siz sarhoşken, cünüp iken, ne söyleyeceğinizi bilinceye kadar namaz kılınacak yerlerden geçmeyin. Şayet yolunuz mutlaka oradan geçiyorsa hiçbir şey yapmadan geçebilirsiniz.» Bu tefsire göre âyetin yasakladığı şey, cünüp veya sarhoş kimsenin camiye girmesidir. Ancak geçiş yerleri mescid ise geçebilirler.

Birinci görüşün sahipleri âyetteki «yoldan geçiş» anlamındaki «**âbiri sebilin**»i su bulamayan yolcu olarak tefsir etmişlerdir. Ki, su bulamayan yolcu teyemmüm ederek namazını kılar.

İbni Cerir et-Taberî, birinci görüşü tercih ederek, «Akla ilk gelen budur.» demiştir. «Zira bir kelimeyi mecazi manasından önce hakiki mana-sıyla anlamak daha evladır. Ayrıca âyetin nüzul sebebi de bu görüşü teyid etmektedir.» (2)

Tefsir-i Menar sahibi Reşid Rıza'nın görüşü de şöyledir: «Âyetteki «**salat**» kelimesinden maksat, İmam Şafii (ra)'nın dediği gibi, «namaz kılınacak yer» değil, bizzat namazdır. Zira «namaza yaklaşmayı» yasaklamak, namaz kılınacak yeri yasaklamaya delalet etmez. Arapçada bir işi yasaklamak için «ona yaklaşmayın» tabiri çok kullanılır. Bu tür yasaklamalara bilhassa Kur'anda çok raslanılır. Nitekim zinayı yasaklama, İsra Suresi 32. âyetinde, «zina yapmayın» ifadesiyle değil, «**Zinaya yaklaşmayın**» tabiri ile olmuştur. Bu tür yasaklama, hem yasaklanan şeyi, hem de ona götürecek yolları birlikte yasaklamaktadır.» (3)

Bu iki görüş sahipleri arasındaki ihtilafın meyvesi, şer'i bir hüküm olarak tezahür eder. Ki bu, cünüp olan bir kimsenin mescide girmesinin helal olup olmadığıdır. Birinci görüşe göre âyette mescide girmenin haram olduğuna dair bir işaret yoktur. Mescide girmenin haram olduğu sünnetle tesbit edilir. Resulullah (sav), «Cünübün ve adet gören kadının camiye girmesi haramdır.» buyurmuştur.

2 — Taberî, Tefsir, C. 5, S. 95.

3 — Reşid Rıza, age, C. 5, S. 95.

İkinci görüşe göre âyet doğrudan doğruya cünüp kimsenin camiye girmesini haram kılmaktadır. Ancak yolu camiden geçiyorsa durmaksızın, herhangi bir yoldan geçtiği gibi geçer gider.

İkinci hüküm: Teyemmümü mübah kılan sebebler nelerdir ve kaçtır?

Âyet, teyemmümü mübah kılan dört sebep beyan etmiştir: Hastalık, yolculuk, ayak yolunda abdest bozup su bulamamak, cinsi münasebette bulunduktan sonra gusûl için su bulamamak. Yolculuk, su bulunmayan yerde teyemmümü mübah kılmaktadır. Türü ne olursa olsun, hastalık esnasında su bulunmaması veya suyun hastaya zarar vermesi halinde de teyemmüm yapılabilir. Zira Allah (cc), «...**Su bulamasanız o vakit temiz bir toprağa teyemmüm edin, yüzlerinize ve ellerinize sürün**» buyurmuştur. Âyetteki «**Su bulamasanız**» kaydı, kendinden önce sayılan hastalık, yolculuk vb, durumların hepsini şamildir. Çünkü yolculuk sırasında su bulunmayabilir. Hasta da suyu kullanmaktan korktuğu takdirde teyemmüm etmesi mübah olur. Yanında su buluşsa da onu kullanamaması, hükmen su bulamaması gibidir. Nitekim hastanın teyemmüm etmesinin mübah olduğuna delalet eden birçok hadis vardır. Örnek olarak bunlardan ikisini aktaralım: Cabir (ra)'den rivayet edilmiştir: «Bir yolculukta idik. İçimizden biri başına düşen bir taşla yaralanmıştı. Yaralı halde iken ihtilam olunca, «Siz benim teyemmüm etmem için bir ruhsat biliyormusunuz?» diye sordu. Biz ona, «Senin su kullanmaya gücün yettiği halde sana ruhsatı nereden bualalım?» dedik. Arkadaşımız gusletti. Arkasından başındaki yara azdı ve öldü. Seferden döndükten sonra durumu Resulullah (sav)'a haber verdik. Resulullah, «Onlar onu öldürmüşler, Allah (cc) da onları öldürsün. Haberinizi olsun. Bilmediklerinizi sorun. Aczi tedavi eden sormaktır.» (4) buyurdu. İşte bu hadis, su kullanmak hastalık bakımından tehlikeli olduğu zamanlarda teyemmüm etmenin mübah olduğuna en açık bir ifade ile delalet etmektedir. Böyle bir hadis de Amr bin As (ra)'tan rivayet edilmiştir: «Zatü's-selasil savaşında çok soğuk bir gecede ihtilam olmuşum. Ölmemden veya ağır hastalanacağımdan korktuğum için teyemmüm ederek arkadaşlarımla beraber sabah namazını kıldım. Arkadaşlarım benim teyemmümle namaz kıldığımı Resulullah'a haber verince bana, «Ya Amr, cünüp olduğun halde arkadaşlarınla nasıl namaz kıldın?» dedi. Gusûl yapmama mani olan soğuğu anlatarak «Ya Resulullah (sav), senden Allah (cc)'ın, «...**Kendilerinizi öldürmeyin. Şüphe yok ki Allah (cc) sizi çok esirgeyicidir.**» (Nisa: 29) âyetini duydum.» dedim. Resulullah güldü ve bana hiçbir şey söylemedi.» (5)

4 — Ebu Davud, Ebu Hayyan, Hakim.

5 — Taberi, age, C. 5, S. 105.

Amr bin As (ra)'ın rivayet ettiği hadisten, umumu ifade eden âyetlerden de hüküm çıkarmanın sahih olduğu anlaşıyor. Ancak bu hükmü ancak ictihad yapma vasıflarına sahip olan kimseler çıkarabilir. Âyetten hüküm çıkardığına göre Amr bin As (ra)'ın müctehid olup olmadığı sorulabilir. Ashabın ekserisinin müctehid oldukları ehli sünnet alimlerince kabul edilen bir gerçektir. Elbetteki Amr bin As (ra) gibi bir dahi de ictihad yapmaya yetkiliydi. Zira Resulullah (sav)'ın dünya işlerini istişare ettiği büyük sahabilerden biri de odur ve ona dahilik vasfını bizzat Resulullah vermiştir.

Umumu ifade eden âyetten hüküm çıkarılabildiğine göre teyemmüme ruhsat veren âyette neden hasta, yolcu ve evinde olduğu halde su bulamayanlar ayrı ayrı zikredilmiştir? Çünkü yolculukta genellikle su bulunmadığı ve hastalığın teyemmümü mübah kılan sebeplerden olduğunun bildirilmesi için bunlar âyette özellikle ve müstakıl olarak zikredilmişlerdir. En doğrusunu Allah (cc) bilir.

Üçüncü hüküm : Âyetteki «mülasemet» kelimesinden maksat nedir?

Sahabiler ve tabiin âyetteki «mülasemet»ten maksadın ne olduğu hususunda ihtilaf etmişlerdir. Hz. Ali, İbni Abbas (ra) ve Hasan-ı Basrî (ra)'ye göre «mülasemet» (kadınlara dokunmak)tan maksat cinsi münasebettir. Hanefiler de bu görüştedir.

Abdullah bin Mesud (ra), Abdullah bin Ömer (ra) ve Şa'bî (ra)'ye göre de âyetteki «mülasemet»ten maksat, kadının elinin erkeğe, erkeğin elinin kadına dokunmasıdır. İmam Şafii (ra)'nın görüşü de budur.

Bu iki görüşten daha doğru olanı, «mülasemet»i «cinsî münasebet» kabul eden görüştür. Resulullah (sav)'tan gelen sahih haberler de bu görüşü teyid etmektedir. Nitekim Resulullah (sav), abdest aldıktan sonra bazı kadınlara elini dokundurduğu halde yeniden abdest almadan namaz kıları. Hz. Ayşe'den sıhhatinde şüphe olmayan şöyle bir rivayet yapılmıştır: «Resulullah (sav) abdest aldıktan sonra kadınlarına elini dokundurur, yeniden abdest almadan da namaz kıları.» (6) Hadisler gösteriyor ki, eğer âyetteki «kadınlara dokunmak» tabiri elle dokunmak olsaydı Resulullah (sav)'ın zevcelerine eliyle dokunduktan sonra yeniden abdest alması gerekirdi.

Fakihler elle kadına dokunmanın abdesti bozup bozmayacağı hususunda ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır.

İmam-ı Azam (ra)'a göre, cinsi ilişki olmadan ister şehvetle ister şehvetsiz erkeğin çıplak yerinin kadının çıplak yerine değmesi abdesti boz-
maz.

İmam Malik (ra)'a göre erkeğin çıplak yeri kadının çıplak yerine şeh-
vetle dokunursa abdest bozulur. Şayet bu dokunma şehvetsiz olursa ab-
desti bozmaz.

Hanefilerin delili: Kadına el veya diğer bir uzuvla dokunmanın ab-
desti bozmadığını Hz. Ayşe'den rivayet edilen, «Resulullah (sav) abdest
aldıktan sonra kadınlarına elini dokundurur, yeniden abdest almadan na-
maz kılar.» hadisi ile yine Hz. Ayşe'den rivayet edilen, «Bir gece uyandı-
ğımda Resulullah (sav)'ın yatağında olmadığını gördüm. Yatağın etrafın-
da onu elimle ararken elim onun ayağının altına değdi. Resulullah (sav)
secdede idi ve «Ya Rabbi, ben senin rızan ile gazabından sana sığınırım.»
diye dua ediyordu.» hadisi açık şekilde göstermektedir. Eğer elle dokun-
mak abdesti bozsaydı Hz. Ayşe'nin çıplak elle ayağına dokunması üzerine
Resulullah namaza devam etmezdi. Öyleyse âyetteki «kadınlara dokun-
mak»tan maksat kinayeli olarak cinsi münasebettir. İbni Abbas (ra)'ın da
âyeti böyle tefsir ettiği nakledilmiştir.

«Lems» kelimesi herne kadar «el ile dokunma» anlamında ise de, Kur'-
anda birçok defa kinaye yoluyla «cima» kelimesi yerine kullanılmıştır. Ni-
tekim, «Eğer siz onları kendilerine temas etmeden (dokunmadan) bo-
şar...» (Bakara: 237), «Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlayıp da
sonra kendilerine dokunmadan onları boşadığınız zaman, sizin için üzer-
lerine sayacağınız bir kâdet yoktur.» (Ahzab: 49) ve «Kadınlardan zihar
ile ayrılmak isteyip de sonra dediklerini geri alacaklar (için) birbirleriyle
temas etmezden (dokunmazdan) önce bir köle azat etmek (lazımdır)...»
(Mücadele: 3) âyetlerinde «cima» kelimesi müstehcen olduğundan kulla-
nılmayarak yerine «lems» (dokunma) veya «mesh» kelimeleri kullanılmıştır.
Bu âyetlerde «cima» kelimesi yerine kinayeli olarak «lems» kelimesinin
kullanılması gösteriyor ki, âyetteki, «kadınlara dokunup da» ifadesinden
maksat elle dokunmak değil, cinsi münasebettir.

Şafiilerin delili: İmam Şafii (ra), âyetteki «kadınlara dokunup da»
ifadesinin zahirine dayanarak kadınlara elle dokunmanın abdesti boza-
cağına hükmetmiştir. İmam Şafii (ra)'ye göre, «dokunup da» kelimesi yal-
nız elle dokunmayı anlatmak için kullanılır. «Cima» karşılığı olarak ise an-
cak kinaye veya mecazen kullanılabilir. Bir kelime hem hakiki, hem de

kinayeli manası anlaşılabilir şekilde kullanılırsa kelimeyi hakiki manası ile anlamak esastır. Ancak hakiki manasını almak zor ve İslâmî kuralara aykırı ise o zaman mecazî veya kinaye manası alınır. Kurradan Hamza ile Kesaî'nin kıraatleri de —ki onlar âyetteki «**lâmesa**» kelimesini «le-mese» şeklinde okumuşlardır— İmam Şafî (ra)'nin görüşünü teyid etmektedir. Öyleyse âyetteki «**lemsa**» kelimesini hakiki manası ile «el ile dokunmak» şeklinde tefsir etmek daha evladır.

İbni Rüşd, Bidayetü'l-Müctehid adlı kitabında şöyle der: «Alim ve fakihlerin kadına dokunmanın abdesti bozup bozmayacağı hususunda ihtilaf etmelerinin sebebi, «**lemsa**» kelimesinin iki manayı birlikte ifade etmesinden ileri gelmektedir. Araplar, «**lemsa**» kelimesini «elle dokunmak» anlamında kullandıkları gibi, kinayeli olarak «cima» karşılığında da kullanırlardı.

«Bu ifadelere göre alimlerden bir kısmı âyetteki «**kadınlara dokunup da**» ifadesini kinaye manası olan «cima»yı anlayarak abdestin el veya diğer bir uzvun dokunmasıyla değil, ancak cinsi münasebetle bozulacağı görüşüne varmışlardır. Alimlerin diğer kısmı ise, âyetteki «**kadınlara dokunup da**» ifadesinin hakiki anlamı olan «elle dokunma»yı esas alarak elle dokunmanın abdesti bozacağı hükmüne ulaşmışlardır. Bir kelime hakiki manası ile kinaye manası arasında dönerse en doğrusu onu hakiki manasıyla anlamaktır. O kelimeyi mecazî manası ile anlamak ancak karine yoluyla veya hariçten bir delille mümkün olabilir.

«**Kadınlara dokunup da**» ifadesinden maksat cinsi münasebettir diyenleri sözleri bir kelimenin devamlı ve yaygın şekilde mecazî manasıyla kullanılması halinde doğrudur. Nitekim «**gald**» kelimesinin asıl anlamı insanların defî hacet yaptıkları yerin adı olsa bile sürekli mecazen büyük abdest yerine kullanılır. Bu yüzden «**gald**» kelimesi nerede görülse akla hemen asıl manası değil, mecazî manası gelir.

Bana göre, «**lemsa**» (dokunma) kelimesi herne kadar iki anlama geliyorsa da mecazî anlamı olan «cima»yı ifade etmektedir. (7)

Bize göre, âyetteki «**kadınlara dokunmak**»tan maksadın cinsi münasebet olduğunu kabul eden görüş tercihe daha şayandır. Zira bu görüş yukarıda ıktibas edilen hadislerle de teyid edilmektedir. Ayrıca «dokunmak» kelimesi kadınlara nisbet edildiğinde genel olarak «cima» anlamına gelir.

Yine «veti» (ayak basma) kelimesi de kadınlara nisbet edildiğinde yalnızca cinsî münasebet anlaşılmaktadır. Her ikisi de halk arasında böyle anlaşılar. En doğrusunu Allah bilir.

Dördüncü hüküm : Âyetteki «temiz toprak»tan maksat nedir?

Lügat alimleri âyetteki «said» kelimesinin manasında ihtilaf etmişlerdir. Bazı lügatcilere göre «**said**»den maksat «düz toprak»tır. Bazı lügat alimlerine göre de «**said**»den maksat yerde bulunan toprak ve benzeri şeylerdir. Bazılarına göre ise, «**said**», bitki ve ağaç bulunmayan yer parçası demektir.

Fıkıh alimleri de lügat alimlerine istinad ederek teyemmüm edilecek toprak hususunda ihtilaf etmişlerdir. İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye göre yerden çıkan taş, toprak, kerpiç, kiremit gibi herşeyle teyemmüm edilmesi caizdir.

İmam Şafii (ra)'ye göre ise teyemmüm ancak el yere vurulduğu zaman ele yapışan —kum hariç— toprakla yapılırsa caizdir.

Ebu Hanife'nin delili : Delil, âyetin zahiridir. Zira Ebu Hanife (ra)'ye göre teyemmüm, kasdetme manasındadır. Âyetteki «**teyemmüm edin**» emrinin manası, «kastedin»dir. «**Said**» ise yeryüzünden kalkana denir. Buna göre âyetin anlamı, «siz, temiz bir yeri kastediniz»dir. Öyleyse yalnızca temiz bir yere kasdetmek kafidir. O yer ister taş, toprak olsun, ister kerpiç, tuğla ve kiremit gibi şeyler olsun farketmez.

İmam Ebu Yusuf (ra)'a göre ise teyemmüm edilecek şeyin ya toprak veya toprak gibi ince kum olması şarttır.

Şafii'nin delili : İmam Şafii (ra) iki yönle delil getirmiştir. Birisi şudur: Allah (cc) «**said**»in temiz olmasını farz kılmıştır. Temiz yerden maksat da bitkilerin biteceği topraktır. Çünkü Allah (cc), «**(Toprağı verimli) temiz memleketin nebati, Rabbinin izniyle (bol) çıkar...**» (Araf: 58) buyurmuştur. Bu âyet işaret ediyor ki, bitkinin bitmediği birşey (toprak) temiz olamaz. Binaenaleyh temiz olan ancak topraktır. Teyemmüm de yalnız toprakla yapılabilir. Başka şeyle yapılamaz.

İkincisi ise şudur: Âyet, mutlak bir ifade ile varid olmuştur. Nitekim başka bir âyetle de Allah (cc), «**...O vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin. Binaenaleyh (niyetle) ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün...**» (Maid: 6) buyurmuştur. Bu âyetle teyemmüm kelimesi Türkçe karşılığı «**ondan**» demek olan «**minhü**» kelimesiyle kayıtlanmıştır. Kayıt olan «**minhü**» zami-

ri kendinden önceki **«toprak»** kelimesine icra olunur. İşte bundan da anlaşılıyor ki, üzerinde toprak olmayan kaya parçasıyla veya herhangi bir cisimle teyemmüm etmek caiz olmaz. Teyemmüm ancak temiz toprakla olur, başka birşeyle olmaz.

Burada İmam Şafii (ra)'nin görüşü tercihe daha şayandır. Bilhassa Resulullah (sav)'ın, «Su bulunmadığı zaman müslümanın temizleyicisi (abdestte kullanacağı şey) temiz topraktır.» hadisinden de teyemmümün yalnız temiz toprakla yapılabileceği açıkca anlaşılmaktadır.

ÂYETTEN ALINACAK DERSLER

- 1 — Sarhoş birinin sarhoşluk hali geçinceye kadar namaz kılması haramdır.
- 2 — Cünüp olan bir kimseye namaz kılmak, Kur'an okumak ve câmiye girmek haramdır.
- 3 — Hastaların ve su bulamadıkları zaman yolcu ve abdestsizlerin teyemmüm etmeleri caizdir.
- 4 — Su bulunmayan yerde müslümanın abdesti ve guslü için temiz toprak kafidir.
- 5 — Teyemmümde yüz ve dirseklere kadar ellere meshedilir.

ADAM ÖLDÜRMEİNİN GÜNAH VE CEZASI

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ
 مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى
 أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانَ مِنَ قَوْمٍ
 عَدُوٍّ لَكُمْ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ
 وَإِنْ كَانَ مِنَ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُم مِيثَاقٌ
 فِدْيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَى أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ
 فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِنَ اللَّهِ
 وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٦٧﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ
 مُؤْمِنًا مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ اللَّهُ
 عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٦٨﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا
 وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ أَلْفَى إِلَيْكُمْ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا

تَبْتَغُونَ عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمُ
كَثِيرَةٌ كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلُ فَمَنَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ
فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٢﴾

92 — Bir müminin diğer bir mümini yanlışlık eseri olmayarak öldürmesi yakışmaz. Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse mümin bir köleyi azadetmesi ve (ölenin) ailesine (mirascılarına) teslim edilecek bir diyet (kan pahası) vermesi lazımdır. Meğerki onlar (o diyeti) sadaka olarak bağışlamış olsunlar. Eğer (öldürülen) mümin olmakla beraber size düşman bir kavimden ise o zaman (öldürenin) mümin bir köle azadetmesi lazımdır. Şayet kendileriyle aranızda anlaşma olan bir kavimden ise o vakit mirasçılarına bir diyet vermek ve bir de mümin bir köle azadetmek gerekir. Kim (bunları) bulamazsa (bulmaktan acız ise) Allah (tarafın)dan tövbesi(nin kabulü) için birbiri ardınca iki ay oruç tutması icab eder. Allah, her (şeyi) bilendir, gerçek hüküm ve hikmet sahibidir.

93 — Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebedi kalıcı olmak üzere, cehennemdir. Allah ona gazabetmiştir, ona lanet etmiştir ve ona çok büyük bir azab hazırlamıştır.

94 — Ey iman edenler, Allah (cc) yolunda harbe çıktığınız zaman (meselelerin) tam açıklanmasını bekleyin. Size (müslümanca) selâm verene dünya hayatının (geçici) menfaatini arayarak, «Sen mümin değilsin» demeyin. İşte Allah (cc) katında birçok ganimetler vardır. Evvelce siz de böyle iken Allah (cc) size lutfetti. O halde (meselelerin) iyice açıklanmasını bekleyin. Şüphesiz ki Allah ne yaparsanız hakkıyla haberdardır.

(NİSA SURESİ)

AYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

فَتَحْرِيرُ
وَدِيَّةُ

(Fetahrirü): Hürriyet verme, azadetme.

(Diyetün): Diyet, ölen adamın varislerine kan bedeli

olarak verilen para veya mal.

مُسَلَّمَةٌ

(Müsellemetün): Lügatta teslim edilen şey de-

mektir. Âyetteki anlamı ise, öldürülen adamın varislerine diyet olarak teslim edilen mal demektir.

يَصَّدَّقُوا

(Yessaddâgû): Tasadduk etme manasındadır.

مِيثَاقٌ

(Mîsâgun): Söz vermek.

ضَرَبْتُمْ

(Darabtüm): Dârb birkaç anlama gelir. Elle, sopayla

veya kılıçla yere vurmaktır. Âyetteki anlamı ise yolculuk yapmadır.

فَتَبَيَّنُوا

(Fetebeyyenû): Tebeyyun, birşeyin açıklanmasını is-

temek.

الْمَسَلَامَ

(Esselâme): Silahı atarak teslim olmak.

عَرَضَ

(Arada): Araz, yok olmaya mahkum olan şey de-

mektir. Âyetteki manası ise dünya metairdir.

مَغَانِمُ

(Meğânime): Meğânim, mağnem'in çoğuludur. Sa-

vaşta düşmandan ganimet olarak alınan mala denir. Âyette ise güzel ve çok büyük anlamındadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allah (cc), icmalen şöyle buyurmaktadır: Mümin bir kimseyi öldürmek, müminlerin haline yakışmaz. Ancak hataen öldürürse, o zaman katilin bir mümin köleyi azadetmesi ve ölen kimsenin varislerine diyet ödemesi gerekmektedir. Eğer onlar affederek kendi arzularıyla diyetten vazgeçerlerse o zaman diyet vermesi farz değildir.

Hataen öldürülen kimse mümin olmakla birlikte kafir ve düşman bir kavme mensubsa o zaman katile farz olan yalnızca bir köle azadetmektir. Öldürülen şahsın yakınları müslüman olmadıklarından bunların müslümanlara karşı savaşmaları her zaman mümkündür. Bu sebeble onlara verilen diyet, müslümanlara karşı savaşmaları için mal vermek, dolayısıyla düşmanlara yardım etmek demektir.

Hataen öldürülen kişi İslâm ülkesinde yaşayan ve cizyesini veren bir gayri müslim ise, katile farz olan, mümin bir köle azadetmek ve ölenin varislerine diyet ödemektir.

Şayet katil köle azadedecek ve diyet ödeyecek güce sahip değilse o zaman aralıksız olarak iki ay oruç tutması lazımdır. Bu da Allah (cc)'in onların günahlarını affına sebep olacak bir lutfudur. Allah (cc) herşeyi çok iyi bilen ve vazettiği kanunlarda da hüküm ve hikmet sahibidir.

Allah (cc) kasten adam öldürenlerin cezasını da şöyle beyan etmiştir: Kasden adam öldüren için hataen öldüren gibi kefaret yoktur. Ona kafirlere vad edilen cehennemde ebedi olarak yanma cezası vadedilmiştir. O dünyada da devamlı Allah (cc)'in gazab ve lanetine müstahaktır. Bu dünyadaki ceza, kıyamet günü çarpılacağı azabın dışındadır.

Cenabı Allah, adam öldürmenin cezasını beyan ettikten sonra cihada çıkan müminlerin karşılarda çıkan insanları hemen öldürmemelerini, kesinlikle emin olmak için durumlarını araştırmalarını emretmektedir. Savaşta da olsa bir kimsenin öldürülmesi için küfrünün tahakkuk etmesi lazımdır. Şayet bir kimse silahını bırakıp müslümanlara teslim olur veya müslüman olduğunu açıklarsa onun malına tamaen öldürülmesi haramdır.

Allah (cc), müslümanlara kendilerinin de daha önce müşrik ve kafir olduklarını hatırlatarak onları hidayete getirenin de kendisi olduğunu beyan etmektedir. (1)

AYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1 — Ebu Cehil'in anneden kardeşi Ayyaş bin Ebi Rebia (ra) İslâm'ı kabul ettikten sonra akraba ve kavminden korkarak Medine'ye kaçtı. Annesi oğlu dönünceye kadar yemek yemeyeceğine, su içmeyeceğine ve bir gölgede oturmayacağına yemin etti. Kadının yemini üzerine Ebu Cehil, Haris bin Yezid ile birlikte Medine'ye kardeşinin yanına gitti. Ona, «Sen Muhammed'in dini üzere değil misin? O sana sıla-i rahmi emretmiyor mu?» diye sordu. O da «Evet» dedi. Bunun üzerine Ebu Cehil, «Öyleyse senin dinine kimse karışmayacaktır. Mekke'ye dönerek annene iyilik yap.» dedi. Ayyaş bin Ebi Rebia (ra) onlarla birlikte Mekke'ye döndü. Mekke'ye yaklaşınca Ebu Cehil kardeşinin elini bağladı. Kendisi yüz değnek, arkasın-

1 — Bu içtimali manayı Zemahşeri, Razi, Kurtubi ve İbni Cevzi tefsirlerinden özetleyerek aldık. (Sabunî)

dan da Haris yüz değnek vurdu. Bunun üzerine Ayyaş, Haris'e «Ebu Cehil kardeşim olduğu için vuruyor. Sen niçin vuruyorsun? Birgün seninle karşılaşsak seni öldüreceğim.» dedi.

Elleri bağlı olarak annesinin yanına getirdiler. Annesi, «Eski dine dönünceye kadar ellerini bağlı tutun» dedi. Ayyaş da takliyye yaparak eski dine döndüğünü söyledi. Daha sonra yeniden Medine'ye hicret etti. Bu arada Haris bin Yezid de müslüman oldu. Fakat Ayyaş bin Ebi Rebia (ra) onun müslüman olduğunu bilmiyordu. Birgün bir yerde karşılaştılar. Ayyaş, daha önceki niyetini gerçekleştirmek için onu öldürdü.

Daha sonra onun müslüman olduğunu öğrenen Ayyaş, yaptığına pişman olarak Resulullah (sav)'a geldi ve «Ya Resulullah, müslüman olduğunu bilmeden Haris'i öldürdüm.» dedi. Bunun üzerine, «**Bir müminin diğer bir mümini yanlışlık eseri olmayarak öldürmesi yakışmaz...**» âyeti nazil oldu. (2)

2 — Ahmed bin Hanbel (ra) ve Tirmizî, İbni Abbas (ra)'tan rivayet etmişlerdir: «Arapların Beni Selim kabilesinden bir kişi sahabilerin yanından koyunlarıyla birlikte geçerken hoşnutsuzlukla selam verdi. Sahabiler, «Bu adam bizden korunmak (emin olmak) için selam verdi.» diyerek onu öldürdüler. Koyunlarını da alarak Resulullah (sav)'ın yanına geldiler. O anda, «**Ey İman edenler, Allah (cc) yolunda harbe çıktığınız zaman...**» âyeti nazil oldu. (3)

AYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Birşeyi yasaklamak iki türlü olur. Biri o şeyin halini, diğeri de kendisini yasaklamadır. Birşeyin halini yasaklamak bizzat o şeyi yasaklamaktan daha tesirlidir. Nitekim Allah (cc), «**Sizin Allahın peygamberine eza vermeniz (doğru) olmadı(ğı) gibi...**» (Ahzab: 53), «**Allaha eş koşanların... Allahın mescidlerini imar etmelerine (ehliyetleri) yoktur.**» (Tevbe: 17) âyetleri, görüldüğü gibi, fiilleri değil, o fiilin halini yasaklamaktadır. Ahzab suresindeki âyette, «Siz Allahın peygamberine eza vermayın» yerine, «**Sizin Allahın peygamberine eza vermeniz inancınızdan dolayı doğru olmaz.**» ifadesi kullanılarak eziyet fiili ile beraber eziyetin düşünülmesi dahi yasaklanmaktadır.

Tevbe suresindeki âyette ise, müşriklere direk olarak «Allahın mescidlerini inşa etmeyin» denilmeyerek «**Müşriklerin Allahın mescidlerini inşa**

3 — Taberi tefsirinden özetlenerek alınmıştır.

3 — İbni Kesir, age, C. 1, S. 538. Taberi, age, C. 3, S. 95. Alüsi, Ruhu'l-Maani.

etmeye ehliyetleri yoktur.» denilerek o fiilin bizzat kendisi değil, onu düşünmek, tasavvur etmek dahi engellenmiştir.

Mevzumuz âyette de Allah (cc), «Bir müminin başka bir mümini öldürmesi onun müminlik şanına yakışmaz» buyurmuştur. Zira adam öldürmek veya ona benzer fiilleri mümin bir kimsenin imanlı iken yapması tasavvur edilemez. Çünkü onun imanının iradesi üzerindeki hakimiyeti onun kasden adam öldürmesine mani olur. Şu kadar varki, mümin kişi bazan hataen adam öldürebilir.

İkinci incelik : Âyette «affetme»nin **«sadaka»** olarak ifade edilmesi, affın ne kadar faziletli birşey olduğunu gösterdiği gibi, hataen öldürülen adamın yakınlarını, katili affetmelerini ve diyeti almamalarını teşvik etmektedir. Dolayısıyla da müminlere yardımlaşma, bağışlama gibi güzel ahlâki öğütlemektedir.

Üçüncü incelik : Kasden adam öldürmenin ağır cezasını Allah (cc), **«Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebedî kalıcı olmak üzere, cehennemdir. Allah ona gazab etmiştir, ona lanet etmiştir ve ona çok büyük bir azab hazırlamıştır.»** şeklinde beyan etmiştir. Görüldüğü üzere Allah (cc), kasden adam öldüren bir katili üç ayrı ceza ile cezalandıracaktır. 1 - O, cehennemde ebedî olarak kalacaktır. 2 - Allah (cc)'in gazab ve lanetini hak etmiştir. 3 - Allah (cc) ona ahirette şiddetli bir azab hazırlamıştır.

Resulullah (sav) bir hadislerinde «Dünyanın zevali (yok edilmesi) Allah katında mümin bir kimsenin kasden öldürülmesinden daha hafiftir.» (4) buyurmuştur. Diğer bir hadisde de, «Bir müminin kasden öldürülmesine en küçük bir yardımda bulunan kişinin alınına kıyamet günü, «Allah (cc)'in rahmetinden ümitsizdir.» yazılacaktır.» buyurulmuştur. (5)

Bu hadislerde kasden adam öldürmenin ne kadar büyük bir günah olduğu en açık bir ifade ile bildirilmektedir. Hatta İbni Abbas (ra), kasden adam öldürenin tövbesinin kabul edilmeyeceği görüşündedir.

Zemahşerî, Keşşaf isimli tefsirinde şöyle der: «Ben o kavme hayret ederim ki, kasden adam öldürmenin cezasını bildiren âyet ve hadisleri ve İbni Abbas (ra)'ın bu husustaki görüşünü bildikleri halde yine de mümin bir kimseyi öldüren ve tövbe etmeyen katilin affedilmesini diler ve

4 — Beyhaki, Tirmizi ve Nesai.

5 — İbni Mâce.

beklerler. Onlar ya Kur'anı düşünerek okumuyorlar veya kalbleri karardığı için Kur'an onlara tesir etmiyor.»

Dördüncü incelik : Âyetteki, «**Cehennemde ebedî kalıcıdır**» ifadesi ya «bir mümini kasden öldürmek helaldir.» inancına sahip olanlara hamledilir veya «**Ebedî kalıcıdır**lar» ifadesinden katilin cehennemde çok uzun zaman kalacağı anlaşılr. Zira lügat alimleri âyetteki ebediyeti ifade eden «**hüküd**» kelimesinin «uzun müddet» karşılığında kullanıldığını söylemektedirler. Nitekim halk içerisinde «Allah (cc) o kimseyi ebediyyen mesud etsin» veya «Ebediyyen hapiste kalsın» denilince bundan kastedilen uzun müddettir. Bu ifadelerden sonsuzu ifade eden ebediyyet anlaşılmaz. Çünkü dünyada sonsuz kalacak birşey yoktur. Görüldüğü gibi, «**hüküd**» kelimesi çok zaman sonsuz değil «uzun zaman»ı ifade eder. Ehli sünnet alimleri âyetteki ebediyeti ifade eden kelimeyi «çok uzun zaman» olarak anlamışlardır. Buna göre kasden adam öldüren bir katil cehennemde ebediyyen değil, sonsuzmuş gibi gelen çok uzun bir zaman kalacaktır. Çünkü cehennemde ebediyyen kalmak yalnızca mülhid (hiçbir şeye inanmayan) ve müşrik kafirlere mahsustur. Allahu taala onlar için, «**Onun içinde ebedî kalıcıdır**lar onlar. Onlardan azab da hafifletilmez. Kendilerinin yüzlerine de bakılmaz.» ve «**Şüphesiz ki Allah, kendisine eş tanınmasını yarlıgamaz. Ondan başkasını, dileyeceği kimseler için yarlıgar. Kim Allaha eş tutarsa muhakkak pek büyük bir günah ile iftira etmiş olur.**»-(Nisa: 48) buyurmuştur. Kasden adam öldüren kimse hiçbir zaman mülhid ve müşrik sayılmaz. Ancak mümin bir kimsenin kasden öldürülmesini helal bilirse mümin olmaktan çıkar, inkarcı bir kafir hükmüne girer ki, o zaman yukarıdaki âyetle bildirildiği gibi ebedî cehennemde kalır. Yoksa bir mümin, bir mümini öldürmenin haram olduğuna inandığı halde o büyük cinayeti işlerse ve sonra da tövbe ederse elbetteki cehennemde ebedî kalmaz. Çünkü o, cehennemde ebedî kalacak kimselerden değildir, işlediği cinayet de onu din-den çıkarmaz. Çünkü onun işlediği günah büyük günahlardandır.

Sadettin Taftazzani, bu hususta şöyle der: «Müminler büyük günah işledikten sonra tevbe etmeden ölseler bile cehennemde ebedî kalmayacaklardır. Zira Allah (cc), «**Kim zerre ağırlığınca bir hayır yapıyor (idiy se onu(n sevabını) görecektir.**» (Zilzal: 7) buyurmuştur. Bu âyetle hayır işleyen kimsenin ahirette karşılığını mutlaka göreceğini bildirmektedir. Onun karşılığı da cennettir. Zira Cenabı Hakk, «**Hakikaten iman edip de iyi amel (ve hareket)lerde bulunanlar(a gelince): onların konakları da firdevs cennetleridir.**» (Kehf: 107) buyurmuştur. Allah (cc), bu ve benzeri âyetlerde cennete kavuşmanın yalnız iman ve salih amelle olacağını bildirmektedir.

Üstelik bu âyetlerde büyük günahlardan kaçınmak kaydı da yoktur. Bu âyetler, müminlerden büyük günah işleyenlerin cehennemde ebedî kalamayacaklarına delalet etmektedir. Zira cehennemde ebedî kalacak olsalardı Allah (cc), müminlerin —ister büyük günah işlesinler, ister işlemesinler— cennete gireceklerini vadetmezdi. Vadedilen cennet, hiçbir ceza görmeyen doğrudan cennete girmek değildir. Elbette herkes dünyada işlediği günahın cezasını ahrette çekecektir. Cezalar bittikten sonra cehennemden çıkarılarak onlara vadedilen cennete konulacaklardır.» (6) Allah (cc) bütün müminler gibi katillerin tövbelerini de kabul eder. Çünkü Allah (cc), «Onlar bilmediler mi ki şüphesiz Allah, kullarından sadır olan tövbeyi kabul edecektir...» (Tövbe: 104) buyurmuştur. Şüphesiz Allah (cc)'in âyetinde «kullar.m» dediği kimseler müminlerdir. Bir mümini kasden öldüren de imanlı olduğuna göre Allah (cc)'in kullarından biridir. Allah (cc) diğer kullarının tövbelerini kabul ettiği gibi adil olduğu için onun tövbesini de kabul eder. Tövbesi kabul edilen kul da er veya geç cennete girecektir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : Adam öldürme kaç türdür? Bunların hangisinde kefaret vermek farzdır?

Allah (cc), adam öldürmede kisası, «Ey iman edenler, maktuller hakkında size kisas yazıldı (farz edildi). (Bakara: 178) âyetiyle farz kılmıştır. Mevzumuz âyetinde de hataen adam öldürenler için diyet ve kefaret farz kılınmaktadır. Bu âyetlerden anlaşılıyor ki, kisasın farz olduğu adam öldürme, hataen değil, kasden yapılan öldürmedir.

İmam Malik (ra)'a göre adam öldürme ya kast-ı mahsusla yapılır veya hataen. Adam öldürmenin üçüncü bir şekli yoktur. Zira adam öldüren kimse öldürmeyi kasdederek atmış veya vurmuşsa buna şeriat dilinde kasden adam öldürme denir. İkinci şekli ise öldürmeyi kasdetmeden atması veya vurmasıdır. Burada adamın niyeti başka olduğu halde adama isabet ederek onu öldürmüştür. Şeriat ıstılahında buna da hataen öldürme denir. Allah (cc)'in kelamında bu iki tür öldürmenin dışında başka bir öldürme şekli yoktur.

Fakihlerin cumhuruna göre ise adam öldürmenin üç şekli vardır :

- 1 — Kasden öldürmek
- 2 — Hataen öldürmek

3 — Kasde benzer bir şekilde öldürmek (şibh-i amd).

1 — Kasden adam öldürmek, kılıçla, bıçakla, silahla veya öldürücü bir aletle bilerek bir adamı öldürmektir. Bu tür adam öldürmenin cezası kısastır. Zira katil adama öyle birşeyle kasdetmiştir ki, o alet umumiyetle öldürücü bir alettir.

2 — Hataen adam öldürmek ise iki kısımdır. Birincisi, adam bir müşriği veya bir av hayvanını öldürmek kasdı ile atar, kasdettiği şeyi değil bir müslümanı vurarak öldürür. İkincisi ise üzerinde küfür alameti gördüğü bir adamı müşrik zannıyla öldürür. Halbuki öldürdüğü kimse müşrik değil, müslümandır. Bu iki şekildeki öldürmeye de hataen öldürme denilir. Çünkü birincide fiilde hata, ikincide ise kasıta hata vardır.

3 — Kasde benzer öldürme ise öldürücü bir silahla olmayan, ince bir sopa, taş veya elle vurularak yapılan öldürmeye denir. Bu şekildeki öldürme bir hatadır fakat öldürenin kasdı adamı döğmektir. Ancak vurduğu alet öldürücü olmadığından bu öldürme olayına da hataen öldürme denir. Vuruşu kasıtlı olduğu için de şibh-i amd (kasde benzer) öldürme denir.

Kurtubî bu hususta şöyle der: «Kasde benzer adam öldürmenin var olduğunu isbat edenler Şa'bî, Servî, Irak alimleri ve İmam Şafii (ra)'dır. Kasde benzer öldürme Hz. Ali ve Hz. Ömer'den de rivayet edilmiştir. Sahih olan da kasde benzer öldürmenin var olduğunu kabul edenlerin görüşüdür. Zira kanlar (kisas) herşeyden daha çok ihtiyat ve dikkat edilmeye şayan- dır. Asıl olan insanların kanlarını korumaktır. İslâm'da kan dökmek ancak kısas ile olur. Bunun mübah olması da hiçbir şüphe götürmeyen açık bir cinayetle olur. Kasde benzer öldürmede ise şüphe vardır. Zira bu, hata ile kasit arasında tereddütte kalma halidir. Çünkü yukarıda belirttiğimiz gibi vuruş kasıtlıdır fakat öldürmede hiçbir kasit yoktur. Vurulan alet (taş, sopa, el) esasta öldürme aleti olmadığı için öldürme hadisesi hiçbir zaman kasıtlı sayılamaz. Kasit sayılamadığından da kısas uygulanamaz. Kasde benzeyen öldürmenin diyeti hataen öldürmenin diyetinden daha fazla olur. Bunu ifade eden hadisler de vardır. Bunlardan bir tanesi Ebu Davud'un Abdullah bin Amr (ra)'dan rivayet ettiği şu hadisdir: «Kasde benzer bir hata ile (şibh-i amd) adam öldürenin diyeti yüz devedir. Bu yüz deveden kırk tanesinin de hamile olmaları şarttır.» (7) Resulullahın bu sözü de şibh-i amdin mevcudiyetini isbat etmektedir.

Cumhurun şibh-i amdi isbat için delilleri :

Şüphesiz insanların batınlarına muttallı olamadığımız için zahir olanla hükmetmek zorundayız. Birisi diğerini öldürücü bir alet ve silahla öldürse onun kasden adam öldürdüğüne hükmederiz. Zira öldürücü bir aletle vurmak öldürme kastından başka birşeyi göstermez.

Bir kimse diğer bir kimseyi eliyle veya öldürücü olmayan birşeyle öldürürse o zaman kasıtlı hata arasında tereddüt olur. Çünkü cinayet aleti öldürücü bir alet veya bir silah değilse bile ortada bir vurmaya kasdı vardır. Biz buna kasde benzer öldürme (şibh-i amd) deriz. Bu değerlendirme bize göredir. Ancak hakikatte öldürme ya kasden veya hataendir. Bu üçüncü şekilde ise vuruş yönünden kasıt olmakla birlikte kullanılan aletin öldürücü olmaması bakımından hataendir. Öldürme hadisesinde tam bir kasıt olmadığı için bu tür öldürmelerden kısas düşmektedir. Öldürme olayı mücerret bir hatadan da olmadığı için ödenecek diyet hataen öldürmenin diyetinden daha fazla olmalıdır.

Cumhur, şibh-i amdin isbatı hususunda Ebu Davud'un Abdullah bin Amr (ra)'den rivayet ettiği yukarıda geçen hadise dayandıkları gibi, İmam Hanbel (ra), Ebu Davud ve Nesai'nin rivayet ettikleri, «Resulullah (sav), Mekke'nin fethinde okudukları hutbelerinde, «Haberiniz olsun. Kasıtlı hata ile öldürülen adamın diyeti daha ağırdır.» buyurmuştur». hadisine de dayanırlar.

İkinci hüküm : Kasden adam öldürme ve cezası nedir?

Kasden adam öldürme kisası icabettirmektir. Ayrıca katil anne veya babasını öldürmüşse onların mirasından da mahrum kalır. Bu hususta bütün fakihler ittifak etmişlerdir.

İmam Şafii (ra) ve İmam Hanbel (ra)'e göre, öldürülen kişinin velisinin kisası affetmesi halinde katilin kefareti vermesi farzdır. Bu görüşlerini Ahmed bin Hanbel (ra)'in Vailet bin Eskaf'tan rivayet edilen, Arapların Beni Selim kabillesinden birkaç kişi gelerek Resulullah (sav)'a «Ya Resulullah (sav), bir arkadaşımız bir adam öldürdü.» dediler. Resulullah (sav), «O cani kişi bir köle azat etsin ki, Allah (cc), azad ettiği kölenin uzuvlarına karşılık kendi uzuvlarını ateşten azad etsin.» buyurdu.» (8) hadisine dayandırmaktadırlar. Hadis kasıtlı öldürmelerde de kefaretin farz olduğuna açıkça delalet etmektedir.

İmam Ebu Hanife (ra)'ye göre, kasden adam öldürene kefaret yoktur. Çünkü kefarette ibadet manası vardır. Kasden adam öldürmek ise büyük günahlardandır. Büyük günahlar hiçbir zaman ibadete sebep olamazlar. Öyleyse kasden adam öldüren için kefaret farz değildir.

İmam Ebu Hanife (ra)'nin bu görüşüne İmam Şafii (ra) şöyle cevap vermektedir: Hataen adam öldürmekte, kefaret icabediyor da kasden adam öldürmekte niçin icabetmesin?

Ebu Hanife (ra) ye göre, kefaret Allah (cc)'ın farz kıldığı hükümler içindir. Kasden adam öldürmekte ise Allah (cc) kefaret verilmesini farz kılmamıştır. Binaenaleyh, kasden adam öldüren katilin kefaret vermesi farz değildir.

İbni Munzir, bu hususta şöyle demektedir: «Biz de İmam-ı Azam (ra)'ın hükmettiği gibi hükmederiz. Zira kefaretler ibadettirler. Hiçkimse kitapta, sünnette ve icma-i ümmette farz edilmeyen birşeyi farz kılma yetkisine sahip değildir. «Kasden adam öldürmede de kefaret vermek farzdır» diyen kimisenin farz olduğuna dair kitap, sünnet ve icmadan bir delili yoktur. Biz eğer «Kasden adam öldürmede kefaret vermek farzdır» dersek nassa kendimizden bir ilave yapmış oluruz. Böyle bir yetkiye ise Peygamberden başta kimse sahip değildir.» (9)

Fakihler kasden (amden) adam öldürmekle kasde benzer, öldürme (şibh-i amed)in manalarında ihtilaf ederek birkaç görüşe ayrılmışlardır. Bu görüşlerden en meşhurları üç tanesidir :

1.) Kasden adam öldürme herhangi bir kesici, öldürücü silahla veya, yakarak öldürmedir. Taşla, sopayla veya kesici olmayan birşeyle yapılan öldürme ise şibh-i amddir. Bu, Ebu Hanife'nin görüşüdür. Ki Ebu Hanife (ra), «Kesici olmayan ağır birşeyle vurmakta, kısas yoktur. Velevki vurduğu ağır şey Ebu Kubays dağı olsun.» demektedir.

2.) Kasden adam öldürme (amd), öldürmek kasdıyla vurmaktır. Vurulan şey ister silah, ister taş, sopa ve benzeri şeyler olsun farketmez. Yeterki vurulan şeyin kasıtlı olarak vurulduğu zaman öldüreceği kesin olsun. Şibh-i amd ise, vurulan şeyin kesinlikle öldürücü olmamasıdır. Bu da İmam Ebu Yusuf (ra) ve İmam Muhammed (ra)'in görüşleridir.

3.) Kasden (amd) adam öldürme, vurulan alet ne olursa olsun vuruştaki kasıt adamı öldürmek ise ve adamın bu vuruştan dolayı öldüğü tahak-

kuk ederse bu kasden öldürmek olur. Şibh-i amd ise herne kadar vuruş kasıtlı isede ölüm kasdıyla vurmadığı, vurulan alet de öldürücü bir alet olmadığı takdirde öldürülen kimsenin hataen öldürüldüğü meydana çıkar. Bu şekil ölüme şibh-i amd denilmesinin sebebi de, vurmada kasıt olmakla birlikte öldürme kası olmaması ve vurulan aletin de öldürücü bir alet olmamasıdır. Bu görüş de İmam Şafii (ra)'nin görüşüdür.

İmam-ı Azam (ra)'ın silah ve öldürücü aletler dışındaki aletlerle adam öldürmeye şibh-i amd demesi zayıftır. Çünkü bir insanın bir başkasını mesela bir değirmen taşıyla öldürmesi ve öldürdükten sonra da ben öldürmek kası ile vurmam demesi kabul edilecek bir iddia olamaz ve örfe da aykırıdır. Böyle bir taşla vurmanın insanı öldüreceğini herkes bilir. Maslahat da böyle bir öldürmede kısas uygulanmasını icabettirir. Zira Allah (cc), kısas yapmayı kan dökmeyi engellemek ve insanların can emniyetini temin etmek için meşru kılmıştır. Öyleyse İmam Ebu Yusuf (ra), İmam Muhammed (ra) ve İmam Şafii (ra)'nin görüşleri daha sahihtir. En doğrusunu Allah (cc) bilir. (10)

Üçüncü hüküm : Azad edilecek kölenin (rakabe) taşıyacağı şartlar nelerdir ve kimlerin azad etmesi farzdır?

Allah (cc) insan öldüren kimseye iki şeyden birini tercih ederek yerine getirmeyi farz kılmıştır.

- 1.) Mümin bir köle azad etmek
- 2.) Ölen kişinin velisine diyetini teslim etmek.

Azad edilecek kölenin mümin olması, İbni Abbas (ra) ile Hasan-ı Basrî (ra)'nin görüşleridir. Bunlara göre azad edilecek mümin kölenin de namazlı ve oruçlulardan olması şarttır.

İmam Malik (ra), İmam Şafii (ra) ve İmam Ebu Hanife (ra)'ye göre, anne ve babasından biri müslüman olan köle bir çocuğu azad etmek de kafidir.

İmam Hanbel (ra)'den bu hususta iki rivayet nakledilmiştir. Bir rivayette göre anne ve babasından biri müslüman olan köle bir çocuğun azad edilmesi kafidir. Diğer rivayete göre ise azad edilecek kölenin mutlaka mükellef olması ve namaz kılan, oruç tutan birisi olması lazımdır. (11)

10 — Cessas, age, C. 2, S. 278. Kurtubi, age, C. 5, S. 329.

11 — İbni Cevzi, *Zadü'l-Mesir*, C. 2, S. 163.

İbni Abbas (ra) ve Hasan-ı Basrî (ra)'nin delilleri :

Allah (cc), azad edilecek kölenin imanlı olmasının şart olduğunu beyan etmiştir. Öyle ise İmanın azad edilen kölede tahakkuku şarttır. Dolayısıyla çocuk bir kölenin azad edilmesi uygun değildir. İmanın tahakkuk etmesi için bülüğ çağına girmek lazım gelir.

Cumhurun delilleri :

Allah (cc), «Kim bir mümini yanlışlıkla öldürürse mümin bir köleyi azad etmesi lazımdır.» buyurmuştur. Ayetteki «mümin bir köle» ifadesi mümin bir çocuğu da içine alır. Çünkü âyette umumi bir ifade kullanılmıştır. İslama göre çocuk, din hususunda anne-babasına tabidir. Anne veya babadan biri veya her ikisi müslüman olduğu takdirde çocuğun da mümin olması lazımdır. Diğer hususlarda da İslâmî hükümlerin icrasında çocuklarla büyükler arasında hiçbir fark yoktur.

İbni Kesir şöyle der: «Cumhura göre azad edilecek kölenin müslüman olması halinde onun büyük veya küçük olması arasında fark yoktur.» (12)

Fakihler azad edilecek kölenin mutlaka katil tarafından azad edilmesi icabettiği hususunda ittifak etmişlerdir. Diyet ise katil değil onun baba tarafından yakın akrabaları tarafından verilmelidir.

Dördüncü hüküm : Hataen adam öldürmede diyet kimin üzerine farzdır?

Fakihler diyetin katilin baba tarafından olan yakın akrabaları tarafından verilmesinin farz olduğuna hükmetmişlerdir. Yakın akrabalar katile bir yardım olarak bu diyeti ödemek zorundadırlar. Bu diyet yakın akrabalar tarafından verildiği takdirde üç eşit taksitle üç senede verilir. El-Muğnî kitabının yazarı, «Biz, ilim adamları arasında, hataen adam öldürmede diyetin katilin baba tarafında yakın akrabalarınca verilmesi hususunda bir ihtilaf olduğunu bilmiyoruz.» demektedir. (13)

İbni Kesir de şöyle der: «Yanlışlıkla öldürülen adamın diyetini katilin malından değil babası tarafından yakın akrabalarının ödenmesi farzdır. İmam Şafii (ra) de, «Bu hususta muhalefet eden bir alim bilmiyorum. Çünkü Resulullah (sav) yanlışlıkla adam öldürmede diyetin katilin baba tara-

12 — İbni Kesir, tefsir, C. 1, S. 534.

13 — El-Muğnî, C. 9, S. 468.

findan yakın akrabalarınca verilmesi gerektiğine hükmetmiştir.» der. İmam Şafii (ra)'nin işaret ettiği bu mesele ile ilgili olarak Buhari ve Müslim'in Ebu Hureyre (ra)'den rivayet ettikleri, «Arapların Hüzeyl kabilesinden kavga eden iki kadından biri diğerini attığı taşla öldürdü. Ölen kadın hamile idi. Kabileden bir heyet gelerek Resulullah (sav)'tan bu hadise hakkında bir hüküm istediler. Resulullah (sav) da katil kadının ölen kadının karnındaki çocuğa karşılık bir köle azad etmesini, katil kadının baba tarafından yakın akrabalarının da ölen kadının diyetini ödemelerine hükmetti.» hadisi de tesbit edilmiştir.» (14)

Mühim bir uyarı :

Öldürülen bir kimsenin diyetinin katil tarafından değil de katilin baba tarafından yakın akrabalarınca verilmesi neden icabetmektedir? Çünkü cinayeti yakın akrabalar değil katilin kendisi işlemiştir. Allahu taala da «Herkesin kazanacağı kendisinden başkasına ait değildir. Günahkâr hiçbir nefis diğerinin yükünü taşımaz.» (En'am: 164) buyurmaktadır. Burada ise bir cinayetin katil olmadıkları halde yakın akrabaları diyetini vermekle katilin yükünü yüklenmiş olmuyorlar mı?

Bu soruya şöyle cevap vermeye çalışalım: Diyetin katilin baba tarafından yakın akrabalarınca ödenmesi, bir kimsenin günahının diğer bir kimseye yüklenilmesi demek değildir. Diyetin baba tarafından yakın akrabalar tarafından verilmesi karşılıklı yardımlaşmanın bir gereğidir. Bu yardımlaşma ise Araplar arasında cahiliyet döneminde de bir örf olarak yapılmaktaydı. Bu yardımlaşmayı güzel ahlaktan sayarlardı. Resulullah (sav) da güzel ahlakı tamamlamak için gönderilmiştir. Birisine yardım etmek, nusret vermek, borçlandığı zaman borcunu üzerine almak da güzel ahlakandır. Bunları yapmak ise insanların anlaşmalarını ve aralarındaki sevgiyi kuvvetlendirir ve çoğaltır. İşte bundan dolayı diyetin katilin baba tarafından yakın akrabalarınca ödenmesi de güzel huylardan olduğu için İslâm onu aynen kabul etmiştir.

Beşinci hüküm : Kasden veya hataen adam öldürmede verilen diyetin miktarı ne kadardır?

Alimler hataen işlenen cinayette diyetin katilin babasının yakın akrabaları tarafından ödenmesinin farz olduğunda ittifak etmişlerdir. Bu diyet ise yüz devedir. Bu diyetin üç yılda ve eşit taksitler halinde ödenmesi farzdır.

Ödenecek bu diyet beş kısma ayrılır. İbni Mes'ud (ra), bu hususta Resulullah'tan şu rivayeti yapmıştır: «Resulullah (ra) hataen adam öldürmede 20 tane bir yaşını doldurmuş dişi deve yavrusu, 20 tane bir yaşını doldurmuş erkek deve yavrusu, 20 tane iki yaşını doldurmuş dişi deve yavrusu, 20 tane üç yaşını doldurmuş dişi deve yavrusu, 20 tane de dört yaşını doldurmuş dişi deve yavrusu verilmesine hükmetmiştir.» (15)

Kasde benzer (şibh-l amd) adam öldürmenin diyeti ise üç kısma ayrılır. 40 tane hamlie deve, 30 tane dört yaşını doldurmuş dişi deve, 30 tane üç yaşını doldurmuş dişi devedir. Bu diyeti katilin babasının yakın akrabalarının vermeleri farzdır.

İmam Malik (ra) ile İmam Ebu Hanife (ra) kasden adam öldürmenin diyeti konusunda hiçbir görüş beyan etmemişlerdir. İmam Şafii (ra)'ye göre kasden adam öldürmenin diyeti şibh-l amdin diyeti gibidir. Yalnız bu diyetin katilin babasının yakın akrabaları tarafından değil, bizzat katilin malından verilmesi farzdır.

Kurtubî şöyle der: «Alimlere göre kasden öldürmenin diyetini katilin babasının yakın akrabaları ödemezler. Bu diyetin katilin malından verilmesi farzdır. Alimler bunda icma etmişlerdir.» (16)

İbni Cevzi de diyetler konusunda şunları söyler: «Altı çeşit diyet vardır. Altın olursa 100 tane, gümüşten olursa 12.000 dirhem, deveden verilirse 100, sığırdan verilirse 200, koyundan 10000 tane, ipek elbiseden olursa 200 adet verilir. Bu diyet müslüman hür bir erkeğin diyetidir. Müslüman hür bir kadının diyeti ise bunun yarısıdır.» (17) Bu görüş fakihlerin cumhurunun görüşüdür. İmam-ı Azam (ra) da cumhura uymuştur. Ancak o, diyet gümüş olarak verilecek olursa 12.000 değil, 10.0000 dirhem olduğu görüşündedir. (18)

Altıncı hüküm : Kasden adam öldüren katilin tövbesi kabul edilir mi?

Alimlerin bazısına göre kasden adam öldürenin tövbesi kabul edilmez. İbni Abbas (ra) da bu görüştedir. Bu hususta Buhari, Said bin Cübeyr (ra)'den şu rivayeti yapmıştır: «Kufe alimlerle kasden adam öldüren katilin tövbesi hususunda ihtilaf ederek İbni Abbas (ra)'a gittiler. O da,

15 — İbni Kesir, tefsir, C. 1, S. 535.

16 — Kurtubî, age, C. 5, S. 331

17 — İbni Cevzi, age, C. 2, S. 184.

18 — Cessas, age, C. 2, S. 286.

«Kim bir mümini kasden öldürürse cezası ebedi kalıcı olmak üzere cehennemdir.» âyeti bu hususta nazil olan en son âyettir. Bundan sonra bu âyeti nesheden bir âyet nazil olmadı.» dedi.» (19)

Nesal, Said bin Cübeyr (ra)'den şu rivayeti yapmıştır: «Ben, İbni Abbas (ra)'dan kasden adam öldürenin tövbesinin kabul edilip edilmeyeceğini sordum. «Hayır, kabul edilmez.» cevabını verince, «Onlar ki (müşümanlar) Allahın yanına başka bir tanrı daha (katıp) tapmazlar. Allahın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Kim bunlar(dan birini) yaparsa cezaya çarpar.» (Furkan: 68) âyetini okudum. Bunun üzerine o, «Senin okuduğun âyet Mekke'de nazil olan âyetlerdendir. Okuduğun âyetin hükmünü Medine'de nazil olan, «Kim bir mümini kasden öldürürse cezası, içinde ebedi kalıcı olmak üzere cehennemdir...» âyeti neshetmiştir.» dedi.» (20)

İbni Cerir et-Taberî, senediyle Salim bin Ebi el-Cat'tan rivayet etmiştir: «İbni Abbas (ra)'ın gözleri hastalıktan dolayı kapandıktan sonra yanında bulunuyorduk. Birkişi yanına gelerek ona, «Ey Abdullah bin Abbas (ra), kasden adam öldüren katil hakkında ne dersiniz?» diye sordu. O, «Kim bir mümini kasden öldürürse...» âyetini okuyarak cevap verdi. O kimse, «Peki katil tövbe etse, imanını yenilese ve salih amelde bulunsa ne dersiniz?» dedi. Bu defa İbni Abbas (ra), «Sen kendini kaybetmişsin. Onun tevbesi nereden kabul edilecek? Hayatım kudret elinde olan Allah (cc)'a yemin ederim ki, ben sizin peygamberinizden duydum ki, O, «Kıyamet günü katil başı sağ veya sol eliyle bağlı olarak arkadaşı (öldürdüğü adam) tarafından elinden tutulup bütün vücut hücrelerinden kanlar aka aka getirilerek Cenabı Allaha, «Şu kuluna sor, beni niçin öldürdü?» diye söyleyecektir.» buyurmuştur. Sizin peygamberinizden ve kitabınızdan sonra başka bir peygamber ve kitap gelmiş midir?» diyerek cevap verdi.» (21)

Fakihlerin cumhuruna göre ise kasden adam öldürenin tövbesi kabul edilir. Cumhur bu görüşü birkaç delille isbat ederler. Bu delilleri özetle aşağıya aktarıyoruz.

1.) Küfür, kasden adam öldürmekten daha büyük günah olduğu halde ondan dönülüp tövbe edilebildiği ve bu tövbe kabul edildiği halde kasden adam öldürenin tövbesi neden kabul edilmesin. Adam öldürmek kü-

19 — Kurtubî, tefsir, C. 5, S. 332. İbni Kesir, tefsir, C. 1, S. 535.

20 — Kurtubî, age, C. C, S. 332.

21 — Taberî, age, C. 9, S. 218. İbni Kesir, age, C. 1, S. 538.

fürden daha hafif bir suç olduğuna göre onun tövbesinin kabulü diğerlerinden daha evladır. Çünkü hiçbir zaman küfürle kasden adam öldürmek birbirine eşit olamaz.

2.) Allah (cc), «Şüphesiz ki Allah, kendine eş tanınmasını yarılığamaz. Ondan başkasını dileyeceği kimseler için yarılığar.» (Nisa: 48) buyurmuştur. Âyetteki «**ondan başkası**» tabirinden maksat, şirk dışında kalan günahlardır. Bu günahlardan bir tanesi de kasden adam öldürmektir. Öyleyse bu âyet açık olarak kasden adam öldüren kimsenin de tövbesinin kabul edilebileceğine delalet etmektedir.

3.) Allah (cc), «Onlar ki Allahın yanına başka bir tanrı (katıp) tapmazlar, Allahın haram kıldığı cana haksız yere kıymazlar, zina etmezler. Kim bunlardan birini yaparsa cezaya çarpar. Kıyamet gününde azabı katmerleşir ve o (azabın) içinde hor ve hakir ebedi bırakılır. Meğer ki (şirkden) tövbe edip iyi amel (ve hareket)de bulunan kimseler ola...» (Furkan: 68-70) buyurmuştur. Bu âyetler her çeşit günah için yapılacak tövbenin kabul edileceğine kesin bir nasstır. Kasden adam öldürme de bir günah olduğuna göre o da naklettığımız âyetlerin ihtiva ettiği günahların tövbe-lerinin kabulü içine girmektedir.

4.) Buhari ve Müslim'in rivayet ettiği, «Siz bana Allah (cc)'a ibadetinizde herhangi birşeyi ortak koşmayacağınıza, zina yapmayacağınıza ve Allah (cc)'ın haram kıldığı haksız yere adam öldürmeyeceğinize biat ediniz... Her kim şirkın dışında bir günah işler de onu Allah (cc)'tan başka kimse bilmezse onun cezası Allah (cc)'a aittir. Dilerse affeder, dilerse azab eder.» hadisidir. Bu hadis de gösteriyor ki, bütün günahların tövbesi kabul edildiği gibi şirkın dahi tövbesi kabul edilebilir.

5.) Müslim'in Ebu Said el-Hudrî (ra)'den rivayet ettiği, «Beni İsrail içinde bir kimse vardı. O, doksan dokuz insan öldürmüştü. Sonra bu adam evinden çıkıp (o zamanın büyük allimlerine bu cinayetlerin tövbe ile affı imkanını) sormaya başlamıştı. (İbtida) bir rahibe varıp sordu. Ve, «Acaba benim için tövbe var mıdır?» dedi. Rahip, «Hayır yoktur.» diye cevap verdi. Katil rahibi de öldürdü. Sonra yine sormaya başladı. Bir kişi ona, «Sen filan köye (Nusrat köyüne) ve (oradaki) filan mabede git, Orada birtakım insanlar Allaha ibadet ederler. Sen de onlarla beraber Allah (cc)'a ibadet, günahlarından tövbe et ve bir daha memleketine dönme. Çünkü orası kötü bir yerdir.» dedi. Adam Nusret köyüne doğru ola çıktı. Yolun tam yarısına vardığında ölüm erişti. Tövbekar olmak için gittiği köye doğru göğsü ile yönelerek öldü. Rahmet melekleriyle azab melekleri karşılaşmaya

başladılar. Rahmet melekleri: «Bu adam tövbe ederek ve kalbiyle Allah (cc)'a yönelerek bize doğru geldi.» diyorlardı. Azab melekleri de: «Bu adam asla hayır işlememiştir.» diyorlardı. Bu sırada insan suretinde bir melek geldi. Her iki taraf bu meleği aralarında hakem yaptılar. O melek: «Şimdi siz buradan itibaren geldiği köy ile gideceği köyün mesafelerini ölçüp birbirine tatbik ediniz. Öldüğü yer iki köyden hangisine yakın ise müteveffa o köye ait olur.» dedi. Bunun üzerine Allah (cc), müteveffanın kendi köyüne «Biraz uzaklaş!», gideceği köye de «Biraz yaklaş!» diye vahyetti. Rahmet ve azab meleklerine de «Haydi şimdi her iki tarafı ölçerek ikisi arasındaki mesafeyi mukayese ediniz!» diye emretti. Müteveffa tövbe köyüne bir karış daha yakın bulundu ve bu cihetle mağfiret olundu.» hadisidir. (22) Bu hadis de kasden adam öldürenin tövbesinin kesinlikle kabul edileceğini göstermektedir.

Allame Şevkani şöyle der: «Hak olan tövbe kapısı, o kapıdan girmek isteyen herkes için açıktır. Günahların en büyüğü, en şiddetlisi olduğu halde şirkten bile tövbe edilir. Ondan küçük olan günahların da tövbelerinin kabul edilmesi lazımdır. Tövbesi kabul edilen günahlardan birisi de şüphesiz kasden adam öldürmektir. Şüphesiz Allah (cc) hakimlerin en iyi hüküm verenidir. Dilediği insana dilediği gibi hüküm verir.» (23)

AYETLERDEN ALINACAK DERSLER

- 1.) Müminlerin kanını akıtmak ateşte ebedi kalmayı icabettiren büyük günahlardandır.
- 2.) Yanlışlıkla adam öldürmede kısas yok, kefaret ve diyet vardır.
- 3.) Öldürülen kişinin yakınları katili affederlerse diyet düşer. Fakat katilin kefaret vermesi lazımdır.
- 4.) Kefaret, mümin bir köleyi azad etmek, köle azad edemediği takdirde hiç ara vermeden 2 ay oruç tutmaktır.
- 5.) Yalnız şüphe için adam öldürmek caiz değildir.

22 — Riyazü's Salihin, İmam Nevevi, S. 14.

23 — Şevkani, Fethü'l-Kadir, C. 1. S. 499.

SAVAŞTA NAMAZ KILMA

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ
 جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ
 الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُبِينًا ﴿١١﴾
 وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلْتَقُمْ طَائِفَةٌ
 مِنْهُمْ مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا
 مِنْ وَرَائِكُمْ وَلَتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَى لَمْ يُصَلُّوا
 فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَيُغْفَرُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ
 عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ
 بِكُمْ أَذًى مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ
 وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا
 ﴿١٢﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَامًا
 وَقُعُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ

اِنَّ الصَّلٰوةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٢﴾ وَلَا تَهِنُوا
 فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ اِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَاِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا
 تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللّٰهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللّٰهُ عَلِيمًا
 حَكِيمًا ﴿١٠٣﴾ اِنَّا اَنْزَلْنَا اِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ
 بَيْنَ النَّاسِ بِمَا اَرٰىكَ اللّٰهُ وَلَا تَكُنْ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٤﴾
 وَاسْتَغْفِرِ اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٥﴾ وَلَا تَجَادِلْ
 عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ اَنْفُسَهُمْ اِنَّ اللّٰهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ خَوَانًا
 اَشِيمًا ﴿١٠٦﴾

101 — Veryüzünde sefere çıktığınız zaman, eğer kafirlerin size fena-
lık yapacağından endişe ederseniz, namazdan kısaltmanızda üzerinize bir
vebal yoktur. Şüphesiz ki kafirler sizin apaçık düşmanınızdır.

102 — Sen de içlerinde bulunup da kendilerine namaz kıldırдыңın va-
kıt onlardan bir kısmı seninle birlikte dursun, silahlarını (yanlarına) alsın-
lar. Bu suretle secde ettikleri zaman da arka tarafınızda bulun(up düş-
mana karşı dur)sunlar. (Bundan sonra) henüz namazını kılmamış olan di-
ğer kısmı gelip seninle beraber namazlarını kılsınlar ve onlar da ihtiyat
tedbirlerini ve silahlarını alsınlar. O küfredenler arzu eder ki siz silahla-
rınızdan ve eşyanızdan gafil olsanız da üstünüze derhal bir baskın yapsın-
lar. Eğer size yağmurdan bir eziyet olursa, yahud hasta bulunursanız sil-
ahlarınızı koymanızda bir vebal yoktur. (Fakat yine) bütün ihtiyat tedbirle-
rini alın. Şüphe yoktur ki Al'ah kafirlere hor ve hakir edici bir azab hazır-
lamıştır.

103 — Artık namazı bitirdiğiniz vakit ayakta iken, otururken ve yan-
larınız üzerindeyken Allahı anın. Sükun ve emniyet haline geldiğiniz vakit
ise namazı dosdoğru kılın. Çünkü namaz müminler üzerine vakitleri belli
bir farz olmuştur.

104 — (Düşmanlarınız olan) kavmi aramakta (takip etmekte) gevşek davranmayın. Siz acı duyuyorsanız, şüphesiz ki onlar da sizin duyduğunuz o acı gibi acı duyarlar. Halbuki siz Allahtan onların ümid edemeyecekleri şeyleri umuyorsunuz. Allah gerçek bilicidir vegane hüküm ve hikmet sahibidir.

105 — Hakikat, biz sana kitabı —Allahın sana gösterdiği vecih ile insanlar arasında hükmetmen için— hak olarak indirdik, hainlere bir müdafacı olma.

106 — Ve Allahtan mağfiret iste. Çünkü Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.

107 — Nefislerine hainlik etmiş kimselerden yana mücadele etme. Çünkü Allah hainlikte ileri gitmiş günahkarları sevmez. (NİSA SURESİ)

AYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

ضَرَبْتُ

(Darebtüm): Darabtüm, darb kökünden türemiş-

tir. Darb vurmak anlamına gelmekle birlikte yolculuğa da denir. Bu ikinci anlamı insanın yürürken ayağını yere vurmasından kinayedir. Âyetteki anlamı yürümektir.

تَقْصُرُوا

(Taksurû): Kasr kökünden türemiştir. Kasr, bir-

şeyin sayısında veya şeklinde kısaltma yapmaya denir.

يَفْتِنُكُمْ

(Yeftineküm): Yeftineküm, fitne kökünden

gellir. Fitne, imtihan ve tecrübe etmedir. Hem hayırda, hem de şerde kullanılır. Âyetteki manası ise şerde kullanmadır.

عَدُوِّمُبِينَا

(Adüvven mübinen): Adüv, düşman, müblin açık

demektir.

حِذْرَهُمْ

(Hızrehüm): Zel'in cezmi ile korkulacak birşey-

den sakınma manasındadır.

تَغْفُلُونَ

(Ta'fûlune): Gaflet'ten gellir. Birşeyi sehven yap-

mak demektir.

جُنَاحٌ

(Cünâha): Cünah, günah demektir.

قَضَيْتُمْ

(Kodaytüm): Birşeyi yapmak, bitirmek.

أَطْمَأْنَنْتُمْ

(İtmâ'nentüm): Lügatta birşeyi yaptığı zaman

üzerinde durmaktır. Âyetteki manası ise, sizden korku gittiği, yani üzerinizden kalktığı demektir.

كِتَابًا مَوْقُوتًا

(Kitaben mevkuten): Kitab, farz kılınmış, mevku-

ten, vakitleri tayin edilmiş demektir.

تَهْنُؤًا

(Tehinû): Vehn kökünden gelen tehinu, zayıflama

demektir.

اِبْتِغَاءَ الْقَوْمِ

(İbtigâilgavmi): İbtiga, taleb etme, arama mana-

sındadır.

تَالْمَوْنِ

(Ta'lemûne): Elem kökünden gelir acı demektir.

وَتَرْجُونِ

(Vetercûne): Rıca kökünden gelir, emel ve birşey

beklemek demektir.

خَصِيمًا

(Hasimen): Hasîm, müdafa manasındadır.

غَفُورًا رَحِيمًا

(Gafuren rahimen): Mağfireti ve rahmeti çok

olan.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Ey müminler, cihat, seyahat ve ticaret için yolculuk yaptığınız zamanlarda farz namazlarınızı kısaltarak kılmanızda bir vebal yoktur. Dört rekatlı farzlarınızı kısaltarak iki rekat halinde kılınız. Zira İslâm kolaylık dindir. Allah (cc) size zorluğu değil, kolaylığı diler. Bilhassa kafirlerden korktuğunuz zaman. Ki onlar sizin açık düşmanlarınızdır. Yapacakları birşeyi Allah (cc)'tan korkmadan, çekinmeden yaparlar. Allah (cc)'ın zikri ile meşgul olduğunuz vakit dahl onlar tarafından öldürülmenize mani değildir. Çünkü onlar her yer ve zamanda sizin düşmanınızdır.

Ya Muhammed (sav), arkadaşlarıyla birlikte savaşırken onlara imam olarak namaz kıldıracağıın zaman onları iki kısma ayır. Bir kısmı seninle namaza durduğunda diğer kısım sizi düşmanlardan korumak için silahlı olarak nöbet tutsun. Birinci kısımla bir rekat namaz kılıp secdelerini ikmal ettikten sonra onlar çekilsinler. Daha önce nöbet tutan ikinci kısım gelip sana uysunlar. Birinci kısımdakilerin seninle namaz kıldıkları gibi kılsınlar. Bunlar da seninle bir rekat kıldıktan sonra kalan bir rekat namazlarını kendi kendilerine tamamlasınlar.

Allahu taala, kafirlerin müminlere şaldırmak için gaflet anlarını bekleyeceklerini, silahlarını bırakarak namazla meşgul oldukları vakitleri bekleyeceklerini beyan etmektedir. Bundan dolayı da namaz kılan müslümanlara böyle bir tehlike sözkonusu olduğu zaman silahlarını namaz kılarken de yanlarında tutmalarını emretmektedir. Silahlarını tutamayacak kadar hasta ve yaralı olanların düşmana karşı bütün tedbirleri aldıktan sonra silahlarını namaz kılarken bırakmalarında bir vebal yoktur.

Müminler böylece namazlarını kıldıktan sonra onlara düşen vazife ayakta, oturarak veya yatarak Allah (cc)'ı anmaktır. Onlardan düşman korkusu gittikten ve emin olduktan sonra namazlarını Allah (cc)'ın emrettiği şekilde dosdoğru kılsınlar. Çünkü namaz şeriatle bildirilen vakitlerde farz kılınmıştır.

Ey müminler, düşmanlarınıza karşı zayıf düşmeyiniz, kuvvetli olunuz. Zira siz iki güzel şeyden birini istemektesiniz. Ya zafer kazanacaksınız, veya şehid olacak, cennete gireceksiniz. O halde siz kafirlerden daha sabırlı ve daha metin olmalısınız.

Ey peygamber, halka hükmettiğin zaman bildirdiğimiz adalet ve hakkaniyetle hükmet. Münafıkların müdafili olma. Halktan bazı kişiler münafık oldukları halde kendilerini zahiren takva ve dindar göstermektedirler. Onlara karşı gösterdiğin hüsnü zandan dolayı istiğfar dile.

Bu âyetlerin, önceki âyetlerle münasebeti

Önceki âyetlerde Allah (cc) yolunda cihad etmenin hükümleri ile vatanından yalnız Allah (cc)'ın rızasını talep ederek hicret edenlerin hükümleri beyan edilmiştir.

Namaz, her zaman, hatta savaş ve hicret vakitleri bile insanların üzerinden sakıt olmayan, her yer ve zamanda yapılması farz olan bir ibadettir. Namaz, savaş ve sefer anlarında yerine getirilmesi çok güç ve çetin bir ibadet olduğu için Allah (cc), adı geçen hükümlerin beyanından sonra

savaş ve sefer anlarında namaz kılmanın şeklini bu âyetlerle beyan etmektedir. Hatta düşmanla karşılaştığı an dahi namazın kılınmasını emretmektedir. Şu kadarı var ki, savaş ve sefer zamanlarında namazların kısaltılarak kılınması hususunda kullarına kolaylık olmak üzere ruhsat vermiştir. En doğrusunu Allah (cc) bilir.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

1.) İmam Ahmed bin Hanbel (ra) ve diğer bazı hadis alimleri Ebi Ayyaş ez-Zürakî'den rivayet etmişlerdir: «Biz Ufan'da iken Halid bin Velid (ra) kumandası altındaki müşriklerle karşılaştık. Müşrikler kendi aralarında, «Müslümanlar öyle bir haldeler ki saldırırsak yeniliriz. Biraz sonra onların namaz vakitleri gelir. Namaz kendilerine babalarından ve çocuklarından daha hayırlıdır. Namaza durdukları vakit onlara saldırırsak muvaffak oluruz.» dediler. Bunun üzerine Hz. Cebrail, **«Sen de içlerinde bulunup da namaz kıldırдыңın vakit...»** âyetini getirdi.» (1)

2.) Şöyle rivayet edilir: «Tuğmet bin Übeyrik, Katade bin Numan'ın içinde un bulunan bir dağarcığını çaldı. Dağarcığın içinde zırhı da vardı. Tuğmet yürürken dağarcık delik olduğundan un dökülerek evine kadar gidiyor. Sonra yahudilerin birinin yanında zırhı saklıyor. Tuğmet'in evinde aratılan zırh bulunamayınca o, yemin ederek «Benim zırhtan haberim yok» dedi. Katadenin arkadaşları, «Biz Allah (cc) ismi ile yemin ederiz ki o bizim yanımıza kadar gelerek zırhı aldı. Biz dökülen unları takip ederek onun evine kadar gittik.» dediler. Tuğmet, zırhın kendisinde olmadığına yemin edince onu bırakıp dökülen unı takip ederek bir yahudinin evine vardılar. Yahudi ile zırhı yakaladılar. Yahudi, zırhı kendisine Tuğmet'in verdiğini söyledi. Bunun üzerine Tuğmet'in kabilesi, «Biz Resulullah (sav)'a gidelim ve arkadaşımızı kurtaralım. O zırhı almamıştır.» dediler. Resulullah (sav)'a giderek hadiseyi anlattılar. Bunun üzerine, **«Hakikat, biz sana kitabı —Alfa'n sana gösterdiği vecih ile insanlar arasında hükmetmen için— hak olarak indirdik...»** âyeti nazil oldu. (2)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci İncelik: «Eğer kafirlerin size fenalık yapacağından endişe ederseniz...» âyetindeki, «eğer endişe ederseniz» ifadesi, namazı kısaltmanın tek şartı değildir. Ancak bu ifade genel bir durumu belirtmek için gelmiştir. Zira umumî olarak yolculuk ve savaş hallerinde korkmak mümkündür.

1 — İbni Kesir, Tefsir, C. 1, S. 548. İbni Cevzi, age, C. 2, S. 181.

2 — İbni Cevzi, age, C. 2, S. 190. Taberi tefsir C. 5, S. 287.

Eğer bu ifade namazı kısaltmanın tek şartını ifade etmiş olsaydı yolculuk ve savaş zamanlarında can emniyeti olduğu takdirde namazın kısaltılması gerekirdi. İşte bundan ötürü Ya'la bin Ümeyye (ra) Hz. Ömer'e, «Can emniyetimiz olduğu halde namazı niçin kısaltıyoruz?» diye sorunca o da, «Senin hayret ettiğin şeye ben de hayret etmiş o Resulullah (sav)'a sormuştum. Resulullah (sav) şöyle buyurmuştu: «Allah'ın size sadaka olarak verdiği bir bağıştır. O'nun bağışını kabul ediniz.» dedi.

İkinci incelik : Allah (cc), cihad yapanlara namaza başladıkları zaman silahlarını bırakmamalarını emretmiştir. Fakat bu emri doğrudan «bırakmayın» şeklinde değil, «**silahlarını alsınlar**» şeklinde ifade etmiştir. Bu ifade kafirlerden kaçınmanın bir zaruret olduğunu bildirir. Ayrıca, düşmana karşı uyanık olmayı, zahiri sebeplerden kaçınmamayı, her zaman ve yerde sebeblere tam olarak sarılmayı da.

Rivayete göre bir sefer sırasında Resulullah (sav) ve ashabı, düşman göremedikleri bir vadide konakladılar. Sahabiler silahlarını yere bıraktılar. Resulullah (sav) da defî hacet için onlardan uzaklaştı. Resulullah (sav) vadinin öbür tarafına vardıklarında müşriklerden Gavres bin Haris elinde silahı olduğu halde dağdan indi. Resulullah (sav) ondan habersizdi. Müşrik yalın kılıç yanında bitiverdi ve «Eğer seni öldürmezsem Allah (cc) beni öldürsün. Ya Muhammed (sav) şimdi seni benden kim kurtaracak?» dedi. Resulullah (sav), «Beni, senden Allah (cc) korur.» cevabını verdi. Müşrik kılıcıyla Resulullah (sav)'a hamle yaptı. Fakat ayağı kayıp yere düştü. Kılıcı da elinden fırladı. Resulullah (sav) yerdeki kılıcı alarak ona, «Şimdi seni öldürmeme kim mani olur?» deyince Gavres, «Hiç kimse yoktur. Yalnız sen kılıcı hayırla tut.» karşılığını verdi. Resulullah (sav) onu affetti. O da kavmine dönerek hadiseyi anlattı. Bunun üzerine kavminden bazıları iman ederek müslüman oldular. (3)

Üçüncü incelik : «**Hakikat biz sana kitabı —Allahın sana gösterdiği vecih ile insanlar arasında hükmetmen için— hak olarak indirdik, hainlere bir müdafacı olma.**» âyetindeki «**Allahın sana gösterdiği vecih ile**» ifadesinden maksat, «Allah (cc)'ın sana vahyettiği ve bildirdiği gibi» demektir. Âyette «İlim» kelimesinin yerine «**göstermek**» kelimesinin kullanılması, ya kinen bilinen bir şeyin bütün şüphe yönlerinden uzak olduğu için açıklık ve kuvvet bakımından görmek gibi olduğunu bildirmek içindir. Allah (cc)'ın Resulullah (sav)'a vahiy ile bildirdikleri yakini bir ilim olduğundan Resulullahın bizzat dünya gözü ile gördükleri gibidir.

Zemahşeri şöyle der: «Hz. Ömer, «Sizden biriniz, «Allah (cc)'in bana gösterdiği gibi hükmettim.» demesin. Allah (cc)'ın göstermesi şüphesiz ancak Resulullah (sav)'a hastır. Çünkü bu göstermekten maksat, ilmî ve ic-tihadî görüştür ki, Resulullah (sav)'ın bütün görüşleri gerçekten isabettir. Zira Allah (cc), ona herşeyi olduğu gibi bildirir ve gösterirdi.» derdi.» (4)

Dördüncü incelik : Fahreddin Razi şöyle der: «Şüphesiz bilin ki, «**Hakikat, bîz sana kitabı —Allahın sana gösterdiği vecih ile insanlar arasında hükmetmen için— hak olarak indirdik, hainlere bir müdafacı olma.**» âyetinde çok şiddetli bir tehdit vardır. Zira Resulullah (sav) kendi haleti ruhiyesi ile kalben (hadisesi mevzumuz âyetin nüzul sebebinde geçen) Tuğmete'ye meyletmıştır. Halbuki o, Allah (cc)'ın indinde fasık idi. İşte Resulullah (sav)'ın bilmeden, kalben dahi olsa bir günahkara yardım etmek istemesi üzerine Allah (cc) ona kendisinden mağfiret taleb etmesini emretmiştir. Buna göre, zalime zalim olduğu halde ve zulmünü de bilerek yardım eden kimsenin hali ne olur?» (5)

Beşinci incelik : Resulullah (sav)'ın istiğfarla emrolunması ondan günah vaki olduğuna delalet etmez. Allahın ona istiğfarı emretmesi, makamının yükselmesi ve iyiliklerinin artması içindir.

Kadı İyaz, Şifa adlı kitabında şöyle der: «Peygamberlere yasak edilmediği ve o işleri yapmakla da emredilmedikleri halde o şeyleri yapmaları, onların makamlarının yüksekliği hasebiyle günah olarak isimlendirilir. Yoksa diğer insanların günahları gibi günah işlemiş değillerdir.

«Yukarıda da geçtiği gibi, Resulullah (sav)'ın Tuğmete isimli şahsa (fasık olduğunu bilmeden) yalnız kalben yardım etmeyi düşünmesine karşı, Allah (cc) ona makamının yüksekliğinden dolayı istiğfar etmesini emretmiştir. Halbuki hiçbir zaman fiilen yapıncaya kadar kalbten geçen şeyler günah sayılamaz. Ama bu kadarı için bile peygamberlere Allah (cc) katındaki mevkilerinin yüksekliğinden dolayı tövbe ve istiğfar etmeleri emredilmiştir.»

Kadı İyaz, bu mevzuyu uzun uzun inceledikten sonra sözlerini şöyle tamamlamaktadır: «Allah (cc)'in peygamberlerine tövbe ve istiğfarı emretmesinde çok ince ve güzel bir maksat vardır. Onlar bu tövbe ve istiğfarlarıyla Allahın kendilerini sevmesini istemiş olmaktadırlar. Zira Cenabı

4 — Zemahşeri, tefsir, C. 1, S. 436, F. Razi, C. 11, S. 33.

5 — F. Razi, age, C. 11, S. 35.

Hak, «Şüphesiz Allah, hem çok tevbe edenleri sever, hem çok temizlenenleri sever.» (Bakara 222) buyurmuştur.» (6)

AYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : Seferde namaz kısaltılır mı?

«Seferde çıktığınız zaman... namazı kısaltmanızda üzerinize bir vebal yoktur.» âyeti seferde namazı kısaltmanın meşruiyetine delalet eder. Çünkü Allah (cc), «Siz yeryüzünde seferde çıktığınız zaman...» âyetinde seferi namazın kısaltılması için meşru bir sebep saymış ve seferi de yalnız cihat için yapılan sefer olarak tahsis etmeyerek mutlak bir ifade kullanmıştır.

Allimler, bu âyeti delil alarak misafir bir kişinin namazını kısaltmasının meşru olduğuna hükmetmişlerdir. Fakat seferde namazın kısaltılmasının vacip veya ruhsat olduğu hususunda ihtilaf ederek iki görüşe ayrılmışlardır :

Birinci görüşe göre seferde namazı kısaltmak ruhsattır. Kişi dilerse namazını kısaltarak iki rekat kılar, dilerse tam olarak kılar. Bu görüş İmam Şafii (ra) ve İmam Hanbel (ra)'ın görüşüdür.

İkinci görüşe göre ise, seferde namazı kısaltarak iki rekat kılmak vaciptir. Misafirin namazını iki rekat olarak kılması namazını tam kılması demektir. Zira misafire yolculuk sırasında iki rekat kılması farzdır. Bu da İmam Ebu Hanife (ra)'nın görüşüdür.

İmam Malik (ra)'e göre bir kimse sefer sırasında namazını tam olarak kılmışsa, iki rekat olarak tekrar iade etmesi lazımdır. Çünkü seferde namazı kısaltmak vacib değil sünnettir.

Birinci görüşün delilleri :

Şafil ve Hanbelîlerin seferde namazı kısaltmanın vacib değil ruhsat olduğuna dair birkaç delili vardır. Bunları aşağıya aktarıyoruz :

1.) «Seferde çıktığınız zaman... namazı kısaltmanızda bir vebal yoktur.» âyetinin zahirî, namazı kısaltmanın vacib olmadığını bildirmektedir. Çünkü âyetteki, «**üzerinize bir vebal yoktur**» ifadesi, seferde namazı kısaltmanın vacib değil, mübah olduğuna delalet eder. Şayet seferde namazı kısaltmak vacib olsaydı, âyetle «**üzerinize bir vebal yoktur**» ifadesi yerine «seferde namazı kısaltmanız vacibtir» veya doğrudan doğruya, «seferde namazı kısaltın» ifadesinin kullanılması icabederdi.

2.) Hz. Ayşe'den rivayet edilen, «Resulullah (sav) ile beraber umre için Mekke'ye gittim. Oraya varınca Resulullah (sav)'a, «Yolda namazımı bazan kısaltarak, bazan da tam olarak kıldım. Orucumu da bazan tutuyor, bazan tutmuyordum.» dedim. Bana hiçbir kusur bulmayarak, «Güzel yapmışsın ya Ayşe» buyurdu.» (7) hadisidir. Eğer namazı kısaltmak vacib olsaydı Hz. Ayşe'nin yolda kıldığı namazlar için Resulullah (sav) «Güzel yapmışsın» demez, dört rekat olarak kıldığı namazların hatalı olduğunu söyleyerek «iki rekat namaz kılman lazımdı» derdi. Bundan da anlaşıyor ki, seferde namazı kısaltmak vacib değil, ruhsattır.

3.) Hz. Osman, hılafeti sırasında sahabelerle uzun bir yola gittiğinde namazını bazan tam, bazan da kısaltarak kılmıştır. Sahabelerden hiç kimse de Hz. Osman'ın bu şekilde namaz kılmasına itiraz etmemiştir. Hz. Osman'ın bu uygulaması ve sahabelerin itiraz etmemesi de yolculukta namazı kısaltmanın vacib değil ruhsat olduğuna delalet etmektedir.

4.) Yolculukta orucu bozmak da ruhsattır. Kişi dilerse tutar, dilerse tutmaz. Bu, namazın kısaltılmasının da ruhsat olduğunu delalet etmektedir.

İkinci görüşün delilleri :

Hanefiler, seferde namazı kısaltmanın vacib olduğuna dair aşağıdaki delilleri getirirler :

1.) Hz. Ömer'den rivayet edilmiştir: «Hz. Ömer, «Seferde namazın iki rekat kılınması Peygamberimizin ifadesiyle «tam kılınmış namazdır, kısaltılmış namaz değildir.» dedi.» Yolcunun tam namazı iki rekat olduğuna göre, seferde namazı iki rekat kılmak farzdır.

2.) Resulullah (sav), bütün yolculuklarında namazı kısaltarak iki rekat kılarırdı. Bu husus İbni Abbas (ra)'tan şöyle rivayet edilmiştir: «Resulullah (sav), sefer sırasında, evine dönünceye kadar namazlarını iki rekat olarak kılarırdı.» Resulullah (sav)'ın namazlarını iki rekat kılması seferde namazın iki rekat kılınmasına delalet eder.

3.) İmran bin Husayn (ra)'dan rivayet edilmiştir: «Resulullah (sav) ile haccettim, iki rekat kıldı. Hatta Mekke'de kaldığı onsekiz gün boyunca namazlarını yine iki rekat kıldı. Mekkelilere de hitap ederek, «Siz namazlarınızı bize bakmayarak dört rekat kılın. Çünkü biz seferiyiz, iki rekat kılıyoruz.» buyurdu.»

4.) İbnü Ömer (ra), «Resulullah (sav) ile seferde bulundum. O, namazlarını iki rekat olarak kıları. Resulullah'tan sonra sırasıyla Hz. Ebu Bêkr, Ömer (ra) ve Osman (ra) ile de seferde bulundum. Onlar da farz namazlarını iki rekat olarak kılarlardı. Zira Allah (cc), «Andolsun ki Resulullahda sizin için, Allahı ve ahiret gününü umanlar ve Allahı çok zikredenler için güzel bir nümune vardır.» (Ahzab: 21) buyurmuştur.» demiştir.

5.) Buharî ve Müslim'in Hz. Ayşe'den rivayet ettikleri: «Namaz başlangıçta iki rekat olarak farz kılınmıştı. Sonra mukimler için arttırılarak dört rekat yapıldı. Seferdeki namaz ise ilk haliyle iki rekat olarak kaldı.» (8) hadîsidir.

Sayıdığımız bütün hadîslerde Resulullah (sav)'ın seferde iken namazlarını iki rekat olarak kıldığı görülmektedir. Resulullah'a uymak ise vacibtir. Resulullah (sav)'ın sefer namazlarını iki rekat kılması bu namazların iki rekat olması icabettiğine delalet eder. Çünkü o, «Namazlarınızı benden gördüğünüz gibi kılın.» buyurmuştur.

İkinci hüküm : Hangi sefer, namazların kısaltılarak kılınmasını mübah kılar?

Fakihler, hangi seferin namazın kısaltılmasını mübah kıldığı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Bazı alimlere göre namazın kısaltılmasını, ramazan orucunun yenilmesini mübah kılan sefer, ibadet ve taat seferi olmalıdır. İbadet olan seferler ise cihad, hac, umre ve ilim talebi için yapılan seferlerdir. Veya ticaret ve meşru bir seyahat gibi mübah olan bir sefer olmalıdır. Yoksa yol kesmeye, kumar oynamaya ve benzeri gayri meşru işleri yapmaya gidenlerin seferleri masiyet seferi olduğu için namazın kısaltılmasına, orucun bozulmasına sebep olamaz. Bu görüş Şafil ve Hanbelilerin görüşüdür.

İmam Malik (ra)'e göre, mübah olan her seferde namazı kısaltmak ve orucu yemek caizdir. Rivayete göre, bir sahâbi Resulullah (sav)'a, «Ya Resulullah (sav), ben ticaret için zaman zaman Bahreyn'e gidiyorum.» deyince, «Farz namazlarını iki rekat olarak kıl.» buyurmuşlardır.

İmam Sevri (ra) ve Ebu Hanife (ra)'ye göre ise namazın kısaltılmasının şartı seferi olmaktır. Yapılan sefer ister mübah bir sefer olsun ister olmasının namazı kısaltmak caizdir. Hatta bir adam yol kesmek, soygun yapmak, adam öldürmek niyetiyle sefere çıksa bile yine seferidir, namazını kısaltarak kılar.

İmam Sevri ve Ebu Hanîfe'nin delilleri :

Namazı kısaltarak kılmak, sefer için tayin edilmiş bir farzdır. Hz. Ayşe'den rivayet edilen, «Namaz başlangıçta iki rekat olarak farz kılınmıştı. Sonra mukimler için arttırılarak dört rekat yapıldı. Seferdeki namaz ise ilk haliyle iki rekat olarak kaldı.» hadisi, seferde kılınacak farz namazın dört değil, iki rekat olduğuna delalet etmektedir. Kur'an da, kısaltılarak kılınacak seferi namazı tahsis yapmadan genel bir ifade ile **«sefer»** kelimesi ile bildirmiştir. Bu sefer ister cihad ve emsali gibi taat seferi olsun, ister ticaret ve seyahat gibi mübah seferler olsun, isterse yol kesme ve emsali gibi masiyet seferleri olsun hüküm değişmez. Seferin türü ne olursa olsun yolcu namazını kısaltarak iki rekat olarak kılar.

İbnü'l-Arabî, bu hususta şöyle der: «Alimler içinde, «Günah olan bir seferde yolcu, namazını kısaltır. Çünkü kısaltılmış namaz sefer için tayin edilmiş bir farzdır.» diyen alimlerin görüşlerinin zayıf olduğunu Kitabü't-Telhis isimli eserimizde açıkladık. Şüphesiz Allah (cc), sefer sırasında namazın kısaltılmasını kulları için bir hafiflik olmak üzere ruhsat olarak vermiştir. Asıl olan ise namazın tam kılınmasıdır. Ruhsatları maksadı günah olan seferlerde icra etmek caiz değildir.» (9)

Bağ göre Şafii ve Hanbelilerin görüşleri —ki ancak taat ve mübah olan seferlerde namazlar kısaltılabilir— tercihe daha şayandır. Zira, masiyet seferinde namazı kısaltmak caizdir dersek, yolcunun günah işlemesine yardımcı olmuş oluruz. Halbuki Allah (cc), **«...Günah işlemek ve had-di aşmak üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun...»** (Maide: 2) buyurmuştur.

Üçüncü hüküm: Namazı kısaltmayı mübah kılan seferin müddeti ne kadar olmalıdır?

Bu hususta farklı görüşler ileri sürülmüştür :

1.) Zahirilere göre namazın kısaltılması için seferin kısa veya uzun olması arasında bir fark yoktur.

2.) Şafii, Hanbelî ve Malikilere göre, namazın kısaltılabilmesi için çıkılacak seferin en az iki günlük olması lazımdır. Bu iki günlük yol / sefer'i ölçülere göre 16 fersah eder.

9 — İbnü'l-Arabî, age, C. 1, S. 488.

3.) Hanefilere göre namazın kısaltılabilmesi için yolculuğun üç günlük olması gerekmektedir. Buna göre yolun uzunluğu 24 farsah olmaktadır.

4.) İmam Evzaî'ye göre en kısa mesafe bir günlük olmalıdır. Bu da sekiz farsahlık yol demektir. (10)

Bu görüşlerin tafsilatı oruç âyetinin tefsirinde (9.Ders) açıklanmıştır.

İbnü'l-Arabî, zahirilerin görüşlerinin reddi hususunda şöyle der: «Bazı kimseler, şehirden çıkar çıkmaz, tekrar geri dönmek üzere bile olsa namazlarını kısaltarak kılabilirler diyerek dini eğlence haline getiriyorlar. Bu görüş sahipleri ya seferin ne demek olduğunu bilmiyorlar, yada dini hafife alıyorlar. Eğer alimler benden önce bu mevzuyu ele almasaydılar ben bir göz açıp kapama müddeti kadar bile düşünmeye razı olmazdım. Çünkü sahabeler seferin ne kadar olacağı hususunda ihtilaf etmişlerdir.

«Hz. Ömer, İbni Ömer (ra) ve İbni Abbas (ra)'a göre namazın kısaltılması için sefer en az bir gün olmalıdır.

«İbni Mesud (ra)'a göre ise namazın kısaltılabilmesi için seferin en az üç gün olması lazımdır. İbni Mesud (ra), seferi tarif ederken, «Bir yolculuk ki, onda meşakkat ve zorluk vardır, o seferdir.» demiştir.» (11)

Dördüncü hüküm: Savaş meydanında namaz nasıl kılınır?

İmam Ebu Yusuf (ra)'a göre âyetin savaş sırasındaki namaza dair ihtiva ettiği hükümler Resulullah'a ve onunla beraber olan ordusuna mahsustur. Zira Allah (cc), «**Sen de içlerinde bulunup da...**» buyurmuştur. Âyetteki bu ifadedden hükmünün Resulullah (sav)'a ve beraberindeki orduya mahsus olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü âyet özellikle Resulullah (sav)'a hitap etmektedir.

Cumhura göre savaş meydanında namaz kılmak meşrudur. Âyet herne kadar Resulullah'a hitap ediyorsa da ona yapılan hitap ümmetinedir. Zira biz ümmeti onu nümune almak ve ona uymakla emredilmişizdir. Mezhep imamları da Resulullah (sav)'tan sonra onun halifeleridir. Onun getirmiş olduğu ahkamı yerine getirmekle memurdurlar. Bu hükmü Resulullah (sav)'a has kılmayı icabettiren bu sebep ve delil de yoktur.

10 — İbni Cevzi, age, C. 1, S. 185.

11 — İbnü'l-Arabî, age, C. 1, S. 488.

Fakihler savaş meydanında kılınacak namazın nasıl kılınacağı mevzuunda ihtilaf etmişlerdir. Bu hususta geniş bilgi edinmek isteyenler fıkıh kitaplarına bakarak tatmin edici bilgi alabilirler.

Muğni adlı kitapta şöyle denilir: «Savaş alanında kılınacak namazın hadis kitaplarında beyan edildiği üzere Resulullah (sav)'ın kıldığı gibi kılması calzdir. Hatta İmam Hanbel (ra), «Savaşta kılınacak namaz hususunda rivayet edilecek her hadisle amel etmek calzdir.» demiştir.» (12)

İmam bin Hanbel (ra), bir cemaatin Sehl bin Hasme'den rivayet ettiği hadisî tevil etmiştir. Bu hadisî metni Müslim'in tesbitine göre şöyledir: «Resulullah (sav) savaşta sahâbîlerle namaz kıldığında askerini iki kısma ayırarak birinci kısmı ile bir rekat kıldıktan sonra ayakta bekledi. Kendisiyle bir rekat namaz kılanlar namazlarının ikinci rekatlarını kendi başlarına tamamlayarak nöbete geçtiler. Nöbette olan diğer kısım silahları üzerlerinde olduğu halde ayakta bekleyen Resulullah'a uyarak bir rekatlarını Resulullah (sav)'la birlikte kıldılar. Bunlar da bu bir rekattan sonra Resulullah (sav)'tan ayrılarak namazlarını kendi başlarına tamamladılar. Resulullah tehiyyatta onları bekledi. Resulullah (sav)'a yetişerek birlikte selam verdiler.» (13)

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

1 — Namaz seferde ve savaşta kısaltılabilir. Savaşta namaz cemaatle de ferd ferd de kılınabilir.

2 — Düşmana karşı savaş hazırlığı yapmak ve onlardan daima korunmak, kaçınmak vaciptir.

3 — Namazın muayyen vakitleri vardır. Onları ihlal etmek haramdır.

4 — Savaşta sabretmek zaruridir. Düşman karşısında güçlü olmak ise farzdır.

12 — Muğni, C. 2, S. 268.

13 — Müslim, Sahih, C. 1, S. 575.

YIYECEK MADDELERİNDEN HELAL VE HARAM OLANLAR

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةُ الْأَنْعَامِ إِلَّا
مَا سُئِلَ عَلَيْكُمْ غَيْرُ مُحْلٍ الصَّيْدِ وَأَنْتُمْ حُرْمٌ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ مَا يُرِيدُ ①
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَحْلُوا شَعَائِرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا
الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا أَمِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَتَّبِعُونَ فَضْلًا مِنْ رَّبِّهِمْ
وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمُكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَنْ
صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَنْ تَعُدُّوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَى وَلَا
تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ②
حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ مِلَّةُ الْكُفْرِ وَالْدَّمُ وَلَحْمُ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ لِلْغَيْرِ لِلَّهِ
بِهِ وَالْمُخْتَفَةُ وَالْمَوْقُودَةُ وَالْمُتَرَدِّيةُ وَالْبَطِيخَةُ وَمَا أَكَلَ
السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَبْتُمْ وَمَا ذُبَحَ عَلَى النُّصْبِ وَأَنْ تَسْتَقْسِمُوا

بِالْأَزْلَامِذْ لَكُمْ فِسْقٌ يَوْمَئِذٍ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ
فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ
وَأَتَمَّمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنِ اضْطُرَّ
فِي مَخَصَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِشْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢﴾
يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمْ
مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ يَعْمَلُونَهَا مِمَّا عَلَّمَكُمُ اللَّهُ فَكُلُوا مِنَّمَا
أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَاذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَانْفُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ

سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣﴾

1 — Ey iman edenler, bağlandığınız ahidleri yerine getirin. Siz ihramlı olduğunuz halde avlanmayı helal saymamak ve size (aşağıda) okunacak olanlar hariç kalmak şartıyla davarlar(ın etleri) size helal edildi. Şüphesiz ki Allah ne dilerse onu hükmeder.

2 — Ey iman edenler, Allahın şecirine, haram olan aya, kurbanlık hediyelere, (onlardaki) gerdanlıklara ve Rablerinden hem bir ticaret, hem bir rıza arayarak Beyt-i haramı kasdedip gelenlere sakın hürmetsizlik etmeyin. İhramdan çıktığınız vakit (isterseniz) avlanın. Sizi mescid-i haramdan men ettiler diye bir kavme karşı beslediğiniz kin, sakın sizi tecavüze sevk etmesin. İyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın. Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, cezası çok çetin olandır.

3 — Ölü, kan, domuz eti, Allah'tan başkası adına boğazlanan, —(henüz canı üstünde iken yetişip) kestikleriniz müstesna olmak üzere— boğulmuş, vurulmuş, yukarıdan yuvarlanmış, süsülmüş, canavar yırtmış olup da ölenler, dikili taşlar üzerinde (onlar adına) boğazlanan (hayvanlar), fal oklarıyla kısmet (ve hüküm) aramanız üzerinize haram edilmiştir. (Bütün) bunlar yoldan çıkıştır. Bu gün kafirler dininizden umudlarını kesdiler. Ar-

tık onlardan korkmayın. Benden korkun. Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetlerimi tamamladım ve size din olarak müslümanlığı (verip ondan) hoşnud oldum. Kim son derece açlık halinde çaresiz kalırsa, günaha meyil maksadı olmaksızın (haram olan etlerden yiyebilir). Çünkü Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.

4 — Kendilerine hangi şeyin helal edildiğini sona sorarlar. De ki: «Bütün iyi ve temiz (nimetler) size helal edilmiştir.» Allahın size öğrettiğinden öğretip (terbiye ederek) yetiştirdiğiniz avcı hayvanların size tutuverdiklerinden de yeyin ve üzerine besmele çekin. Allaha korkun. Çünkü Allah, hesabı pek çabuk görendir.

(MAİDE SURESİ)

أَوْفُوا بِالْعُقُودِ

AYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

(Evfü bilugûdi), Evfa, ifa kökünden türemiş

bir fiildir. Sözünü yerine getirme demektir. Ukud, akd'in çoğuludur. Akid, lügatta bağlamak anlamındadır. Âyette ise sözle bağlanma demektir.

بِهَيْمَةِ الْإِنْعَامِ

(Behimetü'l-en'âm): Behime'nin sözlük manası

konusması olmayandır. En'am, neame'nin çoğuludur. Neame ise, sığır, koyun ve deveye denir.

حُرْمٌ

(Hurümün): Hürüm, haram kellesinin çoğuludur.

Hac veya umre için ihrama girme demektir.

شَعَائِرَ اللَّهِ

(Şeâirallah) Şeair, şeriet'in çoğuludur. Şeiret, bir

şeyin alametidir. Âyette ise, hacca yapılan ibadetlere denir.

الْقَلَائِدَ

(El galâide): Kalaid, kaladet'in çoğuludur. Kur-

banlık hayvanların barmuna takılan halkaya denir.

يَجْزِيَنَّكَ

(Yecri menneküm): Yecrün, cürüm kökünden

türemiştir. Günah kazanma manasındadır.

شَانَ

(Şeneânü): Şene'an, buğzetme demektir.

أُهِلَّ

(Ühille): Ühille, ihlal kökünden türemiştir. Tekbir

alma ve aldırma manalarına gelir. Âyette ise kesilme manasındadır.

الْمُتَرَدِّيةُ

(El mütereddiyyetü): Dağdan ve duvardan düşürülen birşey demektir.

النَّطِيعَةُ

(En netihatü): Netihat, bir hayvanın diğer bir hayvanı vurup öldürmesine denir.

ذَكَّيْتُ

(Zekkeytüm): Zekat kökünden türemiş fiildir. Kesmek demektir.

النُّصْبِ

(En nusubi): Put veya dikili taş demektir.

الْأَزْلَامِ

(El ezlâmi): Ezlam, zelem'in çoğuludur. Kumarda atılan oka denir.

مَحْمَصَةٍ

(Mahmasatın): El hams kökünden türemiştir. Açlık demektir.

مُتَجَانِفٍ

(Mütecânifin): Mütecanif, cenef kökünden türemiştir. Meyletme demektir.

الْجَوَارِحِ

(El cevârihi): Cevarih, carihe'nin çoğuludur. Hayvanlardan ve kuşlardan avcılık için yetiştirilen hayvan anlamındadır.

مُكَلِّبِينَ

(Mükellibin): Mükellib kelimesinin çoğuludur. Mükellib ise teklib kökünden türemiştir. Av için av hayvanı yetiştiren kimseye denir.

الْمَوْقُودَةُ

(El mevkuzetü): Döğülerek öldürülen hayvan anlamındadır.

AYETLERİN İCMALÎ MANALARI

Allah (cc), müminlere, kendi aralarındaki ahitleri ve Allah (cc) ile aralarındaki ahitleri yerine getirmelerini emretmektedir.

Deve, sığır ve koyun etlerinin kesimden sonra müminlere helal olduğunu zikrederek ileride tafsilatı geleceği gibi murdar ölmüş hayvanı ve kanı haram kılarak hac ve umre için ihramlı bulundukları vakitlerin dışında avlanmalarının mübah olduğunu bildirmektedir.

Allah (cc)'ın alametlerinden olan hac menasikinde yapılması haram olan şeylerin helal bilinerek yapılması, haram aylarda savaşılması, hac esnasında kesilecek kurbanlarla bunların boyunlarındaki gerdanlıklara saldırılmasını yasaklamaktadır. Mescid-i harama yalnız Allah (cc)'ın rızasını talep etmek için gelenlere düşmanlık edilmemesini, onlarla savaşılmamasını emretmektedir.

Allah (cc), hac ihramından çıktıktan sonra müminlere avlanmanın mübah olduğunu bildirerek yalnızca sevmedikleri için insanlara sebepsiz yere tecavüz ederek saldırılarını da yasaklamıştır. Zira zulüm çok çirkin bir fiildir ve Allah (cc), haddi aşmayı ve zulmetmeyi bütün şekilleriyle haram kılmıştır.

Allah (cc), müminlere hayır ve takva üzerine birbirlerine yardımcı olmalarını emrederek günah ve aşırı derecede düşmanlık yapmak hususunda müminlerin birbirlerine yardım etmelerini yasaklamaktadır. Allah (cc)'ın emirlerine muhalefet edenler için çok şiddetli bir ceza olduğu da bildirilmektedir.

Üçüncü âyette, surenin başında icmalen zikredilen haramlar tafsilatlı olarak beyan edilmektedir. Bunlardan oklarla kumar oynama ve oklarla et taksim etme istisna olmak üzere tamamı yiyecek maddeleri ile ilgilidir. Bu âyette haram kılınan maddeler, cahiliyet devrinde helal sayılarak yeniliyordu.

Haram edilen yiyecek maddeleri şunlardır: murdar ölmüş hayvan eti, kan, domuz eti, Allah (cc) dışında başka varlıklar adına kesilen hayvan etleri, boğularak öldürülen hayvan etleri, sopayla dövülerek öldürülen hayvan etleri, yüksek bir yerden veya kuyuya düşerek ölen hayvanların etleri, yırtıcı hayvanların öldürdüğü hayvanların etleridir. Ancak ölüm şekilleri sayılan bu hayvanlar, ölmeden önce yetişilerek şer'i şekilde kesilirlerse o zaman helal olurlar. Bir de putlara veya insanlara saygı için kesilen hayvanların etleri haramdır. Allah (cc), fal veya kumar oklarıyla herhangi birşeyi taksim etmeyi, —ki onlar bir hayvanı kestikten sonra üzerinde sayılar olan oklarla taksim ederlerdi ve bunu ilahlarıyla istisare olmak üzere yaparlardı— Allah (cc), haram kılarak bunların şeytanın işlerinden olduğunu beyan etmiştir.

Allah (cc), mevzumuz âyetin sonunda İslâmın en kamil din olduğunu, şeriatının da tamamlanmış bir şeriat olduğunu, zaruret halleri haric, güzel şeylerin helal, pis şeylerin de haram olduğunu bildirmektedir.

ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBLERİ

İbni Abbas (ra)'tan rivayet edildiğine göre, müşrikler Kabeyi tavaf ederler, kurbanlarını keserler ve Hz. İbrahim'den kalma hac menasiklerine tazim ederlerdi. Müslümanlar bunu değiştirmek istediler. Bunun üzerine, **«Ey iman edenler. Allahın şecirine, haram olan ava, kurbanlık hediyelere, (onlardaki) gerdanlıklara...»** âyeti nazil oldu. (1)

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Allah (cc), hacda kesilecek kurbanı saldırmayı yasaklamıştır. Bundan ayrı olarak da kurbanlıkların boyunlarındaki gerdanlıklara saldırmamanın yasak olduğunu bilhassa bildirmiştir. Burada boyunlarına halka takılan kurbanlık koyunların şerefine işaret edilerek hayvanların kendilerine değil, boyunlarına takılan halkalara bile saldırmak yasaklanmaktadır. Bu yasaklama şekli ile, **«Mümin kadınlara da şöyle, gözlerini sakınsınlar, ırzlarını korusunlar. Zinetlerini açmasınlar.»** (Nur: 31) âyetindeki yasaklama aynı inceliği taşımaktadır. **«Zinetlerini açmasınlar»** ifadesinden maksat, ziynet eşyalarının yasaklanması değil, bu eşyaların takıldığı mahallerin yasaklanmasıdır. Allah (cc) kadınlara değil ziynet mahallerini, ziynetlerin kendilerinin gösterilmesini bile yasaklamaktadır. Eğer yasaklama yalnızca ziynet mahallerine hasredilseydi, bundan ziynet eşyalarının gösterilebileceği anlaşılabilirdi. Mevzumuz âyette de boyunlardaki halkalara saldırmak bile yasaklanarak kurbanlık koyunların şerefi ve saldırlmamaları gerektiği bildirilmektedir. Bu, ancak Allah (cc)'ın kelamında görülebilecek bir inceliklerdir.

İkinci incelik : Cahiliyet adetleri, körü körüne bir ırk ve kabile taassubu üzerine kurulmuştur. Onlar, «Kardeşine zalim de olsa, mazlum da olsa yardım et.» derlerdi. «Kardeş»ten maksat, kendi kabilesinden bir ferdi ve kabilenin ferdine zalim de olsa yardım etmek esastı. Çünkü cahiliye devrinde bir insan kabilesinin yolu üzere bulunmak zorundaydı. Bu yolun doğru veya sapık olması önemli değildi. Bu hususu cahiliye devri şairlerinden Düreyd bin Esemmete bir şiirinde şöyle dile getirir: «Ben, Gaziyye kabilesinin bir ferdim. Kabilem saparsa ben de saparım. Doğru yoldan giderse ben de doğru yoldan giderim.» (2)

1 — F. Razi, tefsir, C. 11, S. 128. Taberi, tefsir, C. 6, S. 54.

2 — Dr. Hasan Şazeli, Arap Edebiyatı Tarihi ve Metinleri, Cıdde, 1976, C. 1, S. 15.

İslâm, cahilliyyet devrindeki kabile taassubunu ve ırkcılığı kaldırarak insanlığı topyekûn kuşatan bir bakışla hayır ve takvada yardımlaşma, günah ve haddi aşmada yardımlaşmama gibi cemiyetin fertlerini birbirlerine bağlayıcı en güzel ve esaslı bir kural getirmiştir. İşte bu hususu «İyilik etmek, fenalıktan sakınmak hususunda birbirinizle yardımlaşın. Günah işlemek ve haddi aşmak üzerinde yardımlaşmayın, Allah'tan korkun. Şüphesiz ki Allah, cezası çok çetin olandır.» âyetiyle beyan etmiştir.

Üçüncü İncelik : Cahilliyyet devrinde uzak bir yere gitmeden, savaşa, ticarete çıkmadan, evlenme tesebbüsünde bulunmadan önce, birisinin ne-sebinde şüpheye düşüldüğü veya faili meçhul bir cinayetin failinin bulunması istendiği zaman yada diğer bazı önemli işlerde Mekke'deki putların en büyüğü olan Hübel'in yanına gelerek oradaki falcıya yüz dirhem karşılığında fal okları çektirirlerdi. Eğer üzerinde «Rabbim bana emretti» yazılı ok çıkarsa, düşündükleri işi hemen yaparlardı. Şayet üzerinde «Rabbim bana yasakladı» yazılı ok çıkarsa teşebbüs etmek istedikleri işten vazgeçerlerdi. İşte Allah (cc), «...Fal oklarıyla kısmet ve (hüküm) aramanız üzerinize haram edilmiştir.» buyurmuştur. Bu âyetle nakledilen batıl inanç ve adet yasaklanmıştır.

Ne yazık ki, çağımızın müslümanları bilerek veya bilmeyerek onbeş asır evvelki adetleri yerine getirmektedirler. Herne kadar bugün fal okları yoksa da onun yerine başka alet ve edevatlar konulmaktadır. Bazıları da mesela, aynaya veya bildiğimiz fasulye tanelerine bakarak insanların geleceği hususunda bilgi vermektedirler. Onlara bu bilgiyi kimden aldıkları sorulunca, «Bu bilgileri cinlerden alıyoruz» diye hiçbir aslı olmayan yalanlarına insanları inandırmaya çalışırlar. Okuyucularımızın faydalanmaları için bu hususta birkaç hadıs naklediyoruz :

Hz. Ayşe'den şöyle rivayet edilmiştir: «Halktan bazıları Resulullah'a falcılar hakkında sordular. «Falcılar birşey değildir.» buyurdu. Onlar, «Ya Resulullah (sav), falcıların bazı söyledikleri doğru çıkıyor.» dediler. «O doğru çıkan söz, onların onlara söyledikleridir. Yalnız onlar cinlerden aldıkları çok az bilgiye yüzlerce yalan katarak söylerler.» buyurdu.» (3)

Safiyye binti ebi Abid (r.anha), Resulullah (sav)'ın zevcelerinden rivayet etmişlerdir: «Kim falcıya giderek ondan birşey sorar ve aldığı cevabı tasdik ederse kırk gün namazları kabul edilmez.» (4)

3 — İmam Nevevi, Riyazü's-Salihin, Lübnan baskısı, S. 590.

4 — İmam Nevevi, age, S. 591.

Resulullah (sav)'ın bu sözlerinden anlaşılıyorki, falcılık İslâm'da kesin olarak yasak edilmiştir. Hem müslümanım demek, hem de cahili adetlere inanmak müslümanlıkla bağdaşır birşey değildir.

Dördüncü incelik : «...Bugün sizin dininizi kemale erdirdim, üzerinizdeki nimetimi tamamladım ve size din olarak müslümanlığı (verip ondan) hoşnut oldum...» âyeti, Resulullah (sav)'a veda haccında ve cuma günü Arafatta nazil olmuştur. Cuma günü Arefe vakfesinin yapılması bayramı müjdelediği gibi, bu âyetin nüzülü de ikinci bir bayram müjdesi olmuştur. Hatta yahudilerden biri Hz. Ömer'e gelerek, «Kitabınızda okuduğunuz bir âyet vardır ki, eğer biz yahudilere öyle bir âyet nazil olsaydı biz o günü bayram ilan ederdik.» dedi. Hz. Ömer, «Hangi âyeti kastediyorsunuz?» diye sorunca da, «Bugün sizin dininizi kemale erdirdim...» âyetidir.» dedi. Bunun üzerine Hz. Ömer, «Allah (cc)'a yemin ederim ki o âyetin hangi gün ve saatte Resulullah (sav)'a nazil olduğunu biliyorum. O, cuma günü Arafatta, yatsı vaktinde nazil oldu.» dedi. (5)

Bir rivayete göre bu âyet nazil olduğunda Hz. Ömer, Resulullah (sav)'a ağlayarak «Biz dinimizden daha birçok şeylerin gelmesini bekliyorduk. Çünkü birşey tekamül ettimi ondan sonra günden güne noksanlaşmaya başlar.» dedi. Buna karşılık Resulullah (sav), «Doğru söylüyorsun ya Ömer.» buyurdu. Bu âyet, Resulullah (sav)'ın bu dünyadan ahrete teşrif edeceğine de işaret etmektedir. Nitekim Resulullah (sav), bu âyetin nüzulünden sonra 81 gün yaşamıştır. (6)

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : Âyetteki «ahidler» kelimesinden maksat nedir?

Bazı alimlere göre, âyetteki «ahitler» kelimesinden maksat, borç, alış, satış ve ticari sözleşmeleridir. Bu, Hasan-ı Basrî (ra)'nin de görüşüdür.

Diğer bazı alimlere göre ise âyetteki «ahitler» kelimesinden maksat hac, namaz, oruç, itikaf ve adak gibi şer'î sözleşmelerdir. İbni Abbas (ra) ve Mücahid (ra) de bu görüştedirler. Taberi de bu görüşü tercih etmiştir.

Sahih olan, Kurtubî ve müfessirlerin cumhurunun görüşleridir. Buna göre âyetteki «ahitler» kelimesinden murad müslümanların muamele (alış-veriş, borç kiralama vb.) ve şeriatın teklifleri, Allah (cc)'ın kullarına farzettikleri, helal ve haram ettikleri şeyler hakkındaki ahitleridir.

5 — Buhari, Müslim, Tirmizi ve Nesai.

6 — Şeyh Cemal, Fütuhât-ı İlahiye, C. 1, S. 463.

Kurtubî bu hususta şöyle der: «Zeccac'a göre âyetin anlamı şöyledir: «Allah (cc)'ın size emrettikleri ile kendi aranızda birbirinizle yapmış olduğunuz alış-veriş, kiralama ve diğer muamelatı yerine getiriniz.»

«Âyet, Zeccac'ın dediği gibi tefsir edilirse, «ahidler» kelimesinden anlaşılan umumi ahitlerdir. Ahid bahsinde sahih olan görüş de budur. Çünkü Resulullah (sav), «Müminler ancak alış-veriş ve diğer muameleleriyle bilirlirler.» buyurmuştur.» (7)

İkinci hüküm : Âyetin işaret ettiği hayvanların etlerinden haram olanlar hangileridir?

Âyet, etleri haram olan hayvanları tafsilatlı olarak bildirmiştir. Bunlar: Murdar ölmüş hayvanlar, kan, domuz eti, putlar için kesilen hayvanlar, Allah (cc)'tan başkasının adına kesilen hayvanlar, boğularak öldürülen, sopa ile dövülerek öldürülen hayvanlar, yüksek bir yerden düşerek ölen, diğer bir hayvanın vurmasıyla ölen ve aslan, ayı, kurt gibi yırtıcı hayvanların öldürdüğü hayvanların etleridir.

Ancak Allah (cc), sopayla dövülen, yüksek bir yerden düşen, diğer bir ehli hayvan tarafından vurularak düşürülen, yırtıcı hayvanlar tarafından yaralanan hayvanların ölmeden önce, canları tam çıkmadan önce yetişilerek şeriatin emrettiği şekilde kesilirlerse helal olacaklarını da istisnaen bildirmiştir.

Fakihler bu tür hayvanlar —ki bunlar ölmüş hükmündedirler— şer'i bir kesim ile kesildikleri takdirde helal olup olmayacakları hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Şafli mezhebinde meşhur olan görüşe göre, bu tür hayvanlardan herhangi birine ulaşıldığında onda hayat eseri —kuyruğunu sallamak, ayağını çekip uzatmak gibi— varsa kesildiği takdirde eti helaldir. Hanefi mezhebinin görüşü de bu yoldadır.

Diğer alimler ise bu tür hayvanlar için istikrarlı bir hayat —ki hemen ölecek değil— şartı koymuşlardır. Bu istikrarlı hayatın belirtisi ise hayvanın kesim vakti değil, kesimden sonra hayat belirtisi sayılan hareketleri —ayağını uzatıp çekme, kuyruğunu sallama gibi— yapmasıdır.

İmam Malik (ra)'ten yapılan bir rivayete göre bu tür hayvanlar kesilmediği takdirde hemen ölürse kesim onu helal kılmaz. Çünkü o zaten ölmektedir.

Fakihler arasındaki bu ihtilafın sebebi, âyetteki **«kestikleriniz müstesna»** ifadesindeki istisnânın muttasıl mı, yoksa muntakı mı olduğu hususudur. (8) Alimlerden âyetteki **«kestikleriniz müstesna»** ifadesini istisna-i muttasıl olarak anlayanlara göre **«kestikleriniz»** kelimesinden önce âyetin akışında sıralanan kazaya uğrayan hayvanların kesim ile helal olacağı hükmüne varılır. Buna göre âyetin manası şöyle olur: «Siz kazaya uğrayan hayvanlara ulaştığınız zaman onlarda hayat belirtileri varsa kesmenizle onların etleri size helal olur.»

Âyetteki **«kestikleriniz müstesna»** ifadesini istisna-i muntakı olarak anlayan alimlere göre ise kazaya uğrayan hayvanlara ulaşıldığında onda hayat belirtileri görülse dahi kesilmesi halinde eti helal değil, haram olur. Bu görüşe göre de âyetin anlamı şöyle olur: «Âyette sayılan vasıftaki hayvanlar size haramdır. Ancak Allah (cc)'in size helal kıldığı hayvanlardan kestiğiniz takdirde size helal olur.»

Buradaki istisnânın istisna-i muttasıl olarak anlaşılması tercihe daha sayandır. Zira yüksek bir yerden düştüğü halde ölmeyen bir hayvanın kesilmesi caiz ve helaldir. Hayvanın düştükten birkaç gün sonra kesilmesi halinde helal olacağı konusunda zaten ittifak vardır.

Âyetteki istisna, sıralanan hayvanlardan istisna edilir. Yani sıralanan beş sınıf hayvandan bir tanesi geçirmiş olduğu kazadan dolayı ölmediği takdirde kesilmesi ve eti helaldir. Hz. Ali ve İbni Abbas (ra) da bu görüştedir.

Üçüncü hüküm: Şer'i kesim nasıl yapılır?

İmam Malik (ra)'e göre şer'i kesim, hayvanın nefes borusu ve şahdamarları kesilerek yapılır.

İmam Şafii (ra)'ye göre, hayvanın nefes borusu ve yemek borusunun kesilmesi kafidir. Şahdamarlarının kesilmesine gerek yoktur. Zira nefes ve yemek borularının kesilmesi hayvanın hayatına son verir.

8 — İstisna-i muttasıl: İstisna edilenlerin içerisinde olduğu halde bilahere çıkarılana denir. Mesela «İstanbul ve kazalarının müftüleri geldiler.» denildiği zaman bütün müftülerin geldiği anlaşılır. Bilahere, «İlla Eminönü müftüsü gelmedi» denildiği zaman Eminönü müftüsü «illa» kelimesiyle istisna edilmiş olur.

İstisna-i munkatı: İstisna edilen şeyin başlangıçtada istisnalar arasında olmamasıdır. Mesela, «Merkez vaizleri geldiler, illa müftü gelmedi.» sözünde peşin olarak müftü dışarda bırakılır. Daha sonra müftü vaizlerden istisna edildiğinde buna istisna-i munkatı denir (Çeviren)

İmam-ı Azam (ra)'a göre şer'i kesim, yemek, nefes borularının veya şahdamarlarından herhangi birinin kesilmesiyle olur.

Bu husustaki tafsilat fıkıh kitaplarından öğrenilebilir. Şu kadarını söyleyelim ki, İmam Malik (ra) ile Ebu Hanife (ra) kesimde etin tadını göz önüne alarak hayvanın şahdamarlarından birinin kesilmesini şart koşmuşlardır. Çünkü bu damarlardan birinin kesilmesiyle kan daha rahat boşanacağı gibi, Resulullahın, «Hayvanın kanı akıtılırken Allah (ra)'ın ismi anılırsa o hayvanın etini yiyiniz.» (9) hadisine de uygun davranılmış olur.

Kan akıtan her alet —diş ve tırnak hariç— kesim aleti olabilir. Hatta İmam Ebu Hanife (ra)'ye göre diş ve tırnak kendi başlarına kesici olurlarsa onlarla da kesim yapmak caizdir.

Vahşileşen veya kuyuya düşen bir deve av hayvanı gibidir. Av hayvanının da nasıl kesim şart değilse, besmeleyle atılan kurşun veya ok kesim sayılıyorsa vahşileşen deve hakkında da kesim sayılır. Zira Buharî, Nesai ve Ebu Davud, Rafi bin Hadic'ten şöyle rivayet etmişlerdir: «Bir yolculukta Resulullah ile birlikte idik. Arkadaşların develerinden bir tanesi ürktü ve kaçtı. Yanımızda onun arkasından yetişebileceğimiz bir at da yoktu. İçimizden biri bir ok attı ve deveyi yere düşürdü. Bunun üzerine Resulullah (sav), «Ehli hayvanlar da vahşiler gibi insanlardan kaçıp uzaklaştılar mı şimdi atılan ok ile vurulduğu gibi siz de onu atın ve vurun.» buyurdu.»

İmam Malik (ra)'e göre ise böyle vahşileşerek kaçan ehli hayvanın kesimi yine ehli bir hayvan gibi yapılmalıdır. İmam Hanbel (ra), bu hususta, «Öyle sanıyorum ki İmam Malik (ra), Rafi bin Hadic'in rivayet ettiği hadisi işitmemiştir.» der.

İbnü'l-Arabî, Ahkâmü'l-Kur'an isimli tefsirinde Rafi bin Hadic'in rivayet ettiği hadisi tevil ederek şöyle der: «Ehli hayvanlardan bir tanesi ür-küp kaçsa ve vahşi hayvanlar gibi insanları gördükçe kaçmaya devam etse onu ok veya başka bir silahla vurmak caizdir. Bu vuruş hayvan için kesim sayılır. Çünkü eti yenen vahşi hayvanların da yakalanıp kesilmeleri pek mümkün değildir. Bu yüzden avcılar tarafından ok veya herhangi bir silahla vurulduğu takdirde o vuruş, onun kesimi sayılır.»

Dördüncü hüküm : Yırtıcı hayvanlarla kuşların avladıkları hayvanların hükmü nedir?

«Allahın size öğrettiğinden öğretip (terbiye ederek) yetiştirdiğiniz avcı hayvanların size tutuverdiklerinden de yeyin ve üzerine besmele çekin»

âyeti köpek, pars, doğan, şahin gibi hayvan ve kuşların yakaladıkları yenilmesi mübah olan hayvanların etlerinin kesilmeden yenilmesine delalet ederek. Ancak çvcı hayvanın mutlaka eğitilmiş olması gerekir.

Fakihler eğitilmiş her köpeğin etinin yenilmesinin caiz olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Resulullah (sav), Adiy bin Hatem'e, «Sen eğitilmiş köpeğini avlayacağın hayvanı yakalamak üzere bıraktığın zaman besmele çek. Yakaladığı hayvandan herhangi bir kısmını koparıp yememişse onun etinden ye. Şayet o, avladığı hayvanın etinden yerse siz artık ondan yemeyin.» (10) buyurmuştur.

Bazı alimler av için eğitilmiş köpek hakkında bazı şartlar ortaya koymuşlardır. Bu şartları haiz hayvanın yakaladığı av hayvanının eti yenebilir. Bu şartlar şunlardır :

1 — Eğitilmiş köpeği çağırdığınız zaman mutlaka gelmesi lazımdır. O köpek birşey yaparken sahibi yapma dediğinde hemen bırakmalıdır. Zira Allah (cc), «Allahın size öğrettiğinden öğretip (terbiye ederek) yetiştirdiğiniz...» buyurmuştur. Bu âyet köpeğin mutlaka eğitilip terbiye edilmesini şart koşmaktadır. Köpeğin terbiyesi de ancak çağrıldığı zaman gelmesi, istenilen birşeyi yapması, istenilmeyenleri yapmaması ile bilinir.

2 — Av köpeği, avladığı hayvanın etinden yememelidir. Zira Allah (cc), «...avcı hayvanların size tutverdiklerinden de yiye...» buyurmuştur. Buradan köpeğin avından yememesi gerektiği anlaşılmaktadır.

3 — Av köpekleri av üzerine bırakıldıkları zaman besmele çekmek şarttır. Çünkü Allah (cc), «...üzerine besmele çekin.» buyurmuştur. Ayrıca yukarıda nakledilen Adiy bin Hatem hadisinde Resulullah (sav)'ın «...Bıraktığın zaman besmele çek» demesi de besmele çekmenin farz olduğuna delalet etmektedir.

4 — Eğitilmiş hayvanlarla avcılık yapanın müslüman olması şarttır.

Bu şartlar hakkında fakihler ihtilaf etmişlerdir. Bunlar geniş olarak fıkıh kitaplarında yazılıdır.

ABDEST VE TEYEMMÜMÜN HÜKÜMLERİ

الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ
 أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَالٌ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَالٌ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ
 وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ
 أَجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسَافِحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ
 بِالْإِيمَانِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٥﴾
 يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا
 وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ
 وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا
 وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُمْ
 مِنَ الْغَائِطِ أَوْ لَسْتُمْ بِالنِّسَاءِ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا
 صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ

مَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ حَرَجٍ وَلَكِنْ
يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ

5 — Bugün size bütün iyi ve temiz (nimetler) helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği sizin için helal olduğu gibi sizin yiyeceğiniz de onlar için helaldir. Namuskar, zinaya sapmamış ve gizli dostlar da edinmemiş (insanlar) halinde (yaşamamız şartıyla) müminlerden hür ve iffetli kadınlarla kendilerine sizden evvel kitap verilenlerden yine hür ve iffetli kadınlar dahi siz onların mehirlerini ver(ip nikah ed)ince (size helaldir). Kim imanı tanımayıp kafir olursa her halde bütün yaptığı boşuna gitmiştir ve o ahirette en çok ziyana uğrayanlardandır.

6 — Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüzlerinizi ve dirseklere kadar ellerinizi ve başlarınızı meshedip, her iki topuğa kadar ayaklarınızı yıkayın. Eğer cünüp olduysanız boy abdesti alın. Eğer hasta olmuşsanız, yahud bir sefer üzerinde iseniz veya içinizden biri ayak yolundan gelmişse, yahud da kadınlara dokunmuşsanız ve bu halde su da bulamamışsanız o vakit tertemiz bir toprakla teyemmüm edin, binaenaleyh (niyetle) ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün. Allah, sizin üzerinize bir güçlük yapmayı dilemez, fakat iyice temizlenmenizi ve üstünüzdeki nimetinin tamamlanmasını diler. Takl şükredesiniz.

(MAİDE SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

طَعَامُ

(Taâmü): Taam, lügatta yenilen herşeye denir.

Âyette ise kesilmiş hayvanların etlerine denilmektedir.

الْمُحْسَنَاتُ

(Elmuhsenatü): Muhsenat, hasım kökünden türemiştir. Hasım ise korunmaya denir. Âyette muhsenattan maksat kadınlardan iffetli olanlardır.

مُتَّهَظِيْ عَهْدَانِ

(Müttehizi ehdanin): Ehdan, hiden kelimesinin çoğuludur. Hiden, dost anlamındadır.

يَكْفُرُ بِالْإِيمَانِ

(Yekfür bil İmanı): Bu cümlemin âyetteki manası

İslâmın şer'i hükümlerini inkar etmektir.

حَبِطَ أَمَلُهُ

(Habita amelühü): Habita, yok olma demektir.

Amel ise sevap manasındadır. Âyetteki anlamları ise, şer'i hükümleri inkar edenlerin amelleri yok olur demektir.

فَافْسِلُوا

(Fağsılû): Gası kökünden türemiştir. Gası ise

herhangi birşeyin temizlenmesi için üzerine su dökmektir.

الْكَعْبَيْنِ

(El ka'beyni): Ka'beyn, iki topuk manasındadır.

مِنْ حَرَجٍ

(Min harecin): Harec, darlık ve sıkıntılı yere de-

nir.

ÂYETLERİN İCMALİ MANALARI

Allah (cc), müminlere hitapla şöyle buyurmaktadır: Ey müminler, ben size yiyeceklerden güzel olanları helal kıldım, Kitap ehli (hristiyan ve yahudi)nin kestikleri size, sizin kestikleriniz de onlara helaldir. İmanlı ve iffetli müslüman kadınlarla iffetli kitap ehli kadınları, mehirlerini verdiğiniz takdirde, namusunuzu korumak için nikahlamanız size helaldir. Kadınlardan dost ve sevgili edinerek onlarla gizlice zina etmeyin.

Her kim İslâm'dan dönerse, daha önce yapmış olduğu ibadetlerin sevapları yok olur. Ahirette de en çok zarar eden yine onlar olacaktır.

Allahu taala daha sonra abdest ve teyemmümün hükümlerini bildirerek müminlere şöyle hitap eder: Ey müminler, abdestsiz olduğunuz halde namaz kılmak istediğinizde yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklerle, ayaklarınızı topuklarla birlikte yıkayarak başınıza da mesh edin.

Eğer cünüp iseniz temiz bir su ile bütün vücudunuzu yıkayın. Hastalık ve yolculuk anlarında abdestsizseniz, hanımınızla temasta bulundunuzsa abdest veya gusül için su bulamazsanız temiz bir toprakla teyemmüm edin. Teyemmüm yapmak için yüzlerinizi ve ellerinizi dirseklere kadar temiz toprakla mesh edin. Zira Allah (cc), dini hükümlerde size hiçbir zaman sıkıntı verecek şeyleri irade etmez. Ancak Allah (cc), sizin günahlardan, kir ve pisliklerden temizlenmenizi ister. Allah (cc), şer'i hükümlerini beyan et-

mekle size nimetlerini tamamlamıştır. Sizin onun nimetlerine şükretmeniz için.

ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci İncelik: Âyette iffetli ve mümin kadınların iffetli ehli kitap kadınlardan önce anılması, herne kadar ehli kitap kadınlarla evlenmek helal ise de, iffetli mümin kadınlarla evlenmenin daha efdal olduğuna delalet eder. Zira mümin kadınlarla evlenmek daha hayırlıdır. Nitekim bu hususu Resulullah (sav) şöyle ifade etmişlerdir: «Kendinize saklayacağınız en hayırlı şeyi size haber vereyim mi?» Sahabiler, «Evet ya Resulullah.» dediler. «Kişinin kendisine saklayacağı en hayırlı şey, salih bir kadındır.» buyurdu. Salih olmak ise ancak imanla mümkündür. İşte, «**Ey iman edenler, mümin kadınları nikahlayın...**» (Ahzab: 49) âyetinde de nikahın imanlı kadınlarla sınırlandırılmasının sebebi budur.

İkinci İncelik: «...Siz onların mehirlerini ver(in nikah ed)ince...» âyetinde kadınların nikahla helal olması için mehirlerinin verilmesi şartı konulmuştur. Bu da evlilikte kadınlara verilen mehrin vacib olduğunun teki-dine delalet ediyor. Öyle ise herhangi bir kimse evlendiğinde mehir vermezse onun karısıyla teması zahiren zina sayılır. Âyette mehrin doğru-dan değil de «**ücret**» kelimesiyle ifade edilmesi verilecek mehrin bir sınırı olmadığına delalet eder. Burada esas olan, tarafların anlaşarak tayin ettikleri miktardır. İşçi ücretlerinde nasıl bir sınır yok ve işçinin ücreti işveren-le yapılan anlaşmayla ortaya çıkarsa mehirde de durum öyledir.

Üçüncü İncelik: Başa mesh etme hükmü, yıkanması farz olan aza-lar sayılırken baş ve sonda değil de orta yerde gelişinde çok latif bir işa-ret vardır. O da abdest alırken âyetteki diziliş şekline göre abdest alınma-sına dikkat çekilmesidir. Mesela, evvela yüz, sonra eller dirseklerle, sonra başa mesh, daha sonra da ayaklar topuklarla birlikte yıkanmalıdır. Bazı mezheplere göre herne kadar farz değilse de bu tertip üzere abdest alın-ması sünnettir. En üstün, en mükemmel şey de Resulullah (sav)'ın sünne-tidir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm: Kitap ehlinin kestiği hayvanların hükmü nedir?

Müfessirlerin cumhuruna göre, «**Kendilerine kitap verilenlerin yiyeceği sizin için helaldir.**» âyetindeki yiyecekten maksat, kitap ehlinin kestiği hayvanların etleridir. Onların yetiştirdikleri sebzeler ve pişirdikleri ekmek-

ler değil. Zira onların kesdikleri bizzat onların kesimleriyle helaldir. Yoksa ekmek, meyveler ehli kitaba helal olduktan sonra zaten müminlere mübahdır.

Kitap ehlinin kestiklerinin helal oluş hükmü, yalnız kitap ehline hasır. Hiçbir semavi kitaba inanmayan, yalnız putlara tapan müşriklerle ateşe tapan mecusilerin kestikleri hayvanların etleri ve onların kadınları haramdır. Zira Allah (cc), **«Üzerlerine Allahın ismi anılmayanlardan yemeyin. Çünkü bu, muhakkak ki bir fısıktır.»** (En'am: 121) buyurmuştur.

Müşrikler ve mecusiler hayvanları keserken ya şer'i manada bir kesim yapmazlar, yada kesim yapsalar bile bunu Allah (cc)'in ismini anarak yapmazlar. Onların kadınlarıyla evlenmenin haram olduğunu yine Allah (cc), **«Allaha eş tanıyan müşrik kadınlarla onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin.»** (Bakara: 221) âyetiyle bildirmiştir.

Kitap ehlinin kestiği hayvanlarla ve onların kadınlarıyla evlenme hususunda hususi hükümler mevcuttur. Bu hükümler müşrik ve mecusileri kapsamaz. Mecusi ve diğer müşrikler kitap ehli olanlar ile bir konuda, İslâm devleti tarafından cizye alınması konusunda eşittirler.

H. Ali'den şöyle rivayet edilmiştir: H. Ali, Arapların Beni Tağallüb kabilesinden olan hristiyanları diğer hristiyanlardan istisna ederek, **«Onların hristiyanlıkla hiçbir ilişkileri yoktur. Ancak hristiyanlardan içki içmeyi öğrenmişlerdir.»** der. H. Ali'nin bu beyanından anlaşılıyor ki, **«Ben hristiyanım»** diyen kimse kitap ehli sayılamaz. Hristiyanların kitabı olan İncil'e göre amel etmeleri ve gerek itikad, gerek ibadetlerinin de kitaplarına uygun olması gerekmektedir.

İmam Şafii (ra) de H. Ali'nin yukarıdaki beyanını esas alarak aynı görüşü kabul etmiştir.

İbni Abbas (ra)'a Arap hristiyanların kestikleri hayvanların etlerinin yenilmesi hususu sorulunca, **«Onların kestiklerinin yenilmesinde bir sakınca yoktur. Yenebilir.»** demiştir. İmam-ı Azam (ra) da bu görüştedir. (1)

Allah (cc)'in, **«...Sizin yiyeceğiniz de onlar için helaldir.»** âyetinde kadınların evlenme hükümlerini beyan etmemesinde gizli bir uyarı vardır. Nikahla kesilen etlerin hükümleri bir değildir. Çünkü müslümanlar ile kitap ehlinin kestikleri hayvan etlerinin mübah olmasında iki taraf için bir eşit-

lik vardır. Yani müslümanların kestikleri etler kitap ehline, kitap ehlinin kestiği hayvanların etleri müslümanlara helaldir.

Kadınlarla evlenmenin helal olması hükmü ise yalnız müslümanlara has bir hükümdür. Müslümanlar kitap ehli kadınlarla evlenebilecekleri halde kitap ehli erkekler müslüman kadınlarla hiçbir zaman evlenemezler. Şayet bir hristiyan erkek müslüman bir kadınla evlenirse İslâm hukukuna göre o müslüman kadın üzerinde hristiyan erkeğin velayet hakkı olacaktır. Halbuki Allah (cc) hiçbir zaman kafirlere müslümanlar üzerinde bir velayet hakkı vermemiştir.

İkinci hüküm : Bir yahudi ve hristiyan kadınla evlenmenin hükmü nedir?

Fakihlerin cumhuru, bir müslümanın zimmi olan yahudi ve hristiyanlardan bir kadınla evlenmesinin helal olduğuna, **«...Sizden evvel kitap ve-rilenlerden yine hür ve iffetli kadınlar dahi, siz onların mehirlerini ver(ip nikah ed)ince (size helaldir)»** âyetine dayanarak hükmetmişlerdir.

İbni Ömer (ra) bu hususta şöyle der: «Müslüman bir erkeğin zimmi olan yahudi veya hristiyan bir kadınla evlenmesi caiz değildir. Çünkü Allah (cc), **«(Ey müminler) Allaha eş tanıyan kadınlarla, onlar imana gelinceye kadar evlenmeyin.»** buyurmaktadır. Ben, «Rabbim İsa'dır» demekten daha büyük bir şirk bilmiyorum. Şüphesiz Allah (cc), kafirlerden uzaklaşmayı farz kılmıştır. Çünkü Allah (cc), **«Ey iman edenler, benim de düşmanım, sizin de düşmanınız (olan'ar)ı dostlar edinmeyin.»** (Mümtehine: 1) buyurmuştur. Dost edinmek veya evlenmek ise yaklaşmayı gerektiren en büyük amillerdendir. Allah (cc) ise bilindiği gibi **«Müşrikleri dostlar edinmeyin»** buyuruyor. Bundan kesinlikle anlaşılıyor ki, yalnız müşrik bir kadınla değil, hristiyan ve yahudi bir kadınla evlenmek de haramdır.»

Bize göre mevzumuz âyet, kitap ehli yahudi ve hristiyan kadınlarla evlenmenin caiz olduğunu sarahatle ortaya koymaktadır. Fakihlerin cumhurunun görüşü de budur.

Zannediyorum ki İbni Ömer (ra), hristiyan kadınla evlenen erkeğin ve ikisinin dünyaya gelecek çocuklarının bozulacağını ve İslâmî bir terbiye ile yetişemeyeceğini nazarı itibara alarak yahudi ve hristiyan kadınlarla evlenmenin caiz olmadığına hükmetmiştir. Şüphesiz evlilik hayatı, karı-koca arasındaki sevgiyi kuvvetlendirdiğinden bazan erkeğin kadının dinine meylettiği görülmektedir. Çocuklar ise zaten yaratılış itibarıyla annelerine daha çok meylederler. Hatta çoğu defa hristiyan bir kadınla evlenen er-

keğın çocukları annelerinden aldıkları dinî terbiye ile hıristıyan veya yahudi olmaktadırlar. İşte böyle bir evlilik neticesi doğacak çocuklara, evliliğin büyük zararı olduğundan bu tür evlilik kati surette haramdır. Şayet böyle bir evlilikte yukarıdaki zararlardan emin olunduğu takdirde veya evleneceği kadını müslüman etme niyetini taşıyorsa böyle bir evliliğin haram olduğuna dair ne ayet, ne hadiste bir delil vardır. Allah (cc) en iyi bilendir.

Üçüncü hüküm : Abdesti bozulmayan kimsenin namaz kılacağı zaman yeniden abdest alması farz mıdır?

«Ey iman edenler, namaza kalkacağınız zaman yüklerinizi ve dirsek-
lere kadar ellerinizi ve başlarınıza meshedip, her iki topuğa kadar ayak-
larınızı yıkayın.» âyetinin zahiri, ister abdestli olsun, ister abdestsiz na-
maza kalkan herkesin abdest almasına delalet eder.

Alimler ise ancak abdesti bozulan kişinin namaza kalkacağı zaman abdest alması gerektiğinde ittifak etmişlerdir. Öyleyse âyetinde abdestsizlik kaydı gizlidir ve âyetin açık manası şudur: «Ey iman edenler, siz abdestsiz olduğunuz halde namaza kalktığınız zaman...». «Siz abdestsiz olduğunuz halde» ifadesi âyetinde gizlidir. Alimler âyeti böyle tevîl ederek abdest almanın ancak abdestsiz olana farz olduğu hususunda icma etmişlerdir. Çünkü abdest âyetinin devamı, yalnız abdestsiz olan kişinin namaza kalkacağı zaman abdest alması gerektiğine delalet eder.

Şüphesiz teyemmüm, abdestin karşılığıdır ve onun yerine geçmektedir. Âyetinde teyemmümün ancak suyun bulunmadığı yerde abdestsiz kişi için farz olduğu bildirilmektedir. Namaza kalkışta asıl olan abdesttir. Ancak abdest mümkün olamayınca teyemmüm olur. Teyemmüm ise abdestsiz kimseler için farzdır. Şu halde abdestin farz oluşu da ancak abdestsiz olan içindir.

Abdest almakla emrolunmamızla gusletmek için emrolunmamız arasında bir fark yoktur. Gusletme emri de büyük abdestsizlik tabir edilen cünüplükle bağlantılı olarak vaki olmaktadır. Zira Allah (cc), «...Eğer cünüp oldursanız boy abdesti alın...» buyurmaktadır. Öyleyse gusletme emrinin benzeri olan abdest alma emri de küçük abdestsizlik olan abdestsizlik haliyle kayıtlıdır. Özetle abdest alma, namaza kalkıldığı zaman yalnızca abdestsiz olan kimselere farzdır.

Ayrıca Resulullah (sav), Mekke fethedildiği gün bütün namazlarını tek abdestle kılmıştır. Bu da namaza kalkışta abdest alma emrinin yalnızca abdestsizlere ait olduğuna delalet etmektedir. Hatta Hz. Ömer, «Ya Re-

Resulullah, bugüne kadar hiç yapmadığınızı yaptınız.» dedi. Çünkü Resulullah (sav) daha evvel her namaz vaktinde abdest alırdı. Hz. Ömer'in sorusuna Resulullah (sav), «Ben bugün yaptığımı kasten yaptım.» buyurdu. Resulullah (sav)'ın «kasten yaptım» buyurması, ümmetine abdesti bozulmadığı takdirde beş vakit namazın aynı abdestle kılınabileceğini göstermek içindir. Fakat şurası da vardır ki, Resulullah (sav) ve raşid halifelerden varid olan haberlere göre onlar, her namaz için ayrı ayrı abdest almışlardır. Yalnız bu, her namaz için ayrı abdest almanın farz olduğuna delalet etmez. Sünnet olduğuna delalet eder. Çünkü Resulullah (sav), dalma efdal olanı sever ve yapardı. Resulullah (sav)'ın fiiliyatında her namaz için abdest almanın farz olduğuna delalet edecek birşey de yoktur.

Dördüncü hüküm : Başa meshetmenin hükmü nedir ve başın ne kadarına meshedilir?

Fakihler başı meshetmenin abdestin farzlarından olduğunda ittifak etmişlerdir. Çünkü Allah (sav), «...başlarınızı meshedin...» buyurmuştur.

Şu kadar varki, fakihler başın ne kadarının meshedileceği hususunda ihtilaf etmişler ve birkaç görüşe ayrılmışlardır.

1 — Maliki ve Hanbeliler ihtiyaten başın tamamının meshedilmesinin farz olduğuna hükmetmişlerdir.

2 — Hanefiler, Resulullah (sav)'ın fiiliyatını --O, başının ön kısmına meshederdi— dayanarak başın dörtte birinin meshedilmesinin farz olduğuna hükmetmişlerdir.

3 — Şafilik ise başın birkaç kılının meshedilmesi dahi kafidir derler.

Maliki ve Hanbelilerin delilleri :

Malikiler ile Hanbeliler başın hepsinin meshedilmesinin farz olduğuna delil olarak âyetteki «biruusiküm» ifadesindeki **Ba'nın** tekit için fazla olduğuna itimat etmişlerdir. Çünkü **ba** kelimesi, nasıl asli manayı ifade ederse, öyle tekit için fazla da olabilir. Bunlara göre âyetin manası şudur: «Siz başlarınızı meshedin.»

Maliki ve Hanbelilere göre abdest âyeti teyemmüm âyetine benzer. Ki Allah (cc) teyemmüm âyetinde «Ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün.» buyurmuştur. Bu âyetle yüzün her tarafının meshedilmesi emredilmektedir. Teyemmümde yüzün her tarafına meshetmek farz olduğuna göre abdestte de başın tamamının meshedilmesi farzdır. Başın bir kısmını mes-

etmek kafi değildir. Bu görüşü Resulullah (sav)'ın filli de tekid etmektedir. Çünkü Resulullah (sav)'ın abdest alırken başının tamamını meshettiği tesbit edilmiştir.

Hanefi ve Şafililerin delilleri :

Şafil ve Hanefiler abdest âyetindeki «biruusüküm» deki **Ba**nın «bazi-yet» (bir kısım) ifade ettiğini kabul ederek başın tamamının değil bir kısmının meshedilmesinin farz olduğuna hükmetmişlerdir. Bunlara göre âyetin, manası şöyledir: «Başlarınızın bir kısmını meshedin. «Ancak âyette ifade edilen «başın bir kısmı»nı başın dörtte biri olarak takdir etmişlerdir. Çünkü Muğire bin Şu'be (ra)'den şu rivayet yapılmıştır: «Resulullah (sav) bir seferde iken abdestini alırken nasiyesi (başın ön kısmı) üzerine meshetti». Başın ön kısmı da alından tepeye kadar başın dörtte biri olmaktadır.

Şafilere göre ise «Biruusüküm» deki **ba** «baziyet» ifade eder. Bu bakımdan başın bir kısmını meshetmek âyetin emrinin yerine gelmesi için yeterlidir. Âyette başın tamamının ve çoğunun meshedilmesine dair açık bir işaret yoktur. Öyleyse başın tamamını veya çoğunu meshetmek farz değil, sünnettir.

İmam Şafii (ra) şöyle der: «Âyetteki «başınızı meshedin» ifadesinden hem başın tamamının meshedilmesi gerektiği, hem de bir kısmının meshedilmesi gerektiği anlaşılabilir. Sünnet ise başın bir kısmının meshedilmesinin kafi geleceğini göstermektedir. Çünkü Muğire bin Şa'be (ra)'nin de rivayet ettiği gibi Resulullah (sav) başının ön kısmını meshetmiştir. Başın ön kısmı da başın bazısıdır.»

İmam Şafii (ra) sözlerine şöyle devam eder: «Teyemmüm âyetinde de «yüzünüzü meshedin» buyurulmuştur. Teyemmümde yüzün yalnız bir kısmını meshetmek kafi midir diye sorulabilir. Bunun cevabı şudur: Teyemmümde yüzü meshetmekten kasıt yüzü yıkamanın yerine geçmesi içindir. Mademki abdest alırken yüzün tamamının yıkanması farzdır, teyemmüm ederken de yüzün tamamının meshedilmesi icabeder.

«Başı meshetmek ise yıkamanın yerine konulmuş değildir. Zaten abdest âyetinde başla ilgili hüküm meshtir. Yani başı meshetmek asıldır. Kısacası abdestte başı meshetmek ile teyemmümde yüzü meshetmek arasında açık bir fark vardır. Şu halde başın tamamının değil, bir kısmının meshedilmesi kafidir.»

Kurtubî, bu hususta şunları söyler: «Maliki alimleri, Şafii ve Hanefi alimlerinin delil aldıkları Muğîrê bin Şa'be (ra)'den rivayet edilen hadîs-
teki Resulullah (sav)'ın başının ön kısmını meshetmesi hadîsesinin bir
özürden dolayı olduğu görüşündedirler. Zaten o zaman Resulullah (sav)
her an özü'n bulunabileceği, bazı şeylerde kısaltmanın caiz olduğu se-
ferde idi. Sonra aynı olayda Resulullah (sav), başının ön kısmını meshet-
mekle yetinmeyerek sarığının üzerine de meshetmiştir. Eğer başın tama-
minin meshedilmesi farz olmasaydı Resulullah (sav) sarığını meshetmez-
di.» (2)

Bize göre, Arap söz yapısında **ba** harfi baziyet için vazedilmiştir. **Ba'**-
yı âyetle fazla kabul etmek esasa muhaliftir. Zaten Arap dili ve edebiyatına
göre de kelimeler, kendi asıl konumlarında kullanılması mümkün ise asıl
konumlarında kullanılır. Bu âyetle de böyle kullanılmıştır. Öyleyse başı
meshetmekte farz olan başın tamamını değil bir kısmını meshetmektir.
Başın tamamını meshetmek ise sünnettir. Şafii ve Hanefîlerin görüşü da-
ha açıktır. Hanbelli ve Malikîlerin görüşü ise ihtiyata daha uygundur. En
doğrusunu Allah (cc) bilir.

**Beşinci hüküm : Cünüplük nedir, cünüp kimsenin neleri yapması ha-
ramdır?**

Cünüplük şer'î bir hükümdür ki, cünüp olan kimse gusledinceye kadar
namaz kılmaktan, Kur'an okumaktan, Kur'anı tutmaktan, camiye girmek-
ten kaçınmalıdır. Çünkü Allah (cc), «...**Eğer cünüp olduysanız boy abdesti
alın**» buyurmuştur. Resulullah (sav) cünüplüğün iki ayrı sebepten birisi
ile vücuda geleceğini bildirmiştir.

1 — Meninin gelmesidir. Çünkü Resulullah (sav), «Gusletmek, ancak
su (meni) iledir.» buyurmuştur.

2 — Sünnet edilen iki uzvun birbirleriyle temas etmesi. Çünkü Re-
sulullah, «İki sünnet yeri birbirine temas edince gusletmek farzdır.» bu-
yurmuştur.

Cünüp olunca gusletmek nasıl farzsa ay hali adetinin kesilmesi veya
lohusalık kanının kesilmesiyle de gusletmek farzdır. Çünkü Allah (cc), ay-
başı adeti hususunda, «...**Temizlendikleri vakte kadar kendilerine yakla-
şmayın...**» (Bakara: 222) buyurmuştur. Temizlendikleri vakitten maksat ise,
boy abdesti almaktır.

2 — Kurtubî, age, C. 6, S. 88. •

Resulullah (sav), Fatıma binti Hubeyş'e, «Ay halin başlayınca namaz kılmayı bırak. Ay halin sona erince guslet ve namazını kıl.» buyurdu. (3)

Lohusa kadının lohusalık zamanı sona erince onun da gusletmesi farzdır. Çünkü lohusalık da ay hali gibidir. Lohusalığın hükmü ise sahabilerin icması ile sabittir.

Altıncı hüküm : Boy abdesti alırken ağız ve buruna su vermenin hükmü nedir?

Fakihler boy abdesti alırken ağza ve burna su vermenin hükmü hususunda ihtilaf etmişlerdir.

Maliki ve Şafiilere göre boy abdesti alırken ağız ve burna su vermek farz değildir.

Hanbelli ve Hanefilere göre ise ağza ve burna su vermek farzdır.

Maliki ve Şafilerin delilleri :

Sahabilerden bir gurup Resulullah (sav)'ın meclisinde guslün usulünü tartışıyorlardı. Herkes nasıl guslettiğini beyan etti. O sırada Resulullah (sav), «Ben guslederken tepeden aşağıya üç defa su döktüm mü gusletmiş olurum.» buyurdu. Resulullah (sav)'ın bu sözü boy abdesti alırken ağız ve burna su vermenin farz olmadığını göstermektedir. Eğer farz olsaydı şüphesiz Resulullah ağız ve burnuna su verdiğini de söylerdi.

Hanbelli ve Hanefilerin delilleri :

Âyetteki «temizlenme» emri, vücudun dış parçalarını ve yıkanması mümkün olan iç uzuvları kapsar. İç uzuvların yıkanması mümkün olanlar ise ağız ile burundur. Öyleyse boy abdestinde ağız ve buruna su vermek farzdır.

Maliki ve Şafilerin boy abdesti alırken ağız ve buruna su verilmesinin farz olmadığına dair delilleri olan hadis hakkında Hanbelli ve Hanefiler şöyle derler: Resulullah (sav)'ın hadisinden maksat, boy abdesti aldıktan sonra birçok sahabinin de anladığı gibi namaz abdesti almanın farz olmasıdır. Çünkü Resulullah (sav) bu hadisi ile yalnız guslün farz olduğunu beyan etmiştir. Fıkıh ıstılahında taharet-i suğra (namaz abdesti)nin taha-

ret-i kübra (boy abdesti) içinde olduğunu bildirmektedir. Yani boy abdesti aldıktan sonra namaz abdesti almak farz değildir, sünnettir.

Yedinci hüküm : Su bulunduğı zaman hasta ve yolcunun hükümleri nelerdir?

Âyetin zahiri, hasta için kayıtsız şartsız teyemmümün caiz olduğuna delalet etmektedir. Yalnız bu âyet mutlak değil, mukayyettir. Yani teyemmümü ancak abdestin hastalığına zarar vereceğı kişiler edebilir. Çünkü İbni Abbas (ra) ve tabinden bir cemaatten yapılan kesin rivayete göre âyetteki hastalıktan maksat cildinde yara olan veya suyun vücuduna zarar verdiği kimsenin hastalığıdır. Bundan dolayı fakihler hastalığı birkaç nev'e ayırmayı uygun görmüşlerdir :

1 — Suyun kullanılması ile hayat tehlikesi veya bir uzvun sakat olma-
olacaksa Maliki ve Hanefilere göre teyemmüm etmesi caizdir. İmam Şa-
edilirse fakihlerin ittifakıyla o kişinin teyemmüm etmesi caizdir.

2 — Suyun kullanılması hastalığın artmasına veya uzamasına sebep
olacaksa Maliki ve Hanefilere göre teyemmüm etmesi caizdir. İmam Şa-
fli (ra)'nin sahih görüşü de budur. Zira Cabir bin Abdullah (ra)'dan rivayet
edilen, «Bir yolculukta iken bir arkadaşımız başına isabet eden bir taşla
yaralanmıştı. Bir gece ihtilam oldu. Bize «Teyemmüm etmem için bir ruh-
sat biliyor musunuz?» dedi. «Suyu kullanabileceğın halde sana nasıl ruh-
sat bulalım.» dedik. Bunun üzerine gusletti. Fakat başındaki yara ağır-
laştı ve onun ölmesine vesile oldu. Medine'ye, Resulullah (sav)'ın yanına
vardığımız zaman hadiseyi ona anlattık. Resulullah (sav), «Arkadaşları onu
öldürmüşler. Haberiniz olsun. Bilmediklerinizi sorunuz. Zira bilgisizliğin
şlfası sormaktır.» buyurdu.» (4) hadisi açıktan delalet ediyor ki, suyu kul-
lanmak bir tehlike arz ediyorsa teyemmüm yapmak caizdir.

3 — Suyun kullanılması halinde hayati tehlike ortaya çıkarmayan,
ağırlaşmayacak olan ve iyileşmesi de gecikmeyecek olan hastalık halin-
de teyemmüm caiz değildir. Çünkü bu hastalık suyun kullanılmasına mani
değildir. Mademki suyun kullanılmasına bir mani yoktur öyleyse böyle bir
kimsenin teyemmüm etmesine de gerek yoktur. Malikilere göre ise böyle
bir hastanın da teyemmüm etmesi caizdir. Çünkü âyetteki «...Hasta ol-
muşsanız...» ifadesi mutlak bir nass olduğundan teyemmüm etmesine hiç-
bir mani yoktur.

4 — Ebu Davud, İbni Mace.

4 — Eğer hastalık bazı azalarda ve abdest azalarına çoğu sağlam ise sağlam üzümler yıkanır. Hasta veya yaralı üzümler meshedilir. Teyemmüm calz olmaz. Şayet azaların çoğu yaralı ise İmam-ı Azam (ra)'a göre teyemmüm etmesi caizdir.

İmam Şafii (ra)'ye göre ise üzümlerin sağlam taraflarını yıkar, yaralı olan yerlere su vurmuyarak teyemmüm eder.

İmam Malik (ra)'e göre ise abdest azalarında yara ister az, ister çok olsun farketmez, hastanın teyemmüm etmesi caizdir.

Bu açıklamalardan anlaşılıyor ki, hasta bir kişinin su bulsa dahi teyemmüm etmesine ruhsat vardır. Yolcu ise su bulamadığı yerde teyemmüm edebilir.

Sekizinci hüküm : Teyemmümde elleri dirseklerle meshetmek farz mıdır?

28. Derste izah ve tahkikini yaptığımız Nisa suresi 43. âyetindeki «said» kelimesinden maksadın temiz bir toprak olduğu açıktır. Şeriatçe arzu edilen teyemmüm ise temizlik maksadıyla temiz bir toprağın iki muayyen azada kullanılmasıdır. Bu azalardan maksat da Hanefilere göre yüz ile dirseklere kadar ellerdir. Şafiilere göre de tercih edilen görüş budur.

Maliki ve Hanbelilere göre ise yüz ile bilekler kadar ellerdir.

Hanefi ve Şafiilerin delilleri :

«Ondan yüzlerinize ve ellerinize sürün» âyetindeki «eller» kelimesinden maksat uzvun hepsidir. Teyemmüm abdest yerine alındığı için abdestte nasıl eller dirseklere kadar yıkaniyorsa teyemmümde de dirseklere kadar meshedilmesi farzdır. Çünkü yıkamak asıl, teyemmüm ise aslın yerine geçen bedeldir. Bedel asıla muhalif olamaz.

İkinci delilleri de Cabir bin Abdullah'dan mervi hadîstir. Resulullah (sav), «Teyemmüm iki darptır. Darbın biri yüz için, diğeri ise bileklerin dirseklerle beraber meshi içindir.» buyurmuştur.

Maliki ve Hanbelilerin delilleri :

Bunlara göre elden maksat bilekten aşağı ve üzerinde beş parmak bulunan uzvudur. Dolayısıyla teyemmümde ellerin dirseklere kadar değil bileklere kadar meshedilmesi farzdır. Çünkü Allah (cc), «Erkek hırsızla kadının hırsızın ellerini kesin...» âyetinde elin bileğe kadar kesilmesini emretmiştir. Bu hususta bütün alimler ittifak etmişlerdir. Mademki hırsızlık cezasında el, bileğe kadar kesiliyor, teyemmüm de de elin bileğe kadar meshedilmesi kafidir.

Ebu Hayyan şöyle der: «Ebu Hanife (ra) ve Şafii (ra)'den rivayet edilen görüşe göre teyemmümde ellerin dirseklerle birlikte meshedilmesi farzdır. Diğer bir gurup alime göre ise ellerin yalnız bileklere kadar meshedilmesi farzdır. Bu, İmam Hanbel ve Taberi'nin görüşüdür. İmam Malik (ra) ve Şa'bi (ra)'den rivayet edilen görüşe göre ise yalnız ellerin içinin meshedilmesi farzdır. Bazı hadis alimleri de bu görüşle hükmetmişlerdir. Uygun olan da bu görüşü kabul etmektir. Çünkü hadiste de böyle geçmiştir. Müslim bu hususta Ammar bin Yasir (ra)'den şöyle rivayet etmiştir: «Resulullah (sav), «Senin toprağa el vurman, ellerine üfürdükten sonra onlar ile el ve yüzlerini meshetmen kafidir.» buyurdu.» (5) Yine Ammar bin Yasir (ra)'den yapılan rivâyete göre «Resulullah (sav), ellerini temiz toprağa vurarak silkeledikten sonra yüzünü ve ellerinin ayasını meshetmiştir.»

Bu görüşü Buhari'de rivayet edilen, «Resulullah (sav) ellerini yere vurduktan sonra ağzına yaklaştırarak onlara üfledi ve yüzünü ve ellerinin ayasını meshetti.» hadisi de teyid etmektedir. Bu sahih hadisler, teyemmümde meshedilen uzuvları ve bu uzuvlarda yapılan meshin keyfiyetini vuzuha kavuşturacak şekilde açıklamaktadır.» (6)

ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER

- 1 — Kitap ehlinin kestiği hayvanların etlerini yemek mübahtır.
- 2 — Müminlerden iffetli, namuslu kadınlarla kitap ehli iffetli ve namuslu kadınları nikahlamak mübahtır.
- 3 — Namazın sıhhati için abdestli olmak şarttır.
- 4 — Su bulunmadığı yerde veya su kullanmak tehlikeli ise teyemmüm etmek caizdir.
- 5 — İslam kolaylık dinidir. Onda zorluk ve sıkıntı halleri yoktur.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER

Yüce İslâm dininin hedeflerinden birisi de insanın temizliğidir. İnsanlığı iç ve dış, maddi ve manevi kirlerden temizlediği gibi Allah (cc)'ın huzurunda durmaya da hazırlamaktadır. Ki insan o huzur ile kemalin zirvesine ulaşabilmektedir. İşte İslâm'da abdest almanın müminler için meşru

5 — Buhari şerhi Irşadüs Sâri kenarındaki Müslim Şerhi C. 2, S. 440-441.

6 — Ebu Hayyan, Bahr-i Muhit, C. 3, S. 290.

kılınması bedenî temizliğe İslâmın ne kadar önem verdiğini, insanın günahlardan ve bütün kötü şeylerden arıtmaya çalıştığını göstermektedir.

Abdest ile gusülden maksat bedenî temizlik olduğu gibi onun manevî ve ahlaki temizliğe ulaşmasını da sağlamaktır. İslâm müminlerin azalarının, elbiselerinin, yemelerinin, içmelerinin temiz olmasını, insanın temiz bir hayat yaşamasını ister. İslâmın temizliğe azami derecede önem vermesine **«Elbiseni temizle»** (Müdessir: 4) âyeti delalet eder. Ki dış temizlik iç temizliğin bir cüzüdür. İslâmın hedefleri arasında insan temizliğinin de bulunmasında hayret edilecek bir taraf yoktur. Çünkü Allah (cc), mevzumuz âyetin ihtiva ettiği hükümlerin sonunda, **«Allah, sizin üzerinize bir güçlük yapmayı dilemez, fakat iyice temizlenmenizi ve üstünüzdeki nimetinin tamamlanmasını diler. Taki şükredesiniz.»** buyurarak hükümlerin teşrii hikmetini beyan etmiştir. Resulullah (sav) da temizlik hususunda, **«Temizlik İmanın yarısıdır.»** buyurmuştur. Zaten temizlik müslümanların hayatlarının temelidir. Allah (cc) namazı abdestsiz kabul etmez. Her türlü manevî pisliklere boyanan bir kişiyi kıyamet günü kendi huzuruna nasıl alır?

İslâm, şüphesiz temizlik dinidir. İç temizlik asıl, dış temizlik ise onun bir parçasıdır. Zahiri temizlik, yani abdest ve gusül nasıl namazın sahih olması için şart ise ruhi temizlik de cennete girmenin şartıdır. Çünkü Allah (cc), **«O günde ki ne mal fayda eder nede oğullar. Meğer ki Allaha tamamen salim bir kalb ile gelenler ola.»** (Şuara: 88-89) buyurmuştur. Ruh temizliği ile beden temizliği Allahın sevmesine sebep olur. Çünkü Allah (cc), **«Her halde Allah hem çok tövbe edenleri, hem de çok temizlenenleri sever.»** (Bakara: 222) buyurmuştur.

HIRSIZLIĞIN VE YOL KESMENİN CEZASI

اِنَّ حَازِرِيَّوَالَّذِينَ يُحَارِبُونَ
 اللّٰهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْاَرْضِ فَسَادًا اَنْ يُقَتَّلُوا
 اَوْ يُصَلَّبُوا اَوْ تُقَطَّعَ اَيْدِيهِمْ وَاَرْجُلُهُمْ مِنْ
 خِلَافٍ اَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْاَرْضِ ذٰلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ
 فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْاٰخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٣٣﴾ اِلَّا الَّذِينَ تَابُوا
 مِنْ قَبْلِ اَنْ تَقْدِرُوْا عَلَيْهِمْ فَاَعْلَمُوْا اَنَّ
 اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٣٤﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوا اتَّقُوا
 اللّٰهَ وَابْتَغُوا اِلَيْهِ الْوَسِيْلَةَ وَجَاهِدُوْا فِيْ سَبِيْلِهِ
 لَعَلَّكُمْ تَفْلِحُوْنَ ﴿٣٥﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ كَفَرُوْا وَلَوْ اَنَّ لَهُمْ
 مَا فِى الْاَرْضِ جَمِيْعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَيَفْتَدُوْا بِهٖ مِنْ
 عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيْمٌ ﴿٣٦﴾
 يُرِيْدُوْنَ اَنْ يَخْرُجُوْا مِنَ الْاَرْضِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِيْنَ
 مِنْهَا وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيْمٌ ﴿٣٧﴾

وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ

فَاقْطِعُوا أَيْدِيَهُمْ حَازِئًا بِمَا كَسَبَ نَفْسُهُ مِنَ اللَّهِ

وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ٣٨

اللَّهُ يَتُوبُ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ٣٩

لَهُ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ

وَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ

33 — Allaha ve Resulüne (müminlere) harb açanların, yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadçılığa koşanların cezası, ancak öldürülmeleri, ya asılmaları, yahud (sağ) elleriyle (sol) ayaklarının çaprazvarı kesilmesi yahud da (bulundukları) yerden sürülmeleridir. Bu onların dünyadaki rüsvaylığıdır. Ahirette ise onlara (başkaca) pek büyük bir azab da vardır.

34 — Şu kadar ki siz kendileri üzerine kaadir olmazdan (kendilerini ele geçirmezden) evvel tövbe eden (muhariblerle yol kesen)ler müstesnadırlar. Bilin ki şüphesiz Allah çok yarlıgayıcıdır, çok esirgeyicidir.

35 — Ey iman edenler, Allahtan korkun. Ona (yaklaşmaya) vesile arayın ve onun yolunda savaşın. Taki muradınıza eresiniz.

36 — O inkar edip kafir olanlar (yok mu) eğer yeryüzünde bulunan herşey ve onun bir o kadarı daha onların olsa da kıyamet gününün azabından (kurtulmak için) onu feda etseler yine kendilerinden kabul olunmaz. Onlar için pek acıklı bir azab vardır.

37 — Onlar ateşten çıkmalarını dilerler. Halbuki onlar bundan çıkırlar değildir. Onlar için kendilerini tutup durduracak (salıvermeyecek) bir azab vardır.

38 — Erkek hırsızla kadın hırsızın —o irtikab ettiklerine bir karşılık ve ceza ve Allahtan (insanlara) ibret verici bir ukubet olmak üzere— ellerini kesin. Allah mutlak galiptir, yegane hüküm ve hikmet sahibidir.

39 — Fakat yaptığı o haksız hareketinden sonra tövbe (ve rücu) eder, kendisini düzeltirse şüphesiz ki Allah onun tövbesini kabul eder. Çünkü Allah çok yarlıgayıcı, çok esirgeyicidir.

40 — Hakikatte göklerin ve yerin mülk(ü saltanat)ı Allahın olduğunu bilmedin mi? (Elbette bildin) O, kimi dilerse azaba çeker, kimi dilerse yarlıgar. Allah herşeye hakkıyla kadirdir.

(MAİDE SURESİ)

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ

يُحَارِبُونَ

(Yüharibune): Harb kökünden gelir. Savaş demektir.

Harbin asıl manası, haddi aşmak ve mal gasbetmektir. Bu âyetteki manası ise, Allah ve Resulünün dostları ile savaşmaktır.

فَسَادًا

(Fesaden): Fesed, bozgunculuk demektir. Bozulmuş

şeye fesat denir. Bu âyette fesattan maksat, yolcuları korkutmak, öldürmek, yaralamak ve ellerinden mallarını almaktır.

يُقَاتِلُوا

(Yukattelu): Taktıl kökünden türemiştir. Kelimenin

taktıl kökünden gelişi âyette vasfı geçen kişinin mutlaka öldürülmesi la-zım geldiğini bildirmektedir. Öldürülen kişinin yakını tarafından affedilse bile affedilmez. Öldürülmesi farzdır demektir.

يُصَلِّبُوا

(Yusallibû): Taslib kökünden türemiş bir fiildir, asıl-

ma demektir.

مِنْ خِلَافٍ

(Min hilâfin): Önce sağ el ile sol ayağın bilekten

kesilmesi.

يُنْفَوُ

(Yüneu): Nefyetmek manasındadır. Asıl anlamı

helal etmektir.

حَزِيٍّ

(Hizyün): Rezil, rüsvay etmek manasındadır.

الْوَسِيلَةَ

(El vasilete): Âyetteki anlamı, İnsanı Allaha ka-

vuşturan ibadetler.

نَكَالًا

(Nekâlen): Ceza manasındadır.

ÂYETLERİN İCMÂLİ MANALARI

Allahu taala icmalen şöyle buyurmaktadır: Yeryüzünde insanlar arasında bozgunculuk yapanların cezaları ölüm, asmak, sağ eli ile sol ayaklarının bileklerden çaprazlama kesilmesi, bozgunculuk yaptığı yerden sürgün edilmesi, halk içinde teşhir etmektir. Bunlar dünyadaki cezalardır. Allah (cc) katında onlar için daha büyük azab vardır ki o da ateştir. Bu bozgunculuk yapanlar meğer ki yakalanmadan önce tövbe eder, tutum ve davranışları da gerçekten tövbe ettiklerine delalet ederse o zaman sayılan cezalarla cezalandırılmazlar.

Şüphesiz bilmiş olun ki, Allah (cc) çok yarlıgayıcı ve çok esirgeyicidir. Kullarının günahlarını affeder ve onlara merhamet eder.

Allahu taala müminlere takva olmalarını emreder Allah (cc)'a taatleriyle yaklaşmayı ve Allah (cc)'ın razı olacağı işleri yapmayı, Allah (cc) yolunda ve yalnız dinin yücelmesi için cihat etmeyi emretmiştir. Bu güzel amellerle yüksek derecelere kavuşacak, cezalardan kurtulmuş mutlu insanlar olacaklardır.

Allah (cc)'ın kitabına ve Resulü (sav)'ne inanmayan kafirler, kendilerini ahiretteki Allahın azabından kurtaramayacaklardır. Bütün dünya onların mülkü olsa, hattâ onun birkaç misli daha onların olsa ve hepsini kurtulmak için feda etseler yine de Allah (cc) bunu kabul etmeyecek ve onlar cehennem azabından kurtulamayacaklardır. Çünkü Allah (cc), kafirlerin cehennem azabında ebedi olarak kalacağına hükmetmiştir. Kafirlerin ateşten çıkmalarına bir yol yoktur. Bunu ne kadar isterlerse istesinler. Onlar dalmi bir azab içinde kalacaklardır.

Allahu taala, hırsızlık yapan kadın ve erkeklerin cezalarını zikrederek onların ilk hırsızlıklarında, hırsızlık şartlarını tamamlıyorlarsa sağ ellerinin bilekten kesilmesini emretmektedir. Hırsızların görecekleri cezanın yalnız hırsızlık suçundan olduğunu beyan ederek bu cezaların sebebinin hırsızlık suçu olduğunu bildirmektedir. Hırsızların ellerinin kesilmesi cezası halkın içinde uygulanmalıdır. Ki diğer insanlar bundan ibret alsınlar. Onlar da bozgunculuk yapmaya, haddi tecavüz etmeye, halkın mal ve can emniyetini ortadan kaldırmaya meyletmesinler. Bu tür kötü kişiler ortadan yok olsunlar. Böylece insanların can ve mal emniyeti sağlansın. Bu hırsızlık cezasındaki teşrii de nerşeye gücü yeten ve herşeyde hikmetle hükmeden Allah (cc)'ın teşriidir. Allah (cc), kullarının maslahatlarına en iyi muttallı olandır.

Allah (cc)'in hüküm ve hikmetinden dolayı bir kötü düşünce taşıyan ve kötü şeyler yapanlar tövbe ettikleri takdirde tövbelerinden sonra durumlarını iyice düzelterek hayırlı kişilerin yolunda gittiklerini gösterirlerse kendilerini affedeceğini vaatetmiştir. Çünkü Allah (cc), «(Bununla beraber) şüphesiz ki ben tevbe ve iman edenleri, iyi iyi amel ve (harekette) bulunanları, sonra da doğru yolda (ölmüğe kadar) sebat edenleri elbette çok yarlıgayıcıyım.» (Taha: 82) buyurmuştur.

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ

Arapların Arinet kabilesinden birkaç kişi Medine'ye geldi. Fakat burayı sevmедiler. Resulullah (sav) onları zekat malı olan develerin merasına göndererek develerin sütlerinden içmelerini emretti. Adamlar bir müddet merada kaldıktan sonra, sıhhatleri iyice düzeldince de İslâmdan dönerek mürted oldular. Meradaki develerin çobanını öldürüp develeri alarak kaçtılar. Bu haberi alan Resulullah (sav), peşlerine adam göndererek yakalattı. Resulullah (sav) onların bir el ve ayaklarını çaprazlama olarak kestirdi. Sonra da gözlerini oyduarak susuz bir yere bıraktırdı. Bunun üzerine, «Allah ve resulüne harb açanların, yeryüzünde fesadçılığa koşanların cezası...» âyeti nazil oldu. (1)

Bu âyetlerin önceki âyetlerle münasebeti

Allah (cc), bundan önceki âyetlerde Hz. Adem'in oğulları Habil ile Kabil'in kıssasını zikrettikten sonra adam öldürmenin çok büyük bir günah olduğunu açıklayarak katilin günahının çok şiddetli olduğunu zikrettikten sonra haksız yere bir insanı öldürenin bütün bir insanlığı öldürmüş gibi olacağını beyan etmektedir.

Mevzumuz âyette ise yeryüzünde fitne ve fesat çıkaranların dünyada karşılaşacakları azabı bildirmektedir. Bildirilen bu azabın icra edilmesi halinde artık insanlar içerisinde soygunculuk yaparak mal ve can emniyetini ortadan kaldıracak kişilerin bu fiillere cesaret etmeleri bahis mevzuu edilemez. Âyetler ayrıca hırsızlık yapan erkek ve kadının cezalarını da izah etmektedir. Çünkü cemiyet içinde insanların emniyetini ihlal eden fiillerden biri de hırsızlıktır.

İşte, Allah (cc)'ın İslâmî cezaları vazetmesinin hikmeti, halkın mal ve can emniyetini tehlikeye sokan bozgunculuk, hırsızlık ve yol kesme gibi fiillere mani olmaktır. Sayılan sebeplerden dolayı hırsızlıkla yol kesme ce-

zaları, adam öldürme fillinden sonra anılarak kötülüklerine dikkat çekilmiştir.

AYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER

Birinci incelik : Âyetteki «**Allaha harb açanlar**» ifadesi mecazî bir mana ifade etmektedir. Allah (cc)'a açılan savaş, O'nun dostlarına açılan savaş demektir. Bu mananın doğrudan değil de «**Allaha savaş açanlar**» şeklinde ifade edilmesi, Allah (cc) dostlarına savaş açmanın günahının büyüklüğünü göstermek içindir. Onlar, Allah (cc)'a savaş açmış demektirler aslında.

Buna benzer bir ifade ile, «**Kimdir o ki, Allaha güzelce bir ödünç versin de onu kat kat birçok artırsın.**» (Bakara: 245) âyetinde de karşılaşmaktayız. Buradaki «**Allaha ödünç verme**» ifadesi, Allah (cc)'ın fakir ve düşkün kimselere karşı nekadâr şefkatli olduğunu göstermektedir. Allah (cc)'ın fakir ve düşkün kullarına ödünç vermek yoluyla yardım etmek, san-ki Allah (cc)'a yardım etmek gibidir. Yoksa —haşa— Allah (cc)'ın ödünç almaya ihtiyacı yoktur.

Yine sahih bir kudsi hadiste de şöyle buyurulmaktadır: «Ey insanoğlu, ben dünyada senden yiyecek talebinde bulunduğumda sen bana vermedin...» Elbetteki Allah (cc) kendisi için yiyecek talebinde bulunmamaktadır. Bu talep, fakir ve düşkün kulların talebidir. Allah (cc), kullarına olan şefkatinden dolayı bunu «Ben istedim.» şeklinde ifade etmektedir. Buna benzer örnekler Kur'anın daha birçok yerinde geçmektedir.

Kısaca, ne Allah (cc)'la muharebe edilebilir, ne ödünç verilebilir, ne de O'nun yiyecek maddesine ihtiyacı vardır. Çünkü O, bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf, bütün noksan sıfatlardan da münezzehtir.

İkinci incelik : Yeryüzünde bozgunculuk yapanların cezası, «...Yeryüzünde (yol kesmek suretiyle) fesadçılığa koşanların cezası... sürülmeleridir.» âyetinde bildirildiği gibi sürgün olduğu gibi hapis de olabilir. Hatta bir rivayete göre İmam Malik (ra), «Nefyetmek hapsetmekle olur.» demiştir. Çünkü hapsedilen kişi dünya nimetlerinden uzaklaştırılarak dar bir yere sıkıştırılmış demektir. Bulunduğu yerden uzaklaştırılmamış bile olsa ne ahbablarını, ne yakınlarını görebilir, ne de leziz dünya nimetlerinden birşey tadabilir.

İmam Fahreddin Razi, bu hususta şöyle der: «Salih bin Abdülkuddus, zındıklık zanıyla dar bir yere hapsedildi. Burada uzun bir zaman kaldık-

tan sonra hapislik hayatını şu şirle dile getirdi: «Dünyadan ve dünya insanlarından uzaklaştık. Biz ne yaşayanlardan, nede ölmüşlerdeniz. Hapishane görevlileri yanımıza geldiklerinde hayret eder ve şu adam dünyadan gelmiş deriz.» (2)

Üçüncü incelik : Zemahşerî: «...Kıyamet gününün azabından (kurtulmak için) onu feda etseler yine kendilerinden kabul olunmaz...» âyeti, kâfirler için azabın lüzum ve devamlılığını ifade etmektedir. Onlar bu azabtan kurtulmak için hiçbir yol bulamazlar. Çünkü Resulullah (sav), «Kıyamet günü Allah (cc) kâfirlere, «Yeryüzü dolusu altının olsa, kurtulmak için onu feda eder misin?» diye sorar. Onlar da, «Evet, feda ederim.» cevabını verirler. Allah (cc), «Ne yazık ki dünyada sizden çok kolay birşey istendi. O şey sizin bana şirk koşturmanızdı. Siz ise dünyada bana şirk koştunuz.» buyurur.» (3)

Dördüncü incelik : Allah (cc), âyette hırsızlık yapan erkeği, hırsızlık yapan kadından önce zikretmiştir. Zina âyetinde ise önce zina eden kadın, sonra erkek zikredilmiştir. Bundaki incelik, kadına göre erkeğin daha kolay hırsızlık yapmasıdır. Zina ise erkekte de çirkindir ama, kadının zinası daha çirkindir. Hatta kadın müsaade etmezse zina olayı olmaz. İşte bu inceliklerden dolayı hırsızlıkta erkek, zinada ise kadın daha önce zikredilmiştir.

Beşinci nicelik : Şair Esmâî şöyle anlatır: «Yanımda bulunan bir bedeviye «Erkek hırsızla kadın hırsızın... ellerini kesin. Allah mutlak galiptir, yegane hüküm ve hikmet sahibidir.» âyetini okudum. Âyetin sonundaki «Allah mutlak galiptir, yegane hüküm ve hikmet sahibidir.» bölümünü yanlışlıkla, «Allah (cc) çok yarlıgayıcı ve çok esirgeyicidir.» şeklinde okudum. Bunun üzerine bedevi «Okuduğunuz kimin kelimidir?» diye sordu. «Allah (cc) kelimidir.» dedim. Bedevi, âyeti tekrar okumamı istedi. Âyeti tekrar ve sonunu yine yanlış olarak okudum. Bedevi, «Okuduğunuz Allah (cc) kelamı değildir.» diye uyardı. Bu defa doğru olarak yeniden okudum. Bedevi, «İşte şimdi Allah (cc) kelamını okudunuz.» dedi. Ona, «Siz Kur'an okuyor musunuz?» diye sordum. «Kur'anı ne okumuşum, nede okuyorum.» dedi. «Öyleyse benim hata yaptığımı nasıl anladınız?» dedim. «Madem ki hırsızın elinin kesilmesini emrediyor, öyleyse O, mutlak galiptir, hüküm ve hikmet sahibidir. Eğer sehven okuduğunuz gibi çok esirgeyici ve çok bağışlayıcı olsaydı hırsızlık yapanın elini kesmezdi.» dedi.» (4)

2 — F. Razi, age, C. 11, S. 218.

3 — Buharî ve Müslim. Katade, Enes'ten rivayet etmiştir.

4 — F. Razi, age, C. 11, S. 229. İbni-Cevzi, age, C. 2, S. 354.

Şair Emâî ile bedevi arasında geçen konuşma, bedevinin çok zeki olduğunu gösterdiği gibi, âyetin başı ile sonu arasında kuvvetli bir irtibat ve insicamın olduğuna da delalet etmektedir.

ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER

Birinci hüküm : **Âyette şer'i hükümleri bildirilen muharibler, yol kesenler kimlerdir?**

Âyet, Allah (cc) ve Resul (sav)'ünün dostları ile savaşımlar ve fesad çıkaranların hükümlerini beyan etmektedir. Allah (cc) bunlar için öldürmeye, asmaya, el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesine ve savaştığı bölgeden uzaklaştırmaya hükmetmiştir. Fakat bu muhariblerin kimler olduğunda fakihler ihtilaf etmişlerdir.

İmam Malik (ra)'e göre «muharib», ister şehirde, ister çölde silahla halka zulmeden ve onları korkutandır.

İmam Ebu Hanife (ra)'ye göre «muharib», çöl veya kırdaki halka silahla saldıran kimseye denir. Şehirde insana saldıran kimseye ise muharib veya yol kesen denilmez. Çünkü şehirde yapılan bir saldırıda saldırıya uğrayana yardım edecek insanlar vardır.

İmam Şafii (ra)'ye göre de şehirde hırsızlık yapan ve yol kesen her kişiye «muharib» denir. Yol kesme veya adam soyma; ev, yol, çöl veya köyden hangisinde olursa olsun farketmez. Bu işi yapana muharib denir.

İbni Münzir'e göre âyet umumilik ifade eder. «Muharib»liği bir yere ve şahsa tahsis etmeye kimse yetkili değildir. Nerede ve ne zaman yapılsa yapılsın iş aynı iştir.

Âyetteki ifadenin umumiliğine bakılırsa İbni Münzir'in görüşü daha doğru görülmektedir. Çünkü şehirlerde de meydana getirilen çeteler çöldeki çetelerden yol kesme, adam soyma bakımından daha büyük bir tehlike arzedebilir. Böyle bir çetenin bulunduğu şehirde ne mal emniyeti, ne de can emniyeti kalır.

İkinci hüküm: **Âyette varid olan hükümler arasında bir tercih yapılır mı?**

Bazı alimlere göre İmam (devlet başkanı), muharibler hakkında âyetle bildirilen hükümlerden birini tercih edebilir. Yani, yol kesen kimse için öldürmek, asmak, el ve ayaklarını çaprazlama kesmek ve sürgün etmek cezalarından birini uygulayabilir. Çünkü âyetin zahiri bunu göstermektedir.

Mücahid, Dahhak ve Nehâî'nin görüşü budur. Malîkî mezhebi de bu görüştedir.

İbni Abbas (ra) şöyle der: «Kur'anda ceza hükümleri sıralanırken aralarında «ev» (veya) kelimesinin kullanılması, bu hükümlerin icrası hususunda İmamın dilediğini seçebileceğini gösterir.» (5)

Sahabi ve tabiinden bir alimler cematine göre ise âyet, cinayetlere göre hükümler tertib ve tevziline delalet eder. Mesela, bir kimse diğer bir kimsenin malını alsa ve onu öldürse, kendisi de hem öldürülür hem de cenazesi sehpa da sallandırılır. Bir kimsenin zorla malını alan kimsenin ise el veya ayağı bileklerinden çaprazlama kesilir. Kimseyi öldürmeyen, malını almayan, fakat korkutan kimse ise bulunduğu yerden başka bir yere sürgün edilir. Şafil mezhebinin, İmam Muhammed (ra) ve İmam Ebu Yusuf (ra)'un görüşleri de budur. Bu görüş İbni Abbas (ra)'tan da rivayet edilmiştir.

İmam Ebu Hanife (ra)'ye göre hükümlerin uygulanması İmamın tercihiine bağlıdır. Bu yalnız mutlak «muharibe» için değil, hususi bir fesadçı, bozguncu için de böyledir. Mesela, bir adam bir başkasını hem öldürmüş, hem de malını almışsa İmam bunun için dört hükümden birini tercih hakkına sahiptir:

1 — İmam dilerse böyle bir caniyi önce el ve ayaklarını çaprazlama kestirdikten sonra öldürür.

2 — İmam dilerse o caniyi el ve ayaklarını çaprazlama kestirdikten sonra asırır.

3 — İmam dilerse canının el ve ayaklarını kestirmeyerek yalnızca asırır.

4 — İmam dilerse caniyi yalnızca öldürür, başka birşey yaptırmaz. İmam-ı Azam (ra)'a göre çaprazlama el ve ayağın bilekten kesilmesi ile öldürme veya asmanın birlikte olması lazımdır. Çünkü cinayette hem öldürme, hem de malını alma vardır. Yalnız adam öldürmenin cezası caniyi öldürmektir. Cebir yoluyla mal gasbetmenin cezası da çaprazlama el ve ayağını bilekten kesmektir. Bu cinayette hem öldürmek, hem de el ve ayağı çaprazlama kesmek suretiyle halkı korkutmak ve bu tür suçları ortadan kaldırmak gayesi vardır. Bu tür suç ve fillerin kökünün kazınması için yalnız el kesme cezasının uygulanması yeterli değildir. El kesmenin, yanında öldürme ve asma cezalarının da uygulanması lazımdır.

Üçüncü hüküm : Asma cezası nasıl uygulanır?

Fakihlerin cumhuruna göre âyetin zahiri, İmamın istediği cezayı icra etmesini mümkün kılmaktadır. Buna göre İmamın bir canıyl asmaı da calzdır. Çünkü Allah (cc), «Allaha ve Resulüne harb açanların, yeryüzünde fesadçılığa koşanların cezası ancak... asılmalıdır.» buyurmuştur.

Asılmanın keyfiyeti ise, canlı olarak ve öldürmeyecek biçimde asılması ve böylece bir veya üç gün tutulmasıdır. Bu, kötü kimselerin ibret almaları için yapılır. Asılan adam bir veya üç gün sonra süngülenerek öldürülür. İmam Malik Ve Ebu Hanife (ra)'nin görüşü budur.

Diğer bir alimler topluluğuna göre caninin öldürülmeden önce canlı olarak asılması uygun değildir. Çünkü canlı olarak asıldığı takdirde namaz kılmasına, yeme ve içmesine mani olunmuş olur. Cani önce öldürülür, sonra asılarak teşhir edilir. Ancak bu arada gasli ve kefeni yapılır, cenaze namazı kılınır. Bu işlemler bittikten sonra asılır. İmam Şafil (ra) de bu görüştedir.

İmam Şafil (ra), «Asılı olduğu halde öldürülmesi çok çirkindir. Zira Resulullah (sav) azabla öldürmeyi yasaklamıştır.» der.

Alusî ise, «Cani canlı olarak asılır ve ölünceye kadar süngülenir.» der.

Dördüncü hüküm : Hırsızın eli ne zaman ve hangi şartlarda kesilir?

Hırsızlık (sirkat), lügatta bir malı gizlice almaya denir. Sirkat, şeriatta da şöyle tarif edilir: Âkil ve bâliğ bir kişinin muayyen bir miktarda para veya malı haksız olarak saklandığı yerden gizlice almasıdır. Bir kimseye hırsız denilebilmesi için bir malı saklandığı yerden gizlice alması lazımdır. Öyleyse her hırsızlıktan dolayı el kesilemez. Ancak belli bir şahsın muayyen bir miktar para veya malı ona mahsus olan yerden gizlice alması halinde eli kesilebilir. İslâm şeriatı böyle varid olmuştur. Hırsızda akıl ve bülüğün şart olması, hırsızlığın bir cinayet sayılmasındadır. Cinayet ancak akıllı ve baliğ bir kişide tahakkuk eder. Deli ve çocuk ise mükellef değildir. Bunlar hırsızlık suçunu işleseler dahi hırsızlık cezası ile cezalandırılmazlar. Ancak çocuk İmam tarafından tazir yapılır.

Elin kesilmesine sebep olan para veya malın miktarı hususunda ihtilaf edilmiştir :

İmam Ebu Hanife (ra) ve Süfyan Sevrî (ra)'ye göre çalınan para veya mal enaz 10 dirhem gümüş para veya karşılığı mal olursa hırsızın eli kesilir. Şayet 10 dirhemden aşağı olursa el kesme cezası uygulanamaz.

İmam Malik (ra) ve Şafii (ra)'ye göre ise el kesme cezasının uygulanması için çalınan para veya malın 1 altın liranın dörtte biri veya 3 dirhem gümüş para veya karşılığı mal olmalıdır. Bu miktardan aşağı para veya mal için el kesme cezası uygulanamaz.

İmam Ebu Hanife'nin delilleri :

1.) Rivayete göre Resulullah (sav), «Çalınan mal veya para 10 dirhem gümüş paradan aşağı olursa hırsızın eli kesilmez.» buyurmuştur. (6)

2.) İbni Abbas (ra), İbni Mes'ud (ra), İbni Ömer (ra) ve Ata (ra)'ya göre de çalınan mal veya para 10 dirhem gümüş paradan aşağı olursa hırsızın eli kesilmez.

İmam Malik ve İmam Şafii'nin delilleri :

1.) Hz. Ayşe'den şöyle rivayet edilmiştir: «Resulullah (sav), çalınan mal veya paranın miktarı 1 altın liranın dörtte birinden daha fazla olursa hırsızın elini keserlerdi.» (7)

2.) İbni Ömer (ra)'den rivayet edilmiştir: «Resulullah (sav) 3 dirhem gümüş para değerinde olan bir kalkanı çalan adamın elini kesmiştir.» (8)

3.) Müslim, Hz. Ayşe'den şöyle rivayet etmiştir: «Resulullah (sav), «Hırsızın eli ancak 1 altın liranın dörtte biri veya onun kadar malı veya daha fazlasını çalması halinde kesilir.» buyurdu.» Bu hadis, Hz. Ebubekir, Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali'den de nakledilmiştir.

İşte Maliki ve Şafiiler nakledilen bu hadisler ile bu mevzudaki diğer hadisleri delil alarak hırsızın elinin kesilmesi için en az 1 altının dörtte biri veya daha fazla değerinde para veya karşılığı mal çalması gerektiğini söylemektedirler.

Şeyh Sayis, görüşünü şöyle belirtir: «Hadler şüpheli durumlarda düşer. Bu durum gözönüne alınırsa ihtiyatlı davranmak gözyumulması caiz olmayan bir gerçektir. Ayrıca kaçınmanın ibahet (mubah kılma)dan her zaman önce geldiği göz önünde tutulursa Hanefi mezhebinin görüşünü tercih etmek daha doğrudur. Çünkü asrı saadette çalınan kalkanın değeri konusunda farklı görüşler bildirilmiştir. Bu kalkanın değeri bazı alimlere

6 — Amr bin Şuayb babasından, o da dedesinden. Zeylai, Nebbürraeti, C. 3, S. 355.

7 — Ebu Davud, Nesâi, Tirmizi.

8 — Ahmed bin Hanbel, Tirmizi, İbni Mace.

göre 3 dirhem gümüş, bazılarına göre 4, bazılarına göre de 10 dirhemdir. Muhtelif alimler tarafından yapılan fiyat takdirlerinin en yüksekini kabul etmek daha uygundur. Eğer fiyatların en azını alırsak yapılan hırsızlığın doğrudan doğruya bir cinayet olmadığı zannı ve şüphesi ortaya çıkar. Halbuki İslâm'da hadler (cezalar) şüphe ile defedilir. Öyleyse el kesmeyi icabettiren çalınan mal bedelini 10 dirhem olarak kabul etmek ve bu meblağdan aşağı değerdeki mal için hadden kaçınmak icabeder. Kaçınmak her zaman mübahtan öncedir.» (9)

Çalınan malın mutlaka kapalı bir yerden çalınması lazımdır. Bu yerin durumu mala göre değişir. Çünkü Resulullah (sav), «Ağaçtaki meyve veya dağdaki üstü açık bir barınaktan çalınan mal için el kesilmez. Ancak bir barınaktan, bir harman yerinden çalınan mal, bir kalkan değerinde olduğu takdirde hırsızın eli kesilir.» buyurmuştur. (10)

Baraka, halkın kendini ve malını korumak için yaptığı bina, çadır ve benzeri yerlere denir. Çalınan mal, adı geçen yerlerden çalınırsa hırsızın elinin kesilmesi icabeder.

Saffan bin Ümeyye'den şöyle rivayet edilmiştir: «Camide, üzerimde 30 dirhem gümüş para değerinde bir elbise ile uyuyordum. Dışarıdan gelen birisi hırsızlık niyetiyle elbisemi alınca hemen uyanarak yakaladım ve Resulullah (sav)'a getirdim. Resulullah (sav) onun elinin kesilmesini emretti. Bunun üzerine ben, «Ya Resulullah, 30 dirhem gümüş para değerinde bir mal için mi elini kesiyorsun? Ben o malı satar, bedelini de hemen almazdım.» dedim. Resulullah (sav), «Bu adamı bana getirmeden önce dediklerini niçin yapmadın?» buyurdu.» (11)

Cezanın uygulanması için çalınan malın hırsız için helal olduğu yolunda bir şüphe de bulunmamalıdır. Çünkü Resulullah (sav), «Hadlerde (cezalarda) şüphelerden kaçınınız.» buyurmuştur. Bu şart meşhur olduğundan zaruri olarak bilinen şeylerdendir. Şu halde köle efendisinin, baba oğlunun, oğul babanın, ortakçı ortağının malını çaldığı için eli kesilemez. Çünkü bu sayılan mallarda hırsızın hakkının bulunacağı şüphesi vardır. Halbuki hırsızlıkta hırsızın çaldığı mal üzerinde şüphe derecesinde dahi hakkının olmaması şarttır.

9 — Şeyh Sayis, Tefsir-i Âyeti'l-Kur'an, C. 2, S. 189.

10 — İmam Malik, Muvatta.

11 — Ebu Davud.

Beşinci hüküm : Hırsızın eli nereden kesilir?

«Erkek hırsızla kadın hırsızın... ellerini kesin.» âyeti hırsızların elinin kesilmesine delalet eder.

Fakihler kesilecek elin sağ el olduğunda icma etmişlerdir. Zira İbnü Mes'ud (ra) âyeti, «ellerini kesin» yerine «sağ ellerini kesin» şeklinde okumuştur.

Fakihler elin nereden kesileceği konusunda ihtilaf etmişlerdir.

Cumhur (dört mezhep imamı), hırsızlıkta elin dirsek veya omuzdan değil bilekten kesilmesine hükmetmişlerdir.

Haricilere göre hırsızlık yapanın eli omuzdan kesilir.

Diğer bir gurup alime göre ise hırsızın yalnız parmakları kesilir.

Cumhurun delilleri :

Rivayete göre, «Resulullah (sav), hırsızın elini bilekten kestirmiştir.» Ayrıca Hz. Ali ve Hz. Ömer'in uygulamalarının da hırsızın elinin bilek mafsalından kesildiği yolunda olduğu tesbit edilmiştir.

Hırsızın eli kesildikten sonra ikinci kez hırsızlık yaptığı takdirde bu defa bütün fakihiñlerin ittifakıyla sol ayağı bilekten kesilir. Darü'l-Kutni, Resulullah (sav)'tan şöyle rivayet etmiştir: «Birisini hırsızlık yaptı mı elini kesin. İkinci defa hırsızlık yaparsa sol ayağını bilekten kesin.»

Hz. Ali ve Hz. Ömer'in sahabilerin huzurunda, bir eli kesildikten sonra yine hırsızlık yapan birisinin sol ayağını bilekten kestirdikleri tesbit edilmiştir. Hiçbir sahabe bu uygulamaya itiraz etmediğine göre bu hususta icma olduğu da tesbit edilmiş olmaktadır.

Hanbeli ve Hanefilere göre el ve ayağı kesildikten sonra üçüncü defa hırsızlık yapan kimsenin hiçbir yeri kesilmez. Çaldığı ödetilir ve tövbe edinceye kadar habsedilir.

Maliki ve Şafiilere göre ise üçüncü defa hırsızlık yapan kimsenin bu kez de sol eli bilekten kesilir. Yine tövbe etmeyip dördüncü defa hırsızlık yaparsa sağ ayağı da bilekten kesilir.

İmam Ebu Hanife (ra)'nın şöyle dediği rivayet edilmiştir: «Ben bir kişi yi yemek yiyecek elden, yürüyecek ayaktan mahrum bırakmaktan Allah (cc)'tan utanırım.» Bu görüş, Hz. Ali, Hz. Ömer ve diğer bazı sahabelerden de rivayet edilmiştir.

ÂYETLERDEKİ TEŞRİİ HİKMETLER

İslâm kıyamete kadar baki kalacak kanunlarıyla insanlık haysiyet ve şerefini koruduğu gibi cana, mala ve ırza saldırmayı da en büyük günahlardan telakki etmiştir. Bu yüzden bu suçlar cezaların en ağırını icabettirir. Yeryüzünde, toplumda taşkınlık yaparak kan dökenler öldürülür, asılır, halkın mal emniyetini ortadan kaldıranların elleri bileklerinden kesilir. Bu gibi cürümleri işleyenlerin çok şiddetli cezalara çarptırılmasıyla cemiyetin büyümesi zararlı insanlardan temizlenmesi amaçlanmaktadır. Ağır cezalar, zararlı kimselerin gerek ferdin, gerekse cemiyetin, fesat çıkararak, can ve mal emniyetini ihlal etmemeleri içindir.

İslâm, taşkınlık yaparak yol kesmek, meskenlere saldırmak gibi suçları işleyenlere öldürmek, asmak, el ve ayağın kesilmesi ve sürgün gibi cezalar vazetmiştir. Bu cezaların vazedilişindeki hikmet kötülükleri ve şerri kökünden kazımak ve fenalık henüz çok küçükken önleyerek halkın emniyet ve huzur içinde yaşamasını temindir.

İslâm ve insanlık düşmanları bu suçları işleyenleri öldürmenin, ellerini kesmenin çok büyük bir facia olduğunu ileri sürerek bu gibi suçluların daha insani cezalarla ıslah edilmesi gerektiğini iddia etmektedirler. Güya medeni bir toplumda insanları böyle cezalarla cezalandırmak uygun değilmiş.

Bunlar, bu gibi hadiselerde cemiyetin menfaati mi, yoksa ferdin menfaatı mı göz önünde tutulması gerektiği üzerinde hiç düşünmüyorlar. Eğer ferdin menfaatı göz önünde tutulursa, günümüzde misallerine bol bol raslandığı üzere, hapishanelerin bu gibi suçlularla dolup taşmasına rağmen yine de cemiyette mal ve can emniyeti sağlanamaz.

Aklı selime dayanmayan bu görüşlerden dolayı birçok ülkede sırf adam öldürmek, soygunlar yapmak için bir dernek gibi ortaya çıkan topluluklar oluşmaktadır. Bu yüzden de mal ve can emniyeti devamlı ihlal ediliyor.

İslâmın vazettiği cezaları çok şiddetli bularak medeni çağımıza uygun olmadığını iddia edenlere hayret etmemek mümkün değil. Çünkü onlar, ölüm cezasını, recmetmeyi, el kesmeyi ortadan kaldırdıklarını iddia ediyorlar. Fakat öte yandan İslâmın vazettiği cezalardan çok daha feci suç ve fillerin işlenmesine mani olamıyorlar. Habersiz bir kimse suçsuz yere öldürülüyor, çocuk ve kadınlara saldırılıyor, insanların barındığı meskenler yakılıp yıkılıyor. Bunları vahşet telakki etmiyorlar da İslâmın vazettiği cezaları vahşet kabul ediyorlar.

Bir şair, bu mantığın temelinden yatan yanılsa şöyle işaret eder: «Bir adamı öldürmek şüphesiz hafif bir ceza değildir. Buna karşılık cemiyetin emniyet ve huzurunun bozulması, katledilmesi de üzerinde düşünülmesi gereken bir mesele değil midir?»

Evet, İslâm el kesme cezasını meşru kılmıştır. Bu ceza şüphesiz büyük bir cezadır. Fakat bir de halkın mal ve can emniyeti düşünülürse, böyle bir hadisenin ikinci defa tekerrür etmemesi için kaçınılmazdır. Eğer böyle bir ceza uygulanmazsa bu gibi ictimai hastalıkların toplumu sari hastalıklar gibi sarması, yayılması nasıl engellenebilir. Mikrop vaktinde öldürülmezse nasıl bütün vücudu sararsa bu tür suçlar da cemiyeti öyle sarar. Şu halde insanlık cemiyetini temsil eden bir insan bedenindeki bir bulaşıcı yaranın diğer uzuvlara yayılmadan önce naslı tedavisi gerekiyor, cemiyet hayatındaki nizamın ahengini bozacak ictimai hastalıkların da aynen tedavi edilmesi icabeder.

Beşerî sistemlerle hikmet sahibi olan Allah (cc)'in kanunları mukayese edildiği zaman elbetteki akıllı selim sahipleri ilahi kanunların üstünlüğünü görecek ve kabul edeceklerdir.

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
Mütercimnin önsözü	5
Yazarın önsözü	7
FATİHA SURESİNE GİRİŞ	9
Fatiha suresinin fazileti hakkında varid olan hadisi şerifler	10
Bazı surelerin faziletleri ile ilgili bir uyarı	11
İstiâze'nin tefsiri	12
Besmele-i şerifin tefsiri	13
Besmelenin manası	14

1. DERS

FATİHA SURESİ

FATİHA SURESİNİN LAFZÎ TAHLİLİ	16
FATİHA SURESİNİN İCMÂLÎ MANASI	23
Fİ ZİLALÎ'L KUR'AN'DA FATİHA'NIN MANASI	24
FATİHA'NIN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	28
FATİHA'DAKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	32
Birinci hüküm: Besmele, Kur'an'dan bir âyet midir?	32
İkinci hüküm: Bismelenin namazda okunmasının hükmü nedir?	38
Üçüncü hüküm: Fatiha'nın namazda okunması vacib midir?	39
Dördüncü hüküm: İmama tabi olan müslüman, Fatiha'yı okuyacak mı?	43
FATİHA SURESİNİN TEŞRİ'Î HİKMETİ	44

2. DERS

SİHRİN ŞERİATTAKİ YERİ VE HÜKMÜ

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	48
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	51
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLEFİ	52
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	53
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	56
Birinci hüküm: Sihrin gerçekten tesiri var mıdır?	56
SİHİR TÜRLERİ	56
İkinci hüküm: Sihri öğrenmek ve öğretmek, mübah mıdır?	62
Üçüncü hüküm: Sihirbaz, öldürülür mü?	63
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	65
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	65

KURÂN-I KERİMDE NESH

	Sayfa
ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	68
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	70
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	71
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	71
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	74
Birinci hüküm: Nesh'in semavi dinlerde olması, caiz midir?	74
İkinci hüküm: Kur'an-ı Kerim'de nesh, kaç kısımdır?	78
Âyetin hükmü neshedildiği halde, lafızlarının okunmasının hikmeti nedir?	80
Üçüncü hüküm: Kur'an, sünnetle nesh olunur mu?	80
Dördüncü hüküm: Nesheden hüküm, neshedilen hükümden daha ağır ve daha zor olur mu?	82
Beşinci hüküm: Haberle ilgili âyetlerde, nesh olur mu?	83
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	84
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	84
«Mehâsin et-Te'vîb» tefsirine göre, âyetlerin teşrîî hikmeti	85

4. DERS

NAMAZDA KÂBE'YE YÖNELME

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	88
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	91
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	92
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	93
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	97
Birinci hüküm: Kur'an'da «Mescid-i Haram» sözünden maksat nedir?	97
İkinci hüküm: Namazda, Kabe'nin bizzat kendisine mi, yoksa bulunduğu yere mi yönelmek farzdır?	98
Üçüncü hüküm: Ka'be üzerinde kılınan namaz, sahih midir?	103
Dördüncü hüküm: Bir kimsenin, namaz kılarken nereye bakmalıdır?	103
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	104
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	104

5. DERS

SAFA İLE MERVE ARASINDA SA'Y

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	107
ÂYETİN İCMÂLÎ MANASI	109
ÂYETİN NÜZÜL SEBEBİ	109
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	110
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	111

Birinci hüküm : Safâ ile Merve arasında sa'y yapmak farz mıdır sünnet midir?	111
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	114
ÂYETİN TEŞRİ'İ HİKMETİ	114

6. DERS

ŞER'İ İLİMLERİ KETMETME (GİZLEME)

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	116
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	118
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	119
ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	119
Birinci hüküm : Bu âyet, yalnız yahudi ve hristiyan alimleri hakkında mı nazil olmuştur?	119
İkinci hüküm : Kur'an okutmasını ve dini ilimleri öğretmek için ücret almak caiz midir?	120
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	121
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER	122

7. DERS

TEMİZ ŞEYLERİN MÜBAH, PİS ŞEYLERİN HARAM OLUŞU

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	123
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	124
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	125
ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	126
Birinci hüküm : Murdar bir hayvanın yalnız eti mi, yoksa herhangi bir uzuv veya parçasından faydalanmak mı haramdır? ...	126
İkinci hüküm : Ölmüş balık ve çekirge'nin hükmü nedir?	127
Üçüncü hüküm : Hayvan kesildikten sonra, içinden çıkan ceninin temizliği hususundaki hüküm nedir?	128
Dördüncü hüküm : Ölmüş hayvan eti yemenin dışında, onun diğ organlarından faydalanmak mübah mıdır?	129
Beşinci hüküm : Hayvan kesildikten sonra et veya damarlarda akmayıp kalan kanın hükmü nedir?	130
Altıncı hüküm : Domuzun hangi kısımları haramdır?	130
Yedinci hüküm : Zarurette kalan kimse, murdar ölmüş hayvanın etinden ne kadar yiyebilir?	131
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	132
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER	132

KISASIN İNSANLARA HAYAT VERİŞİ

Sayfa

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	136
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	137
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBLERİ	137
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	138
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	140
Birinci hüküm: Hür köle ile, müslüman zimmî ile kısas yapılır mı?	140
LATİF BİR MÜNAZARA	144
İkinci hüküm: Baba, oğlunu öldürürse, kısas yapılır mı?	145
Üçüncü hüküm: Bir toplum bir adamı öldürürse, o toplumun tümü kısas yapılır mı?	146
Dördüncü hüküm: Katil, kısas yapılırken, ne ile öldürülür?	148
Beşinci hüküm: Kısas hükmünü, kim icra eder?	149
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	149
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	149

9. DERS

ORUCUN MÜSLÜMANLARA FARZ OLUŞU

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	153
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	155
ÂYETLERİN NÜZÛL SEBEBLERİ	156
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	158
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	162
Birinci hüküm: Ramazan ayı orucundan önce, müslümanlara oruç farz mıdır?	162
İkinci hüküm: Hangi hastalık, oruç yemeyi mübah kılar?	162
Üçüncü hüküm: Hangi yolculuk, oruç yemeyi mübah kılar?	164
Dördüncü hüküm: Misafir ve hasta için oruç yeme, ruhsat mıdır yoksa azimet midir?	166
Beşinci hüküm: Yolculukta oruç tutmak mı, yoksa açmak mı daha faziletlidir?	168
Altıncı hüküm: Kazaya kalan Ramazan orucunu, diğer bir zaman ara vermeden kaza etmek farz mıdır?	169
Yedinci hüküm: «...Gücü yetmeyenler üzerine de bir yoksul doyumu fidiye lazımdır...» âyetinde, «gücü yetmeyenler»den maksat, kimlerdir?	170
Sekizinci hüküm: Hamile ve emzikli kadınların, Ramazan orucunu tutup tutmayacağı hakkındaki hüküm nedir?	171
Dokuzuncu hüküm: Ramazan ayının başlangıcı ne ile tesbit edilir?	172

Onuncu hüküm :	Ramazan ayı hilalinin, ülkelere göre doğuş yerlerinin farklı oluşuna itibar edilir mi?	173
Onbirinci hüküm :	Hata ile Ramazan orucunu bozan bir kimsenin hükmü nedir?	173
Onikinci hüküm :	Cünüblük, oruç tutmaya engel midir?	174
Onüçüncü hüküm :	Nafile oruç tutan kimse, orucunu bozarsa kaza etmesi farz mıdır?	175
Ondördüncü hüküm :	İ'tikâf nedir ve hangi camilerde yapılır?	176
Onbeşinci hüküm :	İ'tikâf müddeti ne kadardır? İ'tikâf süresince oruç tutmak, onun şartlarından mıdır?	177
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER		178
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER		179

10. DERS

İSLÂMDA SAVAŞIN MEŞRUIYETİ

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	182
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	183
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	184
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	185
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	186
Birinci hüküm : Cihad, müslümanlara ne zaman farz kılındı?	186
İkinci hüküm : Savaşı meşru kılan ilk âyet, hangisidir?	188
Üçüncü hüküm : Mekke hariminde savaşmak, mübah mıdır?	189
Latif bir münazara	190
Dördüncü hüküm : Âyetle, «haddi tecavüz»'den maksat nedir?	191
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	192
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLERİ	193

11. DERS

HACC VE UMRE YAPMA

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	197
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	198
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	200
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	200
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	201
Birinci hüküm : Umre, hacc gibi farz mıdır?	201
İkinci hüküm : «İhsâr», hastalık ve düşmanı kapsar mı?	203
Üçüncü hüküm : Umre veya hacc niyetiyle ihrama giren kimsenin me-nasikini yerinde yapması engellendiği zaman, ihram-dan çıkmak istediği takdirde ne yapması lazımdır? Kurban kestiği takdirde nerede kesecektir?	204

Dördüncü hüküm :	Temeddü haccı yapan kimse, kurban bulamazsa ne yapar?	206
Beşinci hüküm :	Temeddü haccı için kesilen kurban, hangi şartlarda vacibtir?	207
Altıncı hüküm :	Ailesi, Mescid-i Haramda bulunmayanlar kimlerdir?	208
Yedinci hüküm :	Hacc ayları, hangi aylardır?	208
Sekizinci hüküm :	Hacc aylarından önce hacc için ihrama girmek caiz midir?	209
Dokuzuncu hüküm :	İhramlı iken, neleri yapmak haramdır?	210
Onuncu hüküm :	Arafatta «vakfe» yapmanın hükmü nedir? Ne zaman başlar?	210

12. DERS

HARAM AYLARDA DÜŞMANLA SAVAŞMA

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	213
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	214
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	215
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	216
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	217
Birinci hüküm : Haram aylarda savaşmak, mübah mıdır?	217
İkinci hüküm : Riddet, insanın amelini yok eder mi?	218
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	219

13. DERS

KUMAR VE İÇKİNİN HARAM EDİLİŞİ

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...</
-------------------------	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-------

14. DERS

MÜŞRİK KADIN VE ERKEKLERLE EVLENME

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	231
ÂYETİN İCMÂLÎ MANASI	232
ÂYETİN NÜZÜL SEBEBİ	232

ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	233
ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	233
Birinci hüküm: Kitap ehli kadınlarla evlenmek, haram mıdır?	233
İkinci hüküm: Müslüman kadınlarla evlenmeleri haram olan müşrikler kimlerdir?	236
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	237

15. DERS

AY HALİNDEKİ KADINDAN KAÇINMA

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ	238
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	239
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	240
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	240
ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	241
Birinci hüküm: Ay hali olan kadından, ne kadar kaçınılması farzdır	241
İkinci hüküm: Ay halindeki hanımıyla cinsi münasebette bulunan erkeğin, nasıl bir kefareet vermesi lazımdır?	243
Üçüncü hüküm: Kadınlarda ay hali, en az ve en çok kaç gündür?	244
Dördüncü hüküm: Bir kimsenin ay halindeki karısıyla cinsi münasebette bulunması ne zaman helaldir?	245
Beşinci hüküm: Adet halindeki kadının, neleri yapması haramdır?	246
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	246
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	247

16. DERS

ÇOK YEMİN ETMEKTEN SAKINMA

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ	249
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	249
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	250
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	250
ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	252
Birinci hüküm: «Lağv» yemininden maksat nedir, kefareti var mıdır	252
İkinci hüküm: İ'lâ ve şer'i hükmü nedir?	253
Üçüncü hüküm: İ'lâ yemininde, kadına zarar verme düşünülür mü?	254
Dördüncü hüküm: Âyette, «fey»den maksat nedir?	255
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	256
ÂYETLERİN TEŞRİ'Î HİKMETLERİ	256

17. DERS

İSLÂM'DA TALAK

ÂYETLERİN LAFZİ TAHLİLİ	259
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	260

ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	260
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	261
ÂYETLERDEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	264
Birinci hüküm: Boşanan, boşanmış hamile ve ay hali görmeyen kadınların iddet müddetleri ne kadardır?	264
Üçüncü hüküm: «Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz» âyetinin anlamı nedir?	267
Dördüncü hüküm: «Boşanmış kadınlar, kendi kendilerine üç hayız ve temizlenme müddeti beklerler...» âyeti, Talak-ı Rici ve Talak-ı Baîn'le kocasından ayrılan kadınlar hakkında umumi midir?	268
Beşinci hüküm: Talak-ı Rici'nin hükmü nedir?	269
Altıncı hüküm: Üç talak ifade eden bir cümle ile üç talak mı, yoksa bir talak mı meydana gelir?	270
Yedinci hüküm: Âyetteki «Talak, iki defadır» cümlesinden maksat nedir?	274
Sekizinci hüküm: Erkeğin, ailesini boşama karşılığı bir para veya mal alması mübah mıdır?	275
Dokuzuncu hüküm: Üç talakla kocasından ayrılan bir kadının, şer'i hükmü nedir?	276
Onuncu hüküm: Muhallil nikahı, sahih midir?	278
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	281
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'İ HİKMETLER	281

18. DERS

ÇOCUK EMZİRME

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	284
ÂYETİN İCMÂLÎ MANASI	284
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	285
ÂYETTEKİ ŞER'İ HÜKÜMLER	287
Birinci hüküm: Âyette, «anneler» kelimesinden maksat nedir?	287
İkinci hüküm: Çocuğu emzirmek, anneye farz mıdır?	288
Üçüncü hüküm: Haram olmayı gerektiren süt emme süresi, ne kadardır?	288
Dördüncü hüküm: Çocuk emziren kadının nafakası, nasıl tesbit edilir?	289
Beşinci hüküm: «...Mirascıya düşen (vazife) de bunun gibidir» âyetinden maksat nedir?	290
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	290
ÂYETİN TEŞRİ'İ HİKMETLER	291

19. DERS

KOCASI ÖLEN KADININ İDDET SÜRESİ

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	293
ÂYETİN İCMÂLÎ MANASI	294

	Sayfa
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	294
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	295
Birinci hüküm : (Mevzumuz) âyet, kocası ölen kadının bir sene iddet beklemesini emreden âyeti nesh eder mi?	295
İkinci hüküm : Kocası ölen hamile kadının, iddet süresi ne kadardır? ...	296
Üçüncü hüküm : İhdât nedir? Kocası ölen kadın ne kadar tahdid yapar? ...	297
Dördüncü hüküm : Kadının iddet beklemesi, neden farzdır?	299
ÂYETTEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	299

20. DERS

İDDET SÜRESİNDE İŞARETLE KADINA DÜNÜR OLMAK VE KADININ EVLİLİKLE MİHRE HAK KAZANMASI

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	302
ÂYETLERİN, İCMÂLÎ MANALARI	304
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBİ	304
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	305
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	307
Birinci hüküm : İddet bekleyen kadına, evlenmek maksadıyla talepte bulunmanın hükmü nedir?	307
İkinci hüküm : İddet bekleyen kadınla yapılan nikah akdi, sahih midir? yoksa fasit midir?	307
Üçüncü hüküm : Evlendikten sonra cinsi münasebette bulunmadan boşanan bir kadının hükmü nedir?	309
Dördüncü hüküm : Mut'a'nın her boşanan kadına verilmesi farz mıdır? ...	311
Beşinci hüküm : Mut'a nedir ve miktarı ne kadardır?	311
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	312
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	312

21. DERS

FAİZİN SOSYAL ZARARLARI

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	316
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	316
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBİ	318
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	318
FAİZİN HARAM OLUŞ MERHALELERİ	321
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	323
Birinci hüküm : İslâm'da haram kılınan riba nedir?	323
İkinci hüküm : Faiz miktarı az olursa mübah mıdır? «Ey iman edenler ribayı öyle kat kat yemeyin» âyetinden maksat nedir? ...	324
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	326
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	326

KAFİRLERLE DOSTLUĞUN YASAKLANIŞI

Sayfa

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	329
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	330
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	330
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	331
Kafirleri dost edinmenin haramlığına işaret eden âyetler	331
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	333
Birinci hüküm: Savaşta, kafirlerden yardım istemenin hükmü nedir?	333
İkinci hüküm: Âyette, «takiyye» kelimesinin anlamı ve hükmü nedir?	334
Yalancı peygamber ile bazı sahabiler arasındaki kıssa	334
Üçüncü hüküm: Kafirleri dost edinmek ve onları islâm devletinde çalıştırmak caiz midir?	335
Dördüncü hüküm: Kafir ve fasıklarla, idare-i maslahat yapmanın hükmü nedir?	336
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	336

23. DERS

İSLÂM'DA HACCIN FARZ OLUŞU

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	337
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	338
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBİ	338
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	340
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	342
Birinci hüküm: Harem-i şerifte cinayet işleyen kimsenin hükmü nedir?	342
İkinci hüküm: Fakir ve kölenin hacc yapma hükmü nedir?	343
Üçüncü hüküm: Kadının mahreminin yanında bulunması, o'nun hacc farzının şartlarından mıdır?	344
Mühim bir uyarı	345
Dördün hüküm: Haccı farz kılan şartlar nelerdir?	345
Beşinci hüküm: Birden fazla hacc yapmak farz mıdır?	346

24. DERS

İSLÂM'DA TAADDÜD-Ü ZEVCAT VE HİKMETİ

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	349
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	350
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	351
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	351
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	351
Birinci hüküm: Rahimle birşey dilemenin hükmü nedir?	353
İkinci hüküm: Baliğ olmayan yetime malı teslim edilir mi?	355

Üçüncü hüküm : Âyetteki «nikah edin» tabiri nikah akdinin farz mı, yoksa mübah mı olduğuna delalet eder?	356
Dördüncü hüküm : Âyetteki «ikişer, üçer, dörder» kelimelerinin manaları nelerdir?	356
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	358
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	358

25. DERS

YETİM MALLARINA VERİLEN ÖNEM VE KORUNMASI HUSUSUNDA GÖSTERİLEN YOLLAR

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	363
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	364
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	365
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	366
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	368
Birinci hüküm : Âyetteki «sefipler» kelimesinden maksat kimlerdir?	368
İkinci hüküm : Sefih, malını tasarruftan alıkonur mu?	369
Üçüncü hüküm : Yaşlı kimselerin mallarına elkonur mu?	370
Dördüncü hüküm : Vasilerin yetimlerin mallarından yemeleri mübah mıdır?	371
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	373

26. DERS

NİKAHLARI HARAM OLAN KADINLAR

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	376
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	378
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	379
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	379
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	381
Birinci hüküm : Kadına evlilikte verilecek mehir ne kadardır?	381
İkinci hüküm : Âyetteki «kuvvetli teminat»tan maksat nedir?	384
Üçüncü hüküm : Kendileriyle evlenilmesi haram olan kadınlar kimlerdir?	384
Dördüncü hüküm : Bir kimse evliliğinden önce veya sonra kayıncı kadını ile zina yaparsa karısı kendisine haram olur mu?	386
Beşinci hüküm : Mut'a nikahı nedir, fakihlerin bu husustaki görüşleri nelerdir?	388
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	392
ÂYETLERDEKİ TEŞRÎÎ HİKMETLER	392
Neseb-yoluyla haramlığın hikmeti	392
Dönürlük yoluyla haramlığın hikmeti	393
Süt yoluyla haramlığın hikmeti	394

KARI KOCA ARASINDAKİ GEÇİMSİZLİĞİ GİDERME YOLLARI

	Sayfa
ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	396
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	397
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	398
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	399
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	401
Birinci hüküm: Serkeş bir kadını irşad etmenin merhaleleri nelerdir?	401
İkinci hüküm: Serkeş kadına verilecek cezalar âyetteki tesbite göre mi yapılmalıdır?	402
Üçüncü hüküm: Hakemlerin akraba dışından olması caiz midir?	403
Dördüncü hüküm: «(Eğer karı ile kocanın) aralarının açılmasından endişeye düşerseniz...» âyetinin muhatabları kimlerdir?	404
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	406
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	406

28. DERS

CÜNÜP VE SARHOŞLARA NAMAZ KILMANIN HARAM OLUŞU

ÂYETİN LAFZÎ TAHLİLİ	409
ÂYETİN İCMÂLÎ MANASI	410
ÂYETİN NÜZÜL SEBEBİ	411
ÂYETİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	411
ÂYETTEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	413
Birinci hüküm: «Sarhoşken namaza yaklaşmayın.» âyetinden maksat nedir?	413
İkinci hüküm: Teyemmümü mübah kılan sebepler nelerdir ve kaçtır	415
Üçüncü hüküm: Âyetteki «mülâsemet» kelimesinden maksat nedir?	416
Dördüncü hüküm: Âyetteki «temiz toprak»tan maksat nedir?	419
ÂYETTEN ALINACAK DERSLER	420

29. DERS

ADAM ÖLDÜRMEİNİN GÜNAH VE CEZASI

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	422
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	423
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	424
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	425
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	428
Birinci hüküm: Adam öldürme kaç türdür? Bunların hangisinde kefarete vermek farzdır?	428
İkinci hüküm: Kasden adam öldürme cezası nedir?	430

Üçüncü hüküm : Azad edilecek kölenin taşıyacağı şartlar nelerdir ve kimlerin azad etmesi farzdır?	432
Dördüncü hüküm : Hataen adam öldürmede diyet kimin üzerine farzdır? ...	433
Beşinci hüküm : Kasden veya hataen adam öldürmede verilen diyetin miktarı ne kadardır?	434
Altıncı hüküm : Kasden adam öldüren katilin tövbesi kabul edilir mi? ...	435
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	438

30. DERS

SAVAŞTA NAMAZ KILMA

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	441
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	442
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	444
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	444
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	447
Birinci hüküm : Seferde namaz kısaltılır mı?	447
İkinci hüküm : Hangi sefer, namazların kısaltılarak kılınmasını mübah kılar?	449
Üçüncü hüküm : Namazı kısaltmayı mübah kılan seferin müddeti ne kadar olmalıdır?	450
Dördüncü hüküm : Savaş meydanında namaz nasıl kılınır?	451
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	452

31. DERS

YİYECEK MADDELERİNDEN HELAL VE HARAM OLANLAR

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	455
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	456
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	458
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	458
Birinci hüküm : Âyetteki «ahidler» kelimesinden maksat nedir?	460
İkinci hüküm : Âyetin işaret ettiği hayvanların etlerinden haram olanlar hangileridir?	461
Üçüncü hüküm : Şer'i kesim nasıl yapılır?	462
Dördüncü hüküm : Yırtıcı hayvanlarla kuşların avladıkları hayvanların hükmü nedir?	463

32. DERS

ABDEST VE TEYEMMÜMÜN HÜKÜMLERİ

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	466
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	467
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	468

ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	468
Birinci hüküm : Kitap ehlinin kestiği hayvanların hükmü nedir?	468
İkinci hüküm : Bir yahudi ve hristiyan kadınla evlenmenin hükmü nedir?	470
Üçüncü hüküm : Abdesti bozulmayan kimsenin namaz kılacağı zaman yeniden abdest alması farz mıdır?	471
Dördüncü hüküm : Başa meshetmenin hükmü nedir ve başın ne kadarına meshedilir?	472
Beşinci hüküm : Cünüblük nedir, cünüb kimsenin neleri yapması haramdır?	474
Altıncı hüküm : Boy abdesti alırken ağız ve buruna su vermenin hükmü nedir?	475
Yedinci hüküm : Su bulunduğu zaman hasta ve yolcunun hükümleri nelerdir?	476
Sekizinci hüküm : Teyemmümde elleri dirseklerle birlikte meshetmek farz mıdır?	477
ÂYETLERDEN ALINACAK DERSLER	478
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	478

33. DERS

HİRSIZLIĞIN VE YOL KESMENİN CEZASI

ÂYETLERİN LAFZÎ TAHLİLİ	482
ÂYETLERİN İCMÂLÎ MANALARI	483
ÂYETLERİN NÜZÜL SEBEBLERİ	484
ÂYETLERİN TEFSİRİNDEKİ İNCELİKLER	485
ÂYETLERDEKİ ŞER'Î HÜKÜMLER	487
Birinci hüküm : Âyette şer'î hükümleri bildiren muharibler, yol kesenler kimlerdir?	487
İkinci hüküm : Âyette varid olan hükümler arasında bir tercih yapılır mı?	487
Üçüncü hüküm : Asma cezası nasıl uygulanır?	489
Dördüncü hüküm : Hırsızın eli ne zaman ve hangi şartlarda kesilir?	489
Beşinci hüküm : Hırsızın eli nereden kesilir?	492
ÂYETLERDEKİ TEŞRİ'Î HİKMETLER	493
İÇİNDEKİLER	495